

UKDE

*Bu kitap KAHRAMANMARAŞ KAĞIT SAN. VE TİC. A.Ş'nin bir
kültür hizmetidir*

UKDE KİTAPLIĞI: 99
MARAŞ TARİHİ SERİSİ: 19

Editör:

Yaşar ALPARSLAN
Serdar YAKAR

Baskı – Cilt:

ÖNCÜ BASIMEVİ
Kazım Karabekir Cad. No: 85/2
İskitler/ANKARA
Tel: 0.312.3843120

Kapak Tasarım:

Şaduman AÇOĞLU

ISBN :

978-605-87641-5-6

Baskı Tarihi :

Kasım 2011

Yazışma Adresi:

Vefa Kitap Kırtasiye
İsmetpaşa Mah. Borsa Cad.
Buket Sitesi Altı No 17/C
Tel: 0.344.225 13 00
KAHRAMANMARAŞ

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

**BAŞLANGIÇTAN KURTULUŞ HARBİNE KADAR
MARAŞ TARİHİ**

**Kahramanmaraş
2011**

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

1966'da Kahramanmaraş'ın Türkoğlu İlçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu Türkoğlu'nda bitirdikten sonra 1983'te de Kahramanmaraş Lisesi'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden 1987'de mezun oldu. Şanlı Urfa ve Kayseri'de beş yıl tarih öğretmenliği yaptıktan sonra 1993'te Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. 1991-94'te Erciyes Üniversitesinde Yüksek Lisans, 1994-98'de Fırat Üniversitesinde doktora yaptı. 1996-97 yıllarında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde araştırmacı olarak bulundu. 1999'da Yrd. Doç, 2009'da Doçent oldu. Halen Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesinde çalışmaya devam etmektedir. Evli olup üç çocuk babasıdır.

Eserler: Çalışma alanı olan Fatımi, Selçuklu, Eyyubî ve Memluklu devletleri tarihleri üzerinde 40 civarında makalesi ve bildirisinin yanında memleketi olan Kahramanmaraş tarihi ile ilgili pek çok araştırması bulunmaktadır.

Kitaplar:

1. Fatımîler Devleti, Gün Yay., Ankara 2008.
2. İlkçağlardan Dulkadirli'lere Kadar Maraş (Müşterek) Ukde Yay. Kahramanmaraş 2008.
3. Maraş Emirleri (Müşterek), Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008.
4. Maraş Tarihi ve Coğrafyası (Besim Atalay- tercüme.- Müşterek), Ukde Yay. Kahramanmaraş 2008.
5. Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine (Müşterek), Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Yay. Kahramanmaraş 2009.
6. Tarihî, Coğrafyası ve Kültürü İle Türkoğlu (Müşterek) Ankara 2010.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	11
ÖNSÖZ.....	17

I.BÖLÜM

MARAŞ'IN İLKÇAĞ TARİHİ.....19

1.Maraş Adının Anlamı İle İlgili Görüşler.....	19
2. Maraş'ın İlçelerin İsimlerinin Oluşması.....	21

MARAŞ'IN İDARİ DURUMU.....23

Maraş ve Adana Eyaletlerinin Birleştirilmesi.....	26
1854'te Maraş'ın Adana'dan Ayrılarak Bağımsız Mutasarrıflığa Dönüştürülmesi.....	27
Maraş'ın Halep Eyaleti'ne Bağlanması.....	28
Maraş'ın Tekrar Eyalete Dönüştürülmesi.....	28
Maraş'ın Müstakil Sancak Haline Gelmesi.....	28
Cumhuriyet Dönemi.....	28
Maraş Belediyesi'nin Kurulması.....	29

MARAŞ'IN KURULUŞU.....32

TARİH ÖNCESİ MARAŞ VE İLÇELERİ.....40

Maraş Merkez.....	40
Elbistan.....	43
Afşin.....	45
Göksun.....	47
Pazarcık.....	49
Türkoğlu.....	53

TARİH ÇAĞLARI.....55

1.Asur Koloni Çağ ve Hititler Dönemi.....	55
2.Geç Hititler Dönemi'nde Maraş.....	58
3.Asurlular Dönemi (M.Ö. 720 – 612).....	59
4.Medler ve Persler Dönemi (M.Ö. 612 – 333).....	60
5.Makedonyalılar Dönemi (M.Ö. 333 -323).....	61
6.Selefkoslar Zamanı (M.Ö. 323-M.Ö. 64).....	61
7.Büyük Roma İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 64 - M.S. 395).....	62
8.Bizanslılar Dönemi (M.S. 395 -1086).....	63

II. BÖLÜM

MARAŞ'IN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİ.....67

İslâm Coğrafyacılarına Göre Maraş Bölgesi.....	67
Dört Halife Dönemi.....	73

Emeviler Dönemi.....	75
Abbasiler Dönemi.....	78
Harun Reşid Dönemi.....	80
Harun Reşid'in Oğulları Dönemi'nde Maraş.....	81
Tolunoğulları ve İhşidiler Zamanı'nda Maraş Bölgesi.....	83
Hamdanîler Dönemi.....	86
Bizans İmparatorluğu Dönemi.....	90
Seyfûddeve'nin Maraş ve Hades'te Kültür ve İmar Faaliyetleri.....	91
Maraş Bölgesinde Yaşayan ve Yetişen Âlimler.....	93
SELÇUKLULAR ZAMANINDA MARAŞ.....	100
1. Türklerin Gelişine Kadar Bölgenin Genel Durumu.....	100
2. Türklerin Maraş'ı Fethi.....	101
2.1.Çavuldur Bey (1071–1072).....	101
2.2.Maraş'ta İlk Türk Beyliği ve Emir Buldacı (1086–1097).....	102
3.Haçlıların Maraş'ı İşgali.....	104
4. Maraş Üzerinde Devletler Arasında Mücadeleler.....	105
5. Maraş'ta İkinci Bir Türk Beyliğinin Kurulması (1176–1258).....	106
5.1.Hüsameddin Hasan Bey.....	108
5.2.Melik İbrahim.....	108
5.3.Nusretüddin Hasan Bey.....	109
6.Nusretüddin Hasan Bey'in Oğulları Dönemi.....	119
6.1.Muzafferüddin Bey (1234–1241).....	119
6.2.İmadeddin Bey (1241–1258).....	122
7.Maraş Uç Beyliği Zamanında İmar ve Kültür Faaliyetleri.....	126
SELÇUKLULAR İLE EYYUBİLER ARASINDA MARAŞ	
BÖLGESİNDE YAPILAN MÜCADELE.....	133
I.Alâeddin Keykubâd zamanında Selçuklu Eyyûbî İlişkileri.....	133
Hârizmşâhlara Karşı Selçuklu-Eyyubî İttifakı.....	133
Selçuklularla Eyyübîlerin Aralarının Açılmasının Sebepleri.....	134
Derbendler Yılı Savaşı.....	134
HAÇLILARIN MARAŞ'I İŞGALİ.....	141
Haçlıların Bölgeye Gelişleri.....	142
Haçlıların Maraş Senyörlüğünü Kurmaları.....	149
Thatul 1097-1104.....	150
Richard de Salerne -1104-1114.....	153
Geoffroy (Gaudefroy)1114-1136.....	156
Baudouin de Marés (Belduinus de Mares) 1136–1144.....	159
Renaud 1144–1149.....	164
MEMLUKLAR DÖNEMİNDE MARAŞ.....	171
Maraş Çevresinde Memlukların Faaliyetleri 1260–1298.....	171
Sultan Baybars'ın Huni'de (Afşin- Arıtaş) Moğolları Yenmesi 1277.....	173
Memlukların Maraş'ı Fethi ve İdâreleri (1298–1337).....	177
Türkmenlerin Dulkadir Beyliği'ni Kurması.....	182
III. BÖLÜM	
DULKADİR BEYLİĞİ (1337–1522).....	189
Zeyneddin Karaca Bey 1337–1353.....	190

Halil Bey 1353–1386.....	192
Sevli Bey (Suli Bey) 1386–1398.....	194
Sadaka Bey 1398–1399.....	196
Nasreddin Mehmet Bey 1399–1442.....	196
Süleyman Bey 1442–1454.....	200
Melik Arslan Bey 1454–1465.....	201
Şahbudak Bey 1465–1466.....	202
Şehsuvar Bey 1466–1472.....	202
Şahbudak Bey (İkinci Defa) 1472–1480.....	205
Alaüddevle (Bozkurt) Bey 1480–1515.....	207
Dulkadirîlilerin Diyarbakır, Urfa ve Mardin Civarındaki Faaliyetleri.....	210
Osmanlıların Dulkadir Beyliği'ni Hâkimiyet Altına Alması.....	213
Ali Bey 1515–1522.....	215
Osmanlı Döneminde Dulkadir Ailesi.....	217
Dulkadirîliler Zamanında Sosyal Hayat.....	219
SON DULKADİR BEYİ ALAÜDDEVLE BOZKURT'UN MEZAR	
YERİ.....	225
DULKADİR ÜLKESİ'NDEN (MARAŞ) OSMANLI SARAYI'NA	
GİDEN GELİNLER.....	227
1. Sultan Hatun.....	227
2. Emine Hatun.....	227
3. Âlime Hatun.....	228
4. Sitti Hatun (Sitti Mükrimen Hatun).....	288
5. Ayşe Hatun (Gülbahar Hatun).....	231
Diğer Türk Devletlerine Gelin Giden Dulkadir Beylerinin Kızları.....	233
Dulkadir Beylerinin Evlendiği Komşu Türk Devlet ve Beyliklerinin	
Hükümdarlarının Kızları.....	234
OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ.....	236
Maraş Yöresinde İlk İsyanlar.....	236
İlk Celâli Ayaklanması.....	236
Canberdi Gazali Ayaklanması.....	238
Dulkadir Türkmenlerinin Tımarlarına El Koyulması.....	239
Kanlıdere Adının Oluşması.....	240
Vergilerin Artırılmasına Tepkiler.....	240
Diğer Ayaklanmalar.....	241
Suhte Ayaklanmaları.....	242
Halka Zulmeden İdareciler.....	242
Şikâyetçi Kadılar.....	243
Devletin Düzeninin Bozulması.....	244
BÜYÜK CELALİ İSYANLARI.....	245
Karayazıcı Abdülhalim.....	245
Maraş Bölgesinden Doğuya Doğru Yapılan Göçler.....	247
Canbolatoğlunun İsyanı.....	247
Kalenderoğlu İsyanı.....	248
Genç Osman'ın Katledilmesi.....	248
Abaza Mehmet Paşa.....	248
İbşir Paşa.....	249

Köprülü Mehmet Paşa.....	249
Asayişin Sağlanması İçin.....	250
XVI. YÜZYILDA MARAŞ.....	252
XVII. YÜZYILDA MARAŞ.....	254
Timar Teveihleri.....	255
Maraşlı Sadrazam Halil Paşa.....	257
XVIII. YÜZYILDA MARAŞ.....	259
Maraş'ta Bir Osmanlı Sadrazamı.....	260
XVIII. YÜZYILIN SONLARINDA MARAŞ MARAŞ VALİLERİ, MUTASARRIFLARI VE FAALİYETLERİ.....	263
Maraş Beylerbeyi Zulkadirzade Ömer Paşa.....	263
Zulkadirzade Ömer Paşa'nın Maraş Beylerbeyi Olması ve Faaliyetleri.....	264
Küçükhalioğlu Halil'in Maraş Baskını ve Yağmalaması.....	267
Ömer Paşa'nın Antep Tarafındaki Asayişsizliği Önlemek İçin Görevlendirilmesi.....	269
Maraş Valisi Curazade Ahmet Paşa (1791).....	271
Maraş ve Adana Eyaletleri Valisi Vezir İbrahim Paşa.....	271
Maraş Valisi Ferhad Paşa 1794.....	272
Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa 1795.....	272
Maraş Mutasarrıfı Seyyid Ahmet Paşa 1795.....	272
Maraş Beylerbeyi (Mutasarrıfı) Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Ölümü 1795.....	272
Maraş Beylerbeyi Derviş Hasan Paşa.....	273
Maraş Valisi Vezir Ebubekir Paşa.....	274
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MARAŞ.....	277
Maraş Valisi Vezir Mustafa Paşa.....	277
Maraş Valisi İsmail Paşa.....	277
Vezir Mehmet Sabit Paşa 1801.....	279
Maraş Valisi Hüseyin Paşa.....	279
Beylanlı Abdurrahman Paşazade Mustafa.....	279
Maraş Beylerbeyi Beyazıtıoğlu Kalender Paşa.....	279
Kalender Paşa'nın Fransızların Mısır'ı İşgaline Karşı Sefere Katılması	281
Kalender Paşa'nın Maraş Beylerbeyliği'ne Atanması	281
Kalender Paşa'nın Osmanlı Rus Savaşlarına Katılması ve Esir Edilmesi	284
Kalender Paşa'nın Yeniden Maraş Beylerbeyliği'ne Dönmesi.....	285
Kalender Paşa'nın Maraş, Antakya ve Antep Taraflarında Eşkıyalarla Mücadelesi.....	285
Kalender Paşa İle Halep Valisi Celâleddin Paşa Arasındaki Çekişme.....	288
Kalender Paşa'nın Diyarbakır Valiliği.....	289
Kalender Paşa'nın Ankara'ya Sürgün Edilmesi.....	289
Kalender Paşanın Kuşadası'na Sürgün Edilmesi.....	289
Kara Fatma ve Maraş.....	290
Maraş Valisi Mehmet Celâleddin Paşa.....	291
Maraş Valisi Ahmet Paşa.....	293
Maraş Valisi Fevzi Paşa.....	293
Maraş Valisi Hafız Ali Paşa.....	294
Mehmet Celâleddin Paşa'nın Yeniden Maraş Valisi Olması.....	294

Celâleddin Paşa ile Bayezidoğlu Süleyman Paşa Arasında Kanlı Çatışmalar.....	295
Mehmet Ağa'nın Maraş Valiliği'ne Atanması.....	296
Celâleddin Paşa'nın Harbte Başarısızlığı ve Sürgüne Gönderilmesi.....	297
Bayezidli Süleyman Paşa'nın Maraş Muhassılı ve Valiliği'ne Atanması ...	297
Süleyman Paşa'nın Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Oğlu İbrahim Paşa İle Mücadelesi.....	299
Süleyman Paşa'nın Maraş'ta Asayiş Sağlaması ve İmar Faaliyetleri.....	301
Maraş Valisi Ahmet Paşa.....	301
Bayezidoğlu Süleyman Paşa oğlu Yusuf Kenan Paşa.....	302
Maraş Valisi Selim Paşa.....	303
Kenan Paşa.....	303
Maraş Valisi Yusuf Paşa.....	304
Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa.....	304
MARAŞ VE ADANA VİLAYETLERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ.....	307
Adana ve Maraş Valisi Osman Paşa.....	307
Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa.....	307
XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA MARAŞ.....	308
Adana ve Maraş Valisi Mehmet Ziya Paşa.....	308
Münip Paşa.....	308
Maraş'ta İslahat Fermanına Tepki-İngiliz Konsolos Vekili'nin Öldürülmesi.....	309
Hurşit Paşa.....	310
Aziz Paşa.....	310
Maraş'a Çerkez ve Çeçen Göçleri (1859).....	311
Maraş'a Rumeli'den Göçler (1885).....	312
Aşir Paşa.....	312
Veysi Paşa.....	313
Hasan Paşa.....	313
Abdullah Paşa.....	313
Ahmet Cevdet Paşa.....	313
Fırka-i İslâhiye ve Maraş.....	314
1895 Zeytun Ermeni İsyanı ve 1915 Ermeni Tehciri.....	318
XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA MARAŞ.....	321
Said Paşa.....	321
Hayri Bey ve Maraş'ta Meydana Gelen Bir Olay.....	321
İsmail Kemal Bey.....	323
MARAŞ BÖLGESİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİ..	325
Maraşlı İlim Adamları ve Şairler.....	325
Medreseler.....	326
Maraş ve Elbistan'da Dulkadir Medreseleri.....	326
Maraş İptidai Mektepleri.....	327
Maraş Rüştiye Mektebi (Ortaokul).....	328
Maraş İdadisi (Lise).....	332
Maraş Darü'l-Muallimin Okulu (Öğretmen Okulu).....	335
Yabancı Neşriyatların Kontrol Edilmesi.....	335
Eğitimle İlgili Bazı İlginç Uygulamalar.....	335

Maraş Mevlevihanesi.....	336
MARAŞ'TA MİSYONERLERLİK FAALİYETLERİ VE OKULLARI.....	337
Maraş'ta Fransızların Misyonerlik Çalışmaları.....	337
1895 Zeytun İsyanında Fransız Katolik Misyonerlerin Faaliyetleri	338
I.Dünya Savaşı Sırasında Fransız Misyonerlerin Durumu	341
Maraş'ta Amerikalılar ve Misyonerlik Faaliyetleri	342
1895 Zeytun Ermenilerinin İsyanı Sırasında Amerikalı Misyonerlerin Tutumu	343
İngilizlerin Maraş Bölgesindeki Faaliyetleri ve Misyoner Okulları	349
Maraş'ta İngiliz Konsolos Vekilinin öldürülmesi	349
Maraş'ta Alman Misyonerlik Faaliyetleri	353
Diğer Misyonerler	357
Maraş'ta Müslümanlar Arasında Misyonerlik Faaliyetleri	357
Maraş'ta Bulunan Arkeolojik Eserler	358
MARAŞ BÖLGESİNDE BAZI İMAR FAALİYETLERİ	361
Maraş Kışlası.....	361
Karakollar İnşa Edilmesi	361
Maraş Hapishanesi	362
Maraş Hastanesi	362
Maraş Yollarının Yapımı	362
Aksu köprüsü	363
Erkenez Köprüsü	364
Zeytun Köprüsü	364
Hamidiye Köprüsü	364
Kilise İnşa ve Tamirleri	364
Posta ve Telgraf Hatları	364
Fabrikaların Tesisi	365
Maraş'ta Osmanlı Bankasının Bir Şubesinin Açılması	365
Su Şebekesi ve Arklar	365
EKLER.....	367
ESHAB-I KEHF	367
MİSYONERLİK	369
DEPREMLER	371
MARAŞ'TA EN ZOR ZAMANLAR	372
MARAŞ'TA AYAN ÂİLE KARAKTERİ	375
SONUÇ.....	378

TAKDİM

İlk Maraş târihi yazma lafını şöyle duydum. Bunları yazalım ki bazı şeyler kitaba geçsin de târih olsun.

Maraş'ta Bertizlioğulları diye bir âile var. Âileyi kuran Arzuhalcı Nuri. Bu emmi bildiğimiz kadarıyla müderris. İşsiz kalınca arzuhalcılık yapmış. Kitaplarını gördüm. Birkaçı bende var.

Bunun bir oğlu vardı. Marangozluk yapardı. Şâirdi. Adı: Ahmed. Şiirlerinin çok peşine düştüm. Aile içinde turşusunu vuracaklar herhalde. Vermediler. Ulaşamadım.

Ama bir oğlu daha vardı. Sıdkı Bertizlioğlu. Bu zât okurdu. Kitapları vardı. Kitaplarını sakalı olmayan hocaya vermezdi. Olana da sebil gibi dağıtırdı.

Sıdkı Emminin ifâdesine göre o, Selman Canpolat'tan okumuştı. Selman Canpolat da Maraş târihi yazmış fakat bastırmamıştı. Ancak öğrencilerine, müdâvimlerine bu kitaptan bahseder, kitaptan Maraş târihi anlatırdı.

Olabilir mi? Olur. Sebep, Selman Canpolat çok sayıda eser yazmış. Biri de Maraş târihi ile alakalı. Adı: Maraş'ta Etiler.

Selman Canpolat Maraş târihi ile alakalanmış. Çok yönlü bir insan. Hattat. Şair. Târihçi. İlâhiyatçı. Sağlığında devlet târihî konularda bu zâta görev vermiş. Amerikalılara Eti'lere âit eserlerin olabileceği yerleri bu zât göstermiş. Hacıbebek köyü gibi. Müşterek çalışıp burada Etilere ait Adem ile Havva'nın şekillendirildiği bir heykel bulmuşlar.

Bu zâtın kitapları tek parti döneminde bir pikapla İskenderun'a götürülüp sıkıntı vermesin diye Araplara satılmış. Şimdi âilesinde bu zâta âit hiçbir evrak yok.

Demek Maraş târihine Maraşlı olup emek veren bir zât bu.

Ben Ali Rıza Yalman (Yalkın)'ın "Cenup'ta Türkmen Oymakları" kitabını ilk baskısından yıllar evveli okudum. Orada da yazılmış ve fakat basılmamış bir başka Maraş târihinden bahsedilir.

Buna göre Ali Rıza Bey Maraş'a geliyor. Vilâyet Encümeni Başkâtibi Zafer (Bayazıt) Beyle görüşüyor. Zafer Bey folklorcudur. Maraş kültürünü her açıdan bilmektedir. Zafer Bey Ali Rıza Beye çok çok değerli bilgiler veriyor.

Buna göre Maraş'ta Belediye Başkanlığı yapmış Derviş Bey'in de çok güzel bir Maraş târihi var.

Maraş'ta Belediye başkanlığı yapmış bir Derviş Efendi var. O da 1909-1915 yılları arasında Belediye Başkanlığı yapmış olan Necipzâde Derviş Efendi.

Biz bu Maraş târihi ile alakalı bilgi sâhibi değiliz. Nerde, kimde, kimin elinde bilemiyoruz. İnşallah Allah raslatır bir gün.

Bu tür bilgiler kulağımıza gelmekle, gözümüze çarpmakla berâber konunun yazılısına eğilirsek, bakarsak Maraş târihinin bir kesitiyle alakalı da olsa ilk yazılı basılı eser, makâle Ârif Paşa'nın. Biz bu çalışmayı "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları Hükûmeti" (2011) adı altında Türkçeye aktardık. Aslını da kitabın sonuna ekledik. Yayınladık.

Burada denilse, bu çalışma Dulkadirli üzerine kim çalışmış daha sonra buna kaynaklık etmiş. Hatta son zamanlara kadar pek aşılımamış. Doğru mu? Doğrudur.

Maraş târihi üzerine çalışma yapmış bir isim de Besim Atalay'dır.

Besim Atalay modernist bir din adamı. Bir de çok iyi bir dilci. Dilciliği, dile hakimiyeti hesapsız. Bu zât Maraş'ta Milli Eğitim Müdürlüğü yapmış. Çalışkan, üretken adam. Maraş târihi üzerine eğilmiş. Çalışmış. Makâle yazmış. Kitap yazmış. Milletvekilliği döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâleti Yayınları arasından kitabının birbirinin aynısı iki baskısını yapmış.

Çok az olumsuzluğu olan, o da dönem hastalığı olan bir konu hârici iyi de derlemiş toparlamış. Ma'lum bir şeyi ikinci defa yapmak her zaman kolay. Birinci, ilk defa yapmaksa hep zor, çok zor, her zaman zor.

Bu kitabı vaktiyle Mehmet Yusuf Özbaş Türkçeye aktarmış. Ama iyi bir Osmanlıcası olmadığı için Türkçeye sağlıklı aktaramamış. Arapça metinlerin altından kalkamamış.

Rahmetli Mehmet Yusuf Özbaş, Pazarcık Alevileri ile alakalı bazı olumsuzlukları ifâde eden kısımları kitaptan çıkarmış. Halbuki bu tür konular bilinmeden toplum tanınmaz. Toplum tanınmadan idâreci olunmaz. Olan da havanda su döver. Yaptığı işi yüzüne gözüne bulaştırır.

Öyle veya böyle M. Yusuf Özbaş'ın Türkçeye aktardığı bu kitap da gün gelmiş tükenmiş. Hatta kütüphanelerde bile bulunmaz olmuş.

Biz Besim Atalay'ın bu kitabını vaktiyle Sütçü İmam Üniversitesi Tarih Bölümü hocası İlyas Gökhan ve Mehmet Karataş Beye Türkçeye aktarsınlar için verdik. Onlar da Türkçeye aktardılar. Editör olarak kontrollerini yaptık. MADÖ desteğiyle eksiksiz, orijinal metni ile birlikte yayınladık.

Mehmet Karataş Bey ve Selim Kaya Beyler bir gün bir sebeble;

- Hocam birkaç kitap hazırlasak...

Dediklerinde yayıncımız Serdar Yakar Beyin göz ağrısı UKDE Kitaplığı bünyesinde eş dost destekli Maraş tarihîyle alakalı kitaplarla işe başladık.

İş çok büyötmek çok da öyle düşüncemizde yoktu. Fakat dileyen dileyecek ya iş büyüdü.

Dulkadirli ile alakalı üç kitap çıkardık.

Doç.Dr. İlyas Gökhan ve Yrd. Doç. Dr. Selim Kaya'nın birlikte hazırladıkları "İlk Çağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş" adlı kitabı yayınladık. Yine aynı yazarların hazırladığı "Maraş Emirleri" adlı kitabı da Mustafa Ciğer Bey'in Kâğıt Fabrikası namına desteğiyle yayınladık.

İşte tarihle alakalı yayın işleri bu minvalde giderken bir gün Mustafa Ciğer Bey:

- Hocam siz bu kitapları çıkarıyorsunuz. Tek tek boşlukları, alanları, konuları kitaplar çıkararak dolduruyorsunuz. Ama bir de bunların özeti bir kitap gerek. Bu kitaplar ilmî, dipnotlu, teferruatlı. Bir de hem ilmî hem dipnotsuz, hem de vatandaşa, talebeye hitap eden bir kitap gerek, dedi.

Bu fikir doğru mu doğrudur. Bizim girişimlerimizle yazdırdıklarımız ilmî, dipnotlu ve teferruatlıdır. Çok kitap üstünedir.

Böyle olunca Mustafa Ciğer Bey'in arzusu üzere biz bu işi muhterem Doç. Dr. İlyas Gökhan Bey'e teklif ettik. Konuyu açtık. O da ma'kul karşıladı. Bizden de talep oluyor dedi. Bir lise, ortaokul talebesine göre de bir eser olması gerekir dedi. Yazmayı üstlendi.

Doç. Dr. İlyas Gökhan Bey bir Maraşlıdır. Maraş'ın yetiştirdiği en iyi, en üretken târihçilerdendir. Çok kıymetli eserleri, çok sayıda makâleleri var. Fakat bir zafiyeti var, yüzü yumuşak. Kim ne ısmarladı. Evet der, onu yazar. Ona emek verir. Zaman ayırır. Onu ortaya çıkarır. Yanî boş durmaz ama sıraya da koymaz.

O bakımdan bu eser ortaya çıkmalı epey olacaktı. Ama dediğimiz gibi gecikti. Güç oldu ama nihayetinde oldu.

Burası Türkiye. Burada hemen her şehrin târihi var. Bu târihlerin bir kısmı yüreğinde memleket, diyar sevdası olanların eseri. Adam oturmuş iyi kötü memleketinin târihini yazmış. Memleketine hizmet etmiş. Yurdunun târihini merak edenlere bilgi sunmuş. Yurt sevgisi oluşturmuş. Yurduna bağlılık yaratmış.

Bu târihlerden bir kısmı da yazdırılmış. Çünkü bu memlekette ısmarlama târih yazarlar da var. Bulunmuş ve bunlara ısmarlanmış. Bunlar da yazmış. Ama muvaffak olmuş, ama olmamış.

Bizim Maraş'ta iki il yıllığından ziyade, kurumlar tarafından bir eser ısmarlanıp yazılmamış. Maraş târihiyle alakalı ciddi bir târih çalışması yapılmamış. Maraş târihi parça olarak Maraş'ta Ermeni olayları yazılırken anılmış. Ermeni olayları Maraş târihinden bir parça olduğu için kısmen yazılmış olmuş. Bir de Maraş harbine bağlı yazılan kitaplara kısmen girdirilmiş. Maraş Belediyesinin Sempozyum kitabının ise bazı eksikleri vardır. Üç cildi de okunduğunda kafanda tüm bir Maraş târihi ortaya çıkaramazsın. Osmanlı-Haleb Salnâmeleri ise yıllık kurumlar bilgisi gibi bir şey.

O bakımdan Maraş târihi bizim için çok büyük bir boşluk olup acil doldurulması gerekmektedir.

Böyle olunca bu kitap Mustafa Ciğer Bey'in arzusu, isteği, İlyas Gökhan Bey'in ise bir şey beklemeksizin karşılık vermesi, bir memleket sevdalısı olarak emeği, ürünü. Ekmeğini yediği, suyunu içtiği memleketine karşı bir şükran borcu. Bir ödeme arzusu.

Bu kitap Besim Atalay'ın Maraş târihinin çok ilerisinde bir çalışma. Besim Atalay'ın ki târihle beraber edebiyat, esâmî gibi konuları da içine alan bir kitap. Bu ise sâde tarih. Besim Atalay Bey'in kitabına aldığı tarih bahisleri bu kitapta daha çok geliştirilmiş. Ayrıca orada olmayan konular da bu kitaba konulmuş. Ona göre çok çok ileri...

Bu kitap bu gün Maraş tarihî ile alakalı yazılıp gelinebileceklere en son nokta değildir. Tarih yazımı malzemeyle ortaya çıkar. Malzeme olur, malzeme bulunur, malzeme çalışılır tarihçi tarih kitabını yazar.

Bu bakımdan bu eser Maraş târihiyle alakalı elde ne malzeme var, hepsi kullanılmış bir eser. Ve bugün için en müttekâmil bir eser.

İlerde inşallah yeni arşiv çalışmaları yapılır, ortaya yeni malzemeler çıkartılır. O zaman daha müttekâmil Maraş târihi çalışmaları yapılır. Şu an itibâriyle XVI. yüzyıl Maraş çalışması bir tane. O da İbrahim Solak Beyin. İçinde sâde mâli konular var. XVII. yüzyıl yok. Yeni Hasan Arslan Bey çalışıyor. O da hâkeza mâli yönden. XVIII. yüzyıl boş. Bu kitapla ilk defa bir kısmı aydınlanıyor. XIX. yüzyıl biraz bu kitap biraz da başka çalışmalarla aydınlanmış vaziyette.

O halde şimdilik yazılabilecek Maraş târihi bu. Olan malzemelerle ortaya çıkabilecek bu. Bununla yetinip bunu bir kademe yapıp ilerde daha mükemmellerini yaparız, yaptırırız inşallah.

Bizim bu çalışmaların gelişmesi kafamızdaki bazı bilinmezleri, sualleri de çözüyor. Şahsen biz de memnun oluyoruz.

Babam derdi:

-Babam havas hocasıydı. Okurdu. Bir zaman Maraş'a bir mutasarrıf gelmiş. Onun hanımı hastaymış, başı ağrırmış. Babam okurmuş. Hatta babam onun zamanında ziraatta çekirgeyle mücâdele işine bakmış.

Senelerce düşünürsünüz. Acep bu mutasarrıf kim ola. İşte ortaya çıkıyor. Hüseyin Hüsnü Paşaymış. Hanımı hastaymış. 12.01.1907'de Maraş mutasarrıfı imiş. Sonra hanımı bîmarhâneye düşmüş.

Biz her açıdan Maraş târihi, edebiyatı ve kültürü ile alâkalı çalışmaları destekliyoruz. Ortaya çıkması için elimizden geleni yapıyoruz. Kütüphânemizi bu çalışmalar için her çalışana açıyoruz. Eksiktir, getirilmesi lazım gelen kitapları getiriyoruz. Alan çalışmaları için gayret gösteriyoruz. Kurum değiliz. Kurum desteği de görmüyoruz. Karınca kararınca karınca hesabı çalışıyoruz. Götürdüğümüz başka işler de var. Bu işler tekemmül etsin için mesai harcıyoruz. Tek maksat taşıyoruz. Yurdunu yuvasını seven bir nesil ortaya çıksın istiyoruz. Ruhları bu sevgiyle zindelik kazansın, ülkesini

geleceğe taşısın, yeni bir medeniyet kursun arzû ediyoruz. Bunun alt yapısını hazırlıyoruz.

Bu kitap Maraş târihini kuruluştan kurtuluşa dek ele alıyor. Sebeb de şu:

Biz Allah kısmet ederse Kurtuluş – Çete – Fransız Harbini inşallah ayrı bir kitap yapacağız. Kitabı da gayet geniş tutacağız. İçerisine Maraş harbini aydınlatacak hatıralar koyacağız. Resmî değil, neyse o bir Maraş Harbi tarihi yapacağız. Şurası burası çekilen, şuna buna yağ yakmak için sağıyla soluyla oynanan Maraş harbiyle alakalı kitaplardan inşallah bu milleti kurtaracağız.

Onun için bir yerde kesiyoruz. Kestiriyoruz. Konunun artanını oraya bırakıyoruz. Düâ edelim o da çıksın inşallah.

Yeniden ifâde edelim:

Bu kitabın doğması, oluşumu fikri muhterem iş ve kültür adamı Mustafa CİĞER Bey'den. Bizimkisi onun fikrini teyid, teşvik, takip ve teminden ibâret. O istedi. Biz ta'kib ettik. Gelmeyen yerini getirdik. Bitmesini, olgunlaşmasını sağladık.

Muhterem Doç. Dr. İlyas GÖKHAN Bey yazdı. Emek verdi. Hep bu seride, bu çorbada tuzu vardı. Bir tuzum daha olsun dedi. Memleketime karşı vazifemi yapıp bu eserle bir boşluğu doldurayım, gençlerin elinden tutayım dedi. Yoğun işleri arasında zaman ayırdı. Eseri yazdı bitirdi.

Biz de elimizden geleni yaptık, sonuna bazı ekler attık.

Biz memleket nâmına bu eseri ismarlayıp bastıran, baskı masrafını karşılayan muhterem Mustafa CİĞER Bey'e teşekkür ediyoruz. Kâğıt Fabrikası sahiplerine onun şahsında sağlık, sıhhat, afiyet, bol rızıklar diliyoruz.

Yeniden eseri yazan Doç. Dr. İlyas GÖKHAN Bey'le eseri teknik yönden ta'kib ve tekemmül ettiren, baskıya hazırlayan sağ kolumuz baş kalfamız Serdar YAKAR Bey'e teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Bir Allah'a güveniyoruz. O'nun kalplere tasarruf ettiğine inanıyoruz. Bizi iyilerle karşılaştırsın diyoruz. Yeni eserler çıkarmak üzere yola devam ediyoruz.

Yaşar ALPARSLAN

ÖNSÖZ

Binlerce yıllık tarihi bir geçmişi olan Maraş, bütün çağlar boyunca önemini korumuştur. Tarih öncesi çağlarda (M.Ö.4000 öncesi) ilkel ve avcı toplumların yerleşme alanı olan Maraş coğrafyasının bilinen tarihi 40 bin yıl öncesine gitmektedir. Bölgede tarih öncesi devirlere ait pek çok yerleşim izleri bulunmaktadır. Mağara ve höyük olarak adlandırılan bu yerleşim yerlerinden çok sayıda Maraş ve ilçelerinde bulunmaktadır. Bunların yüzlercesi arkeologlar ve Eski Çağ tarihçileri tarafından tespit edilmiştir. Tarih çağlarının başlamasıyla M.Ö.4000 yıllarında Anadolu'da devletlerin oluşmadığı dönemde bazı toplumların Maraş'ta yaşadığı tespit edilmiştir. Anadolu'nun bilinen ilk devleti olan Hitit İmparatorluğu zamanında Maraş ilk yerleşim yeri olarak ortaya çıkmıştır. Şehri Hititler kurmuşlar ve ismini vermişlerdir. Maraş'ın yeri Anadolu ile Mezopotamya arasındaki güzergâh üzerinde olmasından dolayı stratejik konumu önemliydi. Bu yüzden de milletlerin mücadele alanına sahne olmuştur. Hititler, Geç Hititler, Asurlular, Medler, Urartular, Persler, Makedonyalılar, Seklefkoslar, Ermeniler, Romalılar, Bizanslılar, Sâsâniler ve Araplar Maraş topraklarında hâkimiyet sürmüşler ve mücadele etmişlerdir. Sonunda bu topraklar Türk Milleti'nin hâkimiyet alanı içine girmiştir.

1071'de Selçuklularla başlayan Anadolu'daki Türk hâkimiyeti, Türkiye Selçukluları, Beylikler ve Osmanlılarla devam etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti zamanına gelinmiştir. Anadolu'daki Türk hâkimiyeti aşağı yukarı 1000 yıla ulaşmıştır. Maraş da bu kadar süreden beri Türk hâkimiyeti altında yaşamaktadır.

Maraş en parlak ve medenî zamanına Türk hâkimiyeti devrinde ulaşmıştır. Bu dönemde kalıcı eserler inşa edilmiştir. Şehir Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Maraş'ta Türk hâkimiyeti 1086'da Emir Buldacı adlı bir Selçuklu Türk beyinin hâkimiyeti ile başlamıştır. Emir Buldacı 1086'dan 1097'e kadar Maraş'ta Buldacı Beyliğini kurmuştur. 1097'de şehri Haçlıların eline geçmiş ve 1149'a kadar onların hâkimiyeti devam etmiştir. Bu süre içinde bir ara Danişmentli Beyliği şehri ele geçirse de hâkimiyeti kısa sürmüş ve tekrar Haçlılar hâkim olmuştur. 1149'da yeniden Selçukluların eline geçen Maraş'ta 1180'lerden 1258'e kadar devam eden bir Selçuklu Uç Beyliği kurulmuştur. 1258'de Maraş'ı Kilikya Ermenileri idareleri altına almışlardır. 1298–1337 arasında Memluk Türkleri tarafından yönetilmiştir. 1337–1522 arasında Dulkadir Beyliği hâkimiyet sürmüştür. Bu beyliğin son dönem

başkenti olan Maraş gerçek hüviyetine bu dönemde kavuşmuştur. Şehir boydan boya imar edilmiş, camii, hamam, medrese, tekke ve çeşme gibi müesseselerle donatılmıştır.

1515'te Dulkadir Beyliği'nin Osmanlı'ya tabi olmuştur. 1522'de de bu beyliğin tamamen ortadan kaldırılmasından sonra Maraş bir Osmanlı şehri olmuştur. Osmanlılar şehre büyük önem vermişlerdir. Burasının bir ticaret merkezi olması için kapalı çarşı ve çeşitli bedestenler inşa etmişlerdir. Maraş'ı Eyalet statüsüne alan Osmanlılar Malatya, Antep, Adıyaman illeri ile Kayseri ve Adana'nın doğusu ile Antakya'nın kuzeyini de buraya bağlamışlardır. Osmanlı Dönemi'nde Maraş gelişmiş ve büyümüştür. Şehirde pek çok eser inşa edilmiş, önemli âlim ve şairler yetişmiştir.

Bu çalışmamız sebebiyle beni yetiştiren ve büyüten rahmetli babam ve uzun ömürler dilediğim anneme minnettarlığımı sunarım. Ayrıca çalışmalarım sırasında sabır ve özveri gösteren eşim ve çocuklarım başta olmak üzere, her konuda her zaman destek ve teşviklerini gördüğüm hassaten bu kitabın ortaya çıkması hususunda elinden gelen her şeyi yapan, yürüttüğü birçok hizmet yanında bir de Maraş kültürünü geliştirmek ve tespit etmek için gayret gösteren muhterem hocam Yaşar Alparslan'a, işin teknik boyutunu götüren muhterem Serdar YAKAR Beyefendiye ayrıca Kemalettin KOÇ Beyefendiye teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

I.BÖLÜM MARAŞ'IN İLKÇAĞ TARİHİ

1.Maraş Adının Anlamı İle İlgili Görüşler

Maraj, Markasi, Marasion, Margas, Margaji, Marah, Maraksium, Marassion ve Mer'aş gibi değişik şekillerde söylenen ve yazılan Maraş'ın adının menşei ve ne anlama geldiğine dair çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan birine göre, Maraş şehrini Hitit komutanlarından Maraj adlı birisinin kurmasından dolayı şehre Maraj adı verildiği belirtilmektedir. Yine Sümerlerde de Naras ve Maraş gibi isimlere rastlanmaktadır. M.Ö. 2000–1200 yılları arasında Anadolu'da hâkimiyet süren Büyük Hitit İmparatorluğu zamanında Maraş bu devletin önemli şehirlerinden biriydi. Bundan sonra başlayan Geç Hititler zamanında da Maraş, Gurgum adlı bir şehir devletinin merkezi olmuştu. Hititler'den kalan yazıtlarda şehrin adı *Maraj* ve *Markasi* şeklinde yazılmıştır.

Maraş adının Hititlerden geldiğini doğrulayan Asur kaynakları, M.Ö. IX. ve VIII. yüzyıllara kadar gitmektedir. M.Ö. IX. yüzyıl ortalarında Asur krallarından Tiglatplazer zamanından itibaren başlayan ve II. Sargon zamanına yani M.Ö. VIII. yüzyıl sonlarına kadar bu krallığın her yıl Anadolu'da yaptığı askeri seferlerden bahseden yıllıklarda Maraş'tan bahsedilmektedir. Bu yıllıklarda Gurgum krallığı ve buranın merkezi olan Markas veya Markasi adı geçmektedir. M.Ö. 858 yılına ait III. Salmanasar'ın yıllığında kralın Gurgum ve Kumuh'u (Adıyaman tarafları) fazla zorlamadan haraca bağladığı anlatılmaktadır. II. Sargon'un M.Ö 711 yılına ait yıllığında ise Gurgum'da karışıklıklar çıktığı, Asurlulara bağlı Prens Tarkhulara'nın kendi oğlu Mutallu tarafından öldürüldüğü, bunun üzerine Asurluların bölgeyi istilâ ederek Markasi halkını sürgüne gönderdiği ve şehre yeni bir vali atandığı belirtilmektedir. Bu bilgilerden Maraş'ın Geç Hitit devletlerinden biri olan Gurgum'un merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Gurgum kelimesi ise Anadolu'nun ilk bilinen halkı olan ve Hititlerin akrabası olan Levilerin dilinden geldiği ileri sürülmektedir. Hitit kralı I.Şuppililumma'nın zamanına (M.Ö.1370–1335) ait bir metinde geçen *Uru-kar-kum-ma* sözcüğünün zamanla veya Asur kaynaklarında Gurgum'a dönüştüğü kabul edilmektedir.

Luvilerin ise tarihleri M.Ö. 2300'lere kadar çıkmakta olup Toros dağları ve kuzeyi ile Maraş bölgesine hâkim olmuşlardır. Maraş, Asurlular ve Hititler zamanında önemli stratejik yollar üzerinde bulunmaktaydı. Aynı zamanda verimli ovaları ile zengin de bir bölgeydi.

İran'da Maraş adı ile bilinen bir de şehir vardır. “*Maraş Tarihi ve Coğrafyası*” adlı bir eser yazan Besim Atalay, Yemen'de M.Ö. II. ve I. yüzyılda hüküm süren Himyeriler Devleti'nin hükümdarlarından birinin adının da Mer'aş olduğunu yazmaktadır. Günümüzde de Yemen'de Mer'aş'ın erkek ismi olarak kullanıldığı ve bunun manasının ise *aslanpençesi* anlamına geldiği belirtilmektedir. (Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya bölümüne gelen Yemenli bir coğrafyacının adının “Meraş” olması ve bunun anlamının sorulması üzerine verdiği sözlü bilgi)

M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğu Maraş'ı ele geçirince adını Germanicia'ya çevrilmiştir. Ermeni, Süryani ve Roma kaynaklarında da bu doğrulanmaktadır. Hatta Süryani tarihçisi Abu'l-Faraç, Maraş'a Romalıların Germenika dediklerini belirtir. Urfalı Mateos adlı Ermeni tarihçi de şehri Germenika olarak anar. Maraş'ın adının Germenika'ya çevrilmesini konusunda da muhtelif rivayetler vardır. Buna göre; şehrin adı Romalılar zamanında “Kaisereia Germanikeia” biçiminde değiştirilir. Roma İmparatoru Kaligula zamanında, yani M.S. 37-41 yılları arasında bu isim değişikliği olmuştur. Tam adı Gaius Caesar Augustus Germanicus olan bu şahsın Germanicus'tan Germanikeia ve imparator kenti anlamındaki Kaisereia sözcükleri birleştirilerek Maraş'a, “Kaisereia Germanikeia” denmiştir. Bazı kaynaklar ise Maraş'a bu adı M.S. 17 yılında ve Kaligula'nın ricasıyla İmparator Tiberius zamanında verildiği ileri sürülmektedir. Romalılar tarafından Maraş, Malatya, Adıyaman ve Antep arasında bulunan Kommegane bölgesinin krallığı IV. Antiokhos'a verilmişti. Bazı kaynaklara göre de Maraş'a asıl bu adı veren kişi IV. Antiokhos olup, Roma İmparatoru Kaligula'nın gözüne girmek amacıyla şehrin adını değiştirmiştir. Bazı tarihçiler ise IV. Antiokhos'un dedesi olup Nemrut tümülüsünde gömülü bulunan I. Antiokhos'un (M.Ö. 54 - M.Ö. 37) Maraş'a kendi adını verdiğini ileri sürülmektedir. Buna göre Maraş, Antiokheia yani Antakya olarak anılmış ve diğer Antakya'dan ayırmak içinde Toroslardaki Antakya (Antiokheia Pros Tauro) denmiştir. Charles Texier, Küçük Asya adlı eserinde Coğrafyacılar göre şimdiki Maraş'ın eski Antiochia Taurum şehrinin bulunduğu yerde olduğunu belirterek, Bizanslı Etienne'nin aynı adla söz ettiği altı şehirden, Ceyhan üzerinde Kilikya Antiochesi unvanıyla kaydettiği yerdir demektedir. Müellif ziyaret ettiği Maraş'ta eski eserlerden pek bir şey kalmadığını yazmaktadır. Bunun sebebini ise Maraş'ın öteden beri pek çok hareketli halkın merkezi olduğundan, eski eserlerin hep yıkıldığına bağlamıştır. Gerçekten de Maraş bulunduğu coğrafi mevki sebebiyle pek çok halkın uğrak ve istilâ alanı olmuştur. Bizans kaynaklarında Maraş'ın adı Marasin veya Marassion olarak görülmektedir. Yine bir iddiaya göre Haçlılar zamanında işgal edilen Maraş bir Haçlı komutanın adından dolayı Marassion ismini aldı dense de bunun gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Köklü bir kültürü olan ve tarihi

M.Ö. 5 binli yıllara kadar giden, adı ise bundan 3 bin yıl öncesine dayanan Maraş'ın zamanla Hititler devrindeki adını tekrar aldığı görülmektedir.

Maraş 637'de Müslümanlar tarafından fethedilince tekrar Hititler zamanındaki adıyla anılmaya başlanır. Ancak Maraj kelimesi Arap alfabesinde "j" harfi olmadığından Mer'aş şekline dönüşür. Bunların yanında Maraş adının Arapça "*titredi- titreme*" anlamına gelen "*R.A.Ş*" fiilinden türeyerek "Mer'aş" olduğunu da iddia edenler de var. Maraş ovasında çok fazla pirinç ekimi yapıldığından dolayı da şehrin sıtmalık alan haline geldiği bu sebeple de bu hastalığa yakalananların titremesi nedeniyle titreme alanı anlamına gelen Maraş adı verildiği söylenmektedir. Ancak bu görüşlerin hiçbir ilmî bir kıymeti olmayıp sadece rivayetten, benzetmekten başka bir şey değildir. Hasan Reşit Tankut adlı araştırmacı da kaynak belirtmeden "*kutlu güneş*" anlamına geldiği için Maraş'a bu adının verildiğini belirtmektedir. Osmanlılar döneminde şehrin adı bölgede Dulkadiroğulları Beyliği'nin kurulmasından dolayı Maraş'ın yanı sıra Zülkadir, Zülkadiriye gibi isimlerle de anılmıştır. XVII. Yüzyılda Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi Maraş'ın adının nereden geldiği konusunda bir efsaneden bahsetmektedir. Buna göre bir Ejderha şehrin tüm ahalisini yediği için *Mâr-ı iş*'ten galat olarak Maraş olmuştur.

Maraş'ın kazalarından Elbistan, Afşin, Andırın, Pazarcık, Göksun gibi yerlerin isimleri eski olup bunların tarihi anlamlarının ne olduğu konusunda da bilgi vermeyi faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2. Maraş'ın İlçelerin İsimlerinin Oluşması

Elbistan

Tarihte pek çok ad alan Elbistan'ın Ablasta, Ablastha, Ablastayn, Ablistan gibi adlar aldığı görülmektedir. Bu kelimenin Hititlerin atası olduğu kabul edilen Luvilerin dilinden geldiği, Su geçidi, Gür su, bol su gibi anlamlara geldiği tahmin edilmektedir. Arap kaynaklarında ise bu şehrin adı Bilistin, Eblistan, Elbostan vs şeklinde geçmekte olup bağ, bahçe ve bostanlık anlamına gelmektedir.

Göksun

Tarihi Roma İmparatorluğu'na çıkan ve Bizans döneminde kaynaklarda sıkça görünmeye başlayan Göksun'un eski isminin Latin kaynaklarında Cocussos'tan (Kokkussos) olduğu, bunun sonundaki ussos, sssos ya da assa kelimesinin köy, kasaba ve kent anlamlarına geldiği bilinmektedir. Ancak gerçek anlamda Cocussos kelimesinin ne manaya geldiği bilinmemektedir.

Andırın

Kahramanmaraş'ın batısında bulunan ve pek çok tarihi mekâna sahip olan Andırın'ın aslı Andurana olup, And(a)-ura-(wa)na "Yüce Ana Tanrıça Yurdu" anlamına gelmektedir.

Afşin

Afşin'in adına gelince eski ismi Arabissos olup daha sonra da Türkler tarafından Yarpuz denmiştir. Eski isimlerinden biri de Efsus'tur. Bu ismin aslı Araw(a)-İssos kelimelerinden birleşmiştir. Arawa kenti demektir. İssos'un ise

“Yerleşim” buradan: Kent) anlamında olduğu bilinmektedir. Arawa ise “Sunak” anlamına gelmektedir. Yarpuz kelimesi ise Türkçede bir bitki adıdır. Afşin adına gelince 1060’larda bölgede fetihler yapan Afşin Bey’in hatırasına 1944’te dönemin Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut ve tarihçi Ord. Prof. Mukrimin Halil Yinanç tarafından verilmiştir.

Pazarcık

Eski yeri Bağdanasır köyünde bulunan Pazarcık Kazası’nın adına gelince Kayseri-Elbistan-Akçaderbent-Hades (Göynük- Bozlar) Halep tarihi ticaret yolu üzerinde bulunmasından dolayı burada küçük bir pazar kurulmaktaydı. Büyük Pazar ise Kayseri’nin doğusunda Pınarbaşı’nın batısında Yabanlu ovasında (Pazarören) kurulurdu. 1400’li yılların müellifi el-Makrizî’nin Kitabü’s-Sülük adlı eserinde Pazarcık adı geçmektedir.

Türkoğlu

Bu ilçenin eski adı İloğlu olup halk ağzında Eloğlu olarak telaffuz edilmekteydi. İloğlu, ilçeyi kuran Tecürlü aşiretinin bir obasının adı olup 1866’da buraya iskân edilmiştir. 1960’da kaza haline getirilen Eloğlu’nun adı Türkoğlu’na çevrilmiştir.

Çağlayancerit

İlçenin ismi bölgede yaşayan Oğuzların bir boyuna mensup olan Cerit aşiretinden gelmektedir. Osmanlı kaynaklarında Maraş bölgesinde yaşayan Cerit Türkmenleri Çağlayan cerit ve Kuşçu Ceridi diye ikiye ayrılmaktaydı. Kuşçu ceridi Pazarcık taraflarında yaşarken, Çağlayan Cerit Türkmenleri ise şimdiki ilçenin bulunduğu bölgede yaşamaktaydı. Çevrede yaşayan Cerit Türkmenlerinin toplanması ile bu yerleşim birimi kurulmuştur. Osmanlı Döneminde Göynük nahiyesine bağlı olan Çağlayancerit bir köy statüsündeydi. 1800’lerdeki arşiv kayıtlarına göre burada Kezban Hatun Camii vardı. 1805’te bu camiye imam tayini yapılmıştır. Tarihi bu tarihten çok daha eski dönemlere gitmekte olup günümüzde hala ayaktaadır.

Nurhak

Nurhak’ın ismine gelince arkasında bulunan ve eski ismi Nur-ı hak olan dağdan adını almıştır. Rivayetlere göre bu dağda geceleyin bulunan bir madenin parlamasından dolayı bu ismi almıştır. Kayseri üzerinden Elbistan’a gelen tarihi İpek yolu üzerinde bulunan Nurhak’tan Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Malatya, Hısn-ı Mansur, Samsat, Ayıntap ve Halep taraflarına ticaret yolları geçmekteydi. Nurhak çevresinde Ortaçağ’dan kalma kervancıların kaldığı hanlar bulunmaktadır. Yine bu kervanları korumak için kaleler yapılmıştır.

Ekinözü

XVII. yüzyılda Osmanlı Arşiv belgelerinde Celâ adı ile bilinen yerin adı Ekinözü olarak değiştirilmiştir. Kanaatimize göre yeraltından kaynakarak çıkan içme suyundan dolayı bu isim verilmiştir. Bölgenin Roma ve Bizans’tan beri yerleşim yeri olduğu bilinmektedir.

MARAŞ'IN İDARİ DURUMU

Maraş, Anadolu coğrafyasında, şimdiye kadar bilinen ilk devlet yapılanmasını gerçekleştiren Büyük Hitit İmparatorluğu zamanında (M. Ö. 2000–1200) bir yerleşim yeri olmuştur. Asur Koloni Çağında (M. Ö. 1975–1723) Kayseri Kaniş ile Asurların merkezi Ninova arasında bulunan Maraş mahalli krallıklar tarafından idare edildi. Mama ve Luhuzatia adlı mahalli krallıkların Maraş veya kuzey bölgesinde bulunduğu ileri sürülmektedir. Büyük Hitit İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Anadolu'da hâkimiyet tesis eden Geç Hititler devrinde (M. Ö. 1200–700) Maraş, Gurgum Hitit Beyliği'nin başkenti olur. Nitekim başta Maraş Aslanı olmak üzere Maraş bölgesinde bulunan höyükler ve arkeolojik araştırmalarda çıkarılan tarihi eserler bu devre aittir. Maraş ismi de ilk defa Geç Hititler zamanında, Mezopotamya'da hüküm süren Asur İmparatorluğu'nun kralı II. Sargon'un M. Ö. 711 yılına ait bir yıllığında geçmektedir. Geç Hitit Beyliğinin Asurlular tarafından yıkılmasından sonra Maraş M. Ö. 711–612 yılları arasında Asurluların bir eyaleti olur. Bundan sonra Maraş bölgesi iki İran devletinin hâkimiyeti altına girer. Bunlardan önce Medler (M.Ö. 612-M. Ö. 550) sonra da Persler (M. Ö. 550-M. Ö. 333) Maraş'ta hüküm sürerler. Persler zamanında Maraş, Kapadokya satraplığına (eyalet) bağlanır.

M. Ö. 333'de Asya seferine çıkan Makedonya Kralı Büyük İskender, Persleri İssos muharebesinde yenerek Maraş'ı ele geçirdi. Onun ölümünden sonra komutanlarından Selefkos'un hâkimiyetine geçen Maraş, Selefkoslar İmparatorluğu'nun başkenti olan Antakya'ya bağlandı. Selefkosların idaresinin sona ermesinden sonra M. Ö. 58'de Maraş, Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girdi. Bu dönemde Samsat merkez olmak üzere Komegene Krallığı'na bağlı olan şehir, M. S. 395'te Büyük Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans İmparatorluğu) hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde Germanika Eyaleti'nin merkezi olan Maraş, 544'te kısa bir süre Sasanilerin istilas ve kontrolünde kalmasına rağmen tekrar Bizanslıların eline geçti.

Maraş şehri, İslam ordularının Kuzey Suriye'ye yürüyüşleri sırasında Hz. Ömer'in devrinde 637'de Müslümanlar tarafından fethedildi. Müslüman Araplar zamanında Avasım bölgesi oldu. Süğur şehri oldu. Bu süğur şehirlerinin kuzeyde olanlarına merkez oldu. Bir ara Abbasiler zamanında Tarsus'a bağlı süğur şehri oldu. Coğrafi olarak Şam vilâyetinin sınırları içinde

kabül edildi. Kuzeyde uç noktası olarak görüldü. Dört halife, Emevi ve Abbasiler zamanlarında İslam orduları için bir askeri üst olan Maraş, bir ara Mısır ve Suriye'ye hâkim olan Tolunoğulları (868–905) ve İhşidiler (935–969) gibi Türk devletlerinin hâkimiyeti altına girdi. Bu dönemde artan Bizans saldırıları karşısında bir ara yeniden Bizans'ın eline geçen Maraş'ı, 944'te Hamdanoğullarının Halep kolunun emiri Seyfüddevle Hades'le (Göynük) birlikte ele geçirdi. 300 yıldan beri Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında birçok kez el değiştiren ve tahrip olan Maraş'ı Seyfüddevle yeniden kurdu. Hamdaniler zamanında parlak bir dönem geçiren Maraş 962'de yeniden Bizansların idaresine geçti.

1071'e kadar onların idaresinde kalan Maraş, söz konusu tarihte Bizans imparatorluğunun âsi bir generali olan Ermeni asıllı Phileretos'un eline geçti. Phileretos, Maraş merkez olmak üzere Çukurova'dan Urfa'ya kadar uzanan topraklarda bir feodal beylik kurdu. Ancak Phileretos'un bu hâkimiyeti çok uzun sürmedi. Zira 1086'da Maraş'ı, Selçuklu komutanlarından Emir Buldacı fethetti. Bu Türk komutanı 1086'dan 1097'e kadar Elbistan, Efsus ve Göksun da dâhil olmak üzere Maraş bölgesini tamamen fethederek bir Selçuklu Beyliği kurdu. Bu beyliğin merkezi durumuna getirilen Maraş, haçlı seferlerinin başlaması üzerine yeni tehdit ve tehlikelerle karşı karşıya geldi. Nitekim bu seferlerin başlamasından hemen sonra 1097'de Haçlılar tarafından istilâ edildi.

Maraş'ı istilâ eden Haçlılar burada bir Haçlı senyörlüğü kurdular. Bu süreçte Maraş, Haçlı Senyörlüğüne bazen Antakya Haçlı Prenskelpliği'ne bazen de Urfa'da Haçlı Kontluğu'na bağlı olarak yönetildi. Maraş Haçlı senyörleri Kuzey İtalya'da yaşayan Norman asıllı soylulardı. Haçlılar zamanında Maraş 1136'da Danişmentli Melik Muhammed tarafından fethedilse de bu fetih kalıcı olmadı. Maraş bölgesindeki Haçlı hâkimiyetine Selçuklu sultanı I. Mesut son verdi. 1149'da Selçuklu Sultanı I. Mesut Maraş'ı fethederek Elbistan'la birlikte burayı oğlu II. Kılıçarslan'a verdi. II. Kılıç Arslan zamanında 1173'te Maraş Türk asıllı Musul Atabeyi Nureddin Mahmut'un eline geçti. 1174'te Nureddin'in yerini alan Selahaddin Eyyûbî Maraş üzerinde hak iddia etse de şehri Selçuklulara bırakmak zorunda kaldı.

Bu dönemde Maraş bir yandan Suriye'den gelen Türk hükümdarlarının bir yandan da Kilikya Ermenileri ile Antakya Haçlılarının saldırılarına maruz kaldı. Bu yüzden II. Kılıç Arslan, Maraş'ı komutanlarından Hüsameddin Çoban'a ikta' olarak verdi. 1180'lerden 1258'e kadar Maraş, çevresi ile birlikte bu Hüsameddin Çoban, oğulları ve torunları tarafından idare edilmiştir. Selçuklular zamanında Maraş ve Elbistan'ın ayrı ayrı idare edildiğini görmekteyiz. Elbistan doğrudan doğruya Selçuklunun merkezi olan Konya'dan gönderilen valiler tarafından idare edilirken, Maraş bir Uç beyliği olup sultana bağlı müstakil bir emir tarafından idare edilmiştir. Maraş Uç Beyliği'nin başına ilk olarak Hüsameddin Çoban Bey, sonra oğlu İbrahim Bey ve daha sonra da torunu Nusretüddin Hasan bey geçmiştir. Nusretüddin Hasan Bey'in 1234'te öldürülmesinden sonra oğulları Muzaffereddin ve İmadeddin babasının yerini alırlar. Nusretüddin Hasan Bey zamanında 1216- 1230 tarihleri arasında bölgede önemli imar ve inşaa faaliyetleri yapılmıştır. Nitekim

Afşin'deki Ashabü'l-Kehf mağarasındaki meşhur eserler bu dönemde inşa edilmiştir.

Kilikya Ermenileri Anadolu'yu işgal altında tutan Moğolların yardımı ile Maraş'ı 1258'te istilâ ederek 1298'e kadar ellerinde tuttular. 1298'te Mısır Memluk sultanlarından Hüsameddin Lâçin tarafından Maraş, Ermenilerin elinden alındı. 1337'ye kadar Memluklar tarafından idare edilen Maraş, Halep naipliğine bağlı olarak idare edilmiştir. Memluklar bu dönemde Maraş bölgesine Oğuzların Bozok koluna bağlı Bayat, Beydilli ve Avşar boylarına mensup Türkleri yerleştirdiler. Bu boylardan birine mensup olan Zeyneddin Karaca Bey adlı Türkmen lideri 1337'de Maraş ve Elbistan'da Dulkadir Beyliği'ni kurmuştur.

Kısa sürede büyüyen Dulkadir Beyliği emirleri Memluklara karşı ayaklanarak bağımsız ve müstakil olmak için mücadeleye giriştiler. Dulkadir Beyliği'nin Memluklulara karşı verdiği bu mücadelede beylik zaman zaman büyük sarsıntılar geçirse de ayakta kalmayı başardı. Dulkadir Beyliği zamanında Maraş'ın Elbistan'la birlikte beyliğin merkezi olduğu görülmektedir. Dulkadirliler Maraş'ı genellikle kışlık, Elbistan'ın ise yazlık merkez olarak kullandılar. Bu dönemde Maraş'ı Zeyneddin Karaca Bey, Halil Bey, Seveli (Suli) Bey, Sadaka Bey, Nasreddin Mehmet Bey, Süleyman Bey, Melik Arslan Bey, Şahbudak Bey, Şehsüvar Bey, Alaüdddevle Bozkurt Bey ve Şehsüvaroğlu Ali Bey olmak üzere 11 bey yönetti. Dulkadiroğulları beyliğinin sınırları batıda Kırşehir ve Yozgat'tan doğuda Harput ve Diyarbakır'a, kuzey'de Darende'den güneyde Antakya ve Hassa'ya kadar uzanmaktaydı. Bu devirde Maraş ve Elbistan bölgesi Timur, Akkoyunlu, Memluk ve Safevi gibi Türk devletlerinin istilâsına uğramıştır. Safevi hükümdarı Şah İsmail'in 1507'de Elbistan'ı yakıp yıkması ile Dulkadir Beyliği'nin merkezi Maraş'a taşındı. Bu dönemde Dulkadir Beyliğinin Merkezi durumuna gelen Maraşta Dulkadir Beyliği'nin bir takım imar faaliyetlerine giriştikleri tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nitekim Maraş'ın Sarayaltı mahallesinde bir Dulkadirli sarayının olduğunu yine bu kayıtlardan öğrenmekteyiz. Son Dulkadir beyi Şehsüvaroğlu Ali Bey, 1515'te Elbistan'ı yeniden merkezi yaptı. Ali Bey zamanında (1515–1522) Dulkadir Beyliği Osmanlılara tâbi' olarak varlığını kısmen devam ettirdi.

1522'de Ali Bey'in öldürülmesinden sonra Maraş ve Elbistan yöresi kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Dulkadir Beyliği, Osmanlılara katıldığı zaman hudutları Maraş, Elbistan, Göksun, Andırın, Zamantı (Pınarbaşı), Kayseri, Kırşehir, Ankara, Bozok (Yozgat), Malatya, Darende, Harput (Elazığ), Besni, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kâhta, Gerger, Diyarbakır, Urfa, Çermik, Rumkale (Halfeti), Ayıntap (Antep), Pazarcık, Bulanık, Gündüzlü, Amik Ovası, Antakya, Güğercinlik, Trablusşam, Sis (Kozan), Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli), Üzeyr (Payas) ve Ayas'tan (Yumurtalık) ibaretti. 1523'ten itibaren Vilayet-i Maraş olarak adlandırılan Bozok ve Maraş sancakları Dulkadir topraklarını oluşturuyordu.

Bozok Sancağı Bozok ve Kırşehir kazalarından oluşurken, Maraş sancağı da Maraş, Zamantı (Pınarbaşı) Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli)ve Elbistan kazalarından oluşuyordu. Osmanlı döneminde Maraş'a ilk yönetici olarak

Koçi b. Halil Bey adlı birisi atanmıştır. Osmanlıların Maraş ve Elbistan'da Dulkadirilerin gücünü kırmak amacıyla bölgeyi ilk olarak 1523'te Rum beylerbeyliğine (Sivas) bağladıkları anlaşılmaktadır. Bu idari düzenleme uzun sürmemiş, kısa bir süre sonra bu defa Maraş ve Elbistan Karaman (Konya) beylerbeyliğine bağlanmıştır. 1531'de ise Maraş ve Elbistan, Karaman eyaletinden ayrılarak Vilayet-i Zulkadiriye adı altında Dulkadir Beylerbeyliği oluşturulmuştur. Vilayet ya da Beylerbeylik Osmanlı Devleti'nde en büyük idarî birimdir.

Maraş ve Elbistan'da iki yüzyıla yakın hâkimiyet süren Dulkadir Beyliğinden dolayı kurulan bu eyalete Dulkadir veya Zulkadir Eyaleti adı verilmiştir. Yeni kurulan Dulkadir Eyaleti Maraş, Ayıntap (Antep), Sis (Kozan) ve Bozok (Yozgat) livalarından oluşmuştur. Maraş Eyaleti'nin Bozok Livası zamanla Rum Eyaleti'ne bağlanmış, Sis ve Ayıntap ise Halep Eyaleti'ne bağlanmıştır. Sis bölgesi daha sonra 1571'de Kıbrıs Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1523 tarihli Maraş Tahrir Defteri'ne göre Dulkadir Vilayeti, Maraş ve Elbistan sancaklarından oluşmaktaydı. Elbistan Sancağı Elbistan, Göksun, Gedik ve Çubuk olmak üzere dört nahiyeden oluşmaktaydı. Maraş sancağı ise Maraş, Keferdiz (Sakçagöz), Pazarcık, Güvercinlik (İslâhiye), Tiyek (Hassa), Kargulık, Kars (Kadirli) ve Andırın nahiyelerinden meydana gelmekteydi.

1526 tahririne göre ise Maraş sancağı, Maraş, Elbistan, Kars ve Zamantı kazalarından oluşmaktaydı. Maraş'ın nahiyeleri ise Maraş, Kemer (Şekeroba), Keferdiz (Sakçagöz), Karahayıt (Karahöyük-Çobantepe), Aladinek, Pazarcık, Güvercinlik, Göynük, Tiyek, Kargulık, Haruniye, Andırın, Zeytun, Fırnuz ve Bayındır'dı. Bu tarihte Maraş'ın 53 mahallesi bulunmaktaydı. Zamanla Hısn-ı Mansur nahiyesi de Maraş Sancağı'na bağlanmıştır. Elbistan kazası Sason, Sarsab, Aynu'l-Arus, Ahsendere, Hurman, Nurhak ve Nergele olmak üzere 8 nahiyeden oluşmaktaydı. Kars kazası ise (Kadirli), Mağara, Çokak, Meklebin, Kars (Kadirli), Köstere ve Göksun nahiyelerinden oluşmaktaydı. Zamantı kazası ise Hinzırî ve Gömülgün, Pınarbaşı, Çörşeközü, Zamantu, Çörmüşek nahiyelerinden oluşuyordu. Bir ara Kayseri Sancağı'na bağlı Talas dahi Maraş'a bağlanmıştır.

1531'den sonra Malatya sancağı da Maraş Eyaleti'ne bağlanmıştır. Malatya sancağı 1830'lara kadar Maraş Eyaleti'ne bağlılığı devam etmiştir. Ancak bu süreç içinde Malatya sancağının Maraş Eyaleti'nden ayrıldığı ve Diyarbakır Eyaleti'ne bağlandığı da olmuştur. Maraş'ın bir Eyalet merkezi olarak idarî statüsü XVII. ve XVIII. yüzyıllar ile XIX yüzyılın ilk yarısında da devam etmiştir. 7.7.1828 Birinci Sultan Mahmut'un kütüphane ve İmaretî vakfından Kayseri'ye bağlı Talas karyesinin Maraş'a raptı. Tarih: 24/Z /1243 (Hicrî)Dosya No:106Gömlek No:5257Fon Kodu: C..DH

Maraş ve Adana Eyaletlerinin Birleştirilmesi

1839-40 yıllarında Maraş, isyancı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından işgal edildi. 18 ay Maraş'ı elinde tutan İbrahim

Paşa, babasının Osmanlı devleti ile yaptığı anlaşmayla şehri boşalttı. Mısırlıların işgali sırasında Beylerbeyilik merkezi olan Zulkadir Eyaleti'nin Paşa Sancağı olan Maraş'ın ve buraya bağlı olan kazaların yönetilmesini güçleştirmiştir. Bu yüzden bölgede devlet otoritesi ortadan kalkmış ve buna bağlı olarak birçok isyan çıkmıştır.

Maraş ve çevresinde düzeni sağlamak için 1845'ten itibaren Adana Eyaleti'ne bağlanması için girişimler başlamıştır. Bu duruma gerekçe olarak bölgedeki aşiretlerin iskân edilmesi ve vergilerin toplanabilmesinin bu şekilde gerçekleştirileceği ileri sürülmüştür. Bölgeye yönelik bu idarî düzenleme ile ilgili yapılan çalışmalarla yaklaşık üç yıl sonra bu birleşme gerçekleşmiştir. Alınan bir kararla 1848'de Sultan Abdülmecit'in emriyle ilk önce Zulkadir Eyaleti, Adana Eyaleti ile birleştirilmiştir. İki eyalet artık birlikte idare edilmeye başlanmıştır. 1848'de Maraş Eyaleti'nin Valisi olan Tosun Paşa'nın görevine son verilerek Adana Valisi Osman Paşa'ya Maraş Valiliği'ni de yürütme görevi verilmiştir. Bundan sonra Maraş sancak olarak idarî birimdeki yerini almış ve burayı da bir mutasarrıf idare etmeye başlamıştır. Maraş'ın merkezine ise bir kaymakam tayin edilmiştir. 1848'de Adana ve Maraş Valisi olarak Mustafa Paşa tayin edilmiştir. Maraş Sancağı mutasarrıflığına ise Köse Mehmet Paşa getirilirken Maraş kaymakamı olarak da Abdi paşa tayin edilmiştir.

1854'te Maraş'ın Adana'dan Ayrılarak Bağımsız Mutasarrıflığa Dönüştürülmesi

1854'te Maraş sancağı, Adana Eyaletinden ayrılarak müstakil bir sancak haline getirilmiştir. Bu tarihten bir müddet sonra Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketlerinin bir devamı olarak yeni bir sürece girilmiştir. 1856 tarihli ıslahat fermanı ile Osmanlı Devletinin tebaası olan gayri Müslimlere yeni bir takım haklar getirilmiştir. Bu ferman ile birlikte esasen Millet-i hâkime olan Müslümanların gayr-i Müslimler karşısındaki hâkim unsur olma özellikleri ortadan kalkmış ve yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Müslüman gayrimüslim ikiliğini ortadan kaldırarak, vatandaşlık temelinde eşit şartlarda bir toplumsal yapıyı ön gören bu anlayışın imparatorluğun farklı bölgelerinde olumsuz bazı yansımaları ve sonuçları ortaya çıkmıştır. Nitekim getirilen bu hakları kendileri açısından büyük bir güvence olarak gören gayri Müslimler kazandıkları bu öz güvenle hiçte kabul görmeyen nahoş bazı hareketlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu durum Müslümanlarla gayri Müslimleri karşı karşıya getirirken zaman zaman yerel yöneticilerle bu azınlık unsurlar arasında sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Nitekim bu fermanın yayınlanmasından sonra imparatorluğun bazı bölgelerinde bu tür olayların yaşandığı bilinmektedir. Bu olayların yaşandığı bölgelerden biri de Maraş olmuştur.

Maraş'ın bağımsız sancak olduğu dönemde Islahat Fermanı'na karşı bir isyan patlak vermiş ve olaylar sırasında şehirde bulunan bir İngiliz konsolos vekili ve yakınlarının öldürülmesi ile sonuçlanan bir olay cereyan etmiştir. Maraş'ta yeniden asayiş sağlamak amacıyla Adana Eyaleti vâlisinin ve

askerlerinin Maraş'a geldikleri ve sükûneti sağladıkları anlaşılmaktadır. Maraş, 1866'yılına kadar müstakil bir sancak olarak idare edildi.

Maraş'ın Halep Eyaleti'ne Bağlanması

Maraş sancağı 1866'da müstakil bir sancak iken Halep Eyaleti'ne bağlandı. Bu idârî düzenlemenin gerekçesi olarak Halep'in Maraş'a olan yakınlığı ve idâresinin daha kolay olacağı gösterilmiştir.

1867'de Maraş Sancağı'nın Elbistan, Andırın, Pazarcık, Zeytun, İslâhiye ve Bulanık (Bahçe) olmak üzere altı kazası bulunmaktaydı. 1868'de ise Hassa da Maraş'a bağlı kazalardan biri haline getirildi. 1878'de Maraş Sancağı'na bağlı olan Hassa, İslâhiye ve Bulanık (Bahçe) kazaları yeni kurulan Cebel-i Bereket (Osmaniye) Sancağı'na bağlandı. 1908'de Andırın kazası bir nahiye haline getirilerek bu kazaya bağlı olan Göksun nahiyesi ise kaza yapıldı. Andırın da Göksun'a bağlandı. Maraş sancağı 1915'te Halep'ten ayrılarak müstakil liva oldu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından itibaren de Maraş Vilayet olarak idarî sistemde yerini aldı.

Maraş'ın Tekrar Eyalete Dönüştürülmesi

Fırka- İslâhiye'nin kurulması ile Maraş, Kayseri, Adana ve Antakya bölgesinde yaşayan Türkmenlerin iskân edilmeleri için çıkarılan irade ile Ahmet Cevdet Paşa ve Derviş Paşa Fırka-i İslâhiye ıslahatını gerçekleştirmek için bölgeye gönderildiler. Fırka-i İslâhiye'nin önemli merkezlerinden biri olan Maraş, Halep eyaletinden ayrılarak yeniden eyalet statüsüne alındı ve Ahmet Cevdet Paşa da valiliğe atandı. Cevdet Paşa'nın Maraş Valiliği 18 gün sürdü. Bu sırada Balkanlarda başlayan isyanlar sebebiyle Cevdet Paşa ve Fırka-i İslâhiye'de görev alan askerlerin o bölgeye kaydırılması üzerine Maraş Eyaleti kaldırılarak yeniden Halep'e bağlandı.

Maraş'ın Müstakil Sancak Haline Gelmesi

1.3.1910 tarihinde Halep Eyaleti'nin bir sancağı olan Maraş'ın, müstakil bir mutasarrıflık haline dönüştürülmesi için yapılan müracaat değerlendirilmeye alınmıştır. Ancak yapılan bu müracaat beş yıl sonra sonuca bağlanarak, 3.3.1915 tarihinde Maraş'ın iktisadi yönden gelişmesi ve iyi idare edilebilmesi için Halep'ten ayrılarak müstakil sancak haline getirilmiştir. Maraş'a bağlı kazalar da aynı statülerini devam ettireceklerdir. Bu idari yapılandırılmadan sonra Maraş livasına gönderilecek resmî evrakların yeni duruma göre düzenleneceği de ifade edilmiştir. Ayrıca Maraş Sancağı'nın ayrı bir bütçesi hazırlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde bir vilayet olan Maraş'ın Elbistan, Göksun ve Andırın kazaları vardı. 1941'de Gaziantep'e bağlı Pazarcık Maraş'a bağlandı. Efsus adıyla bir nahiye olan Afşin 1944'te kaza haline getirildi. Eloğlu nahiyesinin ismi Türkoğlu olarak değiştirilerek 1960'da kaza yapıldı. Celâ ise

Ekinözü adıyla 1991’de kaza yapıldı. Elbistan’a bağlı bir nahiye olan Nurhak ise 1990’da kaza yapıldı. Daha önce Bertiz’e bağlı bir köy olan Çağlayancerit 1987’de İlçe oldu.

Maraş Belediyesi’nin Kurulması

Maraş’ta ilk belediye teşkilatı 1870’de kurulmuştur. Bu dönemde Belediye başkanları seçimle değil atamayla göreve getirilmişlerdir. Maraş’a ilk belediye başkanı olarak Kazancı zade Sa’di Efendi atanmıştır. Müderris olan Sa’di Efendi Abdülhamid döneminde İstanbul’da devlet yönetiminde muhtelif görevler almış, yükselmiştir. İstanbul’da da ölmüştür. Çocukları buraya yerleşip burada çoğalmıştır. Onlar da babaları gibi bürokraside görev yapmış muvaffakiyet göstermişlerdir. Maraş belediyesinin bütçesinin çok az olduğu ve bundan dolayı da gelirini artırmak için bazı önlemler aldığı görülmektedir. Bu önlemler arasında şehirde kurulan Pazar esnafından vergi almak, Pınarbaşı’ndan gelen ve bahçelerin sulandığı arklardan faydalananlardan su bedeli almak, arıcılardan bal vergisi almak, kesilen hayvanlardan vergi almak ve esnaftan bazı vergiler almak gibi uygulamalar yaptığı anlaşılmaktadır.

Maraş Belediye’sinin bir sağlık hizmetlerini yürütmek için kadrosunda bir tabip ve ebe bulundurduğu da anlaşılmaktadır. Maraş belediyesinde Müslüman ve Hıristiyan olmak üzere birçok tabibin görev yaptığı görülmektedir. 1912’de Ebe’nin ismi Aliye Hanım olup maaşının 600 kuruş olduğu kayıtlıdır. Bunların önemli ölçüde giderlerinin olduğu görülmektedir. Bu giderlerin arasında ilaç ve şırınga masrafları önemli bir yer bulmaktaydı. Maraş Belediyesi’nde bir mimar ve bir mühendis istihdam edildiği de anlaşılmaktadır. Mimar olarak 1896’da Ermeni Kaküd Ağa görev yapmaktaydı. Eczacı olarak 1915’te Simitof Necor Efendi görev yapıyordu. Belediye tabibi olarak 1898’te Talib Efendi vardı. 1908’te Hüsnü Nimetullah Efendi tabiplik yapmaktaydı. Maraş belediyesinde görev yapan memurların maaşlarını zamanında alamadıkları anlaşılmaktadır. 1911’de Belediye tabibi Parsih Efendi’dir.

Maraş belediyesinin şehrin yakınında çeltik ekimini yasaklamayı düşündüğü anlaşılmaktadır. Bundan dolayı da büyük çiftçilerle belediye arasında davaları vardı. Mesela 1920’de Tefsirzade Çiftliği arazisi varisleri Kadızade Fehmi ve Tefsirzade Zeki’nin belediye ile aralarındaki ihtilaf bulunmaktaydı. Belediye ekmek yapan fırınlarla ilgilide bir karar alarak uygulamaya başlamıştır.

Cumhuriyete kadar listesini sunduğumuz Belediye başkanları genelde şehrin ileri gelenleridir. Listenin sonundaki Lütfi Köker Elbistanlı olup Maraş’ta Türk asıllı ilk modern eczacıdır. Modernleşme sürecinin de temsilcisidir. Elbistan Kazası’nda ise belediye teşkilatı 1871 yılında kurulmuş olup ilk belediye başkanı Mahmut Ağa’dır. Pazarcık Kazası’nda ise belediye teşkilatı 1872’de kurulmuştur. Burada ilk Belediye başkanı Hüseyin Ağa’dır. Zeytin’da da 1872’de Belediye teşkilatı kurulmuş olup başkan atanmamıştır. 1873’te İslâhiye ve Bulanık’ta (Bahçe) belediye teşkilatları kurulmuştur.

İslâhiye'nin ilk belediye başkanı İbrahim Hakkı Ağa, Bahçe'ninki ise İbrahim Efendi'dir.

1872-73 yılları arasında Maraş belediye reisi Mahmut Efendi, 1873-76 arasında ise müderris Necip Efendi'dir. Başarılı bir belediye reisliği yapan Necip Efendi aynı daha öncede Maraş Naipliği (kadı) yapmıştır. Necip Efendi ve başkâtibi Ömer Lütü Efendi hakkında Hıristiyanlar iftiralarda bulunarak onları şikâyet etmişlerdir. 1876'da belediye reisi olarak Halil Süreyya Efendi'nin adı geçmektedir. 1876'da Maraş Belediye reisi Ali Efendi olup, bu şahıs 1898'e kadar birkaç defa bu göreve atanmıştır 1881'de ise Maraş belediye reisi Mehmet Said Efendi'dir. Daha önce tahrirat müdürlüğü yapmıştır. O görevinden azledilerek mahkemede yargılanmıştır. 1882'de Maraş Belediye reisi Osman Efendi'dir. 3.8.1890'da ise Ali Efendi görülmektedir. Ali Efendi'nin kardeşi Ziraat bankası memurluğu yapmaktaydı. Her ikisi hakkında da şikâyetler yapılmıştır. Ali Efendi 1898'e kadar Maraş belediye reisliğine devam etmiştir. 1898'de Maraş Sancağı Belediye Reisi Bayazıtlı Ahmet Paşazade Abdülkadir Bey'dir. Yol yapımı hizmetlerinden dolayı kendisine paşalık ünvanı verilmiştir. Ancak 1901'de Beyazıtlı Abdülkadir Paşa görevinden azledilmiş olup onun yerine Hacı Efendi getirilmiştir. 1902'de Beyazıtlı Abdülkadir Paşa'nın amcası Said Paşa'nın oğlu Şükrü Paşa belediye reisi olmuştur. Onun da başarılı hizmetlerinden dolayı ödüllendirildiği görülmektedir. 1903-1906 arasında Halil Süreyya Efendi, 1906-1909 arasında da Ali Rıza Efendi Maraş belediye reisliği yapmıştır. 1909'da ise Maraş belediye reisi olarak Necipzade Derviş Efendi görülmektedir. 1915'te Maraş belediye reisliğine Arifoğullarından (Sezal) Bekir Sıtkı Bey getirilmiş olup Milli Mücadele döneminde önemli hizmetler yapmıştır.

Kazancı Sa'di Efendi	1870-1872
Mahmut Efendi	1872-1873
Necip Efendi	1873-1876
Mehmet Said Efendi	1876
Halil Süreyya Efendi	1876
Ali Efendi	1876-78, 1884-89, 91-95, 1898
Osman Efendi	1882-83
Bayazıdzade Abdülkadir Bey	1898-1901
Hacı Efendi	1901-1902
Bayazıdzade Hacı Şükrü Efendi	1902-1903
Halil Süreyya Efendi	1903-1906
Ali Rıza Efendi	1906-1909
Necipzade Derviş Efendi	1909-1915
Bekir Sıtkı Bey	1915-1920
Lütü Köker	1922-1925

KAYNAKÇA

AHMET CEVDET PAŞA, *Tezâkir*, 21-29 (yay. Cavit Baysun), TTK Yay., Ankara 1988

ALTINÖZ, İsmail, *Dulkadir Eyaleti'nin Kuruluş ve Gelişmesi*, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009.

BAYAZIT, Bekir Sami, *Kahramanmaraş'ta Bayazidoğulları Tarihi*, Kahramanmaraş 1988.

GÖKHAN, İlyas, *Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş, Belleten*, Nisan 2009.

..... "Maraş Haçlı Senyörlüğü" *Türk Dünyası Araştırmaları*, 172, 71-106, (2008).

....., "XIII. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 191-222 (2005).

Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı (OSMS) I, (Hazr. Sait Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2006.

SOLAK, İbrahim, **XVI. Asırda Maraş Kazası**, Akçağ Yay., Ankara 2004.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1988.

YİNANÇ, Refet - Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri** (1563), C. I-II, (Yay.), Ankara Üniversitesi Yay, Ankara 1988.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA) BELGELER:

21/N /1262 (Hicrî Dosya No:13 Gömlek No:52.

17/M /1271 (Hicrî Dosya No:167 Gömlek No:12)

05/Ca/1289 (Hicrî) Dosya No:31 Gömlek No:28.

18/S /1328 (Hicrî)Dosya No:69/-1Gömlek No:79Fon Kodu: DH.MUİ.

16/R /1333 (Hicrî)Dosya No:222Gömlek No:21Fon Kodu: DH.İD.)

29/Z /1292 (Hicrî) Dosya No:117 Gömlek No:71 Fon Kodu: DH.SAİD)

12/L /1298 (Hicrî) Dosya No:1337 Gömlek No:62 Fon Kodu: DH.MKT.

16/Z /1307 (Hicrî) Dosya No:1747 Gömlek No:62 Fon Kodu: DH.MKT

17/C /1316 (Hicrî)Dosya No:2127Gömlek No:24Fon Kodu: DH.MKT)

02/Z /1318 (Hicrî) Dosya No:53Gömlek No:66Fon Kodu: Y..PRK.UM.

BAO,24/Ra/1320 (Hicrî)Dosya No:532Gömlek No:39 Fon Kodu: DH.MKT

20/Ş /1333 (Hicrî)DosyaNo:90Gömlek No:12 Fon Kodu: DH.UMVM

MARAŞ'IN KURULUŞU

İnsanların tabiata hâkimiyet kesbedemediği zamanlarda Maraş bölgesi yerleşim için ideal bir yerdir. Büyüklü küçüklü yerleşim için ideal bir toprak parçasıdır. Ovaları mümbit olduğu gibi dağları da ekmeğe dikmeğe hayvancılığa müsaittir. Büyük küçük su kaynaklarına sahiptir. Anadolu'nun en sulak yerlerindedir. Onun için de coğrafyasında büyük küçük çok sayıda şehir kurulmuştur. Küçük yerleşim yerleri hesapsızdır.

Maraş ovası esas alınırsa sırtını dağa vermiş iki yerde şehir kurmak mümkündür. Bunun biri baş taraftan Erkenez çayını Kapiçam tarafına arklarla döndürmekle olur. Buradan istemediğin kadar suyu arklarla almak, Çokyaşar köyüne kadar ulaştırmak mümkündür. Burada sırtını dağa vermiş şehrin alttan, kuzeyden dayandığı yer Erkenez çayı olacaktır. Yukardansa Kapiçamdır.

Salnameye ve eski Maraşlıların rivayetlerine göre ilk Maraş bu üçgenin baş tarafında doğmuştur. Bu ilk yerleşime bugün Hilmi Höyük denmektedir. Bu höyükten doğan gelişen Maraş zamanla şehir olmuştur.

Eski Maraşlılara göre burada doğan Etilere âit ilk şehir 40 bin haneye ulaşmış ve öletle son bulmuştur. Ancak burada şehirleşmenin arkası gelmemiştir. Hayat devam edecektir. Onun için de yenileri üstünde bitişiğinde her neyse yenileri kurulmuştur.

Etileri bu sırtlarda zamanla yok edenler Asurlulardır. Onun için de Salnamelere göre bu sırtlar, düzlükler Maraş'ta en fazla Eti ve Asurlulara ait eserlerle doludur. Müşahedeler de bunu destekler mahiyettedir.

Eski Maraşlılara göre bu yerleşim bir zincir hâlinde İslâhiye-Güvercinliğe doğru uzamaktadır. Doğrudur. Maraş ovası höyüklerle doludur. İslahiye tarafında şu an çok büyük bir Eti höyüğü vardır. Adı Zincirli Höyük'tür. İçi Etilere ait saraylarla doludur.

Bu alanda şehir olarak kullanılan alan zamanla Çokyaşar'ın altına kadar ulaşmıştır. Alanın mutlaka terk edilen tarafı da vardır. Zira eski insanlar ölet veya başka sebeplerle yok olan şehir alanlarının üstüne pek şehir yapmayı yer değişikliğine gitmektedir. Gelen su esas alınarak daha çok bitişiğine yapmaktadır. Bu bilginin teyidi Besim Atalay da vardır.

Eski Maraşlılara göre fethedildiği zamanda Maraş bu bölgededir. Müslümanlar burayı bir aya yakın muhasara etmişlerdir. Sonra da sulhan almışlardır. Muhasara esnasında şehit olanlarını Karaziyaret'e gömmüşlerdir. Karaziyaret bugün Antep yolunda Ferhuş yolu girişindedir.

Eski Maraşlılara göre fetih için gelenlerin arasında sahâbe, tabîin vardır. Onun için de bu tepede sahâbe, tabîin kabri bulunmaktadır. Sahabeden gelenlerden biri Mikdad b. Esved'dir. Tabîinden gelenin biri Mâlik b. Eşter'dir. Gerçekte bu bilgiler tarihî gerçeklere uygundur. Zira Mikdat bin Esved bu bölge fetihlerine katılmıştır. Mâlik bin Eşter Maraş'ın fethinde bulunmuştur. Ancak kabirleri burada değildir.

Bugün Elmalar ve Çokyaşar köyü altları Erkeneze kadar açılınsa tabanda şehir altyapıları çıkacağı muhakkaktır. Bunu hazine arayıcılarından öğrenmek de mümkündür. Zira Maraş'ta hazîne arayıcılarının en fazla arama yaptıkları yerlerden biri de buradır. Ve bu zemînin altında mozayikler dâhil her şey bulunmaktadır.

Bugün buralarda yüzeye bakıldığı zaman bir şey gözükmemektedir. Bu; gözüyle değerlendirme yapan biri için aldatıcı bir sebeptir. Zira yakın tarihe kadar en kıymetli şey yontulmuş, işlenmeye, kullanmaya müsait taştır. Bu nerde bulunur insanlar ona üşüşmekte altın bulmuş gibi ona koşmaktadır. Taşıyıp yeni yerleşim yerinde kullanmaktadır. Ev yapanın ilk işi zemin için taş aramaktır. Hazır ocaktan getirmekten çok çok ucuzdur. Hassaten ocak çok zaman çok uzakta olmakta veya yakın olan da sağlıklı olmamaktadır. Maraş'ımız buna çok güzel örnektir.

Değil bizde batıda dahi eski bir şehri koruma âdeti yenidir. Bunun kültürel tarifi yoktur. Bir yapı yıkılır. Yıkıntı korunmaz. Değerlendirilir. Yeni yapı ucuza getirilir. Zira sanat çağında ürün çok pahalıdır.

Evlîya Çelebi Maraş'a gelir. Maraşlılar onu eski Maraş'a götürür. Bura iki köy büyüklüğünde bir yerdir. Adı da bu gün de olduğu gibi Elmalar köyüdür.

Elmalar ve Çokyaşar köyü güzergâhında bu şehrin kurulması gayet tabiidir. Çünkü o günkü coğrafya şartlarında bu çizgi mevkiî gayet stratejiktir. Zira Çukurova'dan gelen yol Bahçe'den bu bölgeye giriş yapar. Yeşilyöre'yi bulur. Humaşira gelir. Eski Aksu köprüsünden geçer. Feruş'u, Elmaları bulur. O gün için bu güzergâh tek sağlıklı yol güzergâhıdır. Zira bu güzergâhta bataklık yoktur. Pis koku yoktur. Risk yoktur.

Yol buradan öte Büyük Nacar, Göynük gider. Bu asırlarca böyledir. Hatta Romalıların Yeşilyöre de yol kontrolü sağlayan kale ve yerleşim yerleri vardır. Bataklık çevresinden giden yol her zaman tehlikelidir. Bu yolda bu tür bir tehlike yoktur. Hatta bu yolda üstünden köprü ile geçmeyi gerektirecek bir ırmak çay vs bile yoktur. Yakın tarihe kadar Maraş-Adana yolu burasıdır. Gavurdağ kullanımı yenidir.

Tarihte en çok yıkılmış, yapılmış şehirlerden biri Maraş'tır. İlle de bu Maraş'tır. Suğur olduğu zaman da Maraş çok yakılmış yıkılmıştır. Zîrâ bir çeşit sınırda karakol şehirdir. Bizans girse ilk önce Hades'i sonra Maraş'ı yakıp yıkacaktır. Arap korumasını kaldıracaktır. Bizans'ın elindeyken Arap girse yakıp yıkacak Bilâd-ı Rûm'a ancak geçecektir.

Tarihte Maraş'ta büyük şehir olmaya müsait diğer bir alan şimdiki Namık Kemal mahallesinin olduğu yer ve bunun Sarayaltına doğru olan batısıdır. Kanlıdere'nin baştan aşağı doğusudur.

Buna sebepte tarihte Pınarbaşı'ndan çıkan sudur. Burada iki nokta su vardır. Bunun Osman Dede'nin çevresinden çıkarı ne zaman yapıldı bilinmez. Kanallara alınmıştır. Bu kanallar Delikli Taş seviyesi Haznedarlı Camii uzantısı Namık Kemale ulaştırılmıştır. Üst çizgi seviye budur. Bu üst çizgi kanalları kullanarak Namık Kemal'de ortaçağın olabilecek en büyük şehirlerini kurmak, su ihtiyacını karşılamak mümkündür. Burada eski çağlar için şehir kurmaya müsait bir yerdir. Zira arkası dağdır. Önü ovadır. Alan düzlük ve hafif meyillidir. Su ve lağım intikali için idealdir. Bahçeden gelen yolu buraya çevirip Bulanığın altından Nacar üstünden yine Hades'e ulaştırmak mümkündür.

Kanaatimiz burada her zaman bir yerleşim alanı vardır. Bu en başa kadar böyledir. Ancak bu alana Büveyhîler zamanında Maraş adlı şehrin karşıdan çekilmesi yerleşimin alanını büyütüştür. Maraş Erkenez'in güneyinden kuzeyine yani buraya çekilirken karşı zamanla ölmüş bura zamanla dirilmiş, muhteşem bir şehir olmuştur.

Bura Arapların elinden çıkıp Bizans elindeyken deprem görmüştür. 1114 de olan bu depremde buradaki Maraş tamamen yok olmuştur. O zaman buradaki Maraş'ın adı Germenikadır. Çünkü Romalılar Bizanslılar pek Maraş ismini kullanmamışlardır.

Bu depremle Maraş yok olurken bu bölgede hayatta yok olmamıştır. Hayat devam edecektir. Ve etmiştir. Pınarbaşı'ndan gelen su şebekeleri dâhilinde yeni şehir artık eski şehrin üstünde veya yanında yeniden kurulmuştur. Ama görünen veya büyük ihtimal batısında yeniden kurulmaya başlanmıştır.

Arapların Eti kullanımını Araplaştırarak Meraş dedikleri Roma Bizanslıların Germenica dedikleri bu şehrin yazlığı Göllü'dür. Mezarlıkları mezbahaları Namık Kemal'in doğusundaki kayalıkla Göllünün batısındaki Sarıkaya'nın kayalıklarıdır. Eski Maraşlıların sözlü rivayeti Sarıkaya'nın kayalığını böyle gösterir. İçini yeraltı şehri tarif eder. Ancak araştırması yapılmamıştır.

Araplardan Bizans'a geçen Maraş birkaç asır sürekli el değiştirmiştir. Haçlılar eline geçmiştir. Onlar elindeyken bilhassa Cebelibereket ve çevresinde Ermeni prenslikleri vücut bulmuştur. Bu epeyce devam etmiştir. Bölge Suriye ve Mısır'a açık olduğu için Eyyübî sonra da Memlûk istilası vuku bulmuştur. Türk girişi önce kısıyken sonra aralıklarla uzun aralıklı soluklu vuku' bulmuştur. Bu girişlerin sonunu Moğol getirmiştir. Moğol-Tatarın sonunu da bünyesinde çok sayıda Türkmen aşiret taşıyan ve bunları Anadolu içlerine sevk eden Memluklu getirmiştir. Bölgeye Memluklu sevkiyle giren en büyük aşiret gurupsa Dulkadirli'dir. Memluk ve Dulkadirli Ermeni prensliğini ortadan kaldırarak bölgede Türk hâkimiyetinin önünü açmışlardır.

1114 depremi sonrası şehir batıya doğru büyümüştür. Onun için bölgede Selçukludan da eser vardır. Bunun işareti Şekerli Camiinde ortaya çıkmıştır. Camii en son yaptıran Ahmet Paşa adlı biriyken (H. 1107 – M. 1695–96) kitabelerden biri Selçuklu malı çıkmıştır. (H.606 Zilkade-M.1210)

Bu şu demektir. Geleneği içinde burada bir eski camii vardır. Ahmet Paşa bu harabe camii üstüne yeni bir camii yaptırırken eski câmiinin kitabesini de duvara yerleştirmiştir. Böylece bir tarihî koruma altına almıştır. Ama Eyyübî Memluktudan daha böyle buna benzer bir şeye rastlanmamıştır.

Bir yeri fethetmek ayrıdır. Ama iskânla Türkleştirmek, İslamlaştırmak ayrıdır. Belli ki Bizans eline geçtiğinde buraları aşırı derecede İslamlardan boşaltmıştır. Müslümanları buralardan sürmüştür. O ara şehir de çok el değiştirmiştir. Türk iskânı da geç gelmiştir. Bu iskânla çoğunluk kazanma gecikmiştir. O bakımdan ancak Dulkadirli fethiyle şehir tamamen Türkleşmiştir. Türk-İslam eserleri ortaya çıkmıştır. Çıkmaya başlamıştır. Namık Kemal'deki eski yerleşim yerinin baş tarafında bulunan ve Pınarbaşı'ndan gelen su kanalının düşüm noktasını teşkil eden başlangıç noktasında Haznedarlı Câmii yapılmıştır. Bu aynı zamanda şu demektir. Yeni dönem Türk çoğunluğun iskân çizgisi buradır. Buradan batıya doğru yönelmektedir. Sarayaltını bulmaktadır.

Sarayaltı merkezdir. Aile buradadır. Bey Camii Sarayaltı çizgisi ailenin konaklarının ve saraylarının bulunduğu yerdir. Zaten bunun bugün bile küçük örnekleri vardır. Bey Camii de Osmanlıda yapılmış aile camiidir.

Pınarbaşı'ndan gelen su Dulkadirli ve Osmanlıda ağırlık Kümbet, Doğanlı-Divanlı ve Kuyucak'a döner. Buradan da bu sarayların bulunduğu mıntıkaya iner. Hatta buraya inen su değirmen de dönderir.

Pınarbaşı'ndan gelen su geliş çizgisindeki yerleşim yerlerinin su ihtiyacını karşılarken Doğanlı-Divanlıdan itibaren batıya Ulu Cami'ye doğru tali kanallar verir. Bu kanallardan geçen su birkaç değirmen gönderirken Büyüksu üstünden Ulu Camii bulur. Bu tür kanalların aslı tâli arkası vardır.

Bu kanallar var olmakla beraber bu kanalların geçtiği alanlar da mevkii sular da vardır. Kuyular da bulunmaktadır. İşte Cickik Bahçesi civarı suları gibi.

Rivayet ve eser takibiyle Dulkadir Maraş'ı Kasap Hali civarına ulaşır. Ulu Camii'ye kadar döner varır demek mümkündür. Çünkü şimdiki Demirci çarşısı onların çarşısıdır. Kurtuluş Mahallesi onların oluşturduğu mahalledir. Bu şehir bazında böyledir. Mevzii yerleşim yerleri bunun dışındadır. Zira su başlarında küçük büyük yerleşim yeri ortaya çıkması normaldir. Çünkü eski geçim daha çok ziraat ve hayvancılık üstünedir. Adam suyu bulur. Ona göre bahçe oluşturur. Hayvanın da yanında barındırır. Geçimini çıkarır. Maraş'ta kesafet arz eden şehir dışında bu tarz yerleşim yerinin çok olması gerekir. Kayabaşı, Fevzi Paşa Mahallesi, Duraklı, Devecili, Karamanlı mahallesi vs. buna örnektir. Zaman geçecek, şehir bunları bir bir içine katacaktır.

Bu yazdıklarımızın ispatı Maraş'a inen Dulkadirli ailesinin ve idaresinin var olma süresinde şehirde yaptıkları eserlerdir. Buna göre şehir Haznedarlı'dan itibaren batıya doğru zaten vardır. Ama Dulkadirli bunu geliştirmiştir. Hatûniye, İklima Hatun, Ulu Camii onların eseridir. Osmanlı da ağırlıklı bölgeleri Sarayaltı Bey Cami aralarıdır.

Buraya kadar anlattığımız bölgenin bir de talihsizliği vardır. O da şudur:

Yedikuyu'dan başlayan dere dik yamaçlıdır. Uzundur. Büyük sel oluşumuna müsaittir. Buradan inen selin yatağı içinde Namık Kemal mahallesini basması tabiidir. Sel büyük olursa bu mutlaktır. Küçük olursa mecrası içinde itfaiye ve Bahçeli evlere dönecektir. Buraları basacaktır.

Bu yakın uzak tarihte her zaman olmuştur. Hassaten XIX. yüzyılda olan iki büyük sel Namık Kemal mahallesi dâhil Maraş'a büyük zarar vermiştir. Buralardaki büyümeyi durdurmuştur. Alanın üstünü örtmüştür. Bölgenin harabelerini kapatmıştır. Bunun ufak bir örneği XX. asırda da yaşanmıştır. Selin getirdiği malzemeler, molozlar Bahçelievler'e kadar ulaşmıştır. Bundan sonra bu derenin ıslah çalışmaları başlamıştır. Sedler yapılmış, ormanlar dikilmiştir. Dere içindeki köy afet evleri inşa edilerek taşınmıştır.

Ortaçağ da bir şehir kurmak için önce su asıldır. Korumaya müsait yer asıldır. Ovaya yakınlık asıldır. İnsan yerine göre sunî kale yapar. Dere açar. Hendek yapar. Fakat su öyle değildir. Böyle olduğu için Maraş'ta en önemli şehir kurma alanı Yatılı Bölge iken burada bir şehir kurulmamıştır. Tarih itibari ile burada rastlayacağınız tek şey dere içlerine yapılan musluklardır.

Etilerin Maraş çevresindeki kurdukları yerleşim yeri sayısı Elbistan düzlüğünden fazladır. Buna sebep burada tabîata hakimiyetin kolaylığı, hayatta kalmanın ucuzluğudur. Burada ovanın bütün çevreleri yaşama alanı iken orda seçilen yerler suların birleşme noktalarıdır. Ovanın en mümbit alanlarıdır.

Maraş'ta bir kale vardır. Bu kalenin etrafında dereler vardır. O bakımdan Yakut el-Hamevî'nin Mu'cem'ül-Buldân'ını okuyanlar onun tarif ettiği yeri eski Maraş olarak burası zannederler. Hâlbuki değildir. Buna sebep şunlardır:

1-Hamevi'nin tarifinde iç kale dış kale vardır. Veya eski yok olan edilen Maraş'ta iç kale vardır, dış kale vardır. Burada ise sade iç kale vardır. Dış kale duvarı yoktur. Ne duyulmuş ne kalıntısına raslanmıştır.

2-Dış kale büyüktür. İçi şehirdir. Burada ise şehir kuracak dış alan yoktur.

3-Eski Maraş'ta büyük derelerden su gider. Bu dereler zor aşılır. Koruma sağlar. Burada ise dere, Ahırdağı'ndan gelen sel yatağıdır. Buralar büyüktür ve susuzdur. Adı Akdere'dir. Üstünden kemer yapılarak aşırılan su son dönemdedir. O da küçüktür. Hastanenin alt hizasındadır. Daha yeni yıkılmıştır. Maraş'ta batıda büyümede bu su sayesinde. Evvelindeki ise mevzii su başlarındadır. Geriye kalan Şekerdere'de öyle su yoktur. Olan sızıntıdır. Zaten Aladanla kalenin arası da tarihte deder. Yerleşim Acemli Cami'sine giden su başındadır. Yerleşenler Acemden (İran'dan) gelenlerdir. Cumhuriyet öncesi yerleşim mevzidir. Dere kapandıktan sonra yerleşim büyümüştür.

Kale çevresindeki yerleşim yerleri tamamen mevziidir. Küçük veya orta halli su başlarındadır. Bunlardan Çukurhamam mevkiinde olanda çevre düzenlemesi yapılırken Eti dönemine ait eserler çıktığı duyulmuştur.

Maraş kalesi bir katman değildir. Altlarda çok eski temeller mevcuttur. Bu temellerden biri Etilerin, biri Romalıların olabilir. Ama asıl görünen kale

Türklerindir. Türk dönemdir. Böyle bir kalenin Eti malı olması imkânsızdır. Çünkü Eti'nin hiçbir yerde böyle mükemmel kalesi yoktur. Ama azda olsa taş işçiliği vardır. Heykeltıraşçılığı vardır. Bu da çıkan heykellerinden anlaşılmalıdır. Burada görülen heykellerse bulunup konulma heykellerdir. Bu da bir rivayet Alâüddevele zamanıdır.

Akdere'nin kapatılıp hizmete açılması Hasan Sukuti zamanıdır. Hasan Sukuti Maraş'ta ilk modern yolları açan, dereleri kapatan insandır. Atama bir belediye başkanıdır. Kaleye çıkıp Maraş'a bakan buralara bakıp birleşik bir Maraş görüyorsa bu derenin kapatılması sebebiyledir. Yani buralar tarihte büyük yerleşim yerine müsait olmadığı gibi buralarda da şimdikiye kadar bir dış kale, kale kalıntısı temeli de görülmemiştir.

Maraş kalesi çok öyle yığma kaleye de benzememektedir. Muhtemelen o da bitişik Aladan gibi bir uzantıyken arkadan oyulmuş ve bu şekil ortaya çıkarılmıştır. Kaleye dönüştürülmüştür. Osmanlıda da kale devletin ihtiyacını hissettiği bir alan olarak kullanılmıştır. Yerleşim yeri olduğu zaman da vardır. Cumhuriyet kurulurken böyledir. Camisi, hocası vardır. Ayrıca kaleden Çukurhamam'a inen bir yoldan bahsedilmektedir. Varlığı gerçektir.

Tarihte bir giderek yukardan gelişen Maraş vardır. Bunun alt sınırı Kanlıdere'dir. Üst sınırı Pınarbaşı suyunun batıya dönenen üst seviyesidir. Pınarbaşı suyunun bir kısmı dereye tutulurken bir kısmı Kayabaşı gibi alanları sulamıştır. Mutlak arka alınan, garnizonun altından geçirilip Akdere'den karşıya geçirileni vardır. Zaten şehrin kuzeyde gelişimi bu sayede olmuştur. Ancak kuzeyde de yer yer çıkan mevzii sular da vardır.

Maraş tarihî için ortaya konulmayan tasrih edilmeyen konulardan biri de şudur. Maraş târihi hep şehir bazında yazılmaktadır. Hâlbuki hemen her çağda yerleşimin büyüğü küçüğü orta hallisi olur. Etiler zamanı en büyük şehir Maraş'tır. Ama bir de bunun orta hâllisi vardır.

Etiler Ceyhan nehri havzasını çok iyi tutmuşlardır. Bunu geçiş ticaret yolu olarak kullanmışlardır. Bu yolun sağında solunda yol koruma noktaları yerleşim yerleri ortaya çıkarmışlardır. Tabletlerinde bunları görmek okumak mümkündür. Bu tabletlere göre bu havzada onların bir de Mama şehri vardır. Düşünürsek Ceyhan nehir havzasında en önemli yer Hasancıklı'dır. Bura nehrin en sağlıklı geçiş noktasıdır. Orta halli bir şehir olmaya müsâittir. Zaten de böyledir. Zira Maraş'ta deşildiğinden en fazla tarihî eser bir de buradan çıkmaktadır. Çıkanlar da daha çok Eti eseridir. Böyle olunca muhtemel Mama şehri burasıdır.

Bura Maraş'tan kuzeye, Göksun'a yol verdiği gibi Andırın'a da yol vermektedir. Başkonuş'un alt tarafındaki düzlükten Kadirli ve Kozan'a ulaşım sağlamaktadır. Yani bura tam bir kontrol merkezidir. Tarihte burayı bir şehir, bir garnizonla tutan Maraş giriş çıkışını büyük nispette tutabilmektedir.

Ceyhan'ın yukarı kısımlarından arklarla suyunu getirmek mümkündür. Ucu kendine yetecek kadar ovadır. Konumu stratejiktir. Ceyhan üstüne alt tarafta Hartlap'tan köprü varsa da bağlantı noktaları yerleşime müsait değildir. Yukarda Hamidiye köprüsünün bulunduğu yerde hakeza öyledir.

Roma-Bizans bu topraklarda halkıyla yok gibidir. Burada bu devletler idareci devlettir. Garnizon devletidir. Zaten bu topraklarda Rum Yunanca konuşmaktadır. Böyle olunca bu devletler bu toprakta sade stratejik noktalarda yerleşim yeri oluşturmaktadır. Kale yapıp halk toplamaktadır. Maksat o noktayı tutup kontrol yapıp hâkimiyeti devam ettirmektir.

Roma'nın Germenika'sının dışında Maraş'ta önemli bulup tuttuğu noktalardan biri Hades'tir. İç Anadolu'yu tutar. Biri Bertiz'in Karamanlı köyüdür. Kaleleri olup kısığı tutar. Birisi de Yeşilyöre Orçan'dır. Kalesi olup Çukurova'yı tutar.

Burada Roma-Bizans'ın halk gücü daha çok Ermenilerdir. Bunların sistemin içinde fazlasıyla vardır. Sistemi çok sayıda idâreci hatta Kralda vermişlerdir. Onun için Maraş'ın bir adı da krallar şehridir.

Araplar R.A.Ş. fiilinden Meraş'ı ism-i zaman ism-i mekân tarzında telaffuz etmişlerdir. Yani titrenecek yer demektir. Doğrudur. Maraş'ta da insanlar bol bol sıtma olup titremektedir.

Ama Bizans-Roma bu adı pek kullanmamıştır.

Bu bilgiler biraz kitabîdir. Biraz müşahede biraz rivayettir. Daha Maraş'la alakalı yeteri kadar arkeolojik çalışma yapılmamıştır. Tabandaki kültürler meçhuldür. Müslümanların ilk fethettiği ve bugün üstünde hiç eser bulunmayan ekilip biçilen toprak gibi gözükten Maraş meçhuldür. Namık Kemal'deki önce yerleşime açılmış kazara bir şeyler bulununca bir şeyler yapılmaya başlanmıştır. Bunların mezbahaları mezarlıkları üstüne hiçbir çalışma yapılmamıştır. Müslüman mezarlıkları da zaten yok edilmiştir. Bu tür çalışmalar ise söylediklerimizin yönünü değiştirebilir. Yeni hükümler getirebilir.

Mevzii oturma notaları da çalışılmamıştır. Tarih içinde Maraş içinde kullanılan su kaynakları pınar envanteri yapılmamıştır. Aynı alanları hangi milletler kullandı meçhuldür. Eski P.T.T. yanından çıkan Sağpazar suyu kullanma alanı bile açılrsa çok şey ortaya çıkacaktır.

Sona doğru Maraş'ta en kıymetli alanlar suya yakın ve garbisi açık yerlerdir. Bu Kanlıdere'nin kuzeyi Bayazıtlı bölgesinde böyledir. Zaten Amerikan kolejleri bu bölgededir. Kanlıdere'nin güneyi Dulkadirli bölgesinde de böyledir. Divanlı Maraş'ın kaymağıdır. Maraş'ta bir tabak yoğurttur. Sebep suyun başındadır. Garbisi açıktır. Suyun aşağıya dönüm noktaları da böyledir. Ağalar paşalar zenginler zadeler buralarda oturmaktadır. Bu kabilden bir merkez de Kuyucak ve Sarayaltı'dır. Eşraf Ermeni bölgesidir. Bu bölgelerin her şeyi içinde çarşısı pazarı vardır. Köylü giriş noktasıdır. Pazarında çok şey vardır. Yani han hamam nalbant kasap bakkal fırın vs vardır. Bölge çok şeyde kendine yeterlidir. Bu Cumhuriyet'te de uzun yıllar böyle devam etmiştir. Şâzibey de köylü giriş noktası olsa da eski Maraş tabiriyle kenardır. Suyu kendindedir.

Son dönem Maraş'ta gelişme noktaları bir de sanata göredir. Ahırdağı'nın güneyi taş alanıdır. Taşçılar taşta yakın alanlara toplanmıştır. Mahalle etmiştir. Mağaralı ağırlıklı taşçıdır. Devecili civarı aşçı, çeltik ustasıdır. Orman ürünleri giriş noktaları Nacarlar'dır. Ovaya yakın yerler

bahçecilerdir. Merkez su başları her işin zenginlerindedir. Orta yerler marangoz, tabak gibi esnaflarıdır. Bu demek değildir kesin bu böyledir. Mahalleler kesin hatlarla çizilmiştir. Hayır. Ağırlıklı böyledir. Zirâ meslekte zaman da önemlidir. İşyeri uzaktaysa diyelim bahçecinin bahçesi gibi zamanın büyük çoğunluğu yolda geçecektir. Meslekte verim düşecektir. Her şey bunun gibidir.

Kahramanmaraş Germenicia Antik Kenti

TARİH ÖNCESİ MARAŞ VE İLÇELERİ

Maraş Merkez

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Maraş ve çevresinin bilinen tarihi bundan 7000–7500 yıl öncesine kadar gitmektedir. Bölgede ilk insan yerleşmelerinin ise izleri söz konusu tarihten daha eski olup on binlerce yıl öncesine gitmektedir. Böylesine önemli bir tarihi yerleşmelerin bulunduğu Maraş ve etrafında günümüze kadar bir iki höyük açılmasından öte kazı yapılmamıştır. Bu yüzden de Maraş'ın Tarih Öncesi ve Tarih Çağlarından Ortaçağ kadar olan tarihi ile ilgili kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Maraş'ın kuzeybatısında Kaniş, batısında Kadirli-Karatepe, güneybatısında İslâhiye-Yesemek, güneydoğusunda Zeugma, Kargamış, Samsat, Nemrut ve doğusunda Malatya-Aslantepe gibi arkeolojik alanlarda çok önemli buluntulara ve medeniyetlerin izlerine rastlanmıştır. Dört tarafı böylesine önemli eski merkezlerle çevrili bir şehrin topraklarında da önemli bir tarihi alanın bulunabilme ihtimali yüksektir. Çünkü söz konusu yerlerin ortasında bulunan Maraş ili önemli ticari ve askeri yolların geçtiği kavşak noktasında bulunmaktaydı. Bu yerlerin birbirleriyle ilişkileri de Maraş üzerinden sağlanıyordu. Mezopotamya medeniyetini oluşturan topluluk ya da devletlerin Anadolu medeniyeti ile irtibatı da yine Maraş üzerinden sağlanıyordu.

130 km uzakta bulunan ve mozaikleriyle meşhur olan Antik Zeugma kentinin Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinin buluntularına benzeyen Maraş'ta da çok sayıda mozaik resimlere rastlanmıştır. Ancak bunların izleri devam ettirilip gerekli araştırmalar yapılmadığı için daha zenginlerine ulaşılamamıştır. Bundan dolayı Maraş ve çevresi hâlâ Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji bilimi ile uğraşanlar için bakir bir alan olarak durmaktadır.

Tarih öncesi devirlerde Maraş bölgesini iki kısma ayırmak mümkündür. Bunlardan biri Maraş merkez, Pazarcık ve Türkoğlu'nun bulunduğu güney bölgesi, diğeri ise Elbistan, Afşin ve Göksun ilçelerinin bulunduğu kuzey bölgesidir. Her iki bölgede tarih öncesi devirlere ait yerleşim bölgeleri kendine has özellikler taşımaktadır. Bölgenin güneyinde daha çok Mezopotamya, Suriye ve Çukurova bölgesinde ortaya çıkan kültürler etkili olurken, kuzey bölgesinde Hitit kültürü tesirli olmuştur. Maraş ve çevresinin tarih öncesi devirleri, bölgede bulunan eski yerleşim yerlerinde yeterli kazı ve araştırmalar yapılmadığından dolayı da tam olarak aydınlatılamadığını belirtirsek yanlış bir şey söylememiş oluruz.

Kahramanmaraş'ın merkez ilçesinde ilk ciddi araştırmalara 1958'de İ. Kılıç Kökten ve ekibi tarafından başlanabildi. Bu ekip Maraş'tan başka Pazarcık, Türkoğlu, Göksun, Elbistan ve Afşin gibi yerlerde bulunan höyükler ile Döngel Mağaraları'nda yüzey araştırmaları yaptı. Bu yapılan tespitlere göre bölgenin tarihinin 1 milyon yıl öncesine kadar gittiği ileri sürülmüştür. Bunlardan anlaşıldığına göre Maraş bölgesinde Prehistorya (Tarih öncesi devir) ve Yontma Taş Çağına ait kalıntılar bulunmuştur. İ.Kılıç Kökten'in belirttiğine göre Maraş bölgesi, çevresini oluşturan Gaziantep, Malatya ve Adıyaman gibi illerden daha önemli eski Prehistorya ve Yontma Taş devrine ait kalıntılara sahiptir. Ancak gerekli inceleme ve kazılar yapılamadığından bunlar ortaya konamamıştır.

Kahramanmaraş ilinin sınırları içinde İlkçağ'dan kalan 500'den fazla yerleşim yeri yani höyük bulunduğu tahmin edilmekte olup ancak günümüze kadar bunların çok az kısmı tespit edilebilmiştir. Sadece Maraş'ın merkez ilçesi çevresinde tespit edilen 26 höyük olup bunlardan sadece Hopaz höyüğü, Sır barajı gölü altında kalacağı için acele kazıldı. Kahramanmaraş Müzesi Müdürü Hadi Bozkurt başkanlığında 1987'de başlatılan Hopaz höyüğünü kurtarma kazısında önemli bulgulara ulaşıldı. Şehir merkezinin 15 km batısında, Ceyhan ile Aksu nehirleri yakınında Cüceli ve Avşar köyleri arasında bulunan Hopaz Höyüğü'nde Prehistorik devir kapları, Eski Tunç ve Demir çağlarına ait çanak, çömlek parçaları ve çeşitli eşyalar bulunmuştur. Hitit devrine ait bazalt taşından yapılmış kırık dibekler, öğütme taşları, kırık delikli ağırlık taşları, Prehistorik devirden az miktarda çakmak taşı kesicileri, muhtelif şekillerde kaba çamurdan yapılmış çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Buranın yukarıda adı geçen çağların yanında Hitit devri yerleşim yeri olduğu da tespit edilmiştir. Burada yine nehir taşları ve toprak harcı ile yapılmış bir ocak bulunmuştur. Hopaz Höyüğü'nde bulunan bir oda içinde duvar aralarında bir balta, bir kesici alet ve dağınık vaziyette bol miktarda tarih öncesi devirlere ait eşyalar bulunmuş olup, çıkarılan eşyalar müzeye kaldırılmıştır.

24 Mayıs 2008'de Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ne mensup sanat tarihçi Prof. Dr. Mehmet Özkarcı, coğrafyacı Dr. Emin Toroğlu, uzman Kemalettin Koç ve bizim de bulunduğumuz bir bilim heyeti Maraş'ın ilk kurulduğu yer olduğu iddia edilen Himli Höyük, Çınarlıpınar Höyüğü ile Köftül höyüğü ve çevresinde bir inceleme yapmışlardır. Bu incelemelerin neticeleri şunlardır: Kahramanmaraş'ın Elmalık Köyü sınırları içinde olup, söz konusu köyün kuzey batısında Erkenez Çayı kenarında bulunan Hilmi Höyüğün tarih öncesi devirlerden kalan önemli bir yerleşim merkezi olduğu görülmüştür. Buranın etrafta bulunan yerlerin idarî merkezi olduğu zannedilmektedir. Erkenez çayından 30-40 metre yükseklikte yer alan bu höyüğün güney ve doğu tarafında sur kalıntıları bulunmaktadır. Höyüğün doğusunda, defineciler tarafından kazılan bir çukurdan anlaşıldığı kadarıyla bir mesken izine rastlanmıştır. Yine höyüğün tepesinden aşağıya doğru sözde kuyu açmak gerçekte ise define aramak amacıyla 20 metre civarında derinlikte bir kuyu kazılmıştır.

Himli höyüğün üzeri adeta bir seramik tarlasını hatırlatmaktadır. Bu durum burasının bir seramik atölyesinin olduğu izlenimini vermektedir. Boyasız olduğu görülen bu seramikler siyah ve kırmızı topraktan yapılmıştır. Bazı seramik parçaları üzerinde değişik şekiller görülmektedir. Ayrıca Prehistorik devire ait pek çok çakmak taşına da rastlanmıştır. Asurlular zamanında bir koloni merkezi olduğunu düşündüğümüz bu höyüğün Hititler, Helenistik ve Roma dönemlerinde de bir yerleşim yeri olduğunu düşünüyoruz. Höyük etrafında bulunan bir sur kalıntısının buranın Roma döneminde de bir yerleşim yeri olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü kaleyi andıran yapılar daha çok Roma döneminde yapılmaya başlanmıştır.

Himli Höyük bulunduğu konum itibari ile Maraş'ın Malatya, İç Anadolu ve Mezopotamya'ya bağlandığı bir güzergâh üzerinde bulunmaktadır. Bundan dolayı buranın savunma amaçlı bir mevki olma ihtimali yüksektir. Ayrıca burada çay üzerinde de Romalılar zamanında yapılmış bir köprü olmalıdır. Ancak Erkenez Çayı kış aylarında çok şiddetli aktığı için bu köprüyü yıkmış olmalıdır. Çünkü günümüzde bile burada demir ve çimento ile yapılan bir geçidi dahi çayın azgın sellerinin yıktığı görülmektedir. Himli höyükte şu ana kadar ciddi bir araştırma yapılmadığından daha fazla bir şey söylemeyi kendimiz açısından haklı göremiyoruz. Ancak bu höyüğün Maraş ve çevresinin İlkçağ tarihinin aydınlanması için çok önemli bir kazı alanı olduğunu kanaatindeyiz. Yine Elmalar köyü yakınında Hilmi tarla gölü denilen mevkide (Kayalar denilen yer) köylülerin anlattıklarına göre çeşitli seramik parçaları bulunan bir alan da altın madenini çağrıştıracak işlenmiş sarı renkte taş parçalarına rastlandığı belirtilmektedir. Buranın altın işlenen bir ocak olduğu iddia edilmektedir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Karacasu kampüsünün karşısında Çokyaşar köyü yolunun güneyinde ve yola bitişik Güzelyurt köyünde bulunan bir höyükte yine önemli bir yerleşim merkezidir. Köylülerin bu höyükten çıkardıkları mermer su çanaklarının hâlâ kullanılmaktadırlar. Yine Güzelyurt ile Çokyaşar arasında yol üstünde yakın zamanlarda bir yerleşim yerinin de harabeleri bulunmuştur.

Kahramanmaraş'ın doğusunda bulunan Köftül höyüğü ve Roma Nekropolü de insanı hayrete düşürecek nitelikte olup şu ana kadar defineciler haricinde pek kimsenin dikkatini çekmemiştir. Günümüzde Doğukent semti yakınlarında bulunan bu höyük ve çevresindeki kaya mezarları, su yolu ve bir tapınma yeri olduğunu düşündüğümüz yerler dikkat çekici alanlardır. Arazi seviyesinden 40 metre kadar yüksekte olan Köftül höyüğü de definecilerin dikkatini çekmiş ve pek çok alanda bulunan çukurlardan kaçak kazı yapıldığı görülmüştür. İkiye ayrılan bu höyüğün batı tarafında bağ, doğu tarafı ise fıstık ve zeytin ağaçları bulunmaktadır. Höyük üstünde ve yanlarında büyük araçlarla derin çukurla açılıp höyük tahrip edilmek istenmiştir. Höyüğün batı tarafında sıralı taşlardan bir sur kalıntısının bulunduğu tahmin edilmektedir. Himli höyükteki kadar olmamakla birlikte bu höyük üzerinde ve çevresinde seramik parçaları bulunmaktadır. Bunların bazılarının üzerinde şekiller vardır. Ayrıca burada çakmak taşları da görülmüştür.

Köftül höyüğünün batı tarafında kazılan bir çukurdan bir suyoluna rastlanmış olup, kuvvetli ihtimalle yakında bulunan bir kaynaktan yeraltı suyoluyla buraya su getirilmiştir. Bu suyolunun seramikten yapılmış boruları etrafta bulunmaktadır. Bu çukurdan suyolunun izlerini görmek mümkündür. Höyüğün kuzey ve kuzey batısında iki önemli arkeolojik alan bulunmaktadır. Kuzeyde olan ve arazi seviyesinden 7-8 metre yükseklikte olan ve Roma Nekropolüne benzeyen yerde kaya mezarları görülmektedir. Bu mezarların odalar halinde olduğu ve girişlerinin sürgülü taş kapılarla kilitlendiğinin izlerine rastlanmaktadır. Bir tapınma yeri olduğu düşünülen burasının Makedonyalılar, Selefkoslar ve Romalılar zamanında kullanıldığı düşünülmektedir. Buranın biraz batısında ve 200 metre uzaklıkta benzer bir kayalık üzerinde yine çok sayıda kaya mezarına rastlanmaktadır. Her iki alanda da seramik parçalarına sıkça rastlanmaktadır.

Sonuç olarak Köftül höyüğü ve çevresi önemli bir şehrin parçası olduğu izlenimini vermektedir. Burasının Namık Kemal'de kurulan Maraş'ın bir parçası olması ihtimali çok yüksektir. Burada ibadethane, mezbah-sunak, mezarlıklar bulunmaktadır. Az da olsa iskân izleri de vardır. Ama burada büyük bir şehri besleyecek kadar su kaynağı yoktur. Buraya getirilen su bölgenin doğusundandır. Bölgenin kuzeyinden çıkan su ise ancak bir mezraı besleyecek kadardır.

Elbistan

Elbistan bölgesinde ilk ciddi araştırmaya 1947'de Tahsin Özgüç başkanlığında Nimet Özgüç, Mimar Lem'i Merey ve Burhan Tezcan adlı araştırma ekibi başlamıştır. Bu ekip Göksun, Afşin ve Elbistan'da yüzey araştırmaları yaparak söz konusu bölgelerde bazıları höyük bazıları da tümülüs olan 21 tarihi yerleşim merkezini tespit etmişlerdir. Daha çok Afşin (Yarpuz), Tanır ve Elbistan yakınlarında bulunan bu yerlerden sadece Karahöyük'te kazılara başlanmıştır. Yukarı Ceyhan bölgesinin önemli şehirlerinden biri olan Elbistan'ın Ceyhan Nehri kenarında Frikyalılar tarafından kurulduğu iddia edilmektedir. Bu bilgi doğruysa daha çok Batı Anadolu ve Orta Anadolu'ya hâkim olan Frikyalılar bir ara Elbistan'a kadar hâkim olmuşlardır. Frikyalılar Elbistan'ı bulunduğu stratejik mevki sebebiyle kurmuşlardır. Çünkü burası Anadolu'dan Orta, Güney ve doğu Anadolu bölgelerinden gelen ticari ve askeri yolların, Akdeniz kıyılarına ulaşacağı önemli bir yerdirdi. Daha sonraları Roma ve Bizanslıların eline geçen Elbistan söz konusu devletler zamanında da ehemmiyetini korumuştur.

Elbistan bölgesinde bulunan bazı tarihi alanları tespit eden Tahsin Özgüç'ün başkanlığındaki grubun araştırmalarına göre; Kızıldağ eteğinde ve bütün ovaya hâkim bir mevkide bulunan Dikilitaş dikkat çekmektedir. Bu Dikili taş muhtemelen bir Hitit komutanının adına dikilmiş bir mezar olup Anadolu'da ender görülen bir anıt tipidir. Elbistan ovasında ve onu çevreleyen yerlerde bir çeşit mezar olan birçok tümülüs bulunmaktadır. Bunlar Anadolu'nun çok yerinde olanlar gibi taş veya toprakla örtülmüştür. Bu tümülüslerin kemerli, kubbeli, tek veya çift odalı mezar odalarına sahip

oldukları anlaşılmaktadır. Bunların durumu etraflarında bulunan Roma ve daha önceki devirlere ait eserlerin incelenmesi ile kesin olarak ortaya konabilecektir.

Elbistan ovasında eski şehir ve kale harabelerine de rastlanmıştır. Beştepe denilen yerdeki tümülüsler araştırılırken, Yoğun Söğütlü deresinin asıl Söğütlü'yle birleştiği yerin yanında ve Domuğlarla Beştepe arasındaki derin vadinin kayalıkları arasında ve üç yönü tabiatın tahkim ettiği bir yerde büyük bir kaleye rastlanmıştır. Bu kalenin Şerefli suyuna açılan kısmında surun yüksekliği altı metreyi bulmaktadır. Bu kalenin Roma ve sonraki devirlere ait olduğu zannedilmektedir. Yine Elbistan-Darende yolu üzerinde bulunan ve Hititlerden kaldığı sanılan aslanların bulunduğu Arslan Taş da önemli tarihi eserlerden biridir.

Elbistan yöresinde ciddi anlamda ilk ve son kazılar Karahöyük'te yapılmıştır. Bundan başka bölgede çalışma yapılmadığından maalesef bölgenin İlkçağ tarihi yeteri kadar aydınlatılamamıştır. Karahöyük Elbistan'ın 10 km. kuzey batısında olup, 500 m. uzunluğunda, 300 m. genişliğinde ve 22 m. yüksekliğindedir. Burası Hurman Suyu kenarında bulunmaktadır. Hurman Kale-Çavlı Han üzerinden gelen yol buradan Elbistan ve Malatya tarafına geçmektedir. Afşin'e ise Izgın üzerinden gidilir. Burası önemli bir antik yerleşme alanı olup 1880'lerde mezarlığında Hiyeroglif yazı ile yazılmış büyük bir kitabe bulunmuştur. Ayrıca iki de höyük vardır. Karahöyük'te açılan 20 x 20 m. ölçülerinde bir alanda muhtelif yapı katlarına ayrılan üç kültür tabakası bulunmuştur. Bunlardan ilk kültürü temsil eden yapı Roma devrine ait olup M.S. I-III. yüzyıllara ait bir yerleşmenin izlerini taşımaktadır. İkinci kültür tabakasını temsil eden dört yapı katı ise Post - Hitit denilen çağa aittir. Bu yapının evleri alt kattakilere bakınca daha sağlam ve avluları taş döşelidir. Bu katın M.Ö. XI. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmekte olup, Ön Asya ve Ege medeniyetlerine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu katta bulunan eşyalar, İç Anadolu'dakilere benzemektedir. Friglerin geç devriyle çağdaş olan bu döneme Post - Hitit demek daha doğru olmalıdır. Son katta çıkan eşyalardan M.Ö. 2000 yılının izleri görülmektedir. Bunlar İç Anadolu'dan çıkanlardan farklılıklar gösterip kendine özgü mahalli özellikler taşımaktadır.

Karahöyük kazısından çıkan en önemli eser ise üç tarafı Hitit Hiyeroglif yazısı ile yazılmış bir kitabedir. Müstakil bir binaya bağlanmayan bu abide, yanında bir de ayrı bir yapı bulunmuştur. Bu kitabe Anadolu'da bulunan eşsiz anıtlardan biri olup, uzun metnin içinde Tanrı, kral ve şehir adları yazılı bulunması, Elbistan bölgesinin ilkçağ insanları hakkında önemli bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. Bu bilgilere dayanarak Elbistan yöresinde Büyük Hitit Çağı'nın yaşanmış olduğu söylenebilir.

Karahöyük kazılarında bulunan iki kafatası Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji bölümüne götürülmüştür. Burada Muzaffer Süleyman Şenyürek tarafından yapılan incelemeler Belleten dergisinde yayınlandı. Bu kafataslarının iskeleti dört yapıdan oluşan Karahöyük'ün üçüncü tabakasını oluşturan Post-Hitit kültür katında bulunmuştur. Bir ev tabanı altında etrafı kerpiç ve taşlarla çevrilmiş bir mezar çukurundan çıkan bu iskeletin yanında

yalnız tunçtan yapılmış bir yüzükle bir küpeye tesadüf edilmiştir. Bu iskeletin M.Ö.1000'li yıllara ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönem Orta ve Batı Anadolu'da Frik çağıdır.

İkinci iskelet ise daha altta Post Hitit çağı dördüncü yapı katında bulunup daha eski tarihlidir. Bu iskeletin yanında sadece tunçtan yapılmış bir iğneye rastlanmıştır. Bu iskeletin Büyük Hitit İmparatorluğunun sona ermesinden biraz sonra M.Ö. 1200'le ait olduğu düşünülmektedir. Tabi ki bu iskeletlerin Friklere ait olmadığı bellidir. Çünkü Frikler ölümlerini yakarlardı. Birinci iskelete ait olan kafatasının kesin olmamakla birlikte Akdeniz ırkı tipine yaklaştığı görülmektedir. İkinci iskelete ait kafatasının ise Mongoloid ırk tipinin bir özelliğini hatıra getirmekle birlikte, bu ferden elmacık kemiği ele geçemediğinden ve Elbistan bölgesinin Mongoloid alana uzak olmasından dolayı bu kafatasının Post-Hitit çağından bir evvelki dönem olan Hitit Çağına ait olabileceği daha kesin gibi görünmektedir. Bunlar Hitit Çağına ait olan Anadolu kafalarının Alphin ve Akdeniz tiplerinde olması da bu fikri desteklemektedir.

Sonuç olarak Karahöyük'te yapılan kazı M.Ö. 2000 yılın sonu ile M.Ö.1000 yılının ilk yarısına ait iki iskeletin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu iskeletin ikisi de aralarında bir zaman farkı olmakla birlikte Post-Hitit Çağına aittir. Bu kafataslarının Malatya Arslantepe kazısında çıkarılan Neo-Hitit çağına ait bir kafatası da brachykephal ve alphin tipindedir. Bunlar Post-Hitit Çağında bölgede iki farklı insan tipinin yaşadığına dair delillerdir.

Karahöyük'te bulunan arkeolojik kalıntılardan Roma, Hitit, Frigya dönemlerine ait bulgulara rastlanmıştır. Hitit dönemine ait kalıntıların üzeri hiyeroglif yazı ile yazılmış olup bunların M.Ö. 1900'lere kadar uzanan Kayseri'deki Kültepe (Kaniş) çağına ait buluntulara benzediği tespit edilmiştir.

Afşin

Maraş bölgesindeki en önemli yerleşim yerinden biri de günümüzde Afşin adını taşıyan Arabissos'tur. Roma ve Bizans dönemlerinde Arabissos germanicia ile birlikte bölgenin önemli şehirlerinden biridir. Bu araştırma ekibi Efsus'taki Ashabü'l-Kehf mağarası ve burada bulunan eserleri de incelemişlerdir. Bu eserlerin Bizans Çağı'na ait olduğu görülmüştür. Hem Tahsin Özgüç hem de İ. Kılıç Kökten'in yaptıkları araştırmalara göre Ashabü'l-Kehf'te İslâmiyet öncesi Hıristiyanlar tarafından inşa edilen muhtemelen küçük bir kilise kalıntısının olduğu kanaatine varılmıştır. Hatta hem Tarsus hem de Afşin'deki Ashabü'l-Kehf Mağaralarını ziyaret eden İ. Kılıç Kökten dinî metinlere ve efsanelerde bakılacak olursa, Afşin'deki Mağaranın hadisenin geçtiği yere daha uygun olduğunu belirtmektedir. İlkçağlardan beri Elbistan bölgesi tarihi yollar üzerinde olup Kayseri, Malatya yolu buradan geçmekteydi. Afşin hudutlarında bulunan Hurman kale yolların kesiştiği nokta olup bura Göksun, Kayseri, Malatya ve Gürün-Sivas'a giden yolların kesişme noktasıydı

Tahsin Özgüç ve ekibi Tanır taraflarında da araştırmalar yapmışlardır. Eski ismi muhtemelen Tanadaris (Pnadaris) olan Tanır önemli bir antik yerleşim bölgesiydi. Eski dönemlerden M.Ö. XI. yüzyıla kadar buranın önemli bir yerleşim alanı olduğu bilhassa da Yassıhöyük'ün dikkat çektiği tespit edildi. Tanır'daki büyük suyun her tarafı Roma zamanında yontma taşlarla mükemmel bir hale getirilmiştir. Tanır, Kayseri'den gelen ve Sarız-Marabuz- Hurmankale üstünden Malatya, Afşın ve Göksun'a giden yolun üstünde bulunan önemli bir merkez durumundaydı. Buraya yakın Hurman Kalesi'nin ise eski ismi Sobagene olması kuvvetle muhtemeldir. Kale, buradan geöen kervan yolunu ve üç boğazı kontrol etmek için yapılan önemli bir stratejik merkezdi. Bu kale çok eski bir yapı olmakla birlikte Selçuklular dönemi izlerini de açıköa gösterir.

İ. Kılıö Kökten, Pazarcık ve Türkoğlu ve Maraş arasında kalan alanda yaptığı yüzey araştırmalarının sonucunda bölgenin eski tarihine ait bazı görüşler ileri sürmektedir. Buna göre: Bölgede tarih öncesi devirlere ait tabii ve yapma mağaralar genel anlamda kaya sığınakları; kaya anıtları (dolmen, menhir vs), eski Yontma Taş Devirleri, bu devirlerin kültür belgeleri, değişik iskân yerleri, fosil kalıntıları, insan ve hayvan iskeletleri ve diş kalıntıları bulunmuştur.

Yapılan araştırmalarda Türkoğlu ile Köprüağzı arasında açılmış olan Kuruculuk adı verilen küçük bir höyükte tipik Bakır ve Hitit devirlerine ait öanak ve öömlekler görölmüştür. Araştırma ekibi Gâvur gölü'nün kurutulmasına denk gelen bu gezilerinde Adana yolu boyunca araştırmalarına devam ederek Köprüağzı'nda Domuztepe ve Ceceli'de Sivrimine höyüklerini de gezmifitir. Maraş altı denilen ova ile Gaziantep yolu üzerinde Narlı Kasabası arasında da birçok höyük görölmüştür. Ayrıca bu ekibin tespitlerine göre Afşın, Göksun ve Elbistan arasında da pek çok höyük bulunmaktadır. Bu yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen ve araştırma ekiplerini bekleyen arkeolojik alanlar arasında Hanobası Höyüğu, Tanır Köyü'nde Yassı Höyük, Kanlıkavak Köyü'nde Maltepe Höyük ve Bozhöyük de bulunmaktadır. Ayrıca bugün Arıtaş adını alan Hunu Höyüğu Afşın yöresinde bulunan en önemli tarihi yerlerden biridir. Hitit, Roma ve Selçuklu kalıntıları bulunan ve bir kale üzerine inşa edilen Huni Höyüğünde bir de Aslan heykeli bulunmuştur. 130 cm. yükseklikte, 160 m. uzunlukta ve 44 cm. genişlikte bulunan bu heykelin bazı kısımları paröalanmıştır. Burası kazılırsa daha nice eserlerin bulunabileceğini Kılıö Kökten ifade etmektedir. Ayrıca Afşın'ın Til-Afşın (Höyükü) köyü de önemli bir eski yerleşim birimidir.

Afşın'ın içinde pek çok mozaik paröaları bulunmuş, fakat ihmaller yüzünden orada kalıp tahrip olup gitmiştir. Afşın'ın Tanır Kasabası ve çevresinin çok önemli bir tarihi yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Burada Saka mevkiinde Sahren, Boğazpınar, Değirmensuyu, Köprübaşı sahreni, Ayrandede diye anılan büyük kars kaynakları çok eskiden insanların dikkatini çekmiş ve iskân edilmiştir. Bu kaynaklardan bazılarının önlerine çekilmiş bulunan kalın, haröli yüksek duvarlar, kayalıklara oyulmuş tam veya yarı kalmış suyolları, kanallar, bentler, kitabeler, büyük höyükler ve tümölüsler tarih boyunca kazandığı fakat bugün kaybettiği değerleri gösteren canlı

delillerdir. İ. Kılıç Kökten ve Tahsin Özgüç burada önemli bir iddia da ortaya atmaktadırlar. Her iki bilim adamına göre; Bu pınarların önlerinde yükseltilmiş yuvarlak, kalın duvarların Roma devrinde yapılmış Türkiye'nin ilk kaynak barajları olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmektedirler. Kökten, Anadolu'da pek çok vilayet gezdiğini ve Maraş kadar suyu bol olan bir yer görmediğini de ifade etmektedir.

Göksun

Yapılan araştırmalarda Göksun merkez, Taşoluk, Uzunyelek ve Çataltepe köylerinde kaba ve iri taşlardan dolmen tekniği ile yapılmış, doğu-batı istikametine uzanan 3-4 m. uzunluğunda mezarlara rastlanmıştır. Buralarda kırık çanak parçaları bulunup bunlar Bakır devrine ait olduğu gibi, Roma devrine ait olanlara da rastlanmaktadır. Yapılan yüzey araştırmalarında Çataltepe köyü yakınlarında Tekerek Tepe üzerinde bir höyük tespit edildiği gibi, Göksun yaylalarında pek çok dikili taşlar olup bunlar menhir tipi mezarlardır. Tarihi M.Ö. 2500 yılına kadar giden Göksun ilçesi içinde bulunan höyükte de pek çok buluntuya rastlanmıştır.

Göksun'un batı bölgesi köyleri ve dağlarında pek çok tarihi bölgeye rastlamak mümkündür. Yaptığımız alan ve yüzey araştırmalarında Hançer deresi ile Göksu deresi arasında kalan Kırıkkilise, Kazandere, Kaleboynu, Kıtıkyu Hacıkodal, Büyükçamurlu ve Küçükçamurlu, Büyük ve Küçükku gibi köylerde Hitit, Kapodakya satraplığı, Selefkos, Roma ve Bizans dönemine ait sunak, kilise, hamam, amfi tiyatro, kale, kaya mezarı ve kaya evler tarihi mekânlara rastlanmıştır. Şu ana kadar hiçbir araştırma yapılmayan söz konusu yerlerde tam bir tarih hazinesi saklıdır. Söz konusu bölge Tufanbeyli'de bulunan ve İlkçağ'da önemli bir tapınma merkezi olan Komana'ya (Şarköy) yakın olmasından dolayı, oraya bağlı olan küçük dini merkezlerin bulunduğu yerlerdir. Kırıkkilise denilen yerde bulunan iki sunak Komana'daki sunak ve mezarı andırmaktadır. Bunların tarihlerini M.Ö. 300'ler ile M.S.300'ler arasında olduğunu söyleyebiliriz. Yine Kazandere'de bulunan kaya mezarlarının ise M.Ö.2000'li yıllarda bölgede yaşayan Hititlere ait olmalıdır.

Yağbasan bölgesi olarak adlandırılan ve Farsak köylerinin bulunduğu bölgede Hançerderesi denilen kanyonun kenarında Aybastı mezarında bulunan kale ise üzerinde bir demir madeni ocağı işletmesi bulunmaktadır. Bu kalenin üzerinde Hititler dönemine ait olduğunu tahmin ettiğimiz seramik parçalarına rastlanmaktadır. Bu kalenin surları ise Roma dönemini hatırlatmaktadır. Ayrıca kalenin Bizans döneminde de kullanıldığı ve Kilikya Ermenileri zamanında da Sis'e bağlı bir senyörlük merkezi olması kuvvetle muhtemeldir. Hancerdere'si kanyonunun doğusunda Kıtıkyu mezarı yakınlarında Hititler dönemine ait yerleşim yerlerinin izlerine rastlanmaktadır. Kaleboynu köyü yakınlarında Göksu ile Hancerdere'si çayının birleştiği bölgede Roma, Bizans ve Ermeniler tarafından kullanılan bir kale bulunmaktadır. Vadinin yamacına yapılan kalenin üst kısmında da bir manastır kalıntısı vardır.

Göksun bölgesinin en önemli tarihi alana ise Küçükçamurlu ile Büyükkutu köyleri arasında rastlanır. Tanrıça Ma kültürünün merkezlerinden biri olan Komana ile aynı döneme ait olduğunu düşündüğümüz bu şehir kalıntısı Hamamözü denilen yerde bulunmaktadır. Burasının kalıntılarında Komana'ya eş değerde bir şehre benzemektedir. Sulak bir alana kurulmuş olan bu şehir sırtını doğusunda bulunan bir tepeye dayamıştır. Burada Hamam denilen bir yapı kompleksinin etrafında pek çok tarihî kalıntı vardır. Hamamın kemerleri ve önünde bulunan bir sur kalıntısı hala ayakta. Etrafta bulunan yamaçlarda pek çok kaya mezarına rastlanmaktadır. Buranın 500 metre kadar doğusunda ise önemli bir alan içerisinde kuvvetli ihtimalle bir amfi tiyatro kalıntısının sahnesi hala ayakta durmaktadır. Bu tiyatronun yakınında kayalar içine oyulmuş karşılıklı biri kilise diğeri ise bir sunak bulunmaktadır. Geniş bir alana yayılan bu şehir kalıntılarının bir zamanlar bölgede 10 bin ile 20 bin insan barınacak kadar bir yer olduğunu tahmin ediyoruz. Burada gözle görülür bir şekilde Hitit, Kapadokya satraplığı, Roma, Bizans ve sonraki dönemlerinin izleri bir tarih şeridi gibi izlenmektedir.

Büyükkutu ve Küçükkutu köyleri arasındaki yamaçlarda tahrip olmamış üç önemli kaya mezarı veya evi bulunmaktadır. Şimdiye kadarki karşılaştığımız kaya mezarlarından farklı olan bu yapıların bir aile barınacak kadar geniş oldukları ve içlerinde bir iki metre derinliğinde bir kuyu bulunmaktadır. Buralarda M.Ö. 10000 yıllarında insanların yaşadığını söyleyebiliriz. Göksun'da Yiricek, Büyükkızılıçık, Payamburnu, Çığşak ve Mazgaç, Fındıklıkoyak ve Değirmendere gibi yerlerde kale ve pek çok diğer kalıntılara rastlamak mümkündür.

Göksun- Kahramanmaraş yolunun güneybatı tarafına düşen ve eski yolun geçtiği güzergâh üzerinde bulunan Çukurhisar köyü çevresinde arkeologlar ve tarihçiler tarafından tespit edilen pek çok mağara vardır. Burada bulunan Süsü köyündeki Kızıllağara ve Karamağara tarih öncesi devirlerden kalmıştır. Süsü dağında 8 m. uzunluğunda ve 6 m. yüksekliğinde bulunan Keksel Mağarası büyük bir kalker kayasıdır. Yine aynı köyde Düzyerleşme eski bir yerleşim alanıdır. Çukurhisar Kalesi ise bir vadi ovası ortasında yükselmiş bulunan bir tepe üzerindedir. Bu kalenin eteklerinde oyulmuş, dış yüzlerinde kabartma insan şekilleri bulunan mezarlar vardır. Kale eteklerinde, yakın düzlüklerde görülen geniş düz yerleşmeler Çukurhisar'ın Madenler Çağında, Hitit ve daha sonraki devirlerde bir iskân sahası olduğunu göstermektedir. Burası Orta Anadolu'yu Göksun yoluyla Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan mühim bir geçit olup bu kalede Osmanlı onarım izleri bile bulunmaktadır. Kalenin Göksun yönü tarafındaki eteklerinde ve dere boğazındaki yerde görülen taşlarla yapılmış büyük bir kule çöküntüsünün Roma devrinden önce yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Burası tam geçit ağzında bulunduğundan akınlar sebebiyle yıkıldığı tahmin edilmektedir.

Yaptığımız tespitlerde Çukurhisar kalesinin eski ismi de Gançi olarak görülmektedir. Ayrıca Maraş'ın kuzeyinde Fırınz, Bertiz ve Engizek gibi başka kaleler de bulunmaktadır. Andırın bölgesinde ise pek çok kale ve kayalıklar içlerine oyulmuş mezarlıklar bulunmaktadır. Bu bölgenin en

önemli yerleşme alanlarından bir olan Geben kalesi de Roma dönemi eseri olduğu izlenimini vermektedir.

Pazarcık

Maraş'ın 30–35 kilometre güneydoğusunda bulunan Pazarcık Kazası'na bağlı Karahasan Köyü'nde bulunan Bozhöyük'ünde önemli bir yerleşim alanı olduğu dikkat çekmektedir. Bu höyük daha çok bir tümülüse benzemektedir. Resmi izinle yapılan bu höyükteki bir define kazısı 14 gün sürmüş ve bazı seramik ve çeşitli arkeolojik eşyalar çıkması üzerine Maraş Müze müdürünün raporu üzerine kazı durdurulmuştur. Burada bulunan tarlalarda çanak çömlek kırıklarından, taşlardan burasının bir iskân yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu höyük ovadan 60–80 m. yükseklikte olup yaklaşık 400 m. uzunlukta bir sahayı işgal etmektedir. Burada 2,75 m. uzunluğunda ve 5,20 m. genişliğinde ve 10,60 m. derinliğinde açılan bir çukurdan 317 adet arkeolojik eşya bulunup Kahramanmaraş Müzesi'ne konmuştur. Burada yapılan kazıda üst tabakadan Osmanlı ve Roma devrine ait kalıntılar ele geçmiş, ikinci katta Hitit devrine, üçüncü ve dördüncü katlarda ise Bakır devrine, beşinci katta da Neolitik çağa ait eşyalar bulunmuştur. Bozhöyük'te bulunan bazı seramik parçalarının, taştan yapılmış kapların bilhassa beyaz taşlardan işlenmiş çok zarif eşyaların ve tabaka motiflerinin İç Anadolu karakterinden tamamen ayrıldığı da tespit edildi. Görüldüğü gibi Kahramanmaraş hudutları dâhilinde bulunan yüzlerce höyüğün sadece birinden çıkan arkeolojik buluntuların sayısı bile insanı hayrete düşürmektedir.

Antik yerleşmelerden biri olan mağaraların da Maraş bölgesinde sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. 1940–1960 arası yapılan araştırmalar neticesinde Maraş ve çevresinde 14'ü tabii, 20'si de yapma olmak üzere 34 mağara tespit edildi. Bu mağaraların çoğunluğunun Göksun ile Alikayası çevrelerinde olduğu görüldü. Bunlardan bazıları şunlardır; Kömür ve Kavşut köyü mağaraları, Afşin Emir İlyas köyünde Mağaraözü, Afşin yakınlarında Gözmağarası, Huni köyü mağaraları, Elbistan Karamağara, Köpekören Mağara, Keçemağarası, Sarıyatak Mağarasıdır. Maraş'ın kuzeyinde Ahırdağ eteğinde Cancık Mağarası, Maraş Merkez köylerinden Dağdalı Köyü Mağarası, Türkoğlu İlçesi Orçan köyü Mağaraları, Hopur Köyü Mağarası, Yavuzlar köyünde iki mağara, buranın Çadırcı obasında bir Mağara (Delicek köyü) ve Şekeroba köyünde bulunan ve yüzeylerinde resimler çizili olan mağaralar da ilim âlemince tanınmayan diğer yerlerdir.

Bilhassa Çadırcı Mağarası önünde taşa oyulmuş geometrik şekillerde bir kaya mezarı da dikkat çekmektedir. Buraya yakın alanlarda Geç Hititlere ait olduğu tahmin edilen küçük bir öküz şeklinde hayvan ve üzerinde insan olan heykeller bulunmuştur. Yine Türkoğlu'nun Yenipınar köyünün güney tarafında ve halk arasında Yazılıtaş olarak bilinen ve üzerinde bir takım şekil ve yazıların bulunduğu kaya parçası da dikkat çekici yerlerden biridir. Yine Pazarcık ve Çalayerit İlçeleri hudutları dâhiline pek çok mağara vardır.

Söz konusu bu mağaralar ve kayalarda tarih öncesi Maraş bölgesinde yaşayan insanların izlerini taşımaktadır.

Maraş bölgesinde bulunan mağaraların en önemlisi Maraş-Göksun yolunun sağ tarafına düşen Döngel Mağaralarıdır. Sadece bu mağarada bazı araştırmalar yapılmıştır. Kısık, Süsü, Kızılburun, Döngel gibi isimli dört mahalleden ibaret olan Döngel mevkiinde en eski yerleşim birimi Döngel köyüdür. Bu mağaralar Döngel köyü ile Kızılburun Mahallesi arasında bulunmaktadır. Bunlar Kaleblik (Yörede bulunan güvercinlere halk arasında Kalleb denir), Develik, Örülü, Yağlık, Direkli ve Ortamağaralar gibi adlarla bilinen inlerdir. Yeni Döngel (Kızılburun) Köyü'nde; Yassıkarınca, Tütünlü mağaraları, Kısık; İslî Mağarası da Süsü obalarındadır. Bunların içinde en büyüğü Kaleblik Mağarası'dır. Şelale ve Göl bu mağarada bulunmaktadır. Bu mağara bir vadi sayı (uçurum) yıkımında ve Tekir suyunun bu kısma batması ile oyulmasından meydana gelmiştir. Derin bir mağara olup içinde toprak dolgusu çok azdır. Bir tabiat harikası olan bu mağaranın içinden akan su korkunç bir gürültü oluşturarak adeta bir fabrikanın çalışmasına benzer. Bu mağaranın biraz yukarısında Develik mağarası bulunur. Burada en iyi ve aydınlatıcı bilgiler Yağlık ve Direkli mağaralarında bulunmuştur.

Bu iki mağara eski Döngel mahallesine yakın bulunmaktadırlar. Yağlık mağarasında yapılan kazılarda ele geçen seramikler Bakır devrine aittir. Daha alt tabakalarda Neolitik devre ait seramik parçaları bulunmuştur. Burada insan yapımı küçük aletlere de rastlanmıştır. Direkli Mağarası'nda yapılan kazılarda ise daha aşağılara inilince seramik parçaları kesilip bir metreyi bulan karışık siyah, küllü, taşlı bir tabakaya rastlanmıştır. Buradan çıkan seramiklerin bir kısmı Bakır devrine bir kısmı da Neolitik devre aittir. Seramiklerin altında ateş yakılan ocaklık kısımları bulunmuştur. Buralarda çanak çömleksiz tabaka, çakılar, deliciler, bürenler, kazıyıcılar, çekiç ve çekirdekler (nucleus) meydana çıkarılmıştır. Daha aşağıya doğru inen toprak parçasından Paleolitik kata ulaşılacağı tahmin edilmektedir. Tabakaların yatım surları, aletlerin şekiller ve hayvanları bakımından Antalya'daki Karain ve Öküzin mağaralarına benzemektedir. Döngel Mağaralarının bulunduğu alanlar birer tabiat harikası olup, Eski Yontma Taş Devri insanları bu bölgelerde mağaralara yerleşerek yaşamışlar, avlanmışlar ve zamanla bu bölgeden diğer yerlere de yayılmışlardır.

Direkli Mağarası'nda çıkan buluntuların en önemlilerinden birisi de Üst Paleolitik tabakalar içinde Pleistosen'e ait olacağı tahmin edilen et, ot yiyici ve ayrıca kemiricilerden mürekkep bir hayvan gurubunun diş ve iskelet kalıntılarıdır. Üst Paleolitik katın altında Orta Paleolitikle ve daha gerisiyle ilgili seviyeler çıkacağı veya tabana ulaşılacağı kestirilemez. En önemli meselelerden biri Maraş Mağaralarında Paleolitik yerleşiminin ve endüstrisinin varlığı ve vesikalarının çok uzakta bulunan Antalya Üst Paleolitikine form ve işçilikleri bakımından tamamen uymuş olmasıdır.

Tarih Öncesi (Prehistorya) bakımından Maraş'ın yeryüzü buluntularına ait vesikalar Elbistan'ın kuzeyinde bulunan Sarıyatak ve Köyceviran arasındaki çakmaktaşı düzlükleriyle, Pazarcık Kazası'nda Gani Dağ eteklerinde ve Malatya Yolu çevresindeki düzlüklerde tespit edilmiştir.

Buralarda Üst Yontma Taş devrine ait buluntular tespit edilmiştir. Bu aletlerin Adıyaman ve Malatya tarafında bulunanlara benzerlik gösterdiği görülmektedir. Direkli Mağaralarında bulunan eşyalarda diğer yerlerde bulunanlara nazaran daha iyi işçilik göze çarpmaktadır.

İ. Kılıç Kökten'in 1958'de araştırmalar yaptığı Pazarcık Kazası'nın Gani Dağı çevrelerinde, Sarıl ve Ardıl köyleri arasında tarih öncesi devirlere ait buluntulara rastlanmıştır. Bunlar Alt ve Orta Paleolitik endüstrilerin bulunduğu yerlerdir. Ardıl Çayı boğazının kalkerli suları yüzünde bulunan kalkerli mağaralardan İkizin isimli sığınakta Kökten'in yaptığı incelemelerde çakmak taşından yapılmış Üst ve Orta Paleolitik tipte yonga aletler çıkarılmıştır. Ardıl köyünün kıyısında seramiksiz, kaba çamurlarla örük taş duvar kalıntıları, ocak yerleri bulunan ince, uzun ve rötüşsüz sileks çakılar tespit edilmiştir. Burada yine ikiye bölünmüş Yamaçtepe denilen bir tümsü dikkat çekmiştir. Buralarda insan yerleşim yerleri vardır. Ancak gerekli kazılar yapılmadığından daha fazla bir şey söylemek mümkün olmamaktadır.

İ. Kılıç Kökten'in araştırmalarından 50 yıl sonra Cevdet Merih Ere başkanlığında bir grup araştırmacı Pazarcık İlçesi sınırlarında yüzey araştırmaları yapmıştır. Bu araştırmalar Pazarcık-Aksu karayolu üzerinde bulunan Kırk Mağaralar ve çevresinde gerçekleşmiştir. Araştırma ekibi burada Paleolitik kültürlerin varlığını ortaya koyan Yontma Taş devrine ait buluntulara rastladı. Burada bulunan Atatan Tepesi mevkiinde çok sayıda Yontma Taş ürünü toplandı. Ayrıca bölgede yaşayanlarca Çeto Mağarası adı verilen bir mağara önünde Paleolitik dönemle ilgili Yontma Taş devri ürünleri görülmüştür. Atatan Tepesinin Kartalkaya Baraj gölüne bakan yüzündeki say yüzü mağaralarında incelemeler yapılmış ve Yusuf'un Kayası ve Atmaca Mağaralarında Üst ve Epi-Paleolitik kültürleri temsil eden arkeolojik materyaller toplanmıştır. Kartalkaya Baraj gölü gövdesi altında bulunan Kartalkaya Mağarasında yine Yontma Taş devri materyalleri ile geç dönem seramik parçaları ele geçirildi. Araştırma ekibi daha sonra Pazarcık'ın kuzeydoğusuna düşen Araban istikametinde incelemelerine devam etmiş olup, Pazarcık-Araban karayolunun Gani Dağı- Ketiler yol ayrımında az sonra başlayan Çetindere Vadisi içerisinde çok sayıda Paleolitik yerleşim yeri saptamıştır. Bu saptanan yerler arasında Zafer 1, Zafer 2 Mağaraları, Tıknaç ve Çiftgöz Mağaraları da bulunmaktadır.

Bu mağaralarda Üst ve Epi-Paleolitik Yontma taş aletleriyle birlikte Geç Dönem bulguları ele geçmiştir. Burada bir metal mızrak ucu da bulunmuştur. Vadinin bitiminde Aşağı ve Yukarı Mülk köyleri yer almaktadır. Yukarı Mülk köyü içinde yoğun çakmak taşı yatakları bulunmuştur. Araştırma ekibi daha sonra Botaş İstasyonu ve Sarıl istikametine yönelmiştir. Sarıl köyü sınırlarında bir geç dönem kaya mezarı, Akeramik Neolitik Höyük ve bir mağaranın yeri belirlenmiştir. Sarıl köyü içinde bulunan Sarıl-Tıkalı Mağara önünde Akeramik Neolitik dilgi ele geçirilmiştir. Akeramik Neolitik höyük üzerinde bir taş mama kabı, bir taş kap parçası ve çok sayıda Yontma Taş devri materyalleri ile geç dönem seramik parçaları bulunmuştur. Daha sonra Botaş Boru Hattı üzerinde yer alan Mezere (Mezra) köyü civarında devam eden araştırmalarda Paşa Mağarası adı verilen bir

mağara belirlenmiştir. Bu mağaranın önünde bir duvar bulunmaktadır. Daha sonra Ufacıklı köyüne varılıp buranın kuzeyinde çok sayıda Roma dönemi mezarları görülmüş ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bölgede kaya içerisine oyulmuş mezarlar bulunmakla birlikte bazı yapı kalıntılarına da rastlanmıştır. Bu araştırma ekibinin tespitleri daha önce Pazarcık yöresinde yüzey araştırmaları yapan İ. Kılıç Kökten'in tespitlerini desteklemektedir. Neticede Pazarcık İlçesi dâhilinde Hitit ve Asurlara ait yerleşim merkezleri vardır. Yine Bağdınısağır denilen köyde büyük bir eski şehir kalıntısı ile Hititlere ait olduğu zannedilen mağaralar vardır.

İ.Kılıç Kökten'in ön araştırmalarından 35 yıl sonra 1993'te Domuztepe höyüğünde ciddi kazılar başlatılmış ve 1996'da sona ermiştir. Domuztepe Höyüğü kazıları, Kahramanmaraş bölgesinde Karahöyük, Bozhöyük, Hopaz Höyük ve Döngel Mağaraları araştırmalarından sonra tarih öncesi devirlere ait beşinci önemli araştırma alanıdır. Maraş'ın 35 km. güneydoğusunda Köprüağızı istasyonu yakınında Pazarcık İlçesi sınırları dahilinde Tut Dağı'nın bir kilometre güneydoğusunda Kelibişler köyü yakınında bulunan Domuztepe Höyüğü'nde yapılan kazı çalışmalarında bölgenin M.Ö. 5500–4500 yılına kadar giden tarih öncesi devrine ait arkeolojik buluntulara rastlanıldı. Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında ve Amerika Birleşik Devleti uyruklu Elizabeth Carter'in bilimsel danışmanlığında Domuztepe Höyüğü'nde başlatılan kazı çalışmalarında Halaf kültürü ile aynı tarihlere denk gelen bir kültürün kalıntılarına ulaşıldı. Domuztepe Höyüğü'nün *Halaf Çağı* boyunca yerleşme yeri olduğu, Geç Roma ve İslâm dönemlerinde belirli yerlerde iskân gördüğü tespit edilmiştir. Burada Geç Halaf ve Obeid (Kuzey Suriye'de bulunan ve kazı yapılan iki höyüğün adı) özellikte kemikler, taş kaplar, çakmak taşı, obsidyen, boncuk, mühür, tohum, hayvan kemikleri, bakır iğne vesaire eşyalar bulunmuştur. Bu eşyalardan bazıları gerekli bilimsel araştırmaları yapmak amacıyla Elizabeth Carter'in tarafından izinle Amerika Birleşik Devletlerine götürülmüştür.

Yaklaşık 20 hektarlık bir alana yayılan Domuztepe Höyüğü'nün bu genişliğe ulaşması ilginçtir. Günümüzden 7000–7500 yıl önce bu kadar büyüklükte bir yerleşim merkezinin bulunması, buranın ticarî bir koloni olduğunu göstermektedir. Belki de burası Türkiye'deki en eski yerleşme alanlarından birisidir. Buranın Irak, Kuzey Suriye, Anadolu ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yolunun kesiştiği bir nokta olduğu da anlaşılmıştır. Kuzey Suriye'de Tell-Halaf Höyüğü'nde çıkan arkeolojik bulgularla Domuztepe Höyüğü'ndeki bulguların birbirine benzerliğinden dolayı "*Halaf Çağı*" olarak adlandırılan bir medeniyetin burada yaşadığı kabul edilmektedir. Domuztepe Höyüğü'ndeki kazıda tarih öncesi döneme ait bulunan eşyalar üzerinde çeşitli resimler bulunmaktadır. Bu çizimler arasında bitki, hayvan ve insan sembolleri vardır. Açılan bir mezarda ise birçok insan iskeleti görüldü. Bu örneklerle insanların ölü gömme törenleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Domuztepe Höyüğü kazısı ve daha sonra yapılacak kazılarla Maraş bölgesinin yazı öncesi tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılması mümkün olabilecektir.

Domuztepe Höyüğü'nden başka İ.Kılıç Kökten'in Pazarcık çevresindeki Gani ve Boz dağlarının (Sarı ve Ardıl köylerinin bulunduğu yer) güney yamaçları ile Maraş-Göksun yolunun sağına rastlayan Delihübek Dağı'nın eteğindeki Döngel Mağaralarında tarih öncesi devirlere ait bulguları ele geçirmesi, insanların binlerce yıldan beri buralara gelip yerleştiklerini göstermektedir. Döngel Mağaraları'nda bulunan kaya resimlerinde buranın tarihinin M.Ö. 40.000 ile 10.000 yılları arasına gittiği anlaşılmıştır. Ayrıca buranın Maraş bölgesinde en eski yerleşim merkezi olduğu da tespit edilmiştir. Yine Maraş'ta bir askeri depo yapımı sırasında çıkan eşyalardan Üst Pleistosen dönemine ait et ve ot obur ile kemiricilerden çeşitli hayvanların diş ve iskeletlerine rastlanmıştır. Afşin-Elbistan bölgesinde Tanır köyü yakınında Yassı Höyük, Maltepe ve Bozhöyük gibi yerler de bu bölgenin en eski yerleşim yerleridir. Gerekli arkeolojik kazıların yapılamamasına rağmen yüzey araştırmaları bu höyüklerin tarihlerini M.Ö. 4.000 yıllarına kadar götürmektedir. Maraş'ın Orta Tunç Çağı'nda önemli bir konumda Mezopotamya ve Kuzey Suriye'yi Orta Anadolu'ya bağlayan yol güzergâhında olduğu görülmektedir. Mezopotamya'dan yola çıkan tüccarlar Birecik'ten Fırat'ı geçtikten sonra Maraş-Göksun yoluyla Kaniş'e gitmekteydiler.

Maraş, Türkoğlu ve Pazarcık arasında kalan bölgede 200 den fazla höyüğün bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak bunların 50 kadarının yeri tespit edilmiştir. Bunlardan Maraş'ın merkez ilçesi sınırları içinde bulunan höyükler şunlardır: Köftül, Halikoca, Çamurlu, Gellez, Yılgin, Kilipsir, Kaybelli, Cincin, Topaloğlu, Göllü, Gelizoğlu, Dede Paşa, Sivrice, Pelit, Yağmalar, Beyazhöyüktepe, Köprü, Postalcı, Kötkızın, Kil, Yarbaş, Küllüce, Yorgan, Önsen, Leblebici ve Hopaz höyükleridir. Şehir yakınlarında Üngüt Köyü Höyüğü de önemli bir yerleşim yeridir. Burada ve Eloğlu (Türkoğlu) höyüklerinde yapılan yüzey araştırmalarında Kalkolitik dönemin yaşandığı tespit edilmiştir.

Türkoğlu

Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü ve Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından Türkoğlu İlçesi Ceceli Köyü içinde yer alan Kahramanmaraş-Adana Karayolunun kuzeyine düşen Sivrimine höyüğü üzerinde yapılan incelemelerde buranın antik bir yerleşme yeri olduğu tespit edilmiştir. Bu höyük üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında Prehistorik (Kalkolitik-Tunç Çağ) pişmiş toprak kap parçalarına ve çakmaktaşı (sileks) parçalarına az sayıda Demirçağ çanak çömleğine rastlanıldı. Ele geçen seramik ve çakmaktaşı parçalarına dayanarak höyüğün Kalkolitik, Tunç ve Demir çağlarında iskân edildiğini söylemek muhtemeldir. Bu höyüğün hemen doğusunda yer alan ve tepe eteklerinde yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen sırlı ve kaba seramik parçaları ise buranın Geç Dönemde (Geç Roma, Bizans, Ortaçağ) iskân edildiğini göstermektedir.

Türkoğlu İlçesi sınırları içinde bulunan ve daha önce Geç Hitit stelinin çıktığı Minehöyük de önemli bir antik yerleşim merkezidir. Bu höyük

üzerinde İstanbul Üniversitesinden Erkan Konyar'ın başkanlığında bir ekip tarafından yapılan yüzey araştırmalarında höyüğün kuzeybatısındaki kesitte kerpiç sıralarının ve daha önceki yıllarda bulunan Geç Hitit stellerinin görülmesi höyükte geç Hitit Dönemi yerleşmesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu höyükte Kalkolitik ve Demirçağ örneklerine de rastlanmıştır. Türkoğlu İlçesi Kılılı Köyü höyüğü ise başka bir antik yerleşim alanı olup bugün üzeri iskân yapılmış ve tahrip edilmek üzeredir. Türkoğlu ilçesi İstasyon Korucu Höyüğü de yine bölgede bulunan önemli bir Prehistorik alandır. Türkoğlu Kılılı Köyü Çakmaktepe, Türkoğlu Sümbüllüpinar, Göllühöyük, Türkoğlu Özbek Köyü Höyüğü gibi birçok yerleşim merkezleri daha vardır. Ayrıca Türkoğlu İlçesinin Ceceli Köyünde Deve Sırtı denilen mevkide Kaya mezarları tespit edilmiştir. Bu höyükler ve kaya mezarları Kahramanmaraş Müzesi yetkilileri tarafında tespit edilip tescillenmiştir.

Son yıllarda Kahramanmaraş ili içinde bulunan tarih öncesi devirlere ait yerleşim yerlerinde yeniden araştırmalara başlandığı görülmektedir. Erkan Konyar başkanlığında sürdürülen yüzey araştırmalarında Elbistan, Göksun ve Ekinözü ilçeleri sınırlarında 8, Kahramanmaraş, Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerinde 19 adet höyük taranmıştır. 2006 yılında güney ilçeleri dâhilinde konumları belirlenen 12 höyük ise 2008 yılında araştırma programına alınmıştır. Yeri tespit edilen 15 höyük ise daha sonraki yılın programına alınmıştır. Böylelikle Kahramanmaraş dâhilinde 2006 yılından bu yana 54 höyük tespit edilmiştir. Bunların 27 sinde yüzey araştırmaları yapılmış, geri kalanlarda programa alınmıştır. Bu vesile ile genellikle höyük olarak bilinen bu yerleşim yerlerinin durumları incelenmekte, yeni höyükler tespit edilerek sit alanı haline getirilmektedir. Bu yapılan araştırmalarda Kahramanmaraş'ın kuzeyini oluşturan Elbistan, Göksun ve Afşin yörelerinde çıkan arkeolojik buluntularda bu bölgede belirgin bir Hitit ve Erken Transkafkasya kültürü izlenirken, Güneyde Pazarcık, Türkoğlu ve Kahramanmaraş ovalarındaki yerleşmelerde Doğu Akdeniz, Amik ve Çukurova kültürleriyle etkileşim görülmektedir.

TARİH ÇAĞLARI

1.Asur Koloni Çağ ve Hititler Dönemi

Hititler M.Ö. 2000–1200 yılları arasında Anadolu'da hâkimiyet sürdükleri dönemde Maraş bölgesine de egemen oldular. Hititler döneminde bu şehrin adına Maraj ve Markasi denilmekteydi. Bu dönemde Maraş bölgesinin Elbistan, Pazarcık ve Türkoğlu ilçeleri sınırları içinde birçok yerleşim merkezi vardı. Elbistan'ın Karahöyük harabelerinde yapılan kazılarda Hititlerin hüküm sürdüğü bu alanda Asur ticaret kolonilerine ait çanak, çömlek, tunç ve kemik buluntuları ele geçirilmiştir. Hititlere ait anıtsal yapılara rastlanmıştır. Elde edilen eserler Hititlere ait olmamakla beraber Hitit figürlerini üzerinde taşımaktadır. Elbistan Afşin ve Göksun ovalarında 50'nin üzerinde höyük bulunmaktadır. Maraş ve Elbistan yöresindeki bu höyüklerde gerekli kazılar yapıldığı takdirde Maraş'ın Hititler dönemi aydınlanmış olacaktır. İslâhiye yakınlarındaki Hitit yerleşim merkezi Zincirlinin tarihi M.Ö. 2000 yılına kadar gitmektedir. Dolayısıyla bu bölgeye yakın Maraş'ın da bu tarihte Hititlerin egemenliği altında olabileceği düşünülebilir.

Hititler dönemi Anadolu'da dört kısma ayrılıp, ilk devir M.Ö. XIX-XVIII. yüzyıllar, Eski Hitit İmparatorluğu M.Ö.1600–1450, Yeni Hitit İmparatorluğu M.Ö.1450–1200, Geç Hitit devletleri Dönemi M.Ö.1100–700. Son dönem'de Gurgum adıyla bilinen Geç Hitit Devleti'nin merkezi olan Maraş'ın en fazla bilinen dönemidir. Kargamış, Zincirli ve Sakçagözü gibi şehir devletleriyle aynı devirde varlığını sürdüren Gurgum devleti zamanında bölge M.Ö. 700'lerde Asur istilâsına maruz kalmıştır. Bu bahsi geçen devletlerden en son Asurlulara boyun eğen devlet de Gurgum olmuştur.

Maraş, M.Ö. 1975 ile 1723 arasında Anadolu'da yaşanan “*Asur Ticari Kolonileri Çağı*” denilen zamanda bu koloni çağının Anadolu'daki merkezi olan Kaniş/Kültepe ile Asurluların merkezi olan Ninova arasında bulunmaktaydı. Kültepe'de çıkan tabletler üzerinde buranın etrafında bulunan mahalli krallıklardan bahsedilmektedir. Bu mahalli krallıklardan Mama ve Luhuzatia şehirlerinin Maraş bölgesinde olduğu kuvvetle muhtemeldir. Kültepe'den çıkan tabletlerde Mama şehri kralı ile Kaniş şehir devleti arasında anlaşmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu sırada tabletlerde Mama kralının Anum-Hirbi, Kaniş kralının ise Warsama olduğu yazılmıştır. Bu anlaşmada Mama şehrinin Asur krallığı ile Kaniş arasında olduğu tahmin edilmektedir. Yine bu tabletlerden anlaşıldığına göre Mama şehri yakınlarında Taisama ve Sibiha şehirleri de bulunmaktadır. Bu iki şehir idarecilerinin ayaklanmaları üzerine Mama ve Kaniş kralları kendilerine karşı başlatılan bu

ayaklanmaları bastırmak amacıyla onların üzerine ortak askeri hareket düzenlediler.

Bu Kaniş kralının M.Ö. 1811–1776 yılları arasında hüküm süren Asur kralı Samsi-Adad ile çağdaş olduğu da tespit edildi. Mama şehrinin Maraş ile Göksun arasında olduğu tahminler arasındadır. Bilhassa da Hasancıklı'nın kendisi veya Hasancıklı civarında olması kuvvetle muhtemeldir. Ceyhan nehrinin yukarılarında bir yol üstünde ikinci bir Eti yerleşim yeri olması da gerekmektedir. Bunun da Tekir olma ihtimali vardır. Ceyhan'ın aşağı kesimlerinde de Arslantaş Barajı civarında da kayıtlara göre bir şehirlerinin daha olması gerekmektedir. Bu da zaten vardır. Ayrıca Andırın tarafında olacağı da iddialar arasındadır. Kültepe tabletlerden bu şehrin dağlık bir bölgede olduğu anlaşılmaktadır. Mama krallığı halkının Asya menşeli olabileceği dolayısıyla Urartulara akraba olan Hurriler olduğu da tahminler arasındadır. Bunlardan Maraş'ta yaşayan Hurriler ile Kayseri'de yaşayan Hititler arasında yakın dostluğun olduğu anlaşılmaktaydı. Mama şehri kralı Anum-Hirbi'nin adı kendisinden 1000 sene sonra yaşayan Asur kralı III. Salmanassar'ın yazdırdığı (M.Ö. 858–824) Monoligt kitabesinde geçmekte olup onun Atalur dağına heykelinin dikildiği belirtilmektedir.

Kaniş tabletlerinde, Mama şehrine ait pek çok sayıda tüccardan bahsedilmektedir. Ayrıca bu tabletlerden her iki şehre ait tüccarlar arasındaki ticarî münasebetler ile alıp sattıkları malların çeşitleri hakkında da bilgiler edinmek mümkündür. Bu bilgilerden Mamalı tüccarların kumaş üretiminde usta oldukları, bunları Asurlu tüccarlara sattıkları dolayısıyla bu şehrin bir tekstil merkezi olduğu anlaşılıyor. Mama kumaş ve postu gibi eşyaların bu sırada markalaştığı anlaşılmaktadır. Bütün bu tabletlerden anlaşıldığı kadarıyla Mama bir ticaret şehri olup birçok bölgeden tüccarlar buraya uğramaktaydı. Ayrıca Mama şehri halkının gümüşten iki kat daha değerli bir madeni daha işleyip sattıkları da tespit edilmektedir.

Kültepe tabletlerinde geçen Lawazantiya şehrinin ise Elbistan'da hatta Karahöyük'te bulunduğu ileri sürülmektedir. Asur tüccarlarının ticari etkinliklerde bulunduğu bu şehirde bu dönemde Asu isminde bir kral hâkimiyet sürmekteydi. Kültepe tabletlerinde dikkat çeken hususlardan biri de Lawazantiya tüccarlarının kaçakçılıkla uğraşmasıdır. Bunun yanında bu şehir halkı yün, koşum takımları ve koyun satardı. Asurlular zamanında Mama şehri gibi Lawazantiya şehri de Kaniş ile Asur arasında olup tüccarların alış veriş yapmak için uğradıkları bir yerdi. Koloni çağında Mama ve Lawazantiya şehirlerinin önemli bir ticaret merkezi olduğu görülmekte olup her iki şehir de Mezopotamya ile Anadolu arasında ticaret yolları üzerindedir. Asurlu tüccarlar Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelişlerinde Mama şehrine uğrayarak buradan aldıkları kumaşları Kaniş'e götürüp satmakta, dönüşlerinde ise Lawazantiya'ya uğrayarak ülkeleri için ihtiyaç duydukları yün ve diğer eşyaları satın alarak Asur'a götürmekteydiler.

Hititler zamanında batıda Silifke-Mersin'den başlayarak doğuda Antep, Maraş ve kuzeyde Kayseri-Sivas sınırına dayanan Tufanbeyli (Şar- Komana) arasında Kizzuwatna krallığı bulunmaktaydı. M.Ö. 1500-1400'li yıllarda görülen bu devletin oldukça güçlü olduğu ve Hititlerin bunlara saldırmaktan

imtinâ ettikleri anlaşılmaktadır. İlk Hitit krallarından I. Hattuşili (M.1650–1620) Kuzey Suriye'ye doğru seferler yapsa da Kizzuwatna ülkesine saldıramıyordu. Hattuşili bir seferinde ise bu devletin en doğusunda bulunan Salahsuwa kentini kuşatır. Bu devletin Hititlerle anlaşmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Bu devlet 1300'lere doğru zayıflayıp Hititlere tabi oldu.

Bu sıralarda Maraş bölgesi de bu krallığın sınırlarına dâhil olup Yukarı Ceyhan bölgesinde Lawazantiya şehri vardı. Yukarıda da bahsi geçtiği gibi önceleri bağımsız bir şehir devleti olan bu şehir daha sonra Kizzuwatna krallığına bağlanmış olabilir. Kadeş savaşında Mısır Firavunu II. Ramses'le savaşan ve yaralanan II. Muwattalli (M.Ö.1309–1279) ülkesine dönerken Adana Ceyhan yakınlarında ölmüştür. Mezarı da muhtemelen oradadır. Bu kralın yerine oğlu Urhitesup III. Murşili (M.Ö.1275–1267) adıyla tahta çıktıysa da amcası Hattuşili yeğenin krallığını tanımayarak onun Mısır'a kaçmasına neden olmuştu. Hattuşili Kadeş savaşı dönüşünde İslâhiye, Maraş ve Kayseri üzerinden Hattiye'ye dönerken bu yol güzergâhında bulunan Lawazantiya kentine uğrayıp buranın bir Hurri rahibi olan Pentipsarri'nin kızı Puduhepa ile evlenmiştir.

Hititler zamanından Maraş ve Elbistan bölgelerinde bulunan eserlere bakıldığında hiyeroglif yazı ile yazılmış Luvice dilinin kullanıldığı görülmektedir. Luwice Çukurova ve Orta Anadolu'da Hititçenin yanında kullanılan bir dildi. Bu dilin Hititçe ile de birçok ortak yönleri bulunmaktaydı. Aynı sıralarda Maraş bölgesinde konuşulan diğer bir dil ise Hurri lisanydı. Maraş civarında olduğu tahmin edilen Mama krallığının hükümdarının Kaniş kralına yazdığı bir mektupta Hurrice isim ve kelimelere rastlanmaktadır. Kizzuwatna krallığı topraklarında Luvice ile birlikte Hurice de konuşulmaktaydı.

Hititler zamanında bugün Afşin'in bir kasabası olan Huni de önemli bir yerleşim yeri idi. Günümüzde kale olarak bilinen kasabanın ortasındaki Huni Höyüğü Hititlerden kalmıştır.

Maraş bölgesinden Hititlere ait birçok eser çıkarılmıştır. Ancak 1967 yılına kadar şehirde ciddi anlamda bir müze olmadığından çıkarılan eserler Antep, Adana, Ankara ve İstanbul'da bulunan müzelere götürülmüştür. Maraş'tan çıkan en önemli eser olan ve Maraş Aslanı olarak bilinen eser bile günümüzde şehrin müzesinde değil de İstanbul'da sergilenmektedir. Maraş ve Elbistan'da yer üstünde bulunan Hititlere ait eserler ise korunmadığı için tahrip olup gitmektedir. Buna en iyi misal Elbistan- Darende arasında bulunan Hitit aslanlarının günümüz de neredeyse tamamen tahrip olmasıdır. Hititlerden kalan ikinci önemli eser ise Fırtına Tanrısı olup kabartmasının üzerindeki yazı okunamamıştır. Maraş bölgesinden çıkarılan birçok eser XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Hıristiyan misyonerleri tarafından Avrupa ve Amerika'ya kaçırılmıştır.

Besim Atalay, Amerikalı misyonerlerin Maraş'tan 60 adet eski eseri Amerika'ya kaçırdıklarını ve bunların bazılarının New York müzesinde sergilendiğini belirtmektedir. Rivayetlere göre Ermeniler, kalenin kuzey taraflarında Mağaralı mahallesine yakın bir arsa üzerinde çok sayıda Hitit

heykeli bulurlar. Bunları geceleyin evlerine taşırlar. Bu durum misyonerlere haber verilir. Ticaret amacıyla veya misyoner mekteplerinde çalışmak bahanesiyle Maraş'ta bulunan Amerikalı ve Fransızlar Ermenilerden satın aldıkları bu eserleri onlara Kapitülasyonların tanıdığı serbestlikle ülkelerine kaçırlar.

Hititlerin Maraş bölgesi insanları üzerinde günümüzdeki etkileri konusunda birçok görüş ileri sürülmektedir. Bu görüşlerde Maraş insanının giyim kuşamları Hitit heykellerindeki insanların kıyafetlerine benzetilmektedir. Yine meşhur Maraş ayakkabısı olan edigin de Hititlerden kaldığı iddialar arasındadır. Ancak bunların hepsi ilmi dayanaktan yoksun olup günümüze kadar da doğruluğu ispatlanamamıştır.

2.Geç Hititler Dönemi'nde Maraş

Hitit İmparatorluğu dağılınca onun yerine kurulan Genç Hitit devletlerinden Gurgum Şehir Devleti Maraş bölgesine hâkim olmuştur. Asur kaynaklarına göre bu devletin başkenti Markasi'dir. Gurgum şehir devleti zamanından günümüze, iki önemli eser kalmıştır. Bunlardan biri meşhur Maraş Aslanı'dır. Bir zamanlar Maraş Kalesi'nde bulunan bu eser Hititlerden kalan en önemli kalıntıdır. Maraş kalesinin surlarının da bazı taşlarının Hititlere ait olduğu tespit edilmiştir. XVII. yy.da Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi bu aslanın kalede olduğunu yazmaktadır. Bugün üzerindeki yazısı tamamen okunmuş olan Maraş Aslanı'ndaki ifadeye göre de Gurgum şehir devletinin merkezi Maraş'tır. Diğer önemli eser ise Fırtına Tanrısı heykelidir.

M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren Maraş bölgesi Asur kitabelerinde geçmeye başlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Maraş adı da ilk defa bu sırada "Markasi" ya da "Maras" şeklinde geçmekteydi. Büyük Hitit İmparatorluğunun dağılmasından sonra Anadolu'da Geç Hitit devletleri dönemi başlamıştır. Maraş ve çevresinde Gurgum, Sakçagözü, Zincirli ve Kargamış gibi küçük Hitit devletçikleri kuruldu. Bunlardan biri olan Gurgum'un merkezi de Maraş'tı. Gurgum'a ait belgeler Hitit kralı I. Şuppililuma'nın (1370-1335) Kargamış kralı ile yaptığı bir anlaşma metninde, sınırlar belirlenirken Uru kar-kum-m(a) adlı şehrin Gurgum ya da Gargum olabileceği iddialar arasındadır.

Maraş bölgesi Asurlular ile Hititler arasında bir sınır bölgesi olduğundan dolayı önceleri ticari amaçlarla uğradıkları Maraş'a Asurlular daha sonra yönetmek amacıyla gelmişlerdir. M.Ö. 858'de Gurgum'un kralı Mutallu, Asur kralı III. Salmanassar'a gönüllü olarak haraç vermeye başlamıştır. M.Ö. 843'de Asur kralının haraç listesinde bu defa Gurgum kralı olarak Qalparunda'nın ismi geçmektedir. Asur Kralı III. Salmanazar M.Ö 839'da Geç Hitit devletlerinin zayıflamasından sonra Amanos dağlarını aşarak eskiden Kizzuvatna, o tarihlerde ise Kue olarak bilinen bölgede ilerlemeye devam etti. Kizzuvatna ve Lawazantiya'yı (Şar ve Elbistan yakınları) ele geçirdi. Daha sonra Orta Anadolu'ya geçerek Konya'ya kadar ilerledi. Ancak Asur kralı daha sonra geri döndü.

Maraş Aslanı

Maraş ve etrafında bulunan hiyeroglif yazıtlardan Gurgum krallarına ait bir soy kütüğü tespit edilmiştir. Bu yazıtı yazan III. Halpuruntiyas altı kuşak soyunu vermektedir. Maraş aslanı olarak bilinen Kitab-ı Aslan anıtında bulunan bu kralların isimleri tahta geçiş sırasına göre baştan sona doğru dizilişi şöyledir: > II. Laramas > II. Halpuruntiyas > Muwatalis > I. Halpuruntiyas > Muwansız > I. Laramas > III. Halparuntiyas. M.Ö. 805’de Gurgum ve Kumuh (Adıyaman- Kommegene) sınırları arasında III. Adad-Nirari’nin diktiği Pazarcık stelinde de ismi geçen III. Halparuntiyas kendisini “*Gurgumean kralı, Palalamoğlu Qalparunda*” olarak adlandırmaktadır. M.Ö. 858–853’de III. Salmanassar tarafından baba ve oğul açıkça görülmektedir ki “*Gurgumean Mutalli ve Gurgumean Qualparunda*” yazıldıkları sıra ile anılmıştır. Maraş 8 stelini yazan Laramas Astuwramanzaş’ın torunu, Muwattalisin oğlu, I. Laramas olmalıdır. Bunun büyük, büyük, büyük babası II. Halpuruntiyas’ın yaklaşık M.Ö. 950’den önce kral olması muhtemeldir. Yedi hanedan neslini ihtivâ eden kronolojinin ana hatlarını taşıyan bu üç tarihli parça farklı olan diğer kitabelerin ve heykellerin de tarihlendirilmesine imkân sağlamaktadır.

Mensupları tarafından dikilen kitabelerde yer alan şecereye göre Kubaba Papazı Suhi’nin dört nesillik hanedanı da şöyledir: Suhi >Astuwatamanza >II. Suhi > Katuwa’dır. Bu hanedanların unvanları da şunlardır: “*tarwani*” ve “*Kargamış Şehri’nin lordu*” İlk ünvanın “*yargıç*” veya “*hüküm koyucu*” gibi bir anlamı vardır. Bu unvanlar Maraş için de kullanılmıştır.

M.Ö. VIII. yüzyılda Van bölgesine hâkim olan Urartuların Maraş’ta kurulmuş olan Gurgum devleti kralı Tarhulara, Malatya kralı Sulumili ve Kommegene kralı Kuştaşbi gibi mahalli hükümdarlarla Asurlulara karşı bir ittifak kurdukları anlaşılmaktadır. Asurlulara karşı başlangıçta başarılı olan bu ittifak III. Tiglatpileser (M.Ö.744–727)zamanında Asur ordusunun yeniden organize edilmesiyle Urartular ve müttefikleri mağlup edilmiştir. Böylece kesilmiş olan Orta Anadolu ticaret yolu yeniden açılmış oldu. Asurlular ile Urartu ve müttefikleri arasında savaş Samsat yakınlarında yapılmış ve Asurlular kesin bir zafer kazanmışlardır.

Hitit imparatorluğunun yıkılmasından sonra Maraş bölgesine hâkim olan Gurgum devleti Asur kaynaklarında sıkça geçmektedir. Bu dönemde devletin başında Mutalli bulunmaktaydı. Asurlulara boyun eğen bu kraldan sonra Urartuların başlangıçta Asurluları mağlup etmesiyle bölgedeki Asur nüfuzu zayıflamıştır. Ancak bir süre sonra Asurlular Urartu ve başta Maraş Gurgum şehir devleti olmak üzere müttefikleri yenerek bölgeyi hâkimiyet altına alırlar.

3.Asurlular Dönemi (M.Ö. 720 – 612)

Yukarıda da değindiğimiz gibi III. Salmanasır zamanında Asurlular Maraş taraflarına kadar gelmişlerdir. Tiglat Plaser zamanında da onların akınları devam etmiştir. M.Ö. 711 Yılında Asur kralı Sargon zamanında Gurgum bir Asur vilayeti haline gelmiştir. Bu dönemde Maraş bölgesinde

baskılarını artıran Asurlular Sargon II. zamanında (M.Ö.721–705) Hitit Gurgum şehir devletini kendilerine bağlamışlardır. II. Sargon Maraş'a saldırarak Gurgum kralı Mutallu'yu esir aldı. Bu dönemden kalan Asur yazılarında Maraş'ın da adı geçmekteydi. Asurlular döneminde şehir bir ara Urartuların yönetimine geçmiştir. Yine iki Türk kavmi olan Kimmerler ve İskitler Anadolu istilâları sırasında Maraş'ı da ele geçirmişlerdir. Ancak bu Türklerin istilası kalıcı olmamıştır. Asurlular zamanında Maraş, ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle önemini korumuştur. Kapadokya-Mezopotamya ticareti Maraş üzerinden sağlanmıştır. Asurlular zamanında Maraş bölgesinde birçok tahribatlar yapıldığı da ileri sürülmektedir.

Gerek Asurlular gerekse Hititler zamanında Maraş ve Elbistan'ın iktisâdî ve ticârî bakımdan gelişmiş yerler olduğu görülmektedir. Maraş'ın Berid dağında zengin maden yataklarının işletilip hem Orta Anadolu'ya hem de Asurluların Merkezi olan Ninova'ya kadar götürüldüğü anlaşılmaktadır. Asurluların Maraş bölgesinde hüküm sürdükleri onlardan günümüze kalan eserlerden anlaşılmaktadır. Pazarcık Kazası'nın Kızkapanlı Köyü Gözlügöl Obasında bulunarak Maraş müzesine konan Asır kralı III. Adad Nirari'ye ait çivi yazılı bir sınır taşı onlardan kalan en bariz eserlerden biridir. Maraş ovasında Asurlulara ait birkaç ticarî koloni merkezinin bulunduğunu tahmin ediyoruz.

4. Medler ve Persler Dönemi (M.Ö. 612 – 333)

Maraş bölgesindeki Asur egemenliği fazla sürmedi. M.Ö.612 yılında Med devletinin kralı Keyaksases, güney komşusu Babillerin de yardımı ile Asur başkenti Ninova'yı alarak bütün Asur ülkesinin şehirlerini tahrip ederek bu devlete son verdi. Medler yukarıda bahsedilen tarihte Asurluların elinde bulunan Maraş'ı da ele geçirdiler. Maraş bölgesinde yağma ve tahribattan başka bir şey yapmayan Medler bir süre sonra yerlerini yine bir İran hanedanı olan Perslere bıraktılar.

Bir süre sonra da Güneybatı İran'da Ahameniş soyundan gelen II. Kiros, Medleri ortadan kaldırarak İran'da Pers İmparatorluğu'nu kurdu (M.Ö. 550). Anadolu'yu istilaya başlayan II. Kiros, Lidya kralını mağlup ederek diğer Anadolu şehirleri gibi Maraş'ı da topraklarına kattı. Pers kralı I. Darius zamanında Anadolu'daki istila edilmiş şehirler idari bölümlere ayrıldı. Maraş şehri de Kapadokya Satraplığı'nın (Eyalet) sınırları içinde kaldı. Pers soyluları tarafından yönetilen bu dönemde Maraş halkı daha çok hayvancılıkla geçinmekteydi. Onlar Pers soyluları tarafından köle haline getirilmiştir. Bu dönemde Asurlulara bağlı Elbistan yöresinde Kataonlar adlı bir topluluk yaşamaktaydı. Bu topluluk ırkî hususiyetleri bakımından diğer topluluklardan farklılık arz etmekteydi. Medler ve Persler döneminde Maraş bölgesi kaynaklarda çok az geçmektedir. III. Darius zamanında en geniş sınırlara ulaşan Pers İmparatorluğu İndus boylarından Marmara denizine, Hazar ve Kafkas eteklerinde Basra körfezine, Arabistan çöllerine ve Nil'in ötelere kadar uzanmaktaydı.

5.Makedonyalılar Dönemi (M.Ö. 333 -323)

M.Ö. 334 yılı ilkbaharında Makedonya kralı II. Filip'in oğlu İskender 35 bin askerle Küçük Asya'ya geçerek Perslerin üzerine yürüdü. İskender'in doğu seferine Maraş üzerinden gittiğine inanılmaktadır. Perslere bağlı Kapadokya Satraplığı Hâkimiyetinde kalan Maraş şehri M.Ö.333 yılında İskender İmparatorluğu'na bağlandı. Makedonya İmparatoru Büyük İskender M.Ö.333 yılında Pers İmparatoru III. Darius'u Issos'ta (Ayas-İskenderun) yenerek bu devleti yıktı ve Maraş'ı da ele geçirdi. İskender ile III. Darius arasında yapılan savaşın Maraş'a bağlı Efsus'ta (Afşin) olduğuna dair iddialar varsa da bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

İskender'in bu seferi ile Maraş şehri Helenizm uygarlığına bağlandı. Afşin, Göksun ve Maraş'ın geniş ovalarında bu dönemlere ait sikke, sütun başları ve heykeller bulunmuştur. M.Ö. 323'de Büyük İskender ölünce Makedonya İmparatorluğu, onun generalleri arasında paylaşıldı ve Maraş şehri de İskender'in generallerinden Selefkus'un payına düştü. İskender'in ölümünden sonra onun komutanları arasındaki mücadelelerin bazılarının Maraş bölgesinde cereyan ettiği görülmektedir. Bu mücadelelerden biri İskender'in ölümünden sonra onun ailesine naip olan Selefkos ile diğer komutanlarından biri olan ve Frikya bölgesini işgal eden Antigon arasında M.Ö. 301'de Efsus'ta (Afşin) şiddetli bir muharebe olmuştur. Bu muharebede Antikaon öldürüldü. Hatta bir rivayete göre Antigon vurulduğu sırada etrafındakilere “ *Her şeyinizi feda edin fakat Hurman kalesini düşürmeyin*” demiştir. İskender'in generallerinden olan ve Güneydoğu Anadolu bölgesini işgal eden Antigon Efsus'ta M.Ö. 301'de adına para darp etmiştir. İskender'in generalleri arasındaki savaşın Efsus/Afşin'de değilde gerçekte Afyon'da bulunan İpsos kentinde yapıldığı görülmektedir. İskender dönemine ait Maraş ve çevresinde sikkelere rastlanmaktadır.

6.Selefkoslar Zamanı (M.Ö. 323-M.Ö. 64)

İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında devam eden uzun mücadelelerden sonra Selecus Nikator (Selefkos) Anadolu, Suriye ve Irak'ı içine alan ve merkezi Antakya olan bir devlet kurdu. Kilikya bölgesi de bu devletin toprakları içindeydi. Bu devlet zamanında Maraş'ın başkente yakın olmasından dolayı önemli bir şehir olduğu tahmin edilmektedir. Abu'l-Faraç, Selefkos'un bölgede Antakya, Urfa gibi şehirlerin yanında Maraş'ı da yani Germaniki'yi de kurduğunu zikretmektedir. Suriye'yi içine alan Asya krallığı topraklarından sayılan Maraş, bir süre sonra Kapadokya Krallığı'na yeniden bağlandı. Gerek Selefkoslar gerekse Romalılar zamanında Maraş önemli stratejik yollar üzerinde bulunmasından dolayı ehemmiyetini muhafaza etmiştir. Orta Anadolu'dan Göksun'a inen bir yol Maraş'a ulaşır buradan Suriye'ye gitmekteydi. Yine Efsus ve Elbistan üzerinden de Malatya ve Samsat taraflarına yollar çıkmaktaydı. Selefkos ile Antigon'un oğlu Dmitriyus arasında birkaç muharebe olsa da, Selefkos galip çıktı.

Selefkosların sonlarına doğru M.Ö. I.yüzyılda Maraş bölgesine Trakya'dan gelen Galatlar ve doğudan gelen Ermenilerin saldırılarına uğramıştır. Ermeni Kralı Dikran Maraş bölgesine kadar gelerek yağma ve katliamlarda bulunmuştur. Roma ve Ermeniler arasındaki mücadeleden galip çıkan Romalılar Maraş bölgesini ele geçirmişlerdir.

7.Büyük Roma İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 64 - M.S. 395)

M.Ö.192 yılında Romalılar, Anadolu'ya girerek Toroslara kadar Batı ve İç Anadolu'yu Selefkosların elinden alarak kendilerine bağladılar. Bir ara Romalı bir Genarel olan Lucullus Maraş'ı da içine alan bölgede kısa süren bağımsız bir krallık kurmuştu. Maraş'ta M.Ö.64 yılına kadar Selefkosların etkisi devam etti. Bu tarihte bu krallığın merkezi Antakya'nın Romalılar tarafından alınmasıyla birlikte Maraş da Romalıların eline geçti. Bu sırada şehrin adı İmparator Caligula'nın (Gaius Casear Germanicus) onuruna kente Germanikeia dendi. Maraş'ı Roma'ya bağlayan komutan Pompeius'tu.

M.Ö. 46 yılında Büyük Roma İmparatoru Mısır'ın işgalinden dönerken Anadolu'ya uğramış ve bu sırada da Maraş kesin olarak Romalıların hâkimiyeti altına girmiştir. Bundan sonra da Maraş Romalı General Markios Antuvan'ın idaresine verilmiştir. Onun ölümünden sonra da şehir Roma imparatoru Oktavianus'un hâkimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluğu zamanında Yukarı Suriye ve Maraş civarında oturan Kommegenler, Romalıları bir hayli uğraştırarak ayaklanmalar çıkarmışlardır. Roma İmparatorluğu zamanında Germenika adını alan Maraş Suriye-Çukurova Anadolu geçitleri üzerinde bulunmaktaydı. Maraş üzerinden Göksun'dan İç Anadolu'ya gidiliyordu. Yine Efsus/Afşin ve Elbistan da önemli yollar üzerinde bulunmaktaydı.

Efsus/Afşin'in Roma İmparatorluğu zamanında önemli bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Hurman kalesi, Türksevin köyündeki kilise, mermer anıt taşları, Ördek deresi yakınındaki kayalar üzerine yazılmış birçok kitabeleri (Latin harfli, kız-oğlan kayası üzerindeki kabartma), Tanır'daki baraj, Huni köyü kalıntıları, Ashabü'l-Kehf'deki kalıntıların bir kısmı, yeraltında kalmış pek çok köprü, hamam ve muhtelif eşyalar onlara aittir. Romalılar zamanında Anadolu'da Afşin bölgesi Hıristiyanlığın ilk yayıldığı bölgelerden biri olmuştur. Rivayetlere göre Hz. İsa'nın havarilerinden Petrus Resul de Efsus/Afşin bölgesini gezmiştir. Meşhur Ashabü'l-Kehf hadisesi de bu zamanda cereyan etmiştir.

Daha çok Roma İmparatorluğu zamanında dikkat çeken Göksun hakkında bilgi veren Roma Seyyahı Antonimus buranın yolların kavşak noktası olduğunu belirtmektedir. Bu şehir üzerinden biri Kayseri'den gelip Maraş'a diğeri de Geben üzerinden Çukurova'ya inen iki önemli askeri ve ticarî yol bulunduğunu belirtmekteydi. Göksun bölgesinde Romalılar zamanından kalan pek çok eski eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Çürükkale, Fındıklı kale, Kaynak kale, Çaltepe ziyaretgâhı ve Maltepe kalesidir.

Büyük Roma İmparatorluğu zamanında Maraş bölgesine Sasaniler çok sayıda sefer yaptılar. Bu seferler sırasında Maraş ve çevresi tahrip olmuştur.

Bazen bağımsız bazen de Roma'ya bağlı, başkenti de Samsat olan Kommegene Krallığı, Maraş bölgesini de yönetti. Bu dönemde Sasanilerin Maraş'a kadar akınlar yaptığı görülmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde oldukça gelişen Maraş, Doğu Torosların üzerindeki geçitlerden biri olması nedeniyle önemli bir ticaret merkezi oldu. Bu yol o dönemde Kayseri-Göksun üzerinden Maraş ve Orta Anadolu'yu Suriye'ye bağlıyordu. Hititlerden de iptidai temelleri olan Maraş kalesinde bir temel de Romalılardan gözükmektedir. Bu durum dikkatle incelendiği zaman anlaşılmaktadır. Maraş merkeze bağlı Göllü Köyü'nün 2 km. batısındaki Roma Nekropolü son derece önemlidir.

Pazarcık ilçesine bağlı Evri ve Tilkiler Köyünün çevresinde tek parça kayalara oyulmuş büyük çaptaki su sarnıçları da birer Roma eseridir. Maraş şehri içinde bilhassa Namık Kemal semtinde Romalılar zamanına ait birçok esere rastlanmıştır. Ashabü'l-Kehf'deki ilk yapıların da Romalılara ait olduğu kabul edilmektedir.

8.Bizanslılar Dönemi (M.S. 395 -1086)

Büyük Roma İmparatorluğu M.S.395 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye bölündü. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı da içine alan Doğu Roma'ya Bizans İmparatorluğu da denmektedir. İmparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra doğuda kalan Maraş şehri bu dönemde de önemini koruyarak Germanika adıyla anıldı. Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde (527-565) Maraş toprakları Bizans-Sasani çatışmalarına sahne oldu. 544 yılında Sasani Kısrası Hüsrev I.Anuşirvan (Nuşirevan) (531-579) Antakya'yı tahrip edip Maraş yakınlarına kadar geldi. Abu'l-Faraç'ın belirttiğine göre Bizans imparatoru Tiberius ölmeden önce kızı Augusta'yı Arabisos (Efsus-Afşin) kökenli Mauricius'a verdi. Kayın pederinin ölümünden sonra bu şahıs 20 yıl Bizans imparatorluğunu yönetti. Daha sonra ise öldürüldü. Bizans İmparatorunu zamanında Elbistan içmelerinin önemli bir sayfiye ve dinlenme yeri olduğu anlaşılmaktadır. Hatta imparator Justinianus içmeleri ile ünlü Elbistan'a kadar gelerek bin kişilik maiyetiyle Yukarı İçmeler bölgesinde dinlenmeye çekilmiştir.

Bizans İmparatorluğunun başlarında İstanbul Patrikliğine getirilen ve sonradan da taraftarları tarafından adına Nasturilik mezhebinin kurulduğu Nestorios Maraş'ta doğmuş ve yetişmiştir. Bu şahsın M.S. 428'te İstanbul patrikliği sırasında teslise karşı çıktığı ve Hz. İsa'nın tek yönü olduğunu iddia etmesi yüzünden Mısır'a sürgün edilmiş ve 451'de orada ölmüştür. Bu yüzden onun taraftarlarına Monofizit denmiştir. Bu şahıstan dolayı Maraş, Antakya, Malatya ve Adıyaman mıntıklarında onun fikirlerine inanan önemli bir Hıristiyan toplulukları yaşamaktaydı.

Bir süre Sasaniler Maraş'ı Bizanslılardan aldılar. Sasani hükümdarı II. Hüsrev Pervîz tarafından işgal edilen Maraş 605-611 yılları arasında onların İranlıların elinde kalmış ve tekrar Bizans'ın eline geçti. M.S. 634 yılından

İtibaren Müslüman Arapların Suriye'yi Bizans'ın elinden almaya başladıkları dönemde Maraş'a kadar sık sık akınlarda bulundular. 637 tarihinde Hz. Ömer'in halifeliği sırasında Halid b. Velid tarafından İslâm topraklarına katılan Maraş, bundan sonra Bizans ve Müslümanlar arasında birkaç kez el değiştirdi. Evliya Çelebi'nin anlattığı mitolojik karakter bir rivayete göre Maraş Bizanslıların elinde olduğu zaman çok gelişmiş ve ma'mur bir şehirmiştir. Son Bizans valisi Cimcime zamanında geniş bir alana yayılan şehrin evleri öyle sıkışmış ki, bir horoz bir evden diğerine atlayarak şehrin öbür tarafından çıkarmış. M.S. VII. Yüzyılın ortalarından itibaren X. Yüzyılın ortalarına kadar Müslümanların idâresinde kalan Maraş, Kuzey Suriye'de kurulan Hamdanoğulları Beyliğinin zayıflamasından sonra 962 yılında Bizans İmparatorluğu'nun eline geçti.

962 yılından 1086'da Selçuklu Türkler tarafından fethedilinceye kadar Maraş Hıristiyanların elinde kaldı. Bizans İmparatorluğu döneminde, İmparator III. Leon'un Maraş doğumlu olması nedeniyle şehre "*Krallar Şehri*" adı da verildi. Bizanslılar tarafından Maraş'tan Trakya'ya sürgüne gönderilen Leon 717'de Bizans tahtına geçmeye muvaffak oldu. 741 yılına kadar tahta kalan III. Leon doğup büyüdüğü Maraş'ı Müslümanlardan almak için mücadeleye girişti. Onun zamanında Maraş üzerinde İslâm- Hıristiyan çatışmaları kızışmıştır. Kendisinden sonra tahta oğlu V. Konstantin (741-775) çıkmıştı. Bu Hazar hükümdarlarından birinin kızı ile evlenmiştir. Onun zamanında da Maraş üzerinde mücadeleler devam etti. Hatta V. Konstantin Maraş bölgesinden akrabalarını Trakya'ya götürdü. III. Leon'un soyundan gelenler uzun yıllar Bizans imparatorluğunu idare ettiler.

Bizans İmparatorluğu zamanında Maraş'ın Afşin, Göksun ve Elbistan kazalarının bulunduğu bölgenin önemli bir yer olduğu görülmektedir. Bilhassa Göksun'a İstanbul'dan sürgün edilen ya da çile doldurmak amacıyla rahip ve rahibelerin geldiği görülmektedir. Bunlardan biri olan İstanbul Patriği Jean Chresostome (Aziz İonnes Khrysostomos) (347-407), imparatoriçe Eudoxie (383-404) ile arası açıldığından dolayı Göksun'a (Cucusus) üç yıl sürgün edilmiştir. Bu adam sürgün yeri olan İzmit'ten alınarak yaz sıcaklarında yetmiş günlük yaya olarak yürütülerek Göksun'a gönderilmiştir. Göksun'da kendisini destekleyenlere mektuplar yazmaya devam etmiştir. Onun burada geçirdiği sıradaki hayatı ayrıntılı olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu papazın Göksun'un ağır kış şartlarına dayanamayarak İstanbul'a başvurduğu ve başka bir yere gönderilmesini istediği görülmektedir. Bunun üzerine Karadeniz taraflarında yeni bir yere sürgüne gönderilirken yolda ölmüştür. Bu papazın Göksun'dan Afşin'e (Arabissus) kadar gittiği de bilinmektedir. Onun günümüze kadar ulaşan dini sohbetlerini Göksun'da yazdığı bilinmektedir. Göksun ve çevresindeki yerleşim yerlerinde pek çok kilise ve manastır kalıntılarına rastlanmakta olup bunlar Bizans dönemine ait olmalıdır.

Bizanslılar zamanında bugünkü Afşin'in ise *Efsus* ya da *Arabissus* olarak bilindiğini, "*Yedi Uyurlar*" (*Ashabü'l-Kehf*)'ın mağarasının bulunduğu yer olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı burada bir kilise inşa edilmiştir. Afşin Türkler tarafından fethedildikten sonra bu kilisenin inşaat

malzemelerinden yararlanarak cami inşa edilmiştir. Afşin'in Huni şimdiki Arıtış Kasabası'nın ise Bizanslılar zamanında önemli bir merkez olduğu ve burada Ermenilere ait 1070'lerde bir Katoligosluk merkezi kurulmuştur. Burada bulunan Huni kilise yıkılıp gitmiştir. Ancak ikinci önemli eser olan Marabus şatosu ve manastırının kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bunun kalıntısı ve Hurman kalesinin ise Bizanslılar zamanında tamir ettirildiği görülmektedir. Burada bulunan bir kitabeden kaleyi Haçlı komutanlarından Pierre D'aulps'ın tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. Elbistan'ın ise Bizanslılar zamanında önemli bir merkez olduğu biliniyor. Buranın kuzey batısında bulunan Hurman Kalesi de bir Bizans yapısı olup buradan geçen Kervan yolunu kontrol etmekteydi. Andırın ve çevresinin de Roma ve Bizans devrinde birçok yerleşim merkezleri vardı. Bu yörede bulunan pek çok kale Bizans eseri olup bunlardan en meşhuru Geben kalesi olup, Payas-Ceyhan-Andırın ve Göksun'a ulaşan ticaret yolunu kontrol etmekteydi. Türkoğlu ve çevresinde Bizanslılara ait bir kale bulunmaktaydı. Pazarcık bölgesine gelince Roma ve Bizans döneminde bilhassa Kommegene bölgesine yakın olduğu için bir geçiş bölgesiydi. Bu yörede de pek çok eser bulunmuştur. Ayrıca Bizans dönemine ait olduğunu bildiğimiz kale kalıntıları vardır.

Bizanslılar döneminde Maraş bölgesinde birçok tarihi kalıntıya rastlamak mümkündür. Büyük Roma sonrası Bizans tarafından yönetilen Efsus'taki Ashabü'l-Kehf'teki kutsal mekâna kilise inşa etmişlerdir. Maraş'ta da Bizans'a ait kalıntılar bulunduğu gibi Zeytun'da, Yenicekale'de, Andırın'da birçok kalıntılar vardır.

Sonuç olarak Maraş bölgesinde Anadolu'da yazının kullanılmaya başlanmasından 3 bin yıl öncesinde birçok yerleşim merkezine rastlanmıştır. M.Ö. 2000'li yıllarda Anadolu'da yazının kullanılmaya başlamasıyla birlikte Asur ve Hititlere ait yazıtlarda Maraş'ın kısmen siyasi ve iktisadî tarihine ait bilgileri takip edilebiliyor. Bu yazıtlardan Maraş bölgesinin pek çok medeniyete beşiklik ettiği görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde Maraş bölgesine birçok devlet hâkim olmuş ve millet yaşamıştır. Bölgenin siyâsî târihi tam olarak ortaya konamasa da yapılacak alan araştırmaları, kazılar ve diğer bilimsel incelemelerle bu gizlilik ortadan kalkacaktır.

Alaüddeve Beyin hazinedarı Ali Ağa'nın yaptırdığı Hazenarlı Camii minaresi

II. BÖLÜM MARAŞ'IN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİ

İslâm Coğrafyacılarına Göre Maraş Bölgesi

Ortaçağ'da Maraş tarihi incelenirken, bu bölgede bulunan ve el-Hades (*Hades-Göynük*: Pazarcık ile Çağlayancerit arasındaki ovanın kuzeyindeki boğaz ağzında olup, şimdiki Bozlar köyünün olduğu yerde bulunan tarihi şehirdir. İslâm-Bizans çatışmalarına sahne olan Hades, Halep-Dülük-Elbistan- Kayseri askerî ve ticaret yolunun üzerinde bulunan başta Akçaderbent olmak üzere birçok geçidin kontrol edilmesi açısından da önemli bir mevkiydi. Hades, Göynük, Hadesü'l-Hamra, Derbü's-Selam, Adata, Mehdiye, Muhammediye gibi isimlerle de anılmıştır. Hades'in toprağı kırmızı olduğu için Hadesü'l-Hamra yani Kızıl Hades adını alır. Burası birkaç defa yakıldığı için Türkçe yanık anlamına gelen Göynük de dendiği iddia edilmektedir. Hades, Hamdânilerin elinden Bizanslılar tarafından geri alınmış ve Selçuklular Anadolu'yu fethi sırasında Türklerin eline geçmiştir. Ancak Anadolu'da Moğol istilâsı sırasında Ermeniler tarafından işgal edilir.

Memluk sultanı Baybars tarafından yeniden fethedilen Hades zamanla harabe hale gelmiş ve terk edilmiştir. Merhum Faruk Sümer Hoca, Hades'in bugün o yörede Göynük adı ile var olan köyde olduğunu yazsa da, Hades'in Bozlar kasabasında olduğu, buradaki cami ve şehir surlarının kalıntılarından anlaşılmaktadır. Hades'in XIII. yüzyılda tamamen yıkıldıktan sonra burada yaşayan halkın Göynük'e gittiği anlaşılmaktadır. Dulkadir Beyliği zamanında Göynük'ün içinde, cami ve hamamı olan küçük bir kasaba olduğu görülmektedir.) olarak bilinen, bugün tamamen yıkılmış olan şehirle birlikte ele alınmalıdır. Maraş ve Hades şehirleri Ortaçağ İslâm ve Hıristiyan kaynaklarında birlikte geçer. Hititlerin, Gurgum, Asurluların Maraj veya Markasi gibi isimlerle bildikleri Maraş, Romalılar zamanında Caligula adlı bir generalin ismine nispetle Germanikeia olmuştur. Müslümanlar ise şehri Maraş olarak biliyorlardı. Fethettikten sonra da aynı adla anmaya devam ettiler. Maraş'tan İslâm kaynakları sıkça bahseder ve Şam'ın kuzeyinin beldelerinden biri olarak yazarlar. Şehir hakkında en eski ve ayrıntılı bilgilere el-Belâzurî'nin Fütûhu'l-Büldân adlı eserinde rastlanır. Bu müellif Maraş'ın yanı sıra Hades'in de Müslümanlar tarafından nasıl, kim tarafından ve ne zaman fethedildiğini açıklar. Ayrıca bu bölgelerde Müslümanlar ile Hıristiyanların mücadelelerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Böylece el-Belazurî, verdiği bilgiler ile birçok müellife kaynak olmuştur.

Önemli İslâm coğrafyacılardan biri olarak kabul edilen İbn Havkal (ö. 977), Maraş'ı el-Cezire'nin batısında ve Hades'in yakınında bir yer olarak tarif ederek, şehrin doğusunda Malatya'nın batısında ise Haruniye'nin (*Haruniye*: Şimdiki Düziçi İlçesi. Harun Reşit tarafından yapılan bir hisarın etrafında gelişen burası, İslâm- Bizans çatışmalarında ileri bir karakol vazifesi yapmıştır. Burayı gören İbn Havkal, Haruniye'nin Cebel-i Lükam'ın batısında olduğunu, gayet iyi imar edildiğini, ahalisinin Bizans'a karşı Anadolu içlerinde savaştıklarını ve gayretli olduklarını ve bol ganimet kazandıklarını belirtmektedir. Belâzurî de Harun Reşid'in 799–800 (H.183) yılında inşa edilen bu şehre başka yerlerden savaşçılar getirdiğini yazmaktadır. Müellif Harun'un daha babasının zamanında burayı inşaaya başladığını haber vermektedir.) bulunduğunu yazar. O, Malatya'dan Maraş'a kadar olan yerlere Cezire Sugûru (sınır) dendiğini belirterek bölgenin bu adla anılmasının sebebinin ise, bu şehirlerin Cezire Sugûr'unda olmalarından dolayı değil de Cezire ahalisinin buralarda İslâm hudutlarını korumak için Bizans'a karşı karakolluk yaptıkları ve savaştıklarıyla açıklar. İbn Havkal, Maraş'ın Cebübü'l-Lükam'a (Amanos Dağı) yakın olduğunu da ifade eder. Bu genel bilgilerden sonra yaşadığı Hamdanîler döneminde Maraş ve Hades'in durumu hakkında da bilgi veren İbn Havkal kendi zamanında bu şehirlerin Bizans'ın eline geçtiğini daha sonra ise Seyfüddeve tarafından fethedildiğini yazmaktadır. Onun verdiği bilgilerden bu dönemde Maraş ve Hades'in mamur birer şehir olduğu anlaşılıyor. Ancak İbn Havkal kısa süre sonra bu iki şehrin düşman eline geçtiğe şahit olmuş ve buralarda Hıristiyanların Müslümanlara eziyetlerini işittiğini belirtmektedir. Maraş'ın batısında bulunan başka bir garnizon şehri olan Haruniye'yi de ziyaret eden İbn Havkal buranın da mamur bir yerken, Hıristiyanlar tarafından işgal edilerek harap bir hale getirildiğini ifade eder. Müellifin verdiği bir bilgiden bu sırada Irak üzerinden İstanbul'a gidilirken Malatya, Afşin ve Rummane (Hurman Kalesi) üzerinden gidilmekteydi. Yine Suriye üzerinden ise Halep- Hades üzerinden Akçaderbent'ten geçilerek Afşin'e ve Hurman'a ulaşıp buradan yol İstanbul'a ulaşmaktaydı. Bunlara dayanılarak Maraş'a bağlı Afşin-Hurman bölgesinin yolların geçtiği bir kavşak olduğu anlaşılmaktadır.

Kudame b. Cafer adlı müellif ise Zibatra'dan (Bugünkü Malatya'nın Doğanşehir İlçesi'nin olduğu yerdeki eski kalenin adıdır. Hades'le birlikte Habib b. Mesleme el-Fıhrî tarafından fethedilmiştir. Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında birçok kez el değiştiren şehir Emevi ve Abbasiler zamanında birkaç kez yeniden inşa edilmiştir. Halife Mu'tasım zamanında Bizanslılar burayı tahrip edip içindeki Müslümanları katletmişlerdir. Halife şehrin yeniden imar edilmesini sağlamıştır.) Hades'in dört fersah olduğunu yazarak, burasının düşmanın göğsünden daha tehlikeli bir yer olduğunu belirtmektedir. O, Hades'ten Maraş'ın beş fersah uzaklıkta olduğunu belirterek bu iki yerin tehlikeli sınırları oluşturduğunu ve bunlardan sonra düşman hududunun başladığını ifade etmektedir. Maraş'tan, Maraş Amik'ine inildiğini zikreden İbn Hurdazbih ise "*amik*" kelimesinin etrafı dağlarla çevrilmiş yeşil ovaya dendiğini kaydeder. Mesâlikü'l-Memâlik'in müellifi İstahrî de Maraş, Haruniye ve Hades gibi yerleri hudut şehirlerinden

saymakta, buraların Fırat'ın gerisinde olup Malatya'dan Maraş'a kadar olan yerlerin Sugûr olduğunu ifade etmektedir. El-Mukaddesi ise Maraş ve Hades'i Şam ülkesinin Halep bölgesinin şehirlerinden olarak belirtir. İbn Rusteh de eserinde Maraş, Hades ve Malatya'dan bahsederek buraların Sugur şehirlerinden olduğunu yazar.

Yakutu'l-Hamevî ise, Maraş'ın Biladü's-Şam ve Biladü'r-Rum arasında bulunan Sugûr şehirlerinden biri olduğunu yazarak, şehrin ortasında iki tarafı hendek olan bir kalesinin bulunduğunu kaydeder. Yakut, son Emevi Halifesi II. Mervan b. Muhammed tarafından tamir edilen ve mamur hale getirilen Maraş'ın kalesi ve surlarının halifenin isminden dolayı *Mervani'l-Himar* (II. Mervan b. Muhammed, yaban eşeği çiçeği denilen bir çiğdemi sevdiği için kendisine eşek anlamına gelen "*Himar*" denmiştir.) olarak bildiğini yazar. Aynı müellifin verdiği bilgiye göre daha sonra Maraş'a Harun Reşid etraftaki Hades ve Haruniye ile birlikte büyük önem vermiştir. Yakut, bugün Aksu olarak bilinen nehir hakkında da bilgi vererek buranın adını Nehri Hûrîs olarak yazar. O, bu nehrin Hades yakınındaki göllerden suyunu aldığını, daha sonra Maraş yakınından akarak Ceyhan Nehri'ne karıştığını belirtmektedir. (Aksu nehri Arap kaynaklarında *Nehrü'l-Hûrîs* olarak geçmekte olup Hades yakınlarında bulunan Göynük, Azaplı ve Baş göl gibi bir kaç küçük gölcükten suyunu almaktadır.) Ceyhan Nehri hakkında da bilgi veren İslâm coğrafyacıları, bu nehrin Rum beldelerinden çıkıp, Maraş yanından geçerek Misis üzerinden Akdeniz'e döküldüğünü belirtirler. Bu nehrin adı bazı zaman *Cahan* şeklinde de geçer.

XIII. yüzyıl müelliflerinden olup, Eyyubiler tarafından Alâeddin Keykubat'a elçi olarak gönderilen İbnü'l-Adim, Kayseri'ye gidip gelirken Maraş ve Hades'i gördüğünü belirterek bu şehirler hakkında geniş bilgiler vermektedir. Ona göre Maraş; Halep yakınlarında, ma'mur, suyu, ekinleri ve ağaçları bol bir yerdir. Şehrin sağlam bir kalesi bulunmakta olup, Maraş'ta yaşayan ahaliden ilim, irfan ve ibadetle meşgul olanlar çıkar. Burada pek çok âlim yetişmiş olup onlar el-Mar'eşî mahlasıyla bilinmektedirler. Bunlardan biri Huzeyfetü'l-Mer'aşî'dir. İbnü'l-Adim, bir coğrafyacı olan Ebu Yezid el-Belhî'den naklen Hades'in de Maraş gibi özelliklere sahip olduğunu belirterek her iki beldenin de Sugûr'da bulunduğunu zikretmektedir. İbnü'l-Adim, Maraş'ın kendi zamanındaki tarihi hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre Maraş, Nureddin Mahmut Zengi tarafından Haçlılardan Tel-Başir kontu Joscelin'in esir edilmesi sırasında fethedilmiştir. 1097'de Haçlılar tarafından işgal edilen Maraş'ta Antakya Haçlı kontluğuna bağlı bir senyörlük oluşturulmuştur. Bazen Urfa bazen de Antakya kontluğuna bağlanan Maraş Haçlı senyörlüğü 1149'a kadar devam etmiştir. Maraş şehri söz konusu tarihte Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesut tarafından fethedilmiş ve Moğol istilâsı sonrası 1258'de şehri Kilikya Ermenileri işgal etmiştir. İbnü'l-Adim, daha sonra Selçuklulara terk edilen Maraş'ın 1258'e (H.656) kadar onların elinde kaldığını, bu tarihte ise Ermeniler tarafından istila edildiğini haber vermektedir.

İslâm kaynaklarında geçen Maraş'a bağlı yerlerden biri de Ashabü'l-Kehf mağarasının bulunduğu Efsus'tur. Kaynaklarda Ebsus, Efsus, Arabsus,

Arabisus gibi isimlerle anılan bu yer Dikyanus (Dakyanus) şehri olarak bilinir. Yakut, Anadolu şehirlerinden Elbistan yakınlarında bir nahiye olarak zikrettiği Efsus'u Ashabü'l-Kehf ve er-Rakim'in (*Efsus*: Yedi Uyurlar hadisesinin geçtiği şehir, *Kehf*: Yedi Uyurların uyuduğu mağara, *er-Rakim* ise onların isimlerinin yazıldığı bakır bir levhanın adıdır.) orada bulunduğunu yazar. Müellif burada harap halde bulunan büyük eserlerin olduğunu belirtir. Bu şehri 1237'de Kayseri'ye giderken Ashabü'l-Kehf makamı olduğu için ziyaret ettiğini belirten İbnü'l-Adim ayrıntılı bilgiler verir. Buna göre: Ashabü'l-Kehf ehlinin yaşadığına inanılan mağara bir dağ yamacında olup, önünde ziyâretçiler için Maraş sahibi tarafından yapılmış misafirhane ve diğer binalar bulunmaktadır. Mağaranın yakınında adı Efsus olan bir kasaba olup, yıkılmış ve harap halde bulunan surları hala ortadadır. Bu bilgileri verdikten sonra İbnü'l-Adim Ashabü'l-Kehf ehli ve onların yaşadığına inanılan şehir hakkında bilgi veren sahâbe, tarihçi, müfessir, muhaddis ve Anadolu'ya gaza amacıyla gelen Müslüman komutanların isimleri ve verdikleri bilgileri aktarır. Bütün bu bilgi ve rivayetlere dayanarak söz konusu Ashabü'l-Kehf ehlinin bulunduğu mağara ve şehrin Efsus olduğunu açıklar. İbnü'l-Adim özetle:

1. *Yahya b. Muin'in* tarihinde: İsmi Azabzus olarak verilen Arabus'un Şam'ın köylerinden biridir.

2. *İbn Hurdazbih*: Ashabü'l-Rakim'in bulunduğu, Tarkis ismiyle anılan yer Bilad-ı Rum'un nahiyelerinden biridir. Orada Afsis kalesi bulunmakta olup Ashabü'l-Kehf burasıdır. Mesleme Rum'a (Anadolu) girerken buradan geçmiştir.

3. *Hz. Ömer'e* rivayet olan ifadelerle göre, Anadolu'ya yürüyen İslâm ordularının başında bulunan komutanlar kendileri ile düşmanları arasında Ashabü'l-Kehf ehlinin saklandığı mağaranın bulunduğu Arabus'un olduğunu söyleyerek buranın korumasız olduğunu beyan etmişlerdir. Halife ise buraya ilgili bazı sözler söyleyerek Ashabü'l-Kehf ehlinin hayırlı insanlar olduğuna dair sözler söylemiştir.

4. *Ebu Ubeyde*, Hades'in nahiyelerinden biri olarak zikrettiği Arabus'u Ashabü'l-Kehf ehlinin yaşadığı mekân olduğunu beyan ediyor.

Daha birçok kaynak da aynı şeyleri zikretmektedir. Müellif kendisi de ziyaret ettiği Ashabü'l-Kehf mağarasıyla ilgili gözlemlerini yazar. Burada Maraş sahibi (Maraş sahibi denilen kişi I. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubat zamanında Maraş Valiliği yapan Nusretüddin Hasan Bey'dir.) tarafından vakıflar kurularak binalar tesis edildiğini, bir çardak bulunduğunu insanların buraya ziyaret amacıyla geldiklerini yazar. Ayrıca mağaranın Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı özelliklere uyduğunu belirterek Kehf suresinin iki ayetini yazar. İbn Hurdazbih ve Kazvinî gibi müellifler Ashabü'l-Kehf'in Rum dağlarında Amuriyye yakın bir yerde olduğunu zikrederler. Ashabü'l-Kehf ehlinin yaşadığı şehrin neresi olduğu günümüze kadar münakaşa konusu olmuştur. Münakaşalar da elan sürüp gitmektedir. (İbnü'l-Adim, eserinde 30 sahife ayırdığı Tarsus'la ilgili maddesinde Kehf mağarasının bu şehirde olduğuna dair hiçbir kayıt düşmemiştir. Bazı bilgin ve din âlimlerinin Kehf mağarasının Tarsus'ta olduğuna dair bilgileri ise bir yanlış anlaşılardan

kaynaklanmaktadır. İslâm fetihleri sırasında oluşturulan Bizans hudutlarındaki Sugur ya da Avasım şehirlerinin merkezi bazan da Tarsus olup valisi de burada oturmaktaydı. Efsus ya da Arabisus olarak zikredilen Kehf mağarasının bulunduğu mevkiden bahsedilirken, burası Tarsus'un beldelerinden biri olarak verilir. Yakut'ül-Hamevî, eserinin bir yerinde Efsus'u, Elbistan yakınlarında zikrederken, başka bir yerinde de Tarsus Sugur'unda Ashabü'l-Kehf beldesinin olduğunu yazar. Bk. Yakut, I, 231. Müellifin iki ifadesi de aynı yere işaret etmektedir. Çünkü bunu anlayabilmek için Avasım ya da Sugur kelimelerinin ne olduğunu bilmek gerekir. Bir dönem Tarsus, Avasım'ın ya da Sugur'un merkeziydi. Buradan Antakya'ya, Maraş'a, Afşin'e, Elbistan'a ve Malatya'ya kadar olan yerler Tarsus'un Suguruydu. Ya'ni buralar oraya bağlı şehirlerdi. Burada bahsedilen Sugur bir şehrin sınırı olmayıp, İslâm hudutları ile Hıristiyanlar arasındaki bütün sınır bölgelerini kapsamaktaydı. Anadolu'da birçok yer gibi Efsus ya da Arabisus da bir dönem Avasım'ın merkezi olan Tarsus'a bağlıydı. Ancak zamanla Kehf mağarası Efsus'da değil de Tarsus'ta aranmaya başlanmıştır. Ashabü'l-Kehf ya da Efsus'un nerede olduğu konusundaki kanıtları tefsirci veya din âlimlerinden ziyade tarihçi, coğrafyacı, sanat tarihçisi ve arkeologların sundukları kanıt ve görüşleri esas almak daha mantıklı gelmektedir. Birinci gurup gezip görmeden bulunduğu yerde elde ettiği kaynak ve delillerle açıklama yaparken, ikinci gurup tarihi, coğrafi ve arkeolojik bilgilere dayanarak hüküm verir.

Ashabü'l-Kehf'in, daha çok günümüzde olan araştırmacılardan Tarsus'ta olduğunu söyleyenler, XIII. yüzyıl müelliflerinden İbnü'l-Adim'in eserinde, başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabe ve Anadolu'ya ilk giren Müslüman komutanların görüşlerine dayanarak yazdığı Efsus maddesini dikkate almadıkları anlaşılmaktadır. Buna karşılık bu müelliften dört beş yüz yıl sonra yaşayan Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi gibi geç dönem yüzeyde gördüğünü veya duyduğunu yazan Osmanlı döneminin müelliflerinin görüşlerine dayanmaktadırlar. Oysa daha I. İzzeddin Keykâvus (1211–1220 ve kardeşi Alâeddin Keykubat (1220–1237) zamanında Maraş Emiri tarafından Afşin'deki Ashabü'l-Kehf mağarası önünde yapılan mescit, medrese, hangâh ve kervansaray gibi eserler görmezlikten gelinmiştir. Arkasından Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında da buraya pek çok eser inşa edilmiştir. Hatta bu yapıların taşları incelendiğinde Bizanslılar zamanında burada yapılmış olan kilise ve bazı binaların kalıntılarında alındığı anlaşılır. Buradaki mescidin sütun başları Korint ve İon nizamı denilen mimari tarzların özelliklerini yansıtır. Ashabü'l-Kehf hadisesi Anadolu'da ilk Hıristiyanlar zamanında geçtiği düşünülürse ve onlar zamanında da burasının kutsal yer kabul edilmesi bu yapıların olmasıyla kanıtlanmaktadır. Ashabü'l-Kehf'in Tarsus'ta olduğunu iddia edenler buradaki en eski eserin XIX. Yüzyılda yapılmış olduğunu görmezlikten gelmişlerdir. Yabancı tarihçi ve coğrafyacıların da neredeyse tamamı Ashabü'l-Kehf mağarasının Efsus/Afşin'deki yer olduğunu kabul etmektedirler. Bu konularda hüküm verilirken tarihî belgeler daha iyi incelenerek, coğrafi bilgilere ve arkeolojik malzemeler de dikkate

alınmalıdır.) Ancak dinî, tarihî, coğrafi ve arkeolojik belge ve kalıntıların bu şehrin Efsus/Afşin’de olduğunu güçlendirmektedir.

Emeviler zamanında İslâm-Bizans hudutları Sugûr olarak anılmaktaydı. Bu bölge Ceyhan’dan Fırat’a kadar uzanmaktaydı. Sugûr bölgesi bu dönemde ikiye ayrılmıştı. Bunlardan el-Cezire ve Kinnesrin valilikleri tarafından korunuyordu. el-Cezire Sugûru denilen bölgenin merkezi Malatya idi. Diğerinin merkezi ise Tarsus’tu. Avasım da denilen Sugûr bölgelerinden Müslümanlar Anadolu içlerine biri yazın diğeri kışın olmak üzere iki gaza yaparlardı. Kışın yapılan “Şatiye” yazın yapılan ise “Sâfiya” denirdi. Abbasiler zamanında ise Bizanslılar ile İslâm hudutları üç kısma ayrılmıştır. Bunlar Sahil, Sugûr ve Avasım’dır. Sahil denilen bölge şehirleri kuzeyde Tarsus’tan başlayarak Adana, Misis, Anavarza =Ayn Zerbe, Haruniye, Payas’ı içine almaktadır. Bu bölgenin yıllık geliri yüz bin dinar olup, bu paranın hepsi bu şehirlerin askerî giderlerine harcanmaktaydı. Hatta bu meblağ yetmediği gibi devlet hazinesinden de buraya yardım gönderilirdi. Suriye’nin kuzey hududundan sonra ise Ceziretü’l-İrak’a nispetle (Suğur-u Cezire) adı verilen hudut şehirleri bulunurdu. Bunların ilki Maraş olup, daha sonra Hades, Samsat, Malatya gibi şehirleri kapsardı. Bu şehirlerin geliri ise 70.000 dinar idi. Bu paranın mühim bir kısmı askerlere bir kısmı gaza yapılırken gönüllü olarak orduya katılanlara verilirdi. Bu suretle bu müstahkem şehirler uzun müddet Arapların Rumlara karşı yaptıkları akınların kapısı durumundaydı. Harun Reşid halife olduktan sonra Maraş’ı Bizanslılardan alıp, yakınına Haruniye şehrini kurup bölgede Hıristiyanlara karşı yeni bir savunma hattı oluşturmuştu. (Maraş ile Haruniye arasında, Doluca denilen köyde aynı adla ya da Orçin kalesi denilen küçük bir kale bulunmaktadır. Bu kalenin de İslâm-Bizans çatışmaları sırasında yapıldığı ve Haruniye ile Maraş arasındaki yolun emniyetini sağlamak amacıyla karakol vazifesi yaptığı anlaşılmaktadır).

Harun Reşid, zamanında Menbiç, Dülük, Ra’ban, Kurus, Antakya ve Tizîn şehirlerini ise Avasım olarak teşkilatlandırılmıştı. el-Belâzurî’ye göre Avasım; Müslümanlar savaşa gittiklerinde, sınırlardan çıktıklarında buralara sığınıyorlardı. Avasım denilen yerler onları koruyor ve muhafaza ediyordu. Avasım’ın merkezi Harun Reşid zamanında Menbiç’ti. Antakya ve sahildeki birçok şehir de zamanla Avasım şehri olmuştu. Bununla birlikte Avasım ve Sugûr şehirleri kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayıp bazı zaman biri diğerinin yerine de kullanılıyordu. İslâm hudutları Anadolu içlerine doğru ilerledikçe ileri karakol vazifesi yapan Sugur şehirleri daha öndeki yerlere denmeye başlıyor. Dolayısıyla Avasım da buna göre değişiklik gösteriyordu.

İbn Hurdazbih, Bizans ile Araplar arasındaki 846’da hudut kaleleri olarak Tarsus, Ayn-ı Zerbe (Anavarza), Haruniye (Düziçi), Kenisetü’s-Sevda (Kara Kilise), Tel-Cübeyr (Tarsus yakınlarında bir kale), Salagus, Keysun, Samsat, Malatya, Zibatra, Hades, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kurus (Antakya yakınlarında bir kale), Maraş, Dülük, Raban ve Kemah’ı saymaktadır. Müslümanların elinde bulunan bu hattın karşısında Bizans İmparatorluğu da İslâm ordularının saldırılarını püskürtebilmek için Silifke’den başlayarak Küçük Kapadokya, Kharsianon (Harşana), Sivas ve Koloneia’da kleisuralar

zinciri denen bir savunma hattı oluşturmuştu. Buralar daha sonra stratejik ehemmiyetleri dolayısıyla Thema'lığa yani Bizans'ın idaresinde bulunan müstakil valiliklere yükseltildi.

Dört Halife Dönemi

Hız. Ebu Bekir'in halife seçilmesinden sonra dâhili meselelerin halledilmesinden sonra İslâm orduları Suriye'nin fethine başlamışlardı. Kısa süre içinde Bizans orduları mağlup edilmiş ve Suriye'yi terke mecbur bırakılmıştı. Hız. Ömer'in halife olmasının akabinde Suriye'nin fethi hızlanmış ve kısa süre içinde de tamamlanmıştı. 635 yılında Şam'ın merkezi Dımaşk'ın fethinden sonra İslâm orduları kuzeye doğru ilerlemeye devam ettiler. Bizanslılar ile Müslümanlar arasında yapılan Ecnadeyn, Yermuk, ve Fabel muharebeleri ile Suriye'nin tamamen fethedildiği görülmektedir. Bu sırada Bizans imparatoru olan Herakleios, İslâm ordularını durdurmak amacıyla Antakya'ya kadar gelmiş fakat bunun imkânsız olduğunu görünce geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bizanslılar ile Müslümanlar arasında yapılan savaşlar neticesinde Suriye tamamen Bizans'ın elinden çıktığı gibi Tarsus ile İskenderun arasında kalan bölgede ele geçirilmişti. Bizanslılar Anadolu'nun geri kalan kısmını ellerinde tutmak için gayret sarf etseler de İslâm orduları Anadolu içlerine seferlere devam ettiler. İslâm orduları bu bölgede tutunabilmesi için Toros dağlarının güney kısmını kontrol altına almaları gerekiyordu. Burası bir tabii sınırı teşkil etmekteydi. Maraş da Torosların güneyinde olması hasebiyle Müslümanların fetih yolu üzerindeydi.

Hız. Ömer'in Suriye orduları başkomutanı Ebu Ubeyde b. Ebi'l-Cerrah, 636-637'de (H.15) Halid b. Velid'i Kinnesrin üzerine gönderdi. Bu sırada bölgede bulunan Bizans imparatoru Herakleios'un ordusunun başında ise Minas adlı bir komutan bulunuyordu. İslâm ordusu ile karşılaşan Bizans ordusu hezimete uğramış ve Kinnesrin fethedilmişti. Halid b. Velid Güneydoğu Anadolu'da Urfa tarafına doğru harekete geçmiş ve kendisine diğer komutanlarından İyaz b. Ğanem, Irak ordusundan Amr b. Mâlik ve Abdullah b. Ğanem da yardıma gelmişlerdi. İslâm orduları karşısında çaresiz kalan Herakliyus artık Suriye'yi elinde tutamayacağını anlamış ve Urfa'dan Samsat'a çekilmişti. Hatta bir rivayete göre yüksekçe bir tepe üzerine çıkarak Suriye tarafına dönerek hüznü bir şekilde *"Ey Suriye !..artık seninle bir daha buluşmamak üzere elveda!.Ebediyen elveda!"* demiştir.

Ebu Ubeyde, Halep'i ve Antakya'yı alır; Suriye'nin kuzeyinden Fırat'a kadar olan yerler tamamıyla Müslümanların eline geçer. Bu sırada Ebu Ubeyde, Halid b. Velid'i Maraş'a gönderdi. İslâm orduları Maraş'a girdiğinde şehir halkının bir kısmı kaçmış ve geri kalanı da kaleye çekilerek direnişe geçmişti. Şehir ahalisi direnişlerinin nafile olduğunu görüp yapılan bir anlaşmayla Maraş'ı 637 tarihinde Halid b. Velid'e teslim etti. Evliya Çelebi ise mitolojik bir rivayeti naklederek Maraş'ın Mikdâd b. Esved tarafından Cımcime adlı Bizans valisinin elinden alındığını yazmaktadır. Ancak bu şahsın Maraş'ı fetheden Halid b. Velid'in ordusunda görevli bir sahabe olduğunu zannediyoruz. Maraş'ın fetih tarihi bazı kaynaklarda 638 olarak

verilse de 637'yi esas alanlar çoğunluktadır. Maraş'la birlikte aynı tarihlerde bölgenin diğer önemli yerleşim merkezi olan Efsus/Arabisus ise Müslüman askerleri tarafından tahrip edilmiştir. Maraş'ı alan Müslümanlar burada yaşayan Hıristiyan halka dokunmamışlardı. Çünkü şehir sulh ile teslim alınmış ve yapılan teslim anlaşmasında ahalinin canlarına ve mallarına dokunulmayacağı şartları vardı. Maraş'ta bulunan Hıristiyanların şehri serbestçe terk etmeleri sağlanmış ve yerlerine Müslüman ahali yerleştirilmiştir. Müslümanlar Maraş'ta bir askerî garnizon kurarak Anadolu içlerine yapılacak seferler için burayı bir üs haline getirdiler.

Bizanslılar Suriye'yi çabucak terk edip kaçmışlar ama Sugûr bölgesini Müslümanlara kolayca bırakmayacakları anlaşılmaktaydı. Bölgeyi İslâmlardan almak için yoğun faaliyetlere ve saldırılara başladılar. Maraş ve Hades de dâhil olmak üzere Sugûr'da İslâm-Hıristiyan çatışmaları 965'lere kadar üç yüzyıldan fazla sürdü. Bu süre içinde bölge çok kez el değiştirip savaş alanı haline geldi.

İlk İslâm fethinden bir süre sonra Maraş'ı Bizanslılar geri almıştı. Ancak kısa süre sonra Hz. Osman zamanında şehri, 651'de Süfyan b. Avf el-Amidî komutasında bir ordu yeniden fethetti. Aynı sıralarda başka bir İslâm ordusu Maraş'tan geçerek kuzeye doğru ilerlemiş ve Hıristiyanlara karşı gazaya çıkmıştı. Bizans İmparatorluğu Müslümanlara karşılık vermek için büyük bir orduyu Malatya tarafına gönderdi. Buna karşılık Müslümanlar ise Selman b. Rebiatü'l-Bâhîli adlı komutasında Anadolu'ya girer, birçok kale ve bol ganimet alınarak geri dönüldü. Bu sırada Şam valisi olan Muaviye 650-51 yılında, İslâm-Bizans çatışmalarında tahrip olan Maraş'ı yeniden imar ettirip, Hıristiyanların Suriye hudutlarına girişini engellemek, Anadolu'da yeni yerler fetih etmek için şehre asker yerleştirip tahkim etmişti. Maraş, Muaviye'nin Şam valiliği sırasında Müslümanların Anadolu içlerine yapacakları seferler için askeri bir üs olmuştur.

Bu dönemlerde Maraş bölgesinde cereyan eden İslâm-Hıristiyan çatışmalarında pek çok sahabe buralarda bulunmuş ve gazalara katılmışlardır. (Bugün Maraş'ta bazı sahâbe ve tabiîn makamları ya da türbeleri bulunmaktadır. Bunların sayıları çok fazla olmasına rağmen ikisi yöre insanının gönlünde taht kurmuştur. Bunlardan biri Mikdâd b. Esved'dir. Bu sahabe şehrin Müslümanlar tarafından fethine katılmış ve Maraş'ta bulunmuştur. Onun Maraş'ta vefat etmediği belli olmakla birlikte yöre halkı tarafından mezarının burada bulunduğu inanılmaktadır. Karacasu Kasabasında onun adına bir de camii inşa edilmiştir.. Kahramanmaraş'ta makamı bulunan ikinci önemli şahsiyet ise Malik b. el-Eşter'dir. Yemen kökenli bir tabiîn olan Malik b. el-Eşter de Maraş'ın fethinde bulunmuştur. Malik b. el-Eşter hilafet kavgalarında daima Hz. Ali'nin ordu komutanıdır. Bütün savaşlarında yanında yer almıştır. Hz. Ali onu Mısır Valiliği'ne ta'yin etse de, buraya varmadan Kalzum denilen mevkide Muaviye'nin tertibiyle zehirli bal yedirilerek öldürülmüştür.

Merhum Faruk Sümer'in Kahramanmaraş'ta sunduğu bir konferansta verdiği bilgiye göre Emeviler eziyet etmesinler diye onun cesedi oğlu tarafından Maraş'a getirilip defnedilmiştir. Ancak bu sağlıksız bir rivayetten

ibarettir. Maraş'ın 8 kilometre güneyinde Türkoğlu-Adana Yolu üzerinde bir tarafı Aksu diğer tarafı Kumaşır gölü arasında bir sırtın üzerinde bulunan "Malik Ejder" türbesi Maraş'lıların en kutsal ziyaretgâhıdır. Maraşlılar sürekli Malik b. el-Eşter türbesini ziyaret ederler. Kahramanmaraş halkının öteden beri söyleyip durdukları menkıbeye göre ise; Malik Ejder burada Hıristiyanlarla savaşırken yaralanmış ve şehit olmuştur. Bu tabiînin adından dolayı Maraşlılar çocuklarına Ejder adı koydukları gibi, şehirde bir Camii ile bir mahalleye de bu ismi vermişlerdir. Yine Maraşlılar Maraş fethedilirken Müslümanların Karaziyaret'i ordugâh olarak kullandığını söyler. Gelen orduda sahabe ve tabiin olduğundan burada da sahabe ve tabiin kabri var kabul ederler. Bu mevki kutsal alan olarak görürler. Ziyaret ederler. Müslümanlar harp ediyor akşam olunca şehitlerini buraya getiriyor ve gömüyorlarmış derler.

Emeviler Dönemi

Muaviye'nin Suriye valiliği sırasında İslâm orduları Maraş'ı geçerek Haymana yakınlarında bugün harabeleri bulunan Amuriyye şehrine kadar ilerlerler. Ancak Muaviye ile Hz. Ali arasındaki hilafet mücadelesi sırasında Bizanslılar fırsatları değerlendirerek Maraş'ı da geri alarak Suriye hudutlarına dayanmışlardı. Muaviye'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid zamanında Maraş bölgesine Bizans akınları hızlanmıştı. Maraş bu sırada Müslüman ahalinin terk etmesi üzerine Bizans'ın eline geçti. Mervan b. el-Hakem'in ölümünden sonra halife olan Abdülmelik döneminde Bizanslılar Antakya'ya kadar ilerlemişlerdi. Bunun üzerine Abdülmelik (685–705) Hıristiyanlara karşı bir ordu gönderdi. İslâm orduları Torosların ötesine kadar Bizanslıları püskürttü. Bunun üzerine Bizanslılar Müslümanlarla barış yapmak zorunda kaldılar. Halife bir miktar para vererek Hıristiyanların bölgeden çekilmesini sağlamıştı. Ancak barışın kısa sürdüğü, 694 yaz aylarında İslâm ordularının Muhammed b. Mervan'ın komutanlığında Anadolu içlerine yürüdüğü görülmektedir. Ancak Ağustos-Eylül 694'de Bizanslıların karşı atağa geçerek Maraş taraflarından geçerek Amik'e indikleri görülmektedir. Bunun üzerine İslâm ordusu başında Eban b. Velid ve Ukbe b. Ebî Muayt adlı komutanlar olduğu halde Bizans'a karşı harekete geçer. Eban'ın yanında Abdülmelik b. Mervan'ın azatlı kölesi Kınnesrin ve çevresinin valisi Dînar b. Dînar da vardı. İslâm ve Bizans ordusu Maraş ovasında karşılaşılır. Çok şiddetli bir çatışma olan bu karşılaşmada Bizanslılar ağır bir yenilgiye uğradılar. Müslümanlar Hıristiyan ordusunu takip ederek pek çoğunu öldürdüler.

Dinar b. Dinar, Maraş'tan Samsat tarafına doğru giderek buranın 10 mil uzağında Göksu çayı üzerinde Yağrâ köprüsünde bir kez daha Bizanslıları mağlup eder. Halife Velid'in oğlu, el-Abbas b. el-Velid b. Abdülmelik, Maraş'a gelerek, savaşlarla tahrip olmuş şehri yeniden imar ettirip güçlendirir ve buraya Müslüman ahâli yerleştirilir. Bu sırada Maraş'a büyük bir cami de inşa edildi. Maraş'ın Bizans saldırılarına karşı korunması için Kınnesrin bölgesi halkının her yıl buraya belirli sayıda asker göndermesi de zorunlu hale getirildi.

696 Yılında Yahya b. Hakem adlı Müslüman komutan, Maraş'tan yola çıkarak bu bölgeye yakın Merc-i Şahn üzerine akınlar yapmıştır. Yine 697'de İslâm orduları Velid b. Abdülmelik komutasında Malatya'ya tarafından Anadolu'ya girer. Halifenin kardeşi Abdullah b. Abdülmelik, 702'de Maraş'ın kuzeyinde bulunan Darende'yi fetheder. Müslümanlar harabe bir durumda bulunan bu şehri imar ederek içine asker ve insan yerleştirirler. İslâm ordularının ulaştığı kuzeydeki en uzak nokta olan Darende'nin alınması Maraş'ın güvenliği açısından da mühimdi. Bir süre sonra İslâm orduları daha kuzeydeki Kemah bölgesini de ele geçirip burada bulunan ve Bizanslıların baskılarına maruz kalan Ermeni ahaliyi Maraş ve Malatya taraflarına yerleştirirler. Ebu'l-Farac, Darende'nin fethi konusunda farklı bir tarih vererek, Müslümanların burayı Halife Velid zamanında Mesleme adlı komutanla 711'de aldıklarını yazar. Aynı yıllarda İslâm orduları Bhasipolis adı verilen Ablastin'i (Elbistan) de fethederler. 731-732'de Muaviye b. Hişam, Maraş üzerinden Bizanslıların üzerine bir akın düzenler. Bu defa da Bizanslılar 741'de Malatya ve Maraş üzerine yürüyünce, İslâm orduları Hişam b. Abdülmelik'in karşı hareketi ile onları geri püskürtür.

Bizans İmparatorluğu tahtına 717 yılında Maraş kökenli III. Leon (*III. Leon*): Maraş kökenli bir Hıristiyan olup tahta çıktıktan sonra Bizans imparatorluğunu yeniden Araplara karşı güçlendirdi. Uzun yıllar tahta kalan bu imparator 733 yılında veliaht oğlu Konstantin'i Hazar Hanının kızıyla da evlendirerek Müslümanlara karşı Türklerinin desteğini elde etmeyi hedefledi.) geçer. Hanedana adını veren bu kişi zamanında Maraş üzerinde Bizans-Emevi çatışmaları şiddetlenir. İmparator III Leon'un aslı Maraşlı olup buradan Trakya'ya sürgün edilmişti. Onun Bizans imparatoru olmasıyla birlikte saltanat kavgaları sona ermiş, 741 yılına kadar Bizans tahtında kalmıştır. III. Leon çocukluğunun geçtiği Maraş'ta daha önce Araplarla birlikte yaşamış, onların dilini öğrenmiş ve İslâm kültürüne vâkıf biriydi. Onun 25 Mart 717'de Bizans imparatoru olması İslâm kaynaklarına göre Mesleme b. Abdülmelik'in ona yardımı sayesindeydi. Ancak III. Leon tahta çıktıktan sonra Müslümanlara ihanet eder. Bu sırada İstanbul kuşatan İslâm orduları onun ihaneti yüzünden çok sayıda şehit verir. İslâm dini ve kültürünü iyi tanıyan III. Leon, zamanında Bizans ülkesinde Hz. İsa ve Meryem ile Hıristiyan azizleri temsil eden ikonalar(resim) yasaklanır ve tahrip edilir. Aynı sıralarda Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz de Hıristiyanlardan alınan yerlerdeki ikonaların ortadan kaldırılmasını emrederler. III. Leon, doğduğu ve aile bağlarının bulunduğu Maraş bölgesini ele geçirmek için Müslümanlarla şiddetli bir mücadeleye girişir.

Son Emevi halifesi II. Mervan (744–750), bir yandan Humus bölgesinde halkın ayaklanması, diğer yandan dâhili çatışmalar yüzünden ortaya çıkan problemlerle uğraşırken, fırsatı değerlendiren III. Leon'un oğlu Bizans İmparatoru V.Konstantin (741–775) 746 yılında Maraş'a saldırdı. Bu sırada Maraş Valisi olan el-Kevser b.Ziver b. el-Haris el-Kilâbî, kaleye çekilerek Bizanslılara karşı direnişe geçti. Ancak onun kuvvetlerinin azlığı sebebiyle V. Konstantin'e karşı koyması mümkün değildi. Bundan dolayı halifeye haber yollayarak yardım göndermesini istedi. Halife ise daha Humus

isyanı ile uğraştığından dolayı yardım gönderecek durumda değildi. O, vali ve Maraş halkının yardım isteklerine sabretmeleri ve direnişe devam etmeleri şeklinde bir haber gönderdi. Halifenin yardımı gelmeyince daha fazla zayıt vermemek için vali şehri Bizans İmparatoruna sulh ile teslim etti. Maraş'ta yaşayan Müslüman halk şehri terk ederek Suriye ve el-Cezire taraflarına çekildi. Maraş'a giren Bizans ordusu şehri yakıp yıkarak tahrip etti. V.Konstantin, babasının memleketi olan Maraş'tan Suriye'nin kuzeyine kadar uzanan bölgeleri dolaşarak akrabaları olduğu gerekçesiyle bölge halkının bir kısmını Trakya'ya götürdü. Bu sırada Maraş'ta yaşayan Hıristiyan ahaliden Nesturîleri de sürgün etti. Maraş'a ise asker ve etraftan topladığı bazı Hıristiyanları yerleştirdi. II Mervan, Hıms'taki ayaklanmayı bastırdıktan sonra, Maraş üzerine bir ordu göndererek fethettirdi. İslâm orduları Maraş'a girdiklerinde yıkık, harap ve ahalisi sürgün edilmiş bir şehirle karşılaştılar. Halife buraya yeniden Müslüman ahali ve askeri birlikler gönderdi. II. Mervan, iki tarafı dere olan şehrin etrafına bir de sur inşa ettirdi. İçeride ise kalenin surlarını ta'mir ettirip askerler yerleştirdi.

Emevilerin son halifesi olan II. Mervan el-Himar, Maraş'a büyük ehemmiyet vererek sürekli Bizanslıların saldırısına uğrayan ve Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında el değiştiren şehirde hâkimiyetini sağlamlaştırmak istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için de hem kalenin surlarını yaptırmış hem de şehri bir dış sur ile çevirtmiştir. Bu surlar halifenin isminden dolayı "*Mervani*" olarak isimlendirilmiştir. Kısa süre sonra Bizanslılar Maraş'ı yeniden alırlar. Bunun üzerine Mervan, el-Velid b. Hişam'ı Maraş'a gönderdi. Maraş ile Antakya arasında Amik ovasına gelen Müslüman ordusu şehri bir kez daha fethetti. Velid, Bizanslılar tarafından yıkılmış olan Maraş kalesinin surlarını yeniden yaptırdı. Abbasilerin Emevi iktidarına son verdiği günlerde Maraş'a saldıran Bizanslılar şehri yeniden ele geçirip yakıp yıktılar.

Emevilerin 90 yıllık döneminde sürekli Bizanslılar ile Araplar arasında el değiştiren Sugûr bölgesi şehirleri savaş alanı haline gelmişti. Can güvenlikleri olmayan insanlar bu bölgede yaşamak istememişlerdir. Müslümanlar fethettikleri Sugûr şehirlerinde yaşayan Hıristiyan ahalinin bir kısmını göçe zorlasalar da bir kısmını da zimmî statüsüne almışlardı. Ancak söz konusu bölge Bizanslılar tarafından yeniden alındığında Müslüman ahali ya katlediliyor ya da Suriye'ye çekilmek zorunda bırakılıyordu. Bizanslılar ise daha çok Süryanî, Nastûri ve Ermeni gibi kendi mezheplerinden olmayan Hıristiyan ahaliyi bölgeden sürgün ediyorlardı. Çünkü bu gruplar, Rumların mezhep taassupları yüzünden İslâm idaresini Bizans idaresine tercih ediyorlardı. İki taraf arasındaki sürekli çatışmalarla Sugûr güvensizlik sebebiyle insansız tampon bir bölge olmuştu. Taberi ve İbnü'l-Esir gibi İslâm tarihçileri Müslüman ve Hıristiyan toplum arasında oldukça geniş bir arazi şeridinin sahipsiz hudut bölgesi kabul edildiğini, bundan dolayı da Arapça ed-davahî (İngilizce= no man's land) yani çöl dendiğini yazmaktadırlar. Tamamen boş olmamakla birlikte bu bölge ancak Abbasiler zamanında ciddi anlamda iskâna açılabilmiştir.

Abbasiler Dönemi

750'de Abbasilerin Emevileri devirerek hilafeti ele geçirdikleri sırada, bu kargaşadan istifade eden Bizanslılar Maraş'ı yeniden ele geçirmişlerdi. Abbasiler ülke içinde asayişli sağladıktan sonra selefleri gibi Sugûr'a büyük bir ehemmiyet verdiler. Burası elde tutulmadan Suriye'nin güvenliğini sağlamak mümkün değildi. Abbasiler, Bizans-İslâm çatışmaları nedeniyle harap olan ve insansızlaşan Sugûr şehirlerini yeniden yerleşime açıp mamur hale getirmeye karar verdiler. Bu zamanına kadar Sugûr bölgesindeki yerleşim alanları daha çok kale ve ribatlardan oluşurken, Abbasiler dönemiyle birlikte şehirler kurulup insanlar buralara yerleştirilmeye başlandı.

İkinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur (753-775), Şam valisi olan amcası Salih b. Ali'yi Sugûr bölgesine gönderdi. Salih b. Ali, Maraş'ı yeniden ma'mur hâle getirip tahkim ettirdi. Halife de etraftan Müslüman ahaliye arazi ve maaş va'd ederek buraya yerleştirdi. Hatta Sugur valisi Salih b. Ali kız kardeşleri Ümmü İsa ve Lübabe'yi de yanına alarak Hades üzerinden geçerek İç Anadolu'ya girerek Bizanslılara karşı gazaya çıkmıştır. Bu dönemde Müslümanlar Misis, Adana, Keferbiyya, Tarsus, Maraş ve Hades gibi şehirlerin surlarını tamir ettirip içine Müslüman asker ve ahâli yerleştirdiler. 769'da Hıristiyanların Maraş taraflarında bir İslâm keşif kolunu ele geçirdikleri haberi gelince, bu mıntıkaya yürüyen Müslüman askerler Hıristiyanları cezalandırarak esir alıp Filistin'de Remle'ye sürgün ettiler. Abbasiler Tarsus, Adana, Misis, Maraş, Elbistan, Samsat, Malatya kadar olan hattı tamamen ele geçirmişlerdi. Bizanslıların Orta Anadolu'dan Güneydoğu Anadolu ve Suriye'ye geçiş kapısı olan Elbistan ile Hades arasındaki Darbü'l-Hadid denilen Akçaderbent Müslümanların eline geçmişti. Bu geçit ağzında bulunan el-Hades şehri ise stratejik konumuyla ön plana çıkmaktaydı. Abbasiler zamanında Hades ve Maraş üzerinde İslâm- Bizans çatışmaları hızlandı. Aşağı yukarı üç yüz yıl devam eden iki taraf arasındaki mücadelede bölge sık sık el değiştirdi. Bu yüzden de pek çok defa tahrip oldu.

Halife Ebu Cafer Mansur zamanında Züfr b. Asım b. Abdullah b. Yezid b. el-Hilâli komutasındaki İslâm ordusu 770-771'de (H.154), Misis taraflarını girmiş, burada Bizanslılar ile çeşitli çatışmalara girerek pek çok ganimet ele geçirip Maraş taraflarını da dolaşip geri dönmüştü. Halife el-Mehdî (775-785) zamanında 777-778'de (H.161) Bizans İmparatoru IV. Leon, Mihail el-Patrik komutasında 80 bin kişilik bir orduyu Sugûr bölgesine gönderdi. Bizans ordusu Hades'i geçerek Akabetu Harretina inip bölge halkını yenilgiye uğratmıştı. Buradan Anzerân köyüne gelen Bizanslılar birçok Müslüman'ı öldürüp burayı ateşe verip Maraş'a ulaşmıştı. Bu sırada Maraş'ta vâli olan halife Mehdi'nin büyük amcası İsa b. Ali, Salim el-Burnusî adlı Müslüman komutanla birleşerek Bizanslılarla savaşa tutuştu. İsa, bundan bir süre önce aynı yıl içinde Hıristiyanlarla savaşarak onlara ağır kayıplar verdimiş olmalıdır ki, Bizanslılar ondan intikam almak için Maraş'a gelmişlerdi.

Maraş'ı kuşatan Bizanslılar çatışmanın başlangıcında valinin 8 adamı öldürmüş olmalarına rağmen surlarını geçip şehri ele geçiremediler. Mihail daha sonra Maraş üzerinden Ceyhan tarafına geçti. Bu sırada Dâbık'da bulunan ve Bizans'a karşı gaza ile meşgul olan başka bir Müslüman komutan

Sümame b. el-Velid el-Abbasî, adamlarından Mülale b.Hikmet'i bir kısım askerleri ile Mihail'in üzerine göndermişti. Mülale ile Bizans komutanının güçleri Hades geçitlerinde karşılaşmışlardı. Burada iki taraf arasında şiddetli muharebede Müslüman askerler ağır bir hezimete uğradıkları gibi başlarındaki komutan Mülale de şehit düştü. Bu çatışmadan Müslüman askerlerden çok az bir kısmı kaçarak kurtulabilmişti. Maraş bölgesinden Bizans İmparatoru IV. Leon birçok insanı Trakya'ya sürgün etmiştir.

Bu dönemde Sugur şehirlerinin güçlendirilmesine önem verildiğini görüyoruz. Abbasiler zamanında başta Bağdat olmak üzere birçok şehir kurulmuştur. Bu dönemde Abbasiler imar ve kültür faaliyetlerine önem verdiklerinden dolayı pek çok mühendis yetiştirip ya da dışarıdan getirip şehirler inşa ettirmişlerdir. Bu mühendisler, Halife Ebu Cafer Mansur'un emriyle Anadolu'da Malatya, Misis ve Mansur (Hısn-ı Mansur) gibi bazı şehirleri yeniden inşa ederler.

Abbasi ve Bizanslılar arasında çatışmalar sürüp giderken, 778-779'da (H.162) Hasan b. Kahtaba et-Tâî (Ö.779) 80 bin askerle Anadolu'ya bir gaza seferine çıkmıştı. Birçok yeri yağmalayan, fetheden Hasan dönüştürerek Maraş bölgesine gelmiş, Bizans ordusunun bölgedeki faaliyetlerine son vererek şehrin âsâyiş ve güvenliğini yeniden sağlamıştı. Hasan'ın zaferlerinden ve başarılarından Anadolu'nun yerli Hıristiyanları da öyle yılmışlardı ki, kiliselere korkudan onun resimlerini astıkları rivayet olunmaktadır. 777-780 (H.163) el-Mehdî, İran, Horasan ve Türkistan gibi memleketlerden büyük bir ordu toplayarak oğlu el-Hadî'yi Bağdat'ta nâip olarak bıraktıktan sonra diğer oğlu Harun ile birlikte Anadolu'ya sefere çıktı. Halep'e gelen halife burada ortaya çıkan bir isyancı gurubu temizledikten sonra oğlu Harun'u başkomutan ve yanına da Hasan b. Kahtaba ile Hasan b. Süleyman el-Bermekî'yi katarak Ceyhan nehrine kadar geldi. Abu'l-Farac, Abbasi halifesinin Arbisos'a (Efsus=Afşin) kadar ulaştığını yazarak çadırını Puraman (Hurman) nehri kenarına kurduğunu belirtmektedir. M.H. Yinanç'a göre bu mıntıkeyi çok beğenen halife Mehdî burada bir şehir inşa etmek istediye de bunu yapmaya zamanı olmamıştır. Halife buradan geri dönerken, oğlu Harun da bu güçlü ordu ile Anadolu içlerine ilerlemiş ve birçok yeri fethederek büyük ganimetle geri dönmüştü. Halife el-Mehdî, 781-782'de (H.165) yine oğlu Harun'u güçlü bir orduyla gaza yapması için Anadolu'ya gönderdi. Harun, Anadolu'yu boydan boya geçerek İstanbul boğazına kadar ilerledi. Kaynaklarda belirtilmemekle birlikte onun gerçek hedefi İstanbul'u fethetmekti. Ancak Bizans imparatoru, Harun'la yılda 70 bin altın karşılığında üç sene geçerli olacak bir anlaşma yaparak onun seferden dönmesini sağlamıştır. 785-786 yılında Ma'tuk b. Yahya, Derbü'r-Rahip yolundan geçerek Rumların üzerine sefere çıkarak Hades'e kadar ulaşmıştı.

Bu arada Hasan b. Kahtaba, Halife Mehdî'den yıkık ve harap bir halde bulunan Hades ve Tarsus şehirlerinin yeniden tamir edilmesini istedi. Bu şehirler tamir edilip içine garnizonlar yerleştirilirse Bizans'ın bölgeye saldırıları durdurulabilecekti. Bu tavsiyeler üzerine her iki şehirde yeniden inşa edildi. Halife Mehdî, Kinnesrin ve el-Cezire valisi Ali b. Süleyman b. Ali'yi Hadesi'yi yeniden kurmakla görevlendirdi. Hades'in yeniden inşasına

779'da başlandığı ve 786 yılında bittiği anlaşılmaktadır. Yeniden inşa edilen Hades'e halifenin adına nispetle Mehdiye veya Muhammediye adı verildiyse de bu yaygınlaşmayıp eski ad kullanılmaya devam etti. Bu sırada halife el-Mehdî de ölmüştü. Ali b. Süleyman, Hades'i inşa edince 4000 asker için para ayırmış ve Malatya, Samsat, Keysun, Dülük ve Raban şehirlerinden 2000 kişi buraya göç ettirmişti. Yeni halife olan el-Hadî, Ali b. Süleyman'ı azledip yerine el-Cezire ve Kinnesrin valisi olarak Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ali'yi tayin etti. Muhammed, Şam, el-Cezire ve Horasan ahalisinden bazılarını 40 dinar maaşla asker yapıp ev ve ikta vererek bu bölgeye gönderdi. Ayrıca onların her birine 300 dirhem para bağışladı. Abbasilerin bu bölgeye iskân ettikleri insan sayısı 25 bine ulaşmıştı. Hades'in inşasının tamamlanmasının ertesini yılı kışında bölgeye aşırı kar yağmasından dolayı kerpiçle yapılan surları ve evler yıkılmaya başlamıştı. Aynı zamanda Bizanslılar da Hades'e saldırmıştı. Bu yüzden buranın ahâlisi şehri terk ederek kaçmıştı. Böylece Hıristiyanlar Hades'i işgal edip, içindeki camiye yıkıp, Müslümanların evlerini ortadan kaldırıp mallarını yağmalamışlardı.

Harun Reşid Dönemi

Harun Reşid (786–809) halife olduktan sonra bu bölgede yaşayan Hıristiyan halkın, Bizans'ın lehine casusluk yaptıklarını tespit edince Keysun'dan Hades'e kadar yerlerde bulunan 15 kilisenin yıkılmasını emreder. Bu arada halife tahrip olan Hades'i yeniden inşa etmek için bölgede bulunan Keysun şehrinin harabelerinden 2000 kağnı ile mermer taşıtır. Muhammed b. İbrahim'e Hades'i yeniden inşa ettiren Harun Reşid, daha sonra onu azleder. Buraya birçok asker ve insan getirilir. Halife kiliseleri yağmalatıp, Hıristiyanların Müslümanlar gibi giyinmelerini de emretmişti. Bunun nedeni ise onların Bizans'ın buraya yaptığı saldırılarına destek vermeleriydi. Harun Reşid Hades'in tamir edilmesinden sonra Tarsus şehrinin de yeniden yapılmasını emreder. İki şehrin de ta'miratının bitirilmesinden sonra bölge Müslüman komutanlara parsellenerek ikta edilir. Harun Reşid zamanında Maraş, Hades ve Darende şehirleri sürekli Bizanslılar ile Müslümanlar arasında çatışma alanı olmuştur.

Abbasiler, Sugur bölgesine İran, Horasan ve Türkistan'dan insanları getirtip yerleştiriyorlardı. Bu gelenlerin ekseriyeti İslâmiyet'i yeni kabul etmiş Türklerdi. Memluk adı verilen bu Türkler, Bizans'a karşı Sugûr bölgesini korudukları gibi aynı zamanda Anadolu içlerine seferler yaparak Üsküdar önlerine kadar akınlarda bulunuyorlardı. Bu dönemde Maraş ve Tarsus taraflarında çok sayıda Türk asıllı komutana rastlamamız mümkündür. Bunlardan biri halife tarafından Tarsus'un i'marına ve valiliğine memur edilen Fereç b Süleym el-Hadım et-Türkî'ydî. Bu şahıs Çukurova'da Ayn-ı Zerbe'yi de inşa etmişti. Bu komutan tarafından Horasan ve Türkistan tarafından getirilenler bu bölgeye yerleştiriliyordu. Halife Ebu Cafer Mansur tarafından Erzurum ve Malatya taraflarında Bizans'ın tahrip ettiği şehirlerde 70 bin kişi çalışarak Arrafe denilen 5–15 kişilik askerlerin yaşadığı evler inşa ettirildi. Bölgeye Araplardan kabileler getirilmesi yanında Türklerden de birlikler gönderildi. Bu dönemde Erzurum ve Malatya taraflarına Orta

Asya'dan getirilen gönüllü Türkler ile diğer İslâm mücahitlerinin yerleştirilmesi ile nüfus 100 bin kişiye ulaşmıştı. Cezire bölgesinden getirilen 4 bin kişinin her birine on dinar zam ile yüz dinar harçlık, ev ve toprak dağıtılarak bölgeye yerleşmeleri teşvik ediliyordu. Ayn-ı Zerbe, Haruniye, Maraş, el-Hades, Malatya, Zibatra, Keysun ve Samsat gibi şehirler iskân edilip Müslüman nüfusla doldurulmuş oldu. Bu bölgelere Irak'ın güneyinde Sevâd arazilerinden sürgün edilen Zuttlar (Zuttlar: Çobanlıkla uğraşan bir Hint topluluğudur. Abbasiler zamanında Irak'a yerleştirilmişlerdir.) da yerleştirilmişti. Bunların kalıntıları halen bölgede devam etmektedir.

Harun Reşid Halifeliği döneminde her yıl Anadolu içlerine iki sefer yapılmasını emretmişti. Kendisi de iki senede bir bu seferlere iştirak etmekteydi. Halife 806–807 senesinde Herseme'yi büyük bir ordu ile Anadolu'ya sefere gönderdi. Kendisi de bizzat Maraş'ın sekiz fersah güneydoğusunda bulunan Hades'e geldi. Ermeniyeye valisi Saïd b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhili'yi Maraş Valiliği'ne atadı. Tarsus, Hades ve Malatya valilileri azledilerek yerlerine daha güçlü ve halifeye bağlı olanlar getirildi. Halife Sugûru ayrı bir vilayet yaparak el-Cezire ve Kınnesrin'den ayırdı. Sugûr valiliğini Sabit b. Nasr el-Huzâî'ye verdi. Bundan sonra Maraş valileri Sugûr valilerine tabi olmaya başladı. Maraş Valisi olan Sâbit, zamanında 808'de bölgeye Bizanslılar taarruz etti. Vali şehirde savunma tedbirleri alarak Bizans'a karşı koydu. Bunun üzerine Hıristiyanlar çekilmek zorunda kaldılar. 809'da Maraş Valisi Sâbit, Bizanslılar üzerine bir akın yaptı ve bazı fetihlerde bulundu.

Müslümanlar bu hudutlardan Anadolu içlerine taarruzlarda bulunurlardı. Bizans da devamlı bunlara karşı harekette bulunmaktaydı. Emevilerin iktidara çıkışı ile Bizans bölgeden kovulmuştu. Abbasiler zamanında Avasım'a daha fazla önem verildi. Bölgede birçok yeni kale ve hisar inşâ edildi. Buralara Arap memleketlerinden, İran ve Türk ülkelerinden halk ve askerler yerleştirilip maşa bağlandı. Bunlara bölge arazileri taksim edilerek ikta edildi. Bu dönemde bölgenin İslâmlaşması sağlanmış oldu.

Harun Reşid'in Oğulları Dönemi'nde Maraş

Harun Reşid'in ölümünden sonra yerine oğlu Emin (809–813) halife oldu. O, kardeşi Me'mun (813–833) tarafından öldürülüp halife olduğu yıllarda Emin'e taraftar olan Arapların Akil adlı kabilesinden Nasr b. Şit, Maraş yakınlarında Keysun'da (Keysun, Kaesoun, Kaysun, Kaesun Cesum, Keysun: Ortaçağın meşhur bir şehri olup günümüzde Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı bir kasabadır. Birçok tarih ve coğrafya müellifi Keysun ile Göksun'u (Koukousos, Kokusos, Kokison) birbirlerine karıştırmışlardır. İslâm-Bizans çatışmalarında geçen yer daha çok Göksu nehri yakınlarında bulunan Keysun'dur. Göksun ise Ortaçağ'da büyük bir yerleşim yeri değildir.) (Keysun) bulunmaktaydı. Bu şahıs Keysun şehrini tamir ettirmiş etrafını üç ayrı surla hatta beş ayrı surla çevirmişti. Bu doğru olmalıdır ki Nasr uzun yıllar Memun'a direnerek Keysun ve Maraş taraflarında müstakil bir şekilde yaşamıştır. Emin'in katlini duyan bu şahıs isyan ederek bölgeyi ele geçirdi.

Yeni halife Me'mun kendisine hizmetlerinden dolayı veziri Fazl b. Sehl'in kardeşi Hasan b. Sehl'e bazı yerleri ikta ettiği gibi Maraş ve Keysun taraflarını da ona bırakmıştı. Ancak Fazl'ın Maraş ve Keysun'u ele geçirebilmesi için Nasr ile mücadele etmesi gerekiyordu.

Halife, 814–815 senesinde Musul, el-Cezire ve Maraş taraflarını Tahir b. Hüseyin'e vererek onu Nasr b. Şit üzerine gönderdi. Tahir, Rakka üzerinden Maraş taraflarına gelerek Keysun üzerine yürümüş ve burada Nasr ile yaptığı savaşı kaybederek geri Rakka'ya dönmüştü. Nasr'ın kazandığı bu zafer onun şöhretini artırır. Bu sırada Anadolu genel valisi olan Hasan bin Sehl halka bir takım zulüm uygulamaktaydı. Bundan dolayı halk memnun değildi. Ayrıca bu sırada Irak'ta da ayaklanmalar vardı. Bu fırsatları değerlendiren Nasr b. Şit, Keysun'dan harekete geçerek Fırat'ı geçerek Urfâ'yı almış ve Harran'ı kuşatmıştı. Maraş'ta Nasr'ın kontrolündeydi.

Bu sırada başta vezir olan Fazl b. Sehl olmak üzere Abbasi devletinin önemli makamlarını elinde bulunduran idarî ve askerî yetkililerin ekseriyeti İranlı ve Türk'tü. Bu durum Arapların hoşnutsuzluğuna neden olmuştu. Arap asıllı olan Nasr b. Şit, bir ölçüde Abbasi devletinin gidişatından memnun değil ve asabiyet duyguları ile hareket ediyordu. Nasr, el-Cezire'yi tamamen ele geçirmişti. Böylece onun kurduğu müstakil emirliğin hudutları Maraş ve Keysun'dan Musul'a kadar uzanmıştı. Şiilerden bazıları onun yanına gelerek *"sen Abbas oğullarını mağlub ettin! Arap'ı onlardan ayırdın! Bir halifeye biat eylesen kuvvetin daha ziyade artar"* dediklerinde, o bunu kabul etmemiştir. Gerçek amacının Abbasilere karşı olmadığını ancak devletin Acemler ve Türkler tarafından istilasını hazmedemediğini ifade ederek Şiilerin isteğini geri çevirmiştir.

820-821'de (H.205) Me'mun Tahir b. Hüseyin'i zaptiye nâzırı ve oğlu Abdullah'ı da Rakka Valiliği'ne getirdi. Ancak Tahir, kardeşi Emin'in katledilmesinde rol oynadığından dolayı Me'mun kendisine bakışından dolayı endişe etmekteydi. Me'mun da onu yanından uzaklaştırmak istiyordu. Bu sebeple Me'mun onu Horasan Valiliği'ne atadı. Me'mun Abdullah b. Tahir'i babasının yerine zaptiye nazırı tayin ederek Rakka'dan Mısır'a kadar olan memleketleri ona vererek Nasr b. Şit'i (Nasr b.Şebes el-Ukaylî) Maraş bölgesinden uzaklaştırmasını istedi. Abdullah b.Tahir, Maraş ve Keysun (Keysun-Keysum) bölgesine gelerek bir müddet uğraştıktan sonra Nasr'ı mağlup ederek 824-825'de (H.209) sığındığı kalede ona aman verip teslim aldı. Abdullah b. Tahir, Nasr'ı affedip Bağdat'a gönderdi ve Keysun kalesini yıktı. Bir süre sonra kendisi de Keysun'dan Mısır'a gitti.

830-831'de (H.215) Halife Me'mun Bizanslılar üzerine gaza amacıyla Bağdat'tan hareket etti. Musul, Menbic, Misis yoluyla Tarsus'a geldi. Buradan Toros Geçitlerini aşarak Anadolu içlerine girerek pek çok ganimet elde ederek geri döndü. Me'mun 831-832'de (H.216) tekrar Anadolu'ya sefere çıkıp birinci gittiği yoldan ilerleyerek Tuvana'a (Niğde sınırları içinde Kilisehisar-Kemerhisar) ulaşarak buraları ele geçirip şehri yeniden inşa edip içine Müslüman askerleri yerleştirdi. Halife seferine Kayseri- Göksum ve Maraş üzerinden devam ederek Tarsus'a geri döndü. Burada 833 yılında vefat etti ve oraya defnedildi.

Mu'tasım (833–842) halife olunca ağabeyi gibi bölgeye ehemmiyet vermedi. Hatta halife bizzat kendisi Tuvana şehrini tahrip ettirerek askerleri geri Toros'un güney hudutlarına çekti. Mu'tasım elinde bulunan kale ve şehirlerle yetinerek içlerine asker yerleştirip, sur ve hisarlarını ta'mir ettirdi. Onun zamanında Bizanslılar bölgeye hücum edemediler. Bu sayede Sugûr bölgesinde kültürel ve dinî faaliyetler gelişti. Bu halifenin zamanında Sugûr bölgesine birçok Türk komutan ve askerler yerleştirildi. Halife bunlarla birlikte Bizans'a karşı seferlere de çıktı. Mu'tasım 838'de (H.223) Türk askerleriyle birlikte Hades üzerinden Anadolu içlerine sefere çıkmıştı. 841 yılında Ebu Said Muhammed b. Yusuf, Maraş ve Malatya üzerinden Anadolu'ya sefere çıkmasına rağmen Bizanslılar onu püskürterek söz konusu şehirler ile Hades'i istila ederek Müslümanlardan birçok esir götürdüler. Bizanslılar Maraş bölgesiyle ilgilerini hiç kesmiyorlar ve fırsat buldukça saldırmaktan geri durmuyorlardı. Müslümanlar ise bu saldırılara karşı koymaktan bıkmıyorlardı. Mu'tasım zamanında Hilafet ordularının önemli bir kısmını Türkler oluşturuyorlardı. Bu dönemde Anadolu gazalarına Afşin, İtah et-Türkî, Vasif, Mengüçur, Ferganalı Ömer, Semerkanlı Haris ve Boğa gibi pek çok Türk komutanlar katıldılar.

Halife Mu'tasım zamanında Türk komutanlarından Afşin Bey (Afşin adıyla tanınan iki ünlü Türk komutanı vardır. Birisi Babek isyanını bastıran Ferganalı Afşin Bey'dir. Diğeri ise Alpaslan'ın komutanlarından olup, Anadolu seferine çıkmıştır. Afşin Bey Malatya, Elbistan, Sivas, Kayseri gibi Bizanslıların ellerinde bulunan şehirleri yağmalayarak Sakarya nehrine kadar ulaşmıştır. İki Afşin Bey'in de ortak yönü Anadolu'ya sefer yapıp bugünkü Afşin yöresine gelmeleridir. Tıl-Afşin köyünün isminin buradan gelme ihtimali yüksektir.) Babek isyanını bastırmıştı. Afşin'e yenilen Babek Bizans İmparatorluğuna sığınmıştı. Onu takip ederek Anadolu'ta giren Afşin Bey, bu sırada Tarsus üzerinden Kozan Haçin, Göksun ve Uzunyayla üzerinden Kayseri'yi kuşatan halifeye yardım gelmişti. Afşin Bey'in Bizanslıları arka arkaya mağlup ederek geldiği yerin Silvan, Malatya, Akçadağ, Elbistan, Rumman üzerinden Tıl-Afşin'e buradan Zamantı'dan Kayseri'ye ulaştığı tahmin edilmektedir. Tıl-Afşin köyünün adının Afşin Bey'den kaynaklandığı söylenmektedir.

Makedonya hanedanını kuran I.Basileious zamanında (867–886) Hıristiyanlar Sugûr bölgesine doğru yayılmaya devam ettiler. İmparator 872'de Fırat bölgesine ilerleyerek Zibatra (Doğan şehir) ve Samsat'ı aldı. Ancak kuşattığı Malatya kalesi önünde Müslümanlara ağır bir şekilde yenildi. İslâm hudutlarından sayılan bu beldelerin alınması Maraş ve Hades şehirlerinin elde tutulmasını zorlaştırmıştı.

Tolunoğulları ve İhşidîler Zamanı'nda Maraş Bölgesi

Halife Mu'tasım annesinin Türk asıllı olması sebebiyle askerî ve idâri müesseselerinin başına Türkleri getirdi. Bu dönemde Sugûr bölgesine çok sayıda Türk yerleştirilmişti. Sugûr Valiliği'ne tayin edilen komutanların da bir iki istisna dışında tamamen Türk asıllı oldukları görülmektedir. Bu sırada

Maraş şehri de önemli bir merkez haline gelmişti. Sugûr valileri bazen Malatya, bazen Tarsus ve bazen de Maraş'ta oturmaktaydılar. Bölgede görev yapan kişilerin isimlerine baktığımız zaman bunların pek çoğunun Türk asıllı oldukları görülmektedir. Bilhassa Halife Mütevekkil (847–861) zamanında orduda Türklerin sayısı daha da artmıştı. Türk asıllı Tolun adlı komutanın ölümünden sonra yerini oğlu Ahmet almıştı. 860'lı yıllarda Abbasi halifelerinin güçsüzlüğünden istifade eden Türk asıllı ümeralar birbirleriyle nüfuz mücadelesine girmişlerdi. Bu durumu gören Ahmet b. Tolun, Sugûr'a giderek gaza ve ilimle meşgul olmaya karar verdi. Halife tarafından Tarsus Valiliği'ne atanan Ahmet halk ile yakın temasa geçerek onların sevgisini kazandı. Bu sırada Tarsus ve çevresindeki Sugûr şehirlerinde İran, Horasan ve Türkistan'dan gelen savaşçı, sûfi vesaire gazilerin de toplanmasıyla nüfusun 1 milyona ulaştığı görülmekteydi. Bizans'a karşı savaşlara katılmak amacıyla toplanan bu unsurların arasında çok sayıda Türkün de olduğu görülmektedir. Tarsus'tan Maraş'a kadar uzanan bölgeyi idare eden Ahmet 868'de Mısır'da müstakil bir devlet kurduğunda Suriye bölgesine ek olarak Sugûr'un idaresi de kendisine verildi. Bu sırada bölgenin nüfusunun ekseriyetini Türk, İranlı ve Araplar oluşturuyordu. Bunun yanında Ermeni, Süryani, Nasturî ve Rum unsurları da vardı. Ayrıca Bizanslılar Müslümanlarla giriştikleri mücadele sırasında Balkan milletlerinden birçok asker toplamışlardı. Bu askerlerin içlerinde Avrupa'ya yürüyen Türk kavimlerinden Bulgar, Peçenek, Uz ve Kumanlar da vardı. Bizans ordusundan Müslümanlar tarafına geçen bu unsurlar Sugûr, Konya, Karaman ve Mersin taraflarına yerleştirilir.

Tolunoğlu Ahmet 868'den 884 yılına kadar Barka'dan Fırat nehrine kadar bölgeyi idare etmiştir. Bu dönemde Bağdat Abbasi sarayında bulunan rakipleri ile mücadele etmiştir. Bu mücadeleden galip çıkan Ahmet, Antakya, Şam ve Tarsus yörelerini de yönetimi altına aldı. Ahmet Anadolu içlerine kadar seferler yapmak istemiştir. Tarsus halkı tarafından çok sevilen Ahmet birkaç defa bölgeye kadar gelmiştir. Ahmet'in Tarsus'ta Yazman adlı bir Türk valisi bulunmaktaydı. Ahmet'in Halep ve Rakka taraflarına vali tayin ettiği kölelerinden Lülü bu sırada Halifenin kardeşi el-Muvaffak'ın kışkırtmasıyla ayaklandı. Bu arada Abbasiler karşı Irak'ın güneyindeki topraklarda çalışan zenci köleler de ayaklanmıştı. Bu yüzden Lülü el-Muvaffak'a büyük destek vererek köle ayaklanmasının bastırılmasında büyük yararlıklar göstermişti. Ancak o aldığı ganimetleri kendi askerlerine bölüştürünce, el-Muvaffak'ın düşmanlığını kazandı. O hapsedildi. Sonrada perişan bir şekilde Mısır'a sığınmak zorunda kalmıştı. Lülü'nün isyanı sebebiyle Tarsus ve Maraş yöreleri yeniden halifenin hâkimiyeti altına geçmiş oldu.

Ahmet b. Tolun'un döneminde 877'de, bir Bizans ordusu I.Basilus komutasında Kayseri'den hareket ederek Zibatra ve Samsat üzerinden geçerek Keysun ve Raban yoluyla Maraş üzerine bir taarruz planlamıştı. Ancak Bizans ordusu Zamantı (Karmalas Suyu) nehrini geçerek Sarız (Saroz) ve Göksun'a (Kukasos) varıp buradan Maraş'a yürümüştür. Maraş'a gelmeden önce Honigmann'ın ifadelerine göre bugün yeri belli olmayan Maraş ile Göksun arasında bulunması muhtemel Kallipolis, Padasia (Tekir çayı kenarında yerleşim yerleri olmalıdır) ve Torosların doğusundaki boğazlar üzerinden

Maraş'a yürümüştür. İmparator Ceyhan nehrini (Pyramus) Zeytun hizasından geçtikten sonra bu nehir kenarındaki el-Kussuk boğazını aşarak Paradeisos nehrini geçmiştir. Bu nehir Maraş'ın yukarısında Ceyhan'a karışan Bertiz veya Pertus çayıdır. Daha önce de buradan ilerleyen Bizans ordusu Maraş ve el-Hades şehirlerini birkaç defa tahrip etmişti. Bunda da böyle olmuştur.

881 ve 882'de Maraş ve Hades üzerine Bizanslılar bir saldırı daha planlamışlardır. Bu sırada bölgeye doğudan Ermeniler de geliyor ve Bizans onları İslâm hudutlarına yerleştiriyordu. Böylece Sugûr'da durum Bizans'ın lehine değişiklik göstermekteydi. Bu sırada Bizans 100 bin kişilik bir güçle Sugûr bölgesini yeniden tehdit etmekteydi. Müslümanların üzerine yürüten Bizans ordusuna dînî liderlerin komutanlık yaptıkları da görülmekteydi. Sugur'a yürüten Bizans ordusunun sayısı zaman zaman 200 bine kadar ulaşmaktaydı. 881-882'de Bizanslıların Malatya tarafına saldırılarına karşı koymak üzere Maraş'ta bulunan Müslümanlar oraya gönderilmiştir.

Ahmet b. Tolun vefatı üzerine Musul valisi İshak bin Kundacık ile Saçoğularından Muhammed, el-Muvaffak'ın kışkırtmasıyla Suriye üzerine yürümüşlerdi. Bunlar Dımaşk'a kadar ulaşmışlardı. Ahmet'in oğlu Humaraveyh bunları mağlup ederek bütün Suriye ve Sugûr bölgesini yeniden Tolunoğulları'na kattı. Humaraveyh ile el-Muvaffak'ın oğlu Ebu Abbas arasında Suriye'de devam eden muharebelerde Abbasi ordusu yenildi. Ebu Abbas önce Dımaşk'a çekilmiş, daha sonra ise Antakya üzerinden Tarsus'a sonra da Maraş'a gelip buradan Keysun ve Samsat üzerinden Bağdat'a dönmüştür. 904-905'da Tolunoğulları hanedanının yıkıldığı zamanda Sugûr valisi Ebu'l-Aşâyir zamanında Bizans komutanı Andronikos, Maraş ve Tarsus taraflarını istilâ etti. Bunun üzerine halife el-Müktefi valiyi azlederek yerine Rüstem b. Berdu'yu tayin eder. 915-916'da Bizans ordusu bir kez daha Maraş bölgesine kadar gelerek yağma ve tahribatta bulunur.

Bizanslılar ile işbirliği yapan Ermeni asıllı Mleh Maraş bölgesini yağmalatır. Maraş'tan Tarsus'a kadar olan bölgede 50 bin kişi esir edilip sürgüne gönderildi. Mleh Maraş'ın kuzeyinde Zamantı'ya doğru uzanan bölgede Bizans'a bağlı bir theme'nin yöneticisi durumundaydı. Bu sırada Ermeniler Anadolu'nun doğusunda küçük devletçikler oluşturmuşlardı. Bunlardan biri de Malatya'yı ele geçiren Ermeni Paulikianlarıdır. (İranlıların dinine inanan ve Bizanslıların sapık bir inanca sahip insanlar olarak bahsettikleri bir Ermeni cematidir). Araplar, Bizans ve Ermenilerin bu saldırılarına karşılık vererek 916-17-18'de Tarsus'tan Malatya'ya kadar olan yerleri geri ele geçirmişlerdi. Ancak arkasından Maraş ve Hades tarafları yeniden Bizanslıların eline geçer. Seyfüddeve'nin bölgeyi alıp yeniden imar etmesine kadar Maraş ve Hades yıkık ve harap halde kalırlar. Bizanslılar daha çok Maraş'ın kuzeyinde Darende bölgesini ellerinde tutuyorlar ve buraya bağlı olarak Hurman kalesi, Huni ve Elbistan'ı da yönetiyorlardı. Huni ve Elbistan'da birer piskoposluk merkezi de kurmuşlardı. Bu tarihlerde Bizanslılar Müslümanlar üzerinde bölgede üstünlük kurmaya başladılar. 934 yılında Bizans ordusu Malatya'yı, 948-49'da Maraş'ı istila eder.

905'te Tolunoğulları Devletinin yıkılmasından sonra Sugûr bölgesi Abbasiler tarafından Bağdat'tan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye

başlandı. Bu dönemde Tarsus, Adana, Antakya, Misis ve Maraş taraflarına yerleşen Türkler Anadolu'nun içlerine doğru akınlar yaparlardı. Tolunoğulları'nın sonlarına doğru Sugûr ile ilgilenilmemesi yüzünden onlara karşı bir ayaklanma olmuş ve bölge halkı Abbasi Halifesine başvurarak yeni bir vali isterler. Bunun üzerine halife Mütezzid, Türk asıllı komutanlarından Muhammed b. Tuğç'u Dımaşk valiliği yanında Sugûr valisi de atar. Daha sonra 935'de Mısır'da İhşidîler adıyla müstakil bir devlet kuran Muhammed b. Tuğç, Mısır, Suriye ve Suğur bölgesini birlikte idare eder. Halep, Tarsus ve Maraş yörelerini Tolunoğulları'ndan sonra idare eden ikinci Türk hanedanı olan İhşidîler daha sonra Hamdanîlerle giriştikleri mücadelede bölgeyi onlara terk ederler.

Hamdanîler Dönemi

Musul'da Halep'e kadar uzanan bölgeyi ele geçirerek bir devlet kuran Hamdanîler Suğur bölgesini de Bizans'a karşı koruma görevini de üstlenmişlerdi. Bu devletin merkezi Musul olup abisi Nasıruddevle Hasan adına Halep kolunu idare eden Seyfûddevele Ali b. Hamdan zamanında Bizanslılar ile Sugûr bölgesinin hâkimiyeti yüzünden çetin mücadeleler başladı. 944 yılından itibaren Halep'in kuzeyine doğru Bizans'ın elinde bulunan memleketleri ele geçirmeye başlayan Seyfûddevele, Hades ve Maraş'ı Bizanslılardan almıştı. Ancak kısa süre sonra 948'de Bizanslılar Hades'i alarak tahrip ederler ve arkasından da 949'da Maraş'ı işgal ederler. Bizanslılar İslâmlar ülkesine yani Suriye'ye yaptıkları seferlerde daha çok Maraş ve Hades yanında bulunan geçitleri kullanmaktaydılar. Bu geçitlerden biri Göksun üzerinden Tekir çayı boyunca Zeytun'dan geçerek Maraş'a ulaşıyordu. Bu yol aynı zamanda Zeytun- Bertiz üzerinden Hades'e de gidiyordu. Diğer bir yol ise Efsus- Elbistan ve Hades üzerinden Suriye'ye gitmekteydi. Hamdanî hükümdarı Seyfûddevele ile Bizanslılar arasındaki çatışmalar daha çok bu geçitlerde cereyan etmiştir.

Bizans'ın Hades ve Maraş'ı işgali üzerine Seyfûddevele, 950 yılında İbn Kesir'in ifadesine göre 30 bin askerle Hades geçitlerini aşarak Efsus üzerinden (Afşin) Zamantı, Harşana ve Şariha'ya kadar gitmişti. Bu şehirler alınamamıştı ancak etrafları tahrip edilip bol miktarda ganimet ele geçirilip, dönülürken Bizans valisi Domestikos'un (20 Kasım 950) saldırısına uğranılmıştı. Aynı yılın Aralık ayında Sugûr bölgesinde 40 gün süren şiddetli depremler de olmuştu. Anadolu'nun içlerinden bol esir ve ganimetle dönen Seyfûddevele'nin önü, Bizanslılar tarafından Hades yakınlarında Derbû'l-Kengerün'de kesilmiştir. Burası Zeytun'un yakınında Ceyhan nehrinin batısında Kankrut olabilir. Mağlup bir şekilde geriye doğru çekilen Seyfûddevele, Derbû'l-Cevzat ve el-Enfar geçitlerinde bir kez daha tuzağa düşmüş ve ağır kayıplar vererek geriye doğru çekilmeye devam etmiştir.

Derbû'l-Cevzat'ın yeri Ceyhan nehrinin doğusunda olan Engizek dağı bölgesinde olmalıdır. Bu isim Enkuzut yani bol cevizli bir yer anlamına gelmektedir. Bundan sonra sarp bir tepede düşmanla karşılaşan Hamdanî ordusu sabahtan akşama kadar savaşmış ve akşamın karanlığı olunca askerler

Seyfûddeve'yi terk etmişlerdi. Seyfûddeve Hades gölü (İnekli, Çınarlı Göl) yakınında bir tepeye ulaştığında yanında çok az kişi kalmıştı. Burada düşmanla bir kez daha karşılaşarak yenilmekten kurtulamadı. Buradan Halep'e doğru kaçtı. Seyfûddeve'nin bu çatışmalarda askerlerinden 5 bin kişi şehit düşüp, 3 bin kişi de esir edilmişti. Bu ağır mağlubiyet nedeniyle Araplar bu olayı *gazatü'l-musibe (Belalı Sefer- Felaketli sefer)* ismini verdiler (26 Ekim 950 veya 15 Kasım 13 Aralık 950).

Bizanslılar ilerleyerek bölgedeki birçok keleyi alıp 952 yılında Fırat nehrini geçmeye muvaffak olmuşlardı. Ancak bundan sonra Bizanslılar ile Hamdanîler arasındaki çatışmalar Seyfûddeve'nin lehine gelişti. Bizanslılara yenildikten sonra yeniden Sugûr'a giren Seyfûddeve, 952-953'de Maraş yakınlarında Bizanslıları ağır bir yenilgiye uğratarak Hades ve Maraş şehirlerinin kontrolünü tamamen ele geçirdi. Savaşlar sırasında tahrip olan birçok kaleyi onarttığı gibi 948'den beri harap halde bulunan Maraş'ı da yeniden inşa ettirdi. Seyfûddeve 18 Ekim 954 yılında bizzat Hades önlerine gelerek daha önce Bizanslılar tarafından yıkılarak harap hale getirilmiş şehri yeniden inşa etmeye başladı. Buranın yeniden ma'mur hale getirilmesiyle bizzat ilgilendi. Hades'i imar ettiği ve mamur hale getirdiği için Seyfûddeve'nin özel şâiri el-Mütenebbî Hades ve onun bânisini öven bir kaside kaleme almıştır.

Seyfûddeve'nin karşı saldırısı ile Hades ve Maraş'ın yeniden fethedilmesi sırasındaki yapılan savaşlarda Bizans Domestikos'u Caesar Bardas Phokas'ın oğlu Konstantinos Phokas'ı esir edilmişti. Bu Domestikos'un bundan başka Nikkephoros ve Konstantinos adlarında iki oğlu daha vardı. Hades ve Maraş şehirleri imar edilirken, 50.000 kişilik güçlü bir Bizans ordusu babası domestikosun kumandanlığı devrettiği oğlu Nikophoros Phokas komutasında Hades önlerinde görüldü. Bizanslılar bu orduya Bulgar, Rus ve diğer unsurları da katmışlardı. Seyfûddeve Hades'in yakınlarında Uhaydip (Kamburcuk) tepesinde Bizans ordusunu mağlup etti.(30 Ekim 954) Bu çatışmada başta Fokas'ın damadı, torunu ve yakınları olmak üzere birçok tutsak alındı. İbn Esir, Seyfûddeve'nin bu çatışmalar sırasında Domestikos'un Konstantin'i ismindeki oğlunu öldürdüğünü haber vermektedir. Ancak onun esir alınıp, Halep'te vefat ettiği de söylenmektedir. Vefat eden Konstantin'in cesedini kefenleten Seyfûddeve, Halep'teki Hıristiyanların da katılımıyla ona bir merasim düzenlemiştir. Zafere müteakip Hades'in inşasına devam edilmiş ve Kasım 954'de tamamlanmıştır. Bu mücadeleler sırasında Seyfûddeve büyük başarılar kazanmıştır.

Arap kaynakları başta İbnü'l-Esir olmak üzere 956'da Sonbaharında Seyfûddeve'nin Hades geçitlerini ikinci kez aşarak Elbistan-Afşin üzerinden Sarız'ı (Saros) geçip Kayseri bölgesine doğru ilerlediğini yazmaktadır. Kızılırmak kıyılarına ulaşan Seyfûddeve, Harsana kalesini kuşatmış fakat alamamıştı. O, bu kalenin etrafındaki evleri yıkarak, tahrip ederek buraya yakın Şariha kalesine kadar bir kez daha ulaşmıştı. Daha öncekin de olduğu gibi etrafındaki yerleşim yerlerini yıkarak geri dönmüştü. Seyfûddeve bu seferinde Maraş ve Hades üzerinden çıkarken dönüş yolu olarak Toros boğazlarını tercih etmiş ve Adana'ya gelmiştir. Tarsus emiri onun yanına

gelerek hediyeler sunmuş ve daha sonra Halep'e dönmüştür. Bunun üzerine Bizanslılar intikam almak için Meyyafarikin üzerine yürüyerek yağmalamışlardır. Görüldüğü gibi Bizanslılar ile Seyfüddevle arasındaki çatışmalar iki tarafın birbirinden intikam alma duygularına dönüşmüştü.

Bizans güçleri Maraş ve Hades üzerinde Hamdanîlerle mücadeleye devam ettiler. Bardas Fokas'ın oğlu Nikefor Fokas, 957 Haziran ayında Hades'i ele geçirip surlarını yıktırıp halkını Halep'e gönderir. 958 yılında Bizans İmparatorluğu orduları İonnes Çimiskes komutasında ilerleyerek 958'de şiddetli bir saldırıyla Samsat'ı işgal eder. El-Antakî, 960 Ocak ayında Berdas Fokas'ın kardeşi Leon'un Tarsus etrafına geldiğini, Müslümanları katlederek Hâruniye şehrini işgal ettiğini yazmaktadır.

Bizans'ın saldırılarına cevap vermek amacıyla Seyfüddevle, 960 yılında 30.000 kişilik ordusuyla Hades üzerinden Anadolu'ya üçüncü bir serfe çıktı. Efsus ve Zamantı üzerinden Harşana'ya kadar ilerledi. Dönüş yolunda Bizans'ın bölgedeki komutanı Domestikos'un komutanlarından Maleinos'un ve diğer themaların başında bulunan komutanlar tuzağına düştü. Bazı kaynaklar Seyfüddevle'nin Harşana'dan dönüş yolunun Tarsus ve Misis üzerinden olduğunu yazsalar da, Honigmann bunun doğru olmadığını belirterek, onun yine Maraş ve Hades üzerinden Halep'e çekildiğini yazmaktadır. Seyfüddevle, Zamantı, Sarus, Efsus yolunu takım ederek Arapların darp olarak zikrettikleri geçitlere girmiştir. Ceyhan nehrini yanında mağaranın bulunduğu el-Kussuk'tan geçen Seyfüddevle, Hades'e 12 mil (27 km) uzaklıkta olan Alishar dağı kenarından Mahazatü'z-Alevî'yi (Aleviler Geçidi) geçerek ilerlemiştir. Bu bölgede yine Hades'e 15 mil uzaklıkta Rahvat Malik bulunmaktaydı. Seyfüddevle'nin geçtiği bu geçitler Hades'in kuzey batısında bulunmaktaydı. Seyfüddevle, bu geçitlerde Bizanslıların pususuna düşerek ağır kayıplar vererek yanında kalan 300 kişiyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu onun kesin mağlubiyetidir. Bundan sonra Hamdanî ve Bizans çatışmaları Çukurova'da ve Güneydoğu Anadolu'da devam eder. Fakat savaşlar Hamdanîlerin aleyhine sonuçlanır.

962'de domestikos Nikephoros Phokas (Nikephoros Phokas: Anadolu'da Seyfüddevle'ye karşı kazandığı başarılarla şöhreti artan bu şahıs 963'da imparator II. Romanos'un ölümü üzerine, Kayseri'de ordu tarafından imparator ilan edilerek İstanbul'a geldi. Bunun zamanında tüm Sugûr bölgesi Bizanslıların eline geçti. 969'da bir suikasta kurban giden Nikephoros Phokas'ın yerine İonnes Çimiskes geçti) İstanbul'da kendisi için yapılan muhteşem bir törenden sonra Anadolu'ya gönderilerek Seyfüddevle ile mücadele için görevlendirildi. Bizanslılar üç asırdan beri Maraş üzerinde mücadele ettikleri Müslümanlara karşı üstünlük kurarak 962 (H.351) Maraş'ı işgal ettiler. Aynı yıl içinde Ayn-ı Zerbe, 963'te Dülük'ü ve 965'de Misis ve Tarsus bunu takip etti.

Kısa süre içinde tüm Sugûr şehirleri Bizanslıların eline geçti. Bizans kuvvetleri 962'de Halep'i bile tehdit etmeye başlamışlardı. Bir ara Halep'i de alan Bizanslılar geri çekilmek zorunda kalırlar. Hamdanîlerin zor durumda kalması üzerine Mısır'a hâkim olan Türk hanedanı İhşidîler hükümdarı Şam valisi Zalim el-Ukailî kumandasında 10 bin kişilik bir birlik göndermişti.

İhşidiler, Erzak yüklü bir de donanma göndererek Hamdânîlere yardım etmek istedilerse de bu sırada Bizanslılar Çukurova bölgesinin büyük bir kısmını işgal etmişlerdi. Hamdanîler Devletinin yıkılmasından sonra Halep'te onların yerini alan Mirdasiler ile Suriye'nin büyük bir kısmını ele geçiren Fatımiler de Bizanslılar ile mücadeleye devam ettiler. Ancak Bizans karşısında Araplar başarılı olamadılar. Fatimî orduları bazı zamanlar Antakya'yı aşıp Maraş'a kadar uzandıysa da yapılan fetihler kalıcı olmadı.

Bizans İmparatoru olan Nikofor, Sugûr ve Avasım bölgesinde kazandığı zaferlerden dolayı kendini öven, Müslümanları küçümseyen ve aşağılayan bir kasîde yazarak ya da yazdırarak Abbasi halifesi Muti Lillah'a göndermiştir. İbn Kesir, bu kasideyi İbn Asakir tarihinden aldığını belirtmektedir. Bu kasidede İmparator, Müslümanlardan aldığı yerleri saymakta ve bütün İslâm beldelerini ele geçireceğini ifade etmektedir. (Bu kaside ile ilgili bk.İbn Kesir, XI, 418–422).

Atlarımızı, gemlerini sakız gibi çiğner halde bıraktık

Onlar, Cezire'deki bütün sınırlara ve Kınnesrin'deki ordulara, Avasım'a ve Malatya'ya

Samsat'a, Gerger'e hücum etmeye alışkındırlar.

Denizlerde de sınırdaki yerleri fazlasıyla fethetmişlerdir.

Kızıl topraklı Hades'te askerlerim dolaştı

Caferi'den sonra Keysum'u bütün sınırlarıyla ele geçirdik,...

Burada da Ayn-ı Zerbeyi zorla fethettik..

Seyfûddeve ile Nasır Lidinillah denen valileriniz oradan kaçıp yüz üstü süründüler.

Akıllıca Tarsus'a kadar meylettik. Oradaki acıyı, boğazlarının sonuna kadar tattırdık...)

Bizans imparatorunun Abbasi halifesine yazdığı bu kasideye uzun yıllar cevap veren olmamıştır. Daha sonraları Endülüslü bir fıkıhçı olan Ebu Muhammed b. Hazm yazdığı bir şiirle ona cevap vermiştir. Bu şiirde Müslümanların ilk devirlerden beri Bizanslılara karşı başarıları ve Endülüs'ün fethi anlatılmaktadır: (Bu şiirle ilgili bk.Kesir, XI, 422–430.

Bütün Şam mıntıkasını amansız bir darbe ve en büyük bir güçle elinizden çekip almadık mı?

Mısır'ı Kayrevan diyarını, Endülüs'ü kafalarınıza vura vura zorla almadık mı?

Hükümdarınız, Harun Reşid'e; mağluplara özgü vergiyi ve borçlular gibi cizye vermedi mi?)

Abbasi halifeleri Sugûr bölgesinin idâresini tamamen Hamdanîlere terk etmişlerdi. Böylece Sugûr bölgesinde İslâm hudutlarını Bizanslılara karşı korumaya çalışan Seyfûddeve Maraş ve Hades bölgesine özel bir önem vermiştir. Çünkü Hades geçitleri tutulduğu ve Maraş elde bulunduğu müddetçe Bizanslılar Suriye'nin kuzeyini yani İslâm topraklarını tehdit edemezlerdi. Bizans'ın elinde bulunan Maraş ve Hades şehirlerini ele geçiren

Seyfüddevle b. Hamdan 954'de (H.343) her iki şehri de imar etmeye karar verdi. Buna mâni olmaya çalışan Bizans orduları geri püskürtülür. Bizanslılar ile Hamdanîler arasında çatışmalar daha çok Maraş ve Hades üzerinde geçmiştir. 960'lı yıllara doğru güçlenen Bizans İmparatorluğu bütün Suriye, Filistin bilhassa da Kudüs'ü alma hayallerine kapılmıştı. Buralar ele geçirilirse ileriki hedef de Mısır'dı. Bu yüzden de Mısır'a hâkim olan İhşidiler, Bizanslılara karşı Hamdanîlere destek vermişlerdir. Bir İhşidi ordusunun Hamdanîlere destek amacıyla Antakya'ya doğru ilerlediğini haber alan Bizanslılar, Seyfüddevle üzerine yaptıkları bir seferden vazgeçmişlerdir.

Seyfüddevle Maraş'ı imar ve ikmalden sonra Halep'e döndü. Bizanslılar bunu bir fırsat bilerek Güneydoğu Anadolu bölgesine girerek birçok yeri ele geçirdiler. Maraş'ı da zorladılar. İki taraf arasında kanlı çatışmalar meydana geldi. Bir ara Bizans'ın eline geçen Maraş'ı kurtarmayı başaran Seyfüddevle daha sonraki çatışmalarda başarısız oldu, Hades ve Maraş Bizanslıların eline geçti ve tahrip edildi. Seyfüddevle, Ocak- Şubat 967'de (H.Safer 356) vefat etti. Cenazesi Meyyafarikin'e (Silvan) götürülerek defnedildi.

Bizans İmparatorluğu Dönemi

962 yılında Maraş'ı işgal eden Bizanslılar 1086 yılında bölgenin Selçuklu Türkleri tarafından fethedilmesine kadar bu şehri ellerinde tutmayı başardılar. Bu dönemde Bizanslılar Maraş bölgesini Antakya'da oluşturdukları dükalığa bağladılar. Hamdanîlerin yıkılmasıyla onların yerini alan Halep'teki Mirdasoğulları zaman zaman Bizans'a karşı Sugûr bölgesine akınlar yaptıysa da bir başarı elde edemediler. Bu arada Mısır ve Suriye'yi ele geçiren Fatımiler de Bizans'ın elinde bulunan Antakya ve Suriye'nin kuzeylerine kadar seferler yaptılar. Bazı zaman Fatimi ordusunun Maraş ve Samsat'a kadar akınları olduysa da bunlar bölgeyi elde tutacak güçte değildi. Böyle bir Fatimi seferi halife el-Aziz zamanında Türk komutanlarından Muncutekin tarafından yapıldı. 992 Ağustos-Eylül aylarında Mısır ordusu Halep, Hımıs ve Şeyzer'i fethederek Halep şehrini kuşatır.

Bu arada Hamdani hükümdarı Seyfüddevle'nin oğlu Sadüddevle Şerif b. Seyfüddevle, Muncutekin'e hediyeler ve para vererek Bizanslılarla savaşmasını ister. Mısır ordusu Rumların üzerine yürür. Muncutekin'in yanında 35 bin askeri, Bizanslıların ise 70 bin askeri vardı. Cısr-i Cedid yanında yapılan savaşta Rumlar hezimete uğradı. Rumların büyük bir kısmı öldürüldü bir kısmı esir edildi. Bu zafer Mısır halifesine bildirilmişti. Bu yüzden Mısır'da halka sadakalar dağıtılmıştır. Bu arada Antakya'da kuşatılmıştı. Burada yapılan savaşta Rumlar mağlup edilerek 15 bin esir ve büyük bir ganimet ele geçirilmişti. Bu haberler posta güvercinleri vasıtasıyla Mısır'da bulunan Fatimi halifesine ulaştırılıyordu. Muncutekin Buka ve Bagras üzerinden Maraş'a kadar ilerledi. Maraş'tan bir güvercinle gönderilen haberde Muncutekin'in buraya ulaştığı haberi geldi. Buradan Mısır ordusu Halep'e geri dönmüştü. Simbat vakayinamesinde Fatımilerin 991-92'de Antakya taraflarına sefer yaparak Bizanslıları mağlup ettikleri yazılmaktadır.

Müellif Fatimî ordusunun Maraş'a kadar gelip gelmediği konusunda bir bilgi vermemektedir.

X. Yüzyılın ortalarından XI Yüzyılın sonlarına kadar Maraş bölgesinde yüz yıldan fazla süren Bizans İmparatorluğunun dönemi, daha çok doğudan tehcir edilen Ermenilerin bölgeye yerleştirilmesiyle geçmiştir. Bölgede bulunan Rum, Süryani ve Nesturî gibi unsurlar Ermenilerin gelmesinden hoşnut olmadılar. Bundan sonra bu topluluklar ile Ermeniler arasında devamlı sürtüşme ve çatışma olmuştur. Bu dönemde Maraş Antakya'ya bağlı olarak yönetilmiştir. Bizans imparatoru II. Basil zamanında 1019–1020 yıllarında doğudan tehcire tabi tutulan 50 binden fazla Ermeni'yi Orta Anadolu taraflarına sürgüne gönderilmiştir. 1030-1031'de Bizans imparatoru Romanos büyük bir ordu toplayarak Halep yakınlarındaki Azez şehrine gelip karargâh kurdu. Ancak Arapların saldırısına uğrayan imparator ağır bir yenilgiye uğrayarak askerlerinin büyük bir kısmını kaybederek kendisi de ıssız bir yere sığınmıştır. Orada bulunan ve donmak üzere olan Bizans İmparatoru Maraş'a gelerek burada askerlerinin bir kısmını toplayarak İstanbul'a gitmiştir.

Selçuklu Türkleri 1040'larda Doğu Anadolu bölgesine girdiler. Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Yinal 1048'de birleşik Bizans ve Gürcü ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak Malazgirt öncesi Anadolu'ya Türklerin girişini sağlamıştır. Kısa süre içinde Anadolu içlerine ilerleyen Türkleri durdurabilmek için, dul kalan kraliçe Eudoxia ile evlenerek tahta çıkan IV. Diogenes (1068-1071), imparatorluğu kurtaracak ümit kaynağı olmuştu. Bu sırada Afşin, Emîr Has İnal gibi Türk komutanları Anadolu'da fetihlerde bulunuyorlardı. Bizans İmparatoru IV. Diogenes 1069'da Anadolu içlerine bir sefer gerçekleştirdi. Sivas- Divriği üzerinden Göksun yoluyla Maraş'a inen imparator kısmî başarılar elde etmişti. Ancak daha sonra Malazgirt'te Alpaslan'a ağır bir şekilde yenilerek tahtını da kaybetti.

1060'lı yıllarda bu bölgenin Türklerin eline geçmesiyle, Ermeniler Çukurova ve Maraş taraflarına çekildiler. Malazgirt savaşında Bizans'ın yenilmesi üzerine, doğu orduları komutanı Ermeni asıllı Fileretos (Philaretos) Çukurova'dan Urfa'ya kadar uzanan yerleri içine alan feodal bir Ermeni beyliği oluşturdu. Kendisine bağlı Ermeni komutanların her birini bölgedeki şehirlere tayin eden Fileretos kendisi de Maraş'ı idare ediyordu. Bizans'ın da tabiiyetinden çıkan bu asi komutan Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'a tabi oldu. Maraş'ta onun yönetimi altına girmişti. 1086'da Süleymanşah'a tabi Emir Buldacı adlı Türk komutanı yukarı Ceyhan bölgesi denilen Göksun, Afşin ve Elbistan'ı fethetti. Bir süre sonra da Maraş'ta fethedilerek bölge Türklerin eline geçmiş oldu.

Seyfüddevle'nin Maraş ve Hades'te Kültür ve İmar Faaliyetleri

Hamdâni Emirleri bilim ve kültüre büyük önem verirlerdi. Bu yüzden onların zamanında Musul'dan başlayarak Halep'e, Maraş'a kadar olan pek çok şehirde âlim, şair, edip ve sanatkârlar toplanmıştı. Ünlü felsefeci, düşünür, astronomi bilginini, muallim ve aynı zamanda musiki ustası Farabî, Seyfüddevle'nin özel meclislerinde bulunup müzik aletleri çalıp şarkı

okumuştur. Arapların büyük şair ustası el-Mütenebbi Seyfûddeve'nin özel şairiydi. Yine bir idareci olmasının yanında amcasının oğlu Ebu'l-Firas da büyük şairlerden biri kabul edilmekteydi. Bu dönemin yaşayan dikkate şayan diğer ünlü bir kişisiyse mutasavvıf Hallac-ı Mansur'du. Kendileri de birer şair olan Hamdâni Emirleri bu insanlarla oturup kalkmışlardır. Bu saydıklarımız meşhur şahsiyetlerden başka Hamdâniler ülkesinde pek çok bilgin ve şair yaşamıştır.

Bizans İmparatorluğunun elinden alınan ve harap bir halde bulunan Maraş ve Hades üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla Seyfûddeve harap halde bulunan bu iki şehri imar etmeye karar verdi. Bilhassa bulunduğu arazi sebebiyle yaşamaya ve savunmaya pek elverişli olmayan Maraş'ı başka bir yere nakletmeye karar verdi. Bu amaçla eski şehrin kuzeyindeki Kara Maraş denilen bu günkü Namık Kemal semtinin olduğu yer seçildi. Buraya hükümet binaları, evler inşa edilerek bir de iç kale yaptırıldı. Ayrıca şehrin etrafını da bir dış surla çevirtti. Seyfûddeve Maraş'ın inşasına büyük önem vermiş, bizzat amcasının oğlu aynı zamanda bir şair ve idâreci olan Ebu'l-Firas'ı (Ebu'l-Aşair) (*Ebu'l-Firas el-Haris b. Said. Hamdan: Seyfûddeve b. Hamdan'ın amcasının oğlu olan bu şahıs, onunla birlikte İhşidîlere karşı savaşmış, Bizans'a karşı yapılan muharebelerde görev almıştır. Dülük, Merziban ve Maraş şehirlerinin yeniden yapılması ve inşasında görev almıştır. Seyfûddeve'yi öven şairleri de olan bu şahsın güzel bir divanının yanında Menbiç şehrinde valilikte yaptığı görülmektedir. 962 Kasım ayında Bizanslılara esir düşen Ebu'l-Firas, daha sonra Bizanslılar ile yapılan karşılıklı esir değişimi sırasında 965-66'da kurtarıldı) görevlendirdi. Şehrin tamamlanmasından sonra ahali buraya nakledildi. (1916'da Maraş'ta Maarif Müdürlüğü yapan Besim Atalay bu şehrin harabelerini gördüğünü, cami, hamam ve kale kalıntılarının yakın zamanlara kadar bulunduğunun söylendiğini ifade etmektedir. Buranın şimdiki Maraş'a çeyrek saat uzaklıkta ve yerleşmeye uygun olduğunu belirtmektedir. Atalay, zamanında bu şehir harabelerinin sökülerek şehrin güneydoğusunda bulunan Şeyh Adil Mezarlığında kabir taşı yerine dikildiğini ifade etmektedir.*

Dulkadirli zamanında ise Maraş gelişerek şimdiki olduğu alanlara yayılmıştır. Hemdâniler zamanında Seyfûddeve'nin özel şairi, Arapların en büyük kaside ve hiciv ustalarından biri olan el-Mütenebbî Maraş ve Hades'te bulunmuştur. Bu şair, Seyfûddeve'nin Maraş'ı fetih ve imar etmesinden dolayı 45 beyitlik güzel bir kaside yazmıştır. Bu kasidenin ilk ve Maraş'ın ismi geçen 26. ve 38. beyitleri şöyledir:

*“Can fedayız sana ey mesken, artırsan da hüznümüz
Zira sende battı güneş akşam, sende doğdu gündüz
Uzağı Yakın eden bir hızla tuttu geldi Maraş'a
Üzerine bir vardın; ürktü, geçti hemen kaçışa,
Hayret edişine insanların şaşırması aslında
Yuh onlara! Diyorlar: “Nasıl etti Maraş'ı inşa?”*

Seyfüddevle, Bizanslılar tarafından tahrip edilen Hades şehrinin imar edilmesi için 954 (H.343) buraya gelerek inşaat işlerini yakından takip etti. Maraş'ın i'mârı dolayısıyla Seyfüddevle'yi öven, şair el-Mütenebbî, Hades'i yeniden inşa ettiği için de ona bir kaside daha yazdı. Bu kaside şu şekildedir:

*Toprağı kırmızı olan Hades'in rengini,
Onu bir bulut gibi sulayan iki nehri biliyor musun?
Onu bina etti ve yüceltti, başarı başarıyı çağırır,
Hâlbuki onun etrafında ölüm dalgaları etrafını örüyor.*

Seyfüddevle'nin Hades'i imar etmesinden sonra Bizans'ın Anadolu valisi yeniden buraya saldırarak harap etmiştir. Bunun üzerine Seyfüddevle onu bir kez daha yenerek Hades'i yeniden kurmuştur. Bizanslıların Hades'e saldırıp mağlup bir şekilde geri çekilmeleri üzerine Ebu'l-Hüseyin b. Küçük en-Nehavî adlı şâir de bir şiir kaleme alır:

Bu adam (Domestikos: Bizans Valisi) Hades üzerine İslâm'ı yıkmak için geldi

Temelleri delaletin yıkılmasına işaret eden, Hades ile İslâm'ı yıkmaya kastetti.

Hamdanîler zamanında Maraş'ta yaşayan ikinci önemli şâir ve aynı zamanda bir devlet adamı olan Seyfüddevle'nin amcasının oğlu Ebu'l-Firas'dır. Hamdanîler zamanında Maraş'a gelen ve burada bir müddet kalan Ebu'l-Firas'ı Seyfüddevle Maraş ve Hades'in yeniden inşa etmekle görevlendirdi. O da bu işi başarı ile tamamlamıştır. Ebu'l-Firas'ın hem bir şair hem de Menbic şehrinin valisi olarak görev yaptığı, savaflara katıldığı hatta Bizanslılara esir düştüğü görülmektedir. Güzel de bir divanı bulunan bu şahısın devrinin büyük şairlerinden biri olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Onun da Seyfüddevle'yi öven şiirleri bulunmaktadır. Bu iki şairden başka Seyfüddevle'nin de iyi bir şair olduğu ve birçok şiirler yazdığı gibi abisi olan Musul hâkimi de şairdi. Onun da Seyfüddevle'nin ölümüyle ilgili bir şiiri bulunmaktadır.

Maraş Bölgesinde Yaşayan ve Yetişen Âlimler

Maraş ve Hades bölgesi Harun Reşid ve oğulları döneminde tamamen İslâmlaştığı gibi çok sayıda Türk Memluklarının yaşadığı bir alan haline gelmişti. Bu dönemde başta Maraş ve Hades olmak üzere bölgede pek çok cami ve mescit yapıldı. Bunun yanında askeri garnizonların oluşturulduğu ve hisarların yapıldığı da görülmektedir. Bu bölgeye çok sayıda İslâm âlimi de gelip yerleşmiş ya da buralarda yetişen pek çok şair, muhaddis vesaire bilginlere rastlanılmaktadır. Genellikle el-Hadesî ve el-Mer'aşî mahlasları ile anılan bu kişiler bölgenin ilmî ve kültür seviyesinin yükselmesine tesirleri oldu. Abbasiler zamanında Sugûr bölgesinde Tarsus, Misis ve el-Hades şehirlerinde birçok âlimin yaşadığı görülmektedir. Bilhassa el-Hades şehri muhaddisleri ile şöhret bulmuştur. Bunlardan tespit edilenler şunlardır:

1. Ömer b. Zürrare el-Hadesî, Muhaddis olan bu kişinin birçok hadis ravi etmesinden başka hakkında bilgi sahibi değiliz.

2. *Süleyman el-Meraşî*; Dört halife ve Emeviler döneminde yaşamış râvilerden biridir. Hz. Ali'nin haricileri katledilmesiyle ilgili bir takım bilgiler vermektedir.

3. *Huzyefe b. Katade el-Mer'aşî* (*Huzyefetü'l-Mer'aşî*) (Ö.822), Ünlü fakih Süfyanî Servi'nin yakın dostu olan bu şahıs Maraş'ta yaşamıştır. Bazı eserleri de bulunmaktadır. Birçok öğrenci yetiştirmiştir.

4. *İbrahim b. Ethem* (ö. 813) *Huzyefe b. Katade el-Mer'aşî*'nin hocalarından olan bu zat da Maraş'a nispet edilmektedir.

5. *Abdullah İbn Mübarek*: Türk asıllı Muhaddis olan bu kişi de Maraş'ta yaşamıştır.

6. *İsa b. Yunus Ebi İshak* (ö. 802–803): Hades kalesinde yaşamış ve orada muhafızlık yapmıştır. Birçok Muhaddise kaynaklık etmiş, pek çok talebe yetiştirmiş olan bu şahıs Hicaz, Bağdat gibi yerleri dolaşmış birçok hadis derlemiş ve el-Hades'te vefat etmiştir. İsa b. Yunus'un bir yandan gaza ile diğer yandan ilimle meşgul olması onun ilim ve mefkûre hayatını birlikte sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

7. *Şerik b. Abdullah*, muhaddis olup hakkında pek bilgi yoktur.

8. *Ebu Velid Ahmet b Cenâb el-Hadesî* (ö. 854) Bağdat'ta doğmuş, Misis'te yaşamış ve el- Missisî diye meşhur olmuş bu Muhaddis de Hades'e mensup âlimlerden biridir. Birçok muhaddise kaynaklık etmiş ve güvenilir hadis bilginlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hadesli bilgin İsa'nın da öğrencisidir.

9. *Ömer b. Bîynhâ el-Hadesî*: İsa b. Yunus'un talebelerinden olan bu şahıs Hades'e mensup âlimlerdendir. Bir müddet Bağdat'ta yaşamıştır. O da IX. yüzyılda yaşayan güvenilir muhaddislerden biri olarak kabul edilmektedir.

10. *Süveyd b. Said el-Hadesî* (ö. 855): Hades'e yakın bir köy ya da mahalle olan Hadese'de yaşayan bu bilgin de İsa b. Yunus'un talebeleri arasında sayılmaktadır. Birçok meşhur muhaddise kaynaklık etmiş. Önceleri sağlıklı bir kişi olan Süveyd daha sonra gözlerini kaybetmiş ve 100 yaşlarında vefat etmiştir.

11. *Ali b. Hasan el-Hadesî*,

12. *Ebu Cafer Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hazramî el-Kufî*

13. *Ebu'l- Velid Ahmet b. Cenab el-Hadesî*,

14. *Fehd b. Süleyman*

Hades'ten Helete'ye Aksu ırmağından geçiş noktası. Resimdekiler; Yaşar Alparslan, Doç Dr İlyas Gökhan, Hasan Kekil, Serdar Yakar

Hades'e Aksu'nun gözünden su taşıyan ark

Helete derbent arası Kamereddin Han kalıntıları

Kamereddin Han Zilli Han arası derbent

KAYNAKÇA

- AHMET İBN YAKUB İBN VEDHİHİ'L-KATİB EL-YAKUBÎ, **Kitabu'l-Büldan**, (Neşr.: F.Wüntenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill 1892.
- ALP, Sedat, **Hitit Çağında Anadolu**, Tübitak Yay., Ankara 2001.
- ANONİM, "Kahramanmaraş", **Ana Britannica**, C. XIII, İstanbul 1989.
- ANONİM, "Nestorios", **Ana Britannica**, C. XVI, İstanbul 1989.
- ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1339.
- BALCI, Mekselina, **Çive Yazılı Belgeler Işığında Maraş Bölgesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.
- BAŞKUMANDAN SİMBAT VEKAYİNAMESİ**, (951-1334), (Çev.: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım.
- BRANDAÜ, Birgit, Hartmut Schickert, **Hititler**, (Çev.: N. Mertoğlu), Arkadaş Yay., Ankara 2003.
- CANPOLAT, Selman, **Etiler Zamanında Maraş**, İş Matbaası, Maraş 1945.
- DARKOT, Besim, "Maraş", **İA**, C. VII, MEB Yay., Eskişehir 1997.
- DARKOT, Besim, "Tarsus", **İA**, MEB Yay., Eskişehir 1997.
- DEMİRCİ, Mustafa, "İslâm- Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş" **I. Kahramanmaraş Sempozyumu**, C. I, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraş'der ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005, s. 320.
- EBÎ ALİ AHMET B. ÖMER B.RUSTEH, **Kitabu'l-Alakatü'n-Nefise**, (Neşr.: F. Wüntenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill 1892.
- EBÎ İSHAK İBRAHİM B.MUHAMMED EL-FARİSÎ EL-İSTAHİRÎ, **Mesâlikü'l-Memâlik**, Matbaatı Beril, Beyrut 1927.
- EBÎ KASIM ABDULLAH İBN HURDAZBİH, **el-Mesalik ve'l-Memâlik**, (Neşr.: M.J.De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden 1889.
- EBÎ'L-FİDÂ, **el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer**, C. I, (Neşr.: Mahmud Deyyub), Darü'l-Kütüb'il-İlmiye, Beyrut 1997.
- EBÜ'L-FEREC YAHYÂ B. SAİD B. YAHYÂ EL-ANTAKÎ, **Tarihü'l-Antakî**, (Tahk.: Ömer Abdüsselam Tedmurî) Jarrous Pres, Trablus 1990.
- EL-BELÂZURÎ, **Fütûhu'l-Büldân**, (Çev.: Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- ELÇİBEY, Ebulfez, **Tolunoğulları Devleti**, (Hazr.: Fazil Gezenferoğlu, Çev.: Selçuk Aklın), Ötüken Yay, İstanbul 1997, s. 124.
- EL-MAKRİZÎ, Takiyeddin Ahmet, **İttiâzu'l-Hunefa bi-Ahbari'l-Eimmetü'l-Fatımîyyünü'l-Hulefa**, C. I, (Neşr.: Cemaleddin eş-Şeyyal, Cumhuriyetü'l-Mısr'l-Arabiyye Vezaret'ül-Evkaf, Kahire 1996.
- EL-MUKADDESİ, **Ahsenü't-Tekâsım**, (Neşr.: Muhammed Mahzum), İhyaü't-Terasü'l-Arabiye, Beyrut 1987.
- ERZEN, Afif, **Doğu Anadolu ve Urartular**, TTK Yay., Ankara 1992.
- EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ**, C. IX, X, (Sadeleştirilen Mümin Çevik), İstanbul 1986.
- EVREN, Aysel, "Göksun" **Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adıyaman)**, S. 14, Ankara 1963, C.II
- GÖKÇEK, L. Gürkan, "Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi" **I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri**, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), C. I, İstanbul 2005.
- GREGORY, Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, (Türkçe Çev.: Ö.R.Doğrul), C. I, TTK Yay., Ankara 1999.
- GROUSSET, René, **Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi**, (Çev.: Sosi Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005.
- GÜLEÇ, Ali, "Afşin" **Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adıyaman)**, S. 14, Ankara 1963, C.II
- GÜNALTAY, Şemdetin, **Yakın Şark IV, -I. Bölüm Perslerden Romahlara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları-**, TTK Yay., Ankara 1987.

- HADES*, İA, C.V/I, MEB Yay.,Eskişehir, 1997.
- HALEP SALNAMESİ** (*H.1300*), C. I, (Hazr.: Said Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2006.
- HALİFE B. HAYAT, **Tarihu Halife b. Hayyât**, (Çev.: A. Bakır), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.
- HİDIR, Özcan, “Hades (Göynük) Muhaddisleri”, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu**, C.I, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraşder ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005, s.21.
- HİTTİ, Philip K., **History of Syria**, Macmillan-Co Ltd, New York . St. Martin’s Press, London 1957.
- HONİGMANN, Ernest, “Maraş”, **İA**, C. VII, MEB Yay., Eskişehir 1997.
- HONİGMANN, Ernest, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Terc.: F. Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970.
- İŞILTAN, Fikret, “Seyf-üd-devle”, **İA**, C. X, MEB Yay., Eskişehir 1997.
- İBN HAVKAL, **Kitabu Suretü’l-Arz**, (Neşr.: R. Blachère, H.A.R.Gibb, P.Kahle, J.H. Kramers, H. Von Mzik, C.A. Nalliona, A.J. Wensick), Leiden 1939.
- İBNÜ’L-ADİM, **Bugyetü’t-Taleb Fi Tarihi Haleb**, C.I, (Neşr.: Sehhl Zekar) Darü’l-Fikr, Dımaşk 1988.
- İBNÜ’L-ESİR, **İslâm Tarihi (el-Kâmil fi’t-Tarih)**, (Çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay., İstanbul 1991.
- İBNÜ’L-FEREC KUDÂME B. CAFER EL-BAĞDATÎ, **Kitabu’l-Haraç**, ((Neşr.: M.J. De Goeje), Matbaatü’l-Beril, Leyden 1889.
- İBNÜ’L-VERDÎ, **Tarihu İbnü’l-Verdî**, C. I, Darü’l-Kütübi’l-İlmiye, Beyrut 1996.
- KAHRAMANMARAŞ İLİ VE İLÇELERİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMALARI RAPORU 2007**, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ 1995 YILI DOMUZTEPE ÖRENYERİ KAZI RAPORU**, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ 2007 YÜZEY ARAŞTIRMALARI SONUÇ RAPORU**, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ HOPAZ HÖYÜĞÜ 1987 KURTARMA KAZISI RAPORU** (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ KILILI KÖYÜ HÖYÜĞÜ RAPORU 2007**, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ MİNEHÖYÜK RAPORU 2008**, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ TANITMA KATALOĞU; KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ 1996 YILI DOMUZTEPE ÖRENYERİ NİHAİ BİLİMSEL KAZI RAPORU**, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ TÜRKOĞLU KORUCU HÖYÜĞÜ RAPORU 2007**, (Kahramanmaraş Müzesi Arşivi).
- KARAARSLAN, Nasuhî Ünal, “Hamdâniler”, **DİA**, C. XV, İstanbul 1997.
- KAZVİNÎ, Zekerîya, **Acâibü’l-Mahlûkât ve Garâibü’l-Mevcudât**, (Neşr.: Faruk Said), Darü’l-Afaki’l-Cedide, Beyrut 1988.
- KOPRAMAN, K. Yaşar, “Tolunoğulları” **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, C. VI.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “Abbasiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri”, **Makaleler**, (Yay. Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005.
- KÖKTEN, İ. Kılıç, “ Maraş ve Antalya Vilayetlerinde Süreli Dip Tarih Araştırmaları hakkında Kısa Bir Rapor”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, XI/ 1 (1962).
- KÖKTEN, İ. Kılıç, “Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş”, **Arkeoloji Dergisi**, X/I, (1960), s. 44.
- KÖSEOĞLU, Cengiz, **Maraş İlinin Uygarlık Tarihi**, (**Kahramanmaraş Müzesi Arşivi**).

- MACGUEN, J. G., **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, (Çev.: E. Davutoğlu) Arkadaş Yay., Ankara 2001.
- OSTROGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev.: F. Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1999.
- ÖZDEMİR, Abdurrahman, “el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş” **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14, Sakarya 2006.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, “Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı”, **Belleten**, XII/45 (1948).
- ÖZKARCI, Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş**, C. I, TTK Yay., Ankara 2007.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Dört Halife Döneminde Bilâd-ı Şam'da İslâmlaşma ve Kültürel Değişme “**Omejan Pritsak Armağanı**”, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2007.
- PAKSOY, Yaşar, “Maraş'ın Tarihi ve Turistik Yerleri” s. **Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmua (Maraş-Adıyaman)**, S. 14, Ankara 1963, C.II, s. 6.
- RAMSAY, W. M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev.: Mihri Pektaş) İstanbul 1961.
- SİVRİMİNE HÖYÜĞÜ TESCİL RAPORU 2007*, (Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- SÜRYANİ MİKHAİL, **Vekayiname**, (1042–1193, 1195–1229) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım.
- ŞENYÜREK, Muzaffer Süleyman, “Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Kazısında Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki” **Belleten** C.XIII/49, (1949), s.2.
- TANKUT, Hasan Reşit, **Maraş Yollarında**, Receb Ulusoğlu Matbaası, Ankara 1944.
- HALEP SALNAMESİ (H. 1326)**, C.II, (Hazr.: Said Öztürk), Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2006.
- TEXIER, Charles, **Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, C. III, (Çev.: Ali Suat, Latin harflerine aktaran: K. Y. Kopruman, sadeleştiren: Musa Yıldız), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.
- UMAR, Bilge, **İlkçağda Türkiye Halkı**, İnkılap Yay., İstanbul 1999.
- UMAR, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adları**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.
- URFALI MATEOS, **Vekayinamesi ve Papaz Grigor Zeyli**, (Türkçeye Çev.: H.D. Andreyan, Notlar: E. Dulaurer, M. H. Yinanç, TTK Yay., Ankara 1987.
- ÜNAL, Ahmet, **Hititler Devrinde Anadolu I**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2002.
- YAKUTU'L-HAMEVÎ, **Mucemü'l-Buldân**, C. V., Dar Sader, Beyrut, (BTY).
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Avasım” **DİA**, C.IV, İstanbul 1991, s. 111–112.
- YİNANÇ, M. Halil, “Elbistan” **İA**, MEB Yay, Eskişehir 1997.
- YİNANÇ, M. Halil, “Maraş Emirleri”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, S. 82, İstanbul 1340.
- YİNANÇ, Refet - Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri**, C. I, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988, s. 242-243.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, **Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler**, Selenge Yay., İstanbul 2004.
- ZOROĞLU, Kamil Levent, “Kahramanmaraş'ın İlkçağdaki Yeri” **I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş)**, C. I, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005.

SELÇUKLULAR ZAMANINDA MARAŞ

1. Türklerin Gelişine Kadar Bölgenin Genel Durumu

Maraş da dâhil olmak üzere *Çukurova* bölgesine daha önceleri Luviler, Asurlular, Hititler, Fenikeliler, Persler, Selekoslar, Romalılar ve Araplar hâkim olmuşlardır. Bölgeye, 635'den itibaren Müslüman Arapların eline geçmesiyle birlikte pek çok Müslüman ahali yerleştirildi. Abbasiler zamanında Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesinin hızlanması ve onların İslam ordularına Memluk olarak alınmasıyla birlikte birçok Türk, *Tarsus'tan* başlayarak *avâsım (sugûr)* olarak adlandırılan *Malatya-Erzurum* arasındaki şehirlere yerleştirilmişlerdir. *Tarsus-Erzurum* hatları arasında 300 yıldan fazla süren Müslümanların hâkimiyeti, 960'larda Bizans İmparatorluğunun söz konusu bölgeyi elinde bulduran bir Müslüman devlet olan Hamdanileri kesin yenilgiye uğratmasıyla sona ermiştir. Söz konusu şehirlerde yaşayan Türk ve Arap ahali *Suriye ve Irak'a* çekilmek zorunda kaldı. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu *Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu'da* yaşayan Ermenileri 950'lerden sonra *Orta Anadolu'ya* doğru göçe zorlamıştır. Müslümanların elinden alınan ve boşalan *Çukurova* şehir ve kalelerine de bu Ermeniler yerleştirilmiştir.

Bizans İmparatoru II. Vasil (Basil) yukarıda bahsedilen göçlerden 70 yıl sonra, 1020-21'de, doğudan 50 binden fazla Ermeni nüfusu *Kayseri, Sivas ve Malatya* taraflarına tehcir etmiştir. *Malazgirt* zaferinden sonra Romanos Diogenes ile Alparslan arasında yapılan antlaşma ile *Doğu Anadolu*, Selçuklulara bırakılınca bölgeden Ermenilerin göçü hızlandı. Türklerin *Anadolu* içlerine ilerlemeleri ile birlikte Bizans halkından olan Rumlar *Batı Anadolu ve Balkanlar* doğru çekilirken, onların boşalttığı alanları Ermeniler doldurdu. Ayrıca Türklerin önünden çekilmeye devam eden Ermeniler de kitleler halinde *Fırat* boylarına, *Toros Dağları'na, Orta ve Güney Anadolu'ya ve Suriye* taraflarına sığındılar. Bu sırada *Urfa'da* yaşayan Ermeni papaz Mateos, doğudan kitleler halinde Ermenilerin batıya doğru göç ettiğini ifade etmektedir. Onun verdiği bilgiye göre doğudan kaçan Ermeniler *Urfa, Antakya, Tarsus, Kilikya ve Dülük'e* kadar olan alanlara yerleşirler.

Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, *Malazgirt* meydan muharebesinde yenilince ülkesinin doğu hudutlarını korumak için Ermeni asıllı Phileretos'u görevlendirmişti. Phileretos *Maraş'ta* oturmakta ve kendisine verilen bölgeyi buradan idâre etmekteydi. Ancak o, sadakatle bağlandığı Romanos Diogenes'in tahtan indirilip gözlerinin kör edilmesinden sonra Bizans'la bağlarını koparıp 1071'den 1080'lere kadar *Çukurova'dan Urfa'ya* kadar olan sahayı kontrolüne alıp müstakil bir idâre oluşturdu.

Süryani Mihail, Phileretos'un *Maraş* bölgesinde *Şirbaz* adlı bir köyde doğduğunu belirtmektedir. *Maraşlı* olduğu iddia edilen Phileretos, *Antakya, Maraş, Malatya, Urfa, Samsat, Keysun ve Çukurova'da* bulunan şehirlere kendisine bağlı Ermeni asıllı birer komutan tayin eder. Bu arada Ermeni Prensi Gagik'in akrabası olan Ruben adlı bir Ermeni, *Gibidar* taraflarına gelip yerleşmişti. Daha sonra bu şahıs şimdi *Zeytun* olan *Goromozol* köyüne geçmiş ve orada ölmüştür.

Malazgirt savaşı öncesi Türk komutanlarının *Anadolu'daki* hareketleri hızlanmıştı. 1064'ten itibaren Türk kuvvetleri *Kızılırmak'ı* geçerek *Kayseri'ye* gelmişlerdi. Buradan *Haleb* taraflarına, *el-Cezire* muntakalarına inen Türk kuvvetleri Bizanslılara ağır kayıplar verdiriyorlardı. *Anadolu'da* büyük bir hareket yapan bu Türk kuvvetlerinin başında Tuğrul Bey zamanında *Bağdad* valiliğinde bulunan ancak Alpaslan'ın adamlarından birini öldürerek ondan *Anadolu'ya* geçen Afşin Bey vardı. Afşin Bey kaybettiği itibarını kazanarak Sultan Alpaslan'ın da gözüne girmek amacıyla *Malatya, Kayseri, Maraş, Ayıntab, Raban* taraflarına akınlarda bulundu.

Afşin ve diğer Türk komutanlarının *Anadolu'daki* bu hareketi yüzünden 1020'lerdeki zorunlu sürgünle *Orta Anadolu* düzlüklerine yerleştirilen Ermeniler, bölgenin 1060'lardan sonra Türklerin eline geçmesiyle daha güvenli olarak düşündükleri *Toroslar'ın* sarp yerlerine sığınmışlardı. Ayrıca doğudan Türklerin önünden kaçıp gelen Ermenilerin de *Çukurova* ve çevresine dolmasıyla bölgede Ermeni nüfusunda bir artış olmuştu. Bütün bunların sonuçlarına ek olarak Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması, Türkiye Selçuklularının kurucusu Süleymanşah'ın 1086'da ölümü ve devletin geçici bir süre sahipsiz kalması, bunun arkasından başlayan Haçlı Seferleri *Kilikya* bölgesinde bir Ermeni prensliğinin doğmasına neden olmuştur. Ermenilerin *Çukurova'da* kurdukları bu siyâsi teşekkülü, bağımsız bir devlet şeklinde değil de bir prenslik veya tâbi' baronluk (yarıyasal) şeklinde değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Ermeniler bölgede hiçbir zaman tam bağımsız bir devlet oluşturamamışlardır. Onlar değişik zamanlarda Bizans, Selçuk, Memluk, Haçlı ve Moğollara tâbi' olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

2. Türklerin Maraş'ı Fethi

2.1.Çavuldur Bey (1071–1072)

Sultan Alparslan *Malazgirt* zaferi sonrasında huzûruna kabul ettiği komutanları *Anadolu'nun* fethine memur ederek ele geçirecekleri toprakları kendilerine ve sonra da varislerine *iktâ* edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine birçok Türk komutanı *Anadolu'da* fetihlere başlamışlardı. Bu komutanlardan biri olan Çavuldur Bey de *Maraş ve Sarız* taraflarını 1071-72'de fethetmiştir. Ancak *Maraş'ın* Çavuldur Bey tarafından fethi tartışmalı bir mevzu olmuştur. M. Halil Yinanç Çavuldur'un *Maraş'ı* fethettiğini kabul etmemektedir. Ona göre *Maraş'ı* Çavuldur Bey'in fethettiği bilgisini veren İlhanlı veziri Reşidüddin'in eserindeki bilgiler ve ondan nakiller yapan diğer müellifler olayın cereyan ettiği *Maraş'a* mevkii ve coğrafi bakımdan uzak olması

yanında yerli Rum, Ermeni ve Süryani kaynakları tarafından da desteklenmemektedir. Osman Turan da aynı görüşlü savunurken, onun öğrencisi Faruk Sümer ise Çavuldur'un *Maraş*'ı fethettiğini kabul etmektedir. Ona göre *Dânişmendnâme*'de geçen bu şahsın gerçek adı Çavuldur Çaka olup, *Sivas*'a gelerek Dânişmend Gazi ve diğer bazı beylerle buluşmuş, *Maraş* ve *Sarız* taraflarını fethetmiştir. Ayrıca, Faruk Sümer, Çavuldur Çaka'nın Bizans'a esir düşen ve daha sonra *İzmir*'de bir Türk beyliği kuran Çaka Bey'le de aynı şahıs olduğunu da eklemektedir.

Gerçekten de bu bilgilerin doğru olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1071-72'de *Maraş*'ı fethettiği düşünülen Çavuldur Çaka'nın bir daha adına Çaka Bey'in *İzmir*'de ortaya çıkışına kadar rastlamıyoruz. Öyle anlaşılıyor ki Çavuldur *Maraş*'a kadar uzanan bir sefer yapmış ve daha sonra Bizanslılarla yaptığı bir savaşta esir alınarak *İstanbul*'a götürülmüştür. Orada Grekçe ve denizcilik öğrenen, devlet yönetimi hakkında bilgi sahibi olan *Çaka Bey*, Bizans'ın önemli komutanlarından biri olmuştu. O, *İstanbul*'daki taht mücadelelerinden istifade ederek, yanına aldığı Rum denizcilerle *İzmir*'e gelip burada İlk Türk denizci beyliğini kurmuştur.

2.2.Maraş'ta İlk Türk Beyliği ve Emir Buldacı (1086–1097)

Kutalmışoğlu Süleymanşah ve kardeşlerinin *Anadolu*'ya gelişi ile başlattıkları fetih hareketleri *Maraş*'ta bulunan Phileretos'u zor durumda bırakmıştı. *Malazgirt* yenilgisi sonrası Bizans'ta imparator değişikliği onun asi bir general olarak kabul edilmesine neden olmuştu. Bir yandan Bizans'ın baskıları diğer yandan Süleymanşah'ın saldırıları yüzünden zor durumda kalan Phileretos sünnet olarak Müslüman olmuş ve Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın tabiiyetine girdiğini bildirmişti. Ancak o gerçek anlamda Müslüman olmamış ve Melikşah'ın gözüne girmek için bunu yapmış, daha sonra da eski dinine dönmüştü. Phileretos bütün gayretlerine rağmen bölgede varlığını sürdürememiş, Süleymanşah ve ona bağlı Türk beyleri tarafından kurduğu beylik dağıtılmıştır. Bu Türk beylerinden biri olan Emir Buldacı da Phileretos'un elinden 1086'da *Maraş*'ı aldı. Emir Buldacı'nın hangi Türk boyundan olduğu ve kimliği günümüze kadar meçhul kalmış olup bu konuda bazı iddialar ortaya atılmıştır. Claude Cahen, onun Süleymanşah'a bağlı komutanlardan biri olan ve *Kayseri* taraflarında bulunan Abdülkasım'ın kardeşi olduğunu belirtmektedir. Hatta Buldacı'nın Haçlı Seferleri sırasında *Kayseri* ve *Aksaray* taraflarında Haçlılar'a karşı direnen ve adı bir dağa verilen Hasan Bey'le aynı şahıs olabileceğini de ileri sürmektedir.

M. Halil Yinanç ise Emir Buldacı'nın I. Kılıç Arslan'a değil de *Kayseri*'de oturan kardeşi Melik Davud ve onun *atabeyi* Hasan'a tabi olduğunu ifade etmektedir. Soylu bir Türk hanedanına mensup olduğu tahmin edilen Emir Buldacı 1086–1097 yılları arasında *Maraş* ve *Elbistan* bölgesini içine alan bir beylik oluşturmuştur. M. Halil Yinanç ve Işın Demirkent gibi tarihçilerimiz Buldacı'nın *Maraş* ve *Elbistan*'da bir emirlik kurduğunu kabul ederler. Yani Buldacı da Dânişmend Gazi, Mengücek Gazi, Artuk Bey ve Ebu'l-Kasım Saltuk Bey gibi Oğuz boylarından birine mensup soylu bir Türk

hükümdar ailesine mensuptu. O da fethettiği topraklarda bir beylik oluşturmuş ancak onun şansı iyi gitmemiş ve adı geçen emirlerin kurdukları beylikler gibi, Buldacı'nınki uzun ömürlü olmamıştır.

Ortaçağ kaynaklarında *Ceyhan (Cahan)* bölgesi *Aşağı Ceyhan* ve *Yukarı Ceyhan* olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bölgenin aşağı kısmını bu nehrin denize döküldüğü *Çukurova'nın* doğu kısmında bulunan *Ayas, Misis* gibi şehirler oluştururdu. *Ceyhan'ın* doğduğu ve dağlar arasından akarak geldiği *Yukarı Ceyhan* bölümünde ise başta *Maraş* olmak üzere, *Elbistan, Göksun, Efsus* ve *Huni* gibi diğer şehirler vardı. Bu şehirlerin *Maraş* dışında olanlarını *Emir Buldacı* 1085'te fethetmişti. Bir süre daha Phileretos'un elinde kalan *Maraş* ise 1086'da fethedilmişti. Aynı tarihlerde Phileretos bu şehirde yokluk ve perişanlık içinde ölmüştü.

Türkiye Selçuklu sultanı Süleymanşah, 1086'da *Haleb* önlerinde *Suriye* meliki Tutuş ile giriştiği mücadelede ölünce, çocukları Melikşah tarafından *İsfahan'a* götürülüp hapsedilmişti. *İznik'te* onun komutanlarından biri olan Ebu'l-Kasım Türkiye Selçuklularını idare etmeye başlamıştı. Ancak Melikşah'ın *Anadolu'yu* kendisine bağlaması için gönderdiği komutanlarından biri olan Emir Bozan tarafından Ebu'l-Kasım ortadan kaldırıldı. Bunun üzerine *Anadolu'da* başlayan otorite boşluğunu Süleymanşah'a bağlı diğer komutan ve Türkmen liderleri doldurmaya çalıştılar. Bu komutanlardan biri olan Emir Buldacı da fethettiği *Maraş* ve *Elbistan* bölgesini elinde bulunduruyordu. Bu sırada *Kilikya'da* Ermeniler de bir siyasi teşekkül oluşturmayı başarmışlar ve bölgenin doğusunda bulunan *Maraş'a* da göz dikmişlerdi. Bizans ise Türklerin içinde bulunduğu bu durumu fırsat bilip *Çukurova* ve *Maraş* bölgelerinde yeniden hâkimiyet kurmak için teşebbüse geçmişti. 1086'da Süleymanşah'ın ölümünden oğlu I. Kılıç Arslan'ın *İznik'te* babasının yerine sultan olduğu 1092'ye kadar geçen altı yıl boyunca Emir Buldacı, *Maraş* bölgesini müstakil olarak idare etmiş ve Ermeni ve Bizanslıların oluşturduğu tehlikeyi ise başarılı bir şekilde savuşturmuştur.

Melikşah'ın 1092'de ölümü üzerine varisleri arasında başlayan saltanat mücadelesinden istifade ederek gözetim altında tutuldukları *İsfahan'dan* kaçarak *Anadolu'ya* gelen Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan, Davut (Devlet) ve Kulan Arslan babalarının memleketine sahip oldular. Kılıç Arslan *İznik'te* tahta çıkarılırken, kardeşleri de ona bağlılıklarını bildirmişlerdi. Bu sırada *Maraş* bölgesine hâkim olan Emir Buldacı da *Anadolu'daki* diğer komutanlar gibi, Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan'a tabi oldu. I. Kılıç Arslan, Buldacı'nın *Maraş* ve *Elbistan* emirliğini kabul etti. Böylece Emir Buldacı, I. Kılıç Arslan'ın en güvendiği adamlarından biri olmuştu. Nitekim I. Kılıç Arslan, 1096'da Ermeni asıllı Bizans valisi Gabriel'in idare ettiği *Malatya'yı* almak için kuşattığında Buldacı onun yanındaydı. Ancak I. Kılıç Arslan, Haçlıların *İznik'i* muhasara ettikleri haberini alınca *Malatya* muhasarasını kaldırarak *Maraş* emiri Buldacı ile birlikte başkenti kurtarmak amacıyla derhal *İznik'e* koşmuştu. Fakat çabaları neticesiz kalmış ve *İznik* düşmüştü. Bundan sonra I. Kılıç Arslan Haçlılara karşı mücadeleye devam ederken, *Anadolu'da* cereyan eden hadiselerde Buldacı adına bir daha

rastlanmaz. Emir Buldacı'nın ortadan kalkmasından sonra, on bir yıldan beri Türklerin elinde bulunan başta *Maraş* ve *Elbistan* olmak üzere *Yukarı Ceyhan* bölgesi şehirleri de elden çıktı.

3.Haçlıların Maraş'ı İşgali

1097'ye kadar Türklerin elinde kalan *Maraş*, bu tarihte Haçlıların istilâsına uğradı. Haçlılardan bir kol *Toros* geçitlerini aşarak *Çukurova* üzerinden *Antakya*'ya doğru ilerlerken diğer bir kol da *Kayseri-Sarız-Göksun* üzerinden Türklerin terk ettiği *Maraş'a* geldi. Haçlı ordusunun esas kısmının ilerlediği bu güzergâh üzerinde bulunan şehir ve köylerde yaşayan Türkler daha güvenli alanlara çekilirken onların boşalttığı yerlere Ermeniler dolmuştu. *Maraş'ta* ikiye ayrılan Haçlıların bir kısmı *Urfa*'ya doğru ayrılırken diğer kol ise *Antakya*'ya doğru ilerledi. Haçlılar daha önce Bizans'la yaptıkları anlaşma gereği *Maraş'ı* onlara teslim edeceklerdi.

Haçlılar, Bizans ile yaptıkları anlaşmaya bağlı kalmayarak *Maraş'ı* onlara terk etmediler. İki taraf arasında daha önce yapılan anlaşmaya göre Haçlılar *Anadolu'da* ele geçirecekleri eski Bizans topraklarını onlara iade ederken, kendilerine iâşe ve mühimmat yardımı yapılacaktı. Haçlılar, *Maraş'a* Ermeni asıllı Thatul adlı Bizans'ın eski bir komutanını vali yaparlarken, burada bir de piskoposluk merkezi kurmuşlardı. Ancak bir süre sonra bu şahıs *Maraş Valiliği'nden* uzaklaştırıldı. Haçlılar zamanında şehirde. Bizans İmparatoru Alexios, Butimites komutasında bir ordu göndererek *Maraş'ı* Haçlıların elinden aldıysa da bir süre sonra şehir yeniden onların eline geçti. Bu arada Antakya Haçlı kontu Bohemund, Dânişmend Gazi'nin muhasara ettiği *Malatya'nın* imdadına yetişmek için giderken,1101'de *Maraş* ovasında *Gafına* adlı bir köyde pusuya düşürülerek Dânişmendliler tarafından esir edilmişti.

Bu dönemler *Maraş* tarihinin çok karışık dönemleri olup şehir sürekli el değiştirmekteydi. 1101'de Dânişmend Gazi bir fırsatını bularak daha önce I. Kılıç Arslan'ın kuşattığı *Malatya'yı* fethetmişti. Bunun üzerine sultan *Malatya'yı* ondan istedi. Ancak Dânişmend Gazi buna yanaşmadı. Bunun üzerine *Maraş* yakınlarında iki taraf arasında şiddetli bir savaş vuku bulmuş ve Dânişmend Gazi yenilmişti. Thatul'un *Maraş Valiliği'nden* uzaklaştırılmasından sonra *Tel-Bâşir* senyörü Joscelin de Curtenay 1104'de şehri ele geçirmiştir.1108'de ise *Maraş'a* Antakya Haçlı kontu Tankred hâkim olmuştur. Bir ara Keysun Ermeni senyörü Koğ Vasil'in idaresinde kalan şehre daha sonra Haçlılar yeniden hâkim oldular. Bu arada *Elbistan'ı* da işgal eden Haçlılar burada küçük bir prenslik oluşturmuşlardı.

Haçlıların yöreyi ele geçirmesi sadece Türkleri değil Ermenileri de rahatsız etmekte idi. Ermeniler, *Elbistan'da* Haçlılardan baskı ve zulüm görmüşlerdi. Bundan dolayı onlar 1105'de I.Kılıç Arslan'ı *Elbistan'a* davet ettiler. Buraya gelen sultan şehri ele geçirerek Ermeni ahaliyi Haçlı zulmünden kurtardı. Şehri veziri Ziyaeddin Muhammed'e *iktâ* etti. Ancak 1107'de I.Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine *Elbistan* yeniden Haçlıların eline geçti. Haçlıların elinde bulunan yerlere Selçuklularla birlikte Dânişmendli

Türkleri de seferler yaptılar. Bu sırada Türk kuvvetleri *Maraş* ve *Elbistan*'ı bir ara ele geçirdilerse de bu fetihler kalıcı olmadı. Haçlılar ise iyice yerleştikleri *Maraş*'ta bir senyörlük kurdular.

Haçlılar döneminde *Maraş*'ta 1114'te büyük bir deprem oldu. Deprem öyle şiddetli olmuştu ki *Maraş*'tan başka *Antakya*, *Misis*, *Hısn-ı Mansur*, *Keysun*, *Elbistan*, *Raban*, *Samsat* gibi şehirler de yıkılmıştı. Ancak depremin merkez üssü *Maraş* olmalıdır ki en fazla yıkım burada görülmüştü. *Maraş*'ta bu depremden 40 bin kişinin öldüğü, şehrin altının üstüne geldiğini kaynaklar yazmaktadırlar. Depremin şiddetinden dağlarda bulunan kilise ve manastırlar dahi yıkılmıştı. Ermeni rûhani liderleri ve ileri gelenleri *Karadağ*'da (*Amanos dağlarının Doğu Uzantısı-Gavurdağ*) *Basilen Manastırı*'nda ayinde iken vuku bulan depremde manastır yıkılıp içinde ayine katılan 30 papaz ile 2 rahip ölmüştü.

4. Maraş Üzerinde Devletler Arasında Mücadeleler

Maraş'taki Haçlı idaresi döneminde şehre bir yandan Dânişmendliler diğer yandan da Selçuklular seferler düzenlediler. Ayrıca *Kilikya* Ermenileri de *Maraş*'ı Haçlılardan almak için saldırılar yapmaktan geri kalmadılar. Dânişmendli Melik Muhammed 1136'dan 1138'e kadar devam eden seferlerinde *Maraş* tarafını Haçlılardan aldığı gibi *Keysun*, *Elbistan*, *Geben* vesair şehirleri de ele geçirdi. Ancak Bizans İmparatorunun Haçlılara verdiği destekle bölge yeniden onların eline geçti. *Anadolu Selçuklu* Sultanı I. Mesud 1144'te *Elbistan*'ı, 1149'da da *Maraş*, *Göksun*, *Besni*, *Ayıntab* ve *Dülük* gibi şehirleri alarak bölgedeki Haçlı hâkimiyetine son verdi. I. Mesud *Maraş* merkez olmak üzere bu bölgenin idaresini oğlu Kılıç Arslan'a bıraktı.

II. Kılıç Arslan'ın sultanlığı döneminde (1155–1192) Dânişmendli Türkleri atabey Nureddin Mahmut Zengî ile ittifak yaparak *Maraş*'a saldırdılar. Bir ara *Elbistan* onların eline geçtiyse de Selçuklular yeniden burayı aldı. 1156'da *Musul* Atabeyi Nureddin Mahmut Zengî Selçukluların elinde bulunan *Ayıntab*, *Nehrü'l-Cevaz*, *Tel-Bâşir*, *Marzuban*, *Bire*, *Kefersud* ve *Maraş*'ı ele geçirdi. Ancak o, Haçlıların *Suriye*'de topraklarına saldırısı üzerine bölgeden çekildi. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan da buralarda yeniden hâkimiyet sağladı. 1172 yılında Nureddin Mahmut Zengî, *Maraş*'ı tekrar zaptetti. Bu duruma razı olmayan II. Kılıç Arslan ile Nureddin karşı karşıya geldiler. İki tarafın ordusu *Ceyhan* nehri kenarında karşılaştı.

Devrin ileri gelen âlimlerinin araya girmesi ile Haçlıların bölgede Müslümanlara yaptıkları katliam ve zulümler dururken, boş yere Müslümanların birbirini kirmasının doğru olmayacağı ileri sürülerek, savaş önlendi. İki taraf arasında bir antlaşmaya varılarak *Maraş*, Zengîlere bırakıldı. Ancak kısa bir süre sonra Nureddin Mahmut Zengî'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Melikü's-Salih zamanında *Maraş*, Selçuklular'a iade olundu. Daha sonra Zengîlerin yerini alan Selahuddin Eyyübî zamanında *Maraş*'ın güneydoğusuna doğru uzanan topraklar üzerinde Eyyübî- Selçuklu çekişmesi başlamıştır. Selçuklular *Maraş* üzerinde denetimlerini kurarken *Samsat*, *Raban* ve *Besni* gibi yerleri Eyyübîlere terk etmişlerdi.

5. Maraş'ta İkinci Bir Türk Beyliğinin Kurulması (1176–1258)

Selçuklu yönetimi, *Maraş* ve etrafında bulunan şehirlere özel bir önem vermiştir. Çünkü Selçuklu ülkesinin emniyetinin sağlanması ve ticâret yollarının kontrol edilmesi için söz konusu yerlerin elde tutulmasının stratejik bir ehemmiyeti olduğu gibi, Doğu ve *Güneydoğu Anadolu*, *Suriye* ve *Kilikya* üzerinden Selçuklu topraklarına yapılacak saldırıların da ekseriyetinin *Maraş* bölgesinden geldiği görülmekteydi. Yine bu sırada başta *Antakya* olmak üzere Suriye sahil şeridinde bulunan şehirlerin Haçlıların ve *Çukurova'nın* da Ermenilerin elinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda *Maraş*'ın elde tutulmasının stratejik ehemmiyeti artıyordu. Bu sebeplerden dolayı Selçuklular, hanedana mensup bir melik ya da en seçkin komutanlarını *Maraş* ve *Elbistan'a* göndermekteydiler.

I. Mesud, oğlu II. Kılıç Arslan'ı *Maraş* ve *Elbistan* valisi yaparken, II. Kılıç Arslan da oğlu Mugiseddin Tuğrulşah'ı *Elbistan* melikliğine atamıştı. I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanından itibaren ise *Elbistan* doğrudan doğruya *Konya* merkeze bağlanarak buradan gönderilen vâliler tarafından idare edilmeye başlandı. *Maraş Uç Beyliğinin* güçlenmesi ve *Elbistan'ın* iç kesimlerde kalması sebebiyle böyle bir uygulamaya gidilmişti. *Elbistan'ın* batısı *Göksun*, güneyi *Maraş* ve güneydoğusu *Adıyaman*, *Maraş Uç Beyliğine* bağlı olduğu için güvenliği sağlanmış oluyordu. Pek çok meşhur Selçuklu ümerası *Elbistan'a* vali olarak tayin edilmişti. Onların yaptıkları eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu valilerden bazıları şunlardır: *Hüsameddin Yusuf*, *Mübârizüddin Çavlı*, *Kamereddin Kâmyâr*, *Feleküddin Halil*, *Emir Alamâddin* ve *Seyfüddin Ebû Bekir Candar*.

Maraş ve çevresinde Bizans İmparatorluğu zamanında birçok kale inşa edilmişti. Özellikle Bizanslılar Müslümanlar ile *Maraş* çevrelerinde uzun süre mücadele etmişlerdi. Onlar İslam ordularının *Anadolu'nun* orta kısımlarına ilerleyişlerini durdurabilmek için *Torosların* orta ve doğu kısımlarına pek çok savunma amaçlı kale yapmışlardı. Daha sonraları bu kaleler bölgeye gelen Ermenilerin eline geçmiştir. *Kilikya Ermenileri Sis'teki* büyük prence bağlı olarak söz konusu kalelerde küçük derebeylikler kurmuşlardı. Bunlardan bazılarının *Andırın- Göksun- Zeytun- Bertiz-Engizek* ve *Göynük'e* kadar uzanan dağ silsilesinde olduğu görülmektedir. Ermeni tarihçi Simbat vekâyinâmesinde bugün isimleri bilinen bazı kale ve senyörlerinin isimlerini saymaktadır. Bunlar: *Geben piskoposu* ve *Arek manastırı reisi senyör Grigor*, *Berdus piskoposu senyör Stepannos*, daha sonra *Berdus senyörü baron Leon* ve oğlu *Grigor*, *İnguzud(Engizek- Çevizlik) piskoposu senyör Mikhitar* ve daha sonra *senyör baron Baudouin*, *Gançi senyörü baron Aşot* sonra *Konstantin*, *Harun senyörü baron Leon* ve *Açe veya Ane senyörü baron Henri*, *Fornos senyörü baron Apulgarip*, *Şoğagan senyörü baron Cofri(Geoffroy)'dir*.

II. Kılıç Arslan 1155'te sultan olduktan sonra, daha önce kendisinin idare ettiği *Maraş'a* adını bilmediğimiz bir kişiyi vali tayin eder. Bu sırada Dânişmendlilerden Yağıbasan (Yakup Aslan) *Elbistan* yöresine girerek

Selçukluların elinden burayı aldığı gibi, Urfalı Mateos'un verdiği bilgiye göre bu yöreden 70 bin insanı da alıp memleketine götürmüştü. Bunun üzerine sultanın sefere çıkmasıyla Yağbasan çekilmiş ve yeniden *Elbistan* bölgesi Selçukluların eline geçmişti.

Bu dönemde 1156'da Kilikya Ermeni prensinin kardeşi ve *Karadağ (Amanoslar)* senyörü Stefan *Maraş*'a gelip adamlarını Ermeni ahâlinin evlerine gizlemişti. Sabah olduğunda onlar, kale kapısı açılınca içeri girip kale kapısı ve dış duvarları tutup içeride kalanları yakalamışlardı. Türklerin gelmekte olduğuna dair haberler ulaşınca Ermeniler korkmuşlardı. Ermeniler hem içeridekilerle hem de dışarıdakilerle çarpışmaktan korkarak şehri yağma edip evleri ve götüremeyecekleri her şeyi yakmışlar, bütün ahaliyi de yanlarına alıp kaçmışlardı. Götürülenler arasında Ermeni, Süryani halkın yanında Bar Dionysius Çalibi adlı bir de Süryani papazı vardı. Bu papaz günümüze ulaşmayan, Stefan ve Ermenilerin *Maraş*'i işgali ve yaptıkların zulümleri anlatan, üç risale yazmıştır. Bu sırada *Maraş*'ta Ermenilerin yanında Süryani halkın da yaşadığı anlaşılmaktadır. Şehrin imdadına yetişen II. Kılıç Arslan yıkık ve harap hale gelmiş bir yerle karşılaşmış, burada yaşayan Hıristiyanlara iyi davranarak kaçan ve dönen Ermenilerin evlerine, çiftliklerine ve meyveliklerine dokunmamıştı. O, sadece Ermenilerle işbirliği yapan bir papazı öldürttü.

Buradan *Keysun* taraflarına yürüyen Selçuklu ordusu yerlerinden kaçan ahâlîyi yeniden yurtlarına yerleştirdi. Selçukluların kararlılığı karşısında zor durumda kalan Ermeniler pişman oldular. Hatta *Maraş ile Elbistan* arasında bulunan *Pertus* kalesi Stefan ve kardeşi Toros'un rızasıyla II. Kılıç Arslan'ın dostluğunu kazanmak için Türklere teslim edildi. Sultan Ermenilerin bu tutumu karşısında *Pertus* kalesini yeniden onlara verdi. 1165'de II. Kılıç Arslan, *Elbistan ve Darende*'yi Dânişmendlilerin elinden aldı. Bu sırada Ermeni Prensi *Toros* da *Maraş*'ı yağmalayıp 400 Türkü esir almıştı. Ermeni prensi bunları, Nureddin Mahmut'un elinde bulunan Hıristiyanlarla değiştirmek için ona başvurarak onları teslim etmediği takdirde, Türkleri öldüreceğini bildirdi. Bunun üzerine Nureddin, Hıristiyanları fidye karşılığında salıvermiştir.

II. Kılıç Arslan, *Kilikya Ermeni Prensligi, Antakya Haçlı Prenskepliği* ve *Suriye Eyyübî* melikleri arasında kalan *Maraş* ve çevresine özel bir önem verdi. Bilhassa *Maraş-Adana-Kayseri* arasındaki üçgenin dağlık mintakasında kurulan ve merkezi *Sis* olan Ermeni Prensligi kuvvetleri sürekli Selçuklu topraklarına saldırılar yapıyorlardı. Bunlara karşı koymak için düzenlenen seferlerde bölgenin dağlık olmasından dolayı kesin netice alınamaması yüzünden sultan, *Maraş*'ta bir uç beyliği kurmak için harekete geçti. *Maraş* şehri stratejik bir konuma sahip olup, *Güney Anadolu ve Suriye üzerinden Orta Anadolu*'ya yapılacak askeri seferlerin veya ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında bulunmaktaydı. Bu bakımdan *Maraş* sınırlarından veya yakınından dört önemli kervan yolu geçmekteydi. Bunlardan birincisi *Kayseri-Sarız-Göksun-Maraş- Haleb*, ikincisi *Kayseri, Elbistan, Malatya*, üçüncüsü *Kayseri- Sarız veya Karakilise- Hurman-Elbistan- Akçaderbend-Göynük-Dülük-Haleb* yolu idi. Dördüncüsü ise *Ayas-Misis- Andırın-Geben*

üzerinden gelip *Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'ya* açılan yoldu. Bu yol *Kilikya Ermenilerinin* elinde bulunan topraklardan geçmekteydi. Ayrıca *Haleb-Akçaderbend-Elbistan-Zibatra (Doğanşehir)* üzerinden *Malatya'ya* giden bir yol daha vardı.

5.1.Hüsameddin Hasan Bey

II. Kılıç Arslan, *Maraş* ve yöresinde yaşayan Türkmenleri teşkilatlandırıp bir idârî düzen içinde yönetmek, Haçlı ve Ermeni saldırılarına karşı bir savunma noktası oluşturmak ve Eyyûbîlerin bu bölgeye karşı girişecekleri hareketi önlemek için *Maraş* uç beyliğini kurdu. Bu uç beyliğinin ne zaman kurulduğu belli değildir. Ancak tahmînî olarak 1176'da *Miryakefalon Savaşı'nın* kazanıldığı tarihten sonra olması muhtemeldir. II. *Kılıç Arslan*, tahta geçtikten sonra *Kayseri, Sivas ve Malatya Dânişmendli* melikleri ile mücadeleye girişmişti. Sultana karşı kardeşi Şahinşah'ın da katılımıyla *Dânişmendli* meliklerinden başta *Sivas* emiri Yağbasan olmak üzere, Bizans, *Kilikya Ermenileri*, Haçlılar, Zengîler ve Artuklular gibi devletlerin katılımıyla arka arkaya ittifaklar kurulmuştu. Bu süreç içinde zaman zaman *Maraş ve Elbistan* bölgesi de Selçukluların elinden çıkmıştı. Yine *Maraş'ın* güneydoğusunda bulunan yerlere de önce Zengîler daha sonra da Eyyûbîler göz dikmişti.

II. *Kılıç Arslan* ülkesine karşı girişilen bütün muhalefet ittifaklarını bertaraf ederek 1168–1178 yılları arasında *Kayseri, Zamantı, Sivas, Elbistan ve Maraş* şehirlerini tamamen hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. *Elbistan'a* oğlu Mugisüddin Tuğrulşah'ı melik olarak görevlendirirken, *Maraş'ı* da ümerasından Emir Hüsameddin Hasan Bey'e verdi. Claude Cahen, Selçukluların XII. Yüzyılda *Suriye* sınırları dolaylarındaki *Maraş Eyaletini* geçici ya da sürekli olarak *timar (iktâ)* düzeyine çıkardıklarını, bu düzeyi on üçüncü yüzyılda da koruduklarını belirtmektedir. Hüsameddin Hasan Bey'e *iktâ* edilen *Maraş*, onun ölümünden sonra oğullarına intikal edecekti. Bu şahsın II. *Kılıç Arslan'ın* emirlerinden biri olduğunun dışında kaynaklar bilgi vermemektedir. Ayrıca onun *Maraş* ve çevresindeki idarî, siyasî ve îmar faaliyetleri hakkında da bilgi mevcut değildir.

5.2.Melik İbrahim

Hüsameddin Hasan Bey'den sonra yerine geçmesi gereken oğlu Melik İbrahim'in, *Maraş* emirliğine ta'yin edilip edilmediği bilinmiyor. Osman Turan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra oğulları I.İzzeddin Keykâvus ile I.Alâeddin Keykubâd arasındaki taht mücadelesinde rol oynayan Melik İbrahim'in Hüsameddin Hasan Bey'in oğlu olduğunu belirtmektedir. Buna göre Hüsameddin Hasan Bey'den sonra oğlu Melik İbrahim değil de *Maraş Emirliğine* onun oğlu Nusretüddin Hasan b. İbrahim getirilmiştir. Bu durum iki sebepten kaynaklanmış olabilir. Bunlardan biri, Melik İbrahim, I. İzzeddin Keykâvus'a muhalif olup da kardeşi I.Alâeddin Keykubâd'ı desteklemiş olmalıdır. Oğlu Nusretüddin Hasan'ın ise I.İzzeddin Keykâvus taraftarı olduğu bellidir. Bundan dolayı Melik İbrahim, sultan tarafından

Maraş emirliğine getirilmeyip oğlu getirilmiş olabilir. İkincisi ise bu sırada *Maraş'ın* Ermeniler tarafından işgali Melik İbrahim'in babasının *iktâını* elde etmesine mani olmuş olabilir. Nihâyet üçüncü bir ihtimal de herhangi bir sebeple Franklara esir düşmüş olması ihtimaldir. I.İzzeddin Keykâvus'un 1216'da *Antalya* kuşatması sırasında Melik İbrahim'in de adı geçmektedir.

M.Halil Yinanç, Nusretüddin Hasan Bey'in yaklaşık yarım asır kadar *Maraş emirliğinde* bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bilgi doğruysa Nusretüddin Hasan Bey'in 1185'den sonra *Maraş Emirliğine* getirilmiş olması lâzımdır. Ancak onun bu kadar uzun süre *Maraş Emirliğinde* bulunmadığını tahmin ediyoruz. Olsa olsa bu yarım asırlık süre dedesinin emirliği ile birlikte olmalıdır. Ondan sonra *Maraş Emiri* olan iki oğlunun birincisi 7 yıl, ikincisi ise 17 yıl *Maraş Emirliğinde* bulunmuştur.

Maraş Uç Beyliğinin ilk emiri olan Hüsameddin Hasan'ın görevinin ne zaman sona erdiği de açıkça belli değildir. 1186'dan sonra da *Maraş* birkaç defa Selçukluların elinden çıkmıştır. 1208-9 yılında I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in *Maraş'ı* yeniden Ermenilerden aldığı ve buraya Hüsameddin Hasan Bey'i yeniden emir atadığı ifade edilmektedir. Ancak bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Çünkü bu sırada Hüsameddin Hasan Bey'in hayatta olmadığını ve *Maraş emirliğine* atanan kişinin de torunu Nusretüddin Hasan Bey olduğunu düşünüyoruz. 1211'de Nusretüddin Hasan Bey'in *Maraş emirliğinin* başında olduğu görülmektedir. Bu şahsın aynı tarihte I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü ve iki oğlu arasındaki taht mücadelesinde, I.İzzeddin Keykâvus'u sultan seçtiren kadar nüfuz sahibi olduğu bilindiğine göre çok önceden beri *Maraş Emiri* olmalıdır.

5.3. Nusretüddin Hasan Bey

II. Kılıç Arslan'ın *Maraş Uç Beyliğini* kurduğu sırada, *Maraş* üzerinden Türkmenler *Kilikya Ermenileri* üzerine akınlarına devam ediyorlardı. II. Kılıç Arslan 1180 yılında *Kilikya* mıntakalarında hayvanlarını otlatan Türkmenlere saldıran Ermeniler üzerine sefer yapmaya karar verir. İbn Tagribirdî'nin belirttiğine göre sultan, Ermeniler üzerine yapılacak sefere Eyyübîleri de davet etmek için *Kahire*'ye elçiler gönderir. Selçuklulara yardım etmeye karar veren Selahuddin Eyyübî ordusu ile *Maraş'a* kadar gelerek, Ermeni Prenslığının üzerine Kılıç Arslan ile beraber sefere çıkar. Birleşik Selçuklu ve Eyyübî ordusu Ermenilerin yaşadığı şehirler üzerine yürüyüp tahrip etmiş ve Ermeni Prensi II. Rupen aldığı Türk esirleri serbest bırakmak ve tazminat ödemek şartıyla barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Ermeni Prensinin barış isteği II. Kılıç Arslan ve Selahuddin Eyyübî tarafından kabul edilmiş ve seferin tamamlanmasından sonra Selahaddin Eyyübî ordusuyla birlikte ülkesine dönmüştür.

1187 yılında *Malatya* ve *Kayseri* yörelerinden ayrılan 5.000 Türkmen süvarisi, Rüstem Bey adlı liderlerinin emrinde *Maraş* üzerinden Ermenilerin elinde bulunan yerlere saldırırlar. Ancak bölgenin sarp ve dağlık olması, geçitlerin Ermeniler tarafından tutulması yüzünden başta Rüstem Bey olmak üzere birçok Türkmen öldürülür. Bu hadise yaşanırken *Maraş emirliğinin*

başında bulunan kişinin bu mücadelede rolü olup olmadığı bilinmemektedir. II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra, Ermeni prensi II. Leon, sultanın oğulları arasında başlayan saltanat kavgasından istifa ederek Türklerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirmişti. Hatta Süryani Mihail'in verdiği bilgiye göre *Anadolu'da* 72 müstahkem yer Ermeniler tarafından işgal edilmişti. Bu kalelerden bazıları da Bizans'a aitti. Müellif, II. Kılıç Arslan'ın oğlu *Elbistan* meliki bulunan Mugiseddin Tuğrulşah'ın bile II. Leon'un yanına giderek ona tâbi' olduğunu belirtmektedir. Ancak bu bilgi diğer kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. *Kilikya Ermenilerinin* Türk topraklarına saldırılarının devam etmesinden dolayı 1199'da Rükneddin Süleyman Şah, onların üzerine yürümüş ve mağlup ederek Selçuklulara tabi hale getirmişti.

1204'de Sultan II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü ve yerine çocuk yaşta bulunan oğlu III. Kılıç Arslan'ın geçmesi üzerine *Kilikya Ermeni Prensi* II. Leon Selçuklu tabiiyetinden çıkarak Türk topraklarına saldırır. O, 1205'te *Göksun* ve buraya yakın bazı yerleri işgal ederek *Elbistan'a* kadar gelmiş ve Türkleri esir edip mallarını yağmalamıştı. II. Leon, *Anadolu ve Suriye'de* saldırılarına devam ederek Aralık 1205-Ocak 1206'da *Antakya'nın* kuzeyindeki *Derbsâk'ı* ele geçirip yakmış ve halkını da esir etmişti. Bu tarafta Ermeniler ilerlemelerine devam ederek *Haleb* yakınlarına kadar sokulmuşlar, bölgede yaşayan Türkmenleri öldürüp mallarını yağmalamışlardı. Bu defa da Amik ovasından kuzeye doğru yönelen Ermeni kuvvetleri *Maraş* yakınlarına kadar gelerek birçok yeri yağmalayıp bölge halkını esir edip bir kısmını da öldürmüşlerdi. Ermenilerin ele geçirdiği *Haleb* yakınındaki beldelerle *Antakya* yakındaki *Derbsâk*, *Haleb Eyyûbî meliki* Melikü'z-Zâhir'in elindeydi. *Maraş ve Göksun* çevreleri ise Selçukluların elindeydi. Melikü'z-Zâhir Ermenilerin üzerine yürüdüyse de II. Leon onunla çatışmadan kaçmış ve elde ettiği ganimetlerle *Kilikya'ya* dönmüştü.

Ermenilerin Selçuklu ve Eyyûbî topraklarına saldırıları bir türlü hız kesmiyordu. Bu saldırılar sebebiyle *Anadolu ve Suriye* şehirleri arasındaki ticaret yollarının güvenliği sarsılmış ve tüccarlar zarar etmeye başlamışlardı. II. Leon 1207-1208'de *Göksun* üzerinden *Elbistan'a* kadar ulaşmış, şehri kuşatmış fakat alamamıştı. Ancak bölgede önemli ölçüde tahribat ve yağmada bulunmuştu.

Kilikya Ermenilerinin Göksun ve Elbistan'daki tahribatları, arkasından da *Maraş'ı* yağmalayıp *Haleb'e* kadar inmeleri sebebiyle Selçukluların Ermeniler üzerine bir sefer yapmaları zarûrî hale gelmişti. I. Gıyâseddin Keyhüsrev onlara ağır bir darbe indirmek niyetindeydi. Bu amaçla Ermenileri iki ateş arasında bırakmak için *Haleb Eyyûbî* hükümdarı Melikü'z-Zâhir'e ittifak teklif etti. Selçuklu sultanı Eyyûbî hükümdarına elçi yollayarak asker göndermesini istedi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir Seyfeddin İbn Alemüddin ve İzzeddin Aybek komutasında bir ordu gönderdi. Birleşik Eyyûbî ve Selçuklu ordusu *Kilikya Ermenilerinin* üzerine yürüdü. Bu çatışmalar sırasında başta *Maraş ve Pertus Kalesi* olmak üzere birçok yer Ermenilerin elinden alındığı gibi bu kalenin senyörü olan Ermeni prensin oğlu Gregorie de esir edildi. Bilhassa *Maraş ve Elbistan* arasındaki dağlık bölgede bulunan *Pertus* kalesinin alınması, Ermenilerin morallerini bozdu. Bu arada kış ayları

yaklaştığından dolayı sultan ertesi yıl yeniden seferden yapmak kaydıyla geri dönmüştü. Ermeni Prensi Leon ise Eyyûbî Melikleri el-Adil ve ez-Zâhir'e başvurarak barış istedi. I.Gıyâseddin Keyhüsrev, Müslüman esirlerin serbest bırakılması, tazminat ödenmesi ve *Haleb* sınırlarına bir daha tecavüz edilmemesi şartıyla onun barış isteğini kabul etti. Bundan sonra Ermeni Prensi Selçuklu sultanına tabi olarak onun adına sikkeler kestirmiştir. Ermenilerden alınan *Pertus kalesi* de Nusretüddin Hasan Bey'e tevcih edilmiştir.

1211 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Bizans İmparatoru Laskaris'le *Alaşehir'de* yaptığı savaşta şehit düşmesi üzerine Selçuklu tahtına hangi oğlunun geçeceği konusunda münakaşa çıkmıştı. Tahtın namzedi sultanın üç oğlundan *Malatya meliki* İzzeddin Keykâvus mu, *Tokat meliki* Alâeddin Keykubâd mı yoksa *Koyluhisar meliki* Celâleddin Keyferîdûn mu sultan olacaktı. İşte bu sırada ümerânın en nüfuzlularından biri olan *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey, İzzeddin Keykâvus tarafına ağırlığını koyarak onun sultan olmasını teklif etti. Bunun üzerine diğer beyler de onun teklifini kabul ederek I. İzzeddin Keykâvus'u sultan yaptılar. Böylece başta *Maraş emiri* Nusretüddin Hasan Bey olmak üzere ümeranın çoğunluğunun desteğini elde eden I. İzzeddin Keykâvus'u sultanlık yarışını kazanmış oldu. I.İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasında büyük rol sahibi olan Nusretüddin Hasan Bey onun zamanında *Maraş emirliğine* devam etmiştir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu I.Alâeddin Keykubâd mağlubiyeti kabul etmeyen bir mizacı sahipti. Bundan dolayı ağabeyisinin sultanlığına karşı çıkararak *Kayseri'de* onu kuşattı. I.Alâeddin Keykubâd *Erzurum meliki* amcası Mugîseddin Tuğrulşah ve *Kayseri'yi* vermeyi vaat ettiği *Kilikya Ermeni prensi* II.Leon'nu da yanına alarak sultana karşı harekete geçmişti. Ayrıca bazı ileri gelen ümeradan da ona destek vardı. I. İzzeddin Keykâvus kendisine karşı oluşan bu ittifakı yanına aldığı Mübârizüddin Çavlı, Zeyneddin Beşâre, Mübârizüddin Behramşah, Celâleddin Kayser ve Nusretüddin Hasan Bey gibi ileri gelen komutanları sayesinde bertaraf etmeyi başardı. Ermeni prensine para, erzak ve ülkesine I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı boyunca dokunmayacağına dair bir ahitname verilerek I.Alâeddin Keykubâd'a verdiği destek kesildi. Kendi hâkimiyet sürdüğü *Erzurum'un* tehdit altında olduğunu iddia eden Mugîseddin Tuğrulşah da I.Alâeddin Keykubâd'ı yalnız bıraktı. Bunun üzerine I.Alâeddin Keykubâd ağabeyini kuşattığı *Kayseri'yi* terk ederek *Ankara'ya* çekildi. Daha sonra da burada yakalanarak *Minşar kalesine* bir müddet sonra da başka bir kaleye nakledilerek ağabeyi ölünceye kadar hapiste tutuldu. I. İzzeddin Keykâvus kardeşinin tehlikesini bertaraf ettikten sonra ümerasına *iktâlar* dağıttı. *Elbistan şehri* Mübârizüddin Behramşah'a *iktâ* edildi. *Maraş'ta* ise Nusretüddin Hasan Bey emirliğine devam etti.

I.İzzeddin Keykâvus 1216'de *Antalya'yı* yeniden fethetti. Yukarıda bahsi geçtiği gibi bu sırada *Antalya'da* *Maraş Emiri* olarak adı geçen, fakat hiçbir zaman emirliğinin başına geçemeyen Melik İbrahim b. Hüsameddin Hasan'ın sultana karşı itâatsizlik içinde olduğu görülmektedir. Ancak burada bir netlik yoktur. Melik İbrahim Rumlarla birlikte sultana direnen bir kişi miydi, yoksa onların eline esir mi düşmüştü? Görünen o ki her ne şekilde

olursa olsun oğlu *Maraş emirliğinde* bulunan Melik İbrahim *Antalya* tarafında bulunmaktaydı. *Antalya'nın* Rumlardan alınması sırasında 30 kadar adamı ile bir dağa sığınmış olan Melik İbrahim sultanın gönderdiği adamlar tarafından yakalanıp huzura getirilir ve affedilir. Hattâ sultan ona birkaç kasabanın idaresini vererek gönlünü aldı. Selçuklulara karşı direndiği görülen ve yakalandıktan sonra da affedildiği belirtilen Melik İbrahim ile sultanın arasının açık olduğu anlaşılmaktadır.

Ermeni Prensi II. Leon, Selçuklu ordusunun *Antalya'yı* fethi sırasında, Türk topraklarına karşı saldırıya geçmiş ve bazı yerleri işgal etmişti. I. İzzeddin Keykâvus, *Antalya'nın* fethini müteakip Ermenileri cezalandırmak için *Maraş'a* hareket etti (1216). İbn Tagribirdî, *Haleb Eyyübî hükümdarı* Melikü'z-Zâhir'in de Ermenilerin üzerine sefere çağrıldığını, ancak onun Selçukluların *Haleb'i* alma ihtimaline karşı katılmadığını yazmaktadır. Sultan kendisinin *Maraş* üzerinden *Kilikya'ya* girmesini, Eyyübîlerin ise *Antakya* üzerinden *Çukurova'ya* saldırmasını planlamıştı. Ancak *Kahire Eyyübî hükümdarı* ve amcası Melikü'l-Adil'in girişimlerinden dolayı Melikü'z-Zâhir Selçuklulara yardım etmedi. Bu arada Ermeniler de kıymetli hediyelerle Eyyübîleri Selçuklulara yardımdan alıkoymak istemişlerdi.

I. İzzeddin Keykâvus'un Eyyübîlerden yardım alamayınca tek başına Ermenilerin üzerine yürümeye karar verdiğini görüyoruz. Sultan ordunun *Kayseri'nin* doğusunda *Zamantı kalesi* yakınlarında bulunan *Yabanlı Ovası'nda* toplanması emretti. *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey'e de haber gönderilerek Ermenilere karşı harekete geçmesi istendi. Sultan, *Maraş Emirini*, daha önce Eyyübîleri Ermenilerin üzerine saldırtmayı düşündüğü *Antakya* taraflarına gönderdi. Nusretüddin Hasan, *Maraş'tan* yola çıkarak *Amik ovasını* boydan boya geçerek *Haleb Eyyübîlerine* bağlı olan fakat içinde Ermenilerin yaşadığı *Balat'ı* kuşattı. Kale şiddetli bir muhasara ile ele geçirilerek Ermeniler cezalandırıldı. *Maraş Emirinin Balat'ı* alarak içindeki ahâlîyi cezalandırdığı haberi Ermeniler tarafından *Haleb'e* ulaştırılınca, Melikü'z-Zâhir bu durumdan endişe duymuştu. O, Selçukluların gerçek niyetinin *Suriye toprakları* olduğunu zannetmişti. Bunu haklı çıkaracak işaretler de yok değildi. Ancak, I. İzzeddin Keykâvus Ermenilerin *Balat'ı* bir üs olarak kullandıklarını, Müslüman tüccarlara saldırarak mallarını yağmaladıklarını ve ele geçirdikleri malları burada sakladıklarını, ayrıca onların *Kilikya Ermenilerine* yardım ettiklerini ve bundan dolayı da *Maraş Emirinin Balat'a* girmesini istediğini ifade etti. Selçuklu sultanı, Melikü'z-Zâhir'in gönlünü almak için ondan özür bile diledi.

Çinçin Kalesinin Fethi: I. İzzeddin Keykâvus kendisi de Ermenilerin elinde bulunan kaleler üzerine sefere çıktı. *Balat'tan* dönen *Maraş Emiri* de bu sefere iştirak etti. Selçuklu kuvvetleri sefer hazırlıklarını *Yabanlı Ovası'nda* yaptıktan sonra Ermeni sınırını *Kösi-dere* ve *Gökerin* üzerinden geçerek *Göksun'a* uğrayıp *Çinçin* kalesini kuşattı. Mancınıklar kurularak kaleye ve şehre taşlar fırlatıldı. Çaresiz kalan kale halkı sultanın teslim teklifine üç günlük mühlet isteyerek cevapladılar. Eğer bu sürede II. Leon'dan yardım gelmezse hiçbir şart ileri sürmeden teslim olacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine sultan kaleye taş atan mancınıkların durdurulmasını istedi.

Kale halkı Ermeni prensine başvurmuş, o ise kendi başının çaresine düştüğü için yardıma gelemeyeceğini ve dilediklerini yapmakta serbest olduklarını bildirmişti. Bu durum üzerine *Çinçin* halkı sultana haber göndererek canlarına, aile ve çocuklarına dokunulmaması şartıyla kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Sultan *Çinçin* kalesinin emanla teslim edildiğine dair bir ferman hazırlattı. Kale halkı gönderilen ferman üzerine huzura geldiler. Bu arada kale kapıları açılarak Selçuklu sancağı kale burçlarında dalgalandırılmıştır. Divan nâipleri kaleye çıkarak ele geçirilen silah, zahire ve diğer eşyanın durumuna bakarak ihtiyaç olduğu kadar aldılar. Kaleye muhafızlar ve kale komutanı konulduktan sonra fetih tamamlanmış oldu.

Haçin Kalesinin Fethi: *Çinçin* kalesinin fethedilmesinden sonra Selçuklu ordusu *Haçin* kalesini kuşattılar. Kalenin etrafına mancınklar kurularak içeriye güller yağdırıldı. Ayrıca *Antalya'nın* fethinde çok iş gören ve üzerine 10 kişinin çıkabildiği geniş ve yüksek merdivenler de kalenin duvarlarına yanaştırılmıştı. Selçuklu ordusunun bu şiddetli kuşatmasına rağmen içeridekilerin şiddetli bir direniş yaparak kolayca pes etmeyecekleri anlaşılmıştı. Bu arada Selçuklu kuvvetlerinin üstünlüğü, taş atan mancınkların ve okçuların ok atışları, içeridekilerin dışarı çıkmalarına engel oluyordu. Selçuklu askerleri yüksek merdivenlerin yardımı ile kaleye girmeyi başarıp kapısını açmışlar ve içeridekileri etkisiz hale getirip teslim almışlardı. Sultan kaleye komutan (dizdar) ve muhafızlar tayin etti.

Geben Kalesinin Kuşatılması: *Haçin* kalesinin fethinden sonra sıra *Geben* kalesine gelmişti. Ancak Selçuklular ile Ermeniler arasında en şiddetli çatışma burada vuku'a geldi. *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey de yanında olduğu halde *Geben kalesi* üzerine yürüyen sultan I. İzzeddin Keykâvus burada sert bir direnişle karşılaştı. Bu sırada yaşlanmış ve hasta bir durumda olan *Ermeni prensi* II. Leon ise ordusunun başına *baron* Konstantin'i tayin etmişti. Bu adam ve diğer Ermeni iler gelenleri *Geben kalesinin* üzerinde bulunan bir dağın başındaki *Şoğagan Manastırı'nda* karargâh kurup, Selçuklu ordusunu beklemeye başlamışlardı. Sultan 3000 seçme askerle *Emir-i Meclis* Mübârizüddin Behramşah'ı öncü birliklerin başında Ermenilere karşı gönderdi. İki Türk askeri ise Ermeniler hakkında keşif yapmaya çalışırken pusuya düştüler. Atlarından düşürülen bu askerler yakında bulunan bir köprüye sığınmışlardı. Burası *Geben kalesi* yakınından akan ve *Ceyhan'a* dökülen *Körsulu Çayı* üzerindeki bir köprü olmalıdır. Ok, kılıç ve gürzleriyle kendilerini savunmaya çalışan bu askerlerin durumu haber alınca onlara yardım amacıyla 100 seçme süvari gönderildi. Bu durum Mübârizüddin Behramşah'a da bildirildi.

Yeri tespit edilen Ermeni ordusunun durumu sultana iletilmiş ve neticede sultan ordunun harekete geçmesini emretmişti. Sultanın saldırı emrini çavuşlar, Türkçe olarak askerlere duyurmuşlardı. Selçuklu ordusu *Melheme Ovası'nda* merkez, sağ ve sol kol olmak üzere üçlü savaş düzenine geçmişti. Diğer taraftan Ermeni güçleri de ovaya inmişti. İki taraf arasında devam eden şiddetli çatışmada Mübârizüddin Behramşah sultanın gelmesini beklemeden ileri atılmış ve kıyasıya bir çatışma başlamıştı. Bu arada çatışma alanına yetişen sultan, şiddetli bir şekilde *Geben kalesinin* kuşatılmasını da

istemmişti. *Haçin* kalesinin kuşatılmasında olduğu gibi mancınıklar ile *Geben* kalesinin içine güller yağdırılmaya başlanmıştı. Kalenin *senyörü baron* Leon ile kalenin içinde bulunan diğer Ermeni şefleri ani bir çıkış hareketi yaparak Selçuklu ordusunun saflarını yararak mancınıkları yakıp kaçtılar. Bunun üzerine I. İzzeddin Keykâvus kaleyi kuşatmaktan vazgeçerek onları takip etmek için ovaya indi ve *İzdi'de* Ermeni orduları başkumandanı Konstantin ile bir meydan savaşına tutuştu. Selçuklu ordusu süratli bir çevirme hareketi ile Ermenileri kısaç içine aldı. Daha sonra Ermeni başkomutanı olan *baron* Adan, Selçuklu ordusunun fazlalığı yüzünden Konstantin'e yardım edemedi. Ermeni ileri gelenlerinden Kyr İsak (Gersak), Vasil (Azil), Oksentz ve bazı komutanlar esir edildiler. Bu arada Mübârizüddin Behramşah Ermenilerle kahramanca vuruşup, *baron* Konstantin'i yere düşürüp esir almıştı. Yine Oşin ve Noşin adlı baronlar da esir alınarak bütün esirlerle birlikte sultanın huzuruna gönderildi. İki taraf arasındaki çatışma sabahtan akşama kadar devam etti. Gece olunca Ermeniler karanlıktan faydalanıp kaçtılar. Ermeni ordusunun geri kalan kısmı tamamen imha edildi. Bundan sonra Ermeniler takibe alınmış ve yakalananlar da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. *Geben kalesi* alınamamakla birlikte Selçuklular Ermenilere karşı büyük bir zafer kazanmışlardı. Sultan, kış ayları yaklaştığından ertesi yıl yeniden sefere çıkmak amacıyla *Kayseri*'ye dönme emri verdi.

I.İzzeddin Keykâvus'un amacı Ermeni meselesini tamamen çözmektir. Ermeni prensi sultanın kararlılığını görünce barış istemek zorunda kalmış ve Selçuklulara tabi kalacağına dâir yemin etmişti. Bunun üzerine Sultan Ermenilerin barış ve tabiiyet teklifini kabul etti. Yapılan anlaşma gereğince Ermenilerden fethedilen *Haçin*, *Çinçin kaleleri* ile *Geben kalesi* etrafındaki topraklar onlara iade edilirken, daha önce onların işgal ettikleri *Ulukışla*, *İsova Çayı* ve *Lozad (Lauzad)* geçidi gibi yerler Selçuklulara teslim edildi. Ermenilerle Selçuklular arasında anlaşmanın yapılması ile kervan yolları açılmış ve iki tarafın tüccarları gelip gitmeye başlamışlardı.

I. İzzeddin Keykavus'un Ermeniler üzerine düzenlediği bu sefer esnasında Selçukluların eline önemli ölçüde ganimet geçmiştir. Bu elde edilen ganimetlerin fazlalığından *Kayseri'de* bir baş sığır ve at iki dirheme, beş altı baş koyun bir dirheme, bir Ermeni erkek kölesi ve cariyesi ise 50 akçeye satılmıştır. *Kayseri'ye* zaferle ulaşan ordunun gelişinden dolayı şehirde şenlikler yapıp, başarı kazanan beylere hediyeler verilip, *iktâlar* dağıtılmıştır. Ayrıca sultan başarısından dolayı Mübârizüddin Behramşah'a kendi elbisesini giydirip onu beylerbeyi rütbesine çıkarmıştır.

Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey, I. İzzeddin Keykâvus'un 1218'de düzenlediği *Haleb seferine* de katıldı. *Haleb hükümdarı* Melikü'z-Zâhir'in ölümü üzerine yerine üç yaşındaki oğlu Melikü'l-Azîz geçirilmişse de asıl iktidar onun *atabeyliğine* getirilen Şihabeddin Tuğrul'un elindeydi. Ona muhalif bazı komutanlar I.İzzeddin Keykâvus'a başvurarak *Haleb'e* davet ediyorlardı. Dımaşk Eyyübî hükümdarı Melikü'l-Eşref ve diğer Eyyübî melikleri de *Haleb'i* ele geçirmek istiyorlardı. I. İzzeddin Keykâvus da fırsatı değerlendirmek üzere bu şehir üzerine sefere çıkmaya karar verir. Bu amaçla

o, Selahuddin Eyyûbî'nin oğlu *Samsat hükümdarı* Melik'ül-Efdal ile ittifak yaptı. *Haleb* ve kuzeyindeki şehirler alındığı takdirde ona verilirken, *Urfa* ve *Harran* bölgesi de Selçuklulara bırakılacaktı. Böylece Selçuklular Güneydoğu Anadolu bölgesine, *el- Cezire*'ye doğru yayılırken, *Haleb* de kendilerine tabi Melikü'l-Efdal'in olacaktı.

I.İzzeddin Keykâvus *Haleb seferine* çıkmaya karar verince *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey'e de haber vererek hazırlanmasını istedi. Sultan ona gönderdiği mektupta kendisi o bölgeye gelinceye kadar, bütün maiyetiyle birlikte, eski kuvvetlerine ilâve olarak yeni asker temin etmesini, piyâde ve süvâri hazırlamasını, vergilerin toplamasını, silah ve mancınıkları hazırlayarak kuşatma aletlerini de temin etmesini istemişti. Ayrıca *Sivas* ve *Malatya* valileri ile uç beylerine de haberler gönderilerek bilhassa *Suriye seferine* okçu ve süvari birliklerinin katılmasını temin etmeleri istendi. Bu arada *Yabanlu Ovası*'nda toplanan ve alış veriş yapan komutan ve yiğitlere de *Elbistan Ovası*'nda toplanmaları emredildi. İbn Bibi'nin yazdığına göre bu sırada *Maraş'ta* önemli ölçüde Selçuklu askeri ve mühimmatı konuşlandırılmıştı. *Suriye seferine* çıkacak ordunun *Elbistan Ovası*'nda toplanması ve savaş hazırlıklarını tamamlaması 20 gün sürmüştü. I. İzzeddin Keykâvus da *Elbistan'a* gelmiş olup, burada savaş meclisleri kurulup eğlenceler düzenleniyordu. Askerleriyle birlikte buraya gelen bütün emirler sultana bağlılıklarını yenilediler. Sultan da onlara fethedeceği toprakların dağıtımını yaptı.

Sultan *Haleb'e* gidilecek en kestirme yoldan geçilmesini istiyordu. *Haleb'e* giden en kısa yol da *Akçaderbend* üzerinden geçendi. Ancak Selçuklu ordusunun hangi yolu takip ettiği kesin belli değildir. Tahminlere göre ordu *Elbistan-Akçaderbend-Hades* yolunu takip ederek *Haleb Eyyübilerine* bağlı *Marzuban'a* ulaşmıştır. Fakat kaynaklar çok iyi bilinen bir geçit olan *Akçaderbend'den* bahsetmezler. Diğer bir yol ise *Elbistan-Zibatra (Doğanşehir)* ve *Malatya* üzerinden geçendi. Ancak çok uzun olan bu güzergâhın takip edilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü sultan bir an önce ve en kestirme yoldan *Haleb* üzerine yürünmesini istemişti. Sultanın *Suriye seferini* anlatan kaynakların Ortaçağların en iyi bilinen geçitlerinden biri olan *Akçaderbend'in* adını zikretmemeleri bir hayli ilginçtir.

Elbistan'dan çıkıldıktan sonra Selçuklu ordusu *Marzuban(Yavuzeli)* kalesine gelerek burayı kuşatır. Çok hazırlıklı ve donanımlı olan Selçuklu ordusu beraberlerinde getirdikleri kale deliciler ve okçuların yardımı ile üç gün içinde bu kaleyi fethettiler. İbn Bibi, *Maraş hükümdarı* olarak nitelediği Nusretüddin Hasan Bey'in *Marzuban'ın* fethedilmesinden sonra büyük bir ordu, çok sayıda eşya ve teçhizatla sultanın huzuruna geldiğini, bundan dolayı sultanın çok memnun olduğunu ve ona iltifatlar ederek sevgi gösterdiğini belirtmektedir. Sultanın kumanda ettiği esas kuvvetler *Elbistan'da* toplanıp Eyyübilerin üzerine yürürken yapılan plan üzerine *Maraş Emiri* de *Ayıntab* üzerinden geçerek *Marzuban'da* orduya katılmıştı.

Selçuklu ordusu *Marzuban'ın* fethinden sonra Eyyübîlere bağlı bir kale olan *Raban'a (Araban)* geldi. Burası derhal kuşatılarak mancınıklarla dövülmeye başlandı. Halk feryat u figanla sultandan aman dileyerek kaleyi

teslim etti. Yapılan anlaşma gereği *Raban kalesi Samsat hükümdarı* Melikü'l-Efdal'e verildiyse de daha sonra onun Selçuklu ittifakından ayrılması üzerine *Maraş emiri* Nusretüddin Hasan Bey'in adını bilmediğimiz bir damadına verilmişti. Diğer kaynaklardan farklı olarak Ebü'l-Ferec, I. İzzeddin Keykâvus'un *Ayıntab*'ı alıp sonra *Tel-Bâşir'e* yürüdüğünü haber vermektedir. *Marzuban ve Raban'dan* ise hiç bahsetmemektedir.

I. İzzeddin Keykâvus kendisine katılan Melikü'l-Efdal ile birlikte *Haleb Eyyübülerinin* elinde bulunan *Tel-Bâşir* kalesine gelerek orayı kuşattı. Kale komutanı ve halk savunmaya geçmişti. *Derbsâk beyi* Alemeddin Kayser ve *Behinsi Beyi* Necmeddin Altunboğa da Selçuklu sultanına iltihak ederek onu güçlendirdiler. *Tel-Bâşir* on gün kuşatma altında tutuldu. Ancak şiddetle direnişe devam ediyordu. Gerek muhasırlar ve gerekse içindekiler çok fazla kayıp vermişlerdi. Bunun üzerine sultan öfkeye kapılarak kale etrafındaki bütün bağ ve bahçelerin tahrip edilmesini ve ağaçları kesilmesini emretti. Bu durumdan rahatsız olan ahâlî kale komutanının huzuruna çıkarak aman dilenmesini istediler. Bunun üzerine kale komutanı Bedreddin Doldurum İbn Bahaeddin Yarukî çaresizlik içinde kaleyi sultana teslim etmek zorunda kaldı. Kendisine *Elbistan*'ın kuzeybatısında bulunan *Hunî vilayeti (Arutaş) iktâ* olarak verilerek oraya gönderildi. Bu arada ordunun zahire ve mühimmatı azalmış olmalı ki *Malatya ve Elbistan* nâiplerine haber salınarak en kısa zamanda 200 araba zahire ve teçhizat göndermeleri emredildi. Fethedilen *Tel-Bâşir* kalesinin komutanlığı ise Nusretüddin Hasan Bey'in adı bildirilmeyen bir kardeşi getirildi. Yanına asker ve muhafızlardan başka, emin ve seçkin sipahiler de verildi. Claude Cahen, Sultan I.İzzeddin Keykâvus'un *Suriye'nin* kuzeyindeki bu başarılarını *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey'in askerlerine borçlu olduğunu ifade etmektedir.

I.İzzeddin Keykâvus, *Haleb'e* doğru yaklaştığında Selçuklulara karşı bir komplonun hazırlanmış olduğunu öğrendi. *Samsat hükümdarı* Efdal ele geçirilen *Raban ve Tel-Bâşir* gibi kalelerin kendisine verilmemesinden endişe ederek sultanla yaptığı ittifakı bozduğu gibi karşı tarafa da geçmişti. Böylece bütün Eyyübî melikleri Selçuklulara karşı birleşmiş oldu. Bu arada Eyyübî casusları bazı Selçuklu komutanlarına sanki önceden haberleşmiş gibi sahte mektuplar yazarak, bunların Selçuklu askerlerinin eline geçmesini sağladılar. Böylece Selçuklu komutanları güya Eyyübîlerle gizlice anlaşmış gösterildi. Oysa bu hileden ne sultanın ne de komutanların haberi vardı. Bir yandan Melikü'l-Efdal'in ittifaktan ayrılması diğer yandan da bu komplolar sultanı zor durumda bıraktı. Ayrıca iki taraf arasında başlayan öncü çarpışmalarını da Selçuklular kaybetti. Mübârizüddin Behramşah gibi büyük bir komutan esir düştü. Bunun üzerine sultan daha fazla zayıat vermemek için geri çekilmeye karar verdi. Selçuklu ordusunun *Elbistan'a* doğru geri çekilmesi üzerine Melikü'l-Eşref karşı saldırıya geçerek daha önce Selçuklular tarafından fethedilen *Raban, Tel-Bâşir ve Marzuban* gibi kaleleri birbiri peşi sıra aldı. Bu kalelerin sahipleri ve savunanlar başta Nusretüddin Hasan Bey'in damadı ve kardeşi olmak üzere geri çekilmişler ve savaşmamışlardı. Daha fazla ilerlemeyi tehlikeli gören Eyyübî hükümdarı Melikü'l-Eşref esir edilen başta

Mübârizüddin Behramşah olmak üzere Selçuklu komutanlarını serbest bırakarak *Haleb'e* geri döndü.

I. İzzeddin Keykâvus *Elbistan'a* gelerek ordugâhını daha önce olduğu gibi burada kurdu. O, *Haleb seferinin* bir muhasebesini yaparak başarısızlığın ve yenilginin nedenlerini araştırdı. Bu arada *Tel- Bâşir, Raban ve Marzuban* gibi şehirleri savunmak için bıraktığı komutanlar da Eyyûbîler karşısında direnmeyerek sultanın ardından *Elbistan'a* ulaşmışlardı. Bu komutanlar arasında *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey'in damadı olan *Raban kalesi* sahibiyle, kardeşi olan *Tel-Bâşir* kalesi sahibi de bulunuyordu. Sultan hiç acımadan en yakın adamı olan Nusretüddin Hasan Bey'in akrabaları olan bu beyleri savunma yapmadan çekildikleri için idam ettirdi. Onların idam edilmeyip bir kulübenin içinde yakılan komutanlar arasında bulunduğu da iddia edilmektedir.

Beklenmeyen bu yenilgi üzerine I.İzzeddin Keykâvus kızmış, kimse onu sakinleştirememiş ve hattâ teskine cesaret bile edememişti. Sultan, Eyyûbî casusları tarafından yazılan mektupları bir bir komutanların önüne atarak onlardan hesap surdu. Yukarıda değinildiği gibi onların hiçbirinin mektuplardan haberi yoktu. Sultan suçu ve ihmali olduklarını düşündüğü komutanları toplayarak küçük bir kulübeye hapsetti. Bu kulübenin etrafına odunlar yığıldırıp daha sonra ateşe verdirdi. Dışarı çıkarak kurtulmak isteyenler zorla buraya geri sokuldu. Bu suçsuz komutanların hepsi feryatlar içinde diri diri yakıldılar. Sultan daha sonra bu yaptıklarından pişman olup büyük ıstırap duymuş ve bu kulübenin olduğu yere bir mescit yaptırmıştır. *Yanmışlar Mescidi (Mescid-i Sühtegân)* olarak bilinen burası uzun yıllar *Elbistan* halkının hafızalarında yer etmiştir. Dönemin muâsır müellifi ve İslam tarihçisi İbnü'l-Esir, I. İzzeddin Keykâvus'u komutanlarına reva gördüğü bu davranışından dolayı ağır bir şekilde suçlar.

I.İzzeddin Keykâvus, uzun yıllardan beri *Maraş emirliğinde* bulunan Nusretüddin Hasan Bey'in, damadı ve kardeşini öldürmekle birlikte kendisine dokunmamıştı. O da sultana herhangi bir ihanette bulunmayarak hizmetine devam etmiştir. I.İzzeddin Keykâvus, 1220'de ordusunu toplayarak Eyyûbîlerden intikam alma düşüncesiyle yeni bir sefere çıkarak *Malatya'ya* kadar geldi ise de daha ileri gidemeyerek hastalandı ve öldü.

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine Selçuklu ümerâsı hapiste bulunan I.Alâeddin Keykubâd'ı mevcut olan düzeni sürdürebileceğine inandıkları için tahta çıkarmaya karar verdiler. Ancak onlar daha önce ona muhalefet etmişler ve uzun yıllar zindanda yatmasına sebep olmuşlardı. Bundan dolayı kendilerine dokunulmayacağına dair I.Alâeddin Keykubâd'dan bir ahitname aldılar. Ancak tahta çıktıktan sonra sözünde durmayan I. Alâeddin Keykubâd, Nusretüddin Hasan Bey hariç hemen hemen hepsini ortadan kaldırdı. I.Alâeddin Keykubâd zamanında ağabeyini destekleyerek sultan yapan ve kendisinin en büyük muhalifi olan *Maraş Emirine* şimdilik dokunmamıştı.

1225 yılında *Kilikya Ermenilerinin Suriye-Anadolu* kervan yollarını tehdit etmeleri ve Müslüman tüccarlara saldırımları sebebiyle Selçuklu

ordusu iki koldan harekete geçti. Bir kol *Silifke* üzerinden hareket ederken bir kol da *Maraş* tarafından *Ceyhan nehri* vadisinden *Kilikya*'ya indi. Daha önce I. İzzeddin Keykâvus'un fethettiği *Çinçin kalesi* yeniden alındı. *Geben ve Göksun* arasında bulunan *Çinçin'in* önemli bir kale olduğu anlaşılmaktadır. İbn Bibi eserinde bu kalenin fethini manzum bir şekilde yazıya dökmüştür. Burası o kadar önemli bir yerdi ki müellif fethini öven uzun bir şiir yazmıştır. Böylece *Çinçin kalesi* yeniden alınmış ve birçok yer de Selçuklular tarafından fethedilmiştir. *Maraş Emirinin* kuvvetleri de bu sefere daha öncekilerde olduğu gibi katılmıştır.

Nusretüddin Hasan Bey, 1234 yılında I.Alâeddin Keykubâd'ın Eyyübîlerin *Anadolu*'ya yürüyüşünü durdurmak için çıktığı sefere de iştirak etti. I.Alâeddin Keykubâd'ın *Ahlat*'i alması üzerine *Mısır Eyyübî meliki Kâmil ve Dimaşk meliki Eşref*'in önderliğinde 16 Eyyübî meliki *Anadolu Selçuklu* topraklarına saldırmaya karar verdiler. Öyle ki Eyyübî hükümdarları kendi aralarında *Anadolu*'yu taksim bile etmişlerdi. 100.000 kişiyi bulan Eyyübî ordusu *Anadolu*'ya *Haleb-Ayıntab ve Maraş*'ın doğusunda bulunan *Akçaderbend* üzerinden girmeye karar vermişti. Zaten Suriye tarafından *Anadolu*'ya bu sırada ancak *Maraş veya Malatya* üzerinden girilebilirdi. Bu sırada *Antakya Haçlıların, Çukurova* da Ermenilerin kontrolünde olduğu için *Gülek Boğazı* güzergâhı kullanılmıyordu. Eyyübîler *Fırat*'in kollarından biri olan *Nehrü'l-Ezrak*'ı (*Göksu*) geçerek *Akçaderbend'e* dayanmışlardı. Eyyübîlerin niyetini tahmin eden I.Alâeddin Keykubâd, *Kayseri* üzerinden *Elbistan'a* gelmiş ve ordusunu burada düzene soktukten sonra geçitleri tutarak onların *Anadolu*'ya girişini önleyecek tetbirler almıştı.

Selçuklular bölgedeki en önemli geçit olan *Akçaderbend*'i tutarak Eyyübîlerin ilerlemesine mani oldu. Bunun üzerine, *Duzah-dere ve Bafnik* geçitlerini zorladılar. Zamanında Selçuklu askerleri bu geçitleri de tutmuşlardı. Selçukluların önceden aldığı tedbirler Eyyübîlerin umutlarını kırmış ve kendi aralarında ihtilaf da çıkmıştı. Orduları ağır kayıplar vermiş ve erzak sıkıntısı da başlamıştı. Bundan dolayı onlar, *Akçaderbend'den* çekilmeye karar verdiler. Bir kere de *Hısn-ı Mansur, Malatya ve Harput*'u zorlayarak bu mıntakadan *Anadolu*'ya girmeyi denediler. Eyyübîlerin *Akçaderbend'de* Selçuklulara yenilgileri İslam kaynaklarında "*Derbendler yılı*" olarak isimlendirildi. I. Alâeddin Keykubâd aldığı istihbarat neticesinde Eyyübîlerin *Malatya-Harput* tarafından *Anadolu*'ya yürüyeceklerini öğrenince derhal ordusunu bu tarafa sevk etti. Eyyübîler ile ittifak halinde olan Artukluların elindeki *Harput* fethedildi ve buraya saldıran birleşik Eyyübî-Artuklu kuvvetleri mağlup edildi. Neticede girişimlerinin sonuçsuz kaldığını gören Eyyübîler *Anadolu'dan* çekilmeye karar verdiler.

Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'in, Eyyübîlerin *Akçaderbend'e* yürüyüşleri sırasında I.Alâeddin Keykubâd'a büyük faydası dokunmuştu. Onun uzun yıllardan beri *Maraş*'ı yönetmesi ve bölgeyi çok iyi tanımasından dolayı Selçuklu ordusunun başarı kazanmasında büyük rolü olduğu söylenebilir. Selçuklu ümerasının da en deneyimlilerinden biri olan ve uzun yıllardan beri *Maraş Emiri* bulunan Nusretüddin Hasan Bey'in yaşı bir hayli ilerlemişti. Bu sırada I.Alâeddin Keykubâd ile arası açıldı. Sultan önce

elinden *Pertus* kalesini almış, daha sonra da bir sebepten bu değerli devlet adamını idam ettirmiştir.

I.Alâeddin Keykubâd'ın Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırması bir iç hesaplaşmanın sonucu olmalıdır. 1220'de tahta geçtikten sonra, 1211'de ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus ile saltanat kavgasına girdiğinde kendisine muhalif olan emirlerin çoğunu ortadan kaldırarak intikamını almıştı. Ancak bu sırada ağabeyinin tahta geçmesinde en fazla etkili olan *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey'e dokunmamıştı. Sultanın *Maraş emirini* o zaman ortadan kaldırmamasının sebebini bilemiyoruz. Ancak büyük bir nüfuzu olmasına rağmen Nusretüddin Hasan, I.İzzeddin Keykâvus'un saltanatı sırasında makam ve menfaat peşinde koşmamış ve devlete sadakatle hizmet etmişti. Eyyûbîlere karşı düzenlenen *Haleb* seferinin mağlubiyetle sonuçlanmasında dahli bulunduğu töhmetiyle *Maraş emirinin* kardeşi ve damadının sultan tarafından öldürülmesine rağmen bir ses çıkarmamış ve devlete de bir küskünlüğü olmamıştı. I.Alâeddin Keykubâd'ın bu değerli emiri ortadan kaldırmasının sebebi kesin olmamakla birlikte böylesine nüfuzlu bir komutandan kurtulmak istemesi şeklinde açıklanabilir.

Nusretüddin Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra arakaya iki oğlu Maraş Valisi olmuştur. Diğer aile efradı ise *Elbistan'da* yaşamaya devam etmişlerdir. M. Halil Yinanç, *İslam Ansiklopedisi'ne* yazdığı *Elbistan maddesinde* hiçbir kaynak ve belge göstermeden günümüzde *Elbistan'da* yaşayan Emir Hasanoğulları ailesinin Nusretüddin Hasan Bey'in soyundan geldiğini ifade etmektedir.

6.Nusretüddin Hasan Bey'in Oğulları Dönemi

6.1.Muzafferüddin Bey (1234–1241)

I.Alâeddin Keykubâd *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırdıktan sonra *Maraş emirliğini* oğullarına bıraktı. Onun oğullarından önce Muzafferüddin *Maraş emiri* oldu. 1234–1241 arasında *Maraş'ı* yöneten Muzafferüddin, Selçuklu devletine sadakatle hizmet ederek babasının ve akrabalarının öldürülmesinden dolayı sultana herhangi bir düşmanlık beslemedi. I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümü ve yerine geçen oğlu II.Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat sürdüğü 1237-1246 yılları arasında Nusretüddin Hasan Bey'in oğullarının *Maraş hâkimiyeti* devam etti. Bu dönemde *Maraş bölgesinde* etkili olan ve günümüze kadar da yansımaları devam eden Baba İshak isyanı çıktı.

Baba İshak Ayaklanması

1234–1241 yılları arasında Maraş Emirliği'ni yürüten Muzafferüddin zamanında 1240'da Maraş ve civarında Baba İshak isyanı sebebiyle birçok karışıklıklar olmuştur. Bu isyana Maraş bölgesinde konargöçer Türkmen boyları da iştirak ettiler. Moğol istilasını sırasında Harzemşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'ya göç eden Baba İlyas el-Horasani adlı Türkmen şeyhi Amasya'ya gelip yerleşmiştir. Onun daha önceki hayatı hakkında hiç bilgi yoktur. Onun müritlerinden Baba İshak adlı Türkmen lideri 1240 yılında Samsat, Tel-Başir ve Maraş civarında etrafına topladığı kalabalık kitlelerle

ayaklandı. Baba İshak'ın propaganda faaliyet sahası iki ana kola ayrılmaktadır; Baba İshak'ın zaviyesinin bulunduğu Amasya ilini içine alan Orta Anadolu (Tokat, Sivas, Çorum ve çevresi) ile Maraş, Kefersud, Malatya ve Elbistan çevresini içine alan Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Kaynaklar, Baba İshak'ın Maraş ve Elbistan'da gizli faaliyetlerde bulunduğu konusunda müttefiktirler.

Baba İshak İsyanının çıkmasının birçok sebepleri bulunmaktadır. İsyanın yayıldığı bölgelerde yoğun bir Türkmen nüfusu bulunuyordu. İsyanın liderleri bazı yerel inançları ve eski Türk Şamanizm'ini kullanarak, İsmaililik mezhebiyle de karışık bir fikir ortaya çıkarmışlardı. İslamî bir görüntü altında eski Türk inançlarının tesiri altında kalan Baba İshak, büyük bir isyanın başlatıcısı olmuştur. Bu bakımdan Babai ayaklanması, Türkmenler arasında ilk dinsel nitelikli hareket ve tarikat özelliğini taşımaktadır.

1237 yılında babasını zehirleyerek tahtı elde eden sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, sonradan bütün yetkilerini Sadeddin Köpek adlı vezirine devretmiştir. Genç yaştaki sultan tecrübesizdi ve vaktinin çoğunu eğlenceyle geçiriyor, devlet işleri ve halkın sorunları ile pek alakadar olmuyordu. Vezir Sadeddin Köpek ise büyük bir hırs içinde saltanatı ele geçirmek amacıyla sultana karşı bir suikast hazırlığı içindeydi. Bu durumun ortaya çıkması üzerine sultan onu öldürttü. Devletin tepesindeki bu gelişmeler, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in idaresinden memnun olmayan kitlelerden başta Türkmenler olmak üzere, Ahilerin de bu isyana katılmalarına neden olmuştur. Sultan kendisinin idaresinden memnun olmayan Ahi Evren ve taraftarları ile Baba İlyas'ı tutuklamıştı. Selçuklu ülkesinde hüküm süren bu siyasi, iktisadi ve içtimai düzensizlikler, isyancıların işlerini büyük ölçüde kolaylaştırmış ve etkileri uzun süre devam edecek olan Babai isyanını ortaya çıkarmıştır. Ülkenin içerisinde bulunduğu bu durumdan kurtuluşunun tek çaresinin Baba İlyas'ın eliyle olacağı inancı da yerleşmişti. Anadolu Selçuklu Devleti bu isyanın çıktığı sırada iktisadi sıkıntı ile karşılaşmıştı. Bilhassa büyük şehirlerde birtakım işsiz ve serseriler asayiş tehdit ediyorlardı. İktisadi ve ticari yönden gelişmiş şehirlerde çalışan zümre bu durum sebebiyle büyük sıkıntı içinde idi. Bu kitleler, fityan ve ahilik gibi mesleki münasebetler vasıtasıyla örgütlü hale gelmişlerdi. Bir yandan Baba İshak ayaklanması, diğer yandan da şehirde asayiş ve huzuru bozan bu zümreler Selçuklu Devletini derinden sarsmaktaydı.

Baba İshak ayaklanmasının gerçek liderinin ve mimarının Baba İshak değil de Baba İlyas olduğu bugün artık bilinen bir gerçektir. Dönemin bazı kaynaklarında isyanın liderinin Baba İshak olarak geçmesine rağmen bazı kaynaklarda da Baba İshak iki farklı kişi olarak gösterilmektedir. Ancak isyanın yürütücüsü ve komutanı Baba İshak'tır. Bu konu ile ilgili son dönemde yapılan önemli çalışmalara bakarak Babai ayaklanmasının lideri ile yürütücüsünün farklı kişiler olduğu aydınlanmıştır.

İbn-i Bibi'nin ifadesine göre, Baba İshak adamlarından birini Maraş'a göndererek isyanın başlaması için gerekli emirleri vermiştir. Maraş bölgesinde Baba İshak'ın propagandası oldukça etkili olmuş ve birçok Türkmen bu ayaklanmaya katılmıştır. Selçukluların Babailerle ilk mücadelesi

Maraş bölgesinde oldu. Baba İshak, yaşadığı Adıyaman (Hısn-ı Mansur) yakınlarındaki Kefersud bölgesindeki Türkmenleri silahlandırdıktan sonra etrafı ele geçirerek isyanı başlattı. Kısa süre içinde Adıyaman, Gerger ve Kâhta'yı ele geçirdi. Buradan Malatya üzerine yürüdü.

İsyancılar önlerine çıkan bütün kuvvetleri yenip her tarafı zaptederek ilerliyorlardı. Selçuklu Devletinin Malatya valisi Muzaffereddin Alişir topladığı kuvvetlerle Babailere karşı çıktı; ancak ağır bir yenilgiye uğrayarak Malatya'ya kaçtı. Bu arada Maraş bölgesinde de isyan yayılmıştı. Samsat, Kefersud, Antep gibi yerlerde toplanan isyancılar, Maraş bölgesindeki yandaşları ile birleşerek Amasya'da bulunan Baba İlyas'ın yanına gitmek istiyorlardı. Maraş ve bilhassa Elbistan yöresindeki Türkmenlerin de isyana katılımıyla Babailer önemli bir güç haline geldiler. Malatya valisi Alişir ikinci kez asker toplayarak Babailerin üzerine yürüdü. Bu defa Babailerle Selçuklu kuvvetleri Elbistan'da karşılaştılar. Bu çarpışmada Selçuklu kuvvetleri bir kez daha mağlup oldu.

Babailer gönderilen Selçuklu kuvvetlerini arka arkaya mağlup ederek Amasya ve Tokat'a kadar ilerlemişlerdi. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, bunun üzerine komutanlarından Mübarezeddin Armağanşah'ı Amasya sübaşılığına getirerek isyanı bastırmakla görevlendirdi. Baba İlyas Selçuklularla mücadeleyi müridi Baba İshak'a bırakmıştı. Amasya önünde, Mübarezeddin Armağanşah, Babailerle karşılaşarak onlara ilk mağlubiyeti tattırdı. İsyanın lideri Baba İlyas Amasya kalesine sığınmıştı. Burada yakalanarak idam edildi. Böylece Babailerin manevi lideri ortadan kaldırılmış oluyordu. Liderlerinin öldürülmesine engel olamayan Baba İshak ve adamları Amasya'da Mübarezeddin Armağanşah yönetimindeki Selçuklu kuvvetlerini mağlup ederek, intikam alma duyguları ile sultanın bulunduğu Konya'ya doğru ilerlemeye karar verdiler. Amasya'daki bu çatışmada Mübarezeddin Armağanşah, Babailer tarafından öldürülmüştü.

Baba İshak ve adamları, kadınları, çocukları, hayvan sürüleri ve bütün ağırlıkları ile Kayseri üzerinden Kırşehir'in kuzeydoğusunda bulunan Malya ovasına gelmişlerdi. Burada kendilerini takip eden Selçuklu kuvvetleri ile karşılaştılar. Sultanın ordusunda ücretli Frank askerleri de bulunuyordu. Ordunun komutanlığını ise Emir Necmeddin yapıyordu. Ücretli Zırhlı Frank askerlerinin ön saflarda yer aldığı Selçuklu ordusunun saldırısı karşısında, Babailer mağlup edildi. Bu çarpışmada Baba İshak hayatını kaybetti. Babailerin kadınları ve çocukları hariç büyük çoğunluğu kılıçtan geçirilirken çok azı kaçabildi. Kaçanlar ülkenin uç noktalarına yayılarak izlerini kaybettirdiler. Memluk tarihçisi el-Makrîzî, bu savaşta Babailerden 4000 kişinin öldürüldüğünü zikretmektedir.

Babailerin ayaklanması sona erdiyse de izleri ve etkileri Anadolu'da daha sonraları da devam etmişti. Bu ayaklanmanın akabinde Maraş ve Elbistan'da görülen Ağaçeri Türkmenlerinin isyanı ile Babailerin ilişkisinin olup olmadığı kesin belli olmamakla birlikte pek çok benzer özelliklerin olduğu da dikkat çekmektedir. Zira Babai ayaklanmasının bastırılmasından sonra isyan eden Ağaçeri Türkmenlerinin yaşadıkları alanlar daha önceden

Babailerin etki alanında bulunmakta idi. Babailerin ayaklanmaları Maraş bölgesinde oldukça etkili olmuş ve Maraş'taki Selçuklu emirliği zayıflamıştır.

6.2. İmadeddin Bey (1241–1258)

1241 tarihinde Muzefferüddin'in ölümü üzerine Nusretüddin Hasan Bey'in diğer oğlu İmadeddin Maraş emirliğine atandı. Onun Maraş Valiliği 1258'e kadar devam etmiştir. Bu emir zamanında Maraş bölgesinde çok etkili olan Ağaçeri Türkmenleri'nin ayaklanması görüldü. Maraş bölgesinde yaşayan Türkmenlerin en önemli kısmını Ağaçeriler oluşturmaktaydı. Arap, İran ve Hıristiyan kaynaklarında Ağaçerilerin Türkmen asıllı oldukları açıkça belirtilir. Faruk Sümer, Ağaçerilerin Elbistan-Maraş arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşadıklarını ve bunların Babâî isyanına katılan Türkmenlerin kalıntıları olduğunu belirtir. Bugün de bilhassa Elbistan-Nurhak ve Ekinözü yöresinde yaşayan Tahtacı Türkmenleri bunların torunları olmalıdır.

Maraş bölgesinde Ağaçeri Ayaklanması ve Sonuçları

XIII. yüzyılda Maraş bölgesinde ortaya çıkan önemli olaylardan biri de Ağaçeri Türkmenlerinin isyanıdır. Maraş ve etrafında yaşayan Türkmenlerin önemli kısmını Ağaçeriler oluşturmaktaydı. Arap, İran ve Hıristiyan kaynaklarında Ağaçerilerin Türkmen asıllı oldukları açıkça belirtilir.

Ağaçeri Türkmenlerinin Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldikleri şu ana kadar tam olarak açıklanamamıştır. Onların Anadolu'ya Selçuklu Türklerinden önce gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Eskiçağda bilhassa Hunlar zamanında Yunan kaynaklarında Agathir ve Agatzir şeklinde geçen topluluğun Ağaçeriler olduğu ileri sürülmektedir. Selçuklu dönemi öncesi Anadolu'da onların varlığı görülmektedir. İdil boyunda oturan ve Hunlar tarafından yönetilen Akatzir topluluğunun orman kavmi olarak tanındığı ve Attila'nın oğlunun idaresi altında oldukları belirtilmektedir. Milattan sonra VI. yüzyılda Tabaristan ve Cürcan mıntıklarında Ağaçeri, Çöl (Arapça: sul) ve Yazar Türklerinin yaşadıkları görülmektedir. Bu Türk topluluklarının buralara hangi tarihte geldikleri belli değildir. Ancak söz konusu yüzyılda Sasani Kırsası Anûşirevân tarafından bunların bir kısmı Azerbaycan mıntikasına göç ettirilmiştir. Ağaçeri Türkleri Azerbaycan'dan Anadolu'ya Selçuklu Türklerinin fetih hareketlerinden önce gelmiş olmalıdırlar. M.H. Yinanç'ın belirttiğine göre, İlhanlı veziri ve ünlü tarihçi Reşididdin Cami'üt-Tevarih adlı eserinde, Ağaçerilerin Oğuz Han'a tabi olan Türkmen guruplarından olduğunu ileri sürmektedir.

İbni Bibiye göre; Ağaçerilerin Anadolu'da yaşadıkları yerlerin başında Maraş ovaları ve ormanları gelmekteydi. Ağaçeriler, Maraş çevresinden başka Anadolu'nun bazı yerlerine bilhassa Çukurova'ya ve Suriye taraflarına da yerleşmişlerdi. Onlar bu bölgelerde yol kesme, adam öldürme ve kervan soyma gibi olaylara karışmışlardır. Kerimmüddin Mahmud-ı Aksarayı, İlhanlılar tarafından Anadolu Selçuklu vezirliğine getirilen Şemseddin Ahmet Lakuşi ile birlikte Ağaçeri adlı bir kişiden bahsetmektedir. Lakuşi ve Ağaçeri Anadolu'da debdebe içinde yaşamış ve servet biriktirmeye çalışarak halkın

meseleleri ile ilgilenmemişlerdir. Lakuşi'nin azledilmesinden sonra, Ağaçeri de yeni vezir tarafından sevilmediği için görevi sona ermiş ve geri dönmüştür. Müellifin ifadelerinden Ağaçeri adlı şahsın vezir Lakuşi ile birlikte İran'dan Anadolu'ya geldiği anlaşılmaktadır.

Faruk Sümer, Ağaçerileri; Elbistan-Maraş arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşadıklarını ve Babai isyanına katılan Türkmenlerin kalıntıları olduğunu belirtir. Bugün de Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yaşayan "Tahtacı Türkmenleri"nin Ağaçerilerin kalıntıları olduğu ileri sürülmektedir. Bu iddialara göre, XVI. yüzyılda Ağaçeri ismi, Tahtacı adını almış ve bundan sonra da Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yaşayan bu Türkmenlere "Cemaat-ı Tahtacıyan" adı verilmiştir. Bu durumu kuvvetlendirici delil, günümüzde Anadolu'nun birçok bölgesinde yaşayan Türkmenlerin kendilerini hem Ağaçeri hem de Tahtacı olarak tanıtmalarıdır. Bilhassa; Antalya ile Balıkesir- Çanakkale il sınırları içinde bulunan Kazdağ bölgelerindeki Tahtacılar kendilerini Ağaçerilerin torunları olarak görmektedirler. Ancak Tahtacılar üzerinde geniş bir çalışması olan Yusuf Ziya Yörükün bu görüşte değildir. Onun yaptığı araştırmalara göre, Tahtacılar, kendilerinin Ağaçerilerle zihniyet ve yaşama tarzları bakımından hiçbir ilişkileri olamayacağı görüşündedirler.

Claude Cahen ise, ormanlarla kaplı Toroslar'da Ağaçerilerin ormancılıkla uğraştıklarını söylemektedir. Aynı yazar kaynak göstermeden Ağaçerilerin Oğuzlarla pek bağlantılarının bulunmadığını hatta onların bir kısmının da Türk olmadığını belirterek, Moğol istilası öncesi Antakya ve Halep'in kuzeyinde görülen Suriye Türkmenleri adı verilen gruplarla aynı topluluk olduğunu da kaydetmektedir. Claude Cahen, ismini vermediği Suriyeli muasır bir kaynağa göre de Ağaçerilerin şehir ve kalelerde yaşamadıklarını ve hayvancılıkla uğraşan ilkel bir topluluk olduğunu da belirtmektedir. Ancak Cahen'nin Ağaçerilerin Türk yada Türkmen olmadığına dair fikri sadece kendisine aittir ve bu görüşü destekleyen başka araştırmacı bulunmamaktadır. Ağaçeri Türkmenleri Sultan Rükneddin Süleyman Şah'ın 1202'de Gürcistan seferine iştirak etmişlerdi. Elbistan Meliki olarak bulunan sultanın kardeşi Mugiseddin Tuğrul Şah Ağaçeri askerleri ile birlikte bu sefere katılmıştır.

1241 yılında Muzaffereddin'in ölümü üzerine Maraş Emirliği'ne Nusreteddin Hasan Bey'in diğer oğlu İmadeddin atanmıştır. İmadeddin'in Maraş hâkimliği 1258 yılına kadar devam etmiştir. 1243 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in komuta ettiği Selçuklu ordusu, Anadolu'yu istilaya kalkan Baycu Noyan'ın yönetimindeki Moğol ordusu ile Kösedag'da karşılaştı. Selçukluların yenilgisi ile sonuçlanan bu savaştan sonra Anadolu'da, Moğol idaresinin güçlenmesi, arkasından Ağaçerilerin isyanları ve Ermenilerin Maraş'a saldırıları vali İmadeddin'i zor durumda bırakmıştı. 1254 yılından itibaren Ağaçeri Türkmenleri, yaşadıkları bölgeden geçen iki önemli kervan yolunu vurmaya başladılar. Bu yollardan biri Suriye ile ticaretin yapıldığı Kayseri-Elbistan-Halep yolu idi. Bu yolun diğer bir alternatifi de Kayseri-Göksun- Maraş üzerinden Haleb'e gitmekteydi. İkinci yol ise Suriye, el-Cezire ve Iraklı tüccarların geldiği ve Sivas'a ulaştıkları,

Sivas-Malatya yolu idi. Bu yol Sivas'tan Kayseri'ye uzanmaktaydı. Bütün bu kervan yolları üzerinde İran'dan, Arabistan'dan ve Avrupa'dan gelen tacirlerin toplandığı, Milletlerarası bir fuar niteliğinde olan ve 40 gün süren Yabanlu Pazarı bulunmaktaydı.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan II. İzzeddin Keykavus, Ağaçerilerin isyanını bastırmak üzere harekete geçti. Zaten Maraş Valisi İmadeddin de devamlı başkent Konya'ya başvurarak yardım istiyordu. Sultan meselenin önemi sebebiyle Kayseri'den Konya'ya çağırıldığı veziri Kadı İzzeddin, beylerbeyi Şemsedin Yavtaş ve diğer Selçuklu beyleri ile birlikte Ağaçerilerin üzerine ordusunu harekete geçirmek üzere Konya ovasında hazırlıklara başladı. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Konya'dan hareket eden Selçuklu ordusu Elbistan'a doğru ilerleyerek Ağaçerilerin üzerine yürüdü. Ancak bu sırada İran Moğollarının lideri Boycu Noyan'ın Konya'ya doğru yola çıktığı ve Erzincan'a ulaştığı haberi duyuldu. Bunun üzerine sultan, Elbistan'daki Ağaçeriler üzerine yürüyen orduyu geri çağırarak zorunda kaldı ve Moğol saldırısını durdurma yollarını aramaya başladı. Ancak Selçuklular bu istilayı önleyemeyerek bir kez daha Moğollara mağlup oldu. Boycu Noyan'ın bu istilası, Anadolu Selçuklularını iyice yıpratmış gibi ülkedeki asayiş de bozdu. İyice serbest kalan Ağaçeriler soygun ve saldırılarını artırdılar.

Sultan II. İzzeddin Keykavus Moğolların önünden kaçarak Bizans'a sığınmıştı. Bunun üzerine Moğollar Anadolu tahtını Sultanın kardeşi IV. Kılıç Arslan'a verdiler. Ancak Baycu Noyan'ın Hülagü tarafından Bağdat üzerine yapılan sefere çağırılması üzerine Anadolu'ya tekrar dönen II. İzzeddin Keykavus tahtını tekrar elde etti. Sultan tahtına döndükten sonra Ağaçerilerin üzerine yürümeye karar verdi. Bu arada Maraş emirinin yeniden yardım talepleri de Konya'ya gelmişti. Başboş şekilde hareket eden Ağaçeri Türkmenleri Maraş, Malatya, Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Elbistan çevresinde birçok yağma ve çapulculuk yapıyorlardı. Ağaçeriler bu saldırılarında Hısn-ı Mansur'un bir köyünden birçok koyun ve büyük baş hayvan çalmışlardı. Bunun üzerine II. İzzeddin Keykavus en önemli komutanlarından Ali Bahadır'ı Ağaçerilerin üzerine gönderdi. Ağaçeriler Malatya şehrini devamlı tehdit altında tutmaktaydılar. Bir yandan Ali Bahadır'ın kuvvetleri, diğer yandan da Maraş emiri İmadeddin'in askerleri Ağaçerileri yurtlarında kıştırarak ağır bir yenilgiye uğrattıkları gibi, liderleri Cuti Bey'i de yakalayarak Malatya'daki Minşar kalesine hapsedtiler. Bu başarı ile Anadolu'da asayiş yeniden sağlandı ve ticaret yolları tekrar denetim altına alındı.

Sultan İzzeddin Keykavus ve kardeşi IV. Kılıç Arslan arasındaki taht mücadelesinde Kılıç Arslan tarafını tutan Baycu Noyan, 1258'de Bağdat seferine katılınca kadar Anadolu'da kalarak, onun saltanatını sağlamlaştırmaya çalıştı. Baycu Noyan bu amaçla Orta Anadolu'da Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Maraş ve Malatya mintikalarında dolaşarak Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini tanımayanlarla mücadele etti. Baycu, yanında Engürek Noyan da olduğu halde Elbistan yöresine saldırarak 7 bin kişiyi katletti ve birçok kişi de esir edilerek Malatya tarafına doğru götürüldü. Kaynaklarda

saldırıya maruz kalan bu topluluk hakkında bilgi verilmemesine rağmen bunların yörede isyan halinde olan Ağaçeri Türkmenleri olduğu muhakkaktır. Moğolların Ağaçeriler üzerine yaptıkları bu ilk saldırıydı. Bu arada Kilikya Ermenileri de Maraş'a saldırmaya başladılar. Maraş emirliğinde bulunan vali İmadeddin, Sultana başvurarak yardım talebinde bulundu. Ancak valinin feryatlarına kulak asan olmamıştı. İmadeddin Kilikya Ermenilerinin saldırılarına tek başına karşı koyamayacağından, bölgenin onların eline geçmesini önlemek için Suriye Eyyubi Meliki Nasır Selahaddin Yusuf'a başvurarak hâkimiyeti altında bulunan bütün şehirleri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Ancak Eyyubi meliki başka meselelerle uğraştığını ileri sürerek bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Maraş Valisi İmadeddin bölgeyi terk ederek Anadolu içlerine çekildi. Maraş'a saldıran Ermeniler 1258 yılında şehri ele geçirdiler. Ermeniler Maraş'tan başka Merzuban, Raban, Behisni ve Dersbak gibi şehirleri de Moğolların yardımıyla ele geçirdiler.

Maraş-Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Ağaçeriler ise 1261-62 yıllarında Moğolların ikinci kez saldırısına uğradılar. Bu saldırının sebebi diğer Türkmenler gibi Ağaçerilerin de Moğollara karşı II. İzzeddin Keykavus tarafını tutup, onlara karşı direnmeleri idi. Hülagü tarafından gönderilen 20 bin kişilik Moğol ordusu Ağaçerileri ağır bir yenilgiye uğrattı. Onlardan birçoğu öldürüldü ve bir kısmı da esir alındı. Bu mağlubiyetten sonra Ağaçerilerin kurtulanları Suriye'ye doğru göç etmek zorunda kaldılar. Bu yenilgi ve türlü zorluklarla karşı karşıya kalmalarına rağmen sonraki dönemlerde de onların varlıklarını devam ettirdiklerini görmekteyiz.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Ağaçerilerin Sis ve Sivas'da karışıklıklar çıkardıkları görülmektedir. Maraş'ta kalanları da daha sonra kurulan Dulkadirli Beyliği'ne katıldılar. Güç kattılar. Bunlardan bir kısmının ise Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen devletlerinin hizmetine girerek İran'a doğru çekildiklerini görmekteyiz. Ağaçeri Türkmenlerinin 1350'lerden sonra doğuya doğru çekilen topluluğunun başında Hasan Bey bulunuyordu. Hasan Bey'in annesi Karakoyunlu Kara Mehmet'in kız kardeşi Tatar hatun idi.

XV. yüzyılda Karakoyunlularla İran'a göçen Ağaçeri Türkmenleri'nin bazılarının isimleri kaynaklarda sık olarak geçmektedir; Karakoyunlu İskender Mirza'nın emirleri arasında Ağaçerilerin ileri gelenlerinden Hüseyin ve Sulan beylerin yanı sıra İskender Mirza'nın adamlarından Ağaçeri Ali Bey'in adı da geçiyor. Ali Bey Akkoyunlulara karşı Karakoyunluların yanında savaflara katılmış, Karakoyunluların yenilmesi ile esir düşmüş ve Akkoyunlular tarafından serbest bırakılmıştır. Ali Bey bir süre sonra da Uzun Hasan'ın hizmetine girmiştir. Bu Ağaçeri beylerinden başka Cihanşah Mirza ile oğlu Hasan Ali'nin emirlerinden Ağaçeri Hacı Hasan ve Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'in emirlerinden Dünder Ağaçeri de bulunmaktaydı.

İran'da hâkimiyeti ele geçiren diğer bir Türk devleti olan Safevi kaynaklarında Ağaçeri Türkmenleri hakkında bilgi verilmemektedir. Ancak XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait Osmanlı Tebriz tahrir defterinde Ağaçeri adında bir köye rastlanmaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında İran'ın Fars eyaletinde görülen Ağaçerilerin bin çadırılık bir topluluk oldukları, Çağatay ve Keştil adlı obalarının bulunduğu ve zengin oymaklardan sayıldıkları

görülmektedir. XX. yüzyılın başlarında ise Ağaçerilerin İran'da varlıklarını sürdürdükleri ve iki bin çadırdan ibaret oldukları ve Kuhgiluye'de yaşadıklarını Avşar, Beydilli ve Tilki adlı obalarının olduğu belirtilmektedir.

7.Maraş Uç Beyliği Zamanında İmar ve Kültür Faaliyetleri

Hüsameddin Hasan Bey tarafından oluşturulan *Maraş uç beyliği* onun soyundan gelenler tarafından 1258'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde adı *Maraş emiri* olarak geçen Melik İbrahim hariç, dört emir görev yapmıştır. Ancak bunlardan Nusretüddin Hasan Bey müstesnâ diğerlerinin *Maraş ve çevresinde* herhangi bir imar faaliyetinde bulunup bulunmadıklarını bilmiyoruz. Nusretüddin Hasan Bey'in uzun süre bu görevde bulunması ve zamanının en güçlü ümerasından biri olması nedeniyle sürekli saldırılara ve tahribata uğrayan *Maraş'ı ve çevresini* yeniden imar ettirdiği belirtilir. Ancak onun yaptırdığı eserlerden *Ashabü'l-Kehf'tekiler* hariç günümüze kadar gelmemiştir.

Nusretüddin Hasan Bey, *Ashabü'l-Kehf'in* bulunduğu *Afşin* ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunan yerde bir *külliyeye* inşa ettirmiştir. Bu *külliyeye* *mescit, hankâh (tekke), medrese ve ribattan (kervansaray)* oluşmaktadır. Bu binaların daha önce burada bulunan yapılar üzerine veya onlardan kalan sütun ve taşlarla inşa edildiği anlaşılmaktadır. *Roma veya Bizanslılar* zamanında Hıristiyanlar tarafından burada inşa olunan bir *kilisenin* varlığı bilinmektedir. Özellikle mescidin yapısına bakıldığında kullanılan malzemenin eski bir *kilise* veya Bizans eserinden kaldığı açıkça anlaşılır.

1277'de Baybars'ın *Anadolu seferine* katılan ve *Ashabü'l-Kehf'teki* eserleri gören İbn Abdi'z-Zâhir oradaki mağaraya yakın bir yerde, üzerinde Rumca ve eski yazılar bulunan bir sütun gördüğünü yazmaktadır. Müellif kendisinin daha önce *Husban'a* yakın *Belka'da* olduğu iddia edilen *Ashabü'l-Kehf* mağarasının gerçek yerinin burası olduğunu da söylemektedir. Hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kutsal mekânlardan biri sayılan *Ashabü'l-Kehf* mağarasına birçok ziyaretçi gelmekte idi. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması ve konaklamalarının sağlanması için burada binalara ihtiyaç vardı. Bundan dolayı I. İzzeddin Keykâvus'un emriyle *Maraş Emiri* Nusretüddin Hasan Bey, bu eserleri inşa ettirmiştir. Bu *külliyenin* inşasına I. İzzeddin Keykâvus zamanında başlanmış ve I. Alâeddin Keykubâd'ın sultanlığı döneminde 1233'te bitirilmiştir. Eserlerin yapılış tarihine bakıldığı zaman 20 yıl kadar inşaatın sürdüğü anlaşılmaktadır. *Ribatın kitabesi* Hicrî 612 (Milâdi 1215-16) ve mescidin kitabesi ise Hicrî 630 (Milâdi 1232-33) tarihlerini göstermektedir. Aslında bu mescidin kitabesi olmayıp 1902 yılında mescidin ta'miri sırasında duvarın içinde bulunmuş ve mescidin kapısı üzerine konmuştur. Nusretüddin Hasan Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilen medresenin ise kitabesi yoktur. Bu *külliyenin* esasını *camî, zâviye ve medrese* meydana getirmektedir. Osmanlı belgelerinde *ribat, zâviye* manasına gelmektedir. *Zâviye, tekke, ribat* aynı zamanda misafirhane anlamına da gelir. Bundan dolayı *mescidin* üzerindeki kitabenin başka bir esere ait olduğu sanılmaktadır.

İnşa edilen binaların devamlılığını sağlamak ve gelen giden misafirlerin ihtiyaçlarını temin etmek için de *Afşin ilçesinde* bugün *Atlas Yazısı* denilen ovadaki birçok köyün vergi gelirleri *Ashabü'l-Kehf* vakfına bağışlanmıştır. Bu eserlerin korunması ve yaşatılmasına daha sonraki dönemlerde büyük önem verilmiştir. *Osmanlı belgelerinde Ashabü'l-Kehf* vakfından, buranın görevlilerinden ve bir takım vergi muafiyetlerinden bahsedilmektedir. Bunun I. Alâeddin Keykubad tarafından vakfedildiği de belirtilmektedir. Bu vakıf *Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar* zamanında da korunmuş ve eserler de çeşitli tamiratlardan geçirilmiş, yeni yapılar eklenerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Nusretüdin Hasan Bey'in bu külliye'den başka *Maraş civarında* yapılmış eserine rastlayamıyoruz. Ancak onun Ermeni ve Haçlı Seferleri ile tahrip olan *Maraş'ı* imar ettiği kaynaklarda belirtilmektedir. Nusretüdin Hasan Bey'in *Maraş ve civarında* oluşturduğu uç beyliğinin hudutlarının nereleri kapsadığı açıkça belli olmamakla beraber, bu beyliğin merkezinin *Maraş* olduğu ve kendisinin de burada oturduğu biliniyor. Onun *Ashabü'l-Kehf* mağarasının bulunduğu *Efsus'a* bir külliye yaptırması da oraya hâkim olduğunu gösterir. Selçuklular zamanında *Maraş ve Elbistan* çoğu zaman ayrı birer idârî birim olarak yönetiliyordu. *Maraş'ı* Hüsameddin Hasan'ın soyundan gelen vâliler idare ederken, *Elbistan* genellikle Selçuklu hanedanından melikler tarafından idare edildiği gibi, bazı zaman da önemli ümera tarafından yönetilmekteydi. Bundan dolayı *Elbistan'ın Maraş emirliğinin* hudutlarına dâhil olmadığını görüyoruz. Bu emirliğin hudutlarına *Maraş'tan* başka *Göksun, Afşin, Pertus, Dülük, Raban, Tel-Bâşir ve Derbsak* gibi şehir ve kaleler girmektedir.

KAYNAKÇA

- EBÜ'L-FEREC, Gregory, **Ebü'l-Ferec Tarihi**, (Ç. Ernest- A. Wallis Budge, Türkçeye Ter. Ömer Rıza Doğrul), C.I-II, TTK Yay., Ankara 1982.
- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.I, Cem Yayınları, İstanbul 1977.
- Ahmet b Mahmud, **Selçuk-Name**, C. II, (Haz: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- ANNA KOMNENA; **Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası**, (çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- ANONİM SÜRYANİ KAYNAĞI, **I ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi**, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çeviren: A.S. Tritton; Türkçeye Çeviren Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005.
- ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Maarif Vekâleti Yayınları, Matba-i Amire, İstanbul 1339.
- AZİMÎ TARİHİ, **Selçuklularla İlgili Bölümler**, (çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1988.
- BAŞKUMANDAN SİMBAT, **Vekâyinâme**,(çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler,
- BAYRAM, Mikail, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu**, Damla Matbaacılık Yay., Konya 1991.
- CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (çev.Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994.
- DEMİRKENT, Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK Yay., Ankara 1996.
- , **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, C.I-II, TTK Yay., Ankara, 1990
- EBÛ ŞÂME, Şehâbeddin Ebi Abdurrahman b. İsmail, **Zeylü'r-Ravzateyn**, (neşr. es-Seyyid Azîz el-Attar el-Hüsaynî) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947.
- ERSAN, Mehmet, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, TTK Yay., Ankara 2007.
- FULCHER OF CHARTRES; **A History of The Expedition to Jerusalem (1095-1127)** (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969.
- GEBEN Maddesi, **İA.**, C.IV, Eskişehir 1997, s.761-762.
- GESTA FRANCORUM; **The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem, (Edited by: Rosalind Hill)**, Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962.
- GORİGOS SENYÖRÜ HETUM, **Vekâyinâmesi**, (H.D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler.
- HONIGMANN, Ernest, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı** (çev.Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970.
- , "Maraş" **İA.**, C. VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.312-315.
- , Tell- Başır, **İA.**, CXII, Eskişehir 1997, s.145-147.
- IONES KİNNAMOS, **Historia (1118-1176)**, (Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara 2001.
- İBNÜ'L-ADİM, **Bugyetü't-Taleb fi Târîh-i Haleb** (Neşr: Seyyal Zekkar), C.I, Dârü'l-Fikr, Beyrut.
- İBN BİBİ, **el-Evami'ü'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye(Selçukname)**, (çev. Mürsel Öztürk), C.I -II., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.
- İBN FURAT, **Tarihu İbnü'l-Furat**, C.IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdad, 1970.
- İBN-İ İYAS, **Bedayi'iz-Zuhur fi'Vakayi'id-Duhur (Edeb-Tarih-Kıyas-Fukaha)**, Mektebete Matbaatu'l-Fecri'l-Cedid, Kahire (tarihsiz).

- İBNÜ'L-KALÂNİSÎ, **Zeyli Tarihu Dımaşk**, (Neşr:H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908.
- İBNÜ'L-ESİR, **el-Kâmil Fi't-Tarih**, (Büyük İslam Tarihi), C.XII, (çev. A. Ağırakça, A. Özeydin), Bahar Yay., İstanbul 1987.
- İBN KESİR, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, (çev. Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- İBN ŞEDDÂD, **Baybars Tarihi**, C.II, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yay., İstanbul 1941.
- İBN TAGRİBİRDÎ, **en-Nücumü'z-Zâhire fî Mülükü'l-Kahire**, C.VI (neşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992.
- İBNÜ'L- VERDİ, **Tarihu İbni'l-Verdi**, C.II, Darü'l- Kütübü'l- İlmiye, Beyrut 1996.
- KARADENİZ Hasan Basri, "Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhakı Siyaseti ve Dulkadir Beyliği'nin İlhakı" **Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Kahramanmaraş 2008, s. 183–211.
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok, **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Kök Yay., Ankara 1990.
- KAYA, Selim, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, TTK Yay., Ankara 2006.
- KOCA, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, TTK Yay., Ankara 1997.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Abbasîler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri" **Makaleler**, (hazr. E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s. 331-346.
- KÖKTEN, İ. Kılıç, "Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş" **Arkeoloji Dergisi**, Sayı X/I (1960), s.44-49.
- EL-MAKRÎZÎ, Takiyiddin Ahmet, **Kitabü's-Süluk li- Marifet-i Düveli'l-Mülük** (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1956.
- EL-MANSURÎ, Baybars, **Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l - Hicre**, (Neşr: D.S.Richard), In Kommission Bei Unnited Distributing, Beyrut 1998.
- NİKETAS KHONİATES, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çeviren: Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, Ankara 1996.
- ONAR, Mustafa, **Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli**, Adana Valiliği Yay., Adana 2002.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, C.II, M.E. B. Yay., İstanbul 1983, s.473.
- PLESSNER, M., "Melik", **İA**, C.VII, Eskişehir 1997, s. 664–665.
- REŞİDÜDDİN, Fazlullah-I Hemedânî, **Câmiü't-Tevârih**, (neşr. Behmen Kerimi), Tahran 1338.
- RUNCİMAN, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), C.I-II-III, TTK Yay., Ankara 1998.
- SEVİM, Ali, **Selçuklu Ermeni İlişkileri**, Ankara, TTK Yay., Ankara 1983.
- SÜMER, Faruk, "Çavuldur", **DİA**, C.VIII, İstanbul 1993, s. 235-236.
- , **Yabanlu Pazarı, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Yay.**, İstanbul 1985.
- , **Ashabü'l-Kehf**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1989.
- , "Keykâvus I", **DİA**, C.XXV, İstanbul 2001, s.353.
- , "el-Hades (Göynük) Şehri" **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, İstanbul Eylül 1993, s.4-8.
- SÜRYANİ MİHAİL, **Vekâyinâme**, (çev. H.D Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, Ankara 1944.
- TEXİER Charles, **Küçük Asya**, C.III, (çev. Ali Suat), (hazr:Kâzım Yaşar Koprman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.

- URFALI MATEOS, **Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli** (çev. Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara, 1987.
- VAHRAM VEKÂYİNÂMESİ, **Kilikya Kralları Tarihi**, (H. D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler.
- YAKUT-EL-HAMEVÎ, **Mucemü'l-Buldân**, C. I., Dar Sader, Beyrut trhz.
- YİNANÇ, M. Halil, "Maraş Emirleri", **TTEM**, 5, (82), 6, (83), 7, (84), İstanbul 1340, 1341.
- , "Elbistan", **İA.**, C.VI, M.E.B. Yayınları, Eskişehir 1997, s. 223-230.
- , **Maraş Emîrleri**, (hazr. Selim Kaya), *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004.
- , **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944.
- YİNANÇ, Refet, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri**, C.I.II, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988.
- YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1989.
- , "Eshab-ı Kehf Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XX, Ankara 1988, s.311-319.

Şam yolu başlangıcında Zilli Han

Elbistan Ulu Camii

Afşin/Efsus Eshab-ı Kehf

Hurman Kalesi

SELÇUKLULAR İLE EYYUBİLER ARASINDA MARAŞ BÖLGESİNDE YAPILAN MÜCADELE

I. Alâeddin Keykubâd Zamanında Selçuklu Eyyûbî İlişkileri

1174'ten itibaren Zengiler Atabeyliğinin toprakları olan Şam ve Halep beldelerinin Eyyûbîlerin kontrolüne girmesiyle birlikte Türkiye Selçukluları ile komşu olmuşlardı. Bundan sonra iki taraf arasında Güneydoğu Anadolu şehirlerinde çekişme başlamıştı. Selahaddin Eyyûbî (1174–1193) ile II. Kılıç Arslan (1155–1192) zamanlarında Raban, Ayıntap ve Maraş gibi şehirler üzerindeki anlaşmazlık çatışmaya dönüşmeden önlenmişti. II. Rükneddin Süleymanşah'ın döneminde (1196–1204) Selçuklular, Doğu ve Güneydoğu Anadolu üzerinde nüfuz kazanmaya başlamışlardı. Kahire ve Dımaşk gibi yerlere hâkim olan Eyyûbî meliklerinden çekinen Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Eyyûbî ve Artuklu Melikleri Selçuklu tabiiyetine girmek istemişlerdi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında (1205–1211) Halep Eyyûbî melikliği Selçuklulara bağlanmıştı. İzzeddin Keykâvus (1211–1220) ise Samsat Eyyûbî Meliki Efdal'i de yanına alarak Halep ve çevresini de denetim altına almak için sefere çıktıysa da başarısızlıkla geri dönmüştü.

1220'de I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü ile yerine geçen I. Alâeddin Keykubâd döneminde (1220–1237) Anadolu'nun birlik ve beraberliğine daha fazla önem verildi. Bu dönemde yapılan fetihlerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Selçuklu hâkimiyeti yayıldı.

Hârizmşâhlara Karşı Selçuklu-Eyyûbî İttifakı

Moğolların önünden çekilerek Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesine gelen Hârizmşâh hükümdarı Celâleddin, 1207-1208'den beri Eyyûbîlerin elinde olan Ahlât'ı 1226 Sonbaharında kuşatma altına aldı. Şehri başarı ile savunan Eyyûbîlerin kararlılığı karşısında kuşatmayı kaldıran Celâleddin, 1229'da tekrar kuşattı. Dımaşk Eyyûbî Meliki Eşref'e bağlı olan şehir, Celâleddin tarafından teslim alınarak görülmemiş şekilde tahrip ve yağma edildi. Bu olay üzerine Alâeddin Keykubâd Eyyûbîlerle ittifak kurarak Hârizmşâhların üzerine yürüdü. 1230'da Sivas'ta buluşan Alâeddin Keykubâd ve Melik Eşref Yassıçemen'de karşılaştıkları Celâleddin'in ordusunu mağlup ettiler.

Yassıçemen savaşından sonra Selçuklu ve Eyyûbî birlikleri Doğu Anadolu'da Hârizmşâh hâkimiyetine son verdiler. I. Alâeddin Keykubâd ve

Melik Eşref birlikte Erzurum'a geldiler. Burada bulunan Selçuklu melikliğini ortadan kaldıran I.Alâeddin Keykubâd Erzurum'u doğrudan merkeze bağladı. Selçuklu Sultanı, Melik Eşref'e hılatlar ve atlar hediye ederek onu Ahlat'a yolcu etti. Onun yanına Şemseddin Altunapa komutasında 5000 de asker verdi. 1231'de Moğollar Hârizmşâh'ı takip etme bahanesi ile Doğu Anadolu bölgesine girip Eyyûbî ve Artuklu topraklarına akın yapıp yağmaladılar. Hatta Eyyûbîlerin elinde olan Ahlat da yağmalandı. Bunun üzerine Selçuklular yaklaşan Moğol tehlikesinin farkına varıp Doğu Anadolu bölgesine kuvvet gönderdiler. Bu arada bölgede yağma ve tahribat yaptıktan sonra Moğollar Azerbaycan'a çekilmişlerdi. Başta Ahlat olmak üzere Doğu Anadolu şehirleri bir yandan Hârizmşâh diğer yandan da Moğol işgal ve yağmaları ile harap olmuştu. Melik Eşref ise bu bölge ile ilgilenmeyip Dimaşk'a çekilmişti. I. Alâeddin Keykubâd bu durum üzerine komutanlarından Kemaleddin Kâmyâr'ı bölgeye gönderdi. Ahlat'a ulaşan Selçuklu komutanı şehrin boşalmış olduğunu gördü. Selçukluların buraya gelmesi üzerine ahali yeniden Ahlat'a döndü. Halk bölgede Selçuklu hâkimiyetini memnuniyetle karşıladı. Van, Bitlis, Vatsan, Adilcevaz ve Sürmari taraflarına askerler göndererek durumu teftiş eden Selçuklu komutanı bölgenin harap olduğunu ve başsız kalan Hârizm askerlerinin aciz ve başıboş kaldıklarını sultana arz etti. Bunun üzerine sultan Ahlat'a vezir Ziyaeddin Kara Arslan, Müstevfi Sadedin Erdebili ve Kadı Şeref'in oğlu Taceddin Pervane'yi göndererek bölgenin işlerini düzenlemeyi onlara emretti. Ayrıca bölgenin subaşlığına Sinaneddin Kaymaz getirildi. Böylece Eyyûbîlerin ihmali yüzünden Selçuklular Ahlat ve çevresini alarak kendilerine bağlanmış oldu. Ayrıca bölgede başıboş kalan Hârizm beyleri de bazı vaatlerle Selçuklu hizmetine alınarak önemli görevlere getirildiler.

Selçuklularla Eyyûbîlerin Aralarının Açılmasının Sebepleri

I.Alâeddin Keykubâd'ın Ahlat ve çevresini alması üzerine Selçuklularla Eyyûbîlerin arasının açılmasına neden oldu. Ayrıca Eyyûbîlerin ele geçirdiği Diyarbakır çevresindeki bazı yerlerde I.Alâeddin Keykubâd tarafından fethedilmişti. Bunun yanında Eyyûbîlere karşı Mardin Artukluları da Keykubâd'ı bölgeyi ele geçirmesi yönünde teşvik etti. Bu yüzden I.Alâeddin Keykubâd'a bağlı güçler Harran, Urfa ve Rakka'ı kuşatıp el-Cezire taraflarını yağmaladıktan sonra bölgeden çekilmişti. Bütün bunlar iki tarafın arasının açılması ve savaşın kaçınılmaz hale gelmesine yol açtı. 1207'de Ahlatşahlardan (Sökmenliler) alınan Ahlat'ta oturan Melik Eşref 1210'da Meyyafarikin'e 1228'de de Şam'a çekilmişti. Moğol ve Hârizm istilaları ile sahipsiz kalan ve harap olan bölge Selçuklu sultanı tarafından hâkimiyet altına alınca, Eyyûbîler Selçuklulara karşı harekete geçtiler.

Derbendler Yılı Savaşı

İki taraf arasındaki meseleleri savaşla halletmek için Eyyûbîler silaha sarılmaya karar verdiler. Bu amaçla Dimaşk Meliki Eşref'in kışkırtmasıyla ağabeyi Mısır sultanı Kâmil'in liderliğinde bütün Eyyûbî melikleri Anadolu

seferine çıktılar. Bu sefer için Melik Kâmil 7 Mayıs 1234'de (H. 5 Şaban 631) yerine oğlu Melik Âdil Seyfeddin Ebubekir'i nâip olarak bırakarak Kahire'den harekete geçerek uzun bir yürüyüşten sonra Dımaşk'a ulaştı. Burada Şam ve el-Cezire'de bulunan bütün Eyyübî melik ve ümerâlarına mektuplar göndererek itilaf içinde oldukları Selçukluların üzerine düzenlenecek olan sefere katılmalarını bildirdi. Melik Kâmil Dımaşk'dan hareket ederek Selemyye'ye geldi. Buradan emrindeki askerleri düzene koyarak Menbiç'e ve oradan da Halep'e hareket ettiler. Tell-başir kalesi önünden ilerleyen Eyyübî kuvvetleri Birecik'e (Bire) (Birecik) geldiler. Melik Kâmil burada bütün meliklerin katılımıyla bir toplantı düzenleyerek savaş planlarını müzakere ettirdi.

Kahire-Birecik arasında uğranılan yerlerdeki Eyyübî meliklerinin de katılımıyla Kâmil'in ordusundaki asker sayısı 100 bine yaklaşmıştı. Bu orduda 16 hatta denildiğine göre 18 melik komutanlık yapmaktaydı. Bunlardan isimleri bilinenler; 1.Dımaşk Meliki Eşref Musa, 2.Meyyafarikin Meliki Muzaffer Gazi, 3.Caber Kalesi Meliki Hafız Arslanşâh, 4.Melik Salih, 5.Melik İsmail, 6.Halep Meliki el-Aziz'in amcası el- Muazzam Fahreddin Turanşah b. Selahaddin, 7.Bire Meliki Zahir Davud b. Selahaddin, 8.Sümeysat Meliki el-Efdal Musa, 9.Hama Meliki Muzaffer, 10.Ayıntap Meliki Salih Ahmet, 11.Kerek Meliki Nasır Davud, 12.Hıms Meliki el-Mücahid Şirküh'tur. Ayrıca Harput Artukluları hükümdarı da bu sefere Eyyübîlerin yanında katılmaktaydı. Bu meliklerden dördü Melik Kâmil'in kardeşi, diğerleri de amcazadeleri ve yeğenleriydi. Eyyübîlerden Halep Meliki el-Azîz daha önce Alâeddin Keykubâd'la anlaşma yaptığı için sefere katılmadığı gibi Kâmil'in Anadolu'ya saldırı hazırlıklarını da haber vermişti. Melik Kâmil, Halep'e ulaştınca el-Azîz'i de bu sefere katılması için zorlamıştı. Ancak o ısrarlar üzerine kendisi katılmasa da amcası el-Muazzam Fahreddin Turanşah komutasında bir askeri birlik göndermek zorunda kaldı.

Birecik'ten hareket eden Eyyübî kuvvetleri Besni yakınlarından Nehrû'l- Ezrak'ı (*Göksu Nehri: Arapça kaynaklarda Nehrû'l- Ezrak olarak geçen bu çay Engizek dağının kuzeyinde bulunan Alişar dağından doğarak Nurhak İlçesinden geçerek Düzbağ kasabasına uğrar ve buradan Besni'nin Şambayat kasabası yakınından ilerleyerek Fırat'a karışır*) geçerek Akçaderbend'e doğru ilerlediler. Adıyaman'ın Gölbaşı kazası ile Kahramanmaraş'ın Pazarcık kazâsı hudutları arasından geçen Eyyübî ordusu Selçuklu hudutlarına girdiler. Kendisi ordunun arkasında kalan Kâmil diğer kuvvetleri ileriye sevk etmişti. Eyyübîlerin Anadolu'ya Şam tarafından ilerleyebilecekleri en uygun güzergâh burasıydı. Hem kısa hem de güvenli olan Akçaderbend yolu tarihi Halep- Kayseri ticaret yolunun geçtiği güzergâhtı. Bu sırada Antakya Haçlıların, Çukurova'da Ermenilerin kontrolünde olduğu için Toros geçitleri Eyyübîler için tehlikeliydi.

Devrin tarihçilerinin verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere Melik Kâmil'in liderliğinde Selçuklulara saldıran Eyyübî ordusunda birlik yoktu. Onlar zaten birbirleriyle anlaşmazlık içindeydiler. Birbirlerine karşı fırsat kollayıp topraklarını ele geçirmek istiyorlardı. Onların arasındaki ihtilaf Selçuklularla yapılan savaş sırasında da ortaya çıkmıştır. Dımaşk'tan itibaren

Eyyübî ordusunun konakladığı yerlerde her melik için ayrı çadır kurulmaktaydı. Birecik'e ulaşıldığında çadır sayısı 16'ya çıkmıştı. Ayrıca her melikin askeri birliği de birbirine karışmadan ayrı ayrı hareket etmekteydi. Bu hadiseyi yaklaşık 200 yıl sonra anlatan Mısırlı tarihçi el-Makrîzî: “*şimdiye kadar Müslüman bir hükümdar için böyle asker toplanmadı*” diyerek hayretini belirtmiştir. Melik Kâmil bu seferiyle Selçuklu Türkiye'sini alarak bütün meliklere taksim etmeyi vaat ediyordu

Eyyübî ordusunun Anadolu'ya geçmeyi hedeflediği Akçaderbend mevki Ortçağ'da Bizans ve Araplar arasında yapılan savaşlara sahne olmuş bir yerdi. Günümüzde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ile Elbistan kazaları arasında bulunan bu geçit şimdiki Nurhak Kazası'nın kuzey batısında bulunan Derbend köyünün güneyine doğru uzanan dağlar içinde bulunan ve bazı yerleri kayaların oyulmasıyla meydana getirilen sarp yoldu. Ortçağ'da Halep-Kayseri ticâri yolu da buradan geçmektedir. Burası aynı zamanda ordu yolu olarak da kullanılmaktadır. Bu geçidin güney yönünde el-Hades (Adata-Göynük) şehri kuzey yönünde ise Elbistan vardı. Her iki, bölge arasında pek çok geçit olmakla birlikte en önemlisi Akçaderbend'di. Bu geçit tutulduğu takdirde Orta Anadolu'ya geçmek mümkün olmuyordu. Bundan dolayı Selçuklular buranın korunmasına büyük ehemmiyet verdiler. Maraş ile Göksun arasındaki yol da çok sarp ve güvenli olmadığından Şam üzerinden Anadolu'ya geçecek en güvenli ve kısa yol Akçaderbend'di.

Memluk Sultanı Baybars 1277'deki Elbistan seferine Akçaderbend'den geçerek gitmişti. O dönüş yolu olarak da burayı kullanmıştı. Selçuklular zamanında Kayseri-Elbistan- Halep ticaret yolunun geçtiği Akçaderbend yakınlarına dört han inşa edilmişti. (*Bu hanlardan biri Akçaderbend'in güney ağzına, Alâeddin Keykubâd'ın son zamanları ile ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Elbistan valiliği yapan Emir Kamereddin tarafından yaptırılan Derbent Ağzı Hanı'ydı. İkincisi ise yine aynı yıllarda Akçaderbend'in 3 kilometre kuzey tarafına inşa edilen Zillî Han'dı. Akçaderbend'den çıkıldıktan sonra yol ikiye ayrılmakta olup biri el-Hades, Besni, Antep ve Pazarcık taraflarına diğeri ise Doğanşehir ve Malatya tarafına gitmekteydi. Malatya tarafına giden yol üzerinde ise Nurhak Han'ı ile Çevirme Han'ı bulunmaktaydı.*)

Eyyübîlerin Anadolu'yu istila etmek için sefere çıktıklarını haber alan Alâeddin Keykubâd derhal öncü birliklerin başında Emir Kemaleddin Kâmyâr'ı, Akçaderbend'i tutması için göndermişti. Ona kendisinin savaş hazırlıkları yapmasından sonra Padişah alaylarının peşlerinden geleceğini bildirmişti. Ayrıca bölgede bulunan Maraş Valisi Nusretüddin Hasan Bey'in de harekete geçmesini emretmişti. Kemaleddin Kâmyâr emrindeki beyler ve askerlerle Elbistan üzerinden geçerek Akçaderbend'e ulaştı. Derbend başına ulaşan Selçuklu birlikleri Eyyübîlerin geçebileceği yerleri ve yarıkları ağaçlar, taşlar ve savaşçı yiğitlerle sağlamlaştırdılar. Hatta bu geçit ağzına surlar ve hisarlar inşa edildi. İbn Bib “*Ondan (Kemaleddin Kâmyâr) iki üç gün sonra Sultanın kalabalık askerle yanında Kır Han, Rum ve Harezem emirleri, Uç, Gürcü, Frnek ve Rus birlikleri ve önemli bir cephaneye, sayısız mal ve hazine olduğu halde oraya vardı*” diyerek sultanın Akçaderbend'e ulaştığını haber

vermektedir. Selçuklu birlikleri bu bölgeyi ve geçitleri çok iyi bilmelerine rağmen Eyyübîler buranın acemisiydiler. Bundan dolayı Selçuklu kuvvetleri coğrafyanın verdiği avantajları çok iyi kullanarak Eyyübî ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştır.

Savaşın Cerayan Etmesi: Eyyübîler Akçaderbend'in güney yönünden harekete geçerken Selçuklular ise kuzey yönünü tutarak kapatmışlardı. Bölge çok sarp ve dağlıktı. En dar yeri 2 metre en geniş yeride 4,5 metre ve uzunluğu 2,5 kilometreyi bulunan Akçaderbend'i tutan Selçuklu kuvvetleri Eyyübîlerin bu geçidin içine girmelerine mani oldular. İki taraf arasındaki savaşı anlatan dönemin muasır müellifi Halebli Kemaleddin İbnü'l-Adim, Selçuklu ordusunun Zeli (*Burası Akçaderbend'in Elbistan tarafında bulunan Zillî Han'ın olduğu köy olmalıdır*) ile Akçaderbend'in güneyine yerleştiğini ve sultanlarının da onlarla birlikte olduğunu yazmaktadır. Burada Selçuklu kuvvetleri Nurkgal (Nurhak dağ) dağına yakın Akçaderbend ağzını kapatmışlardı. Geçidin ağzından ve yanlarından çıkan askerler Eyyübî kuvvetlerine saldırmakta ve onları katlettiklerini, sonra geri çekilmekteydiler. Bu durum karşısında Eyyübî kuvvetleri ağır zayıat vermekte ve ilerleyememekteydi. Selçuklu müellifi İbn Bibi ise iki taraf arasındaki çatışmayı benzer ifadelerle anlatmaktadır. "*Sabahleyin Anadolu ve Harezm askerleri derbenden dışarıya çıkıp Şam askerleriyle vuruşup savaşıyorlar, çok sayıda insanı yaralayıp sakat bırakıyorlar veya öldürüyorlardı*" Kaynaklar belirtmemekle birlikte günlerce devam eden bu çarpışmalarda Eyyübîler büyük zayıat verdikleri gibi ordularının işeleri de bitmişti.

Verdikleri ağır kayıplar nedeniyle Akçaderbend'i geçemeyeceklerini anlayan Eyyübî kuvvetleri buraya yakın ve güney doğu yönünde Gölbaşı üzerinden geçmeyi denediler. Buradan Elbistan yönüne giden küçük geçitler bulunmaktaydı. Bunlar Duzâhdere (*Duzah-dere: Bugün bölgede Tuzakdere olarak bilinen ve Akçaderbend'e paralel olarak uzanan geçit olmalıdır. Kesin olmamakla birlikte günümüzde Gölbaşı'na bağlı Narlı-Malatya Demiryolu'nun bir istasyonu olan Kapıdere olma ihtimali yüksektir*) ve Bafnik (*Bafnik: Bafnik ya da Pağnik: Adıyaman'ın Gölbaşı Kazası'nın kuzeydoğusunda şimdiki Akçakaya Köyü denilen mevkidir. Burası Akçaderbend yakınında bulunan diğer bir geçidin adıdır*) geçitleriydi. Bu geçitlerin Eyyübîler tarafından zorlanacağı istihbaratını alan I. Alâeddin Keykubâd birliklerini buraları tutmakla görevlendirdi.

Akçaderbend'den çekilen Eyyübî ordusu Gölbaşı üzerinden şimdiki Gölbaşı-Nurhak karayolunun geçtiği vadiden Elbistan'a doğru ilerlemeye başladı. Bölgeyi çok iyi bilen Selçuklu kuvvetleri söz konusu geçitleri de kapatmıştı. İbn Bibi yüksek bir yerde olan bu geçitleri tutmak üzere sultanın askerlerini buraya sevk ettiğini bildirmektedir. Bu geçitlere girmekten imtina eden Eyyübî ordusu ile Selçuklu ordusu arasında Akçaderbend'e benzer çarpışmalar burada da cereyan etmiştir. Burada da ağır kayıplar veren Eyyübîler geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Eyyübîler ile Selçuklular arasında başta Akçaderbend olmak üzere bölgede bulunan geçitler ağzlarında yapılan çatışmalar İslam kaynaklarında "*Derbender Yılı*" savaşı olarak isimlendirilmiştir.

Bu arada Eyyübî melikleri arasında ihtilaf da çıkmıştı. Dımaşk meliki Eşref ile Hıms melik Mücahid'e gelen bilgilere göre Melik Kâmil Anadolu'yu aldığı takdirde burayı Eyyübî melikleri arasında paylaşırıp kendisi de Şam ve Mısır topraklarını alacaktı. Zaten Melik Kâmil Rakka'yı Eşref'ten istemektedir. O buna razı olmamıştı. Eşref ağabeyine Şam'da Dımaşk'ı alarak Emevi kürsüsüyle iktifa etmeyeceğini biliyordu. Bu olaylar olurken Eşref ve ile Hıms sahibi Mücahid bir araya gelerek durumu görüştüler. Kâmil'in gerçek niyetini öğrendiler.

Bu arada başarısızlığa uğrayan Kâmil Besni taraflarına çekilmek amacıyla Enzinit (*Gölbaşına bağlı göllerden biri olup şimdi Azaplı veya Azıntılı olarak bilinmektedir*) gölüne geldi. Buradan ordusunu alarak Hısn-ı Mansur tarafına çekildi. Bir miktar asker göndererek bu kaleyi tahrip ettirdi. Kendisi de Fırat nehrini geçerek Siverek'e geldi. İbnü'l- Adim'in belirttiğine göre Harput Artuklu hükümdarı Kâmil'in yanına kendi ülkesi üzerinden Anadolu'ya girmeye teşvik etti. Hatta o “ *Bizim yanımızdaki yoldan Bilad-ı Rum'a girmek daha kolaydır*” dedi. Bu Harputlu hükümdarının Nizameddin İbrahim'in oğullarından Ahmet veya Hızır olduğu rivayet edilmektedir. Başka bir rivayete göre ise Nizameddin İbrahim'den sonra Artuklu Beyi olan oğlu İzzeddin İbrahim kardeşi Hızır ile onun oğlu Nureddin Artukşah'ın Harput Artuklularının başına geçtiği belirtilmektedir. Güçlü ihtimalle de son Harput Artuklu Beyi Nureddin Artukşah'mış. O, Eyyübîler çekilip de I. Alâeddin Keykubâd'ın hışmına uğramaktan çekiniyordu. Daha önce Eyyübîleri Anadolu'yu istilaya kışkırtanlardan biri de o idi.

Melik Kâmil kardeşleri ve akrabalarının bir kısmının dağılmasına rağmen kendisi ve oğlu en-Necmeddin Salih ile birlikte Harput üzerinden Anadolu'ya girmeye karar verdi. Kendisi Siverek'de kalarak Hama meliki el-Muzaffer, kardeşinin oğlu melik Nasır Davud b. Muazzam, komutanlarından et- Tavvaşî Şemseddin Savvab ve emir Fahreddin el-Bayasî'yi bir miktar kuvvetle Harput tarafına gönderdi. Melik Nasır Davud gecikince 2500 ya da 5000 atlı ile et- Tavvaşî Şemseddin Savvab Harput'a doğru ilerlemişti. Onunla birlikte Hama meliki El- Muzaffer de vardı. Onlar Çermik, Ergani (Arkanin) yolu ile Harput'a vardı. Buna karşılık Alâeddin Keykubâd Malatya gelmişti. O, ordusunu Mübarezeddin Çavlı, Behramşah, Şemseddin Altunapa ve Bedreddin Yakut gibi büyük emirlerin idâresine vererek sağ, sol ve merkez kanatları, öncü ve artçıları ile güçlendirdi.

Kemaleddin Kâmyâr, Eyyübî ordusunun göl civarında (hazar Gölü) olduğu için o bölgeye gitmişti. Onların geldiği ve muharebenin başlamak üzere olduğu haberi gelince Kemaleddin Kâmyâr da oraya yetişmişti. Harput Ovasında iki taraf arasında yapılan savaşta Eyyübîler yenildi. Tavvaşî Şemseddin Savvab ve Hama meliki el-Muzaffer Harput kalesine kaçtılar. Selçuklu güçleri Harput kalesini kuşatmış ve buraya getirilen 19 mancınık ile kale surları dövülmeye başlandı. 24 gün sonra Harput Artukluları ve kale içinde bulunan Eyyübî komutanları teslim olmak zorunda kaldılar. Bu yenilgi haberini alan ve Siverek'de beklemekte olan Melik Kâmil ülkesine çekilmeye karar verdi. I.Alâeddin Keykubâd ise Harput'da bulunan Artuklu Devletine son vererek sahibini affetmiş ve onun kalelerini almış ve kendisine de

Akşehir'i ikta etmiştir. Esir edilen Eyyûbî ileri gelenlerine iltifatlar eden Selçuklu sultanı onları memleketlerine göndermiştir.

I. Alâeddin keykubad'ın Eyyûbîlerle mücadelesine katılan Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'in bu çatışmalar sırasında büyük yararlıkları dokunmuştur. Uzun yıllardan beri Maraş'ı yöneten bu Selçuklu emiri bölgeyi çok iyi tanımasından dolayı Selçuklu ordusunun başarı kazanmasında büyük rolü olmuştur. Ancak bilinmeyen bir sebepten dolayı o sultan tarafından öldürülmüştür.

Çağlayancerit Kezban Hatun Camii

KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Maarif Vekâleti Yay., Matba-i Amire, İstanbul 1339.
- DANIK, Ertuğrul, **Ortaçağ'da Harput**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001
- EBÛ ŞAME, **Zeylü ale'r-Ravzateyn**, (neşr: İbrahim Şemseddin, Darü'l- İlmiye, Beyrut trhz,
- EL-MAKRÎZÎ, **Kitabü's-Süluk li- Marifet-i Düveli'l- Mülük** (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1956.
- EN- NÜVEYRÎ, Şahabeddin Ahmet b.Abdulvahab, **Nihayetü'l- Ereb fi Fünunü'l- Edeb**, (Neşr, M.M. Ziyade, M. Ziyaeddin Reis, A. Şaire, Merkezü Tahkikü't- Teras C. XXIX, Kahire 1992.
- İBN BİBÎ, **el- Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l- Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name)**, (çev. Mürsel Öztürk) I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- İBN KESİR, **El- Bidaye ve'n- Nihaye**, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yay., İstanbul 1995.
- İBN TAGRİBİRDÎ, **Nücumu'z-Zahire** (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), C.VI, Darü'l- Kütüb'ül- İlmiye, Beyrut 1992.
- İBN VASIL, Cemaleddin Muhammed İbn selim, **Müferrici'l- Kurub Fi Ahbar beni Eyyub**, C. V (neşr. Cemaleddin Şeyyal) Kahire 1957.
- İBNÜ'L- ADİM, **Zübtetü'l- Halep min Tarihi Halep**, C. II, (neşr: Sehhl Zekkar), Darü'l- Kitabü'l- Arabiyye, Kahire 1997.
- İBNÜ'L VERDÎ, **Tarihu İbnü'l Verdi**, (Neşreden yok), C.II, Darü'l- Kütüb'ül- İlmiye, Beyrut 1996.
- KANUNÎ DEVRİ MALATYA TAHRİR DEFTERİ (1560)*, (Yay. Refet Yinanç- Mesut Elibüyük),Gazi Üniversitesi Yay., Ankara 1993.
- KOCA, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus**, TTK Yay., Ankara 1997.
- ÖZKARCI, Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri. Kahrmanmaraş**, C. II, TTK Yay., Ankara 2007.
- SEVİM, A, **Anadolu'nun Fethi**, TTK Yayını, Ankara 1993.
- SÜMER Faruk, **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yay., İstanbul 1985.
- TURAN Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993
- TURAN,Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
- UYUMAZ Emine, “ *Türkiye Selçuklu devleti Eyyübi Münasebetleri*”, **Türkler**, C.5, Ankara 2002.
- YİNANÇ , M. Halil , “ *Elbistan*”, **İA**, C.VI, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993.
- YİNANÇ, M. Halil, “ *Maraş Emirleri*”, **TTEM**,5, (82), 6,(83), 7, (84), İstanbul 1340, 1341.

HAÇLILARIN MARAŞ'I İŞGALİ

Türklerin Doğu Anadolu'ya ilk akımlarının başladığı yıllarda Bizanslılar tarafından Orta Anadolu'ya tehcir edilen Ermeniler, bu bölgenin de Selçuklu Türklerinin eline geçmesi ile Kilikya bölgesine doğru çekilmişlerdi. 1071 Malazgirt Savaşından sonra Güneydoğu Anadolu ve Çukurova yöresinde Bizans yönetimi zayıflayınca buralarda yaşayan Ermeniler otorite boşluğundan yararlanarak feodal beylikler kurdular. Doğu Anadolu'da Bagrat Ermeni hükümdarının Bizanslar tarafından öldürülmesinden sonra akrabalarından Ruben, Bizans imparatorluğuna isyan ederek Çukurova yöresinde bağımsız bir derebeylik kurdu. Aynı yıllarda Hetum'un oğlu olan Oşin adında diğer bir Ermeni lideri Rupen'in hâkim olduğu toprakların biraz daha batısında ayrı siyasi bir teşekkül oluşturdu. Rupen ve Hetum'un mensup olduğu aileler ileride Kilikya Ermeni Prenslığı tarihinde önemli rol oynayacaktı. Türklerin Anadolu'yu fethettikleri yıllarda, bölgede başka bir Ermeni lideri olan Rumların Philaretos Brachamios, Ermenilerin ise Vahram dedikleri kişi ön plana çıkmıştı.

Süryani Mikail'e göre Philaretos Maraş'ın Şirbaz adlı köyünde doğmuştu. O güçlü, kurnaz yağmada ve öldürmede cesaretli bir kişiydi. Etrafına kalabalık bir gurup toplamıştı. Bizans devletinin dikkatini çeken Philaretos, Malazgirt savaşı öncesinde (Filaretos) Palu taraflarında Bizans birliklerinin başında bulunuyordu. Daha sonra Romanos Diogenes tarafından Maraş (Germanikeia) Valiliği'ne atandı. Ancak Malazgirt yenilgisi ile Diogenes'in tahtı kaybetmesi üzerine yeni İmparator Mikhail'i tanımayarak Tarsus, Misis, Anazarpa, Maraş, Malatya, Elbistan, Keysun, Palu, Harput, Samsat, Urfa ve Antakya gibi şehirleri ele geçirerek Tarsus'tan Fırat'a kadar olan bölgeyi içine alan bölgesel bir yönetim kurdu. Çukurova'da Rupen ve Oşin ise Philaretos'un vassalları olmuşlardı. O, Ortodoks olması sebebiyle Bizans'la tamamen bağlarını koparmamış ancak oynak bir siyaset izleyerek Halep'teki Mirdasoğulları adlı Arap emirliğine bağlanmıştı. Fileratos kendisine bağlı şehirlerin başına Ermeni asıllı komutanları getirmişti.

Süleymanşah, Philaretos'un elinden 1085'de Antakya'yı aldı. Onun oğlunun elinde olan Urfa da 1087'de Melikşah'ın komutanlarından Emir Bozan tarafından fethedildi. Ancak 1092 yılında Melikşah'ın ölümü ile başlayan taht kavgaları sırasında Urfa valisi Bozan'ın öldürülmesi üzerine, Suriye Meliki Tutuş daha önce Philaretos tarafından Malatya Valiliği'ne atanan Thoros adlı bir Ermeni'yi şehrin valiliğine getirdi. Thoros, Tutuş'un ölümü üzerine bağımsız şekilde hareket etmeye başlamıştır. Malatya'da da

Philaretos'un Gabriel adlı bir Ermeni asıllı komutanı hâkimiyet sürüyordu. Urfa hâkimi Thoros'un kayınpederi olan Gabriel, Ortodoks mezhebini. Bu yüzden bölgede bulunan ve Ortodoks olmayan diğer Hıristiyanlara kötü davranıyordu. Bu Hıristiyanlar ise kendilerine Ortodoksluğu kabul ettirmeye çalışan Bizans yönetiminin zayıflamasına seviniyorlar ve Türk idaresini memnuniyetle karşılıyorlardı. Philaretos Huni'de bir Ermeni katolikosluk merkezi kurmuştu.

1086 yılında Yukarı Ceyhan bölgesi olarak adlandırılan Göksun, Huni, Efsus ve Elbistan Emir Buldacı adlı bir Türk komutanı tarafından fethedildi. Bir süre sonra Buldacı Maraş'ı da alınca, Philaretos oğlunun elinde bulunan Urfa'ya gitti. Ancak halkın onu nefretle karşılaması üzerine Melikşah'ın huzuruna çıkararak ona tabi olduğu gibi Müslüman da olmuştu. Kendisine önce Urfa valiliği verildiyse de başta oğlu Barsama olmak üzere halk onu istemedi. Melikşah Filaretos'a Maraş Valiliği'ni veriyse de Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah'ın komutanlarından Buldacı'nın burayı fethetmesi üzerine oraya da gidemedi. O, 1090'da Maraş'a dönmüş ve burada ölmüştür. Onun tekrar eski dinine döndüğü de söylenmektedir. Kurduğu siyasi teşekkül ise dağılmış ve komutanları bağımsız şekilde hareket etmeye başlamışlardı. Elbistan ve Maraş'ı alarak bölgede bir Türk beyliği kuran Buldacı ise Haçlıların İznik'i kuşatmaları üzerine I. Kılıçarslan'a yardım etmek için oraya gitmiş ve bir daha da kendisinden haber alınmamıştır. (*Emir Buldacı: 1097 yılından sonra Anadolu'da bir daha görülmedi. Ancak Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar zamanında onun hizmetinde bulunan Buldacı adında bir komutanın adı geçmektedir. Bu şahsın Maraş'ı fetheden Buldacı olma ihtimali vardır. Bkz: M. Halil Yananç, Maraş Emirleri (82), s.293.*). Haçlıların Anadolu'ya doğru yürüyüşü sırasında, onların önünden Türklerin çekilmesi ile Maraş'la birlikte bölge de elden çıkmıştı.

1090'da Ermeni Filaretos'un ölümüyle kısa süren devletinin yıkılmışsa da; Maraş, Malatya, Raban, Keysun ve Urfa gibi şehirler ona bağlı komutanlar tarafından idare edilmekteydi. Malatya'da Gabriel, Maraş'ta Thatul, Raban ve Keysun'da Goğ Vasil ve Urfa'da da Toros hâkimdi. Çukurova'da Gülek Boğazı'nın batısındaki dağlarda merkezi Lampron kalesi olan Bizans'a bağlı Hetum'un oğlu Oşin ile bu boğazın doğusundaki dağlar ve Sis'in kuzey batısındaki Partzerpert kalesi merkez olmak üzere Rupen'in oğlu Konstantin'in adlarında iki Ermeni sergerdesi bulunuyordu. Bunlardan Oşin, Türklerin, Haçlılarla uğraşmasını fırsat bilerek 1097'de Adana'yı işgal ederken, Konstantin ise hâkimiyetini doğuya doğru genişleterek Feke kalesini Bizans'ın elinden almıştı. Konstantin, Bizans'a karşı düşmanca tavır sergilemekte ve kendisini Bagrat hanedanının temsilcisi olarak görmekteydi. Bu Ermeni sergerdeleri Haçlıların bölgeye gelişi ile Türklerin zor durumda kalmasından faydalanarak Çukurova bölgesini ele geçirmeye başladılar.

Haçlıların Bölgeye Gelişleri

Haçlı Seferlerine katılan Katolik Hıristiyanlar İstanbul'a gelince Bizans İmparatoru ile aralarında bir anlaşmaya varmışlardı. Bu anlaşmaya göre daha

önce Bizans toprağı olup da Türkler tarafından fethedilen yerler, Haçlılar tarafından alınırca, imparatora teslim edilecekti. Hatta İmparator Aleksios Komnenos (1081–1118), Haçlı kontlarından kendisine bağılılık yemini bile almıştı. Buna karşılık Bizans İmparatoru da Haçlılara iâşe ve mühimmat yardımı yapacak ve Anadolu'dan geçerken onlara kılavuzlar verecekti. Bu amaçla İmparator, komutanlarından Tatikios'u Haçlılara kılavuzluk yapmak üzere yanına bir miktar asker vererek görevlendirdi. Tatikios, Antakya'ya kadar Haçlılarla birlikte gitti. Antakya'yı alarak burada bir devlet kurma hayâlinde olan Kont Bohemond'un hazırladığı bir tertiple bu Bizans komutanı İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Böylece Haçlılar Urfa ve Antakya gibi Bizans'ın eski şehirlerini alınca imparatora teslim etmekten vazgeçmiş oldular.

Haçlıların kuşattığı İznik'i Katolik Hıristiyanlara bırakmaktansa Ortodoks Bizans'a bırakarak geri çekilen Türkler, Eskişehir yakınlarında Haçlılarla yaptıkları savaşta da onları mağlup edemediler. Türk askerleri kahramanca mücadele ettilerse de onların sayısal üstünlüğü sebebiyle geri çekilmek zorunda kaldılar. Haçlılara karşı Türklerin verdiği mücadele, sefere katılan ve adı bilinmeyen bir Frank'ın yazdığı "Gesta Francorum" adlı eserde: "Eğer Türkler Hıristiyan olsalardı dünyanın en kahraman ve asil milleti olarak anılacaktı." şeklinde övülmektedir. Haçlıların bu kısmî başarıları onların Anadolu içlerine doğru ilerlemelerine neden oldu. Haçlı ordusu Eskişehir'i alarak Tuz gölü, Akşehir ve Sultandağı üzerinden ilerledi. 1097 yılı Ağustos ayının ortalarında Franklar Konya'ya vardı. Türkler, Konya'yı tamamen terk etmişlerdi. Haçlıların Anadolu'daki ilerleyişinde onlara Bizans komutanının yanında Ermeniler de yardım etmekteydiler. İleride Urfa kontu olacak Baudouin'nin yanında Ermeni reisi Bagrat da bulunuyordu.

14 Eylül 1097 yılında Ermenilerin rehberliğindeki Haçlı ordusu Konya Ereğli'sine ulaştı. Haçlıları burada Emir Hasan ve Danişmendli emirinin komutasında bir ordu karşıladı. Bu iki emir Haçlıları güneye yani Toros geçitlerine zorlama niyetindeydiler. Haçlılar saldırıya geçince onlarla çatışmaktan çekinen Danişmendli ve Selçuklu kuvvetleri Ereğli'yi onlara terk ederek geri çekildiler. Haçlıların Antakya'ya ulaşacakları en kısa yol Gülek Boğazı'ndan geçmekteydi. Ancak bu boğazdan geçmek kolay değildi. Boğazdan geçen yolun bazı yerleri dik ve dardı. Tepelere hâkim olan küçük bir düşman birliği dahi büyük bir orduya muazzam kayıplar verdirebilirdi. Çukurova da zaten Türklerin elindeydi. Ayrıca Bizanslı kılavuzların verdiği bilgilere göre sonbaharda Çukurova'nın dayanılmaz sıcakları olurdu. Çukurova üzerinden Antakya'ya gitmek için Amanos dağlarını da aşarak birçok geçitleri olan ve Suriye kapısı olarak bilinen Belen'i (Bagras) geçmek gerekiyordu. Bu olumsuz şartlar Haçlıların Antakya'ya Kayseri - Maraş üzerinden ulaşan ve daha uzun olan yolu tercih etmelerine neden oldu. Bundan başka Türklerin Haçlıların önünden çekilmeleri Kayseri - Maraş yolunu onlara açmıştı. Ayrıca, Kayseri - Maraş üzerinden gidilecek olunursa yol Göksun -Maraş arası hariç, öbür güzergâha göre engebeli değildi. Yine bu yol üzerinde Haçlılara mani olacak fazla sayıda Türk askeri de bulunmuyordu.

Bahsettiğimiz bu istikamet İstanbul ile Antakya arasında bağlantıyı sağlayan yoldu. Türk fethi öncesi Bizanslılar bu yolu daha güvenli olarak kullanırlardı. Ayrıca bu güzergâh üzeri kısmen Türkler tarafından fethedilse de Bizans'a bağlı vassal Ermeni sergerdelerinin elindeydi. Bu yerli Hıristiyanlar Haçlılara yiyecek yardımı yapabilirler ve kılavuzluk edebilirlerdi. Tatikios ve Bizanslı kılavuzlar bu yolu tavsiye etmelerine rağmen Bizans'a düşman olan bazı Haçlı reisleri ile Tangred bu teklife muhalefet etti. Haçlı ordusunun çoğunluğu Kayseri yolunu tercih ederken, Tangred ve güney İtalyan Normanlarından bir grup ve Godefroi'nin kardeşi Baudouin, birkaç Flaman ve Lorenli ile birlikte ordudan ayrılarak Çukurova'ya yürümeye karar verdiler.

10 Eylül'de Tangred ve Baudouin ayrı ayrı yollardan Toros geçitlerine doğru yürürken, ana ordu Kayseri'ye doğru yola çıkmıştı. Haçlılar yolları üzerinde bulunan Augustopolis köyü yakınında Hasan Bey'in birlikleriyle çatışarak onu geriye doğru çekilmeye zorladılar. Haçlılar, Türklerin ikâmet ettikleri kaleye hücum etmeyerek zaman kaybetmeden ilerlediler. Bir kaç köyü ele geçiren Haçlı ordusu buraları Symeon adında bir Ermeni'ye teslim ederek Bizans adına idâre etmesini istediler. Eylül ayının sonuna doğru Haçlılar Kayseri'ye vardılar.

Kayseri'den ilerleyen Haçlı ordusu Ermenilerin yaşadığı ve Danişmendli Türklerinin kuşatma altında tuttıkları Komana (*Komana: Şimdi Tufanbeyli yakınındaki Şay köyü/Şarköy.*) (Placentia) şehrine yöneldiler. Danişmendli Türklerinin çekilmesi ile Komana'yı alan Haçlılar daha önce doğruya gelmiş olan ve Bizans İmparatorunun hizmetine giren Provençeli bir şövalye olan Pierre d'Aulpps'u Tatikios'un tavsiyesi ile vâli tayin ettiler. M. Halil Yinanç, Placentia olarak ismi geçen yerin Komana olmayıp Elbistan olduğunu ve Haçlıların Maraş'a gelmeden önce burayı işgal ettiklerini belirtir. Ona göre Pierre d'Aulpps'u Elbistan'a tâyin eden Haçlılar burada bir prenslik kurmuşlardır.

Haçlı ordusu Komana bölgesinden Maraş sınırına girerek bugünkü Yeşilkent (Yalak) kasabası üzerinden Göksun'a doğru ilerledi. Haçlı kaynaklarında Cocson ve Cosor gibi adlarla anılan Göksun'u Türkler terk etmişlerdi. Burada yaşayan Ermeniler Haçlıları dostça karşıladılar. Üç gün Göksun'da kalan Haçlılar Ermeniler tarafından ağırlandı ve istirahat ederek hastalarını tedâvi etme imkânı bulmuşlardır. Haçlılar, burada Ermenilerden Maraş'a kadar gidecekleri yiyecek ve erzak satın aldılar. Bugün bile geçilmesi zor yollardan biri sayılan ve yaklaşık 100 kilometreyi bulan Göksun- Maraş arasını kat etmek için hareket eden Haçlı ordusunu büyük engeller bekliyordu. Onların, bir yandan engebeli araziyle diğer yandan da bölgede üslenen Türklerle mücadele etmeleri gerekiyordu.

Haçlılar Göksun'da iken Danişmendlileri takip eden Bohemund'un orduda bulunmadığı bir sırada, Raymond de Toulouse, Türklerin Antakya'yı terk ettiğine dair yanlış bir istihbarat almış ve adamlarına dahi danışmadan şehri teslim almak için 500 kişilik bir şövalye gurubunu Pierre de Castillon komutasında göndermişti. Haçlı gurubu Antakya'ya doğru hızla ilerleyerek Asi nehri yakınında Pavlikyan (*Pavlikyan (Paulikianismus, Paulusçuluk)*:

Hıristiyanlık ile Zerdüşt dininin birleşmesinden oluşan yeni bir inanç sistemidir. Bizans İmparatorluğu zamanında Güneydoğu Anadolu ve Çukurova 'da taraftarları vardı.) mezhebine bağlı sapık inançlı insanların yaşadığı bir kaleye vardıklarında haberin yanlış olduğunu öğrendiler. Hatta Türklerin büyük kuvvetlerle Antakya şehrini tahkim etmeye çalıştıklarını görmüşlerdi. Pierre de Castillon orduya geri dönerken onun maiyetinde olan Pierre de Roaix, bir kaç kişi ile Türklerle çarpışarak Halep tarafında Russia (Rusia: Antakya'nın doğusunda Haleb'e doğru uzanan Riha vadisi var. Bu köy bu yolun güneydoğusundaki Ruweha olabilir. Fakat kesin değildir.) vadisinde bir kaç müstahkem mevki ve köyü ele geçirdi. Bu bölgede oturan Ermeniler, Haçlıları sevinçle karşılamışlar ve onlara yardım etmişlerdir. Raymond de Toulouse'nin bu acele hareketi onun Antakya üzerinde hâkimiyet kurma arzusundan kaynaklanıyordu. Çünkü Haçlı liderleri Ortadoğu'da ele geçirecekleri yerleri kendi kafalarında bölüşmüşlerdi. Fakat bu durum aralarında anlaşamazlığa neden olmuş ve Bohemund orduya döndüğünde, durumu öğrenince kuşkulandı. Çünkü Baudouin, Bohemund ve Tangred gibi kontlar kendi devletlerini kurma peşindeydiler.

Göksun-Maraş arası Haçlıların şimdiye kadar karşılaştıkları en zor yoldu. Haçlıların buradan geçişini tasvir eden Haçlı kaynaklarından, alıntı yapan Stevan Runciman şu bilgileri aktarmaktadır; “Ekim ayı başlamış ve sonbahar yağmurları yağıyordu. Anti-Toroslar olarak adlandırılan buradaki dağları aşmak zordu. Bölgeden geçen yol yılların ihmali yüzünden bozulmuştu. Yol kilometrelerce dik bayırlara tırmanan ve derin uçurumlar yanından geçen çamurlu bir patikadan ibaretti. Atlar birbiri ardından uçuşuruma yuvarlanıyor, birbirine bağlı yüklü hayvanlardan müteşekkil diziler olduğu gibi derinliklere gömülüyordu. Hiç kimse ata binmeye cesaret edemiyordu. Teçhizatlarının ağırlığı altında ezilerek sürüklenen şövalyeler silahlarını daha hafif mücehhez olanlara satmaya çalışıyorlar, çoğu zamanda güçsüz düşüp onları fırlatıp atıyorlardı. Haçlıların üzerine bu dağlar üzerinde sanki bir lanet çöreklenmişti. Bu dağlar Haçlılara, Türklerin verdiği kayıplardan daha fazlasını verdirdi. Bu çetin ve zor geçen yolculuktan sonra Haçlı ordusu Maraş'ın etrafındaki ovaya ulaştı.” Haçlılar yola çıktıktan bu yana bu kadar sarp dağlardan geçmemişlerdi. Bu yüzden Göksun ile Maraş arasındaki bu sarp dağlara “Şeytan Dağları” adını vermişlerdi.

Haçlılar Maraş ovasını görünce rahatladılar ve sevindiler. Çünkü onlar Göksun- Maraş arasında büyük sıkıntılara göğüs germişlerdi. Maraş yakınında Hıristiyan köylüler tarafından karşılanan Haçlı ordusu moral buldu. Gesta Francorum'un yazarı - köylülerin Haçlılara bol miktarda mal getirdiklerini, böylece fazla miktarda erzak sahibi olduklarını, mutlu olduklarını ve burada ordudan ayrılan kont Bohemond'u beklediklerini- yazmaktadır. Haçlılar Maraş'ta birkaç gün dinlendiler. Maraş, o sırada daha önce Bizans'a tabi Thatul adında bir Ermeninin idaresine girmişti. Ordudan ayrı şekilde hareket eden Bohemund, Maraş'ta Haçlı ordusuna katıldı. Baudouin de bu sırada hasta olduğunu öğrendiği karısı ve çocuklarını görmek üzere Maraş'a geldi. Ancak o gelmeden önce karısı Godvere ve küçük çocukları ölmüştü. Maraş'a ulaşan Baudouin karşılaştığı manzara karşısında doğruya doğru hareket etme

kararını verdi. Bu arada Haçlı ordusu 15 Ekim 1097 yılında Maraş'tan hareket ederek Antakya'ya doğru yol almaya başladı. Maraş Türkoğlu- Nurdağı-İslâhiye-Hassa ve Kırıkhan istikametindeki Amik çukurunu takip ederek ilerleyen Haçlı ordusu 20 Ekim'de Demirköprü'ye ulaşmış ve Antakya'ya üç saat kadar yaklaşmıştı.

Çukurova üzerinden ilerleyen Baudouin de Boulogne, Ermenilere sempati duyan bir kişiydi. Onun yanında Raban ve Keysun hâkimi Goğ Vasil'in kardeşi Bagrat vardı. Önceleri Bizans'a hizmetinde olan Bagrat daha sonra Haçlı reisine katılmaya karar verdi. Bagrat, Fırat kenarında kurulmuş olan feodal Ermeni devletçiklerine yardım sağlamak için Haçlılara yanaşmıştı. Bohemund'un yeğeni Tangred, Ereğli'de Çukurova üzerine yürüme niyetini açıklayınca, Baudouin bundan endişe ederek kendisi ilk önce Ermenilerle temas etmek amacıyla harekete geçti. Her iki Haçlı reisi Avrupa'da hükümdar ailelerinin yurtlarında parlak gelecekleri olmadığından Ortadoğu'da kendi devletlerini kurmak istiyorlardı. Baudouin bir Ermeni devleti kurmayı hedeflerken, Tangred sıkıntısız bir bölgede kendi devletini arzuluyordu. O, Kayseri üzerinden gidilmesine yolu uzatacağından dolayı karşı çıkmış ve Çukurova yöresinden geçerken bölgede Hıristiyan ahalinin desteğini almayı umut etmişti. Tangred, 15 Eylül 1097 yılında 100 şövalye ve 200 yaya ile yola çıktı. Onun ardından Baudouin de Boulogne yanında kuzeni Baudouin du Bourg olduğu halde birkaç Haçlı reisiyle birlikte 500 şövalye ve 2000 yaya ile yola koyuldu. Çukurova üzerine yürüyen Haçlılar savaşçı dışında yanlarına başka kimseyi almadılar. Tangred bugünkü demiryolu hattının geçtiği Ulukışla üzerinden geçide varan yolu izlerken, Baudouin daha zor hareket eden ordusu ile doğudan Tyana'dan Pozanti'ya ulaşan eski ana yolu takip etmiştir. Baudouin, Tangred'den üç gün sonra Gülek Boğazı'nı geçti.

Tangred Çukurova'ya girince Türklerin elinde olan Tarsus üzerine yürüdü. Şehirde bulunan Ermenilerin Haçlılarla işbirliği yollarını aramaya başlaması ve arkasından da yeni takviye kuvvetlerinin gelmesiyle, Türkler geri çekilmeye karar verdi. Ermenilerin yardımı ile Tarsus'a giren Tangred, arkasından gelen Baudouin'e karşı koyamayarak şehri teslim etmek zorunda kaldı. Bu arada Tangred'in istediği yardımcı kuvvetler Tarsus yakınlarına gelmesine rağmen, Baudouin onları içeri almadı. Geceleyin surların diplerinde bulunan bu askerlere saldıran Türkler kâmilen onları kılıçtan geçirdi. Bu durum Haçlı reisleri arasında anlaşmazlığı daha da artırdı. Önceleri bir korsan olan Guynemer de Boulogne etrafına topladığı Danimarkalı Frizon ve Flaman korsanlarından bir filo ile 1097 yılı İlkbaharı sonlarında Hollanda'dan denize açılarak Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşmış ve Tarsus çayından gemileri ile yukarı doğru çıkarak Baudouin'ne itaat etmişti. Bu durum Baudouin'in Tangred'e karşı güçlenmesine neden olmuştu. Baudouin, Guynemer de Boulogne'ye Tarsus'u vererek kendine vekil ve vali yaptı. Tarsus'tan ayrılmak zorunda kalan Tangred ise Adana'ya gelmişti.

Bölgedeki Türklerin çekilmesi üzerine Ermenilerin yardımı ile Tangred Adana'yı da ele geçirdi. Baudouin ile birlikte hareket eden fakat ondan ayrılarak kendi gücü ile bir şeyler elde etmek isteyen Bourgogne'li Welf adında bir senyöre Adana verildi. Bu arada Oşin, Türklerin çekilmesi üzerine

rakibi Rupen'in oğlu Konstantin'in eline geçmesinden endişe duyduğu Misis'i alması için Tangred'i tahrik etmekteydi. Tangred, Ekim 1097 yılında Misis'e vardı. Onun ardından Baudouin de buraya yaklaşmıştı. Baudouin, Çukurova bölgesinin siyasi ve sosyal durumunu görünce kafasında tasarladığı devleti burada kurmaktan vazgeçmişti. Bu bölgede Ermeni sergerdeleri arasında çekişmeler vardı. Bölgede hem Türkler yoğun şekilde bulunuyor, hem de burası Bizans'a yakındı. Ayrıca Baudouin'in yanında bulunan Bagrat, onu doğruya doğru gitmeye teşvik ediyordu. Tarsus önlerinde Normanların Türklerce telef edilmesinden sorumlu tutulduğu için Tangred tarafından, Misis'e girişi de yasaklanmıştı. Bu arada birçok Norman ve özellikle Tangred'in eniştesi Richard de Salerne, Baudouin'in Tarsus'ta Normanların Türkler tarafından kırılmasından dolayı onu sorumlu tutuyor ve saldırmak istiyorlardı. İki taraf arasındaki gerginlik bir çarpışmaya dönüşse de Baudouin'in askerleri fazla olduğundan karşı taraf geri çekilmek zorunda kaldı. Bir süre sonra iki taraf barışmaya razı oldu.

Maraş'ta ağabeyi Godefroi ile müzakere ettikten sonra Antakya'ya doğru hareket eden orduya katılan Baudouin, bir gün sonra 18 Ekim 1097 tarihinde şansını Fırat taraflarında aramak için doğruya yöneldi. Çukurova'yı birlikte geçtikleri kuvvetler onun yanındaydı. Baudouin, Tarsus'ta Haçlıların katledilmesinden sorumlu tutulduğundan dolayı itibarı sarsılmıştı. Antakya'yı işgal etmeyi düşünen kardeşi onun yanında fazla kuvvet bırakmayarak 100 atlı ile gitmesine müsaade etmişti. Ayrıca Ermeni danışmanı Bagrat ve tarih yazarı papaz Fulcherius Carnotensis de onunla birlikteydi. Tangred, Baudouin'in ayrılmasından sonra, Misis'te fazla kalmayarak burada küçük bir birlik bıraktıktan sonra güneye doğru yönelerek İssos körfezi boyunca ilerledi. İskenderun'a ulaşan Tangred, Tarsus açıklarından ilerleyen Guynemer'in idâresindeki donanmanın da gelmesiyle şehri ele geçirdi. Amanos dağlarını aşan Tangred Antakya üzerine yürüyen orduya katılmak amacıyla ilerledi.

Baudouin'in amacı Fırat boylarına giderek, ana Haçlı ordusunun Antakya'ya saldırısı sırasında doğudan Türklerin yapacakları yardımları engellemektir. O, bu mıntıkeyi yerleşebileceği ve devlet kurabileceği bir alan olarak da görüyordu. Bölgede yaşayan yerel Hıristiyanlar Türklere karşı Baudouin'i bölgelerine çağırıyorlardı. Zaten 20 yıl önce Papa VII. Gregorius, Hıristiyanlığı kurtarmak için bir plan hazırlamıştı. Bunu duyan Ermeniler, bir Ermeni piskoposunu destek elde etmek amacıyla Roma'ya göndermişlerdi. Ermenilere, Ortodoks Bizans'a karşı Katolikler daha şirin geldikleri için onlardan yardım talebinde bulunuyorlardı.

Fırat ırmağını boylarına gelen Baudouin'i Ermeniler sevinçle karşıladılar. Bölgede bulunan Türk birlikleri ise çekilmeyi uygun gördü. Bir kısmı da Hıristiyanların saldırısına uğrayarak esir edildi. Bölgedeki en güçlü Türk beyi olan Samsat hâkimi Baldak, direnmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Baudouin, Tell- Bâşir (*Tell- Bâşir: Sacur suyu kıyısında, Haleb'in kuzeyinde Gaziantep yakınlarında eski bir kale ve şehirdir. Urfa kontu Baudouin tarafından işgal edilmiş ve daha sonrada yeğeni Joscelin'e verilmiştir. 1151 yılına kadar Haçlıların elinde kalan Tell- Bâşir bu tarihte Nureddin Mahmud Zengi tarafından fethedilmiştir. Haçlılar tarafından işgal edilen Tell- Bâşir,*

Urfa'dan sonra Haçlıların Güneydoğu Anadolu bölgesindeki en önemli merkezidir.) ve Ravendan (Râvendân: Kilis iline bağlı bugünkü Belenözü kasabasının eski adıdır. Gaziantep'e 40 km uzaklıktadır.) kalelerini ele geçirdi.

Ravendan kalesi Ermeni Bagrat'a verilirken Tell- Bâşir de başka bir Ermeni olan Fer'e bırakıldı. Baudouin, Tell- Bâşir'de iken Ermeni Thoros'un gönderdiği bir heyet gelerek onu müşterek hükümdarlık teklifiyle Urfa'ya davet etti. Urfa hâkimi Thoros, Baodouin'i kendi amaçları için kullanma arzusundaydı. Thoros yaşlanmış ve varisi yoktu. Baudouin'i kendisine mirasçı olarak görüyordu. Bu arada Tell- Bâşir vâlisi Fer, Baodouin'in halefi olmayı hedeflediğinden Bagrat'ın Türklerle anlaşacağını ve Keysun hâkimi kardeşi Goğ Vasil ile işbirliği yaparak bağımsız bir devlet kurma arzusunda olduğunu ileri sürerek onu gözden düşürmek istedi. Bu iftira sebebiyle yakalanan Bagrat, işkenceye tabi tutularak ihânetini i'tirafa zorlandı. Ancak o, söyleyecek bir şeyi olmadığından kardeşinin yanına kaçmak zorunda kaldı.

Baudouin 1098 yılı Şubatında Tell- Bâşir'den harekete geçerek Urfa'ya gitti. Onunla beraber 80 şövalye vardı. Samsat Türkleri onun Fırat'ı geçeceği Birecik yakınında bir tuzak kurmuşlardı. Ancak o, kuzey yolunu takip ederek kurtulmuş ve 6 Şubat 1098 yılında Urfa'ya varmıştı. Şehirde sevinçle karşılanan Baudouin, Urfa hâkimi tarafından oğul ilan edildi. Thoros, belden yukarı soyunan Baudouin'i gömleğinin içine alarak ona sarıldı. Aynı şey Thoros'un karısı da tekrar etti. Böylece oğul edinme töreni icrâ edilmiş oldu.

Baudouin bundan sonra Samsat Türk beyliğinin üzerine yürüdü. Urfa'da yaşayan Ermeniler ile Thoros'un vassalı Gerger hâkimi Konstantin de Baudouin'e katıldılar. Ermeniler ve Haçlılar Samsat yakınında bir köy zapt ederek, oraya bir garnizon yerleştirdiler. Böylece Türklerin hareketleri kısıtlanmış oluyordu. Baudouin bundan sonra Gerger hâkimi Konstantin'in desteği ile Thoros'u ortadan kaldırmak için harekete geçti. Thoros'u, Bizans'a bağlı Ortodoks olması sebebiyle halk sevmiyordu. Baudouin ortaya çıkıncaya kadar Thoros'tan kurtulma umutları olmayan Ermeniler, isyan ederek onu öldürdüler. Böylece bir oldubitti ile Baudouin, Urfa'ya hâkim oldu. Urfa'da bir krallık ve devlet kurma hedefine erişen Haçlı reisi, Filistin'de kurulacak bir Frank krallığı için de tampon ve bir savunma hattı olacağını hesap ediyordu. Baudouin, Urfa kontu unvanını alarak taç giydi. Bizans İmparatoruna verilen sözler unutulmuştu. Bundan dolayı muasır Ermeni kaynakları onu suçlarlar. Franklar bölgedeki Ermeni idaresini ortadan kaldırmayı hedefliyorlardı. Bütün bunlara rağmen Baudouin, adamlarının az olması nedeniyle Ermenilere dayanmak zorundaydı. Baudouin bir süre sonra Samsat'ta bulunan Türk emiri üzerine yürüme hazırlıklarına girince, Baldak direnemeyeceğini anlayıp şehri 10 bin Bizans altını karşılığında ona satmayı teklif etti. Bu teklif kabul edilmiş, Baldak ve adamları Urfa'ya yerleşerek Baudouin'in ücretli askeri oldu. Bu arada ana Haçlı ordusu Antakya'yı kuşatmaktaydı. Kuşatmanın uzun sürmesi ve anlaşmazlıklar yüzünden bazı Haçlı reisleri Baudouin'e sığınarak menfaatler elde etmek istiyorlardı. Baudouin, Suruç, Birecik gibi kaleleri de alarak Urfa-Antakya arasındaki yol üzerinde bulunan yerleri ele geçirmiş oldu.

Büyük Selçuklulara bağlı olan Antakya'da Yağısıyan adlı bir Türk vâli bulunuyordu. Maraş ve Çukurova üzerinden gelen Haçlı ordusu Antakya surlarında buluşarak şehri kuşatmaya başlamıştı. Şehirde Türklerle birlikte Ermeni, Rum ve Süryani unsurlar da bulunuyordu. Tarafsız kalan Süryaniler, Rum ve Ermenilerden nefret etmekteydiler. Yağısıyan, Hıristiyanlara iyi davranmakla birlikte onların Haçlılarla işbirliği yapmasından çekinerek bir kısmını şehir dışına çıkardı. Vâli, başta Sultan Berkiyaruk olmak üzere çevredeki Türk beylerinden yardım talebinde bulundu. Dımaşk meliki Dukak, onun atabeyi Tuğtekin ve diğerleri yardım va'dinde bulundular. Musul'daki Selçuklu Emiri Kürboğa da yardım istenenlerden biriydi. Haçlılar şehri almaya kararlıydı. Uzun bir kuşatmadan sonra iki Ermeni kardeşin ihaneti ve Türk komutanları arasındaki anlaşmazlık yüzünden 1098 yılında Antakya şehri onların eline geçti. Haçlı reislerinden Bohemund Antakya kontu ilan edildi. 1268'de Sultan Baybars'ın şehri fethine kadar Antakya Haçlıların elinde kaldı. Haçlılar Antakya üzerinden Kudüs'e ulaşarak burayı da işgal edip şehirde bulunan insanları Müslüman ve Yahudi ayırımı yapmadan katlettiler.

Maraş, Urfa ve Antakya arasında bulunan birçok kale ve kentçik Haçlı reislerinin eline geçti. Buralarda Urfa ve Antakya kontluğuna bağlı feodal Haçlı devletçikleri kuruldu. Ayrıca bölgede bulunan bazı yerel Ermeni feodalleri de Haçlılara bağlandılar.

Haçlıların Maraş Senyörlüğünü Kurmaları

Haçlıların 15 Ekim 1097 yılında Maraş'ı işgal etmeleri ile başlayan Maraş Senyörlüğü 1149 yılında Selçuklu sultanı I. Mesut'un şehri fethetmesi ile sona ermiştir. Haçlılar, Maraş'ı alınca daha önce yaptıkları anlaşmaya uyararak burayı Bizans'a terk edildi ve prensler prensi unvanıyla Ermeni asıllı Thatul vali yapıldı. Prensler prensi Bizanslıların Kilikya valilerine verilen isimdi. Bu unvan M.S V. Yüzyıldan beri kullanılıyordu. Bölgenin İran, Bizans ve Araplar idaresi altında dönemindeki vâlleri prensler prensi adıyla anılırdı. Bizans'ın hizmetinde bulunan ve Filaretos'un komutanlarından Thatul aslında Maraş'ı Bizans'ın adına idare etmekle birlikte Haçlılarla da yakın ilişkiler içindeydi. Thatul'un 1104 yılında İstanbul'a gitmesiyle Haçlılar yeniden Maraş'ı işgal aldılar. Ancak aynı yıllarda Keysun hâkimi Ermeni Goğ Vasil Maraş'ı işgal etti. Bu şahıs Urfa haçlı kontluğunun vassalı olarak Maraş'ı yönetmiştir. Bir süre sonra yeniden Haçlıların eline geçen Maraş'a Richard de Salerne adlı bir kişi senyör olarak atandı. Bundan sonra Gaudefroy, Baudouin ve Renaud adlarında üç senyör Maraş bölgesini idare etmişlerdir. M. Halil Yinanç'a göre 52 yıl devam eden Maraş senyörlüğü zamanında 17 yıl Ermeniler ve 35 yıl da Haçlılar Maraş'a hâkim oldular. Haçlılar döneminde Maraş'ı idâre eden bu senyörleri ve zamanlarında burada cereyan eden olayları görelim.

Thatul 1097–1104

Haçlıların Maraş'ı işgal etmeleri ile Bizans'a bırakılan şehrin valiliğine Ermeni asıllı Thatul getirilmişti. Daha önce bu bölgeye hâkim olan Filaretos'un komutanlarından biri olduğu tahmin edilen Thatul, Bizans vâlisi olmakla birlikte Franklarla da yakın ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. J. G. Ghazarian adlı Ermeni tarihçiye göre Thatul önceden beri Bizans'ın idaresinde çalışan ve Ortodoksluğu kabul eden bir Ermeniydi. Baudouin, komutanlarını zengin Ermenilerin kızları ile evlenmeye teşvik ederken kendisi de kaynaklarda Taphnuz veya Tafroç adıyla anılan Maraş Vâlisi Thatul'un kızı ile evlenmiştir. Gerger hâkimi Konstantin'in akrabası olan Thatul'un Urfa yakınlarında bir çiftliği olduğu gibi İstanbul'la bağlantıları da vardı. Thatul, kızına 60 bin Bizans altını çeyiz ve damadına da mirasçısı olma hakkını vaat etmişti. Bu durum Baudouin'in işini kolaylaştırmış ve Maraş'ta kaybettiği ilk karısının yerine buranın vâlisinin kızını alırken zengin de bir mirasa konmuştu. Bu evlilik hazırlıkları yapılırken, 1098 yılında Urfa'da Ermeniler Baudouin'e karşı bir suikast tertibinin içine girdiler. Suikastçılar Diyarbakır bölgesinde bulunan Türk beyleri ile haberleşmekteydiler. Baudouin'in kayınpederi olan Maraş Valisinin adını da bu olaya karıştırmışlardır.

Kızını kısa süre önce Baudouin ile evlendiren Thatul'u, onun yerine geçirmek ya da idâreyi onunla paylaşmak istiyorlardı. Bu hazırlıkları haber alan Baudouin, erken davranarak suikastçıların ileri gelen ikisini yakalayıp gözlerini oydurmuş, bazılarının da burunlarını ya da ayaklarını kestirmiştir. Olayı bilip de haber vermeyen birçok Ermeni ise hapse atılıp malları müsâdere edildi. İsyancıların bazıları 20 ile 60 bin Bizans altını karşılığında serbest bırakıldı. Maraş Valisi Thatul'a gelince suçlu olduğu ispat edilememesine rağmen damadının şerrinden korkarak Maraş'a dönmüş ve dağlara çekilmiştir. Kızının çeyizi olarak getirdiği paranın ancak 700 altınını Baudouin'e takdim etmiş ve geri kalanı ise yanında götürmüştür. Thatul bir süre sonra da Maraş'ı terk ederek Bizans'ın merkezi İstanbul'a gitmiştir. Baudouin'in, evlendiği Maraş Valisinin kızından çocuğu olmamıştır. Arda (*Bu kızın Maraş Valisinin kızı değil de Toros I yani Partzipert baronu Konstantin'in torunu olduğu da iddia edilmektedir.*) adıyla anılan bu kadının, 1104 yılında Baudouin'den boşandığı ve babasının yanına İstanbul'a gittiği ya da kocasından izin isteyerek İstanbul'a gittiği rivayet olunmaktadır. Ermenilerin kurtarıcı olarak karşıladıkları Baudouin'e karşı ayaklanmalarının sebebi ise, Haçlı reisinin Urfa'yı aldıktan sonra bölgedeki Ermeni hâkimiyetine son vermek istemesi ve onlara düşmanca davranmasıdır.

Haçlılar Maraş'ın yanı sıra Elbistan'ı da alarak buraya bir askeri garnizon yerleştirdiler. Böylece Maraş ve çevresinde Haçlılar ve onlara bağlı Ermeniler hâkim duruma geçtiler. Ancak Elbistan'da sürekli devam eden bir Haçlı egemenliği kurulamadı. Bu şehir Haçlılar ile Türkler arasında birkaç kez el değiştirdi.

Danişmend Gazi, 1100 yılında Malatya'yı kuşattığı sırada şehrin vâlisi Gabriel Antakya kontu Bohemund'dan yardım istedi. Antakya kontu bu yardım isteğini topraklarını Malatya'ya kadar yayma umuduyla olumlu karşıladı. Gabriel'in kendisine daha hızlı yardım ulaştırarak Urfa yerine

Antakya kontundan yardım istemesinin sebebi, Baudouin'in ortadan kaldırılmasına göz yumduğu Thoros'un kayınpederi olmasıydı. Onun başına gelenleri bildiği için Baudouin'e yardım amacıyla başvurmadı. Antakya kontu yanına akrabası ileride Maraş senyörü olacak - Richard de Salerne, Antakya'nın Ermeni Patriği Girianos ve Maraş Ermeni patriği Grigores'i alarak Malatya'ya doğru yola çıktı. Haçlı kuvvetleri Malatya – Maraş arasında Aksu vâdisini çıkıp ilerlerken Gafinâ köyünde Danişmendlilerin saldırısına uğrayarak mağlup oldu. Antakya ve Maraş Ermeni patrikleri çatışmada öldürülürken; Bohemund ve Salerno kontu Richard esir alınıp zincire vurulup, Danişmendlilerin merkezi Niksar'a götürüldü. Abu'l- Faraç, Gabriel'in Haçlıları yardıma çağırdığını duyan Keysun ve Raban Ermeni hâkimi Goğ Vasil'in onların bölgesine hâkim olmasından korkarak Danişmendlileri bu ittifaktan haberdar ettiğini yazmaktadır. Danişmend Gazi, Süryani Mihail'in verdiği bilgiye göre 1102 yılında Malatya'yı fethetmiş ve şehrin hâkimi Gabriel de öldürmüştür.

1100 yılında Kudüs'ü birlikte ziyaret ettikleri Bohemund'un esir düşmesini duyan Baudouin, onu kurtarmak için yanında az bir kuvvetle Malatya önüne geldi. Danişmend Gazi, Bohemund'u ona kaptırmamak için Malatya muhasarasını kaldırarak çekildi. Bir süre Türkleri takip eden Baudouin, bir pusuya düşme korkusuyla, Malatya'ya geri dönmüştür. Malatya hâkimi Gabriel şehri ona teslim etti. O da şehri savunmak üzere bir miktar asker bırakarak Urfa'ya döndü. Urfa kontluğunun kurucusu Baudouin, Kudüs kralı ağabeyi Godefri de Bouillon'un 18 Temmuz 1100'de ölümü üzerine onun yerine geçmek üzere Kudüs'e gidince, Antakya'da bulunan kuzeni ve adaşı Baudouin du Bourg'u, Urfa kontluğuna getirdi. Urfa'nın ikinci Haçlı kontu Baudouin du Bourg, Godefri de Bouillon'un halasının oğluydu ve onunla sefere iştirak etmişti. Baudouin, Çukurova'dan birlikte geçtikleri Baudouin du Bourg'u Maraş'a dönerken Antakya ile Halep arasında bulunan Artesia (Artah) kalesinin hâkimi olarak bırakmıştı. Bu kişi Malatya hâkimi Gabriel'in kızı Morphia ile evlenmiştir. Yeni Urfa kontu Baudouin'in Urfa'ya gelmesinden bir süre sonra döneminin büyük şövalyelerinden kabul edilen Joscelin de Courtenay da onun yanına geldi. Bu kişi onun teyze çocuğu idi.

Birinci Haçlı seferine katılmayan Joscelin, Haçlıların Kudüs'e doğru yürüyüşü sırasında hacı kâfilelerinin birinin içinde doğuya gelmişti. Baudouin, yanına gelen savaşçı bir şövalyeyi kaçırmak istemeyerek ona kontluğunun Fırat'ın batısında kalan, Halep, Maraş ve Urfa gibi önemli merkezlerin kavşağında bulunan Tell- Bâşir, Dülük, Ayntab, Râvendan ve Kurus (Eski Cyrrhus) gibi kaleleri ikta' olarak verdi. Joscelin, bu bölgenin hâkimiyetini eline aldıktan sonra, Baudouin du Bourg ile birlikte 1131 yılında ölünceye kadar bu bölgede önemli roller oynadı. Anna Komnena'nın verdiği bilgiye göre, Bizans İmparatoru Haçlıların verdiği sözü tutmaması ve topraklarının süratle elden çıkması, bilhassa da Bohemund'un yeğeni Tangred'in Lazkiye ve Çukurova'da bazı yerleri işgali üzerine bir ordu gönderdi. Boutomites adlı komutan, yanında Monastras ve diğer komutanlarla birlikte Kilikya'ya girdi. Bizanslılar Haçlıların Çukurova'da Ermenilerle işbirliği yaptığını görünce, Maraş'a geldiler. Maraş'ı işgal eden Bizans ordusu

yörede bulunan bütün hisar ve kentçikleri ele geçirdi. Boutomites yanında getirdiği Anna Komnena'nın yarı barbar olarak nitelendirdiği Monastras bölgeyi savunacak askerle burada bırakarak İstanbul'a döndü.

Antakya kontu Bohemund açıkça imparatorla yaptığı anlaşmaya bağlı kalmayacağını ilan etmişti. Maraş'ı ele geçiren Bizanslıların buradaki hâkimiyeti fazla sürmemiş ve bir süre sonra burası yeniden Haçlıların eline geçmiştir. İmparator bir süre sonra daha önce Haçlıların yanına verdiği komutanı Tatikios'u donanmanın başında Doğu Akdeniz'e gönderdi. Bu donanma başarısız olmakla birlikte Bizans, Haçlı ve Ermenilerin elinde bulunan Silifke taraflarını ele geçirmeyi başardı. İmparator Antakya ve Lazkiye'nin kendisine iâdesini istiyordu. Ayrıca Haçlılar tarafından işgal edilerek Ermenilere terk edilen Çukurova bölgesinin de verilmesini talep ediyordu. İmparator Lazkiye'yi ele geçirmek amacıyla Maraş Valiliği'ne getirdiği Monastras'ı karadan, Kantakouzenos'u da denizden Haçlıların üzerine gönderdi. Monastras, Çukurova yöresinde birçok kaleyi ele geçirmeyi başardı. Anna Komnena bu olayları yazarken tarih vermiyor. Ancak Bohemond'un Danişmendlilerin elinden kurtulmasından sonra bu olayların olma ihtimali var.

Bizanslılar ile Haçlılar arasında Çukurova şehirleri üzerindeki hâkimiyet mücadelesi uzun yıllar devam etti. 1100 yılında Bohemund Maraş üzerinden Malatya'ya giderken, burasını Bizanslıların elinden almıştı. Akrabası Richard de Salerne'yi Maraş'a senyör atamıştı. Ancak Kendisi ve Richard'ın esareti nedeniyle Haçlılar Maraş'a sahip olamadılar. Maraş'ta valiliğine devam eden Thatul 1104 yılında şehri terk ederek İstanbul'a gidince, Tell- Bâşir kontu Joscelin Maraş'ı almıştır. Maraş, Antep, Dülük ve Tell- Başir'i idâre eden Joscelin'in, Türklerin eline esir düşmesi ile Maraş şehri Tangred'in eline geçti. Maraş senyörlüğünün başına tekrar geçen, Tangred'in akrabası Richard'ın Urfa'yı yönetmekle görevlendirilmesi üzerine, Keysun Ermeni hâkimi Goğ Vasil Maraş'ı ele geçirdi. Ancak bu şahsın 1112 yılında ölümüne kadar geçen sürede Maraş'a tamamen sahip olamadığını görmekteyiz. Aralıklarla şehir Ermeniler ve Haçlılar arasında el değiştirmiştir. Goğ Vasil'in ölümü üzerine oğlu Dığa Vasil onun yerine geçmekle birlikte yaşının küçük olması sebebiyle, karısı Keysun ve Maraş'ı Haçlılara teslim etmemek için bir ara Musul valisi Aksungur Porsuk'a tabi' olmuştur.

Antakya kontu Bohemund 1105 yılında Avrupa'ya gitti. 1107 yılında Balkanlarda imparator Alexis ile yaptığı savaşı kaybedince, imparatora tabi' olduğunu belirttiği bir anlaşma imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşma ile Bohemund imparatorun vassalı olmayı kabul ediyordu. Çukurova bölgesinde yeğeni Tangred'in işgal ettiği araziler Bizans'a geri veriliyor. Maraş, Dülük, Antakya, Amanos dağlarının(Karadağ) doğu ve batısı kısımları Bohemund'a veriliyordu. Amanos dağlarının kuzeyi ise Ermenilere terk ediliyordu. Tangred ve Behomund'un arazisi olup da Bizans'a terk edilen yerlere karşılık olarak da Selçukluların fethettiği Kayseri-Afşin arasında bulunan Lapara the'ması ve ona bağlı kentçikler, Plasta(Elbistan), Huni köyü, Romania (Hurman kalesi), Aramisos Hisarı (Afşin- Yarpuz), Amira (Malatya'nın kuzeybatı yakınında Arguvan ilçesinin güneybatısında Amara ya da Amira,

veya Afşin'e bağlı Emir İlyas Köyü), Sarban (Sawuran Qal'e adıyla anılan Sarvandkâr dağında bulunan Savranlı köyü), Tel- Thampsun (Afşin kasabasının yerinde bulunan hisar), Tilia (Afşin'de bir yerleşim merkezi), Sthlabo Tilion (yeri belli değil), Sgenin (Elbistan'da İzgin köyü) Elbistan yakınlarında Sarsapın (Ceyhan ırmağı kollarından Söğütlü suyuna katılan Sarsap Su)gibi yerler Bohemund'a devredilmektedir. Bohemund öldüğünde bu araziler tekrar Bizans'a geçecekti. Antakya'daki Katolik patrik görevinden azledilecek ve yerine İmparatorun adadığı Ortodoks bir kişi patrik yapılacaktı. Görüldüğü gibi Bizans imparatoru Maraş ve çevresinin Bohemund'un olmasını kabul etmekteydi. Ancak onun ölümü halinde bölgenin bir kısmı tekrar Bizans'ın hâkimiyetine geçecekti.

Richard de Salerne -1104–1114

Bohemund ile birlikte Haçlı seferlerine katılan Richard onun kuzeniydi. Bohemund'un babası Robert Guiscard'ın ile Richard'ın (*Bu şahıs aynı zamanda Bohemond ve İmparator Alexios arasında yapılan anlaşmaya katılan ve imzalayan kişilerden biriydi.*) babası Guillaume du Principat kardeşiler. Richard'ın kızı Maria, Tell- Bâşir Kontu I.Joscelin'le evlenmiştir. Richard de Salerne Tangred'in kız kardeşi ile evliydi. Richard de Salerne'nin oğlu olup Antakya kontluğuna getirilen Roger ise Urfa kontu Baudouin de Bourg'un kızı Cecile ile evlenmişti. 1100 yılında Antakya Haçlı kontu Bohemund, Danişmendlilerin üzerine yürüdüğü sırada yanında Richard de Salerne'yi de alarak Maraş'a gelmişti. Bu sırada Bizans'a bağlı ve Franklarla yakın ilişkisi olan Thatul'un elinde olan Maraş, alınarak Richard'a verildi. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi Maraş senyörlüğüne getirilen Richard, Bohemund ile esir düşmüş ve Danişmendlilerin merkezi Niksar'a götürülmüştü. 1103 yılında Danişmend Gazi yüklü bir kurtuluş fidyesi ile Bohemund'u salıverirken, Richard'ı ise Bizans İmparatoruna hediye etmişti. Bir vesile ile serbest kalan Richard 1107 yılında Bohemund ile imparator arasında imzalanan anlaşmada da bulunmuştu. Bu anlaşma ile Maraş yöresi Bohemund'a verilmiş ve Richard da Maraş senyörü olarak anılmaya başlamıştır. Richard 1114'de ölümüne kadar bölgede önemli rol oynamıştır. Onun 1104 yılında Urfa kontu Baudouin ile Telbaşir senyörü Joscelin'in esareti sırasında 1108 yılına kadar Tangred adına Urfa'yı idare ettiğini görüyoruz. Bu süre içinde senyörlüğünün merkezi Maraş'ı ise Keysun hâkimi Goğ Vasil yönetmiştir. Bu şahıs Haçlılar ile yakın ilişkiler içinde olmuştu ve onlara tabiydi.

Bohemund, Danişmend Gazi'nin elinden kurtulduktan sonra Danişmendli Türkleri ile Selçuklular arasındaki mücadeleden faydalanarak, Elbistan ve Ceyhan bölgesini işgal etti. Böylece Elbistan, Antakya Haçlı kontluğuna bağlanmış oldu ve buraya bir Frank garnizonu yerleştirildi. Elbistan'da yaşayan Ermeniler ile Haçlıların arası açılmıştı. Haçlılar Ermenilere zulüm yapmaktaydılar. Ermeniler kitleler halinde katledilip, kiliseleri yıkılıyor ve memleketleri talan ediliyordu. Haçlıların zulmünden usanan Ermeniler Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'dan yardım istediler. 1105

yılında Elbistan'a gelen sultan Haçlıları şehirden çıkararak burayı Türk yönetimine kattı.

Urfalı Mateos, Haçlıların Elbistan'da Ermenilere yaptıkları zulmü şöyle anlatmaktadır: "Bu yılda Çahan bölgesinin Ablasta (Elbustan) şehri Frankların yüzünden büyük sıkıntı ve felaketlere maruz kaldı. Halk o kadar fena muameleye tâbi' kılındı ki intikam almağa karar verdi. Onlar, Müslümanlara bel bağlayıp onlara gizlice adam gönderdiler ve oralarda bulunan süvarileri şehrin içine aldılar. Ermeniler de onlarla ittifak ettiler. Onlar kaleye karşı yürüyüp Frank kumandanına; "Haydi, millettaşlarını alıp selâmetle buradan çekil" dediler. Frank şefi bunu duyunca bir canavar öfkesiyle halkın üzerine atıldı. Fakat halk onları yenip kâmilten kılıçtan geçirdi. Bu katliamdan hiçbir Frank kurtulamadı. Allah, onların (yani Elbustan halkının) yaptıklarını haklı görmüştü. O, gün takriben 300 kişi, Hıristiyanlara yapmış oldukları fenalığın cezası olarak telef edildi. Çünkü onlar, memleketi bir virâneye çevirmiş ve ıssız bir hale getirmişlerdi. Toprak, onların ayakları altında kısır kalmış olup dikenden başka hiç bir şey yetiştirmiyordu. Bağlarla ağaçlar kurudu, tarlaların yüzü dikenle kaplandı. Onlar, (Yani Franklar) dostlar arasında muhabbet ve şenliği kaldırdılar ve her yerde ihânet ve nefret yaydılar. Onların mü'minlere yaptıkları fena muamele yüzünden Allah'ın mabedinin kapıları kapandı, kandilleri söndü ve Allah'ı tebcil etmek için okunan kasideler sustu. Rûhaniler ağır tazyikler altında ezildiler ve hapse atıldılar. Kilise minberleri ve vaftiz havuzları devrildi, haçın kutsiyeti karanlıkta örtüldü, künlüğün korkusu ortadan kalktı ve böylelikle bütün Ablastan mıntıkasında Allah'ın tebcili menedildi. Başka yerlerde de mabetler yıktırılıp rûhanîler tahkîre maruz bırakıldılar. Dinî münakaşa ve tetkikler lağvedildi, hakikat kovuldu, adalet reddedildi ve Allah'ın şiddetli muhakemesi unutuldu. Bütün bunlar, çılgın Frank milleti tarafından yapılmıştır. Çünkü bu milletin meşhur şefleri ölmüşlerdi ve iktidar mevkileri layık olmayan ellerde bulunuyordu. Onlar, bundan dolayı tamahlıkları yüzünden Hıristiyanları tazyik altına aldılar ve onları ağır ıstıraplara maruz bıraktılar."

I.Kılıçarslan Haçlıların elinden aldığı Elbistan'ı 1106 yılında kendisine Meyyarfariğin'in idaresini bırakan Ziyaeddin Muhammed'e ikta ederek onu kendisine vezir yaptı. Anadolu'da yaşayan yerli Hıristiyanlar Haçlı ordularını ne umutlarla karşılamışlardı. Ancak, Elbistan örneğinde görüldüğü gibi Haçlıların katliam ve zulümlerine birçok defa maruz kaldılar. Urfalı Mateos adlı bir papazın kendi din kardeşleri hakkındaki düşünce ve yorumları buna en güzel delildir.

Danişmend Gazi, Malatya'yı fethettikten sonra bir ara Maraş'ı da Haçlılardan aldı. I.Kılıçarslan'ın 1103 Ağustos'unda, daha önce Hıristiyanlara kaptırılan Antakya'yı yeniden almak için harekete geçmişti. Bu arada Danişmend Gazi, 1103'te Malatya'da Antakya kontu ve yeğenini sultana danışmadan serbest bırakmıştı. Suriye'ye doğru ilerleyen sultan, Danişmend Gazi'nin Behomund'u serbest bıraktığı haberi gelince seferini yarıda bırakarak onun üzerine yürümüştür. 1103 yılında Maraş civarında Danişmend Gâzi'yle karşılaşan sultan onu mağlup ederek bu şehri onun elinden aldı.

1104 yılı İlkbaharında Maraş'ın Frankların eline geçtiği görülmektedir. Urfalı Mateos'un verdiği bilgiye göre Harran savaşından sonra Bizans'ın Ermeni asıllı Maraş Valisi Thatul (Bizans'ın Kilikya bölgesindeki şehirlerinin valilerine prensler prensi adı verilmekteydi.) Maraş'ı terk ederek burayı Joscelin'in işgaline bıraktı. Thatul şehirdeki Meryem Ana tasvirini de Kilikya Ermeni prensi Konstantin'in oğlu Toros'a (1100–1129) büyük bir meblağ karşılığında satarak İstanbul'a gitti. Joscelin, Thatul'un elinden Maraş'ı alarak kontluğunun topraklarına katmıştı. Harran savaşında Urfa kontu ve Joscelin'in esir düşmesi ile Maraş Bohemund tarafından akrabası olan Richard de Salerne'ye iktâ edilmiştir. Bohemund'un yerine Antakya'yı idare eden Tangred, Richard'ı Urfa'nın idaresini de üstlenmesi neticesinde bu şehre getirmiştir. Richard'ın Urfa'yı yönettiği 4 yıl boyunca Maraş'ı Goğ Vasil idare etmiş olmalıdır. Richard, Haçlı kökenli ilk Maraş senyörüdür. Baudouin ve Joscelin'in esaret hayatı bitince Richard, kendisinin eski iktâsı Maraş'a döndü.

Richard'ın dört yıl boyunca Tangred'in adına Urfa kontluğunu idare edişi şöyle gerçekleşmiştir: 1104 yılında Urfa kontu Baudouin du Bourg ile Joscelin topraklarını genişletmek amacıyla Harran üzerine yürüdüler. Kudüs kralı Baudouin de onlara destek veriyordu. Baudouin du Bourg, sefere çıktığında Antakya'ya haber gönderip Bohemund ve Tangred'i da yardıma çağırıyordu. Müttefik Haçlı kuvvetleri Urfa'da toplanarak Harran üzerine yürüdüler. Harran'ı kuşatan Haçlılar bölgeyi yağma ve talan ettiler. Harran halkı arasında açlık başladı. Bu şehrin kuşatıldığı haberini alan Artuklu Sökmen ve Musul valisi Çökürmüş birleşerek Harran yakınlarında Haçlıları mağlup edip Urfa kontu ile Tell- Başir senyörü Joscelin'i esir ettiler. Savaşın başında Urfa askerlerinin kaybettiğini anlayan Tangred ve Bohemund kaçmaya karar vermişlerdi. Türkler onları da takip ederek ağır za'yiat verdirdiler. Urfa kontu, Çökürmüş tarafından Musul'a götürülürken Joselin ise Sökmen tarafından Hısn-ı Keyfa'ya hapsedildi. Daha sonra Joscelin onun kardeşi İlgazi'ye intikal etmiş ve serbest bırakılmıştır. Urfa kontu ise Musul Valiliği'ne atanan Emir Çavlı tarafından fidye karşılığında serbest bırakıldı. (*Baudouin du Bourg ve Joselin'in esir düştüğü Harran savaşı ve onları esir edilişleri ve esareten kurtuluşları ile ilgili geniş teferruat için bkz: Demirkent, C. I., s.87-119.*)

Joscelin ve Baudouin'in esir düşmesinden sonra Urfa ve Tell- Bâşir Antakya kontu Bohemund'un hâkimiyet sahasına girdi. Dayısı Bohemund'un Avrupa'ya gitmesine kadar Urfa kontu kalan Tangred (kontluğun başlangıcı 11 Mayıs–1104- sona erdiği 18 Eylül 1104), Antakya'ya dönmüş ve yerine bir Norman olan Richard de Salerne'yi bırakmıştır. Joscelin ve Baudouin'in hapis hayatları sırasında Tangred'e bağlı olarak Urfa'yı idare eden Maraş senyörü Richard, halka kötü davranmış, servet toplamaya kalkışmış ve bu yüzden de buranın halkı büyük sıkıntılara maruz kalmıştır. Baudouin serbest kaldıktan sonra Tangred, Urfa'yı ona terk etmek istemedi. O, Baudouin'den kendisine vasallık yemini etmesini istiyordu. Baudouin ise Kudüs kralına bağlı olduğundan bunun mümkün olmadığını belirtmiştir. Tangred ve Richard'ın kötü yönetimlerini haber alan Baudouin ve Joscelin aralarındaki anlaşmazlık

daha da artmıştır. Baudouin, Joscelin'in idaresi altında bulunan Tell-Bâşir'e gitti.

Joscelin ve Baudouin Tangred'e karşı Selçuklu komutanı Çavlı'dan yardım istemişleridir. Tangred, Tell-Bâşir üzerine yürümüş ve iki taraf arasında bazı çatışmalar meydana gelmiştir. Onlar meseleyi yeniden müzakere etmeye karar vererek çatışmayı durdurdular. Ancak bir karara varamadılar. Bunun üzerine Baudouin serbest bıraktığı Müslüman esirleri Çavlı'ya göndererek onun yardımını sağlamayı hedefledi. Urfa'nın idaresini yürüten Maraş senyöründen memnun olmayan halk onu istemeyince, Süryani Mihail'e göre Baudouin ve Joscelin esaretten dönünce Urfa'ya yeniden hâkim oldular. Maraş senyörü Richard da Maraş'a dönmüştür. Bundan sonra Haçlı kontlukları arasındaki anlaşmazlık iyice su yüzüne çıkmış ve Baudouin ve Joscelin Musul valisi Çavlı ile ittifak yaparak, Antakya kontu Tangred'e karşı harekete geçmişlerdir. Halep meliki Rıdvan da anlaşmazlık içinde olduğu Çavlı'ya karşı Antakya kontunu destekliyordu. Taraflar arasında Tell- Bâşir yakınında yapılan savaşta, Baudouin ve Joscelin ile müttefikleri Çavlı mağlup olmuştur. Urfa halkı Baudouin'in yenilgisinden sonra buraya Tangred ve Richard'ın yeniden sahip olmalarından endişe etmişlerdir. Ancak korkulan olmamış ve Baudouin Urfa'ya gelerek yeniden hâkim olmuştur.

Selçuklu valisi Çökürmüş, Maraş senyörünün idare ettiği Urfa'ya 1104 ve 1105 yıllarında iki kez saldırmasına rağmen alamadı. Haçlılar ağır zayıat vermelerine rağmen Çökürmüş şehri fethedemedi. 1106 yılında Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıçarslan Musul üzerine giderken Urfa'yı kuşatmış fakat alamamıştı.

Maraş Valisi Richard, 1111 tarihinde Selçuklu komutanı Mevdud'un Haçlılar üzerine yürüdüğü sefere karşı koyan Kudüs kralı Baudouin'in ordusuna katılarak Urfa kontu, Tell- Bâşir senyörü gibi kişilerle birlikte Haçlı ordusunda yer almıştır. Onun Maraş bölgesinden ayrıldığını gören Malatya Selçuklu meliki Tuğrul Aslan Elbistan üzerine yürüyerek buradaki Haçlı birliğini teslim almış ve Çukurova'ya kadar uzanan bir sefer gerçekleştirmiştir.

Geoffroy (Gaudefroy) 1114–1136

1112 yılında Antakya kontu Tangred öldü. 1114'te Maraş senyörü Richard da hayatını kaybetti. O, 1114 Maraş depremi sırasında yıkıntılar altında kalarak hayatını kaybetmiştir. Richard'ın oğlu Roger'in Antakya kontluğuna getirilmesi ile Maraş şehri Urfa kontu Baudouin tarafından Geoffroy adlı bir rahibe verildi. Bu rahip aynı zamanda Keysun ve Raban şehirlerini de idare etmekteydi. 1114 yılında Maraş senyörü olan Geoffroy'in senyörlüğü 1124 yılında Menbiç savaşında öldürülünceye kadar 10 yıl devam etmiştir. Bir ara Geoffroy, Joscelin'in esaret hayatına düşmesi nedeniyle Urfa'yı da idare etmiştir. Süryani Mihail ve diğer müelliflerin verdiği bilgiye göre; Geoffroy, rahip olduğu halde Roma'dan gelmiş ve Kudüs'te yaptığı parlak muharebelerden dolayı da generalliğe terfi etmişti. Baudouin'in

maiyetinde görev yapan bu rahip Richard'ın yerine Maraş senyörlüğüne atanmıştır.

1112 yılının Keysun hâkimi Goğ Vasil öldü. Bu şahsın zaman zaman Frankların elinde bulunan Maraş'ı da idâresine aldığı görüyoruz. Bu yüzden Maraş ve Keysun hâkimi olarak da anılmaktaydı. Haçlılar Maraş'a bir kişiyi atamakla birlikte o her zaman şehre hâkim olamamıştır. Abu'l- Faraç'a göre Kog Vasil'in ölümü ile memleketi Maraş da dâhil olmak üzere karısı tarafından idare edilmekteydi. Antakya kontu Tangred öleceğini anlayınca Maraş senyörünün ve kız kardeşinin oğlu yani yeğeni Roger de Salerne'yi Antakya kontluğuna getirdi. Tangred dayısı Bohemund'un oğlu reşit yaşa gelince kont olması şartıyla Roger'e Antakya kontluğunu vermiştir. Roger, Urfa kontu Baudouin'in kız kardeşi ile de evliydi. Kendi kız kardeşi de Tell-Bâşir hâkimi Joscelin'le evlenmişti. O, Urfa kontu Baudouin du Bourg ile 1119 yılında ölümüne kadar dostane ilişkiler kurmuştur.

1114 yılında Maraş merkez olmak üzere Adıyaman ve Antakya bölgesini de etkileyen yıkıcı bir deprem meydana geldi. Bu deprem Haçlıların elinde bulunan Maraş'ta büyük hasara yol açtı. Fulcher of Chartres ve Süryani Mikail, Maraş'ın tamamen tahrip olduğunu, evlerin ve surların yıkılarak yeraltına gömüldüğünü ve bütün insanların öldüğünü yazmaktadır. Urfalı Mateos da Maraş'ta meydana gelen bu deprem hakkında bilgi vererek Samsat, Hısn-ı Mansur, Keysun ve Raban şehirlerinin de harap olduğunu belirterek sadece Maraş'ta 40000 kişinin enkaz altında kalarak telef olduğunu yazmaktadır. Maraş yakınlarında bulunan Hesuantz manastırında bulunan papaz ve rahipler enkaz altında kalarak can vermişler. Deprem Misis taraflarında da etkili olmuş ve Karadağ'da (*Karadağ: Amanos Dağları'nın Maraş'a yakın olan doğu silsilesi olup bugün Gâvur Dağı adıyla bilinmektedir.*) bulunan Basilien manastırı yıkılmış ve birçok din adamı ölmüştür. Bilhassa Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Maraş, Keysun, Besni ve Raban taraflarında etkili olan bu depremin yol açtığı tahribattan sonra Haçlılar bölgedeki Ermenilerin elinde bulunan şehirleri ele geçirdiler. Böylece Frankların hâkimiyeti Maraş, Antep ve Adıyaman bölgesinde pekişmiş oldu.

1119 yılında Kudüs kralı Baudouin'in ölümü üzerine Urfa kontu olan akrabası Baudouin du Bourg onun yerine getirilince, Tell- Bâşir senyörü Joscelin de Urfa kontluğuna tayin edildi.

1119 yılında Urfa, Antakya ve Trablus kontluğu ile Kudüs krallığına bağlı kuvvetlerin Müslümanlara sürekli saldırılarına karşı koymak için Artuklu hükümdarı İlgazi ve Dımaşk atabeyi Tuğtekin harekete geçtiler. Antakya kontu Roger, Artuklu hükümdarı İlgazi'ye karşı Trablus kontluğu ve Kudüs kralından yardım istedi. Müttefikleri gelmeden saldırıya geçen Roger, Halep yakınlarında İlgazi'ye yenilerek savaş meydanında öldürüldü. Bu savaşta Haçlılar 7000 kayıp verirken Türklerden sadece 20 kişi öldü. Bu galibiyeti müteakiben Türk kuvvetleri Amanos dağlarının Karadağ kısmını fethederek burada bulunan manastırları ele geçirdiler. Roger'in öldürülmesinden sonra Maraş, Antakya kontluğunun idaresinden ayrılarak Urfa kontluğuna bağlandı. 1119 yılında Malatya Selçuklu hâkimi Tuğrul

Aslan, Elbistan'ı bir kez daha Haçlılardan aldı. O, bu bölgede bulunan Katia kalesini de Haçlılardan fethetti. 1122 yılında Harput Artuklu hükümdarı Belek, Urfa kontu Joscelin'i ve Birecik kontu Galeran du Pusiet'i (*Galeran du Pusiet: Urfa kontu olan II. Baudouin'in halasının torunudur. Onun 1117 yılında Urfa kontu Baudouin'in Birecik'i işgali ile onun adı doğudaki olaylarda geçmeye başlamıştır.*) Harran yakınlarında esir alarak Harput kalesine hapsedti. Joscelin'in esareti üzerine Kudüs Kralı Baudouin, Maraş senyörü keşiş Geoffroy'u (Gufra Almuin) Urfa'yı yönetmekle görevlendirdi. Bu arada Gerger hâkimi Mikhail burayı koruyamayacağını belirterek Urfa'ya gelen Kral Baudouin'e teslim etmek istedi. Gerger'e bir Frank garnizonu yerleştirilerek Mikhail'e de Dülük şehri verildi.

Kudüs kralı Baudouin, Joscelin'i kurtarmak üzere Belek'in üzerine yürümek üzere Raban'a gelmişti. Ancak Belek daha önceden harekete geçerek Haçlılara pusu kurmuştu. Sinca veya Şence adı ile bilinen Arapların Nehrül-Erzak Türklerin Göksu dedikleri Fırat'a karışan nehrin Samsat yakınında yapılan çatışmada Baudouin de esir edildiği gibi ordusu da kılıçtan geçirildi. 1123 yılında gerçekleşen bu olaydan sonra Belek, kralı Gerger önüne getirerek kalenin teslimini istedi. Kaledekiler kralın emri üzerine Gerger'i teslim ettiler. Kral da Joscelin'in hapis yattığı Harput kalesine kondu. Belek Gazi elde ettiği bu esirlerden gerektiği gibi faydalanamadı. O, Haleb'i ele geçirmek amacıyla sefere çıktı. Urfalı Mateos ve anonim Süryani kaynağının ifadesine göre Belek'in Harput'ta olmadığını gören Maraş senyörü Keşiş Geoffroy ve Kral Baudouin'in karısı Morphia (*Morphia: Urfa kontu olan Baudouin de Bourg'un karısı olup Malatya hâkimi Ermeni Gabriel'in kızıydı. Kocasının Belek'e esir düşmesi üzerine onu kurtarmak amacıyla harekete geçmiştir.*) 15 -20 kişilik bir kuvvet gönderdi. Bu kuvvet Harput'a gelerek burada yaşayan Ermenilerle gizlice haberleşip bir tertip hazırlayarak Harput kalesini ele geçirdiler. İsyancılar, Joscelin'i ve kral Baudouin'i zindandan çıkardılar.

Harput kalesinin Franklar tarafından kontrol altına alındığını haber alan etrafta yaşayan Türkler, kaleyi kuşatmışlardı. Belek ise Haleb'i teslim aldıktan sonra Tell- Bâşir, Dülük ve Azâz gibi Haçlılara ait yerleri yağmalayarak birçok esir almıştı. Joscelin kalenin çevrilmiş olduğunu görünce yardım getirmek amacıyla gizlice Keysun'a gitti. Kudüs'e kadar ulaşan Joscelin, topladığı kuvvetlerle Maraş senyörü Geoffroy'u da yanına alarak Antakya'ya geldi. Ancak, Belek Harput'u yeniden ele geçirmişti. Bunu duyan Joscelin Harput üzerine yürümekten vazgeçti. Belek, Harput'u Haçlı ve Ermenilerden teslim alınca Kudüs kralı Baudouin, yeğenini ve Galeran'ı affedip diğerlerini katlettirdi. Böylece Baudouin ikinci kez Müslümanlara esir düşmüş oluyordu.

Kral Baudouin önce Harran'a sonra da Haleb kalesine hapsedildi. 1123 yılında Urfa kontu Joscelin ve Maraş senyörü Geoffroy Müslüman topraklarına karşı saldırılarını artırdılar. Belek ve diğer Türk komutanları ise onlara karşı koymaktaydılar. 1124 yılı baharında Belek, Haleb'in kuzeyinde bulunan Azâz yakınlarında Haçlıları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu başarıdan sonra Belek ile Menbiç sahibi Hassan b. Gümüştakin'in arası bir sebepten

dolayı açılmıştı. Belek, Menbiç sahibini Haçlılar üzerine yapılacak bir sefer için davet ederek tutuklatmıştı. Artuklu kuvvetleri Menbiç'i ele geçirmelerine rağmen, iç kale direnmeye devam etmişti. Burayı savunan Hassan'ın kardeşi Joscelin'e mektup yazarak yardım istedi. Fırsatı değerlendirmek isteyen Joscelin, Kudüs, Trablus ve Franklara ait diğer yerlerden de adam toplayarak Menbiç üzerine yürüdü. Senyörü Geoffroy da Maraş'ta bulunan Frank birlikleriyle Joscelin'e katıldı. Baudouin'in Kudüs kralı olarak Urfa'dan ayrılmasından sonra Joscelin'in en yakın adamı olan Maraş senyörü Geoffroy onu hiç yalnız bırakmıyordu. Ayrıca Dülük, Ayntap ve Raban kontu olan Mikhail(Mahi veya Mahuis) de onlara katılmıştı. Maraş ve Dülük kuvvetlerinin de katılımıyla Joscelin'in ordusunun sayısı 10000'i geçmekteydi. Joscelin'i karşılayan Belek, Haçlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak onların birçoğunu da esir etmiş ya da öldürmüştü. Ayrıca Maraş senyörü ve Joscelin'in seçme birlikleri çember içine alınarak yok edildi. Bu çemberden çıkamayan Maraş senyörü keşiş Geoffroy da öldürülenler arasındaydı. Mağlubiyet üzerine Joscelin Tell- Bâşir'e kaçarak canını kurtarabildi. Bu olaydan bir gün sonra 6 Mayıs 1124 tarihinde Menbiç kalesinden atılan bir okla Belek şehit oldu.

Kudüs kralı Baudouin bir süre sonra, Belek'in amcası İlgazi'nin oğlu Hüsameddin Timurtaş tarafından idare ettiği Haleb bölgesi ve hazinesine sağlayacağı bazı menfaatler karşılığında serbest bırakıldı. Ermeni prensi Leon, 1130 yılında Antakya Haçlı kontu II. Bohemund'un Çukurova'ya girerek Ermenilerin elinde bulunan toprakları alma girişimine, Danişmendlilerle ittifak yaparak karşı koydu ve yapılan çarpışmada Antakya kontu II. Bohemund öldürüldü.

Baudouin de Marés (Belduinus de Mares) 1136–1144

Geoffroy'un öldürülmesinden sonra Maraş senyörlüğünün başında Antakya kontu Raymond'un kardeşi Baudouin görülür. Onun Maraş senyörlüğüne ne zaman atandığını meçhuldür. Baudouin, 1136 yılında doğuya gelerek Antakya kontluğun başına geçen Raymond'la aynı anda mı gelmiş; yoksa 1124 yılında Geoffroy'nin öldürülmesinden sonra mı Maraş senyörlüğüne atanmış belli değildir. Bizim tahminimize göre, Raymond'dan önce Maraş'a gelerek senyörlüğün başına geçmiştir. 1124 yılından 1136 yılına kadar Maraş senyörlüğü boş kalmış olmamalı. İtalya'da Baudouin'in adı Belduinus de Mares olarak bilinirken, Raymond de Poitiers de Bedewi adıyla anılmaktaydı. Onların babası, Fransa'da Aquitaine bölgesinin dükü IX. Guillaume'dir. Bu şahsın iki oğlu daha vardı. Bunlar, babalarından sonra düklüğün başına geçen X. Guillaume ile Cluny tarikatının reisliğine getirilen Henri'yd. Ayrıca Baudouin'in öldürülmesinden sonra Maraş senyörü olan Renaud'un da onun kardeşi olduğu belirtilmektedir. Antakya kontu Raymond ile Baudouin'in kardeş olduğuna dâir bilgi Ermeni müellif Grigor ile rahip Basil'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Basil Baudouin'e günah çıkararak papaz olarak bilinmektedir. Baudouin Maraş ile birlikte Keysun'u da idare etmekteydi. O, bazen Maraş'ta bazen de Keysun'da oturmaktaydı. Kendisi Maraş ve Keysun senyörü olarak bilinirdi.

II. Bohemond'un ölümünden sonra onun kızı ile evlenerek Antakya kontu olan Raymond zamanında Antakya kontluğu arazisi oldukça küçülmüştü. Antakya'nın güney taraflarındaki kaleler Müslümanların eline geçerken, Kilikya Ermenileri Adana ve yöresindeki Bizansların elinde bulunan kaleleri almışlardı. Ermeni prensi Leon, 1135 yılında Maraş senyörü olan Baudouin de Marés'in elinden Amanos dağlarının yamaçlarında bulunan Sarventikar kalesini aldı. Böylece Maraş arazisine doğru Ermeniler yayılmış oldular. Maraş'ta yaşayan halkın bir kısmının da Ermeni olması Leon'un işini kolaylaştırıyordu. Serfendikar kalesini geri almak isteyen Maraş ve Keysun senyörü Baudouin, kardeşi Antakya kontu Raymond ile birlikte Ermenilerin üzerine yürüdü. Ancak Ermeni Prensi Leon, Maraş ve Antakya Haçlılarının kuvvetlerini mağlup ederek geri püskürttü. Urfa kontu II. Joscelin'in annesi Ermeni hâkimi Leon'un kız kardeşiydi. Antakya ve Maraş hâkimine karşı dayısı Leon'u destekleyen II. Joscelin Ermenilerin savaşı kazanmasında büyük rol oynamıştır. Raymond ve Baudouin kardeşler, Leon'u savaşla yenemeyeceklerini görünce bir hileye başvurdular.

I. Leon, daha önce Antakya kontu olan Roger'le yakın dost olmuş ve onunla birlikte Türklere karşı seferlere katılmıştır. Aynı ilişkiyi Raymond'la kuramadı. İki taraf arasında kıskançlıktan dolayı bir çekişme başlamıştı. Raymond, kardeşi Maraş senyörünün elinde bulunan Servendikar kalesinin de Leon tarafından ele geçirilmesi üzerine Ermenilere karşı harekete geçti. İki taraf arasındaki çatışmanın Antakya ve Maraş kuvvetlerinin yenilgiyle sonuçlanması üzerine Leon'a karşı tertiplenen plan yürürlüğe kondu. Maraş senyörü, Baodouin, I.Leon'u Raymond'la görüşmeye teşvik ederek anlaşmak istediklerini bildirdi. İki taraf arasındaki çatışmayı sona erdirmek isteyen Leon, Raymond'la görüşmek üzere onun yanına geldi. Ancak hazırlanan tuzaktan haberi olmayan Ermeni prensi Leon, tutuklanarak bir kaleye hapsedildi. Leon'u iki ay hapiste tutan Raymond, Misis ve Adana şehirlerinin kendisine teslim edilmesi, 60.000 ya da 80.000 dahekan kurtuluş fidyesi vermesi ve bir oğlunu da rehine olarak göndermesi şartlarıyla onu serbest bıraktı. Leon, esaretten kurtulur kurtulmaz elinden çıkan şehirleri geri aldığı gibi Antakya kontluğu ve Maraş senyörlüğü kuvvetlerini de mağlup etmeyi başardı. Bunun üzerine Haçlılar, Kudüs kralı Fouques'ten yardım istediler. Birleşik Haçlı orduları, Kilikya hudutlarını zorlayarak Ermenilere saldırdı. Fakat Haçlıların Leon'a karşı sarf ettikleri bütün gayretler boşa çıkmış ve onlar, ona oğlunu ve ellerinde tuttıkları diğer Ermeni esirleri vermeye mecbur kalmışlardır. Haçlılar, iki tarafın anlaşması hususunda, Leon'un yeğeni olan II. Joscelin'in aracı olmasını rica etmişlerdi. Bu şahsın araya girmesiyle Haçlılar ile Ermeniler anlaşmış oldular. Ermeni reisi Leon bu arada Bizans'ın elinde bulunan birçok kaleyi ele geçirmiş ve onları arka arakaya yapılan muharebelerde yenmişti.

1136 yılında Danişmendli Melik Muhammed büyük bir orduyla Maraş üzerine yürüdü. O, Ermeniler ile Haçlılar arasındaki çatışmalardan yararlanarak, Baudouin'e bağlı Maraş ve Keysun bölgesini ele geçirmek istiyordu. Danişmendli kuvvetleri, Maraş üzerinden Keysun'a geldi. Urfalı Mateos'un belirttiğine göre Melik Muhammed, bağbozumu mevsiminde yani

1136 Eylül'ünde Keysun'u kuşatmıştı. Şehrin etrafında bulunan köyleri ve manastırları tahrip eden Danişmendli ordusu, kaleyi ciddi anlamda kuşatmayıp, şehrin suyunu kesip bağ ve bahçeleri tahrip ederek etrafı yağmalamıştı. Melik Muhammed böyle yaparak Keysun halkını teslim zorluyordu. Halk bu kuşatma sırasında büyük sıkıntılar çekmiş; papazlar ve rahipler de onlara teslim olmamaları ve direnmeleri konusunda vaazlar vermişti. Türkler aynı müellifin verdiği bilgiye göre Garmir- Vank manastırını yaktılar. Bu sırada Maraş senyörü Baudouin'in bölgeye sefer yapan Bizans imparatoru İoannes Komnen'den Danişmendlilerin saldırısı karşısında yardım istedi. Bunu haber alan, Melik Muhammed Keysun muhasarasını kaldırarak geri çekildi.

Bizans İmparatoru İoannes, 1130–1135 yılına kadar her yıl Danişmendlilerin üzerine seferler yaparak Anadolu'daki hâkimiyetini pekiştirmeye çalıştı. 1137 yılının İlkbaharında, İmparator İoannes Antalya'ya gelmiş ve buradan ordusunun başında Çukurova'ya doğru yürüyüşe geçmişti. Amacı Ermenilerin işgal ettiği Bizans'a ait olan şehirleri geri almaktı. Bizans ordusu karşısında direnemeyen Ermeni reisi Leon dağlara kaçarak kurtulurken, birçok şehir yeniden imparatorun eline geçti.

Bu başarısından sonra İmparator bölgede bulunan Haçlı devletlerini de kendisine bağlamak için harekete geçti. Bizans ordusu Amanos dağlarını aşarak Antakya önlerine geldi. Bu sırada Antakya kontu Raymond şehirde bulunmuyordu. O, Kudüs kralı Foulqueé'nin Müslümanlara esir düşmesi nedeniyle onu kurtarmak üzere sefere çıkmıştı. Bu arada kralın serbest bırakıldığı haberi gelince Raymond geri dönerek kuşatma altında bulunan Antakya'ya gizlice girmişti. Bizans imparatoru Haçlıların daha önce Bizans'a ait olan şehirleri aldıklarında geri iade etmek şartıyla yaptıkları anlaşmaya uymamalarından dolayı kızgındı. Raymond, imparatorun kararlılığı karşısında ona tabi olarak şehri yönetmeyi teklif etti. Kudüs kralının da önerisiyle eski Bizans toprağı olan Antakya'yı teslim etmeye karar verdi. İmparatorun huzuruna gelen Raymond'a kayıtsız şartsız Antakya'yı teslim etmesi bildirildi. Bizans imparatoru, Müslümanların üzerine yapacağı sefere Antakya Haçlılarının da katılmasını sağladıktan sonra, gerekli hazırlıkları yapmak, kışı geçirmek ve yarım kalan işgallerini tamamlamak üzere Antakya'ya girmeden Çukurova'ya geri döndü. Ermenilerin elinde bulunan Feke(Vakha- Baka) ve Geben'i (Keban- Kapniskerti- Gabnupert) ele geçirdi. Bizans imparatoru, Ermeni prensinin topraklarını tamamen işgal ederek Leon'u çocuklarıyla birlikte esir etmiş ve İstanbul'a yollamıştı. Ermeni hâkimi İstanbul'dan geri dönemedi, dört yıl sonra orada öldü. 1144–45'de oğlu Toros İstanbul'dan kaçarak Feke'yi ele geçirip Ermeni prensliğini yeniden diriltmiştir. Bu arada Maraş senyörü Baudouin imparatorun huzuruna gelerek ona tabi oldu ve Türklere karşı yardım ricasında bulundu. 1138 yılın Mart ayı sonlarında İmparator ordusuyla yeniden Antakya önlerinde görüldü. İmparatorun ordusuna katılan Maraş senyörü Baudouin, kardeşi Antakya kontu Raymond, Urfa kontu Joscelin ve Templier şövalyelerinin kuvvetleri 1 Nisan 1138 yılında Müslüman topraklarına girdiler. Bizans ve Haçlı kuvvetleri Antakya yakınlarında Balat şehrini alarak Bizâ'a kalesini kuşattılar. Buranın işgalinden

sonra güneye doğru ilerleyen Bizans ve Haçlı ordusu Maarratünnu'mân ve Kefertab'ı alarak Şeyzer önüne geldi. Antakya kontu bu mıntıkalar işgal edildiğinde kendisine verileceğinden ve Haçlıların en ateşli uç noktasında görev yapacağından endişelenmekteydi. Urfa kontu Joscelin ise Raymond'un Şeyzer'e hatta Haleb'e sahip olmasını istemiyordu.

Bu arada Artuklu ve Danişmendli kuvvetlerinin saldırılara geçtiği haberinin alınması, İmadeddin Zengî'nin Şeyzer'e doğru hareketi ve Haçlı reisleri arasındaki anlaşmazlık yüzünden Bizans ve Haçlı ordusu Antakya'ya geri dönmek zorunda kaldı. Bu sırada Selçuklu sultanı Mesud, Maraş senyörlüğü arazisi Keysun'a girerek etrafı yakıp yıkmış, Maraş'a gelerek burayı da yağmalamıştı. Aynı zamanda Selçuklu kuvvetleri İmadeddin Zengî'nin önerisiyle Çukurova'ya baskınlar yapmaktaydı. Türk hükümdarların Hıristiyan İttifakına karşı bu top yekûn hareketi üzerine İmparator Suriye seferinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. İmparator, başkentinden ayrıralı uzun zaman olması, İstanbul ile Anadolu arasındaki yolun emniyetinin tehlikeye düşmesi üzerine Haçlılarla hesaplaşma işini sonraya bırakarak, acele Raymond ve Joscelinle vassallık yeminini tazeledikten sonra İstanbul'a döndü.

Bizans İmparatorunun dönüşünü müteakiben Melik Muhammed 1138 yılında yeniden Maraş bölgesine girerek bu şehri alarak halkını esir etti. Seferini Keysun'a kadar uzattı. Ayrıca Ermenilerin elinde bulunan Keban (Geben), Vaga (Feke) ve Kızıldağ'ı fethedip Zublas (Subleon) kalesini muhasara etti. O, kardeşi Malatya meliki Aynu'd- Devle'yi yenerek Elbistan'ı alarak yukarı Ceyhan bölgesini ele geçirdi. Danişmendli meliki 1138 yılında Kilikya topraklarına bir kez daha girerek daha önce fethettiği ancak Ermenilerin yeniden işgal ettikleri şehirlere sahip oldu. Danişmendli hükümdarının bu hareketinden sonra Haçlılar Malatya'ya bir akın yapıp, Türklerle çatışmaktan kaçınıp, daha çok yerli Hıristiyanlara zarar vererek, mallarını yağmalamışlardır. Aynı zamanda Elbistan çevresine de akın yapan Haçlılar bölgede bulunan Hıristiyanları katledip mallarını ele geçirmişlerdir. Türklerle karşılaşan bu Haçlılar tamamen kılıçtan geçirilmişlerdir.

Bizans imparatoru İoannes, 1139 ve 1140 yıllarında Danişmendlilerin üzerine seferler yaptıktan sonra 1142 yılında yeniden Suriye üzerine sefere çıktı. İmparator bu seferinde Frankları da dize getirmek istiyordu. Ancak onların şüphesini çekmemek için Danişmendliler tarafından Ermenilerden alınmış kaleleri geri almak amacıyla Çukurova'ya gireceğini ilan etmişti. İoannes, Amanos silsilesi ve Gâvur dağı yoluyla ilerleyerek Joscelin'in ikinci başkenti olan Tell-Bâşir önüne geldi. Joscelin, imparatora itaat ederek kızını da rehin olarak ona verdi. İmparator daha sonra Antakya'ya dönerek Çukurova'dan Antakya'ya giden yol üzerinde bulunan Templier şövalyelerinin elinde bulunan Bagras kalesine(Belen) yürüdü. Burada Raymond'a haber göndererek bütün şehirlerin kendisine teslimini ve Müslümanlardan fethedilecek şehirlerde hüküm sürmek üzere Raymond'a bağımsız bir hükümrânlık vereceğini bildirdi. Raymond ise imparatoru oyalayarak, verilecek cevabın tüm Frank vassallarının ortak kararı ile alınacağını bildirdi. Bunun üzerine İmparator Haçlıları dize getirmek için

savaşmaktan başka çaresinin olmadığını gördü. Antakya çevresinde Frank arazi ve ekinlerini tahrip ettikten sonra kışı geçirmek ve Danişmendlilerin aldığı kaleleri yeniden işgal etmek amacıyla Çukurova'ya döndü. İmparator Çukurova'dan Kudüs kralına haberci göndererek kutsal yerleri ziyaret etmek ve Müslümanlara karşı ortak sefer haberini verdi. Kral imparatorun büyük bir ordu ile Filistin'e doğru gelmesini istemiyordu. İmparator, 1143 yılı Mart ayında Antakya'yı zorla itaat altına almak için ilerledi. Ancak Amanos dağlarında yaban domuzu avlarken yanlışlıkla bir ok saplandı. Bu okun yarasının azması ile 1143 yılı 6 Nisan'ında imparator öldü yerine oğlu Manuel geçti. Böylece Haçlılar imparatorun ölümü ile Bizanslılardan kurtulmuş oldular.

Bizans İmparatoru Antakya'nın güneyinde Müslümanlara ait Bızah'ı muhasara ederken Maraş senyörü Baudouin, onunla birlikteydi. Bu yüzden onun memleketi boş kalmıştı. Türklerin saldırısından korkan Keysun halkı Raban, Behisni ve Runkale'ye sığınmışlardı. Bizzat bu sırada olayların içinde yaşayan Papaz Grigor, Keysun'da bulunmaktaydı. Şehirde Vahram adlı bir dük ile birkaç reis ve kendisinin kaldığını yazmaktadır. Bu papaz Keysun'daki bu muhafızları uyararak saldırılara karşı tedbirli olmalarını istemişti. Ancak Hısnıkeyfa emiri Artuklu Fahreddin Kara Arslan, Raban şehrine gelmişti. Keysunlar onun Danişmendli hükümdarı Melik Muhammed olduğunu zannederek kaçtılar. Buradan kaçan bir adamı tutuklayan Türkler durumu öğrenince 30 kişi Keysun'a gelerek şehri yakıp yıkarak kapılarını tahrip ettiler. Türkler, Ermeni Prensi Goğ Vasil'in yaptırdığı büyük konak ve diğer binaları yıkarak çekildiler. Bunun üzerine Keysunlular tekrar evlerine döndüler. 1140-41 yılında Ayıntab şehrini Şirimah (Süryani ya da haylaz anlamına gelen bir kelime) milletinden olan Simon adlı bir kişi Urfa kontluğuna bağlı olan bu şehri ele geçirdi. Bir yıl bu şahsın elinde kalan Ayıntab Antakya kontunun tavassutu ile tekrar eski sahibine iade edildi.

1144 yılında İmadeddin Zengi Urfa'yı fethetti. Urfa hâkimi II. Joscelin, Tell-Bâşir'e çekilerek kontluğuna burada devam etti. Ancak, Urfa'yı geri alma sevdasından hiç vazgeçmedi. Joscelin, 1146 yılında Zengi'nin ölüm haberini alınca Maraş senyörü Baudouin de Marés'le Urfa'yı yeniden ele geçirdi. Ancak Urfa'nın iç kalesinde bulunan Türk garnizonu direnmeye devam etmekteydi. Babasının yerini alan Nureddin Mahmut Zengi, Urfa'yı kurtarmak için harekete geçti ve Haçlılar ile yaptığı savaşı kazanarak şehri yeniden ele geçirdi. Haçlılar Urfa önünde Zengi kuvvetlerine ağır bir yenilgiye uğrayarak çok kayıp vermişler ve Maraş senyörü Baudouin öldürülürken, II. Joscelin de Samsat'a kaçarak canını kurtarabildi. Süryani Mihail'in verdiği bilgiye göre; Baudouin'in cesedi bile bulunamadı. Onunla birlikte Urfa'ya gelen Keysun rahibi Basil de kaçarak bu şehre geldi. O, Baudouin'in öldürülmesinden dolayı ona bir mersiye yazdı. Basil, Maraş arazisinden sayılan ve Baudouin'in elinde bulunan Keysun'da oturmakta ve senyörün günah çıkararak papazı olarak bilinmektedir.

Baudouin ölmeden önce Keysun'un surlarını taş ve kireçle tamir ettirmeye başlamıştı. Çünkü eski surlar tuğla ve çamurla inşa edildiğinden sağlam değildi. Yeni surların yapımında şehirde bulunan Hıristiyanlar

çalıştırılmaktaydı ve onlara köle muamelesi yapılıyordu. Bu yüzden çoğunluğu Ermeni olan Keysun halkı Haçlılardan zulüm görmüşlerdir. Ancak onun öldürülmesi ile surların yapım işi yarım kalmış ve angaryalarda çalıştırılan halk da rahatlamıştır. Süryani Mikail'in verdiği bilgiye göre; Baudouin'in öldürülmesinden sonra, I. Mesud'un oğlu Kılıçarslan Maraş'a kadar gelerek bölgeyi talan etti. 1144 yılında Urfa'nın Türkler tarafından fethi üzerine 1147 yılında Alman ve Fransız kralları doğuda bulunan Haçlılara yardım etmek için İkinci Haçlı seferine çıktılar. İstanbul'dan Anadolu'ya birbiri ardına geçen Alman ve Fransız kuvvetleri Türklerin saldırılarına uğrayarak zayıfladılar ve seferleri etkisizleşti. Antakya ve Kudüs'e kadar ulaşmalarına rağmen ne Urfa kurtarıldı ne de zayıflayan Antakya ve diğer Haçlı devletçiklerine gerekli yardımlar yapılabildi.

Renaud 1144–1149

Baudouin'in Urfa önlerinde öldürülmesinden sonra Maraş senyörlüğünün başına Renaud (*Bu şahsın adı Süryani Mikhail'in eserinde Raynald olarak geçmektedir*) adlı bir kişi geçirildi. Bu kişi Baudouin ve Raymond'un kardeşleriydi ve adı da Raynald'dı. Baudouin'in dört kardeşi olduğu biliniyordu. Böylece kaynaklarda adı geçmeyen ve son Maraş senyörü olan Renaud da onun beşinci kardeşi olmaktaydı. M. H. Yinanç'a göre de Baudouin'in ölümü üzerine yerine kardeşi Renaud Maraş senyörü olmuştur. Urfa kontu II. Joscelin kızı Agnes ile evli olan Renaud'un, Antakya yakınlarında Nureddin tarafından öldürülmesinden sonra onun dul kalan karısı Kudüs kralı I.Amaury ile evlendi. II. Haçlı seferinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Nureddin Mahmut Zengi Haçlılara karşı hücumla geçti. Tell-Bâşir'de sıkıştırılan II. Joscelin elinde beyaz bayrakla Nureddin'in karargâhına kadar giderek merhamet dilemiş ve onun tarafından yapılan geçici anlaşma bile bir süre daha kontluğunu muhafazaya devam etmiştir. Antakya kontluğu ve Maraş senyörlüğü toprakları ise Türkiye Selçukluları Sultanı I. Mesud'un taarruzuna uğramıştı.

I. Mesud Haçlıların yenilgisinden faydalanıp Maraş üzerine yürüdü. Antakya kontu Raymond, Maraş senyörü Renaud'u kurtarmak için Maraş'a doğru yürürken Selçuklu ve Zengi hükümdarları arasında Haçlılara karşı ortak hareket kararı alınmıştı. Nureddin Haçlıların üzerine aniden saldırınca, onlar Bâtıniler ile ittifak yaptılar. Raymond ve Bâtinî reisi Ali İbn Vefa komutasındaki müttefik kuvvetler Afâmiye yakınlarında Zengî ordusuna kayıplar verdirmeyi başardılar. 1149 yılı baharında, Nureddin Raymond'u Bagras yanında yenerek intikamını aldı. Bu başarı üzerine Zengî kuvvetleri Asî nehri doğusundaki İnab kalesini kuşattı. Raymond'un kalenin yardımına koşması üzerine Nureddin geri çekildi. Ancak fırsat kollayarak Haçlı ordusunu imha etmek için takip etmeye devam etti.

27 Haziran 1149 akşamı Nureddin, Antakya ve Maraş Haçlıları ile Bâtinî kuvvetlerini İnab kalesi ile Gab bataklığı arasında ovadaki Murad kuyusunun bulunduğu mıntıkada kuşattı. Kuşatıldığından haberi olmayan Raymond, 18 Haziran sabahı gördüğü manzara karşısında şaşkına uğradı.

Kuşatmayı kırmak amacıyla harekete geçmesine rağmen, savaşı kendi lehine değiştiremedi. Haçlı ve Bâtınî kuvvetleri Türk ordusu karşısında bozguna uğrayarak imha edildi. Savaş meydanında Antakya kontu Raymond, Maraş senyörü Renaud (*Anonim Süryani kaynağında Maraş senyörünün adını Geoffroy olarak vermektedir. Oysaki bu şahıs 1124 yılında Belek tarafından öldürülmüştü. Nureddin tarafından öldürülen Maraş senyörünün adı ise Renaud ya da Raynald'dı.*) ve Bâtını reisi Ali İbn Vefâ maktul düştüler. Nureddin zaferine müteakiben Antakya kontluğu arazisine doğru hücumla geçerek birçok kaleyi ele geçirerek Süveydiye'ye doğru yamalayarak Antakya önlerine geldi. Şehir büyük bir korku içindeydi.

Patrik Aimery'i Kudüs kralından yardım istemiş ve savunma tedbirleri almıştı. Nureddin'in yanında kuşatma yapacak kadar asker ve mühimmat yoktu. Bu yüzden Patrik Aimery ile bir mütareke yaparak Afamiye kalesini zapt etmek için buradan ayrıldı. Böylece Antakya kontluğu arsız küçülerek Antakya ovası, İskenderun ile Lazkiye kıyılarından ibaret kaldı. Maraş senyörünün de bu savaşta öldürülmesi üzerine, kayınpederi Tell- Bâşir kontu II. Joscelin, damadının topraklarını zapt etmek amacıyla hızla Maraş önlerine geldi. Ancak Selçuklu sultanı I. Mesud daha erken davranarak Maraş'a gelmiş ve şehri kuşatmıştı. Maraş'ın Selçukluların eline geçmek üzere olduğunu gören II. Joscelin, Tell- Bâşir tarafına doğru kaçtı. Süryani Mikail, II. Joscelin'in Sultan Mesud'un oğlu ve Elbistan Meliki II. Kılıçarslan'la ittifak yaptığını ve onun babası Mesud'u Maraş'ı fethetmeye çağırdığını yazmaktadır. Maraş'a gelen I. Mesud, şehirde bulunan Frank garnizonu Hıristiyanlara dokunulmamak şartıyla 11 Eylül 1149'da teslim almıştır. Ancak başlarında rahipler bulunduğu halde şehri terk ederek Antakya'ya doğru yola çıkan Haçlılar ve yerli Hıristiyanların bir kısmı Antakya – Maraş yolunda Türkler tarafından öldürüldü. Maraş'ta bulunan Hıristiyanlara ait kutsal eşyalarla kiliselerin malları rahiplerin elinde kaybolup gitmiştir. Şehirde yaşayan Süryanilerin de kilise ve manastırları tahrip olmuştur.

Sultan Mesud Maraş'ı aldıktan sonra, Maraş senyörlüğü arazisinden sayılan Keysun'a geldi. Keysunlular Türklerin kuvvetinin fazlalığını görünce Piskopos Mar İonnes'i sultan Mesud'a gönderdiler. Bu piskopos, Sultan Mesud'la şehirde bulunan Haçlıların sağ sâlim Ayıntab'a gitmelerine müsaade etmesi şartıyla anlaştı. Bu anlaşma tatbik edildikten sonra Keysun Selçuklu sultanına teslim edildi. Böylece Behinsi, Raban, Farsan (Merzuban) ve Maraş şehri Mesud'un eline geçmiş oldu. Mesud daha sonra Tell- Bâşir üzerine yürüdü. Ancak burada Nureddin Mahmut Zengi ile karşılaşınca geri çekilmeyi uygun görmüştür.

Urfa kontu II. Joscelin'in durumuna gelince; Maraş senyörü Renaud'un öldürülmesinden sonra onun elinde bulunan Keysun'u da yönetmeye başlamıştı. Ancak, 1150 yılı Nisan ayında Tell- Bâşir yakınlarında Türkmenler tarafından yakalanıp, Nureddin Mahmut Zengi'ye teslim edildi. Halep kalesine kapatılmış ve burada dokuz yıl hapis yattıktan sonra ölmüştür. Onun hanımı Kontes Bearrice, kocasının kontluğunun arazisini korumaya çalıştıysa da bir yandan I. Mesud'un diğer yandan da Nureddin'in saldırıları

ile Güneydoğu Anadolu'da Haçlıların elinde bulunan tüm kaleler onların elinden çıktı.

Kontes Bearrice elinde bulunan kaleleri Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a satma teklifinde bulundu. Bizans'ın Kilikya valisi Thomas'ın getirdiği paraya karşılık Tell-Bâşir, Birecik, Ayıntap, Dülük ve Ravendan kalelerini onlara teslim eden Kontes Bearrice, kızı (Maraş senyörünün karısı olan Agnes) ve oğlu ile birlikte Kudüs kralına sığındı. Ancak bölgeye devam eden Türk saldırılarına karşı koyamayan Bizanslılar adı geçen kaleleri Türklere terke mecbur kaldı. 1151 yılında Ravendan ve Tell- Başir'i Nureddin alırken, I. Mesud Maraş'a ilaveten Ayıntab ve Dülük'ü, Artuklu beyi Timurtaş ise Samsat ve Birecik'i aldı. Böylece Güneydoğu Anadolu'da kurulmuş bulunan Urfa Haçlı kontluğu tamamen ortadan kaldırılmış oldu. Antakya kontluğuna gelince kocasının ölümünden sonra hanımı Costence hükümdarlığa getirildi. Bu kadın II. Haçlı seferi sırasında doğuya gelmiş olan Renaud de Chatillon ile evlenmiş ve kontluğu devam ettirmişti. Antakya, 1268 yılında Memluk sultanı Baybars tarafından alınıncaya kadar Haçlıların elinde kaldı.

Meryemçil (Geben) Kalesi

Doluca (Orçan) Kalesi

Zeytun/Süleymanlı'dan Berit Dağı maden ocaklarına ve Çardak'a ulaşım sağlayan köprü

KAYNAKÇA

- ALTAN, EBRU, **İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)**, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- ANNA KOMNENA; **Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası**, (Çev: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- ANONİM SÜRYANİ KAYNAĞI, **I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi**, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çeviren: A.S. Triton; Türkçeye Çeviren Vedii Ilmen), Yaba Yayınları, İstanbul 2005.
- ARCHER T. A., CHARLES L. KINGSFORD, **The Crusades Of The Latin Kingdom of Jerusalem**, G. D. Putnams Sons, New York- London 1898.
- AZİMİ Tarihi, **Selçuklularla ilgili Bölümler**, (Çev: Ali Devim), TTK yayınları, Ankara 1988.
- BAŞAR Fehâmettin, "Türkler'in Anadolu'ya Yerleşmelerinin Türk Ve Dünyâ Tarihi Bakımından Önemi" **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı14, İstanbul Şubat 1988, s.15-16.
- BAŞKUMANDAN SİMBAT **Vekayinamesi (951-1334)**, (Çev: Hrant D. Andreasyan) Türk Tarih Kurumu Tercümeler Kısmı, Basılmamış Notlar.
- DARKOT, BESİM, " *Göksun*", **İA**, C.IV, s.812-813.
- DEMİRKENT, IŞIN, **Urfa Haçlı Kontluğu I**, TTK Yayınları, Ankara 1990.
- , **Urfa Haçlı Kontluğu II**, TTK Yayınları, Ankara 1987.
- , **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.
- , " *Râvendân*" **XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C. II, TTK Yayınları, (5- 9 Eylül 1990), Ankara 1994.
- , **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- ERSAN, MEHMET, " *XI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Çukurova'nın Siyasî Durumu*", **I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi, Selçuk Üniversitesi Yayınları**, Konya 2001, s.309-313.
- , **Türkiye Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.
- FULCHER OF CHARTRES; **A History of The Expedition to Jerusalem (1095-1127)**, (Trazsled by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969
- GHAZARIAN JACOB G., **The Armenian Kingdom Cilicia During The Crusades(1080-1393)**, Curzon Press. England 2000.
- GESTA FRANCORUM; **The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem**, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962.
- GORİGOS SENYÖRÜ HETUM, **Vakayiname**, (Çev: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Tercümeler Kısmı, Basılmamış Notlar.
- GREGORY ABÛ'L- FARAC (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Tarihi**, C. II (Süryanice'den İngilizceye çev: Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çeviren: Ömer Rıza Doğrul), , TTK Yayınları, Ankara 1999.
- HEYET, " *Ayıntab*", **İA**, C.II, s.64-67.
- HONIGMANN, ERNST, " *Tel- Başir*", **İA**, C.XII/1, s.145-147.
- , " *Maras*" **İA**, C.VII, s.310-314.
- , **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Çev: Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- IOANNES KINNAMOS, **Historia (1118-1176)**, (Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara 2001.
- İBNÛ'L- ADÎM, **Bugyetü'l - Taleb Fi Tarihi Haleb(Seçmeler)**, (Çev: Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1989.
- İBNÛ'L- ESİR, **el-Kâmil Fi't- Tarih**, C.X,XI, (Çev: Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

- İBNÜ'L- KALANİSÎ, **Zeyli Tarihu Dimaşk**, (Neşr:H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908.
- İBN KESİR, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, (Çev: Mehmet Keskin), C.XII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- İBNÜ'L- VERDÎ, **Tarihu İbnü'l-Verdî**, C.II, Darü'l- Kütübi'l- İlmiye, Beyrut 1996.
- Kayhan, Hüseyin, "*Irak Selçukluları Tarihi I.Kuruluşundan Sultan Mesud'un Saltanatının Sonuna Kadar (1119-1152)*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 104, İstanbul Ekim 1996, s.10.
- KESİK, MUHARREM, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi(1116-1155)**, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- MAALOUF, AMİN, **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**, (Çev: M. Ali Kılıçbay), Telos Yayıncılık, İstanbul 1998.
- NICOLE DAVID, CRISTA HOOK, **The Firs Crusade (1096-1099)**, Osprey Puplich, New York 2003.
- NIKETAS KHONIATES, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çeviren: Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.
- OSTROGORSKY, GEORG, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev: Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1991.
- PHILIPS, JONATHAN, MARLIN HOCH, **The Second Crusades, Scope and Consequence, (1145-1149)**, Mancestery University Pres, Mancestery 2001.
- RUNCIMAN, STEVEN, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C.I,II, (Çev: F. Işıltan) TTK Yayınları, Ankara 1998.
- SEVİM, ALİ, **Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri**, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- , "*Suriye Selçukluları- Haçlı İlişkileri*", **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23 -25 Haziran 1997, İstanbul)**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.91-113.
- SÜRYANİ MİHAİL, **Vakayiname**, (Çev: Hırant D. Andreasyan) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım. Basılmamış Notlar.
- ŞEŞEN, RAMAZAN, "*Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı*" **Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23 -25 Haziran 1997, İstanbul)**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.33-44.
- TURAN, OSMAN, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- URFALI MATEOS **Vekayinamesi (952-1136)ve ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (Türkçeye Çev.: Hırant D. Andreasyan- Notlar Ekleyenler: Edouard Dulaurer, M. Halil Yinanç), TTK Yayınları, Ankara 1987.
- URFALI VAHRAM **Vekayinamesi, Kilikya Karalarlı Tarihi**, (Çev: Hrand D. Andreasyan) Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, Basılmamış Notlar.
- ÜSÂME İBN MÜNKİZ, **Kitab EL-İ'tibar**, (İngiliz'den Türkçeye Çev: Yusuf Ziya Cömert), Ses Yayınları, İstanbul 1992
- YINANÇ, M. HALİL, "*Elbistan*", **İA**, s.223-230.
- , "*Maraş Emirleri*" **TTEM**, No.5(82)
- , "*Besni*", **İA**, C.II, s.570-572.

MEMLUKLAR DÖNEMİNDE MARAŞ

Maraş Çevresinde Memlukların Faaliyetleri 1260–1298

1243 Köseadağ savaşından sonra Selçuklu tâbiyetinden çıkan Kilikya Ermeni Prensi Hetum kardeşi Simpat'ı Anadolu'yu işgal eden Moğolların başkenti Karakurum'a kadar göndererek onlara tabi olmuş ve Türklere karşı ittifak kurmuştu. İki taraf arasında yapılan anlaşma gereği Moğollar, Anadolu'da işgal edilecek birçok yerin Ermenilerin olmasını kabul etmişlerdi. Ermeni prensi Hetum, 1253'te Güyük Han'ın yerine geçen Mengü Kağan'ın yanına giderek onunla ittifakı yeniledi. Ermeni Prensi ve Moğol Hanı arasında yapılan görüşmede Ortadoğu'da Müslümanların üzerine yapılacak seferlere Ermenilerin de katılması konusunda anlaşma yapıldı. Bu sırada Maraş bölgesinde bulunan Uç Beyliği yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı zayıflamıştı. Bu durumu değerlendiren Ermeniler Maraş'a sürekli saldırılarda bulundular. Ermenilerin saldırılarından korunmak amacıyla son Maraş Uç Beyi İmadeddin sultanı II. İzzeddin Keykâvus'tan yardım istedi. Ancak bu sırada Anadolu'ya başlayan İkinci Moğol istilası ile uğraşan sultan ona yardım gönderemedi. Bunun üzerine İmadeddin, Dımaşk Eyyubî meliki en-Nasır Yusuf Selehaddin'e başvurarak hâkimiyeti altında bulunan bütün şehirleri ona vereceğini vaat etti. Ancak o, bu sırada Mısır'ı Eyyubilerden alan Memluklarla uğraştığından dolayı bir cevap veremeyince İmadeddin şehri terk ederek Anadolu içlerine çekildi ve bir daha da kendisinden haber alınmadı.

Ermeniler Selçukluların terk ettiği Maraş'ı 1258'de işgal ettiler. Ermeni prensi Hetum, Maraş'ın kendisinin olmasını İran Moğollarının başına geçen Hülagu Han'a onaylattı. Maraş'la birlikte Merzubân (*Merzubân: Fırat'ın batısında bir çayın adı olduğu gibi şimdiki Gaziantep'in Yavuzeli ilçesinde bulunan kale.*), Raban (*Gaziantep'in Araban ilçesi*), Besni ve Derbsâk (*Derbsâk: Kırıkkhan yakınlarında şimdi Terbizek olarak bilinen yerin adıdır*) gibi yerler de Ermeniler tarafından istila edildi. Ayrıca Ermeniler Halep ve çevresinin de kendilerine verilmesini istiyorlardı. Moğollar 1261–62 tarihlerinde Maraş-Elbistan ve Malatya arasında yaşayan Ağaçeri Türkmenlerinin üzerine 20 bin kişilik bir birlik göndererek onları etkisiz hale getirdiler. Bundan sonra Ağaçeri Türkmenleri Anadolu'nun çeşitli yörelerine dağılarak zayıfladılar.

1260'da Ayn-ı Calut savaşı ile İlhanlılara (Moğollara) ağır bir darbe indiren Memluk Türkleri Suriye'deki Eyyubî devletçiklerini ortadan kaldırarak Mısır ile Suriye'yi birleştirmişlerdi. Böylece onlar, İlhanlı, Anadolu Selçuklu ve Kilikya Ermenileri ile de komşu olmuşlardı. 1260'da Memluk tahtına çıkan Zahir Baybars, İlhanlı ve Kilikya Ermenilere karşı

mücadeleye başladı. Bu amaçla Anadolu'ya pek çok sefer düzenledi. Bu seferlerde birçok yer Memluklar tarafından fethedilmesine rağmen Maraş'ın kesin olarak alınması 1298'de oldu.

Baybars zamanında (1260–1277) Anadolu'da Türkmenlerin, İlhanlıların baskı ve zulümlerinden dolayı bir kısmı Bizans'a sığınırken bir kısmı da Memluk Türklerine iltihak etmişlerdi. Baybars bu Türkmenleri Gazze'den Antakya'ya kadar olan alana yerleştirerek onlara yurt ve dirlik vermişti. İbn Şeddat, bu Türkmenlerin 40 bin çadırdan oluştuğunu yazmaktadır. Memluklar, 1268'de Antakya Haçlı Prenskepliğine son vererek onlardan aldıkları yerlere pek çok Türkmeni yerleştirdiler. Bu Türkmenler daha sonra Antakya'nın kuzeyine doğru ilerleyerek Maraş ve etrafını yurt tuttular.

Mısır ve Suriye'de hâkimiyetlerini sağlamlaştırıp İlhanlıları da yendikten sonra Memluk Türkleri, Anadolu'nun güney ve güneydoğusu ile ilgilenmeye başlamışlardı. Memlukların öncelikli hedefi Moğollarla ittifak yaparak sürekli Müslümanların aleyhine faaliyetler yapan Kilikya Ermenileriydi. 1265'te Memluk ordusu Ermenileri cezalandırmak amacıyla Suriye'nin kuzeyinden Anadolu'ya girdi. Antakya ile Maraş arasında bulunan Derbsâk kalesi Ermenilerden alındı. Yine Maraş'a yakın bir yerde olan Sarventikar kalesi de muhasara edildi. Memluklara karşı ittifak kuran İlhanlı ve Ermeniler mağlup edildi. Memluk kuvvetleri Ermenilerin elinden Besni'yi aldılar. Daha sonra ise burayı Moğolların elinde esirken, Ermenilerin aracılığıyla kurtarılan Sungur el-Aşkar adlı bir komutanının ricasıyla onlara geri verdiler.

İlhanlılar 1271'de Memlukların elinde olan Anteb'e bir saldırı yaparak şehri kuşattılar. Buradan Suriye'nin kuzeyine doğru ilerleyen onları durdurmak amacıyla Memluklar karşı saldırıya geçtiler. Bu arada Baybars, Alâeddin Taybars ve İsa b.Mehna komutasında bir askeri birliği de Ermenilerin elinde bulunan Maraş üzerine gönderdi. Maraş kapılarına kadar dayanan Memluk kuvvetleri Ermenilere ağır kayıplar verdirmelerine rağmen şehri alamadan geri dönmüşlerdi. Bu mücadeleler sırasında Memluk ordusu hem İlhanlıları mağlup ederek Suriye'yi onların istilasından kurtarmış hem de müttefikleri olan Ermenilere gözdağı vermiş oldu.

1273'te Sultan Baybars, Halep nâibi Hüsameddin el-Ayintabî'yi Ermenilerin elinde olan Maraş'ın doğusunda bulunan Göynük'ü fethetme memur etti. Hades (*Hades: Kahramanmaraş'ın doğusunda olup Adata, Hadata, Hadesü'l-Hamra, Darbü'l-Hades, Darbü's-Selame ve Göynük gibi adlarla bilinen tarihi bir yerleşim merkezidir*) olarak da bilinen burası, Halep-Akçaderbend-Elbistan-Kayseri kervan yolunun ağzında olup stratejik bir mevkiydi. Burada yaşayan Ermeniler bölgeden geçen tacirlere saldırıyorlardı. Baybars, onların saldırılarının durdurulması için Ermeni Prensine elçi göndermesine rağmen bir netice alamamıştı. Bunun üzerine Halep- Antep-Dülük (*Dülük: Gaziantep'in kuzey batısında olup şimdi Dülük baba olarak bilinen tarihi bir yerdir*) - Pazarcık üzerinden Göynük önlerine gelen Memluk ordusu şiddetli bir kuşatma sonrası 1273 Temmuz'unda burayı fethetti.

Burada yaşayan Ermenilerin büyük çoğunluğu esir edildi ve onların tekrar yerleşmesine mani olmak için Göynük kalesi tamamen yıkıldı.

Baybars, 1274'te de Halep naibi Hüsameddin el-Ayıntabî'yi bir ordu ile Kilikya Ermenilerinin merkezi olan Sis üzerine gönderdi. Amanos dağlarını geçerek Çukurova'ya inen Memluk ordusu Ermenilerin elinde bulunan yerlerde tahribatlarda bulundu. Hüsameddin el-Ayıntabî daha sonra Maraş üzerine yönelerek şehri muhasara etti. Memluklar karşısında direnemeyeceklerini anlayan Ermeniler, Baybars'a para ve hediyeler göndererek af dilediler. Bunun üzerine ordu geri döndü ve bir müddet daha Maraş onların eline bırakıldı. Süryani tarihçisi Ebul-Fereç, 1275'te Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan topraklarda yaşayan 10.000 kadar Türkmenin, Memluk Türkleri ile ilişkileri nedeniyle Ermeni prensi tarafından kılıçtan geçirildiğini, ailelerinin esir edilip mallarının yağmalandığını belirtmektedir. Bunun üzerine ondan intikam almak amacıyla 1276'da Memluk kuvvetleri ve 1000 Türkmen atlısı Maraş tarafından Kilikya üzerine yürüdü. Ermeni prensi Leon, amcası Baron Simbat'ı bunlara karşı gönderdi. İki taraf Maraş yakınlarında karşılaşmış ve Ermenilerin ileri gelenlerinden başta baron Simbat olmak üzere pek çoğu öldürüldü. Memluk ve Türkmenler de ağır zayıt vermişler olmalı ki Ermenilerin elinde bulunan topraklara girmekten imtina ederek geri dönmüşlerdi.

Sultan Baybars'ın Huni'de (Afşin- Arıtış) Moğolları Yenmesi 1277

1277'de Sultan Baybars Selçukluları İlhanlı zulmünden kurtarmak için Anadolu'ya sefere çıktı. Bu sırada Selçuklu veziri Süleyman Muineddin Pervane İlhanlılara karşı Memluklar ile ittifak kurarak Baybars'ı yardıma çağırmişti. Moğol ve Haçlılara karşı İslam dünyasının savunucusu olarak yıldızı parlayan Baybars ısrarlı davetler üzerine Anadolu'ya yürümek zorunda kalmıştı.

Baybars'ın Anadolu seferine katılan *Dîvânü'l-İnşa (Dîvânü'l-İnşâ: Yabancı devletlerle, eyaletlerle ve tabi hükümdarlarla yapılan yazışmaları, veliaht ve diğer görevlilerin tayinleriyle ilgili tefviz ve tevkileri, halkın şikayetleriyle ilgili devlet kararlarını hazırlardı.)* kâtibi İbn Abdüzzahir'in tuttuğu notlardan Memluk ordusunun Elbistan'a gelişi, cereyan eden savaş ve Memlukların bölgedeki faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca onun notlarını eserine kaydeden İbn Şeddat ve Kalkaşandî gibi pek çok müellif de yapılan savaşı anlatırlar. Anadolu'ya yürümek amacıyla Baybars ordusuyla, 26 Şubat 1277'de Kahire'den hareket etmiş, 15 Mart'ta Dimaşk'a ve 6 Nisan'da da Halep'e ulaşmıştı. Burada bir gün kaldıktan sonra Heylan köyü üzerinden ilerleyerek Ayıntab-Dülük-Mercü'l-Dibac (*Mercü'l-Dibac: İpek Çayırı anlamına gelen bu yer bu günkü Yukarı Pazarcık'da bulunan bir yerin adıdır*) -Göynük üzerinden Göksu nehrini geçerek Akçaderbend'e gelindi.

İbn Bibi'nin belirttiğine göre, Memlukların üzerlerine geldiği haberini alan Anadolu'daki İlhanlı komutanları Tudavun Noyan ve Tuku Ağa, vezir Pervane'nin de olduğu Selçuklu ordusunu yanlarına alarak Elbistan'a doğru

hareket etmişlerdi. Bunlar Binboğa (Horon) dağları yakınından geçerek savaşın cereyan edeceği yere doğru yaklaşmıştı. Bu arada ileri gönderilen Kirey adlı bir komutan emrinde 3000 kişilik öncü birlik ise Memluk ordusunu Akçaderbend geçidinin Elbistan ağzında bekliyordu. Baybars, Sungur el-Aşkar komutasında bir öncü birliği onların üzerine gönderdi. İki öncü birliği arasında 14 Nisan 1277 Çarşamba günü yapılan vuruşmayı Memluklar kazandılar.

Birleşik İlhanlı ve Selçuklu ordusu Ceyhan nehrinin bir kolu olan Hurman Çayı yakınına gelmiş ve geceyi burada geçirmişti. Baybars da ordusunu Elbistan'dan geçirerek buranın kuzey batısında bulunan Huni kayalıklarının yüksek yerlerine çıkıp karargâhını kurmuştu. İlhanlı ordusunda 10.000 Moğol, 1000 Gürcü ve çok sayıda da Selçuklu askeri vardı. İlhanlı komutanları, Selçuklu ve Gürcü askerlerine güvenmedikleri için onları kendilerinden ayırmışlardı. 15 Nisan 1277 tarihinde Memluk ordusu ile İlhanlı ordusu Elbistan'ın kuzey batısında bulunan Huni ovasında karşılaştı. Burada yapılan savaş Memluk ordusunun zaferi ile sona erdi. Moğolların korktuğu başlarına gelmiş ve Selçuklular savaşa iştirak etmeyerek seyirci kalarak Memluklarla anlaşma içinde olduklarını göstermişlerdi. Savaş meydanında başta Tuda ve Toku adlı komutanlar olmak üzere 7000 Moğol askeri öldürülmüş ve pek çok da esir edilmişti. Elbistan'a kadar gelen ve savaşa seyirci kalan Pervane ise savaş alanı terk ederek önce Kayseri'ye gelmiş daha sonra Selçuklu sultanını da yanına alarak Tokat'a çekilmişti. Memluklara gelince Huni ovasında parlak bir zafer kazanmışlardı. Savaş meydanında birkaç komutan kaybetmişlerdi ama Moğolların pek çoğunu öldürüp savaşa katılmayan Selçuklu ümerasından da birçok kişiyi ele geçirmişlerdi.

Baybars, Huni ovasından 16 Nisan tarihinde ayrılarak ordusuna Kayseri'ye doğru hareket emrini verdi. Memluklar, Ashabü'l-Kehf mağarasının bulunduğu Efsus yakınlarından geçerek Kayseri'ye doğru ilerledi. Sultanın yanında bulunan İbn Abdüzzahir, Kayseri'ye doğru gittikleri yolun yakınında Ashabü'l-Kehf'in bulunduğunu ve söz konusu yerin Yedi Uyurlar hadisesinin geçtiği mağara olduğunu belirtmektedir. Memluk ordusu muhtemelen Yalak (Yeşilkent), Saruz, Yedioluk, Zamantı ve Karatay Kervansaray'ı üzerinden geçerek Kayseri'ye ulaşır. Baybars, şehrin Selçuklu yöneticileri tarafından terk edilmiş olduğunu gördü. Bir süre burada kalan sultan, Pervane'nin huzuruna gelmemesi üzerine Kayseri'yi terk ederek geldiği yoldan ülkesine dönmeye karar verdi. Baybars'ın Kayseri'yi kısa süre sonra terk etmesine Pervane'nin huzuruna gelmemesi, bu sırada İlhanlı hanı Abaka'nın büyük bir ordu ile üzerine geldiği haberini alması ve Kayseri'de başlayan iase sıkıntısı sebep olmuştu. Pervane ise Baybars ve Abaka'yı karşı karşıya getirerek savaşın neticesine göre hareket etmek niyetindeydi. Onun gerçek amacı Anadolu'da tek söz sahibi olmaktı. Baybars dönüş yolculuğunu geldiği yolun biraz kuzeyinden yaptı. Alâeddin Kervansaray (Sultan hanı) - Yabanlu Ovası ve Zamantı kalesi takip edilerek 30 Nisanda Elbistan'a ulaştı. Savaşın yapıldığı Huni ovasını bir kez daha gezen Baybars, kendisini karşılayan Elbistan ileri gelenlerine ne kadar Moğol askerinin öldüğünü sormuş, onlar da 6770 kişi saydıklarını belirtmişlerdi. Ancak bu sayı sadece

savaş meydanında öldürülenler olup kaçarken telef edilenler dâhil değildi. Süryani tarihçisi Abu'l-Farac ise öldürülen Moğol askerlerin 5.000 kişi olduğunu yazar.

Elbistan üzerinden geçerek Akçaderbend'e ulaşan Baybars, ordusunun ağırlıklarını ve Moğollardan aldığı ganimetleri hazinedarı Bedreddin idaresinde önce yollamış ve iki gün bekledikten sonra geri kalan kuvvetlerle ilerleyerek Akçaderbent'in yanındaki kervansaraya (*Zilli Han: Elbistan yakınında harabeleri bulunan Selçuklu Kervansarayı olup 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde adı geçmektedir. Buna göre Elbistan Kazası sınırında bulunan Till-Kebir köyünün geliri Kanlı Beli, Göç Gören, Ağce Derbent ve Zilli Han üzerinden geçen tarik-i ammin (halk yolu= kervan yolu) üzerinde olması nedeniyle, Akçaderbend ve Zilli Han isimlerindeki derbentleri korumak için avarız bırakılmıştır*) gelmişti. Buradan onun yolunu değiştirerek sarp dağlar üzerinden ilerlediği görülmektedir. Baybars'ın bu şekilde hareket etmesinin sebebi muhtemel bir Moğol saldırısı ve pususundan sakınmasıdır. Göksu'ya ulaşan Memluk ordusu burada geceledikten sonra 4 Mayıs tarihinde Göynük'e geldi. Sultan, yine taktik icabı yolunu değiştirerek ülkesine, geldiği Antep üzerinden değil de Maraş tarafından gitmeye karar verdi. Sarp dağlardan ovaya inen Memluk ordusu el-Han (*el-Han Nehri: Bu gün bu isimde bir nehir yoktur. Kuvvetli ihtimaldir ki Pazarcık yakınlarından geçerek Maraş'ın güneyini kat ederek Ceyhan nehrinin kolu olan Aksu nehri olmalıdır. Bu nehrin geçilmesinden sonra bir kaleye gelindiğine göre burası da Aksu kenarında bugün harabeleri olan kalelerden biridir.*) ırmağı yönündeki harap bir durumda bulunan el-Eskerkiş (*el-Eskerkiş: Pazarcık ilçesinde Aksu nehri kenarında bulunan iki kaleden biri olmalıdır. Bunlardan Aksu'ya yakın olan Ulubahçe köyü yakınındaki kale kalıntısı olmalıdır.*) adlı kalenin yanında konaklamış daha sonra Maraş'a bağlı Börklüce (*Börklüce: yeri bilinmeyen Maraş ovasında bir yer olmalı.*) yakınından geçerek Karasu (*Karasu: İslâhiye'nin kuzeyindeki Kara Emen gölünden çıkıp Amik gölüne dökülen çayın adıdır.*) çayı yönündeki Meri (*Meri, Mari gibi isimlerle bilinen burası Pylae Amanides veya Americae olup yazarlar tarafından Mari olarak bilinir. Amanos dağları ile Çukurova arasında Arapların Derbend el-Mery dedikleri boğazdır. Şam veya Suriye boğazı adı da verilir. Bugün Güzeldağ ve Akmadağ yakınlarındadır.*)'de konakladı. Buradan hareket edilerek Derbsâk karşısında mola verilmiş ve 11 Mayıs'ta, Halep yakınlarında Anadolu seferine çıkılırken konaklanan yer olan Harim'e ulaşılmıştı. Baybars'ın Anadolu seferinin Maraş üzerinden gerçekleştirmesi, Moğollarla Elbistan Huni ovasında savaşması birçok müellifin Maraş ve çevresi hakkında bilgi vermesine neden olmuştur. Bu sayede Ortaçağ'da Maraş ve çevresinin tarihinin aydınlanmasına katkıda bulunulmuş oldu. (*XV. Yüzyıl Memluk tarihçilerinden ve kendisinden önceki kaynaklardan alıntılar yaparak Baybars ile Moğollar arasındaki savaşı anlatan İbn Tagribirdi bu konuya geniş bir yer ayırmıştır. Ayrıca Müellif eserine savaşı kazanmasından dolayı Baybars'a yazılan uzun bir kasideyi de kaydeder.*)

Elbistan'da ordusunun yenildiği ve Selçukluların kendisine ihanet ettiğini öğrenen İlhanlı hükümdarı Abaka Han, hızla Anadolu'ya girdi.

Yanında vezir Pervane de olduğu halde doğruca çatışmanın olduğu Huni ovasına 1277'nin Temmuz'unda ulaşarak savaş meydanında Moğol ölümlerinin çoklunu görünce üzüntüsünden kahrolmuş, bir tek Selçuklu askerinin bile ölmediğini anlamış ve tuzağa düştüklerine dair söylentilere inanmıştı. Bundan dolayı da Pervane'nin kendisine ihanet ettiğini anlamıştı. Abaka, elindeki topuzunun sapıyla savaş meydanında Baybars'ın ordusunun kapladığı alanı ölçmüş ve onun yanında ne kadar asker olduğunu tespit etmeye çalışmıştı. Bundan onun usta bir savaşçı olduğu da anlaşılmalıdır. Bundan sonra Abaka 30.000 kişilik ordusuna Baybars'ı takip etme emrini verdi. Bu kadar sayıda asker ile Baybars'la baş edemeyeceğini anlamış olmalı ki, Göynük'e kadar ulaşan ordusuna geri dönme emrini verdi. Abaka, Moğolların yenilgisinin intikamını Memluktardan alamadı. Ancak o yenilginin intikamını almak için Elbistan'dan başlayarak bölgede öldürdüğü insan sayısı 40-50 bindir. Anadolu'da onun emriyle öldürülenlerin sayısının 500 bin kişi olduğu iddia edilmektedir. Bu cinayetlerden Selçuklu veziri Pervane de nasibini almış ve 1277 Ağustos'unda Van'ın kuzeyinde bulunan Aladağ'da öldürüldü.

Memluklar Huni savaşında da olduğu gibi Anadolu üzerine Maraş üzerinden geçmekteydiler. Buna karşılık Anadolu'daki İlhanlı güçleri de Memluk toprakları olan Suriye şehirlerine yine aynı bölgeden yürümekteydiler. Bundan dolayı iki taraf arasında Maraş savaş alanı haline gelmişti.

Baybars'ın 1277'de ölümü ve arkasından yerine geçen iki oğlundan sonra sultan olan Seyfeddin Kalavun (1279–1290) İlhanlı ve Ermenilerle mücadeleye devam etti. O, 1281'de Abaka'nın kardeşi Mengü Timur komutasında bir ordunun Anadolu'ya gönderildiğini ve bunların gerçek amaçlarının Memlukların üzerine yürümek olduğu istihbaratını almıştı. Mengü Timur, Kayseri ve Elbistan arasında bir yere gelerek burada karargâhını kurmuştu. Bunun üzerine Kalavun da Antep, Göynük ve Akçaderbend üzerinden Elbistan'a ulaşan bir keşif kolu gönderdi. Memlukların bu keşif kolu daha önce iki tarafın karşılaştığı Huni ovasına ulaşmış ve burada karşılaştığı bir gurup Moğol askerini mağlup ederek onların arasında bulunan Abaka'nın Emir-i ahuru olan Çoltar Bahadır'ı (Colbar) yakalamıştı. Bu şahıs Dimaşk'ta bulunan Kalavun'un huzuruna getirilerek, Moğollar hakkında bilgi alındı. Onun verdiği bilgiye göre İlhanlı ordusundaki askerlerin sayısı 80.000 olup bunun 50.000 Moğol olup geri kalanları ise Türk, Gürcü, Ermeni ve Haçlılardan oluşmaktaydı. İlhanlı ordusu Sarız-Elbistan-Akçaderbent-Göynük üzerinden geçerek Rahbe tarafına gelmişti. Sultan Kalavun ise yeniden Bedreddin Beçka el-Alai komutasında 200 kişilik bir keşif kolu göndererek İlhanlıların nereye saldıracağını öğrenmeye çalıştı. Bu arada Orta Anadolu üzerinden gelen başka bir Moğol birliği de Ermenilerin elinde bulunan Maraş'a iner. Mengü Timur'un komutasında Hama'ya doğru ilerleyen 80.000 kişilik ordu Rahbe üzerinden Hama tarafına doğru yönelir. Memluk ordusu da Hama ile Humus arasında bu orduyu karşıladı ve bir kez daha yenmeyi başardı. Bu yenilgi üzerine Mengü Timur zehirlenerek öldürülmüş, Abaka'nın ise üzüntüsünden kahrolarak öldüğü rivayet edilmektedir.

Seyfeddin Kalavun, 1289 Nisan'ında Ermeni prensinin elçisini Trablusşam'da kabul etmişti. Bu elçileri vasıtasıyla Ermeniler Memluklara barış teklif etmekteydi. Sultan barışın ancak Maraş ve Besni'nin teslim edilmesiyle mümkün olacağını bildirdi. Onlar ise buna yanaşmayınca sultan, Hüsameddin Toruntay'ı adlı bir komutanı Haleb'e göndererek Ermenilerin üzerine yapılacak bir sefer için hazırlık yapmasını istedi. Bunu haber alan Ermeni prensi ise Memluk sultanına yeni bir elçi göndererek her yıl göndereceği haraç karşılığında Maraş ve Besni'nin tesliminin istenmesinden vazgeçilmesini teklif etti. Kalavun da bu teklifi kabul etti. Böylece Maraş bir süre daha Ermenilerin elinde kalmaya devam etti.

Kalavun'un yerine geçen oğlu Eşref Halil zamanında (1290–1293) Memlukların Haçlılar ve Ermenilere karşı seferleri devam etti. Eşref Halil, Haçlıların elinde olan Doğu Akdeniz sahillerindeki son kale olan Akka'yı 1291'de fethettikten sonra, 1292'de Fırat'ın batısında bulunan Ermenilerin elinde olan Rumkale üzerine yürüdü. Bir aydan fazla süren kuşatma sonrası alınan Rumkale'de bulunan Ermeni Katoligosluk merkezi de kaldırılarak buranın adı da Kaletü'l-Müslimin olarak değiştirildi. Bu kalenin fethinden sonra Memluklar burada bir nâiplik merkezi oluşturarak Fırat'ın batısında bulunan yerleri ve Ermenilerin elinde bulunan mıntıkaları kontrol etmeyi hedeflediler. Rumkale stratejik konumu nedeniyle Anadolu'yu işgal altında tutan Moğollar ve onlarla birlikte hareket eden Ermenilerin Suriye'ye yapacakları hücumlara karşı durabilmek için elde tutulması gereken bir yerdi. Memlukların bu yöredeki mücadelesinin amacı da hâkimiyetlerini Çukurova, Kayseri, Malatya, Harput, Elbistan ve Maraş'a kadar olan alanlara yaymaktı.

Rumkale'nin fethinden sonra ilerlemeye devam eden Memluk ordusu, 1293 Mayıs'ında Besni, Maraş ve Tell-Hamdun gibi yerleri Ermenilerin elinden aldı. Söz konusu yerlere Memluklara tabi olan Türkmenler yerleştirildi. Müslüman ahalinin yaşadığı Besni'nin alınması halkın Ermeni idaresinden kurtulmasından dolayı sevince neden olmuştu. Ancak Ermeniler bir süre sonra Maraş'ı Memluklardan geri aldılar. Bu arada ümerası tarafından Eşref Halil'in öldürülmesi, yerine küçük yaşta kardeşi en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un (I.saltanatı 1293–1294) tahta çıkarılması ve ümera arasında başlayan nüfuz mücadelesi gibi sebeplerden dolayı Memluklar Maraş bölgesine gerekli önemi veremediler. Bu yüzden de Ermeniler Maraş'ı yeniden ele geçirdiler.

Memlukların Maraş'ı Fethi ve İdâreleri (1298–1337)

1293'te Ermeniler tarafından yeniden işgal edilmesinden sonra Maraş beş yıl daha onların elinde kaldı. Ancak bu sürede Memluklar sürekli Kilikya Ermenilerini baskı altında tutmaktaydılar. Bu yüzden onların elinde bulunan toprakları küçülmüştü. 1298'de sultan Hüsameddin Lâçin (1296–1299), Kilikya Ermenilerinin üzerine büyük bir sefer emrini verdi. O, Mısır ve Suriye'de bulunan bütün Memluk beylerinin bu sefere iştirak etmelerini istedi. Bu seferin amaçlarından biri daha önce fethedildiği halde Ermeniler tarafından yeniden işgal edilen Maraş ve Tell-Hamdun'un alınmak

istenmesiydi. Lâçin'in kendisi de Dımaşk'a kadar gelerek ordusunu Kilikya Ermenilerinin üzerine sevk etti. Maraş ile Antakya arasında Amik ovasında toplanan Memluk ordusu bölümlere ayrılarak Ermenilerin üzerine yürüdü. Ordunun komutasını Emir-i Silah Bedreddin ve Alameddin ed-Devadarî yapmaktaydılar. Amanos geçitleri aşılarak Çukurova'ya giren Memluklar, Ermenilerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirerek onların merkezi Sis önlerine kadar geldi. Ancak burada komutanları arasında bir itilaf çıktı. Onların bazıları Ermenilerin elinde bulunan yerlerin tamamının fethedilmesini savunurken bazıları da yağma ve tahrip yapılarak gözdağı verilmesini istiyorlardı. Bu anlaşmazlık yüzünden ordu Amik ovasına geri dönmüştü. Bu durumu haber alan Laçin, komutanlarına Tell-Hamdun ve Maraş'ı fethetmeden geri dönmelerini emrini gönderdi. Bunun üzerine ordu yeniden Amanos dağlarını aşarak Çukurova'ya girmiş ve pek çok kale ele geçirildikten sonra 18 Haziran 1298'de Tell-Hamdun'u fethetmişti. Ordu Çukurova tarafında bu faaliyetleri yaparken bölgenin doğusunda ise diğer bir Memluk ordusu Maraş üzerine yürümüştü. Halep nâibi Seyfeddin et-Tabahî askerlerini ve bölgede bulunan Türkmenleri Maraş'ın fethine memur etmişti. Amik ovasından ilerleyen bu kuvvetler 21 Haziran 1298'de (H.10 Ramazan 697) Maraş önlerine geldi. Derhal şehir kuşatılarak Ermeniler teslim zorlandı. Memluk ordusu karşısında Çukurova'da ağır kayıplar veren Ermeniler fazla direnmeden Maraş'ı da teslim etmek zorunda kaldılar. İbn Kesir, Memluk ordusunun Maraş'ı fethiyle sevinç davullarının çalındığını belirtmektedir. Bu tarihten itibaren Maraş'ta 1337'e kadar sürecek olan Memluk dönemi başladığı gibi bir daha da XX. Yüzyıl başlarına kadar şehir gayrimüslimlerin istilasına uğramadı. Memluklar Maraş'ta doğrudan doğruya bir idare kurmayarak şehir ve havalisini Türkmen boylarına iktâ ettiler. Memlukların bu fetih hareketinden sonra bölgede bulunan pek çok yer tekrar Ermenilerin eline geçmesine rağmen Maraş bir daha elden çıkmadı.

Memluk idarecileri, Kuzey Suriye, Antakya ve Antep taraflarında yaşayan Türkmenleri Maraş ve Elbistan taraflarına yerleşmeye teşvik ettiler. Daha çok Oğuzların Bozok koluna mensup Afşar, Beydilli ve Bayat boylarına mensup bu Türkmenler Maraş ve Amik ovalarında kışlarken, Malatya, Sivas, Kayseri ve Maraş arasındaki dağlarda yaylamaktaydılar. Bu Türkmenler koyun sürülerine sahip olup hayatlarını hayvancılıkla sürdürmekteydiler. Ayrıca onlar bazı zamanlar Kilikya Ermenilerinin üzerlerine yağma akınlarında da buldukları gibi çoğu zamanda Halep naipliğine bağlı olarak Memluk askerleriyle birlikte başka cephelerde savaşa giderlerdi. Memluk sultanı ve ümerası Türk olmaları hasebiyle akraba olarak gördükleri bu Türkmenlere büyük yakınlık gösterip onları sürekli desteklediler. Bundan dolayı Güneydoğu Anadolu ve Suriye'nin kuzey bölgelerinde yaşayan pek çok Türkmen kitlesi Maraş ve Elbistan taraflarına gelip yurt tutmuşlardı. Böylece bölgede Türkmen nüfus kesafeti hızla artmıştı. İleride Dulkadir Beyliği'ni kuracak bu Türkmenler zamanında Maraş bölgesi "*Türkmen Deposu*" haline gelmişti. Bundan dolayı da bölgede ön plana çıkan beylere Türkmen beyi denirdi. Memluk sultanları da Maraş ve Elbistan çevrelerini "*Vilâyet-i Türkman*" olarak nitelemişlerdir. Faruk Sümer, Memluklar

zamanında Güneydoğu Anadolu'nun batısına yerleştirilen bu Türkmenleri, Şam Türkmenleri olarak belirtir. Onlar, Selçukluların Suriye'yi ilk fethi sırasında yerleşen, Moğolların Türkistan ve İran'ı istilâsı sırasında onların önünden kaçarak buraya gelen ve Anadolu'daki Moğol zulmünden dolayı göç edenlerden oluşmaktaydı. Bu Türkmenler Üçok ve Bozok şeklinde ikili bir teşkilat sahiptiler. Bozok koluna bağlı Avşar, Bayat ve Beydilli, Üçok koluna bağlı olanlar ise Yüreğir, Kınık, Salur ve Bayındır boylarıydı.

Maraş bölgesi Memlukların eline geçtiği sırada bölgenin siyasi durumu şöyleydi; Antakya, Antep, Besni, Rumkale (Halfeti), Birecik ve Maraş Memlukların kontrolü altındaydı. Maraş'ın kuzeyinde bulunan Elbistan tarafları ise Anadolu'da bulunan Moğol genel valilerinin idaresindeydi. Çukurova bölgesinde merkezleri Sis olmak üzere Kilikya Ermeni prensliği bulunmakta olup Moğollarla ittifak halindeydi. Konya ve çevresine sahip olan Selçuklu Sultanlığı ise yıkılmaya yüz tutmuştu. Karaman, Mut ve Ermenek taraflarına ise Karamanoğulları hâkim olup İlhanlılarla mücadele etmekteydiler. İlhanlılara gelince bu sırada İran, Irak ve Anadolu'nun hâkimi olarak tanınmakta olup Gazan Han'ın başa geçmesiyle kısmen eskiye göre güçlenmişlerdi Ancak onun İslamiyet'i kabul etmesi sebebiyle eskiden olduğundan Müslümanlara daha hoşgörülü bir siyaset izlemeye başlamıştı. İlhanlılar arasında İslamiyet'in yayılması bazı Moğol boyları arasında husumetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Hatta büyük bir Moğol boyu olan Uyrat kabilesi eski Moğol inançlarına sahip olup, Gazan Han'la anlaşmazlığa düşüp Memluklara sığınmıştı. Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyeti sürmekte olup, onlar 1277 Huni yenilgisinden sonra Selçuklu sultanlarının yetkilerini sınırlandırarak ülkeyi genel valileri ile idare etmeye başlamışlardı.

1292'de tahtını III. Toros'a bırakarak İstanbul'a giden Ermeni prensi II. Hetum, 1298'de İstanbul'dan geri dönerken Kayseri'de muhalifleri tarafından yakalanıp gözlerine mil çekilmesine rağmen tahtı üçüncü defa elde etmeyi başarmıştı. II. Hetum, tahta geçtikten sonra daha önce olduğu gibi Memluklara karşı Moğollarla işbirliğine devam etti. Bu arada İlhanlıların Anadolu'da bulunan Sülemiş adlı bir komutanı, Gazan Han'a karşı isyan ederek Memluklara sığınmıştı. Memluk sultanı onu Halep naibi Begtekin ve Türkmenlerle birlikte Anadolu'da bulunan İlhanlı kuvvetleri üzerine gönderdi. Bunlar Antep üzerinden geçerek Maraş'a bağlı Pazarcık ile Elbistan arasında bulunan Akçaderbend'e ulaştığında birleşik Moğol ve Ermeni ordusuyla karşılaştılar. Yapılan şiddetli bir çatışmada Memluk kuvvetleri yenildi ve Halep naibi de savaş meydanında öldürüldü. Asi Moğol komutanı Sülemiş ise Ankara taraflarına kaçmıştı. Fakat daha sonra yakalanıp Tebriz'e götürülüp öldürüldü. Bu çatışmada esir edilen Memluk askerleri ve Türkmenler Kilikya Ermeni prensliği topraklarında satılmıştır.

1302-1303'de (H.702) İlhanlı ordusunun Rahbe tarafından Memluk topraklarına girdiği haberi gelince başta Halep çevresi olmak üzere Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Müslüman halk arasında bir panik başladı. Bu arada bir İlhanlı birliği de Güneydoğu Anadolu üzerinden Maraş'a doğru ilerlemişti. Bunun üzerine Maraş tarafında yaşayan Türkmenler arasında da panik olmuş ve onlar koruyucuları olarak düşündükleri Memluk topraklarına doğru

yönelmişlerdi. Suriye'nin kuzey kısımlarında başlayan bu keşmekeşe son vermek amacıyla Memluk kuvvetleri, İlhanlıların üzerine yürüdü. Kutluşah komutasındaki Moğol ve Ermeni askerlerinin sayısı 80.000'e ulaşmıştı. Bu ordu 20 Nisan 1303 yılında Şam yakınlarında Şahkab'da Memluk ordusu tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Simbat tarihine zeyl yazan meçhul müellife göre, Moğollardan bu savaşta ancak dört beş bin kişi kurtulurken, Ermenilerden ancak beş yüz kişi evlerine dönebilmişlerdir. Ermeni ve Moğol askerlerinin bir kısmı da kaçarken, Fırat nehrinin taşması ve sularının fazla olmasından dolayı boğularak ölmüşlerdir. Bu yenilgi Moğolların ve Ermenilerin Suriye'ye sahip olma arzularını sona erdirdi. Memluk dönemi müelliflerinden en-Nüveyri İlhanlıların Suriye'nin kuzeyinde oluşturdukları tehlikeyi Maraş'tan bahsetmeden teferruatlı şekilde anlatmaktadır. Bu sırada Memluklar tarafından idare edilen Maraş ve çevresi Kuzey Suriye'nin güvenliği için stratejik ehemmiyeti olan bir mevkiydi. Bilhassa Halep ve etrafındaki beldeler üzerine yapılan Moğol ve Ermeni saldırılarına burada önlem alınarak savuşturulabilirdi.

1308–1309 tarihinde Diyarbakır valililiğine tayin edilen Moğol komutanı Sutay görevine başlar başlamaz Memluklara ait Rumkale tarafına bir baskın yaptı. Memlukların kuzey hudutlarında olan bu bölgede pek çok Türkmen topluluğu yaşıyordu. Faruk Sümer'in belirttiğine göre güneyde Gazze'den, kuzeyde Anteb'e kadar olan bölgede yaşayan Türkmenlerin yoğunlaştığı şehirler, Halep-Antep- Antakya ve Trablusşam yöreleriydi. Bu Türkmenlerden Bozoklar genellikle Halep-Antep, Üçoklar ise Antakya-Trablusşam bölgelerinde oturmaktaydılar. Türkmenler Memlukların en güvenilir yardımcıları durumuna gelmişlerdi. Daha Baybars zamanında Kilikya Ermenileri üzerine yapılan seferlere katılan onlar, İlhanlılara karşı açılan seferlere de iştirak etmekteydiler. Türkmenlerden Çukurova'ya yapılan seferlere katılanlar Üç ok koluna mensup olan Yüreğir, Kınık, Bayındır ve Salur boylarıyken, Kuzey ve kuzeydoğuya yapılan seferlere katılanlar ise Boz ok koluna mensup olan Bayat, Avşar, Beydilli boylarıydı. Bu sonuncu grup Dulkadir Beyliği'ni kuran unsurlardı.

Memluklara bağlı olarak bölgede oturan Bozok koluna mensup Türkmenlerin başında Arifî Paşa'nın verdiği bilgiye göre Dulkadir adlı bir bey bulunmaktaydı. Muhtemelen Dulkadir 1310'da ölmüş ve Türkmenlerin başına da oğlu Karaca geçmiştir. Dulkadir adlı Türkmen beyinin adı sadece Şikarî tarihinde geçmektedir. Karamanoğullarının özel tarihini anlatan bu eserde Dulkadir ile ilgili bir takım bilgilere ulaşılır. Kronolojik olarak verilmeyen bilgilerden Dulkadir Bey, oğlunu 40 bin kişilik bir kuvvetin başında Karamanoğlu Mehmet Bey'e karşı Selçuklulara yardım amacıyla Konya'ya gönderir. Ancak Mehmet Bey, Konya'da Selçuklu ordusunun yeni Cimri'yi tahta çıkardıktan sonra Dulkadir'i (oğlunu) hapse atar. Anadolu'daki Moğol valisi Eretne sayesinde Dulkadir'in oğlu hapisten kurtulup Maraş'a dönerek Türkmenlerin başına geçer. Karamanoğlu Mehmet Bey (ö. 1277) ile muasır olduğu düşünülen Dulkadir'in Karaca'nın babası olduğu ileri sürülmektedir. Refet Yinanç, başka hiçbir kaynakta geçmeyen bu bilgilerin kesin doğru

olmadığını ifade etmekle birlikte Dulkadir'in Karaca'nın babası olduğunu kabul eder.

M. Halil Yinanç, XIV. Yüzyılın başlarından itibaren 30 yıl devam eden Anadolu'daki Moğol valileri zamanında Maraş'ın kuzeydoğusunda bulunan Elbistan bölgesinin tarihinin tamamen karanlık olduğunu söylemekle birlikte söz konusu dönemde en sert ve azgın Türkmen boy ve oymaklarının yaylağı olan bölgenin tamamen Moğolların hâkimiyeti altında olmadığını bildirmektedir. Zaten bölgenin güney kısımları yani Maraş ve etrafı Memluklara tâbi' Türkmenlerin yaşadığı alanlardı. Memlukların Kilikya Ermenileri ve Moğollara karşı düzenledikleri hemen hemen her sefere iştirak eden Türkmen unsurlarının büyük bir kısmı Maraş yöresinde yaşayanlardı. XIV. asrın başında Türkmenler tarafından idare edilen Maraş bölgesinde yaşayan Avsar, Beydilli ve Bayat boyları sürüleri ile birlikte yazları yaylalarda kışları ise ovada oturmaktaydılar. Anadolu'da İlhanlıların zayıflamaları ile nüfuz alanlarını genişleten Türkmenler Maraş'tan sonra Elbistan'a kadar olan sahayı ele geçirmişlerdi.

Memluklara bağlı olan Türkmenlerin reislerinden olan Dulkadir Beyliği'nin kurucusu Karaca'nın adı ilk defa el-Makrîzî'nin es-Sülük adlı eserinde geçmektedir. Buna göre Memluk sultanı en-Nasır Muhammed b. Kalavun, 1317-18'de (H.717) Birecik'te (Bikre-Birgi) oturan Zeyneddin Karaca et-Türkmanî'ye bir emirlik beratı verdi. İşte bu Karaca, Dulkadir'in oğlu olup söz konusu beyliğin kurucusu olan beydir. Dulkadir Beyliği'nin kurulmasından yirmi yıl öncesine ait olan bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, beyliği kuran Bozok koluna mensup Türkmenler, Birecik'ten Maraş ve Elbistan'a kadar olan sahada oturmaktaydılar. Bu sahada Behinsi, Nizip, Rumkale, Merzubân (Yavuzeli), Raban(Araban), Antep, Dülük gibi şehirlerde yaşayan Türkmenler Memluklara bağlı olup, söz konusu şehirler fethedildiğinde ahâlî Mısır veya Suriye'nin güneyinden getirilmeyip, bölgede bulunan Türkmenler yerleştirilmişti.

Ebü'l-Fidâ 1307-1308'de (H.707) Müslüman bir Moğol komutanı olan Bulargu'nun, Ermeni prensi Hetum, yeğeni Toros ile ileri gelen pek çok Ermeniye öldürdüğünü yazar. Samimi bir Müslüman olan Bulargu Ermenilerin merkezi Sis'te bir cami yaptırmak istemişti. Ancak bunu istemeyen Hetum, durumu İlhanlı hükümdarı Olcaytu'ya haber vermişti. Bunu haber alan Bulargu başta Hetum olmak üzere Ermeni ileri gelenlerini kılıçtan geçirdi. Bunun üzerine Ermeniler onu İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'a şikâyet ettiler. Yakalanan Bulargu ortadan kaldırıldı.

Muhammed b. Kalavun 1314-15'te (H.714) Halep valisi Seyfeddin Sevda vefat edince yerine Emir Alâeddin Tanboğa el-Mardinî'yi atadı. Uzun yıllar Halep valiliği yapacak olan bu şahıs zamanında Maraş yöresinde bulunan Türkmenler ona bağlandılar. 1315-16'da (H.715) Memluk ordusu İlhanlıların elinde bulunan Malatya'yı fethetmek için sefere çıktı. Bu sefer katılan ve aynı zamanda bir tarihçi olan Ebü'l-Fidâ Memluk ordusunun Malatya üzerine yürüyüşünü ve şehrin alınışını ayrıntılı bir şekilde anlatır. O, Malatya ahâlisinin Müslüman olması sebebiyle fethedildiğini yazmaktadır. Bu sefere Memluk ordusu Dimaşk valisi Tengiz'in komutasında Halep-Antep-

Merzubân-Raban yolu takip edilerek Romiye köprüsünden Göksu (Nehrü'l-Ezrak) geçilerek gitmiştir. Gölbaşına ulaşan Memluk ordusu Elbistan'ın doğusunda bulunan Kamereddin Han'ına uğramış ve buradan geçitler aşılarak Zibatra'ya (Doğanşehir) gelinmiş, daha sonra ise Malatya'ya ulaşarak şehir kuşatılmış ve fethedilmişti. Memluk ordusuna bu seferine Besni, Kâhta, Gerger, Rumkale naip ve beylerinin askerleri ile bölgede yaşayan Türkmenler de katıldı.

1317-18'de (H717) Halep naibi Alâeddin Tanboğa'nın emrinde kalabalık bir Türkmen kitlesi İlhanlılara karşı çıkılan bir sefere iştirak etti. Türkmenler 1320-21'de ise (H.720) Memlukların Kilikya Ermenilerinin üzerine yaptıkları sefere katılmışlardı. Ancak onların önemli bir kısmı Ceyhan nehri geçilirken boğularak ölmüşlerdi.

1336'da Temmuz-Ağustos'unda (H736'de Zilhicce) Memlukların Besni naibi İzzeddin Özdemir en-Nuri, yanına aldığı Türkmenlerle birlikte Elbistan bölgesinden geçerek Eretne Bey'in elinde bulunan Darende üzerine yürüdü ve 23-24 Ağustos 1336'da (H.737 Muharrem Ayı ortası) şehri emanla teslim aldı. Besni nâibinin Darende'yi fethine bölgede bulunan Dulkadir Türkmenleri de katıldılar.

Türkmenlerin Dulkadir Beyliği'ni Kurması

1335'de Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü İlhanlı devleti yıkılmış ve Anadolu'da Türkmenler rahat bir nefes almışlardı. Bu tarihlerde Elbistan'da Türkmenlerin başında Taraklı Halil bulunmaktaydı. Aynı sıralarda Zeyneddin Karaca Bey'in ise Maraş taraflarında olması muhtemeldir. İlhanlı idaresinde olan Orta Anadolu'ya yakınlığı sebebiyle Elbistan tarafında yaşayan Türkmenlerin onların nüfuz alanı içinde olduğu, Maraş taraflarında yaşayan Türkmenlerin de Memluklara bağlı olduğu görülmektedir. İlhanlıların dağılmasıyla Elbistan yöresinde yaşayan Türkmenler serbestlik kazanmışlardı. Ancak bu Türkmenlerin toprakları, Maraş-Antep- Rumkale ve Birecik tarafında yaşayan ve Memlukların Halep naipliğine bağlı olan Türkmenlerin saldırısına ma'ruz kaldı.

Moğolların bölgedeki hâkimiyetinin zayıflaması ile Taraklı Türkmenlerinin lideri Halil Bey, Elbistan'ı sahiplenerek en-Nasır Muhammed'in Halep valisi Alâeddin Altunboğa'ya başvurarak ona yüz at göndermiş ve buna karşılık da şehrin hâkimiyet beratını almıştı. Halil Bey'in Memluklara bağlanmasının sebebi diğer Türkmenlerin saldırısından dolayı olmalıdır. el-Makrîzî, Halil b. Tarafî olarak verdiği bu Türkmen beyinin emrinde yedi yüz kişi olduğu halde Memluk ülkesine geldiğini, Elbistan nâipliğinin istediğini belirterek onun 1000 silahlı adamı ve 10 emirinin bulunduğunu yazmaktadır. Memluk sultanı da Taraklı Halil'e Elbistan nâipliğini verdi. Ancak Taraklı Halil'in bölgedeki hâkimiyeti fazla sürmemiş ve ona rakip olarak başka bir Türkmen lideri olan Karaca Bey çıkmıştı.

1317'lerde Birecik taraflarında oturduğunu bildiğimiz Karaca'nın yaklaşık 20 yıl içinde faaliyetleri hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir. Ancak çeşitli zamanlarda onun, emrindeki Türkmenlerle birlikte Memluk

ordusuna katılarak, Ermeni ve Moğollara karşı seferlere çıktığı söylenebilir. Karaca Bey'in, 1335'te Maraş-Andırın üzerinden Kilikya Ermenilerin üzerine yürümesi ve Memluk sultanı adına onlarla savaşmasına bakacak olursak onun bu coğrafyayı çok iyi bildiği ve daha önce de bu taraflarında yaşadığı anlaşılıyor. Dulkadir Beyliği'nin kuruluşundan iki yıl önce Ermeniler üzerine yürüyerek onlara ağır zâyatlar verdiren ve mallarını yağmalayan Karaca Bey'in bu başarısı şöhretinin artmasına neden olmuştu. Bundan sonra Karaca Bey, Elbistan'a göz dikmişti. Ancak bu bölgede yaşayan Türkmenlerin başında bulan Taraklı Halil de kolayca ortadan kaldırılacak bir kişi değildi. Uzun yıllardan beri Elbistan yöresinde Türkmen lideri olduğu tahmin edilen Taraklı Halil, Dulkadirlilerle çatışmaktan ve siyâsî mücâdeleye girmekten kaçınmadı. Karaca Bey, Taraklı Halil'in üzerine onunla adaş oğlunu göndererek Elbistan'ı almak istedi. Karaca'nın oğlu Dulkadirli Halil ile Taraklı Halil arasındaki kanlı hesaplaşmadan Dulkadirliler galip çıktı. Bunun üzerine Taraklı Halil, Karaca Bey'e karşı Memlukların Halep valisi Altunboğa'ya sığınarak yardım istedi. Altunboğa ise Taraklı Halil'in kışkırtmasıyla Karaca Bey'i tehdit ederek, Halep'e gelip hesap vermesini istedi.

Taraklı Halil'e saldırdığından dolayı sorguya çağırıldığına göre Karaca Bey, Halep valisi tarafından çok iyi tanınmaktaydı. Valinin tehditlerine aldırılmayan Karaca Bey, onunla arası açık olan Şam Valisi Tengiz'in dostluğunu ve yardımını kazanmak amacıyla kıymetli hediyelerle birlikte 200 de at gönderdi. Karaca Bey, Dımaşk valisi Tengiz'e yazdığı mektupta sultanı en-Nasır'ın sadık bir kölesi olduğunu bildirdi. Bu durumu Kahire'de sultana ileten Dımaşk valisi, aynı zamanda onunla da görüşerek bölgedeki Türkmenlerin ekseriyetinin Karaca'nın etrafında olduklarını bildirdi. Tengiz, Taraklı Halil'in emrinde 1000 kadar atlı olduğunu ve bununla bölgenin âsâyişini sağlayamayacağını ve Memluk devletine fazla yararlı olamayacağını bildirdi. Buna karşılık da Halep valisi Altunboğa da, Taraklı Halil'i destekledi. Maraş ve Elbistan'da iki Türkmen liderinin mücadelesine Halep ve Şam valileri de kendi aralarındaki anlaşmazlık neticesinde taraf olmuşlardı.

Durumu yakından takip eden ve uzun yıllardan beri Memluk sultanı olan en-Nasır, iki Türkmen liderini de Kahire'ye çağırdı. Karaca ve Taraklı Halil bu daveti alınca Kahire'ye koşmuşlar ve her ikisi de aynı zamanda ulaşmıştı. Onları mülâkâta alan sultan, tercihini Karaca bey'den yana kullanarak onu “*Türkmenlerin Emiri*” olarak ilan etti. Sultan tarafından bir de menşur verilen Karaca Bey, Maraş ve Elbistan'a dönerken, Kahire'de bir sultan gibi uğurlandı. Ayrıca sultan onun maiyetinde bulunan Türkmenlerin her birine de kıymetli hediyelerle birlikte hil'atlar (kıymetli elbise) verdi. Böylece Karaca, babasının adını alan ve iki yüzyıl devam eden Dulkadir Beyliği'ni kurmuş oldu. Bu beylik üzerinde Memluklar yıkılıncaya kadar söz sahibi olmak istediler. Memluklar hiçbir zaman Dulkadir beylerini müstakil bir hükümdar olarak kabul etmeyerek onları “Elbistan ve Maraş nâibi” veya “*Türkmen Beyi*” olarak gördüler. Memluk sultanının Karaca Bey'i Kahire'de huzuruna kabul etmesi ve ona Türkmen beyliğini vermesi Dulkadir Beyliği'nin kuruluşu olarak kabul edilmektedir.

Dulkadir Beyliği kurulduktan sonra hızla genişlemeye başladı. Karaca Bey, kuzey komşusu Eretnelilerin elinden Darende'yi aldığı gibi tabii olduğu Memluk devleti topraklarına da göz dikerek Halep'i almak istedi. Karaca, beyliğinin batı komşusu olan Kilikya Ermenilerinin topraklarına saldırarak Andırın'ın kuzeyinde bulunan Geben kalesini de ele geçirdi. Karaca Bey'in 1353'te Memluklar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra yerine oğlu Halil Bey geçti.

Ulu Camii'nin 1935'deki hali

Taş Medrese ile beraber Maraş kalesi

Son dönem Maraş'tan bir konak örneği

KAYNAKÇA

- ABU'L-FARAC, **Abu'l-Farac Tarihi**, (Süryanice'den İng. çev. E.A.W.Budge, Türkçe çev. Ö.R.Doğrul), C.II, TTK Yay., Ankara 1999.
- AKNERLİ GRİGOR, **Moğol Tarihi**, (Çev: Hrand D. Andreeyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1954.
- AKSARAYÎ Kerimüddin Mahmud, **Müsâmame'tü'l-Ahbâr** (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000.
- ARİFÎ PAŞA, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları Hükümeti", **TTEM**, Sayı 30- 31, 32, 33,34, 35, 36, 38, İstanbul 1330.
- ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Maarif Vekâleti Yayınları Matba-i Amire, İstanbul 1339.
- AYNÎ, Bedreddin Mahmut, **İkdü'l-Cuman fi Tarihi Ehli'z-Zaman (Asr Selatin el-Memalik)**, (Neşr. M. M. Emin), C.I, II, III, IV, Heyetü'l-Mısıryye, Kahire 1987.
- BAYBARS el-Mansuri Ed Devadarî, Emir Rükneddin, **Zubdetü'l-Fikre Fi Tarihi'l-Hicre**, (neşr: D.S.Richard), In Kommission Bei Unnited Distributing, Beyrut 1998.
- BAŞKUMANDAN SİMBAT, **Vekayiname**, (H. Andreeyan), TTK Basılmamış Tercüme Kısım, İstanbul 1946.
- DARKOT, Besim, "Maraş- Coğrafya" **İA**, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.310-312
- EBÜ'L-FİDÂ, **Tarihü'l- Ebü'l- Fidâ**, C. IV, H. 1286.
- EBU ŞAME el-Mukaddisî Ed- Dimaşkî, **Zeyli Ravzateyn**, (neşr M. Z. el- Hasan el-Kusrî), Beyrut 1974
- ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da Ermeniler*, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Tarih anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.
- GORİKOS SENYÖRÜ HETUM, **Vekayiname**, (çev. H. Andreeyan), TTK Basılmamış Tercüme Kısım, İstanbul 1946.
- GÖKHAN, İlyas, "XIII. Yüzyılda Maraş", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 13, Konya 2005, s.191-222
- "Selçuklular Zamanında Maraş Uç Beyliği ve Nusretüddin Hasan Bey", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Milletlerarası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11-13 Ekim 2000 Konya)**, C. I, Konya, 2001, s.335-347
- , "Maraş Haçlı Senyörlüğü" **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 172, İstanbul 2008, s.71-106.
- GÜL Muammer, "Mısır Memlûklerinin Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri" **Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XII/II, Elazığ 2002.
- HONİGMANN, Ernest, "Maraş-Tarih" **İA**, C.VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.310-315
- İBN AYBEK ed- Devadarî, **Kenzü'd Dürer ve Camiü'l-Gurer, Fî Ahbarü't-Türkiye** C.VIII (neşr: Ulrich Harman) Kahire 1971, C. IX, *el-Melikü'l- en-Nasır Muhammed İbn Kalavun* (neşr. Hans Robert Roemer) Kahire 1960.
- İBNÜ'L-FIRAT, **Tarihu İbnü'l-Fırat**, C.VIII, (neşr. Costi K. Zurayk-Nejla İzzeddin), Beyrut Amerikan Üniversitesi Yay., Beyrut 1936.
- İBN KESİR, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, (çev. Mehmet Keskin), C.XIV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- İBN ŞEDDAT, **Baybars Tarihi**, C.II, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), İstanbul 1941.
- İBN TAGRİBİRDÎ, **Nücumü'z-Zâhire fi Mülükü'l-Kahire** (neşr. M.H. Şemseddin), C.VII, Darü'l- Kütüb'ül- İlmiye, Beyrut 1992.
- KANAT, Cüneyt, "Baybars Zamanında Memlûk- İlhanlı Münasebetleri", **Tarih İncelemeler Dergisi**, Sayı XVI, İzmir 2001, s.31
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok, **Kilikya Ermeni Baronluğu Tarihi**, Kök Yay., Ankara 1990.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Abbâsiler Zamanında Bizans Sınırında Türklük Faaliyetleri" **Makaleler**, (hazr. S. Yalçın-A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2006, s. 331-346

- , "Divân (Memlûklerde)", **Makaleler**, (hazr. S. Yalçın- A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2006, s.455-457.
- , "Baybars I", **DİA**, C.V, s.222.
- ÖZAYDIN Abdülkerim, " *Aynicâlût Savaşı*", **DİA**, C.IV, İstanbul 1991, s.275-276.
- ÖZTÜRK, Mustafa " *Dört Halife Döneminde Bilâd-ı Şam'da İslamlaşma ve Kültürel Değişme*", **Omejan Pritsak Armağanı**, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2007,s.405-416
- EN-NÜVEYRİ Şahabeddin Ahmet b.Abdulvahab, **Nihayetü'l-Ereb fi Fünunü'l-Edeb**, C.XXVII (neşr.A.Said A'sûr), C.XXX, (neşr. M.A.Şaire), Merkezü Tahkikü't-Teras Kahire 1985,1990.
- RUNCİMAN Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. F. Işıltan), TTK Yay., C.III, Ankara 1998.
- SPULER, Bertold, **İran Moğolları**, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yay., Ankara 1987.
- SÜMER, Faruk **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmaları Yayınları, İstanbul 1985.
- , " *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*", **Tarih Araştırmalar Dergisi**, S.I, Ankara 1963, s.1-107.
- , " *Ağaçeriler*", **DİA**, C.I, s.460-461
- , " *Anadolu'da Moğollar*" **Selçuklu Araştırmalar Dergisi**, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, I, Ankara 1970, s.1-147.
- ŞİKÂRÎ, **Karamanoğulları Tarihi**, (yay. Mesud Koman), Konya 1946.
- TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993
- URFALI VAHRAM, **Vekayiname, Kilikya Kralları Tarihi**, (H. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Kısım, İstanbul 1946,
- YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1989
- " *Maraş Emirleri*", **TTEM**, Sayı 82, 83), 84, İstanbul 1340, 1341
- " *Elbistan*", **İ.A.**, C.VI, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.223-230
- YİNANÇ Refet, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri** (1563), CII, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 1986.
- YUVALI, Abdülkadir, **İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994.

III. BÖLÜM

DULKADİR BEYLİĞİ (1337–1522)*

Maraş ve Elbistan yöresinde kurulan Dulkadir Beyliği bölgede 1337–1522 yılları arasında iki asra yakın hüküm sürmüştür. Beyliğin kurucusu Zeyneddin Karaca Bey'dir. Oğuzların Bayat, Beydilli ve Afşar boylarına mensup Türkmenler tarafından kurulan Dulkadir Beyliği, Anadolu Selçuklu Beylikleri içinde Ramazanoğullarından sonra en son kurulan beyliklerden biri olup, Osmanlı'ya da en son katılan beylik olmuştur. Dulkadir Beyliği'nin kurulduğu coğrafi bölge başlangıçta Maraş ve Elbistan olup daha sonra Maraş, Elbistan, Afşin, Göksun, Andırın, Pazarcık, Kayseri, Zamantı (Pınarbaşı), Sarız, Köstere (Tomarza), İncesu, Kırşehir, Ankara, Kırıkkale, Keskin, Bozok (Yozgat), Malatya, Darende, Doğanşehir, Harput (Elazığ), Çemişkezek, Besni, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kâhta, Gerger, Diyarbakır, Urfa, Çermik, Rumkale (Halfeti), Ayıntap (Antep), Bulanık (Bahçe), Gündüzlü, Amik Ovası, Antakya, Güğercinlik (İslahiye Bölgesi), Trablusşam, Sis (Kozan), Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli), Üzeyr (Payas) ve Ayas'a (Yumurtalık) kadar genişlemiştir. Ayrıca Çorum, Çankırı ve Sivas gibi yerlere kadar Dulkadir Türkmenleri yerleşmişlerdir. Yaklaşık 100 bin kilometrelik bir yüzölçüme sahip Dulkadir Beyliği topraklarında yaşayan halk Türkmenlerden oluşmaktaydı. Maraş bölgesi hem doğudan hem de Halep ve Şam üzerinden Anadolu'ya gelen Türkmenlerin uğrak yeriydi. Bu bakımdan Maraş'a Türkmenlerin Anadolu'ya dağılma yeri denilebilir. Memluklar ve Osmanlılar tarafından Maraş ve Elbistan bölgesi Vilayet-i Türkman, bölgeye hâkim olan Dulkadir beylerine de Türkmen Beyi denmiştir. Yukarıda ismi geçen şehirler Dulkadir şehri olmuş, buralarda günümüze kadar Dulkadir Türkmenlerinin torunları yaşamaya devam etmişler ve günümüzde de kendilerini Dulkadirli olarak görmektedirler. Dulkadirlilerin hâkim olduğu Kahramanmaraş, Kayseri, Kırşehir, Konya (Ereğli) ve Malatya (Doğanşehir) gibi yerlerde "Dulkadirliler dernekleri" bulunmakta olup, bu dernekler bölgelerinde Dulkadir kültür ve geleneklerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Şah İsmail'in Anadolu'daki faaliyetleri sırasında Dulkadir ülkesinden bazı Türkmenler ona

---

* Dulkadiroğulları Beyliği adlı bu çalışmamız, Refet Yinanç'ın Dulkadir Beyliği, Arifi Paşa'nın Maraş ve Elbistan'da Zulkadiroğulları Hükümeti, Halil Edhem'in Düvel-i İslamiye ve Dulkadiroğulları ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Anadolu Beylikleri ve İsmail Altınöz'ün Dulkadir Eyaleti adlı eserlerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

katılarak İran'a gitmişlerdir. Günümüzde İran'da bu Türkmenler varlıklarını sürdürmektedirler.

Orta Asya'dan gelerek, XIII. asrın sonlarında Halep ve Antep arasındaki bölgelere yerleşen Bozok Türkmenleri, bazen Memluk kumandanları emrinde kuzeye doğru, bazen de kendi başlarına Çukurova'daki Ermeniler ile Moğol hâkimiyeti altındaki Anadolu içlerine kadar akınlar yapıyorlardı. Böylece Türkmenler, Antep'ten Elbistan'a kadar olan bölgeyi ele geçirerek kendilerine yurt edinmişlerdi. Bu Türkmenlerden çoğu, Antakya'dan başlayıp kuzey doğu yönünde Maraş'a kadar uzanan Amanos dağlarının doğu vadilerinde kışlıyor, yaz gelince de daha kuzeydeki Binboğalar, Berit, Nurhak, Akçadağ ve Tokma ile çevrili havzadaki yaylalara çıkıyorlardı. İşte bu Türkmenlerden olan Bozok ve Ağaçeri Türkmenlerinin bir kısmı, Anadolu'ya Moğol hâkimiyeti çökerken Zeyneddin Karacabey etrafına toplanmaya başladılar.

1337'den 1522'ye kadar 185 yıl devam eden Dulkadir Beyliği, Güneydoğu ve Kuzeydoğu'dan Memluk Sultanlığı, Güneybatı'dan Memluklere bağlı Ramazanoğulları, Kuzey'den Eretnaoğulları ve Kadı Burhaneddin Krallığı ve 1398'den itibaren Osmanlı Devleti ile sınırlanmıştı. Dulkadir Beyliği'nin konumunun Osmanlı, Memluk, İran İmparatorluklarının oluşturduğu üçgende bulunması, stratejik önemini arttırmış; Dulkadir beyleri bu durumdan tampon bir bölge olarak faydalanmak amacıyla, bir yandan nüfuz sağlamak için çalışırken, diğer yandan da bu devletlerle çeşitli akrabalıklar kurmak suretiyle yakınlaşmıştır.

Dulkadir Beyliği'ni kuran bu ailenin adı kaynaklarda Dulkadir, Dulkadir, Zulğadir, Zulkadir, Zilkadir, Tolğadır, Derkadir şeklinde geçmektedir. Dulkadir Beyliği Suriye ve Mısır'a hâkim olan Memluk devleti'nin nüfuzu altında olan bir beyliktir. Bazı zamanda Osmanlıların nüfuzuna girmiştir. Dulkadirilerin para darp ettirdikleri tarihi kaynaklar da yazılsa da şimdiye kadar paraları bulunamamıştır. Dulkadir kitabeleri genellikle son zamanlara aittir. Dulkadirilerle ilgili özel bir tarihi kaynak olmayıp onlarla ilgili bilgiler daha çok Osmanlı ve Memluk kaynaklarında verilmektedir. Dulkadiroğulları kitabelerinde onlar atalarını Zulkadir es-Sasanî olarak zikretmektedirler. Maraş Ulu Camii'nin kitabesinde Alaüddeve kendisini alaüddeve es- Sasanî şeklinde tanımladığı açıkça görülmektedir. Dulkadir beyleri hutbelerinde de kendilerinin Sâsâni neslinden geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu ifadeler onların Sasani neslinden geldiği anlamına gelmemektedir. Dulkadir'in Moğol istilası sırasında onların önünden kaçarak İran'dan Anadolu'ya gelen bir Türkmen olduğu anlaşılmaktadır. Onun oğlunun adı ise Zeyneddin Karaca Bey'dir. Karaca Bey'in babasının adının Ahmet olduğu rivayet edilmektedir. Bunu kabul edersek Dulkadir'in Karaca Bey'in dedesi olma ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Zeyneddin Karaca Bey 1337–1353

Dulkadir'in oğlu Karaca Bey'in adı ilk defa el-Makrîzî'nin es-Sülük adlı eserinde geçmektedir. Buna göre Memluk sultanı en-Nasır Muhammed b.

Kalavun, 1317–18'de (H.717) Birecik'te (Bikre-Birgi) oturan Zeyneddin Karaca et-Türkmanî'ye bir emirlik beratı verdi. İşte bu Karaca, Dulkadir'in oğlu olup söz konusu beyliğin kurucusu olan beydir. Dulkadir Beyliği'nin kurulmasından yirmi yıl öncesine ait olan bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, beyliği kuran Oğuzların Bozok koluna mensup Türkmenler, Birecik'ten Maraş ve Elbistan'a kadar olan sahada oturmaktaydılar. Bu sahada Behisni, Nizip, Rumkale, Merzubân (Yavuzeli), Raban (Araban), Antep, Dülük gibi şehirlerde yaşayan Türkmenler Memluklara bağlı olup, söz konusu şehirler fethedildiğinde ahali Mısır veya Suriye'nin güneyinden getirilmeyip, bölgede bulunan Türkmenler yerleştirilmişti. Karaca Bey, Elbistan ve çevresine hâkim olan diğer bir Türkmen beyi Taraklı Halil'in elinden bölgeyi almak için oğlu Halil'i onun üzerine gönderdi. Taraklı Halil Dulkadirlilere yenilerek Memluklerin Halep Valisi'ne sığındı. Karaca Bey ise bu sırada Halep Valisi ile arası iyi olamayan Şam Valisi Tengiz'e başvurdu. Halep valisi Karaca'yı huzuruna çağırdığında o gelmedi. Bu durumu haber alan Memluk Sultanı en-Nasır Karaca Bey ve Taraklı Halil'i Kahire'ye çağırdı. Sultan iki Türkmen lideri ile görüşmüş ve Taraklı Halil'in daha zayıf olduğunu görerek Maraş ve Elbistan'ı yönetecek kudrette olduğunu anladığı Karaca Bey'i Türkmen liderliğine getirmiştir.

Karaca Bey, Memluk Sultanı Nasır tarafından 1337'de Türkmen emîri kabul edildiğine dair menşur aldıktan sonra, onun himayesi altında Dulkadir Beyliği'ni kurdu. Elbistan'ın hâkimiyetine verilmesi ve beyliğinin resmen tanınmasından sonra civardaki diğer şehirlerin fethine girişti. O öncelikli olarak kuzey ve kuzey batısında olan Eretne ülkesine göz dikti. Türkmenlerin saldırıları üzerine Eretneliler de Memluklara tabi olunca bu akınlar durdu. Ancak bir süre sonra Dulkadirliler Eretnelilerin elinde olan Darende'yi 1338'de ele geçirdiler. Memluklar bunu kabul etmek zorunda kaldılar. 1339'de Eretne Bey, Karaca'dan intikam almak üzere ona hücum etti. Karaca Bey Eretne Bey'i mağlup ettiği gibi onun oğlunu esir alarak zengin ganimet ele geçirdi. Memluk sultanının araya girmesi ile iki taraf arasında anlaşma yapıldı. Karaca Bey daha sonra yeniden Ertene ülkesine akınlara başladı. Bu arada kendisine rakip olmaya çalışan Daşkun adlı bir Türkmen liderini bertaraf etmeye başardı. Onun hamisi Tengiz'in Memluk dâhili siyasetindeki olaylar sebebiyle öldürülmesi Karaca Bey'i hamisinden yoksun bıraktı. Bu yüzden Karaca Bey Memlukululara karşı ayaklandı. Eretne Beyle de ittifak yaparak Haleb'i ele geçirmek istedi. Ancak başarılı olamadı.

1341'de en-Nasır ölünce Memluk tahtında karışıklıklar olmuştu. Yeni Halep valisi Taştımur ile arası düzelen Karaca Bey, Kahire'ye kadar gitti. Daha sonra memleketine döndü. Bu arada Eretneliler ile yeniden arası açılmıştı. Mısır'a hediye götürülen bir Eretne kervanını vuran Dulkadirliler üzerine 1343'te Memluklar bir saldırı başlattılar. Maraş'ın batısındaki Düldül Dağı'na çekilen Karaca Bey, bu dağın yamaçlarında Memluk kuvvetlerini mağlup etti. Bu zaferine mütekip O, Memluk sultanına başvurarak savaşın sebebi olarak Halep valisi Yelboğa'yı gösterdi ve aldığı esir ve ganimetleri geri gönderdi. Sultan onun özrünü kabul ederek beylik menşurunu tasdik etti. 1345'te Karaca Bey, Kilikya Ermenilerinin elinden Geben kalesini aldı.

Kaleyi geri almak için saldıran Ermeniler mağlup edildi. Memluklar bu kalenin kendilerine verilmesini istediysede Karaca bunu kabul etmemiş ve daha sonra bu kaleyi Ermeniler yeniden almışlardır.

1347'de Memluklerle arası açılan Karaca Bey yeniden Halep taraflarına akınlar da bulundu. Emir unvanını yetersiz gören Karaca Melik Kahir unvanını alarak bağımsızlığını ilan ettiği gibi Kilikya Ermenilerinin Memluklere verdiği verginin bundan böyle kendisine gönderilmesini istedi. 1352'de Memluk ordusu Karaca'nın üzerine yürüdü. Dulkadirlileri mağlup eden Memluk güçleri, onun yerine Üçok Türkmenlerinin lideri Ramazan Bey'e Türkmen liderliği verildi. Karaca Bey Memluk Devleti'nin iç işlerine karışıyor ve muhalifleri kendi topraklarında barındırıyordu. Yanında bulunan muhalifleri onlara teslim ederek Memluklerin kendisinden intikam almasını önlemeye çalışsa da Memlukler kesin olarak Karaca'yı ortadan kaldırmaya karar verdiler. 10 bin kişilik bir Memluk ordusu onun üzerine yürüdü. 1353 yılında Elbistan'a kadar gelen Memluklulara karşı direnemeyeceğini anlayan Karaca Bey Andırın'da Düldül Dağı'na doğru çekildi. Burada 20 gün Memluk ordusuna karşı direnmesine rağmen başarılı olamadı. Bir huruç hareketi ile kuşatmayı yararak takibden kurtulup Kayseri'ye gitti. Eretne oğlu Mehmet Bey'e mülteci olarak sığındı. Memluk sultanını metbu' olarak tanıyan Eretne oğlu Mehmet saygıda kusur etmediği Karaca Bey'i Memluk sultanından çekindiği için 22 Eylül 1353 tarihinde Halep'e gönderdi. Karaca Bey, Halep'ten Kahire'ye sevk edildi ve 11 Aralık 1353 tarihinde burada idam edildi. Cesedi üç gün boyunca Bab-ı Züveyle'de (Züveyle Kapısı) asılı kalarak halka teşhir edildi. Böylece bu yiğit Dulkadir Bey'i Memlukler tarafından ortadan kaldırılmış oldu. Karaca Bey'in yenilgisi ile sona eren bu savaşlarda Maraş ve Elbistan'dan toplanan Dulkadir Türkmenlerine mensup kadın, kız ve erkekler ile hayvanlar Mısır pazarlarında satıldılar.

Halil Bey 1353–1386

Dulkadir Beyliği'nin ikinci beyi babası Karaca Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Halil Bey'dir. Ancak Karaca Bey'in öldürülmesinden sonra onun yerini almak için Ramazanoğlu Kahire'ye gitmişti ve Memluk sultanı tarafından kendisine Türkmen emirliği verilmişti. Ancak Dulkadirlilere bağlı Bozok Türkmenleri, Üçok koluna bağlı Ramazanoğuluna itaat etmediler. Memluklerin kuzey hududunda olan Üçok ve Bozok kollarına mensup Türkmenlerin çatışması Memluk devletinin işine gelmemekteydi. Bu yüzden Sultan Melik Salih, 1355'de Halil Bey'i Türkmen emiri olarak kabul etti. Dulkadirlilerin en atik ve savaşçı beylerinden olan Halil Bey, beyliğin başına gelir gelmez harekete geçerek hudutlarını genişletmeye çalıştı. Bu sırada Dulkadirlilerin kuzey komşusu Eretne ülkesinde karışıklıklar vardı. Bu ülkede Moğol kökenliler ile Türkmenler arasında karışıklıklar vardı. Halil Bey de babasının intikamını almak için Eretnelilerden intikam almak istiyordu. 1360'de Türkmenler Eretnelilerin elinde olan Malatya'yı alırken, Halil bey de Zamantı'yı aldı. Arkasından Malatya'ya yürüyen Halil Bey, şehir idarecilerinin Malatya'yı Memluklere teslim etmesi ile bu amacına ulaşamadı. Bu yüzden Memluklerle arası açılan Halil Bey, Halep tarafına saldırıya geçti.

İki taraf arasında bir dizi devam eden savaşlardan sonra Halil Bey merkezi olan Elbistan'a dönüş yaptı.

Halil Bey 1364'te Memluklerin elinde olan Harput'u fethederek Malatya'yı yeniden tehdit etmeye başladı. Halil Bey'e karşılık vermek isteyen Memlukler 1366'da onun üzerine yürüdüler. Harput'u dört ay kuşatan Memluk ordusu burayı alamadı. Memluklerin geri çekilmesinden sonra Halil Bey, Sultan Eşref Şaban'la irtibata geçerek affını istedi. Kahire'ye giden Halil Bey, Harput'u Memluklere vereceğini vaat etti. Ülkesine döndükten sonra sözünde durmayan Halil Bey'in üzerine Memlukler askeri güç gönderdiler. Harput'u alan Memluklere teslim olan Halil Bey sultanın emriyle serbest bırakıldı.

Halil Bey on yıl sonra 1377'de Harput'u yeniden aldı. Bu sırada Mısır'da gerçek güç sahibi olan ordunun komutanı Berkuk, Halil Bey'i cezalandırmak için harekete geçti. Onu Türkmen emirliğinden azlederek yerine Memluk komutanlarından Mübarekşah Tazi'yi Elbistan naipliğine atadı. Elbistan üzerine yürüyen Mübarekşah şehri ele geçirip, Halil Bey'i takip ederken, Dulkadir güçleri tarafından 1378'de öldürüldü. Bunun üzerine Memluk sultanı Dulkadirilerin merkezi Elbistan'ı Malatya Valisi Yelboğa'ya vermesine rağmen, Dulkadiriler Memlukleri mağlup ederek topraklarını korumasını bildiler. Bu arada Memluklerin yanında yer alan Ramazanoğullarına bağlı Üçok Türkmenleri Dulkadirilerin başarılarından cesaret alarak onlar da Memluklulara isyan ettiler. Hatta Dulkadir ve Üçok Türkmenleri birlikte hareket ederek Memluk güçlerine saldırdılar. Ayas'da Memluk güçleri iki Türkmen grubu tarafından mağlup edildi. Halil Bey bu arada Eretnelilere karşı mücadele eden Erzincan emiri Mutahharten'e yardım gönderdi.

Dulkadirilerin sayesinde Mutahharten Eretnelileri mağlup etti. Halil Bey başarıları ile iyice kuvvetlenmiş ve Memluklerin Halep naipliği topraklarını tehdit etmeye başlamıştı. Memluk emiri Berkuk, Dulkadirileri kesin yenilgiye uğratmak amacıyla hazırladığı kuvveti onların üzerine sevk etti. Elbistan Malatya valisi Altunboğa'ya verildi. Dulkadiriler, Memluklerin Malatya ve Birecik valilerinin de katıldığı bu seferde Maraş önlerinde büyük bir zafer daha kazandılar. Dulkadir güçleri Amik Ovası ve Tizin'e kadar olan yerleri aldılar. Bunun üzerine Berkuk'un emriyle bir araya gelen Halep, Dimaşk, Hama naiplerinin güçleri ile diğer Memluk emirleri ve etraftan toplanan aşiret güçleri Antep üzerinden Maraş'a doğru ilerleyerek Dulkadirilerin üzerine yürüdüler. Maraş önlerinde yapılan bu savaşı Memlukler kazandı. Halil Bey'in kardeşi Selvi Bey, Elbistan'a çekildi. Burada yeniden kuvvet toplamaya çalışsa da şehrin Memluklerin eline geçmesine engel olamayarak Harput'a çekildi. Halil Bey de Harput'ta bulunmaktaydı. Dulkadirileri takip eden Memluk güçleri ise Fırat Nehri'ni geçemeyerek Haleb'e geri döndü. Bu yenilgi üzerine Halil Bey Memluklere yanaşarak itâatini bildirdi. Maraş ve Elbistan Memluklerin eline geçmişti. Harput'ta bulunan Halil Bey yeniden Memluklerin üzerine yürüyerek topraklarını kurtarmak istedi. Halep'e kadar ilerleyen Dulkadiriler ve onlara

yardımcı olan Özeroğulları yenilerek geri çekildiler. Memlukler Türkmenlere ağır zayıf verdirdiler.

1382’de Memluk tahtında değişiklik oldu. Bahri Memluk kökenli Sultan Hacı tahtan, indirilip yerine Burci Memluk kökenli Berkuk Sultan oldu. Daha öncede geçtiği üzere dirayetli biri olan Berkuk ülkede asayişini temin edip isyancılarla uğraşmaya başladı. Berkuk’a karşı birçok emir isyan etmişti. Bunlardan biri olan Elbistan valisi Altunboğa Kadı Burhaneddin Ahmet’e sığınmıştı. Elbistan Valiliği’ne ise Şeyh Ali Kazvini atandı. Eretnelilerin yerini alan Kadı Burhaneddin’le dost olan Dulkadir Beyi Halil, ona karşı isyan edenlere karşı yardım dahi gönderdi. Dulkadir şehirlerini Memluklerden geri almak için Halil Bey, Kadı Burhaneddin ve Ramazanoğullarının da desteğini alarak 1384’te harekete geçti. Maraş ve Elbistan yeniden Dulkadirlilere geçti. Halep valisi Yelboğa en- Nasırî Halil Bey’in üzerine yürüdü. Elbistan’da Aslantaş mevkiinde yapılan savaşta Memluklere yenilen Halil Bey yine kaçmak zorunda kaldı. Elbistan yeniden Memluklerin eline geçti ve buraya Timurboğa Hasan adlı biri naip tâyin edildi.

Bu arada Memluklerle yapılan savaşlarda devamlı yenilen Halil Bey’in, kardeşi Sevlî Beyle arası açıldı. Sevlî Bey Memluklere sığınarak itaat etti. Berkuk onun tutuklanarak Kahire’ye gönderilmesini istedi. Bunun üzerine Sevlî Bey kaçarak kurtuldu. Halil Bey’in diğer kardeşleri de Sultan Berkuk’a sığınmışlar ve itaat etmişlerdi. Halil Bey’i de ortadan kaldırmak isteyen Berkuk ona karşı bir suikast tertipleledi. Türkmen reislerinden Yağmuroğlu Serimüddin İbrahim’e Halil Bey’i öldürme görevi verildi.1386’da Antep ile Maraş arasında bir dağda bulunan Halil Bey suikastçılar tarafından başı kesilerek öldürüldü. Dulkadir Bey’i Halil de Memlukler tarafından babası Karaca Bey gibi öldürülmüş oldu. Halil Bey’in kafası Kahire’ye gönderildi ve orada bulunan kardeşleri ise tutuklandı. Halil Bey’in gövdesi Zamantı Kalesi altında bulunan Melik Gazi Türbesi yanına defnedildi. Türbesi halen orada bulunmaktadır. Kaynaklardan Halil Bey’in kuvvetli bir şahsiyete sahip olduğu, sadece cesaret ve korkusuzluğuyla değil, aynı zamanda kibarlığı ve âlicenaplığı ile de tebaası üzerinde saygınlık kazandığı anlaşılmaktadır.

Sevlî Bey (Sulî Bey) 1386–1398

Halil Bey’in ölümünden sonra Dulkadir Beyliği’nin başına kardeşi Sevlî Bey geçti. Memluk sultanı Halil Bey’in ölümünü fırsat olarak değerlendirip Dulkadirliler ülkesini ele geçirmek istiyordu. Berkuk’un emriyle Hama ve Humus naiplerinin güçleri Sevlî Bey’in üzerine yürüdüler. Sevlî bey bu Memluk gücünü Göksun’da karşıladı. Yapılan savaşta Memluklar yenildi. Başta Hama naibi olmak üzere ileri gelen 17 Memluk komutanı öldürüldü. Sultan Berkuk Dulkadir ailesi arasında husumet çıkarmak için Sevlî Bey’in Kahire’de tutuklu bulunan kardeşleri Osman ve İbrahim’i serbest bıraktı. Kardeşlerinin Sevlî Bey’e bir şey yapamaması üzerine, Halil Bey’i öldüren Yağmuroğlu Serimüddin İbrahimi Ona rakip yaptı. Dulkadir ülkesi kendisine

verilen Serimüddin İbrahim 1387'de Maraş önlerinde Sevli Bey'e mağlup oldu.

Sultan Berkuk Suriye'nin kuzeyinin güvenliğini sağlamak amacıyla Sevli Bey'le anlaşmayı uygun gördü. Bu sırada Timur'un bölgeye gelişi, Karakoyunluları ve Celayirlileri sıkıştırması, Memluklerin bu tehdidin kendi ülkelerine de sıçrayacağını tahmin etmesi Dulkadirlilerle anlaşmalarına neden oldu. Bu arada Malatya valisi Mintaş da Berkuk'a isyan etmişti. Sevli Bey'in kardeşi Davud Bey Kahire'ye davet edilerek kendisine onlar emirliği verilmişti. Berkuk her ihtimale karşı Sevli Bey'e karşı kardeşini destekleyebileceğini imâ etmekteydi. Ayrıca öldürülen Halil Bey'in oğlu Nasireddin Mehmet Bey de Sevli Bey'in otoritesini tanımamaktaydı. Nasireddin Mehmet Bey, Berkuk'un da desteğiyle amcası Sevli Bey'i mağlup etmeyi başardı. Develi'ye kaçan Sevli Bey, kadı Burhaneddin Ahmet'e isyan eden Kayseri valisi Cüneyd Bey'den yardım istedi. Bu arada Halep valisi Yelboğa'da Malatya valisi Mintaş'la birlikte Berkuk'a karşı isyan etmişlerdi. Bunlar Sultan Berkuk'u saltanattan düşürüp, Bahri Memlukların son sultanı Hacı'yı yeniden tahta geçirdiler. Ancak Mintaş ile Yelboğa arasında anlaşmazlık çıktı. Mintaş tarafından yakalanan Yelboğa İskenderiye'de hapsedildi. Suriye'de müstakil bir devlet kurmak isteyen Mintaş, Berkuk tarafından mağlup edildi. 1390'da yeniden sultan olan Berkuk, Mintaş'a karşı mücadelesini devam ettirdi. Sevli Bey ise ona desteğe devam etti.

Bundan sonra Sevli Bey, Berkuk'a karşı isyan eden Malatya valisi Mintaş'ı destekledi. Dulkadirlilerin diğerleri ise Berkuk yanında yer aldılar. Mintaş'ın isyanına katılan Sevli Bey Memluklerle mücadeleye devam etti. Mintaş ve Sevli Bey birlikte Memluklerin elinde olan Antep'i kuşattılar. Çok şiddetli devam eden kuşatmadan bir netice alamayan Sevli Bey ve Mintaş kuşatmayı bırakıp çekilmek zorunda kaldılar. 1390'da yapılan Antep kuşatmasında şehir ve kale büyük tahribata uğramıştır. Bu kuşatma neticesinde Memluklere bir şey yapamayacağını anlayan Sevli Bey, Berkuk'un dostluğunu kazanmak amacıyla elinde esir olan Halep valisi Gümüşboğa'yı Sultan'a göndererek ondan eman diledi. Sevli Bey'i Mintaş ittifakından ayırmak isteyen sultan bunu bir fırsat olarak değerlendirdi. Berkuk ile dostluğu kazanan Sevli Bey ona tabi oldu.

Timur'un Doğu Anadolu bölgesine girişi sırasında Sevli Bey, ona elçi göndererek Suriye'yi fethetmek için teşvik etti. Böylece Sevli Bey yine Memluklerin aleyhine dönmüştü. 1395'te Sevli Bey'in bu tutumunu öğrenen Berkuk ona karşı harekete geçti. Memluklerin saldırısından canını zor kurtaran Sevli Bey kaçmak zorunda kaldı. Suriye'ye artık akın yapamayan Sevli Bey, Kadı Burhaneddin'in ülkesine yöneldi. Kadı Burhaneddin de Maraş bölgesinden Türkmenlerin ülkesine saldırı ve yağmalarını engellemek amacıyla iki kale inşa etmişti. Buna rağmen Dulkadir Türkmenleri Kadı Burhaneddin ülkesine akınlara devam ettiler. 1398 içinde Kadı Burhaneddin ve Sevli Bey öldürülünce iki taraf karşı karşıya gelemedi. Memluk Sultanı Berkuk, Sevli Bey'den kurtulmak için ona bir suikast tertipledi. Sevli Bey'in oğlu Sadaka'nın yanında bulunan Alihan adlı bir şahıs, 1398 Mayıs ayında Maraş yakınında bir dağda yaylaya çıkmış olan Sevli Bey'i gece yatarken çadırında

öldürdü. Mezarının yeri bilinmemektedir. Heykelü't-Türkmen (Türkmen heykeli) olarak bilinen Sevli Bey, cesaret ve şöhret sahibi bir kişiydi. Halkına karşı adil olup diğerlerine karşı ise sert ve acımasızdı. Osmanlılarla Dulkadiroğulları arasındaki ilişkiler Sevli Bey zamanında başlamış olup, o kızlarından birini Kadı Burhaneddin Ahmet'e verirken diğer bir kızını da Yıldırım Bayezid'in oğlu Çelebi Sultan Mehmet'e vermiş olup, bu kızın oğlu II. Murat'tır.

Sadaka Bey 1398–1399

Sevli Bey'in yerine geçen oğlu Sadaka, Dulkadir Beyliği'nin menşurunu almak üzere Kahire'ye gitti. Ancak Elbistan'a dönüşünde elinden beyliği almak isteyen amcasının oğlu Nasreddin Mehmet ile mücadele etmek zorunda kaldı. Bu sıralarda Kadı Burhaneddin'in ölümü ile ona ait toprakları ülkesine katmış olan Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid işe müdahale ederek 2 Ağustos 1399 tarihinde Sadaka'yı Elbistan'dan çıkarıp Dulkadirlerin başına Nasreddin Mehmet Bey'i getirdi. Bayezid'in Dulkadir Beyliği'nin işlerine karışması, Osmanlı Memluklu anlaşmazlığının başlangıcı oldu. Bu tarihten sonra Osmanlı ve Memluklu devletleri arasında ortaya çıkacak ciddi bir çatışmaya kadar uzun bir süre Dulkadirler tampon bir güç olarak iki devlet tarafından da birbirlerine karşı himaye edilmeye çalışıldı Sadaka Bey. Bir yıl üç ay Maraş ve çevresine hâkim oldu.

Nasreddin Mehmet Bey 1399–1442

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in desteğiyle Dulkadirilerin başına geçen Nasreddin Mehmet Bey Halil Bey'in oğlu olup, Dulkadirilerin başında en uzun kalan beydir. Nasreddin Mehmet'in beyliğinin ilk yılları Timur istilâsının sebep olduğu karışıklıkla geçti. Mehmet Bey, Yıldırım Bayezid'in taraftarı olarak Sevli Bey'in tam aksine Timur'a düşmanca tavır takındı ve Osmanlılarla dostluk münasebetleri kurmaya çalıştı. Timur'un 1400'de Sivas kuşatması sırasında Dulkadir Türkmenleri Elbistan'ın kuzeyinde otlayan Timur ordusunun atlarını ele geçirdiler. Bunun üzerine Timur güçleri Dulkadirleri cezalandırmak amacıyla Elbistan'a yöneldiler. Timur'un oğlu Şahruh Mirza ve Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman komutasındaki Timur güçleri Elbistan'a yaklaşınca Dulkadir Türkmenleri Şardağı'na çekildiler. Etrafta yağmalarda bulunan Timur kuvvetlerinin çekilmesinden sonra Türkmenler onların peşine düştüler. Bunun üzerine Türkmenlerden intikam almak isteyen Timur onların üzerine kuvvet gönderdi. Türkmenlere saldıran Timur kuvvetleri onlara ağır zayıat verdirdi. Bu arada Halep taraflarında bulunan Mehmet Bey'in kardeşi Alâeddin Ali, Memluklar tarafından yakalanıp hapsedildi.

Timur'un Suriye'yi istila edip çekilmesinden sonra Memlukların bölge valileri arasında karışıklık çıktı. Dulkadirler de bu karışıklıklara dâhil oldular. Bu esnada Alâeddin Ali Bey'e Antep verildi.(1402) Alâeddin Ali Bey, Suriye şehirlerinde bulunan Memluk valilerinin kendi aralarındaki çekişmelere katılmaktan geri kalmadı. Bu çekişmelere Antakya çevresinde

yaşayan Türkmenler de katıldılar. Sultan Berkuk'un ölüp yerine oğlu Ferec'in geçtiği sırada Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmet Bey fırsattan istifade ederek Darende'yi Memluktan aldı. Bu arada Çekem adlı Memluk emiri Sultan Ferec'e karşı ayaklanmıştı. Nasıreddin Mehmet Bey'in kardeşi Antep hâkimi Alâeddin Ali Bey ise Çekem'in düşmanı Halep valisi Demirtaş'la müttefik olmuştu. Çekem bunları mağlup ettiği gibi Demirtaş'ı destekleyen Dulkadirlileri de cezalandırmak amacıyla Elbistan üzerine yürüdü. Ancak Suriye'deki yeni gelişmeler üzerine Elbistan kuşatmasını kaldırarak geri döndü.

Suriye'de kendisini Memluk sultanı ilan eden Çekem, Akkoyunlu ve Karakoyunlulara meydan okumaktaydı. 1407'de ele geçirmek istediği Urfa kalesi önlerinde Akkoyunlu Karayülük Osman tarafından mağlup edilerek öldürüldü. Böylece Dulkadirliler Çekem adlı bu asî Memluk emirinden kurtulmuş oldular. Memluk Sultanı Ferec'le bozuşan Dulkadiroğlu Alâeddin Ali Bey onlara mağlup olarak Maraş'a çekilmek zorunda kaldı. Bu arada Şeyh Mahmut ve Nevruz adlı Memluk emirleri Sultan Ferec'e karşı ayaklanıp Dulkadirlilere sığındılar. Ancak Dulkadirliler bu Emirelere yüz vermeyince onlar Kayseri'ye kaçtılar. Âsî emirlerin üzerine yürüyen Sultan Ferec Elbistan'a geldi. Dulkadirliler bu asi emirlere destek vermeyerek Memluk sultanı ile bozuşmak istememekteydi.

Sultan Ferec asi Memluk beylerine haber göndererek bazı şartlar karşılığında kendisine tabi olmalarını istedi. Şeyh Müeyyed Mahmud sultandan kendisi için Elbistan veya Şam valiliğini, Nevruz ve Yeşbek için de Malatya ve Antep valiliğini talep etti. Sultan bu istekleri reddetti. Sultan Ferec Elbistan'da elli gün kaldıktan sonra 1410'da Halep'e döndü. Sultanın dönmesi üzerine âsî Memluk emirleri Elbistan'a yöneldiler. Bunun üzerine Dulkadir Beyi Nasıreddin Mehmet ve kardeşi Alâeddin Ali Elbistan'a yönelerek ülkelerini onlara karşı korumaya çalıştılar. Âsî emirler yenilerek Suriye'ye doğru çekildiler.

Sultan Ferec kendisinin lehine politika izlemelerine rağmen, Dulkadirlileri cezalandırmak için askeri güç gönderdi. Çağlayancerit mıntıkasında Göynük köyü tarafına saldıran Memluk güçleri Dulkadirlilere bağlı Beşenli ailesinin Dokuz cemaatine zarar verdiler. Bu cemaat mensupları Halep tarafına akınlarda bulunarak intikam almak istediler. Sultan Ferec'le anlaşan Şeyh Mahmut, gizli amacı Suriye'de bir devlet kurmak olduğu için Dulkadirlilerle de yakın irtibat kurarak onlara Antep'i vermeyi teklif etti. Nasıreddin Mehmet Bey ısrarlar karşısında bu teklifi kabul etti. 1411'de Antep yeniden Dulkadirlilerin oldu. Ferec de Suriye'de çıkan bir isyanla öldürülmüş ve yerine Halife Mustain tahta çıkarılmışsa da Şeyh Mahmut 1413'de Memluk tahtını ele geçirmeyi başardı.

Bu arada Nasıreddin Mehmet Bey Osmanlılarla münasebete girişmişti. Hatta kızını da Çelebi Mehmet'e vermişti. Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmet'ten yardım isteyen Çelebi Mehmet'e oğlu Süleyman Bey'i gönderdi. Süleyman Bey Musa Çelebiye karşı Mehmet Çelebi'yi destekledi. Çelebi Mehmet'e kuvvetleri ile destek veren Süleyman Bey Rumeli'ye geçerek Musa Çelebi ile savaşmak istedi. Dulkadirlilerin Osmanlılara yaklaşması Sultan

Şeyh Müeyyed'i endişelendirmişti. Sultan Dulkadirliileri itâat altına almak için 1414'de sefere çıktı. Maraş üzerinden geçerek Elbistan'a ulaştı. Antep, Darende ve Malatya yeniden Memlukların eline geçti.

Memluk sultanı olan dostu Şeyh'in Dulkadir memleketini ele geçirme teşebbüsü üzerine Nasireddin Mehmet Bey ondan intikam almak istedi. İsyan eden Şam valisi Kanibey'e oğlunu göndererek destek verdi. Ancak Kanibey mağlup edilmiş ve Mehmet Bey'in oğlu esir edilerek Kahire'ye gönderilmişti. Bunun üzerine Nasireddin Mehmet Bey oğlunu kurtarmak amacıyla eşi Hatice Hatun'u Kahire'ye yolladı. Hatice Hatun Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı olup büyük itibar sahibiydi. Kahire'de ilgiyle karşılandı ve ona hürmet edildi. Hatice Hatun Dulkadirliilerin Sultan Şeyh'e itaat edeceğini bildirerek oğlunu kurtardı. (1417) Ancak Nasireddin Mehmet Bey, oğlu ve hanımı ülkesine dönünce Memluklara karşı hasmane tutumunu devam ettirdi. Memluk Devletine karşı Anadolu'da yaşayan Türkmen beylik ve grupları hep beraber hareket etmişlerdi.

Memlukların elinde olan Malatya'yı Köpekoğulları; Darende'yi Dulkadirliiler ve Memluklara bağlı Ramazanoğullarından Tarsus'u da Karamanoğulları ele geçirdiler. Bu duruma kızan Memluk sultanı büyük bir ordu ile Anadolu'ya hareket etti. Nasireddin Mehmet Bey'in oğlu Alâeddin Ali Memluklara itaat etti. Memluk ordusu Tarsus ve Malatya tarafından Anadolu'ya girdi. Sultanın oğlu İbrahim Elbistan'a yöneldi. Elbistan Memlukların eline geçti. Nasireddin Mehmet Bey çekilmek zorunda kaldı. Memluk ordusu Kayseri'ye doğru Dulkadirliileri takibe çıktı. Dulkadirliiler Sarız, Sultanhanı ve Güldali'nda Memlukların baskını ve yağmaları ile karşılaştılar. Bu arada Sultan Şehy Müeyyed de Elbistan'a gelip ordugâhını kurmuştu. Nasireddin Mehmet Bey ülkesini kurtarmak amacıyla Memluk sultanına başvurmaya çalıştı. Darende'yi teslim etmeye karar verdi.

Bu arada Alâeddin Ali Bey, sultanın yanında yer alarak Nasireddin Mehmet Bey'in itaatini kabul ettirmedi. Memluk Sultanı, Maraş ve Elbistan'ı Nasireddin Mehmet Bey'in kardeşi Alâeddin Ali Bey'e verdi. Harput ve Besni gibi Dulkadir şehirleri Memluklara teslim oldu. Sultanın Mısır'a dönmesinden sonra Nasireddin Mehmet Bey harekete geçerek kardeşi Alâeddin Ali'nin elinden Maraş ve Elbistan'ı olarak beyliğine sahip oldu. Memluk Sultanı da bu oldubittiği kabul etmek zorunda kaldı. Memluklar Karamanoğullarının saldırıları karşısında Dulkadirliileri kendi yanlarına almak istiyordu. Hatta sultan Dulkadirliileri yanına çekmek amacıyla Kayseri'yi onlara verdi. 1419'da Sultanın oğlu İbrahim Elbistan üzerinden Kayseri'ye geldi. Karamanlıların tahliye ettiği şehri ele geçirerek Nasireddin Mehmet Bey'e verdi. Bu olay Dulkadirliiler ile Karamanlılar arasında düşmanlığa neden oldu.

Karamanoğulları Kayseri'yi yeniden ele geçirmek amacıyla 1419'da bir saldırı başlattı. Karamanlıların bu seferine Ramazanoğulları da katıldılar. Karamanoğlu Mehmet Bey yanında oğlu Mustafa ve damadı Ramazanoğlu İbrahim olduğu halde Kayseri üzerine yürüdü. Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmet Bey, bu orduyu yendiği gibi Karaman beyini esir alıp oğlunu da öldürdü. Karamanoğlu Memluk sultanına gönderildi. 1420'de Sultan Şeyh'in

ölümü ile yerine Tatar sultan oldu. Bu arada Dulkadirliilerden Tuğrak Malatya'yı Memluktardan almıştı. Dulkadirli Alâeddin Ali Bey ise Kahire'ye giderek Memluk Sultanına itaat edince ona Maraş'ın yanı sıra Antep ve Darende'de verildi. 1422'de Memluk tahtına Barsbay çıkınca Antep ve Darende Nasıreddin Mehmet Bey'e verildi. Nasıreddin Mehmet Bey'den kaçarak Kahire'ye sığınan kardeşi Alâeddin Ali Bey'e Memluk Sultanı itibar etmemiş ve o da Suriye'de karışıklıklar çıkarmaya çalışınca öldürülmüştür.

Dulkadirliiler Kayseri'den sonra Karamanoğullarının topraklarına saldırarak Develi, Ortaköy ve Ürgüp gibi yerleri ele geçirmişlerdi. Hatta Niğde ve Aksaray'a kadar Dulkadir Türkmenlerinin akınları devam etti. Ancak Dulkadirliiler daha sonra bölgeden çekilmek zorunda kaldılar.

Nasıreddin Mehmet Bey zamanında Dulkadirli-Akkoyunlu ilişkileri de gerginleşti. 1426'da Malatya'ya doğru sefere çıkan Karayülük Osman Harput'u ele geçirdi. Sultan Barsbay'ın yanında Akkoyunlulara karşı sefere çıkan Nasıreddin Mehmet Bey'in de bulunduğu ordu Diyarbakır kuşatmasında başarısız oldu. Bu arada Alâeddin Ali Bey'in oğlu Hamza Bey Memluklarla sıkı ilişkiye girerek Dulkadir ülkesinde hak iddia ediyordu. Memluklar ona destek vererek Maraş'ı almışlardı. Karamanoğulları da Memluklara tabi olarak Kayseri'yi ele geçirmek istemekteydiler. Nasıreddin Mehmet Bey eşi Hatice Hatun'u Mısır'a göndererek Kayseri'nin anahtarını Sultan Barsbay'a sundu. Memluklar Kayseri'yi yeniden Dulkadirliilere terk ettiler. Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı olan Hatice Hatun saygın bir kişiydi. Daha öncede Kahire'ye giderek bir diplomat gibi Memluk Sultanı ile eşi Nasıreddin Mehmet Bey arasında arabuluculuk görevi yapmıştı. Buna rağmen 1435'de Karamanoğlu İbrahim Bey diğer Türkmenleri de yanına alarak Kayseri'yi Dulkadirliilerden geri almayı başardı. Memluk Sultanı Dulkadirliiler ile Karamanlılar arasındaki çatışmada Karamanlıların yanında yer almıştı. Güçlenen Osmanlıya karşı Karamanoğullarının desteğini elde etmek istiyordu.

Memluk Sultanı Barsbay'ın rakibi olan ve Osmanlı'ya sığınarak 13 yıl izini kaybettiren Canibeg, Osmanlıların yardımı ile Memlukların üzerine gönderilmişti. Ancak Dulkadirliiler onu, Malatya kuşatması sırasında yardım etmek bahanesiyle esir etmişti. Nasıreddin Mehmet Bey'in elinde olan Canibeg'i teslim almak için Barsbay ona haber göndermesine rağmen, o kızını da ona vererek asi Memluk emirinin desteğini almak istedi. Bunun üzerine Memluk ordusu Dulkadirliileri cezalandırmak için sefere çıktı.

İleride sultan olacak Emirü'l-Asakir Çakmak'ın komutasındaki Memluk ordusu 1436'da Antep üzerinden Pazarcık'a geldi. Yolların karlı olması nedeniyle Maraş'a yönelen Memluk ordusu buradan Nurhak Dağı tarafına yöneldi. Memluk komutanı Tanrıbermiş Elbistan'a ulaşmıştı. Nasıreddin Mehmet, burayı terk etmişti. Memluk ordusu Elbistan ahalisini cezalandırarak bir kısmını Darende'ye sürdü. Memluk ordusunun çekilmesi üzerine Maraş'a gelen Nasıreddin Mehmet Bey Canibeg'in yanına kuvvet vererek Memluk ordusunu takibe gönderdi. Antep surlarının önünde yapılan savaşta Dulkadirliiler yenildiği gibi Canibeg de zor kurtuldu. Barsbay, Canibeg'i yakalamaya, Dulkadirliileri de cezalandırmaya karar vererek Elbistan'a yeni bir kuvvet gönderdi. Elbistan'a ulaşan Memluk ordusu şehri

bir daha tahrip etti. Canibeg ve Nasıreddin Mehmet Bey Osmanlılara sığındılar.

Amacına ulaşamayan Memluk Sultanı elinde esir olan Dulkadirli Hamza Bey'i katletti. Bu arada Karamanoğulları ile de arası açık olan Nasıreddin Mehmet Bey, hem onlara hem de Memluklere karşı Osmanlıların desteğini elde etmek için oğlu Süleyman Bey'i Gelibolu'da bulunan II. Murad'a gönderdi. Osmanlılardan aldığı yardımla Süleyman Bey 1437'de Kayseri'yi kuşatarak aldı. Karamanoğulları Memluklardan yardım talep etti. Memluk ordusu Maraş'a kadar geldi. Maraş'ta bulunan Nasıreddin Mehmet Bey ve Canibeg Memluk ordusunun gelmesi üzerine buradan kaçmışlardı. Canibeg, Akkoyunlulara sığınmıştı. Ancak burada öldürüldü. 1437'de Memluk sultanı Barsbay öldü. Yerine Çakmak sultan oldu. Sultan, Canibeg'in ölümüyle Nasıreddin Mehmet Bey'in dul kalan kızı Nefise Hatun'la evlenmek istedi. Bunun üzerine Nasıreddin Mehmet Bey Kahire'ye kadar kızını götürerek Sultanla evlendirdi. 1440'da Kahire'de muhteşem bir düğün yapılarak evlilik olayı gerçekleşti. Sultan Çakmak Akkoyunluların Dulkadirliyelerden aldıkları ve Memluklara verdikleri Harput'u yeniden onlara verdi. Nasıreddin Mehmet Bey 40 yıldan fazla beylik yaptı ve 1442'de 80 yaşını aşkın şekilde öldü. Mezarı nerde bilinmemektedir. Nasıreddin Mehmet Bey'in Kayseri'de yaptırdığı Medrese hala ayakta durmaktadır.

Süleyman Bey 1442–1454

Nasıreddin Mehmet Bey'in ölümü üzerine daha önce Malatya valiliği yapan oğlu Süleyman Dulkadir Beyi oldu. 1436'da da Osmanlıların yardımı ile Kayseri'yi Karamanoğullarından almıştı. Osmanlılar ile yakın münasebeti olan Süleyman Bey babasının yerini aldığı zaman tecrübeli bir beydi. Sultan II. Murad oğlu II. Mehmet'i (Fatih) Süleyman Bey'in kızlarından Sitti Hatun'la evlendirdi. Osmanlılar bu evliliğe büyük önem verdiler. 1450'de gerçekleşen bu evlilik iki aylık bir düğünle kutlandı. II. Murad, Akkoyunlu ve Karamanoğullarına karşı Dulkadirliyelerin desteğini almak amacıyla bu evlilik olayını gerçekleştirmişti. Süleyman Bey, Sultan Çakmak'ın eşi olan kız kardeşi Nefise Hatun'un 1449'da Veba salgınından ölmesi üzerine kızlarından birini Sultan Çakmak'la evlendirdi. Böylece o ülkesinin batısında bulunan Osmanlılar ve güneyinde bulunan Memluk sultanı ile sührî akrabalık kurarak ülkesini emniyet altına aldı. Dulkadirliyeler; Akkoyunlulara, Karakoyunlulara ve Karamanoğullarına karşı devrin iki büyük gücü ile ittifak yapmış oldu.

1450'de Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasında cereyan eden savaşlar Süleyman Bey'in ülkesine de sıçramıştı. Bilhassa Karakoyunlular, Akkoyunlulara yardım etmek isteyen Dulkadirliyeler üzerine yürümüş ve Malatya'ya kadar ulaşmıştı. Olaya Sultan Çakmak'ın müdahalesi ile Karakoyunlular geri çekilmişlerdi. 1450'de Süleyman Bey Harput ve Çemişkezek taraflarına 30 bin kişilik ordusu ile ilerledi. Bu durum Akkoyunluları endişelendirmişti. Çemişkezek tarafında mağlup olan Süleyman Bey Harput'a çekildi. 1454'te vefat eden Süleyman Bey hayatının son zamanlarında çok şişmanlamış, ata binmekte bile zorlanıyordu. Rahatına

düşkün olduğu için sayısız kadının bulunduğu haremde sofranın lezzetine ve hayatın zevkine teslim olmuştu. Aynı anda dört nikâhlı karısı ve sayısız cariyesi olan Süleyman Bey'in sarayında tarihi kaynakların aktardığına göre bir günde 40 çocuğunun beşiği sallanmış. İki yıl beylik yaptıktan sonra 28 Ağustos 1454'te vefat etti. Türbesi Kayseri Pınarbaşı Pazarören Köyü'nün doğusunda bulunmaktadır. Adına muhteşem bir türbesi yapılmıştır. Zaman içinde sandukası tahrip edilmiştir. Maraş Ulu Camiini de Süleyman Bey yaptırmış olup daha sonra oğlu Alaüddevle Bey bazı ilaveler yaptırarak yeniden inşâ ettirmiştir.

Melik Arslan Bey 1454–1465

Süleyman Bey'in ölümünden sonra yerine oğullarından Melik Arslan geçti. Melik Arslan Memlukluların kendisine bir sorun çıkarmasını önlemek düşüncesiyle beyliğinin tanınması için babasının kılıcını itaatinin işareti olarak Memluk Sultanı Aynal Acrud'a gönderdi ve onun tarafından Dulkadir Beyi olarak tayin edildi. Trablusşam'da bulunan amcası Feyyaz tahtı ele geçirmek istediye de Memluk Sultanı ona mani oldu.

Melik Arslan zamanında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan gücünün zirvesinde bulunuyordu. Dulkadir tebası olan bazı Türkmenler 1457'de onun hizmetine girmişlerdi. Beyliğinin 10 yıllık dönemi barış içinde geçen Melik Arslan'ın son zamanlarında Dulkadirliler komşuları ile mücâdeleye başladılar. Karamanoğullarının eline geçen Kayseri'yi almak istediler. Dulkadirlilerin saldırısından zor durumda kalan Karamanlılar Akkoyunluları yardıma çağırdılar. Bu durumu değerlendiren Uzun Hasan ordusunun başında Dulkadirlilerin üzerine yürüdü. Dulkadir topraklarını tahrip eden Uzun Hasan onları Karaman topraklarından çıkarmayı başardı.

1465'te Osmanlılar ile Karamanlılar arasında başlayan savaşta, Memluk Sultanı kendisine bağlı bu beyliğin yıkılmasına engel olmak amacıyla Melik Arslan'dan Osmanlılara karşı Karamanlılara yardım etmesini talep etti. Osmanlıları darıltmak istemeyen Melik Arslan bu yardımı yapmadı. Osmanlılar karşısında başarısız olan Karaman Bey'i İshak Akkoyunlulara sığındı. Akkoyunlular da Dulkadir toprağı olan Harput üzerine yürüdüler. Uzun Hasan, Memluk Sultanına Harput ile Gerger'i değişme teklifinde bulunmuştu. Ancak Sultan Hoşkadem bunu reddetmişti. Ancak Dulkadirlilerin ikiyüzlü politikaları üzerine Memluklar ona yardım etmedi.

Harput'u kuşatan Akkoyunlulara karşı koymak amacıyla 30 bin kişilik ordusu ile buraya yürüyen Dulkadir Beyi başarısız olarak Elbistan'a döndü. Akkoyunlular Harput'u teslim aldıkları gibi Elbistan'a yürüdüler. Şehri savunamayan Dulkadirliler geri çekilince beyliğin merkezi düşmanın eline geçerek yağma ve tahrip edildi. Harput'un Akkoyunlulara terk edilmesine razı olmayan Sultan Hoşkadem, Dulkadir elçisini kabul etmedi. Bu arada Uzun Hasan Harput'u Memluklara teslim etti. Memluk Sultanı kendisine sığınan Melik Arslan'ın kardeşi Şahbudak'ı Dulkadirlilerin başına geçirmek istedi. Sultan Osmanlı taraftarı Melik Arslan'ı beyliğin başından uzaklaştırmak istemektedir. Bu amaçla destek verdiği Şahbudak Bey'e bir suikast planı

hazırlattı. Kahire'den gönderilen bir fedâî, Melik Arslan'ı Elbistan'da camide ibadet ederken bıçaklayarak öldürdü (Ekim 1465). Mezarı Elbistan'da olmalıdır.

Şahbudak Bey 1465–1466

Kardeşi Melik Arslan'ın öldürülmesinden sonra, Memluk Sultanı Hoşkadem'den aldığı menşurla Elbistan'a gelerek beyliğin başına geçti. Fakat kendisini kardeş kâtili olarak suçlayanların muhalefeti ile karşılaştı. Şahbudak'ı Dulkadir Beyi olarak başlarında görmek istemeyen Dulkadirli Türkmenlerinin ileri gelenleri Fatih Sultan Mehmet'e müracaat ederek Melik Arslan'ın diğer kardeşi olan Fatih'in yanına sığınmış olan Şehsuvar'ı beyliğin başına geçmek üzere Elbistan'a göndermesini istedi. Şehsuvar Bey, Fatih'in yapmış olduğu seferlere katılmış, hizmetlerine mukabil olarak da Trakya'da Çirmen Sancak beyliğine atanmıştı. Fatih, Şehsuvar Bey'i bir miktar askerle Şahbudak'a karşı mücadeleye gönderdi.

Fatih önce Şehsuvar Bey'i babasının mülkü Bozok ve Tokat Artova'ya gönderdi. Arkasından da bir fermanla 4 Aralık 1465'te Dulkadir Beyi tayin etti. Osmanlılardan da aldığı destekle Şehsuvar kardeşinin üzerine yürüdü. Şahbudak, Osmanlı destekli kardeşi Şehsuvar'a karşılık Memlukuluların yardımını elde etmek için selefleri gibi Mısır'a tâbi olduğunu, kendisine yöneltilecek herhangi bir saldırının Memlukululara yapılmış sayılacağını ilan etti. Bu sebeple Memluk Sultanı Hoşkadem Şahbudak'a yardım için Halep valisini görevlendirdi. Fakat Şehsuvar Memluk kuvvetlerinin yetişmesine fırsat vermeden Zamantı Kalesi önlerinde kardeşini büyük bir mağlubiyete uğrattı, yolda bu gelişmeden haberdar olan Halep valisi geri döndü (Nisan 1466). Böylece Şahbudak Bey'in 1 yıl 4 ay süren Dulkadir Beyliği sona ermiş oldu. Kendisi de Mısır'a kaçmak zorunda kaldı.

Şehsuvar Bey 1466–1472

Şahbudak Bey'i tahtan indirerek, Fatih'in yardımı ile Dulkadir Bey'i olan Şehsuvar, Memlukların muhalefeti ile karşılaştı. Fatih, Şehsuvar Bey'in eniştesi olup onun kız kardeşi Sitti Hatun'la evlenmişti. Bu sırada Memluk Sultanı olan Hoşkadem, Şehsuvar'a bir rakip çıkardı. Amcasının oğlu Rüstem Bey'i Dulkadirliilerin başına geçirmek amacıyla harekete geçirdi. Halep valisi Yeşbek'in de Rüstem Bey'e yardım amacıyla gittiği görülmektedir. Bu sırada Şehsuvar Bey, Arnavutluk'u fetheden Fatih'i tebrik etmek amacıyla gönderdiği elçi vasıtasıyla durumu izah etmişti. Dulkadir Bey'i bu elçi vasıtasıyla Osmanlı Padişahı'ndan Dulkadir-Karaman sınırının çizilmesi konusunda da yardım istiyordu. Fatih de ona yazdığı mektupla Memluklarla savaşa girmeden önce kendisini haberdar etmesini, Dulkadir-Karaman sınırının da Melik Arslan zamanında Karamanoğlu İbrahim beyle çizilen sınırla aynı olmasını istedi.

Fatih Sultan Mehmet; Memluklara Şehsuvar Bey ile akraba olduğunu, Melik Arslan'ın öldürülmesinden sonra kardeşi olarak onun Dulkadir beyi olmada haklı olduğunu belirterek, ona destek vereceklerini bildirmişti. Sultan

Hoşkadem'in, Memlukların itaatinden çıkan bir Dulkadir Beyi'ni cezasız bırakmayacağı da belliydi. Bu arada Memluklar tarafından desteklenen Rüstem Bey de Şehsuvar ile mücadele edemeyerek davasından vazgeçmişti. Şehsuvar Bey Memluklara tabi olan Birecik, Besni, Gerger ve Rumkala'yi (Halfeti) topraklarına kattı. Bunun üzerine Hoşkadem Dulkadir Beyi'ni cezalandırmak amacıyla onun üzerine asker sevk etti. Şehsuvar Bey Çukurova bölgesinde Memluklara karşı durmak amacıyla harekete geçerken Osmanlılara da başvurarak yardım istemişti. Onlar da beklemesini, eğer Osmanlılara sığınırsa yardım edeceklerini bildirmişlerdi. Şahbudak Bey'in rehberliğinde Şehsuvar'a saldıran Memluk ordusu başlangıçta yenilse de ileri hareketine devam ederek 1467'de Göksun ile Kadirli arasında bulunan Turnadağ'ına kadar geldi. Burada aniden Şehsuvar Bey'in saldırısına uğrayan Memluk ordusu mağlup edildi. Memluk komutanlarının bazıları savaş meydanında esir edilirken birçoğu da öldürüldü. Şahbudak ise kurtularak Kahire'ye çekildi.

Bu yenilgiden sonra Memluklar ikinci kez Dulkadir Beyi'nin üzerine asker sevk ettiler. 1468'de Antep yakınlarında Memluk ordusu bir kez daha yenilgiye uğratıldı. Bu arada Ramazanoğulları da Memluklara yardım ediyorlardı. Şehsuvar Bey 1468'de onları cezalandırmak üzere harekete geçti. Göksun üzerinden ilerleyen Şehsuvar Bey Feke'yi alıp Kozan'ı kuşattı. Darende de kuşatma altına alındı. Bu sırada Anadolu'da Akkoyunlu, Memluk ve Osmanlı birbirleriyle mücadele halindeydiler. Her biri diğerine karşı üstünlük elde edebilmek amacıyla Türkmen beylerini yanlarına çekmeye çalışmaktaydılar. Dulkadir ailesine mensup bazı beyler Akkoyunlulara sığınırken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı Türkmen beyleri de Akkoyunlulara karşı Osmanlı ve Dulkadirli'lere sığınmışlardı. Suriye'deki bazı Memluk valileri de Dulkadir ve Osmanlılara yakınlık göstermekteydiler. Fatih ise bu sırada Akkoyunlu Uzun Hasan ile ihtilaf içinde olduğundan Şehsuvar'ın Memluklarla bozuşmaması taraftarıydı.

Hoşkadem'den sonra Memluk tahtına çıkan Kayıtbay dirayetli bir sultan olup Dulkadir Beyi'ne karşı harekete geçti. Elde ettiği başarılarla iyice kendine güvenen Şehsuvar bağımsızlık peşindeydi. Hatta o yanındakilere Osmanlı padişahı gibi bağımsız olduğunu iddia edip, Fatih'in kendisine verdiği Osmanlı bayrağını yırtarak isyan bayrağını kaldırmıştı. Adına hutbe okutup para bastıran Şehsuvar Bey, Melikü'l- Muzaffer lakabını da almıştı. Şehsuvar Bey Suriye ahalisinin kendisine itaatini de istemişti. Halep, Dulkadirli'lere tarafından kuşatılmıştı. Darende de Dulkadirli'lere geçmişti. Şehsuvar Bey Kayıtbay'a başvurarak anlaşma teklif etti. Ancak kabul edilmedi. Özbey komutasında harekete geçen Kayıtbay'ın ordusunda Şahbudak Bey de vardı. 1469'da Maraş'ın güneybatısında Ceyhan nehrinin sol kıyısında karşılaşan Dulkadir ve Memluk güçleri şiddetli bir savaşa tutuştular. Şehsuvar Bey Kadirliye çekildi. Dar vadi ve dağlık yerlerde Türkmenlerin saldırısına maruz kalan Memluk güçleri Halep'e çekilmek zorunda kaldılar.

1469'da Malatya'yı kuşatan Dulkadir güçleri mağlup oldu. Dulkadirli'lilerin yenilgisi üzerine Ramazanoğulları daha önce ellerinden çıkan

Kozan'ı geri aldılar. İki taraf arasında barış görüşmeleri yapıldı fakat bir netice alınamayınca Şehsuvar Bey tekrar harekete geçti. Memluklara tabi Ramazanoğulları topraklarına saldıran Dulkadirli Ayas (Yumurtalık), Adana, Tarsus ve Kozan'ı ele geçirdiler. Ramazanoğulları ülkesini boydan boya ele geçiren Şehsuvar Bey Akdeniz'e kadar ulaşarak Ayas limanını da almıştı.

Dulkadirlilerin başarıları Memluk topraklarında gözü olan Akkoyunluları da cesaretlendirmişti. Bu olup bitenleri sona erdirmek amacıyla Kayıtbay yeni birliklerini Dulkadirli üzerine yolladı. Yeşbek komutasındaki Memluk ordusu yanında bulunan Ramazanoğulları güçleri ve diğer Türkmenlerle birlikte Dulkadirli üzerine yürüdü. Bu arada Dulkadirli Pehlivanlı aşireti beyi Serim İbrahim Malatya ve Besni arasında bir Memluk kervanını ele geçirerek mallarını almıştı. Memlukların Malatya valisi, Serim İbrahim'i yakalamak için takibi sırasında İskenderun yakınlarında Sakaltutan'da yenilerek esir edilmişti. Şehsuvar'a teslim edilen bu Memluk valisi bir eve hapsedilip ölüme terk edildi. Bu arada Antep'e ulaşan Memluk ordusu komutanı Yeşbek, Kanıbay komutasında bulunan Antep'i dokuz gün kuşattıktan sonra teslim aldı. Antep'in imdadına yetişen Şehsuvar Bey'in güçleri yenildi. İki taraf arasında yeniden barış görüşmeleri yapıldı 1471. Memluklar, Dulkadirli Darende ve Kozan'ı bırakmasını teklif etmişti. Ancak Şehsuvar bunu kabul etmedi. Bunu üzerine savaş yeniden başladı. Şehsuvar Bey, Sof Dağı üzerinden Maraş'a çekilmek zorunda kaldı.

Kayıtbay Fatih'le siyasi münasebetlere girerek Şehsuvar'ın korunmamasını istemişti. Fatih, Şehsuvar'ın Osmanlıların uyarılarına uymaması, Karaman seferine söz verdiği halde destek göndermemesi gibi sebeplerden dolayı kayınbiraderi olan Şehsuvar'dan artık desteğini çekmişti. Osmanlıların Dulkadirli Darende'den desteğini çekmesi üzerine Yeşbek komutasındaki Memluk ordusu Ramazanoğulları ile de işbirliği yaparak Çukurova'ya yönelmişti. Memluk ordusu Ayas'ı almış ve Dulkadir ailesinden bazıları ele geçirmişti. Adana üzerine yürüyen Memluk ordusu Şehsuvar'ı Kadiri yakınlarında Savrun Deresi'nin Ceyhan'a döküldüğü yerde ağır bir mağlubiyete uğrattı. Dulkadirli 320 ölü ve 100 esir bırakarak kaçtılar. Şehsuvar Bey Çukurova'da kazandığı bütün yerleri kaybetti. Adana, Kozan, Kadiri ve Tarsus gibi şehirler Dulkadirli tarafından alınmıştı. Bu başarılar üzerine Yeşbek kışı geçirmek amacıyla Halep'e çekildi. Bahar ayında Memluk ordusu yeniden harekete geçti. Onları durdurmak amacıyla Şehsuvar Bey Memluklarla anlaşmak istedi. Darende'yi Memluklara teslim eden Şehsuvar Bey'in anlaşma teklifi Kayıtbay tarafından reddedildi. Memluk komutanı Yeşbek Göksu'yu geçip Dulkadir ülkesine girdi.

Memluklara direnemeyen Şehsuvar Bey daha önce haremini ve hazinesini bıraktığı Zamantı Kalesi'ne çekildi. Elbistan'a varan Yeşbek, adamlarını göndererek Hurman Kalesi'nin teslimini istedi. Direnen Dulkadir güçleri Hurman'ın Memlukların eline geçmesine mani olamadı. Memluk güçleri Hurman Çayı'nı geçip Zamantı Kalesi'ne yöneldiler. Yüksek bir dağın üzerinde bulunan Zamantı adeta alınamazdı. Memluk komutanı Yeşbek

Melikgazi köyünde karargâh kurmuştu. Zamantı Kale'sine mancınık kuran Memluk güçlerine karşı Şehsuvar'ın yanında 60 adamı ve 300 kadar kadın ve çocuk vardı.

Osmanlı Şehzadesi Bayezid de Yeşbek'e haber yollayarak istediği takdirde iâşe yardımında bulunacağını bildirmişti. Dışarıdan yardım alamayan Şehsuvar teslim olma şartlarını görüşmeye karar verdi. Yeşbek'i kaleye davet etti. Ancak Yeşbek bizzat onun huzuruna gelmesini istedi. Canına dokunulmayacağı şartıyla Şehsuvar teslim olmak zorunda kaldı. Ona hilat giydirmek bahanesiyle boynuna bir tasma takarak zincire vurdurmuştu. Bu durumu gören onun mahiyeti saldırıya geçse de kılıçla doğrandı. 4 Haziran 1472'de Şehsuvar Bey'i ele geçiren Yeşbek Elbistan'a döndü.

Memluklar tarafından Şahbudak Bey ikinci kez Dulkadir tahtına oturtuldu. Esir edilen Şehsuvar Bey ise Kahire'ye götürüldü. Sultan Kayıtbay, Şehsuvar'ı getiren Yeşbek'i karşılamak için çıktı. Kahire sokakları süslendi Halk; eğlenceler, şarkılar eşliğinde zincire vurulmuş şekilde çıplak develere bindirilmiş olan mağlup Şehsuvar'ı, kardeşlerini ve yanlarında bulunan Dulkadir komutanlarının geçişini izledi. Burada Şehsuvar Bey kardeşlerinden Erdivane, Hüdada ve Yahya ile birlikte Babü'z-Züveyle de idam edildi. Diğer kardeşlerinden İsa, Yunus ve Selam ise halkın onlara acıyarak karşı çıkmaları üzerine serbest bırakıldı. Şehsuvar ile birlikte birçok Türkmen de öldürüldü. Böylece bu yiğit Türkmen beyi Memluklar tarafından ortadan kaldırılmış oldu. Şehsuvar'ın mezarı Kahire'de olup bugün yeri belli değildir.

Şahbudak Bey (İkinci Defa) 1472–1480

Tutsak düşen Şehsuvar Bey Memlukların başkenti Kahire'ye götürülürken, Şahbudak Bey Elbistan'da Yeşbek tarafından Dulkadir tahtına çıkarıldı. Kendisine rakip olabilecek kardeşleri Kahire'de idam edilmek veya hapsedilmek suretiyle bertaraf edilmişti. Ancak ona yeğeni Melik Arslan beyin oğlu Arslan Bey rakip olarak çıktı. Arslan Bey Tebriz'e giderek Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın hizmetine girmiş ve onun Çağatay hükümdarına karşı yapılan seferinde ön plana çıkmıştı. Şehsuvar Bey Memluklarla uğraşırken, Arslan Bey de Akkoyunlularla birlikte Ahlat kuşatmasına katılmıştı. Şehsuvar Bey idam edildiği sırada Uzun Hasan, Karaman tahtına Pir Ahmet ve Kasım Bey'i yerleştirerek Venediklilerle irtibata geçerek ülkesine silah sevkıyatı yapmak istemekteydi. Ancak ülkesinden Karaman'a giden yol ya Dulkadir ülkesinden ya da Osmanlı ülkesinden geçiyordu.

Bir Akkoyunlu ordusu Ömer Bey komutasında Dulkadirli Arslan Bey refakatinde Amasya'ya ulaşmış ve burada bulunan Fatih'in oğlu şehzade Bayezid'e başvurularak Dulkadir tahtına Melik Arslan'ın yerine oğlu Arslan Bey'in geçirilmesi bahanesiyle Osmanlı topraklarından geçiş izni istenmişti. İzin mektubu Bayezid'in değil de Rumeli Beylerbeyi Hamza Bey'in eline geçmişti. O da izin verince Akkoyunlu ordusu Tokat'a ulaşmış burayı yakıp yıkmıştı. Öncü kuvvetlerinin Karaman'a ulaştığını haber alan Uzun Hasan Diyarbakır istikametinden harekete geçerek Kâhta ve Gerger'i almış ve

Dulkadir Beyi Şahbudak'ı itaate davet etmişti. Ancak Memluk Sultanı Kayıtbay, Dulkadir beyinin hâmisî sıfatıyla Yeşbek komutasında bir ordu göndermiş ve bu ordu Malatya'ya kadar ilerlemiş olan Akkoyunlu güçlerini 1472'de yenerek Fırat'ın ötesine atmıştı.

1473'te Fatih Sultan Mehmet'in Otlukbeli'nde Uzun Hasan'a karşı kazandığı zafer, Dulkadir ülkesine doğudan gelecek tehlikeyi uzaklaştırmış oldu. Akkoyunluların yenilmesi, onlarla beraber hareket eden Arslan Bey'in Dulkadir beyi olma umutlarını sona erdirmişti. Şahbudak Bey de beyliğini kurtararak Kayıtbay'a yeniden bağlılığını bildirmek amacıyla yanına oğullarını ve yeğenini (Şehsuvar Bey'in oğlu) de alarak Haleb'e kadar gitmişti.

Şahbudak'ın Dulkadirli beyi olmasından bir süre sonra Şehsuvar Bey'in idam edilmesine üzülen kardeşi Alaüddevle Bey, amcası Âşık Bey, Beylerbeyi Mestan Bey ve bir kısım Dulkadirli cemaati ülkelerini terk ederek Amasya'da Şehzade Bayezid'in yanına sığınmışlardı. Alaüddevle Bey kızı Ayşe Hatun'u Şehzade Bayezid'e vermiş ve bu evlilikten 1467 yılında geleceğin padişahı Selim dünyaya gelmişti. Ancak Alaüddevle Bey bir süre sonra ülkesine geri döndü. Etrafına topladığı Türkmenlerle Sivas civarında yağma yaptı. Sivas sancak beyi Mihaloğlu onunla savaşarak karısı ve oğlunu ele geçirdi. Alaüddevle Bey kardeşi Şahbudak'tan yardım istedi. Ondan aldığı kuvvetlerle Mihaloğluna saldıran Alaüddevle Bey onu mağlup etti.

Alaüddevle, Osmanlı topraklarına yaptığı saldırıların cezasız kalmayacağını düşünerek İstanbul'a gidip Fatih Sultan Mehmet'ten af diledi. Osmanlı padişahı, Alaüddevle Bey'i affetti ve onu yanında tutup ona Çirmen sancakbeyliğini verdi. Bu gelişmeler yaşanırken Fatih, Memluk Sultanı Kayıtbay'a Şehsuvar Bey'i ortadan kaldırdıktan sonra Dulkadir ülkesini Osmanlılara terk edeceğine dair yaptığı va'di hatırlattı ise de o bunu reddetmişti. Bunun üzerine Fatih yanında bulunan Alaüddevle'yi Şahbudak'ın yerine Dulkadirli tahtına geçirmeye karar verdi. Bu sırada Memluk ordusu Yeşbek komutasında Urfa tarafında Uzun Hasan'la uğraşmaktaydı. Bundan istifade eden Fatih, Alaüddevle Bey'e Dulkadir Beyliği menşurunu ve Kırşehir sancağını verdi.

Alaüddevle Bey Osmanlılardan da aldığı kuvvetle kardeşi Şahbudak Bey'in üzerine yürüdü. Başlangıçta Osmanlı ve Alaüddevle güçleri Şahbudak'a yenildi. Şehzade Bayezid'in de kapıcıbaşı Alaüddevle'nin yanında olup Kozan'a sığınmıştı. Burada Memluk valisi tarafından başı kesilerek Kahire'de bulunan Kayıtbay'a gönderildi. Bu duruma çok kızan Fatih, Alaüddevle Bey'i daha güçlü bir ordu ile Dulkadir Ülkesine gönderdi. 1480'de Elbistan'a ulaşan Alaüddevle, kardeşi Şahbudak Bey'i yenilgiye uğratarak Dulkadir Beyi oldu. Şahbudak Bey ise Mısır'a sığındı. Alaüddevle'ye mağlup olan ve Mısır'a kaçan Şahbudak'ın Dulkadir Beyliği 8 yıl 8 ay sürdü. Şahbudak Bey, Alaüddevle'nin Memluklarla da yakın ilişki kurmasından sonra Şam'da zindana atıldı böylece Dulkadir ülkesini ele geçirme umutları sona erdi ve akıbeti de meçhul kaldı.

Alaüddeve (Bozkurt) Bey 1480–1515

Alaüddeve Bey'in Fatih Sultan Mehmet'in yardımı ile Dulkadirli tahtını ele geçirmesi, zaten bozulmaya başlamış olan Osmanlı Memluk ilişkilerini daha da gerginleştirmişti. Fatih'in son seferini yapmak amacıyla Gebze'de ordusunu topladığında, amacının Mısır üzerine yürümek olduğu tahmin edilmekteydi. Ancak onun burada ölümüyle son seferi yarım kaldı. Fatih'in ölümünden sonra Alaüddeve Bey, izlediği politikalarla hem Osmanlılarla hem de Memluklarla dostça geçinmeye çalışarak beyliğini uzun yıllar korumayı başardı. O takip ettiği siyasetle Memluk tehlikesini giderdi. Memluklara "*kendisinin kardeşinden daha bağlı ve itaatkâr olduğunu*" bildirerek Sultan Kayıtbay'ı yatıştırmayı başardı. Alaüddeve'nin itaatinden emin olan Memluk sultanı, Şahbudak Bey'i Şam Kalesi'ne hapsedirdi.

Bununla beraber Alaüddeve Bey, Mısır sultanına karşı davranışının Osmanlılar tarafından yanlış anlaşılması için yeni padişah II. Bayezid ile dostluk münasebetine girişmeyi de ihmal etmedi. II. Bayezid ile Cem Sultan arasındaki taht kavgası sırasında Osmanlı ordusu Konya üzerine yürüdüğünde, II. Bayezid Alaüddeve'ye başvurarak ondan ülkesinden geçme ihtimaline karşı kardeşi Cem'i yakalamasını istedi. Ancak o, buna teşebbüs ettiyse de Cem'in Mısır'a kaçması nedeniyle başarılı olamadı. Cem'in Mısır'dan dönüp Karamanoğlu Kasım Bey'le birlikte isyan ederek Osmanlı tahtında yeniden hak iddia etmesi üzerine Sultan II. Bayezid, Alaüddeve'den yardım istedi. Karaman'a kadar giden Alaüddeve, Cem'in Rodos şövalyelerine sığınması üzerine onu yakalayamadan Elbistan'a geri döndü.

II. Bayezid Karaman Beylerbeyliğine oğlu Abdullah'ı tayin etmişti. Konya ve çevresinden bazı ahali Dulkadir ülkesine göç etmişti. Dulkadir Bey'i bunlardan vergi almaya kalkışınca Osmanlı devleti ile arası açıldı. Ancak daha sonra iki taraf arasında bu sorunun dostça halledildiği görülmektedir.

Alaüddeve Bey 1483'te Memlukların elinde olan Malatya'yı kuşattı. Osmanlıların desteği ile olan bu kuşatma Memluk sultanının Cem Sultan'ı desteklemesine bir cevaptı. Sultan Kayıtbay Alaüddeve'yi cezalandırmak için derhal harekete geçti. 1484'te Elbistan'a saldıran Memluk ordusu Alaüddeve tarafından mağlup edildi. Bunun üzerine Kayıtbay Emir Timraz komutasında yeni bir ordu gönderdi. Alaüddeve II. Bayezid'den yardım istedi. Yakup Paşa komutasında Alaüddeve'ye yardım için yollanan Osmanlı ordusu harekete geçti. Halep valisi komutasındaki Memluk ordusu Maraş'ı tahrip ettikten sonra Elbistan'a girmişti. Hurman Kalesi üzerinden Elbistan'a doğru hareket eden Osmanlı ordusunun geldiğini haber alan Memluk ordusu, Halep'e doğru harekete geçmişti. Ancak bu ordunun önü Alaüddeve Yakup Paşa tarafından kesilerek mağlup edildi. Memluk ordusunun ileri gelenlerinin çoğu ya esir edilmiş ya da öldürülmüştü. Buradan Malatya'ya doğru ilerleyen Osmanlı ordusu, Timraz komutasında Memluk ordusu tarafından pusuya düşürülerek mağlup edildi. Esir edilen Osmanlı askerleri Suriye'ye götürülerek teşhir edildi. İki büyük devlet arasında Dulkadirliiler yüzünden savaş çıkmıştı. Kayıtbay, İstanbul'a elçi göndererek barış teklif etti. Kayıtbay'ın amacı Alaüddeve'yi yalnız bırakmak olduğu için onun üzerine de bir ordu

göndermişti. Ayrıca hapiste tutulan kardeşi Şahbudak Bey de serbest bırakılmıştı. Memlukların niyetlerini anlayan Osmanlılar, ordularını Çukurova'ya göndererek Adana ve Tarsus'u alıp savaşı başlatmışlardı. Bunun üzerine Alaüddeve'nin için gönderilen Memluk ordusunun yönü değiştirilerek Özbey komutasında Çukurova'ya yollandı. Seyhan Nehrinin iki yakasında Karagöz Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile Özbey komutasındaki Memluk ordusu savaşmak için beklerken, Alaüddeve Osmanlı paşasına haber göndererek kendisi gelinceye kadar beklemesini istemişti. Ancak Alaüddeve va'd ettiği yardımı yapmamış ve Memlukların ani baskınına uğrayan Osmanlı ordusu yenilmişti. Adana, Tarsus ve bütün Çukurova Memlukların eline geçmişti. Bunun üzerine Alaüddeve, Kayıtbay'a barış amacıyla başvurduysa da o buna kulak asmadı. Alaüddeve kendisi yüzünden çıkmış olan savaşta tarafsız kalmak istiyordu.

Bu arada Osmanlılar Hersek oğlu Ahmet Paşa komutasında Memlukların üzerine yeni bir kuvvet yollamışlar ve Alaüddeve'den yardım istemişlerdi. Ancak o işi ağırdan aldı. 1486'da Adana'da Hersekoğlu Ahmet Paşa tarafında idare edilen Osmanlı Ordusu ile Özbey komutasındaki Memluk ordusu arasında cereyan eden savaşta Osmanlılar bir kez daha yenildiği gibi Hersek oğlu Ahmet Paşa da esir edildi. Alaüddeve Özbey'i aracı koyarak yeniden barış teklif etmişse de Kayıtbay bunu da reddetti. Bu arada Osmanlılar da sadrazam Davut Paşa komutasında yeni bir orduyu Çukurova'ya yollamışlardı. Önceleri Osmanlıların yardım davetine ilgisiz kalan Alaüddeve bu kez yardım etmeye karar verdi. Alaüddeve Osmanlı ordusunu isyan eden Karamanlıları cezalandırmak amacıyla onların üzerine yürümeye teşvik etmişti. Neticede Karamanlıları cezalandıran Osmanlı ordusu Memluklarla karşılaşmadan Sultan Bayezid'in yanına dönmüş ve Alaüddeve de Maraş'a gitmişti.

Memluklar tarafından Suriye'de hapisanede tutulan Şahbudak Bey, 1487'de buradan kaçarak II. Bayezid'e sığınmış ve kendisine Vize Sancak beyliği verilmişti. 1488'de Osmanlı ordusu Memlukların üzerine yeniden sefere çıktı. Hadım Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Çukurova'ya girerek Adana ve Tarsus'u aldı. Bu arada Memluk ordusunun Osmanlı ordusu üzerine geldiği haberi gelince, Alaüddeve'den yardım istenmişti. Ancak Alaüddeve, Memluk ordusunun kendi üzerine geldiğini iddia ederek yardım göndermedi. Oysa Memluk ordusu Çukurova'ya girerek Osmanlı ordusunu mağlup etmişti. Memlukların bu başarısı üzerine Alaüddeve kızını Memluk komutanı Özbey'in oğluna vererek onlarla dostluk kurmak istedi. Bu duruma kızan II. Bayezid, Şahbudak Bey'i Dulkadir tahtına geçirmeye karar verdi. 1489'da Osmanlıların yardımını ile Dulkadir topraklarına giren Şahbudak Bey, Kırşehir'de vali olarak bulunan Alaüddeve'nin oğlu Şahrüh'u yakalayıp gözlerine mil çekti. Buna karşılık Alaüddeve de onun oğlu Feyyaz'ı yakalamış ve gözlerine mil çektirmişti. Bundan sonra Alaüddeve ile karşılaşan Şahbudak Bey yenilerek Mısır'a kaçtı, oradan da sürgüne gönderildi.

Alaüddeve Bey'in diğer bir kardeşi Abdurrezzak Bey, Memluk sultanı tarafından Hama komutanlığına atanmıştı. Her zaman hem Memluklar hem de

Osmanlılar, yönetimde bulunan Dulkadir beyinene karşı aileden başka bir kişiyi yanlarında tutarak onu kullanmak isterlerdi. 1490'da Alaüddevle Bey, Osmanlılara karşı Memlukları kışkırtmaya başladı. Sultan Kayıtbay da İstanbul'a bir elçi göndererek Osmanlılarla barış yolları aramasına rağmen, Sultan II. Bayezid Mısır elçisini tutuklatmıştı. Bunun üzerine Özbek komutasındaki Memluk ordusu yeniden Çukurova'ya yönelmişti. Alaüddevle Mısır komutanı Özbek'i karşılayarak onu Kayseri'yi almaya teşvik etti. Osmanlı ordusunun harekete geçmesinden dolayı Kayseri'yi kuşatmaktan vazgeçen Özbek, Niğde, Ereğli ve Karaman'ı yağmalayıp geri dönmüştü. Bu arada iki taraf arasında savaş olma ihtimali iyice artınca, Mısırlılar Alaüddevle Bey'den yardım istemelerine rağmen o iki taraf arasında tarafsız kalmayı tercih etti. II. Bayezid Memluklara karşı sefere çıkmıştı. Ancak Tunus Emiri'nin araya girmesiyle iki taraf arasında barış yapıldı. Alaüddevle de Osmanlılara elçi gönderip af dileyerek barış yaptı.

Kayıtbay'ın 1492'de ölümünden sonra Memluk emirleri arasındaki çekişmeden ülke zayıflamıştı. Memluk komutanlarından Akbirdi bağımsız bir devlet kurmak amacıyla Suriye'ye kaçmıştı. Bu emire yardım eden Alaüddevle yine Memluk devletine karşı cephe almış oldu. Ancak Akbirdi ile birlikte Dulkadir kuvvetleri de mağlup edilmiş ve Alaüddevle'nin iki oğlu da savaş meydanında öldürülmüştü.

II. Bayezid ile dostça ilişkiler kuran Alaüddevle Osmanlı ordusuna yardım da gönderdi. Dulkadir kuvvetleri Osmanlıların Modon seferine katıldılar. Karamanoğulları 1500'de Karaman'da ayaklanma çıkıp, Karaman neslinden gelen Mustafa Bey'i tahta çıkarmışlardı. Alaüddevle Bey, Karamanoğullarına karşı Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Şahruh Bey'i gönderdi. Ancak Osmanlı ve Dulkadir kuvvetleri asilerin çokluğundan dolayı geri dönmüştü. Alaüddevle Bey Osmanlı ve Memluk Devleti arasında muvâzeneli bir politika izlemekteydi.

Alaüddevle Bey zamanında Dulkadir Beyliği'ne karşı doğuda büyük tehlike belirmişti. Akkoyunluların zayıflayıp yerlerini Safevilerin alma mücadelesi sırasında, Alaüddevle Akkoyunluların yanında yer aldı. Bu sırada Maraş bölgesinden pek çok Türkmen unsuru İran'a giderek Şah İsmail'e sığınmıştı. Dulkadirlilere bağlı Bayat ve Avşar boyları İran'a doğru çekilmişlerdi. Akkoyunlu hükümdarı Rüstem Bey, Şah İsmail'i yakalamak istediğinde, onu Erdebil'de hekimlik yapan Dulkadirlilerden Aba adındaki bir kadın saklamıştı. Bu kadın Şah İsmail'i babasının müritlerine teslim etmişti. Bu Dulkadirli kadın Rüstem Bey tarafından ele geçirilerek Tebriz meydanında asılmıştı. Uzun yıllar saklandıktan sonra ortaya çıkan Şah İsmail'in Anadolu'da dedesi ve babası tarafından önce sünî iken sonra Şîî karaktere sokulan tarikatları sebebiyle epey taraftarı olmuştu. Dulkadir halkından da Şiiliğe meyilli olanlar vardı. Şah İsmail 1500'de Erzincan yakınlarında Sarıkaya'ya geldiğinde bunu duyan Şiiler ona koşmuştu. Hatta Dulkadir elinde düğünü yapıp gerdeğe girmeye hazırlanan bir genç dahi Şah'a koşmuştu. 1500'de Şah İsmail Şirvanşahlar ve Akkoyunluları yenerek şahlık tahtına oturdu.

Şah İsmail'in yanına gidenlerin çoğu Bozok, Elbistan ve Maraş civarından Türkmenlerdi. Alaüddevle bu duruma kayıtsız kalmaktaydı. Ancak Safeviler, Dulkadirliiler için büyük bir tehlike olmuştu.

Dulkadirliilerin Diyarbakır, Urfa ve Mardin Civarındaki Faaliyetleri

1473 yılındaki Otlukbeli savaşından sonra Akkoyunlu Devleti'nin Orta Anadolu ve Dulkadirliiler üzerindeki baskısı sona ermiştir. XV. Yüzyılın sonlarında ise Akkoyunlu-Safevi mücadelesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir otorite boşluğuna sebep oldu. 1478 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın ölümü üzerine Akkoyunlu şehzadeleri arasında taht kavgaları başladı. Hem güneydoğuya doğru sınırlarını genişletmek hem de Akkoyunlu ülkesinde nüfuzunu artırmak isteyen Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey (1479–1515), kendisine sığınan Akkoyunlu şehzadesi Murat'ı destekledi. Dulkadirlerin son hükümdarı olan Alaüddevle Bey, kurnaz ve akıllı bir kişiydi. O Fatih'in desteğini elde ederek Dulkadir tahtını elde etmeyi başarmıştı. Bir süre sonra üzerinde Osmanlı baskısını hissetmeye başlayınca Memluklara yanaşmaya başladı. Ancak Alaüddevle Bey hâkimiyet sürdüğü müddetçe her iki devlete yakın görünerek onları gücendirmemeye özen gösterdi. Böylece onun bölgede dengeleri hesaba katarak sürdürdüğü politika uzun yıllar hâkimiyetini devam ettirmesini sağladı. Ayrıca Osmanlı gibi büyük bir güç karşısında beylüğünü koruyarak onun ömrünü uzatmıştır.

Bu sırada İran'da Şii Safevi Türk Devleti'nin ortaya çıkışı, hem Akkoyunluları hem de Dulkadirliileri olumsuz şekilde etkiledi. Dulkadir ülkesinde bulunan Şîi unsurlar İran'a giderek Şah İsmail'e iltihak ediyorlardı. Maraş, Bozok ve Elbistan bölgesinden de birçok Türkmen, Şah İsmail'e katılarak onun güçlenmesini sağladı. Bu duruma Dulkadir Bey'i Alaüddevle kayıtsız kaldı. Şah İsmail 1501 yılında Safevi Devleti'ni kurduktan sonra Doğu Anadolu Bölgesi'ne doğru hudutlarını yaymak istedi. Anadolu'da destek bulabilmek için Alaüddevle'ye yaklaşarak onun kızı Benli Hatun'u istedi. Dulkadir Beyi önce kızını Şah İsmail'e vermeyi vaadetmesine rağmen sonradan onun Şiiiliğini bahâne ederek reddetti. Bu durum karşısında Şah İsmail Alaüddevle'yi cezalandırmak üzere harekete geçti. Aslında iki tarafın karşı karşıya gelmesi bir kız alıp vermekten öte, Alaüddevle Bey'in Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Akkoyunlu ülkesini elde etmek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Bu amacını gerçekleştirmek isteyen Alaüddevle, Şah İsmail'in takip ettiği Akkoyunlu Elvent'e yardım etmek istemiştir. Şah İsmail, Elvent'in üzerine yürüyerek onu kaçırmış, arkasından da takip etmişti. Elvent önce Bağdat'a sonra da Diyarbakır'a kaçmak zorunda kaldı.

Şah İsmail diğer bir Akkoyunlu şehzadesi olan Murat'ın üzerine yürüdü. Daha önceleri İsfahan ve Fars'tan kovulan bu Akkoyunlu şehzadesi Murat Hemedan'da yenilerek Şiraz'a gitmiş ve oradan da Bağdat'a kaçmıştı. Bağdat'ta Akkoyunlu tahtına çıkarılan Murat, üzerine gelen Şah İsmail'e karşı

tutunamayarak Irak-ı Arab valisi Barik Beg Purnak ile Halep şehrine, oradan da Alaüddeve Bey'in yanına Maraş'a kaçtı. (1503)

Safevi hükümdarı Şah İsmail Bağdat'ı zapt ederek Diyarbakır taraflarını tehdit etmeye başladı. Alaüddeve Bey Şah İsmail'e karşı Osmanlı hükümdarı II. Bayezıt'tan yardım istedi. II. Beyazıt Alaüddeve Bey'e yardım etmek şöyle dursun başarısından dolayı Şah İsmail'i tebrik etti. Alaüddeve Bey ise bu durum karşısında, Şah İsmail'e vermeyi vaat ettiği kızı Benli Hatun'u Akkoyunlu Murat'a vererek ona yardım etti. Murat Alaüddeve'den aldığı yardımla Şah İsmail'in ayrılmasından sonra Bağdat'ı yeniden ele geçirdi.

1505 yılında Akkoyunlu Elvent'in Diyarbakır'da ölümü üzerine, yerine kimin geçeceği konusunda Akkoyunlu emirleri arasında tartışma başlamış ve onlardan bir kısmı Elvent'in divan beyi Emir'i; diğer bir kısmı da Alaüddeve Bey'in yanına kaçmış olan Göde Ahmet oğlu Zeynel'i Diyarbakır'da tahta çıkarmak için çağırıyorlardı. Bunun üzerine Alaüddeve Bey büyük bir kuvvetle Zeynel'i Diyarbakır'a gönderdi. Dulkadir kuvvetlerine Alaüddeve Bey'in oğullarından Şahruh ve Ahmet, kardeşi Abdürrezzak ile onun oğulları Hamza ve Hüdadat komuta ediyordu. Ayrıca daha birçok Dulkadir şehzadesi de bu sefere iştirak etmekteydiler. Dulkadir ordusunun başında Abdürrezzak bulunuyordu.

Akkoyunlu Zeynel ile birlikte Diyarbakır'a gelen Dulkadir kuvvetleri bu şehri ele geçirerek çevredeki diğer şehir ve kalelere doğru harekete geçtiler. Diyarbakır'ı Zeynel'e terkeden Dulkadirliler Ergani kazasını alarak etraftaki birçok köyü ele geçirdiler. Bu sefer sırasında Egil'in Merdasi Emiri Lala Kasım b. Şah Muhammed, Atak'ın Zaraki Emiri Ahmad b. Mir Muhammed, Silvan'ın Süleymani Emiri Mir Diyadin b. Mir İbrahim gibi yerel beyler Dulkadirlilere iltihak ettiler. Hasankeyf şehri de Dulkadirlilerin eline geçti. Dulkadirliler Egil'i Abdal Bey'e, Selim Kalesini ise Selimoğlu'na teslim ettiler. Abdürrezzak'ın oğlu Hudadad Silvan, diğer oğlu Hamza ise Savur şehirlerinin başına getirildi. Bu arada Alaüddeve Bey'in oğlu Şahruh da Mardin'i kuşatıyordu. Dulkadirliler; Mardin, Diyarbakır ve Urfa mıntıkalarında büyük bir harekâta girişmişlerdi. Mardin'de Lala Murat, Lala Dilcan, Elvent Bey'in Lalası, Keteoğlu Ali gibi şehrin ileri gelenleri Dulkadirlilere itaat ettiler. Bölgedeki diğer şehirler gibi Mardin de teslim olmak zorunda kaldı. Şehre Kul Yunus komutasında 300 kişilik bir Dulkadir garnizonu yerleştirildi. Mardin'den ilerleyişlerine devam eden Dulkadirliler, Karabey oğlu Abdi'yi Sincar'a gönderdi. Abdi Cizre-i Mevsil'e kadar fetihlerde bulundu.

Bu sırada Dulkadir kuvvetlerinin bir kısmı da Urfa'yı kuşatıyordu. Alaüddeve Bey'in oğlu Şahruh da bu kuşatmaya katılmak için Urfa'ya geldi. Dulkadir öncü birliklerinin kumandanı Yunus Bey Urfa'ya yardıma gelen Mevsilli Türkmenlerinden Halil Sufioğlu Yusuf Bey'i mağlup etti. Alaüddeve Bey'in diğer oğlu Ahmet ise Mevsilli Türkmenlerini Halep'e kadar kovaladı. Şahruh Bey ise babası Alaüddeve'ye, bütün bu bölgelerin ele geçirildiğine dair bir ferman yolladı. (1505)

Urfa'yı ele geçiren Dulkadirîliler, Diyarbakır'ı Zeynel'e vermişlerdi. Ancak Zeynel'in Diyarbakır'daki hâkimiyeti kısa sürdü. Zeynel, halk tarafından seilmeyen bir kişiyi Diyarbakır Valiliği'ne atayınca, Elvent Bey'in divan beyi Emir Bey, Vali Abdülhay'ı öldürüp şehri ele geçirdi. Zeynel ise Alaüddeve Bey'e sığındı. Alaüddeve Bey ise Diyarbakır'ı ele geçiren Emir Bey'i kendisine bağlanmaya çağırıyordu. Bu durum Alaüddeve Bey'in amacının, buradaki Akkoyunlu hâkimiyetinin sürmesi değil de, bölgenin kendi hâkimiyetinde kalması olduğunu göstermektedir. İran'da hâkimiyetini sağlamlaştıran Şah İsmail'in, Dulkadirîlilere karşı kini râkibi Akkoyunluların Alaüddeve tarafından desteklendiği haberini alınca büsbütün arttı. Üstelik bu sırada Dulkadirîlilere gönderilen Safevi elçisi Ustacalu Oğlan Emet, Alaüddeve Bey tarafından hakarete uğramış ve Gökgözlü'de hapsedilmişti.

Şah İsmail Dulkadirîlilere bir ders vermek ve onları cezalandırmak amacıyla büyük bir sefere girişti. II. Bayezit'tan Dulkadir ülkesine girmek için, Osmanlı topraklarından geçme izni isteyen Şah İsmail'in isteği kabul edilince Elbistan'a kadar ilerledi ve Dulkadir ülkesini yakıp yıktı. Dulkadir hükümdarı Alaüddeve Bey, Osmanlı ve Memluklardan yardım istemesine rağmen kendisine kulak veren olmadı. Turnadağı'na çekilen Alaüddeve Bey, Şah İsmail'le karşılaşmaya cesaret edemedi. Şah İsmail ise onun dağdan inmeyeceğini anlayınca alay ederek ona "Ala Dana" lakabını verdi. Şah İsmail'in bu saldırısı sırasında başta merkez Elbistan ve Maraş olmak üzere, Dulkadir ülkesi ağır bir tahribata uğratıldı. Bu olaydan sonra Dulkadirîliler'in merkezi Elbistan'dan Maraş'a taşındı. Bu sefer sırasında Şah İsmail yakaladığı Alaüddeve Bey'in bir oğlu ile iki torununu öldürmüştür. Diyarbakır'ı ele geçiren Emir Bey de Elbistan'a gelerek Şah İsmail'e itaatini arz etti.

Şah İsmail, Emir Bey'e mühürdarlık ünvanı vererek Diyarbakır Valiliği'ne Ustaclu Muhammed Han'ı getirdi. Bu arada Harput da Dulkadirîlilerin elinden çıkarak Safevilerin eline geçti. Kış aylarının yaklaşması üzerine Şah İsmail Azerbaycan'a döndü. Bunun üzerine Alaüddeve Bey Urfa'ya doğru harekete geçti. Bu arada Akkoyunlu Emir Bey Elbistan'a gelirken Diyarbakır'ı kardeşi Safevi düşmanı Kayıtmaz'a bırakmıştı. Kayıtmaz, şehri Ustaclu Muhammed Han'a terk etmeyi reddetti. Bölge halkı da Safeviler'e karşı direnişe geçtiler. Ustaclu Muhammed Han Diyarbakır önlerinden çadırlarını sökerek Mardin civarına gitmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Kayıtmaz, Şeyh İbrahim Gülşeni'yi Urfa'da bulunan Alaüddeve Bey'e göndererek itaatini sundu. Buna karşılık Alaüddeve Bey de kızlarından birini vermeyi vaat ederek, oğulları Kasım ve Erduvan komutasında Diyarbakır'a takviye güçler gönderdi. Bunun üzerine Ustaclu Muhammed Han, kardeşi Kara Bey'i 800 kişilik bir kuvvetle Diyarbakır'a gönderdi. Arkasından kendisi de Diyarbakır surları önünde görüldü.

1509 yılında Diyarbakır surları önünde birleşik Akkoyunlu ve Dulkadir kuvvetleriyle Safeviler arasında çetin bir muharebe oldu. Cesur ve dirayetli bir komutan olan Ustaclu Muhammed Han birliklerinin az olmasına rağmen büyük bir zafer kazandı. Alaüddeve Bey'in, yiğitliğinden dolayı "Saru

Kaplan” denilen oğlu Kasım ile diğer oğlu Erduvan mağlup edilerek Safeviler’e esir düştüler. Bu iki şehzade derhal idam edilerek kafaları şah İsmail’e gönderildi. Savaş meydanında birçok Dulkadir boy beyi de öldürülmüştü. Ustaclu Muhammed Han Diyarbakır’ı ele geçirerek Kayıtmaz ve içerdeki direnişe devam eden Dulkadirlileri yakalatarak idam ettirdi.

Alaüddeve Bey bu ağır yenilgi ve oğullarının katledilmesine rağmen Urfa ve Diyarbakır’ı ele geçirme sevdasından vazgeçmedi. 1510 yılının baharında oğullarından şahruh ve Ahmet komutasında 14.000 kişilik bir kuvveti Diyarbakır seferine gönderdi. Mardin yakınlarında bulunan Ustaclu Muhammed Han derhal Diyarbakır önlerine geldi. İki taraf arasında cereyan eden bu savaşta da yiğitçe çarpışmalarına rağmen Dulkadirliler bir kez daha yenilmekten kurtulamadılar. Alaüddeve Bey’in oğulları şahruh ve Ahmet ile maiyetinde bulunan 40 kişi esir edilerek derhal boyunları vuruldu. Yakalanan şahruh Bey’in oğulları Mehmet ve Ali ise şah İsmail’in huzuruna gönderildi. şah İsmail bu şehzadelerin hayatlarını bağışlayarak onlara emirlikler verdi. Bunlar 1535 yılına kadar Safevilerin hizmetinde kalmışlar ve bu tarihte Kanuni’nin İrakeyn seferinde Osmanlı hizmetine girmişlerdir.

Alaüddeve Bey’in Urfa ve Diyarbakır bölgesini fethetme politikası bu iki yenilgi üzerine, oğulları ve torunlarından birçoklarının kaybedilmesiyle sona erdi. Oğullarının kaybına çok üzölen Alaüddeve Bey siyah elbiseler giyerek uzun süre yas tuttu ve Müverrih Hasan Rumlu’nun ifadesiyle “*Diyarbakır’a göz dikmenin havanda su dövmek veya soğuk demir işlemek*” olduğunu anladı.

Diyarbakır galibiyetiyle Safevi kuvvetleri Memluk hudutlarını da tepeleyerek Malatya’ya doğru yaklaşmıştı. Alaüddeve Bey kuvvetleri Ustaclu Muhammed Han’ın adamlarını püskürtmeye muvaffak oldu. şah İsmail de bu sırada Memluklulara elçi göndererek niyetinin onlarla çatışmak olmadığını bildirdi. Ortaya çıkan gelişmeler Alaüddeve Bey’in şah İsmail ile yakınlaşmasına sebep oldu. 1511 yılından itibaren Alaüddeve şah İsmail’le yakın dostluk ilişkileri içine girmiştir. Zaten Osmanlı, Memluk ve Akkoyunlu üçgeni arasında denge politikası takip ederek devam ettirilen Dulkadir Beyliği, Safevilerin ortaya çıkışı ve Akkoyunluların zayıflamasıyla, güneydoğuda hâkimiyet kurmaya çalışmış, ancak göröldüğü gibi bunda başarılı olamamıştır. Alaüddeve Bey, Memluk, Osmanlı ve Safevi devletleri arasında denge politikası takip ederek beyliğini sürdürmek istemiş, ama Osmanlılara karşı yürüttüğü ikiyezölü politika onun sonunu hazırlamıştır.

şah İsmail’in ortaya çıkışı ile birlikte, Dulkadir arazisinde yaşayan birçok şii Türkmen topluluğu şah’ın hizmetine katılmışlar ve Safevi Devleti’nde önemli mevkilerde bulunmuşlardır. Ayrıca yukarıda zikredildiği gibi Dulkadir ailesinden şehzadeler de şah’ın hizmetinde görev yapmışlardı.

Osmanlıların Dulkadir Beyliği’ni Hâkimiyet Altına Alması

Safeviler ile mücadelesi neticesinde oldukça güç kaybetmesine rağmen, Ustaclu Muhammed’in Malatya’ya kadar uzanan seferini Alaüddeve durdurmuştu. Safeviler Dulkadirlileri takip etmeleri sırasında Memluk

topraklarına da girmişlerdi. Bu sırada Osmanlı ile savaşmaya hazırlanan Şah İsmail Memlukları karşısına almamak için onlardan özür diledi. Alaüddevle Bey ise Şah İsmail ile bir dostluk anlaşması yaptı. Bu anlaşmaya Memluklar da katılmıştı. Bu yüzden Yavuz, dedesi Alaüddevle'yi Şah İsmail üzerine sefere çağırıldığı halde iştirak etmemişti. Ayrıca o, Yavuz tahta çıktığında onu tebrik de etmemişti.

Alaüddevle Bey, Şah İsmail ile Yavuz arasındaki Çaldıran Savaşı sırasında Osmanlılara yardım etmediği gibi Osmanlı ordusunun artçı birlikleri ne vurarak ordunun iaşelerine el koymuştu. Bundan dolayı Yavuz Çaldıran dönüşü dedesi Alaüddevle'nin işini bitirmeye karar verdi. Çaldıran seferi sonunda Amasya'ya dönen Yavuz, yanında bulunan Alaüddevle'nin yeğeni Şehsüvaroğlu Ali Bey'i Kayseri sancak beyliğine atadığı gibi, ondan Dulkadirlielerin elinde bulunan Yozgat (Bozok) tarafını da ele geçirmesini talep etti. Ali Bey derhal Kayseri'ye gelerek burayı aldığı gibi, Bozok tarafını da ele geçirdi. Yavuz, Alaüddevle'yi koruyan Memluk sultanına meydan okuyordu. Alaüddevle ise Sultan Kansu Gavri'ye başvurarak Osmanlılara karşı yardım istedi. Yavuz, Memluk sultanından Ali Bey'in Dulkadir beyi olarak tanınmasını istedi. Ancak Memluk sultanı daha önce Ali Bey'in babası Şehsüvar'ın Kahire'de asıldığını bildiği için onun oğlunun Dulkadir beyi olmasına karşı çıktı. Memluk sultanı Dulkadir Beyliği'nin artık Osmanlıların eline geçeceğini tahmin ederek beylik üzerinde bir takım haklar talep etti. Ancak Yavuz buna sert cevap verip, Mısır'ı dahi alacağını îmâ etti.

1515'te Dulkadir Beyliği'ne son vermek isteyen Yavuz, haziran ayında harekete geçti. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'yı 30 bin askerle Elbistan'a gönderdi. 1507'de Şah İsmail'in başkent Elbistan'ı yakıp yıkmasından sonra Maraş'ı beyliğinin merkezi seçen Alaüddevle bölgeye gelerek Osmanlı ordusunu durdurmaya kalkıştı. Yavuz Kayseri İncesu'ya gelmişti. Osmanlı donanması da Memlukların Dulkadirli beyine yardımını engellemek için Akdeniz'e açılmıştı. Elbistan üzerinden ilerleyen Osmanlı ordusu Dulkadir Beyliği güçlerini Göksun tarafına doğru sürmüştü. Alaüddevle Ördekli mevkiinde savaşı göze aldı. Göksun ile Afşin arasında hala aynı isimle anılan Ördekli köyünde 13 Haziran 1515'te Sinan Paşa ve Ali Bey komutasındaki Osmanlı ordusu Alaüddevle kuvvetlerini darmadağın etti.

Savaşı kaybeden Alaüddevle Çinçin Bel'inden aşarak her zaman çekildiği Turnadağ'ına çıktı. Yanında ailesi ve çocukları da vardı. Osmanlı ordusu Alaüddevle'yi takip ederek Turnadağ eteklerinde savaşa devam etti. Burada yapılan savaşı kaybeden Alaüddevle öldürüldü. Alaüddevle'nin öldürülüşü ile ilgili farklı rivayetler vardır. Osmanlı askerleri tarafından başı kesilen Alaüddevle'nin yanında bir oğlu ve 30 kadar da adamı vardı. Bu başlar önce Yavuz'a takdim edilmiş bilâhère korku vermek için bunlardan beş tanesi balmumu ile doldurulmuş tenekelerin içine sokularak Mısır'a götürülmüş, Memluk sultanı Kansu Gavri'nin önüne atılmıştır. Buna duruma Memluk sultanı “ *bunlar kefere başı mı ki bana gönderildi*” diyerek hiddetlenmiştir. Alaüddevle'nin başı Mısır'da Kahire mezarlığına defnedilirken, gövdesi de öldürüldüğü Andırın Çuhadarlı Köyü'nde Gökçeli (Gökçebel) denilen mevkiye defnedilmiş olup günümüzde Padişah mezarlığı

olarak bilinmektedir. Ancak onun Maraş Ulu Camii'nin kible tarafında bulunan haziresine (şimdi park) defnedildiği rivayeti de vardır. Ayrıca Elbistan Ulu Camii haziresinde de bir Alaüddeve mezarı bulunmaktadır. Ancak bizim görüşümüz devleti yıkılmış, adamları öldürülmüş ve başı gövdesinden ayrılmış bir beyin 60–70 kilometre uzaktan cesedinin Maraş'a getirilmesi imkânsız görünmektedir. Ayrıca Maraş'ta Aladan denilen tepe üzerinde de Alaüddeve'nin başı için yapılmış bir makam vardır.

Alaüddeve birçok hayır hasenat yapan ve 30'dan fazla cami, medrese, zaviye gibi eserlerin bânisi olan bir beydi. Alaüddeve tebasına adaletli davranması ile de meşhur olmuştu. Onun hazırladığı cezâ kanunnamesi Osmanlıların Maraş'ı fethetmesinden sonra da korunup Osmanlı Kanunnamelerine Alaüddeve Kanunnamesi olarak geçmiş ve yeni ilavelerle Dulkadir Kanunnamesine kaynaklık etmiştir. Maraş'ta Alaüddeve adaleti ve kanunu diye söylenip gelen sözler vardır. Maraşlılar Alaüddeve'yi bir velî insan olarak bilmektedirler. Bundan dolayı Alaüddeve Maraş'ta çok sevilmektedir. Söz konusu mezarlar onun makamları olmalıdır.

Ali Bey 1515–1522

Alaüddeve'den sonra Ali Bey'in Haziran 1515 tarihinde Dulkadirli tahtına çıkması ile beyliğin üzerindeki Memluk nüfuzuna son verilmiş ve Yavuz adına hutbe okutularak Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiştir. Şehsuvar'ın Kahire'de asılmasından sonra oğlu Ali Bey, Osmanlı Padişahı II. Bayezid'in yanına sığınmış ve Yavuz Selim'in tahta çıkışından sonra Trakya'da Çirmen Sancakbeyliği'ne tayin edilmişti. Yavuz Selim'in 1514'te Şah İsmail'e karşı açtığı savaşa katılan, Osmanlı ordusunda keşif ve öncü kuvvetleri komutanı olarak görev yaptı. Çaldıran savaşı öncesi ve savaş sırasında Osmanlılara yararlı hizmetlerde bulundu. Çaldıran zaferinin kazanılmasında büyük rolü olan Ali Bey, Osmanlı kuvvetlerinin öncü birliklerinin komutanı olarak görev yapmıştı. Ali Bey'in yaptığı hiz bu metlere karşılık Yavuz ona 3000 Flori para ile Hersek Ahmet paşa'nın hazineye intikal eden kılıcını da hediye edilmişti. Ayrıca Dulkadir Ülkesi de Ali beye vaat edilmişti.

1515'de Dulkadir Beyi Alaüddeve'nin Turnadağ savaşında mağlup edilmesi ve öldürülmesinden sonra Yavuz, Şehsuvaroğlu Ali Bey'i Dulkadir Beyliği'nin başına getirdi. Kendisine karşı çıkan amcazadesi Şahruh Bey ve diğerlerini bertaraf eden Ali Bey kolayca Dulkadir tahtına oturdu. Ali Bey her fırsatta Osmanlılara yardımdan çekinmedi. Bıyıklı Mehmet Paşa'nın Diyarbakır Seferine 2000 kişi göndererek, Safevilerin Komutanı Karahan'ın mağlup edilmesinde önemli rol oynadı. Ali Bey güney komşusu Memluklarla da iyi geçinmenin yollarını aramaktaydı.

Osmanlıların Alaüddeve'yi ortadan kaldırmasından memnun olmayan Memluk sultanı Kansu Gavri bunu protesto etmişti. Ali Bey Kansu Gavri'ye elçi göndererek onunla dostluk kurmak istemişti. Ancak oradan menfi ya da müspet bir cevap alamamıştı. Bu sırada Alaüddeve'nin kardeşi Abdürrezzak ve oğlu Memluklara sığınmıştı. Yavuz'un Şah İsmail üzerine yeni bir sefer

hazırlığına başladığı bildirilince, Kansu Gavri'de savaşa hazırlanmıştı. Memluk sultanı Abdurrezzak'a yardım ederek para verdi ve onu Dulkadir Beyliği'ni ele geçirmeye teşvik etti. Asi Dulkadir güçleri Türkmenlerden de aldıkları destekle Dulkadir ülkesine doğru yürürken, Kansu Gavri de ordusuyla Suriye'ye gelmişti. Buradan Halep'e gelen Kansu Gavri, Osmanlı Sultanı Yavuz, Şah İsmail üzerine yürürse Abdurrezzak'a yardım ederek onu Dulkadir ülkesine gönderecekti. Ancak Yavuz'un gerçek niyeti Memluklardı. Yavuz Kansu Gavri'ye oyalayıcı haberler göndererek, Elbistan'a geldi. Burada Yavuz'a katılan Şehsüvaroğlu Ali Bey, Antep tarafına ilerleyen Osmanlı ordusuna kılavuzluk yaptı. Bunu haber alan Kansu Gavri Dulkadirli Abdurrezzak'ı Dulkadir Beyi atayarak 5000 kişi ile Antep tarafına gönderdi.

Ali Bey de Osmanlıların öncü kuvvetleriyle Suriye'ye doğru hareket etti. Memluk ordusu ile Osmanlı ordusu 24 Ağustos 1514'te Mercidabık'ta karşılaştılar. Savaşta askerleri ile Memluk ordusunda bulunan Dulkadir güçlerine yüklenen Ali Bey, Şahruh Bey'in oğlu Melik Arslan'ı öldürdü. Osmanlıların galibiyeti ile sona eren Mercidabık savaşından sonra, Yavuz Suriye'ye doğru ilerlerken Ali Bey de onunlaydı. Yavuz'un Suriye'den İstanbul'a dönme isteğine Ali Bey şiddetle karşı çıkarak onu Kahire'ye yürümeye teşvik etti. Osmanlı ordusunun öncü birlikleri ile Ali Bey Gazze üzerinden Bilbis'e girdi. Ridaniye önlerinde Tomanbay'ın ordusu ile Yavuz'un ordusunun savaşında aktif rol oynayan Ali Bey, savaşın kazanılmasında etkili oldu. Şöyleki Osmanlı komutanları doğrudan Memluk ordusu üzerine hücumu savunurken Ali Bey, Mukattam Dağı yönünden gidilerek Mısır ordusunun arkadan çevrilmesi fikrini ileri sürdü. Yavuz onun fikrini kabul etti. Ridâniye zaferinden sonra Kahire'de sokak çatışmalarına bizzat katılan Ali Bey büyük yararlıklar gösterdi. Esir edilen son Memluk sultanı Tomanbay ona teslim edildi. Tomanbay'ı babası Şehsüvar'ın asıldığı Babü'z-Züveyle'de asan Ali Bey böylece intikamını almış oldu.

Mısır seferi sonrası Yavuz İstanbul'a dönünce Ali Bey de beyliğinin merkezi Elbistan'a döndü. Ali bey, Şah İsmail'e karşı gönderilen Osmanlı ordusuna iâşe desteğinde bulundu. Bozok Türkmenlerinden olan Celal, Şah Veli unvanıyla Tokat'ın Turhal Kazası'nda büyük bir ayaklanma başlattı. Başlangıçta Celal hem Dulkadir güçlerini hem de Osmanlı askerlerini mağlup etti. Osmanlı komutanı Şadi Paşa'yı yenen ve Dulkadirlilerden de Zünnun'u öldüren Celal'in şöhreti arttı. Yavuz Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı Celal'in üstüne gönderdi. Ayrıca Ali Bey'e, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya ve Rum Beylerbeyi Şadi Paşa'ya da harekete geçmeleri emrini verdi. Ali Bey, Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden Celal ve isyancıların üzerine yürüyerek onları ağır bir yenilgiye uğrattı. Ali bey bu mücadelede büyük yararlıklar gösterdi. Yakalanan Celal, Ali Bey tarafından başı kesilerek öldürüldü ve başı Padişah'a gönderildi. Ali Bey'in bu başarısından dolayı Ferhat Paşa onu kıskanarak kin duydu.

Yavuz Selim'in ölümünü fırsat bilip Şam'da ayaklanarak isyan eden Şam valisi Canberdî Gazali isyanının bastırılmasında da (27 Ocak 1521) Ali Bey'e görev verildi. Ferhat Paşa'ya yardım etme görevi verilen Ali Bey, Dulkadir kuvvetleri ile Canberdî Gazali üzerine yürüdü. Şam'dan Halep'e

gelen Canberdî 20 bin kişi ile şehri kuşattı. Şehsüvaroğlu Ali Bey, Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden Canberdî tarafından kuşatılan Halep valisi Karaca Bey'e yardıma koştu. Ali bey Canberdî kuvvetlerini dağıttı. İsyancı vali Şam'a kaçtı. Bu arada bölgeye yetişen Ferhat Paşa Ali Bey ile birlikte Canberdî Üzerine yürüdüler. Şam yakınlarında Mastaba'da sıkıştırılan Canberdî yapılan savaşta öldürüldü. İsyanın bastırılmasından sonra Ali Bey Memleketi Maraş'a dönerken, Ferhat Paşa Kayseri'ye dönmüştü. Ali Bey'in gösterdiği başarılar Ferhat Paşa'nın ona karşı kinini gittikçe artırmıştı. 1521'de Kanuni'nin Belgrad seferi sırasında Ali Bey'e Osmanlıların Doğu sınırlarını koruma görevi verildi. Ali bey bu işin de üstesinden başarı ile geldi.

Ali Bey Osmanlılara tabi bir beyliğin hükümdarı gibi hareket etmekteydi. Ancak Osmanlılar onu bir sancak beyi olarak görmekteydiler. Bu durum da bir iki başlılık ortaya çıkmıştı. Dulkadir ülkesinden Ali Bey'in tebaası olan bazı şahıslar onun kendilerine baskı ve zulüm uyguladığını iddia etti. İstanbul'da Ali Bey ve maiyetini Artova'da büyük bir ilgi ile karşılayan Ferhat Paşa ona bir ziyafet hazırlattı. Ferhat Paşa, ziyafet sonrası Ali Bey ve oğullarını maiyeti ile birlikte katletti. Ali Bey'in başı kesilerek Rodos seferine çıkan Kanuni'ye ulaştırıldı.

Osmanlı Devleti'ne canı gönülden hizmet etmiş olan Ali Bey'in katledilmesi Dulkadir Ülkesinde derin bir hüzne sebep oldu. Bundan dolayı Anadolu'da " Osmanlı yiğit basandır" sözü ortaya çıktı. Ali Bey'in öldürülmesindeki gerçek sebep şudur: Osmanlı, toprakları arasında bağımsız ya da kendine bağlı başına buyruk bir devletin yaşamasına izin veremezdi. Dulkadir Beyliği 1522'de kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmış oldu.

Osmanlı Döneminde Dulkadir Ailesi

Siyasi tarih kısmında da görüldüğü üzere Dulkadirliler geniş bir aileydi. Göçebe bir Türkmen devleti olmaları hasebiyle hem beyliğe tabi olan Türkmenler hem de bey ailesi arasında nüfus artışının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Dulkadir Beyliği arazisinin ekseriyeti platolardan oluşmaktaydı. Hayvancılık ve tarımın yaygın olduğu ülkede sürekli savaşçı gençlere ihtiyaç vardı. Başta Dulkadir beyleri olmak üzere Türkmenler arasında çok evliliğin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı Dulkadir ailesi çok kalabalıktı. Mesela Süleyman Bey'in kaynakların ima ettiğine göre kız ve erkek olmak üzere yüzden fazla çocuğu olmuştu. Aynı anda Sarayında kırktan fazla beşik sallandığı yazılmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Memluk, Osmanlı ve Safevilerle yapılan savaşlarda hayatlarını kaybetmelerine rağmen geri kalanlar da beyliğin yıkılmasından sonra da varlıklarını sürdürmüşlerdi.

1522'de Artukova'da Şehsüvaroğlu Ali Bey ve başta oğlu Sarı Arslan Şah olmak üzere beş oğlu ve maiyetiyle birlikte katledilmiştir. Osmanlı tarihi kaynaklarının bazılarında Zulkadiriye hanedanının sona erdiği belirtilse de hanedanın diğer üyelerinden aile günümüze kadar intikal etmiştir. Alaüddeve Bey'in oğullarından Şahrüh ve Süleyman Bey'in neslinden gelenler Maraş ve Yozgat'ta varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim'in Doğubayezid'den getirip Maraş'ta çavuşbaşılık verdiği İskender Bey ailesi Bayezitlilerle Dulkadir ailesi arasındaki mücadele erken dönemde başlayıp Kırım harbine kadar devam etmiştir. Maraş'ın güney ve güney doğusuna hâkim olan Dulkadir ailesi ile batı ve kuzey batısına hâkim olan Bayezid ailesi arasında nüfuz mücadelesi devam edip gitmiştir. Maraş'ın bu iki büyük ailesi arasında Kanlıdere sınır olmuştur. İki aile ve taraftarları arasında bu derenin kenarında çatışmalar hiç eksik olmamıştır. Bundan dolayı da buraya Kanlıdere ve üzerinde bulunan Köprüye de Kanlıdere köprüsü denmiştir.

Alaüddeve'nin Diyarbakır ve çevresinde Akkoyunluları kurtarmak ve Safevileri bölgeden çıkarmak amacıyla yaptığı mücadelede oğullarından Sarı Kaplan, Erdivane, Şahruh ve Ahmet'i kaybetmişti. Diyarbakır'da Safeviler tarafından öldürülen Şahruh Bey'in oğlu Mehmet ve Ali ise esir edilip Şah İsmail'in yanına yollanmıştı. Uzun yıllar İranlıların yanında kalan bu şehzadeler Kanuni zamanında 1535'te İrakeyn seferinde Sultaniye şehrinde Osmanlıların hizmetine girmiş olup Muhammed Bey'e Erzurum Ali Bey'e de Çemişkezek sancakları verilmiştir. Ali Bey'e daha sonra Pasin ve Harput sancakları da verildi. Bir süre sonra Kars sancağı da onun uhdesine verildiyse de burada Safevilerle yaptığı savaşta yenilmiş ve bir müddet sonra vefat etmiştir. Muhammed Bey ise üzerine İranlıların gelmesi nedeniyle Rumeli'ye tayin olunmuş ve kendisine Niğbolu ve Köstendil sancakları tevcih edilmiştir. Kendisi Kazanlı kasabasında oturmuş olup 1570'de vefat etmiştir. Onun ölümü ile sancakları oğlu Karahan Bey'e verilmiştir. Ondan sonra da onun oğlu Alâeddin Bey mutasarrıf olmuştur.

Kanuni'nin oğlu Bayezid'in Safevi şahı Tahmas'a sığınması ve arkasından Osmanlılara teslim edilerek öldürülmesinden sonra onun adamlarından olduğu zannedilen Dulkadirli Ahmet Bey İran'a giderek Şahın teveccühünü kazanmış ve İran'daki Dulkadir oymağının içine yerleşmiştir.

1751-52'de Dulkadir ailesinden Mahmut Bey, Kilis malikânesi uhdesinde olan Rişvanzade Süleyman Paşa'ya vekâleten buraya gönderilse de üç ay sonra görevini bırakarak Maraş'a dönmüştür.

XVIII. Yüzyılın sonlarında Dulkadir ailesinin Maraş'ta nüfuzlarının tekrar rttığını hatta Bayezidlerin önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Ailenin ileri gelenlerinden Ömer Paşa Zulkadir Beylerbeyliği'ne tayin edilmiştir. Zulkadirzade Ömer Paşa'dan önce Maraş mutasarrıflığında Bayazidli Numan Bey bulunmaktaydı. Zulkadirzade Ömer Paşa'nın vezir rütbesiyle Maraş Beylerbeyliği'ne tayin edilmesinden sonra Bayezidli Numan Bey'in oğlu Abdullah Bey de Maraş Beylerbeyliği'ni ele geçirmek için Ömer Paşa ile mücadeleye girişmiştir. Ancak devlet Abdullah Bey'in taraftarlarının az olması nedeniyle Maraş Beylerbeyliğinin Ömer Paşa'nın uhdesinde kalmasına müsaade etmiştir.

1788-1789'lu yıllar Osmanlı Devleti'nin hem Avusturya Macaristan İmparatorluğu hem de Rus Çarlığı ile savaş halinde olduğu yıllardır. Osmanlı Devleti Ömer Paşa'dan emrindeki askerlerle savaşa iştirak etmesini istemiştir. Ancak Ömer Paşa'nın işi ağırdan alması üzerine Bayezidli Abdullah Bey

devriye girerek 500 askerle savaşa iştirak edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Ömer Paşa 1500 askerle savaşa iştirak edeceğini ve ayrıca 30 bin kuruş da devlete yardım edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine devlet Ömer Paşa'yı Maraş Beylerbeyliği'nde tutma kararı almıştır. Ancak Ömer Paşa verdiği sözü yerine getirmeyerek savaşa gitmemiştir. Bundan dolayı onun vezirlik rütbesi kaldırılarak Maraş Beylerbeyliği'nden azledilmiş ve Kıbrıs'a sürgün kararı alınmıştır. Ancak Ömer Paşa bir yolunu bularak sürgüne gitmemiştir. İstanbul'a ricacılar göndererek affedilmiş ve Maraş beylerbeyliğine geri dönmüştür. Zulkadirzade, Bayazıdoğlu Abdullah Paşa'yı da padişahın gözünden düşürmek amacıyla kötümüşür. Bu sebepten Bayazıdoğlu Abdulah Bey, Payas tarafından Küçükaliogullarını da yanına alarak Maraş'a saldırıp, çarşı pazarı yağmalatmıştır.

1796'da Ömer Paşa Antep'te Seyyidler ile Yeniçeriler arasında cerayan eden çatışmaları yatıştırmak amacıyla buraya giderken, Karabıyıklı mevkiinde Kılıçlı Aşiretine mensup eşkıyaları tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüş, nâşısı Maraş'a getirilip Bey Camii haziresine defnedilmiştir. Ömer Paşa'nın bir suikasta kurban gittiği anlaşılmaktadır. Onun öldürülmesinden sonra davasını güden olmamıştır. Hazirede yapılan araştırmada otuzdan fazla Dulkadir ailesine ait mezar taşının bulunduğu görülmüştür. Ömer Paşa'nın mezarı olduğunu tahmin ettiğimiz taşın yazıları okunamadığından kesin olarak mezarı tespit edilememiştir. Ancak Dulkadir ailesinin büyüklerinden birçok erkek ve kadının isimlerinin mezar taşlarından isimleri okunmaktadır. Bunların bir kısmı 1920'li yıllara ait olup bir kısmı da 1800'li yıllara aittir.

Dulkadir ailesine mensup olan Mustafa Beyzade İbrahim Bey ise 1800'lerin başında şöhret sahibi olmuştur. Ancak 1815'te (H.1230) Halep valisi Cabbarzade Celeladdin Paşa tarafından Antep'te idam edilmiştir. İbrahim bey'den sonra onun oğlu Hacı Halil Bey ailenin reisi olarak onlardan kalan vakıfları idare etmiştir. O 1848'de (H.1264) kısa olan Maraş Ulu Camii'nin minaresini yükseltmiştir. 1851-52 (1268) vefat eden Hacı Halil Bey'in bibisi yani halası Bayezid ailesinden vezir Süleyman Paşa'nın karısı olup Dîvan kâtibi Kenan Bey'in annesiydi. Hacı Halil Bey'den sonra Dulkadir ailesinden Cumhuriyet döneminde 1948-50 arasında Maraş Belediye reisliği yapan Süleyman Zulkadiroğlu çıkmıştır. Günümüzde ailenin bir kısmı Maraş'ta varlıklarını sürdürmektedirler.

Dulkadirliler Zamanında Sosyal Hayat

Dulkadirlileri yöneten beyler ülkelerinde ya Memluk sultanlarının ya da Osmanlı sultanlarının adına hutbe okutmaktaydılar. Bazende Karaca Bey ve Şehsuvar Bey gibi kendilerini sultan ilan eden beyler olsa da bunlar bu durumu sürdürememişlerdir. Alaüddeve de sultan unvanını kullanmıştır. Şehsüvar ve Alaüddeve Beyler'in para darp ettirdikleri rivayet edilse de bu durum günümüze kadar doğrulanmamıştır. Merkezleri Elbistan ve Maraş olan Dulkadir beylerinin oğulları da çeşitli şehirlerde babalarının adına beylik sürmekteydiler. Dulkadirlilerin Elbistan'da Ulu Camii yanında kale denilen yer ile Maraş'ta Sarayaltı denilen yerde sarayları vardı. Beyler bu saraylarda

oturmaktaydılar. Dulkadir beylerinin sancakları, mehter haneleri ve tablaneleri vardı.

Alâüddeve Bozkurt Bey zamanında gücünün zirvesine ulaşan Dulkadir Beyliği'nin sınırları: *Maraş, Elbistan, Afşin, Göksun, Andırın, Pazarcık, Kayseri, Zamantı (Pınarbaşı), Sarız, Köstere (Tomarza), İncesu, Develi, Ürgüp, Kırşehir, Ankara, Kırıkkale, Keskin, Bozok (Yozgat), Malatya, Darende, Doğanşehir, Harput (Elazığ), Çemişkezek, Besni, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kâhta, Gerger, Diyarbakır, Urfa, Çermik, Runkale (Halfeti), Ayıntap (Antep), Bulanık(Bahçe), Gündüzlü, Amik Ovası, Antakya, Güğercinlik (İslahiye Bölgesi), Trablusşam, Adana, Tarsus, Sis (Kozan), Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli), aruniye (Düziçi), Üzeyr (Payas) ve Ayas'a (Yumurtalık)* kadar genişlemiştir. Yukarıda isimleri yazılı olan yerlerden bazıları Adana ve Tarsus gibi kısa süre Dulkadir hâkimiyetinde kalsa da diğer yerler uzun süre yönetilmiştir. Ayrıca Konya (Ereğli), Çorum, Çankırı ve Sivas gibi yerlere kadar Dulkadir Türkmenleri yerleşmişlerdir. Yaklaşık 100 bin kilometrelik bir yüz ölçme sahip Dulkadir Beyliği topraklarında yaşayan halk Türkmenlerden oluşmaktaydı.

Dulkadirlilerin hâkim olduğu şehirler başta Maraş, Elbistan, Harput ve Malatya olmak üzere Türkmenlerin Anadolu'ya girdikleri ve dağıldıkları yerlerdir. Dulkadir Beyliğini kuranlar Bozokların Afşar, Beydilli ve Bayat boylarına mensup olan Türkmenlerdi. Dulkadir coğrafyasında sadece bu üç boya mensup olanlar değil hemen hemen 24 Oğuz boyuna mensup olan Türkmenleri görmek mümkündür. Dulkadir Beyliği kurulduğu devirde Çukurova bölgesi Kilikya Ermenilerinin kontrolündeydi. Bundan dolayı hem Suriye'den hem de İran ve Azerbaycan tarafından Anadolu'nun iç ve batı kesimlerine göç eden Türkmenlerin yolu Dulkadir ülkesine uğramaktaydı. Bunların bir kısmı Dulkadirlilere karışırken bir kısmı da Batı Anadolu'ya dağılmaktaydı. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Dulkadir ülkesi Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmasından dolayı "Türkmen Deposu" olarak bilinmekte ve böyle anılmaktaydı.

Dulkadirli beylerinin mensup olduğu aile ile halkını oluşturan Türkmenlerin hayatları iç içe olup birbirine benzemekteydi. Bu beyliğin yöneticileri ve halkı konargöçer bir hayat yaşamaktaydı. Beyliğin topraklarının coğrafi yapısı buna müsaitti. Konargöçer hayatının olmazsa olmazları yayla ve kışlaklardı. Dulkadirlilerin yaylaları Maraş'tan başlayarak kuzey ve kuzeybatıda Elbistan'dan Kayseri ve Bozok'a kadar uzanan İç Anadolu bölgesi içinde olup ortalama 1000 metre yüksekliğinde platolar ve 3000 metreye ulaşan yüksek dağlardı. Yine kuzey ve kuzeydoğuda Darende, Doğanşehir, Malatya ve Harput tarafları da benzer özellikleri taşımaktaydı. Dulkadirlilerin kışlakları ise Maraş'tan başlayıp Antakya'ya kadar ulaşan Amik Çukuru ile Maraş'ın doğusunda Narlı ve Pazarcık taraflarıydı. Söz konusu bu kışlaklar 500 metre yüksekliğinde olup Amanos dağlarının duldasında kalmaktaydı. Kışın bu düşük rakımlı yerlerde yaşayan Dulkadir Türkmenleri yaz aylarını da yukarıda bahsi geçen plato ve dağlarda geçirmekteydiler. Dulkadir beyleri de tebaası olan Türkmenler gibi kış aylarını daha ılık bir iklime sahip Maraş'ta yaz aylarını ise daha serin olan

Elbistan'da geçirmektedirler. Bu iki şehrin yanı sıra Halil Bey zamanında Harput da Dulkadir ailesinin oturduğu merkez olmuştur.

Dulkadir Türkmenleri konargöçer hayatının gereği olarak hayvancılıkla ve ziraatla uğraşmaktaydılar. Beyliğin ortadan kalkmasından sonra Osmanlıların da kabul ettiği Alaüddeve Kanunnamesinden, Dulkadir beylerinin tebaalarından nasıl vergi topladıkları anlaşılmaktadır. Dulkadir Türkmenlerinin koyun, keçi, sığır, eşek, katır ve at besledikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında zirâî hayatın gereği olarak buğday, arpa ve pirinç gibi tarım ürünlerinin yetiştirmişlerdir. Dulkadir Türkmenlerinin ülkelerinde at yetiştirilmesine önem verdikleri Memluk sultan ve beylerine gönderdikleri atlardan anlaşılmaktadır.

Dulkadir Türkmenlerinin savaşçı oldukları anlaşılmaktadır. Türkmenler süvârî olup yaya olanları yoktu. Ortaçağ silahlarının her türlüünü kullanırlardı. Son dönemlerde tabanca ve tüfek gibi ateşli silahlar da Dulkadir ülkesinde kullanılmaya başlansa da bu sınırlıydı. Yaşadıkları coğrafi bölgenin gereği olarak halkın savaşçı yapısı sadece erkeler de değil Dulkadir kadınlarında da görülmekteydi. Bunu XV. Yüzyılın ilk yarısında Çukurova'yı gezen Fransız seyyah Bertrandon de la Brequiére yazmaktadır. 30 bin savaşçı çıkararak Dulkadirlerin kadınlardan oluşan savaşçı birlikleri de vardı. Dulkadir beyleri ve Türkmenlerinin bitmek bilmeyen mücadeleciler bir enerjileri vardı.

Siyasi tarih kısmında da görüldüğü gibi Dulkadirler, Osmanlı, Memluk, Timur, Safevi, Karakoyunlu ve Akkoyunlu gibi büyük devletlerle çatışmaktan çekinmediler. Bunun yanında Eratna ve Kadı Burhaneddin devletleri ile Ramazanoğulları ve Karamanoğulları gibi orta seviyede devlet ve beyliklerle de mücadelelerini sürdürdüler. Dulkadir beyleri arka arkaya aldıkları yenilgilere aldirmayarak yeniden kuvvet toplayıp düşmanlarının üzerine saldırdılar. Dulkadirleri yöneten beylerin yarısı Memluk ve Osmanlılarla girdikleri savaşlarda esir edilip öldürülmelerine rağmen onların varisleri yeniden beyliği ve tebaası olan Türkmenleri toparlamayı başardılar. Dulkadir ailesini oluşturan bey ailesi ile onlara bağlı olan Türkmen tebaları arasındaki sıkı bağlılık beyliğin uzun süre yaşamasına neden olmuştur.

Dulkadir Türkmenlerinin en önemli uğraşlarından biri de avcılıktı. Ayrıca onlar komşu beylik ve devletlerin şehir ve köylerine saldırarak eski Türklerde yaygın olan yağmacılık geleneğini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra bir Dulkadir aşireti diğer bir Dulkadir aşiretinin mallarını da yağmalamaktaydı.

Dulkadir beylerinin dikkat çekici bir hususları da onların imârî seven kişiler olmalarıdır. İlk beylerinden başlayarak sonuncu Ali Bey zamanına kadar hâkim oldukları yerlerde birçok hayır müessesesi kurmuşlardır. Bu eserler cami, medrese, zâviye, han, hamam, köprü, mescit, türbe, çeşme, saray ve kale gibi eserlerden oluşmaktaydı. Bu eserlerin yaşaması ve fonksiyonlarını devam ettirebilmesi için de vakıflar oluşturmuşlardır. Dulkadir ülkesi büyük devletlerin istilasına uğramasından dolayı bu eserlerin büyük çoğunluğu yıkılmıştır. Bilhassa 1507'de Şah İsmail'in Elbistan ve Maraş'a kadar uzanan istilası sırasında onun geçtiği yerlerde bulunan başta

bütün camiler olmak üzere Dulkadir beylerinin türbeleri yerle bir edilmiştir. Hatta onların Elbistan'da oturdukları saray da yıkılmıştır. Bundan sonra Alaüddevle Bey Maraş'ı merkez seçerek buradaki sarayında dâimi kalmaya başlamıştır. Alaüddevle Bey'in eski eserlere de özel bir ilgisinin olduğu, zamanında Maraş'ta başta Hititlerden olmak üzere bulunan eserleri bir yerde topladığı rivayet edilmektedir. Evliya Çelebi Maraş'ı ziyaret ettiğinde kalenin kapısında iki aslan ve iki kaplan heykeli gördüğünü yazmaktadır.

Dulkadiroğulları ailesinden Seyit Mustafa Beyin yaptırdığı Bey Camii

En son Dulkadir Beyi Alaüddevlle Beyin yaptırdığı Hatuniye Camii

Bey Camii bitişişindeki Dulkadiroğulları aile mezarlığı

SON DULKADİR BEYİ ALAÜDDEVLE BOZKURT'UN MEZAR YERİ

Maraş ve Elbistan başta olmak üzere Diyarbakır'dan Kırşehir ve Yozgat'a, Hassa ve Kadirli'den Harput'a kadar topraklara hâkim olan Dulkadir Beyliği'nin son beyi Alaüddevele Bozkurt Bey, 1515'de Osmanlı Sultanı Yavuz'un gönderdiği Sinan Paşa komutasındaki ordu ile önce Göksun'da Ördekli mevkiinde sonrada Andırın sınırlarında Turnadağ ile Çığsar Dağı'nda yaptığı savaşları kaybederek kaçtı. Andırın'ın Çuhadar köyü yakınlarına sığındı. Burada Çingilli oğlu adlı bir çoban tarafından hıyanetle, Osmanlılara ihbar edilerek kafası kesildi. Bu çobanın onu saklamak bahanesiyle götürürken, Osmanlıların eline geçmemek için Alaüddevele'nin isteği ile kendisini öldürttüğüne dair bir rivayet anlatılsa da bunun doğru olması mümkün görünmemektedir.

Alaüddevele öldüğünde 90 yaşlarında olup 36 yıldan bu yana Dulkadir Beyi'ydi. Onun başı Göksun'da bulunan Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Yavuz onun başını, bal mumu tenekesi içine koyarak Mısır Memluk Sultanı Kansu Gavri'ye gönderdi. Kahire'ye ulaşan Osmanlı elçileri, Alaüddevele ve oğullarının da kesilen başlarını Memluk sultanının önüne attılar. Memluk Sultanı bu duruma hiddetlenerek "bunlar kefere başı mı ki bana gönderiyorsun" diyerek Yavuz'a sitem etmiştir. Neticede Alaüddevele ve oğullarının başları Kahire mezarlığına defnedilirken, gövdesi Andırın'ın Çuhadar Köyü'nün üst tarafında Gökçebel denilen bir mevkide Kale Kısık'ı denilen bir bölgeye defnedilmiştir. Rivayete göre Alaüddevele kendisini ihbar eden çobana beddua etmiş ve onun neslinden gelenler iflah olmamıştır. Alaüddevele'nin gövdesinin Elbistan veya Maraş Ulu Camiinin hazirelerine (mezarlığı) defnedildiği iddiası doğru değildir.

Alaüddevele Bey; Maraş, Elbistan, Afşin, Kırşehir, Kadirli, Düziçi, Pınarbaşı ve Antep gibi yerlerde camii, medrese ve zaviye olmak üzere otuzdan fazla eser yaptırmıştır. Ancak onun mezarının üzerine bir türbe yapılmasını bırakın, etrafı dahi yapılmamış yapılmışsa da bu gün harap durumdadır. Maraş Ulu cami, Hatuniye camii, Taş Medrese ve Bektutuiye Medresesi (Çınarlı Camii), Elbistan Ulu Camii, Ümmet Baba Camii, Antep'te Alaüddevele Camii, Düziçi Haruniye Camii gibi sayısı elliye ulaşan eser yaptıran Alaüddevele'nin başının bulunduğu Kahire'deki mezarı ne halde bilmiyoruz ama Çuhadarlı Köyü'nde çam ağaçlarının gölgesinde ve tespi

ağacının yanında bulunan mezarı harap bir durumdadır. Bu mezarın bulunduğu köy, 1830'larda Maraş'tan buraya göç edenler tarafından kurulmuştur. Köyün kurucuları Maraş'ın yerli ailelerinden Çuhadarlardır. Ailevi sebeplerden dolayı, Maraş'ı terk ederek buraya yerleşmişlerdir.

Mezar Göçebel denilen bölgenin Kale Kısığı mevkindedir. Padişah Mezarlığı denilen mezarlıkta 20–30 kadar mezar vardır. Üçünün taşı farklıdır. Diğerleri farklıdır. Belli ki üçün biri Alaüddevle'nin, ikisi oğlundur. Diğerleri beylerindir. Tarihte bu mezarlar daha mükemmel yapılmış olsa da bugünkü görüntüsü bundan ibarettir.

DULKADİR ÜLKESİNDEN (MARAŞ) OSMANLI SARAYINA GELİN GİDEN KIZLAR

1337’de Maraş ve Elbistan’da kurulan Dulkadir Beyliği 1522’ye kadar devam etmiştir. Anadolu beylikleri içinde en geç kurulanlardan biri olan bu beylik Osmanlı devletine de en son katılanlardandır. Oğuzların Bozok kolunun Bayat, Beydilli ve Avşar Boyuna mensup olan Dulkadirliler uzun yıllar Osmanlı, Safevi ve Memluklar gibi güçlü devletlerin arasında bağımsızlığını korumuştur. Osmanlıların Anadolu beylikleri içinde bir hanedan olarak kabul ettikleri yegâne beylik Dulkadirlilerdir. Bundan dolayı Bazı Osmanlı Sultanları ve oğulları Dulkadir Beylerinin kızları ile evlenmişlerdir. Dulkadirliler sadece Osmanlılara değil Mısır Memluk Sultanlarına, Akkoyunlu Beylerine ve Eratna devletine de kız vermişlerdir.

Osmanlı sarayına Dulkadirlilerden beş gelin gitmiştir.

1.Sultan Hatun

Dulkadirlilerden Osmanlılara gelin giden ilk kız Yıldırım Bayezid’in (1389–1402) Hanımlarından biri olup “Sultan Hatun” olarak bilinmektedir. Dulkadir Hanedanına mensup Süleyman Şah adlı beylerden birinin kızıdır ve çocukları bilinmemektedir

2.Emine Hatun

Dulkadiroğlu Seveli Bey’in (1386-1399) kızı Emine Hatun’u, Yıldırım Bayezid’in oğlu Çelebi Sultan Mehmet’le evlendirmişti. Çelebi Sultan Mehmet kardeşleriyle giriştiği taht mücadelesi sırasında sürekli Dulkadirlilerden yardım almıştır. Çelebi Sultan Mehmet’le evlenen Emine Hatun’un Dulkadir Beyi Nasıreddin Mehmet Bey’in kızı hatta onun oğlu Süleyman bey’in kızı olduğu yazılıdır. Merhum tarihçimiz Halil Edhem Bey bu karışıklığı aydınlatarak Çelebi Mehmet’e verilen Emine Hatun’un Üçüncü Dulkadir bey’i olan Seveli Bey’in kızı olduğunu ve düğününün 1391’de yapıldığını tespit etmiştir. Çelebi Mehmet’e verilen kızın adı Emine olup Sultan II. Murad dahi bu kadından doğmuştur. Aynı tarihte Seveli Bey büyük kızını da Kayseri ve Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin’e vermiştir

Çelebi Sultan Mehmet, Dulkadirlilerin de desteğini alarak kardeşleri ile girdiği taht mücadelesinden galip çıkarak 1411’de tek başına Osmanlı Devleti’nin başına geçmiştir. Yıldırım Bayezid’in 1402’de Ankara savaşında Timur’a yenilip esir düşmesi üzerine oğulları arasında saltanat kavgası başlamıştı. 1402’den 1411’e kadar devam eden bu karışıklık devrine “ Fetret

Dönemi” denmektedir. Çelebi Sultan Mehmet kardeşi İsa Çelebi ile giriştiği saltanat mücadelesi sırasında Dulkadiroğlu’ndan yardım istemişti. Bu amaçla kazaskerini Dulkadiroğluna göndermişti. Bunun üzerine Dulkadiroğlu Çelebi Sultan Mehmed’e elçi göndermişti. Bu olayı Osmanlı tarihçilerinden biri olan Hoca Saadetdin, Tacü’t-Tevarih adlı eserinde şöyle anlatmaktadır. “ Zulkadiroğlu da aynı şekilde, parlak hediyelerle bir muhabbetname yollayıp dostluğu pekiştirmiş, aralarındaki bağları, yakınlığı iyice geliştirmiş olmak için, akrabalık ilişkileri kurmak yolunda istek göstererek, öz kızını sultanın nikâhına vermiş, nişanlamış bundan sonra da büyük öğünç duymuştu.”

Bu olayı Hoca Saadetdin “ evlilik yoluyla akrabalık kurduğu, bu suretle kendisine bağlamış olduğu Dulkadiroğlu’na mektup gönderip, Musa Çelebi’ye karşı Rumeli’de sefere çıkmak niyetinde olduğundan onun da dostları ve yakınları ile sefere katılması dileğini bildirmişti. Dulkadiroğlu buyruğu can ve baş üstüne diyerek cevaplandırmış ve şöyle yazmıştı:

*Yürekten sadakatle el bağlamışım
Emrini fermanını hep gözlemişim
Varlığı yüce şah, her ne diler ise
Can ve gönülden getiririm yerine*

Yine Hoca Saadeddin Çelebi Mehmet’in Dulkadir beyi ve maiyetini hediyelere boğduğunu belirtmektedir.

Mehmet Çelebi’nin Dulkadir hâkiminin kızı ile evlenme olayını meşhur tarihçimiz İdris-i Bitlisi de Heşt Behişt (Yeni Cennet) adlı eserinde anlatmaktadır. Dulkadir beyinin kızını Sultan Çelebi Mehmetle evlenmesi teklifinde bulunduğunu sultanın da bunu kabul ettiğini izah etmektedir. Sultan Çelebi Mehmet, kayınpederi Dulkadiroğlu’ndan aldığı yardımla Rumeli’ye çıkıp kardeşi Musa Çelebi’yi mağlup etti ve tek başına Osmanlı tahtına oturdu

Osmanlılar doğuda kendilerine karşı en güçlü devletlerden olan Memluklarla aralarında tampon devlet konumundaki Karamanlılar ve Dulkadirlılar ile de evlilik yoluyla akrabalık kurmaya ve dostluklarını ilerletmeye çalışıyorlardı. Nitekim Çelebi Mehmed fetret dönemi sırasında Dulkadirlı Süli Bey’in kızı Emine Hatunla evlenmek istemiş ve bu arzusu hüsn-i kabul görmüştür. Çelebi Mehmed ile Emine Hatun 1403 yılında evlendiği ve bu evlilikten 1404’te II. Murad’ın doğduğu da rivayet edilmektedir.

3. Âlime Hatun:

II. Murat’ın eşi olup Dulkadiroğlu ailesinden bir beyin kızı olup hakkında ve çocuklarının olup olmadığı hakkında bilgi yoktur

4.Sitti Hatun (Sitti Mükrimе Hatun)

Dulkadir Sarayından Edirne’deki Osmanlı sarayına gelin giden en ünlü gelin şüphesiz ki Sitti Hatun’dur. Kaynaklarda adı Mükrimе olarak da geçmektedir. Nasireddin Mehmet Bey’in 40 yılı aşkın saltanatının sona ermesinden sonra onun yerine geçen oğlu Süleyman Bey’in kızı olan Sitti Hatun, Fatih Sultan Mehmet’le evlendirilmiştir. Onun vasıtasıyla Osmanlı

sarayında Maraş giyim, kuşam, yemek ve benzeri kültürün yerleştiği ileri sürülmektedir. Gelin olduktan sonra 18 yıl Edirne’de yaşayan ve orada ölen Sitti Hatun’un II. Bayezid’in annesi olduğu da kabul edilmektedir. Bu evliliğinin sebebi olarak da II. Murad’ın, II. Kosava zaferini kazandıktan sonra Karamanoğullarının bir ihanetini önlemek için Dulkadiroğlu Süleyman Bey’le akrabalık kurmak istemesi gösterilmektedir

II. Murat, oğlu şehzade Mehmet’e (Fatih), Süleyman bey’in kızlarından birini almak için önce görücü olarak Amasya beyi Hızır Ağa’nın eşini Elbistan’a göndermişti. Bu sırada Elbistan Dulkadir Beyliği’nin merkezi olup Süleyman Bey orada oturmaktaydı. Kız beğenilip söz kesildikten sonra da gelini almak için Hızır Ağa’nın hanımının yanına bazı kadınları ve Saruca Paşa’yı katarak göndermiştir. Elbistan’dan mükemmel bir çeyizle çıkan Sitti Hatun, Dulkadir hanedanına mensupları ve beyler tarafından Bursa’ya kadar uğurlanmıştı. Bursa’da ise Osmanlı beyleri, âlimleri, fakihleri, şeyhleri gelini karşıladılar. Oradan Edirne’ye gelmiş ve düğünün gösterişli ve göz alıcı olmasına dikkat edilerek, Anadolu’daki beyler ve komşu hükümdarlar düğüne davet edilmişti. Bu düğün 3 ay çok tantanalı bir şekilde devam etmiştir. Düğünden sonra Şehzade Mehmed ve Sitti Hatun Manisa’ya gönderildi. II. Mehmet padişah olunca, Sitti Hatun’la birlikte Edirne’ye geldi

II. Mehmet’in İstanbul’u fethetmesinden sonra Sitti Hatun Edirne’de kalmaya devam etti. Gerçi Fatih, İstanbul’u fethettikten sonra Edirne’ye dönmüş ve İstanbul’da bir saray yapıncaya kadar orada kalmaya devam etmişti. Sitti Hatun, ölümüne kadar Edirne’de yaşamıştır. Fatih’in ölümüyle Sitti Hatun, II. Bayezid’in izniyle 1484’de burada büyük bir camii yaptırmıştır. Bu camiinin yapılmasından kısa bir süre sonra 1485’te Edirne’de öldü. Camiinin mihrabının önüne gömüldü. Sitti Hatun’un birisi tahtirevan üzerinde diğeri de erkek kardeşleriyle zamanında yapılmış iki resmi vardır. Sitti Hatun’la da evlenirken Fatih gösterişli bir düğün ve nikâh yapmıştı. II. Mehmet Sitti Hatun’la evlenirken gelini almak için Elbistan’a kadar dadıları da gitmişti. Ayrıca Fatih’in eşini Elbistan’a kadar giderek getirenler arasında kalfalardan Merih Bula da vardı.

İlk Osmanlı kaynaklarından biri olan Aşıkpaşazade şehzade Mehmet’in Sitti Hatun’la evlenmesini şöyle anlatmaktadır “ Sultan Murad Han Gazi, Kosova gazasından devletle gelince Edirne’de tahtında karar etti. Bir gün veziri Halil Paşa’ya “ Halil! Kızımı çeyizledim, çıkardım. Şimdi dilerim ki oğlum Sultan Mehmed’i de evlendireyim. Ancak dilerim ki Dulkadiroğlu Süleyman Beğ’in kızını alayım derim. Hem o Türkmen bizimle gayet dostluk ve doğruluk eder” dedi. Halil Paşa “ Nola sultanım! Hem layıktır” dedi. Amasya’da Hızı Ağa’nın hatununu gönderdiler. Yürüdü, Elbistan’a Süleyman Beğ’e vardı. O vakit Süleyman Beğ’in beş kızı vardı. Beşini dahi ortaya getirdi. Hızır Ağa hatunu da kızları görünce beğendiği kızın eline yapıştı.

İki gözlerinden öptü. Oradan sürdü, Hünkâra geldi. Haber verdi, Süleyman Beğ’in itaatini, tevazünü ve kızın eline yapıştığını, güzelliğini, evsafını ve huyunu dedi. Sultan Murad dahi, Hızır Ağa hatununun beğendiği kız kabul etti. Yine tekrar Hızır Ağa Hatununu ve Anadolu’nun ileri gelenlerinin hatunlarını gönderdiler. Kızı almaya Anadolu’dan ileri gelen

beyler birlikte gittiler. Oraya yaklaşıncı Süleyman Beğ'in kendisi karşı geldi. Büyük hürmetler edip dünürleri lütufla kondurdu. Usul ve törelerince ağırladı. İşin sonunda kızın elini alıp Hızır Beğ hatununun eline verdiler. Onlar dahi kızı alıp doğru Edirne'ye getirdiler. Hünkâr, gelinin çeyizi ne ise hepsini gördü. Ve " hele benim türemde bu değildir, hem azdır" dedi. Hünkârın kendisi padişahlara layık bir çeyiz hazırlattı. Gelinin çeyizine nice şeyler daha ekledi. Düğün yaptı ve etrafın padişahlarını davet etti. Ulemayı ve fukarayı topladı. Hepsine padişahın ihsanları sonsuz ve ölçüsüz olarak yetiştı. Gelen ulemaya ve fukara zengin olup gitti. Bu düğün tarihi hicretin 853'ünde (miladi 24 Şubat 1449) Edirne'de oldu."

İlk Osmanlı müverrihlerinden biri Oruç Bey de Sitti Hatun'la Şehzade Mehmed'in evlilik olayınından şöyle bahsetmektedir: "**Sultan Murad Han, Edirne'de oğlu Mehmed'i evlendirdi. Dulkadiroğlu Süleyman beğ'in kızı Sultanzadeyi düğün eyleyip alı verdi. Sonra yaylaya çıktı**" (24 Şubat 1449-13 Şubat 1450)

Bu düğün olayını ilk Osmanlı kaynaklarından biri olan Mehmed Neşri de aynı şekilde anlatmaktadır

Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı Hizmetine giren İdris-i Bitlisi Fatih ile Sitti Hatun'un evlenmesine uzun bir pasaj hazırlamıştır. Olayı ayetlerle, şiirlerle ve kıssalarla izah eden müellif evlilik yaşına gelen şehzade Mehmed'in evlenmesi için Sultan Murad'ın huzuruna devlet erkânının davet edildiğini, onlarla müşavere yapıldığını, herkesin bu evlilik için fikir beyan ettiklerini, hangi kızın seçilmesi için görüşler beyan ettiklerini yazmaktadır. Sultana sunulan tavsiye ve görüşler içinde vezir Halil Paşa'nın fikri münasip görülür. Bu toplantıya katılanların bazılarının Rum güzellerini, kimisi şehzadenin "**hoşunuza giden kadınlarla evlenin**" ayeti gereğince istediği kadınla evlenmesini, kimisi de güzel bir hanedana veya eski soylu bir ailenin kızının alınması gibi görüşler ileri sürerler

Osmanlı tarihçisi Solakzade Mehmet Efendi de Sitti Hatun'la ilgili şu bilgileri vermekte: "Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in bahtiyar cihan padişahına ubudiyetini arz etmesi ve doğruluk ve hulus ile ona bağlanması, iki taraf arasında birbirine karşı hitap ve mükâleme vukua getirmişti. Adı geçen Süleyman'ın beş adet kızı vardı. Sonuncu kızları güzellik bakımından hayret derecesindeydi. Gerçi bu beş pakize kızı da birer yıldız idi. Amma içlerinden birisi hüsn ü cemal ile hepsinden çok ileride idi. O sıralarda mekâm yüce şehzade Sultan Mehmed Han hazretlerine tezvic olundu. Devlet erkânından pek çok kimse, Elbistan'a kadar gittiler. O namus sahibi gelini, tazim ve terkim ile saltanat haremine getirdiler. 853 (1449) baharında nice günler düğünler oldu. Neşe ve sevinç mürettep olmakla, güzel sevinçlere eren düğün ehlinin gönüllerinde olan gam yumakları dağıldı. Üzerlerine dirhem ve dinar saçıldı. Velhasıl bütün halk, kıyasa gelmez padişahın nimetleriyle, onun yüksek ihsanları ile müteselli oldular."

Alman tarihçi Hammer, Fatih'le Sitti Hatun'un evlenmesini şöyle anlatmaktadır. " Yine o sene zarfında Murad oğlu Mehmed'in Zülkadir prensesiyle izdivacını icra eyledi. Bu memleketin Türkmen Beyi olan Süleyman Beğ'in beş kızı vardı. Hızır Ağa'nın haremi bu kızların arasında Osmanlı tahtı varisine bir zevce seçmek için Süleyman Beğ'in nezdine

gönderilerek seçilen prenses -padişah namına olarak – nişan yüzüğünü verdi. Hızır Beğ'in halilesi (zevcesi), gelinin ulaştırılmasına Saruca Paşa ile beraber tekrar Süleyman Beğ'in sarayına gelerek gelini götürdü. Beğ'in ileri gelen memurları gelini cihâzıyla beraber Bursa'ya kadar teşyi ettiler. Bu şehrin kadınları, âlimleri, şeyhleri tantana ile gelinin istikbaline çıktılar. Edirne'de düğün merasimi üç ay sürdü. Mehmed Edirne'den ancak 1450 Kanun-ı Evvelinin nihayetinde hareket ederek Manisa'da hükümetine döndü. Bir ay sonra Murad –kırk dokuz yaşında olduğu halde – ekseriye sefâgahı olan Edirne gölünün bir adasında ve ziyafet esnasında nüzül isabetiyle vefat etti.

Kaynaklarda Sitti Hatun adıyla anılan Fatih'in eşinin gerçek adının Mükrimme Hatun olduğu İznik'de bulunan Eşrefoğlu denilen Şehy Abdullah b. Eşref türbesine ait 890 tarihli vakfiyede “ Mükremehi Hatun elleti Validü'd-eyyid selâtînü'r- Rum ve'l- Acem Sultan Bayezid” yazılı olup Sitti kelimesinin bir unvan olduğu anlaşılmaktadır. Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere Sultan II. Bayezid'in annesi Sitti Hatun olup, bu kadın 1467'de oğlu II. Bayezid'e de ağabeyi Alaüddevle'nin kızı yani yeğeni olan Ayşe Sultanı almıştır

XV. yüzyıl Edirne tarihinde, adı ve sanıyla kesin olarak tanınan Sitti Hatun, kuşkusuz ki, Fatih Sultan Mehmet'in eşi ve Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı olan ve kayıtlarda Sitti Şah Hatun ya da Sitti Sultan adlarıyla anılan Sitti Hatun'dur. Bu Sitti Hatun, Karaca Bevvap Mahallesi (bugünkü Sevindik Fakih Mahallesi), kendi sarayının bahçesinde Sultan Camisi(Sitti Sultan Camisi, Hatuniye Camisi) denilen bir cami yaptırmıştır

5.Ayşe Hatun (Gülbahar Hatun)

Ayşe Sultan: II. Bayezid'in hanımı olup Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in kızıdır (1479–1515) Yani II. Bayezid dayısı Alaüddevle Bey'in kızı ile evlenmiştir. Ayşe Hatun, Yavuz Sultan Selim'in annesi olup, onun Trabzon Sancak beyliği sırasında orada vefat etmiş olup mezarı Trabzon'dadır. II. Bayezid'in eşi olup Yavuz'un annesi Ayşe Hatun oğlunun Trabzon sancak beyliği yaptığı sırada orada vefat etmiş olup türbesinde yanlış olarak Gülbahar Hatun yazılıdır. Oysaki Gülbahar Hatun Fatih'in eşlerinden biridir. Dulkadirlielerin son beyi olan Alaüddevle, Yavuz'un dedesi olup onun tarafından öldürülerek beyliği Osmanlılara katılmıştır. Sultan II. Bayezid ile Alaüddevle arasında çok yakın ilişki vardı. Alaüddevle Memluklara karşı devamlı Osmanlıları destekledi. Bunun nedeni II. Bayezid kayınpederi olmasından kaynaklanabilir. Halil Edhem ve Franz Babinger gibi tarihçiler Ayşe Hatun'un Yavuz'un annesi olduğunu kabul etmektedirler. Ayşe Hatun, 1505'te oğlu Selim Trabzon sancak beyi iken ölmüştür.

Halil Edhem, Ayşe Hatun'un Dulkadir Beyi Alaüddevle'nin kızı olduğunu ve Fatih'in oğlu II. Bayezid'le evlendirildiğini yazmaktadır. Bu evlilik II. Bayezid'in Amasya'da Sancak Beyliği sırasında gerçekleşmiş olup, Yavuz Sultan Selim de 10 Eylül 1470'de orada doğmuştur. Bütün Osmanlı kaynaklarının ittifakla kabul ettiklerine göre Yavuz Sultan Selim'in annesidir. Yavuz'un Trabzon'da sancak beyliği zamanında orada ölmüştür. Ayşe Hatun, yanlış olarak Gülbahar Hatun adıyla anılmakta olup türbesi Trabzon'dadır. Halil Edhem, Ayşe Hatun'un türbesinde Gülbahar hatun yazılmasını bir hata

olarak kabul etmektedir. Merhum tarihçimiz Şehabettin Tekindağ da Halil Edhem'le aynı fikirde olup bu evlilikten dolayı, Fatih'in Memluklara karşı Alaüddeve Bozkurt Bey'i koruduğunu belirtmektedir. Aynı politikayı II. Bayezid de takip etti. Alaüddeve II. Bayezid'e kızı Ayşe sultanı vermiş ve bu evlilikten Yavuz Sultan Selim doğmuştu

II. Bayezid'in Dulkadir Bey'i Alaüddeve Bozkurt'ın kızı Ayşe Sultan'la evlendiğini ve bu evlilikten Yavuz Sultan Selim'in doğduğunu izah eden Halil Edhem bu konuyu ayrıntılı olarak incelemiş ve Trabzon Kitabeleri adlı makalesinde yayınlamıştır. Bu malaleden yola çıkarak Ayşe Sultan'ın diğer adının Gülbahar Hatun olduğunu ve onun da Yavuz'un annesi olduğu ispatlamıştır. Trabzon'daki Gülbahar hatun Türbesinin Yavuz'un annesine ait olduğunu belirterek, Hatuniye diye isimlendirilen İmaret camii'nin batı tarafında olan türbenin üzerinde sülüs yazı ile Farsça bir kitabe bulunmaktadır. İmâret câmii, medresesi, imarethane, şadırvan olmak üzere bütün eserler sultan Selim'in annesinin hayratıdır. Bunlara ait evkaf nezaretinde bir kayıt bulunamamıştır Ancak Trabzon Mahkeme sicillerinde, Katib Çelebi Cihannüma adlı eserinde bilgiler vardır. Evliya Çelebi de seyahatnamesinde Gülbahar Hatun'un yavuz'un annesi olduğu yazılıdır. Bu camii ve türbenin vakıfları vardır. Bazı köylerin gelirleri buraya bağışlanmıştır. Bu cami inşaatı 920" (M.1514)'de tamamlanmıştır. Malum olduğu üzere Sultan Selim Han Amasya'da bir rivayette 872 (M.1467)de diğer rivayette 875'te (M.1470) doğmuş olup babası II. Bayezid'in saltan sırasında 895 (M.1489) senesinde Trabzon'a sancak beyi olarak bulunuyordu

Selim Han 916 (M.1510) senesine kadar 20 sene Trabzon valisi kalmıştır. Bu müddet zarfında Trabzon'da yaptıklarına dair İdris-i Bitlisi ve Sa'deddin (Hoca) bilgiler vermektedirler. Oğlu Sultan Süleyman 900 tarihinde (1494) Trabzon'da doğmuştur. Şehzade Süleyman, 915'te (1509) Kefe'ye vali oldu.

Bu türbede Selim Han'ın annesinin yattığı kesindir. Türbe kitabesinde ne valide-i Selimin medfun olduğuna ve ne de ismine dair hiçbir söz yoktur. Yalnız birinci mısradaki " Bânuy-ı Rum" sözünden türbede bir kadının medfune ve bunun tarih-i vefatı 911(M.1505-1506) senesi olduğunda tereddüt edilemez. Banuy-ı Rum sözünden dolayı onun Rûmuyü'l-asl olduğuna beyan ider. Yani Anadolu'lu prenses suretinde anlamak lazımdır. Nitekim pâdişahan Al-i Osman için " Sultanu'r- Rum tabiri pek müstemeldir

Osmanlı kaynaklarının ekserisi Selim Han'ın vâlidesinin kim olduğunu söylemiyorlar. Yalnız Cenâbi tarihinde Selim Han bahsinde "vülide bi-Medineti-Amasya senete isneteyn ve sebîn ve semânimie ve kanet ümmühü Aişe Hatun menkûhâtü's- Sultâni Bayezid Han min benat-i ba'z-i ümera'it-Türkman ellezine sekenû fi havalî Amasya neşee fi huceri seadeti ve teallem el ulume ve mehhere fil Furuşiyeti ve fennil feraseti ve uyyine lehu imraetü Trabzon ve lem yezel biha ila en çera lehu maabihi ma zekerna" diyor. Kezalik 1019'da (M.16010) vefat eden müverrih Dımaşkî de tahminen aynı beyanda bulunur.

Bu iki müellifin Emir-i Türkman sözünü 1030'da (M.1620) vefat eden Taşköprüzade Kemaleddin Efendi izah ediyor. " Sultan Bayezid Han'ın hatunu Türkmen ümerasından Emir Alaüddeve'nin kızı Aişe Hatun olup Selim

Han'ın valideleridir” Görüldüğü gibi üç müellif de valide-i sultanın ismini Aişe Hatun olmak üzere gösteriyorlar, Trabzon'da Gülbahar Hatun diye maruf olması ise hiçbir vesikaya dayanmamaktadır. Bu durumu iki şık da açıklamak gerekir. Aişe Hatun'un, Gülbahar olarak bir ismi daha vardı ya da kayıtlarda olmayan Gülbahar ismi yanlış olarak yazılmıştır. Fatih türbesinin yanındaki diğer bir türbede Bayezid Sanî'nin validesi binaenaleyh Fatih'in zevcesi olmak üzere malum olan “Gülbahar Sultan” medfunedir. Başka bir kayıтта Tokat'ta validesi namına bina ettiği imaret ve medresenin 21 zilkade 898 tarihli (M.3.10.1493) vakfiyesinde “Li ruhi validetihi el-Merhume el-mağfûrete Gülbahar Hatun” diye musarrıh olmağla valide-i Bayezid'in ismi Gülbahar olduğu tayin eder. Bu böyle olmağla beraber İznik'de kâin Şeyh Abdullah b. Eşref (Eşrefoğlu) türbesi hakkında valide-i Bayezid Han tarafından tanzim ettirilen Evâil Ramazan 890 tarihli vakfiyede “Bayezid Han” ibaresi bulunmakla burada da valide-i Sultan ismi Mükürme Hatun” olarak görülüyor.

Sihhatinde hiç şüphe idilmeyen bu iki vakfiyede aynı valide için iki isme tesadüf olunuyor

3.Şehsüvar Bey'in öldürülmesinden sonra onun yerini kardeşi Şahbudak Bey almıştı, Ancak kardeşi Alaüddevle Bey, Osmanlılara yanaşarak kızı Ayşe Sultanı daha Amasya'da vali olarak bulunan Şehzade Bayezid'e verdi. Ayşe sultandan II. Bayezid'in Selim adında bir oğlu olmuştur ki Yavuz sultan selim'dir. Bu evliliğin 1469'da gerçekleştiği iddia edilmektedir

Diğer Türk Devletlerine Gelin Giden Dulkadir Beylerinin Kızları

Selvi Bey büyük kızını Kadı Burhaneddin Ahmed'le evlendirmiştir. Bu kızdı doğan Zeynelabidin Kadı Burhaneddin'in oğlu olup, Dulkadirilerin yanında bulunmuştur. 1398'te Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine dayısı Nasireddin Mehmet Bey ile birlikte bulunmuş ve 1440'larda vefat etmişti.

Nasireddin Mehmed Bey kızlarından Nefise Hatun'u Sultan Barsbay ile araları açılan Memluk emirlerinden Canibeg Sofi'ye vermiştir. Ona yardım eden Nasireddin Mehmed Bey damadı Canibeg'in Akkoyunlular tarafından öldürülmesi üzerine kızını yanına almıştır. Daha sonra Sultan Barsbay'ın ölümü üzerine tahta çıkan Sultan Çakmak'la bu kızı evlendirmiştir. Nasireddin Mehmed, kendi eliyle kızını Kahire'ye götürmüştür. Şehir dışında büyük bir tören ve saygı ile karşılanan Dulkadir Bey'ine burada kaldığı müddetçe bir saray tahsis edilmiştir. 1449'da Sultan Çakmak'ın eşi Nefise Hatun veba salgınından ölmüştür. Bunun üzerine Dulkadir Beyi Süleyman kızlarından birini Çakmakla evlendirerek akrabalık ilişkilerini devam ettirmek istemiştir. Böylece Fatih ile Çakmak bacanak olmuşlardır. Sultan Çakmak'ın ölümü ile dul kalan bu Hatun, Memluk sultan'ı İnal'ın oğlu Muhammed ile evlenmiştir. Bu kız 1460'da Kahire'de vebadan ölmüştür.

Benli Hatun: Alaüddevle Bey'nin kızıdır. Şah İsmail Benli Hatun'a talip olmuş fakat ona verilmemiştir. Bu Hatun daha sonra Akkoyunlular'ın son hükümdarı Sultan Murat ile evlenmiştir. Benli Hatun Yavuz Sultan Selim'in teyzesidir.

Alaüddeve Bey kızlarından birini Ünlü Memluk kumandanı Emir Özbek'in oğluna vermiştir. Alaüddeve diğer bir kızını da Akkoyunlu hükümdarı Elvend'in divan kâtiplerinden Emir Kayıtmaz'la evlendirmiştir.

Dulkadir Beylerinin Evlendiği Komşu Türk Devlet ve Beyliklerinin Hükümdarlarının Kızları

Dulkadirliler kendileri komşu Türk devletlerinin beyleri ve onların oğullarına kızlarını verdikleri gibi kendileri de bunların kızları ile evlenmişlerdir.

Kadı Burhaneddin'in birinci hanımından olan kızı Habibe Selçuk Hatunla da Burhaneddin'in kayınpederi Şaban Süli (Sevli) Bey evlenmiştir. Kadı Burhaneddin Ahmed'in diğer kızı Hatice (Mısır Hatun)la da Nasreddin Mehmet Bey evlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1988, s.41-42.
- Ahmet Akgündüz, **Osmanlı'da Harem**, Osav vakfı Yay., İstanbul 1995,
- Şinasi Altundağ, *Selim I, İA, C.X*, Eskişehir 1997
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, TTK Yay., Ankara 1983.
- İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Anadolu Beylikleri,
Hoca Sadettin Efendi, Tacü't-Tevarih, C.I, II, (hazr: İ. Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti**, TTK Yay., Ankara 1983.
- Mustafa Güzelhan, **Ayıntap Tarihinden Notlar**, Gaziantep Kültür Derneği Yay., Gaziantep 1959.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "XV. Yüzyılın İlk Yarısı İle XVI. Yüzyılın Başlarında Memlük Sultanlarının Yanına İltica Etmış Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", Belleten, C.XVII, Ankara Ekim 1953, Sayı, 68.
- Halil Edhem, *Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri*, **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, 8. sene, Numro 48, 1 Şubat 1334, s.321-354.
- Halil Edhem, Garbi Anadolu'da Selçukluların Varisleri, Matbaa-i Amire, İstanbul 1926.
- Fuat Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, TTK Yay, Ankara 1999
- İdris-i Bitlisi, Heşt Bihişt, C. II, (Yay. M. Karataş, S. Kaya, Y. Baş), Betav Yay., Ankara trhz.
- Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, (neşr:N. Atsız) tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972.
- Solakzade, **Solakzade Tarihi**, C.I, (neşr: V. Çabuk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- Baron Joeseph Von Hammer Urgstall, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. II, (terc. Mehmed Atâ, yay.: M. Çevik) Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983.
- Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan- Nümâ**, C. I (yay.: M. A. Köymen, F. R. Unat), TTK Yay., Ankara 1987.
- Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344–1398)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1983.
- J. H. Mordtmann, Dulkadirîliler, (Eklemeler: M. H. Yinanç), İA, C.III, Eskişehir 1997.
- M.Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, TT: Yay., Ankara 1992.
- es- Sehâvî, **et-Tibr el- Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk**, Mektebetü'l- Külliyyatü'l- Ezheriye, Kahire Trhz.
- İBN TAGRİBİRDÎ, **en-Nücûmü'z-Zahire Fi Mülükü'l-Kahire**, (Neşr: Muhammed Hüseyin Şemseddin), C.XIII; XIV, Beyrut 1992.
- _____, **Havadisî Duhur Fî Ma'da'l- Eyyamü's-Suhur**, C.I,(845–856) (Editör: William Popper), California 1930.
- İBN TAGRİBİRDÎ, **Havadith Duhûr (1441–1450)** (Arapça'dan İngilizce'ye çeviren: William Popper, Yayınlayan: Walter J. Fischel), New Haven 1967.

OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ

Maraş Yöresinde İlk İsyanlar

Selçuklular döneminden başlayarak Maraş bölgesinde birçok isyan çıkmıştır. Bunlardan ilki 1240 tarihinde Maraş, Antep ve Adıyaman taraflarında çıkan, Tokat-Amasya ve Kırşehir taraflarına kadar uzanan ve geniş bir sahada etkili olan Baba İshak ayaklanmasıdır. Bu isyanı 1253'te Maraş, Elbistan ve Malatya arasındaki dağlık mntikalarda yaşayan Ağaçeri Türkmenlerinin ayaklanması izlemiştir. Bu isyanlara benzeyen diğer bir ayaklanma ise Maraş bölgesiyle pek alakası olmamakla birlikte çıkmasında dinî faktörlerin etkili olduğu 1418 Şeyh Bedreddin başkaldırısıydı. Bu ayaklanma hem siyasi hem de dini yönden Baba İshak ayaklanmasına benzerlik gösterir. II. Bayezid döneminde, 1511'de çıkan Şahkulu ayaklanması dikkate değer olaylardan biriydi. Bu isyan Maraş bölgesini de etkilemiştir. Dulkadir taifesinden olup da Şiiliği benimseyerek Şah İsmail tarafına giden pek çok Türkmen Şahkulu ya da benzer ayaklanmalar da rol oynamıştır. Bundan sonra da Maraş bölgesinde birçok isyan çıkmış, bunların görülmesinde dinî, iktisadî ve sosyal faktörler etkili olmuştur. İsyanların çıkması ve yayılmasında dış etkenlerin de rolünü gözden uzak tutmamak lazımdır. Şahkulu ayaklanmasına Safevilerin verdiği destek bariz bir şekilde ortadaydı.

İlk Celâli Ayaklanması

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Zaferi ile Anadolu'da Şah İsmail tehlikesini önlemiş ve bu zafer sonrasında Dulkadirli Beyliğine son vererek, Türk birliğini sağlamıştı. Ancak yaklaşık 200 yıldan beri varlığını devam ettiren bu beyliği ortadan kaldırarak tebaasını Osmanlı hâkimiyeti altına almak kolay değildi. Bundan dolayı beylik topraklarında birçok ayaklanma çıktı. Beyliğin Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından sonra, Dulkadir topraklarında ilk olarak Bozoklu Celal'in isyanı görüldü.

XVI. yüzyılın başlarında meydana gelen Bozoklu Celâl'in ayaklanmasından sonra Osmanlı Devleti'nde devlete ve düzene karşı çıkan hemen hemen her başkaldırıya bu isyana nispeten Celâli tabiri kullanılmıştır. Celâli isyanları başlangıçta Osmanlı idaresinden memnun olmayan zümrelerin ve Şîî eğilimli Türkmen guruplarının, Safevilerin de tahrikleriyle devlete başkaldırmaları şeklinde ortaya çıkmıştı. Yavuz ve Kanuni zamanında çıkan isyanların dinî karakterli olmalarına rağmen; XVI. yüzyıl sonlarından itibaren

Karayazıcı ile başlayan isyanların daha çok ekonomik, sosyal, idârî ve diğer sebeplerden olduğu aşikârdır.

Dulkadir Beyliği'nin Osmanlılara bağlanmasından sonra, bu beyliğin bir süre daha varlığını devam ettirdiği görülür. Dulkadir toprakları bu sırada Maraş, Elbistan, Kırşehir, Harput, Malatya, Diyarbakır, Kayseri, Payas, Sis, Tarsus, Amikovası, Besni, Antep, Zamantı, Kadirli, Adıyaman, Darende, Rumkale, Azez, Kilis vs. geniş bir alana yayılan yerler olarak kabul edilmekteydi. Söz konusu yerlerin hepsi Dulkadirlilerin yönetiminde olmasa da onlara bağlı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları alanlardı. Osmanlılara tabi olmasıyla, özerk bir yapıda olan bu beyliğin başına Şehsuvaroğlu Ali Bey getirilmişti. Osmanlı Ali Bey'i bir sancak idarecisi olarak görürken, o kendini Dulkadir Hanedanının devamı bir bey olarak telakki etmekteydi.

Kayseri, Bozok (Yozgat), Kırşehir ve Tokat taraflarında birçok Dulkadir Türkmeni yaşamaktaydı. Mısır seferi sonrası Ali Bey, Dulkadir beyi olarak Maraş ve Elbistan'ı idare ederken, kendisine bağlı yerlere de birçok akrabasını ve taifesini yönetici olarak göndermişti. Bu sırada Bozok valisi olarak onun oğlu Üveys bulunuyordu. Celali isyanlarına adını verecek olan Celal ise Turhal'da dirlik sahibi olan bir Dulkadirli Türkmeniydi. Osmanlı öncesi daha serbest bir hayat yaşayan Celal, 1519'da Şah Veli unvanı altında başına topladığı Kızılbaş adı verilen Türkmenlerle büyük bir isyan çıkardı. O, ilk önce Şehsüvaroğlu Ali Bey'in oğlu Bozok valisi Üveys'in evini basarak isyanı başlattı. Gittikçe kuvvetlenen Celal, aslında Dulkadir beylerini değil de doğrudan Osmanlıları hedef almaktaydı. Bu sırada Celalle mücadele etmek için Sivas Beylerbeyi Şadi Paşa asker toplamak üzere Zile'ye gitmişti. Celal'in üzerine yürüyen paşa mağlup olmuş ve yaralanmıştı. Bu çatışmada Dulkadirlilerden Zünnun Bey de isyancılar tarafından öldürüldü. Celâl'in bu zaferi onun itibarını ve şöhretini artırdı. Bunun üzerine Yavuz, devşirmeden yükselen Ferhat Paşa'ya vezirlik vererek bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirirken, Dulkadir beyi Şehsuvaroğlu Ali'yi de ona yardım etmekle vazifelendirdi.

Derhal harekete geçen Ali Bey, Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden diğer paşalar ile beraber isyancıların kaçmasını engellemek için harekete geçti. Dulkadirliler, arazinin yapısını ve isyancıların karakterlerini çok iyi bildikleri için hızla ilerleyerek 24 Nisan 1519'da Celal ve taraftarlarını mağlup ettiler. Asilerin başı Şah İsmail'in yanına doğru kaçarken, Ali Bey'in oğlu Üveys tarafından takibe alındı. Nihayet, Celal ve kethüdasını Yörük taifesinden Cunkar Cemaati mensupları yakalamış, onları Şadi Paşa'ya götürülürlerken, yolda Üveys onlarla karşılaşmış ve asileri onlardan teslim almıştı. Üveys, Celal ve adamlarını babası Ali Bey'e teslim etmiş, o da zaman kaybetmeden onların başını keserek cezalandırmıştı. Ali Bey, isyanın lideri Celal'in başını padişaha yollamıştı. Bu ayaklanmaya başta Dulkadirliler hanedanından Ali Bey'in akrabası Hisar Bey ve ailesi olmak üzere birçok Dulkadir Türkmeni de iştirak etmişti. Dulkadir taifesi bilhassa da Alaüddeve taraftarları Osmanlı yönetimini bir türlü benimsemek istemiyorlardı. Bunlar Ali Bey'in takibine uğrayarak yakalanıp hapsedilmişlerdi. Şehsuvaroğlu Ali

Bey ve oğlunun Celal'in isyanında gösterdikleri bu başarı ve kahramanlık ise Ferhat Paşa tarafından kıskanılmış ve onlara kin duymasına sebep olmuştur.

Canberdi Gazali Ayaklanması

Yavuz'un Mısır seferi başlangıcında Memlukların Şam valisi olan Canberdi Gazali'yi etkisiz hale getirmek için Şehsuvaroğlu Ali Bey görevlendirilmişti. Canberdi Gazali; Mısır'ın fethine müteakip Memlukların Halep valisi olan sonrada onlara ihanet ederek Osmanlı tarafına geçen Hayır Bey'in girişimiyle Yavuz'a itaat ederek Şam Valiliği'ne getirilmişti. Yavuz'un ölümünden sonra Canberdi, Memluk Devleti'ni yeniden kurmak için ayaklandı. O, etrafına topladığı 20.000 kişi ile harekete geçerek Haleb'i kuşattı. Celal'in isyanında olduğu gibi Ferhat Paşa bu ayaklanmayı da bastırmakla görevlendirildi. Yine Şehsuvaroğlu Ali Bey'den ona yardım etmesi istendi. Ali Bey, daha önceki isyanda olduğu gibi Ferhat Paşa'yı beklemeden harekete geçerek, kuşatma altında olan Halep valisi Karaca Paşa'nın yardımına koştu. İkisi beraber Canberdi kuvvetlerini dağıttılar ve onu kaçmaya mecbur ettiler. Canberdi'nin Şam'a doğru çekilmesinden sonra Ferhat Paşa Haleb'e ulaşmıştı. Ali Beyle birleşerek, 27 Ocak 1521'de Şam yakınlarında Mastaba denilen yerde yapılan savaşta Canberdi güçleri mağlup edilerek kendisi de öldürüldü.

Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlı'nın en sadık adamlarından biri olmuştu. O, padişahın her yardım isteğine canla başla koşuyordu. Onun Ferhat Paşa'yı kıskanması ya da onu gözden düşürmesi gibi bir niyeti yoktu. Bulunduğu Maraş ve Elbistan'ın isyan bölgelerine yakın olması daha hızlı hareket etmesine ve Ferhat Paşa gelmeden isyancılarla çatışmak zorunda kalmasına neden olmuştu. Ali Bey, babası Şehsüvar'ın Kahire'de idam edilmesinden sonra, beyliğin başına geçen amcası Alaüddevle ile arasının açılmasından dolayı Osmanlılara sığınmıştı. Bayezid ve Yavuz dönemleri olmak üzere uzun süre Osmanlıya hizmet etmişti. Kendisine sancak beyliği tevcih edilmişti. Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye savaşlarına katılmıştı. Bilhassa Mısır'ın fethinde ordunun önünde hareket ederek büyük yararlıkları dokunmuştu.

Canberdi Gazali ayaklanmasının bastırılmasından sonra, Ali Bey Maraş'a çekilirken, Ferhat Paşa da Kayseri'ye dönmüştü. Şehsuvaroğlu Ali Bey'in, Celal isyanında olduğu gibi bu isyandaki başarısı Ferhat Paşa'yı çıldırtmış ve ona karşı kinini büsbütün artırmıştı. Buna karşı Osmanlı ülkesinde Ali Bey'in başarıları itibarını artırmış ve onu meşhur hale getirmişti. 1521'de Kanuni Sultan Süleyman, Belgrat seferine çıkarken, Şehsuvaroğlu Ali Bey'i de doğu hudutlarını korumakla görevlendirmişti. Bu arada, Ali Bey'in halkına kötü davrandığı konusundaki bazı haberler onun muhalifleri tarafından İstanbul'a intikal ettiriliyordu. Bu durumun aslını araştırmak ve Ali Bey'i teftiş etmek amacıyla Maraş'a bir heyet yollandı. Ali Bey'in Osmanlılara sadakatine rağmen onlar onu bir sancak beyi gibi görüyorlardı. O, ise kendini Dulkadirlielerin bir beyi olarak görmek istiyordu. Bu yüzden Maraş'a gelen teftiş memurlarını kabul etmeyerek onları katletti. Bu durum bardağı taşıran son damla olmuştu. Dulkadir eline teftiş

memurları gönderilmesi Ali Bey'i denemek ve onu ortadan kaldırmak için hazırlanan bir kılıftı. Ali Bey; kendisini ortadan kaldırmak isteyen, devşirmeden gelen, Enderun'da çok iyi yetişmiş, Osmanlı siyaset ve diplomasi ustası paşaların hazırladığı tuzağa düşmüş oldu. Böylece Ali Bey'in muhalifi Ferhat Paşa'nın eline onu ortadan kaldırmak için fırsat geçmişti. Ferhat Paşa derhal harekete geçerek, Kanuni'ye durumu arz etti. Ali Bey'in durumunu görüşen padişah ve adamları onun katledilmesine karar vermişlerdi. Bu konuda hazırlanan bir ferman Ferhat Paşa'ya gönderildi. Bu arada Ferhat Paşa Tokat'a doğru giderek Şah İsmail üzerine bir sefer yapacağını, Ali Bey'e kendisine yardım etmesi için harekete geçmesini bildirdi. Sefer için hazırlanan Ali Bey, yakın adamlarının ikazına rağmen bunun bir komplo olduğunu dair söylentilere kulak asmadı. Ali Bey, kendisinin katline dair fermandan haberi olmadığından "*benim Osmanlıdan ne alıp veremediğim var ki*" diyerek aile efradını da yanına alarak askerleri ile Tokat'a doğru harekete geçti. Onu, Artukova'da (Artova) büyük bir ilgi ile karşılayan Ferhat Paşa bir ziyafet tertiplemişti. Ferhat Paşa önceden hazırladığı suikast planını, ziyafet sonrasında uygulamaya geçirerek adamlarını Ali Bey ve oğulları üzerine saldırtarak onları katlettirdi. Hatta Ali Bey'in başı kesilerek, bu sırada Rodos seferine çıkan Kanuni'ye 1522'de Çine'de ulaştırıldı. Bu olaydan sonra Anadolu'da halk ağzında "*Osmanlı yiğit basandır*" sözü söylenmeye başlanmıştır. Ali Bey'in öldürülmesinin altında yatan gerçek sebep ise Dulkadir topraklarının doğrudan Osmanlılara bağlanmak istenmesidir. Büyük bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti Anadolu'nun ortasında dört tarafı toprakları ile çevrilmiş müstakil bir beyliğin yaşamasına izin veremezdi. Bundan sonra Dulkadir Beyliği tamamen kaldırılarak, Maraş merkez olmak üzere bir eyalet ve Bozok (Yozgat) bölgesi de bir sancak haline getirildi.

Dulkadir Türkmenlerinin Tımarlarına El Konulması

Şehsuvaroğlu Ali Bey'in katledilmesinden sonra '*Vilayat-ı Türkman'da vaki tımarlar*' devlet hazinesine alınarak Türkmenler topraksız bırakıldı. Bu durumu hem tımarları ellerinden alınan tımar sahiplerinin hem de Ali Bey'in öldürülmesinden dolayı Osmanlıyı suçlayan Dulkadir Türkmenlerin isyanı izledi. Türkmenler bölgede devlete karşı cereyan eden Kalender Çelebi ayaklanmasına büyük destek verdiler. Bu arada Mısır valisi Ahmet Paşa da isyan etmişti. Bu isyanını bastırmak amacıyla Mısır'a giderek Ahmet Paşa'yı ortadan kaldıran ve geri dönen Sadrazam İbrahim Paşa'nın maiyeti ve ağırlıklarının Maraş bölgesindeki isyancılar tarafından vurulacağı haberi alınmıştı. Bu sırada Kalender Çelebi ayaklanması bütün hızıyla sürüyordu. İyi bir devlet adamı olan Sadrazam İbrahim Paşa, Maraş bölgesindeki Türkmenlerin isyanının gerçek sebebini araştırmış ve Mısır dönüşünde tımarlarını geri dağıtarak onları yatıştırmıştı Bunun üzerine Dulkadir Türkmenlerinin büyük bir kısmı Kalender Çelebi ayaklanmasına verdikleri desteği çektiler. Kısa süre sonra Osmanlı yönetimi Kalender isyanını etkisiz hale getirmiş ve başta isyancı başı olmak üzere ona destek veren Dulkadirli Beyzadelerinden Deli Dünder da öldürülmüştü.(1527)

Kanlıdere Adının Oluşması

Osmanlı devleti bir bölgeyi fethettiği zaman burayı kendisine bağlamak amacıyla, başka yöreden insanları getirerek iskân ederdi. Buranın eski sahiplerini ise ya başka bir yere iskâna tabi tutar ya da onların nüfuzunu kırmak için ellerinde bulunan bir takım idarî, siyasî ve iktisadî imkânları alırdı. Devlet böylece merkezi yapıyı güçlendirmiş olurdu. Dulkadir elinde de bu yapıldı. Çaldıran seferi dönüşünde Yavuz, Doğubayazıt Kazası'ndan kendilerine Beyazıtlı denilen aileyi Maraş'a getirdi. Bu ailenin lideri olan İskender Bey'e çavuşbaşılık rütbesi verilerek Maraş idaresinde söz sahibi yapıldı. (Bayezidli ailesinin yerleştiği mevkide oluşan mahalleye de Çavuşlu Mahallesi derler. Bu mahalle bugün de aynı isimle anılmaktadır.) Ailenin mensupları ve taraftarları Maraş'ın kuzey batı tarafına temerküz etti. Şehrin güney doğu tarafında ise Maraş'ın eski sahipleri Dulkadirliler bulunmaktaydı. Bu iki aile arasında Maraş'ta uzun süre devam eden bir nüfuz mücadelesi başladı.

Maraş'ta yaşayan insanlar bu iki ailenin birinin tarafına geçerek gruplaştılar. Bu çatışmaların gerçek sebebi ise yukarıda da izah edildiği gibi devletin iskân politikasının bir sonucuydu. Bayezitli devletin kendilerine verdiği imkânlar ve siyasî hırsları sebebiyle Maraş'ta sözü geçen taraf olurken, Dulkadirliler de yüzlerce yıllık hanedan tarihleri ve taraftarlarıyla güçlüydü. Bayezitli ve Dulkadirlilerin yaşadıkları bölgenin arasında bir dere sınır olmuştu. Bu dere etrafında iki taraf ve yandaşları arasında kanlı hesaplaşmalar hiç eksik olmuyordu. Bundan dolayı bu dere "*Kanlıdere*" ismini almıştır. İki aile arasındaki çekişmenin XIX. Yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği görülmüştür.

Bu yıllarda Osmanlı Padişahı olan II. Mahmut, Anadolu'daki ayanların gücünü kırarak onları devlet denetimi altına almıştır. Bu arada Yeniçeri ocağı da kaldırılmıştı. Bu vesilelerle Maraş'ta da keyfî hareket eden ailelerin nüfuzları kırılmıştı. Bundan böyle Maraş vilayetinin yöneticiliklerine bu aile mensuplarından değil de merkezden vali ve diğer idareciler gönderilmeye başlanmıştır. Daha sonraları Bayezidli ve Dulkadirli aileleri arasındaki husumet de yavaş yavaş azalmış, bu aile mensupları birbirilerinden kız alıp vermeye başlayarak akraba olmuşlardır. Ancak Kanlıdere hikâyeleri unutulmayarak günümüze kadar söylenip gelmiştir.

Vergilerin Artırılmasına Tepkiler

1526 Mohaç zaferinden sonra Bozok Türkmenleri arasında ilyazıcısı olan Kadı Muslihüddin arazi vergilerini arttırdı. Türkmenlerin kendisine yaptıkları itirazları da dikkate almadığı gibi, onların ileri gelenlerini sakallarını kestirilerek cezalandırdı. Bu Türkmenler arasında büyük bir hakaret kabul edilmekteydi. Bu sebeple Türkmenler arasında büyük bir isyan hareketi başladı. Ayaklanma Sivas, Yeşilirmak çevresi, Maraş, Adana, Tarsus ve İçel bölgelerine kadar yayıldı. Bozok-Dulkadir Türkmenlerinin isyancı başıları, Söklenoğlu Musa, Zünnunoğlu gibi kişilerdi. Bunlar İlyazıcısı

Muslihiddin'i, oğlunu ve Sancak Bey'i Ahmet Paşaoğlu Mustafa Bey'i öldürdü. Bu olayı aynı bölgede Atmaca adlı başka bir kişinin ayaklanması takip etti. Atmaca, Karaman Beylerbeyini mağlup etti. Asilere karşı harekete geçen Sivas Beylerbeyi de yenildi. Diyarbakır Beylerbeyi isyancıların önünü kesmek istedi ise de başarılı olamadı. Zünnunoğlu ise Pasinler Ovasında 1528'de Hüsrev Paşa'ya yenilerek İran'a kaçtı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kalender Çelebi isyanına Dulkadir Türkmenleri de katılmıştı. Kalender Çelebi'nin etrafına toplanan 30.000 kişinin büyük bir kısmını Maraş ve Elbistan bölgesinde Dulkadir Beyliği'nin ortadan kaldırılmasından sonra dirlikleri ellerinden alınmış sipahiler teşkil ediyorlardı. Kalender Çelebi üzerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ile Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa, Tokat civarında yapılan savaşta yenilerek telef oldular. Hüsrev Paşa tarafından yolu kesilmek istenen Kalender Çelebi, Bağdat tarafına geçmek için Kayseri-Elbistan arasındaki Sarız'a gitti. Sadrazam İbrahim Paşa Kalender'in bu kadar güçlenmesinin sebebini araştırdı. İsyana katılanların büyük bölümünün dirlikleri ellerinden alınmış Dulkadir Türkmenleri olduğu gördü. Bunun üzerine, İbrahim Paşa Kalender ile baş edebilmek için onların tımarlarını dağıtarak bu ittifaktan ayırmak istedi. Bu tedbir işe yaramış, Türkmenler yatıştırılmış ve isyan da bastırılmıştır. Bu ayaklanmalar görüldüğü gibi sadece mezhep farklılığından değil de, iktisadî faktörlerden de meydana geliyordu.

1529 yılında Kadirli taraflarında 5000 kişilik bir topluluk isyan etmiş ve bu ayaklanmada da Dulkadir Türkmenleri önemli rol oynamışlardır. Bu isyanı Osmanlı hizmetine giren Ramazanoğullarından Piri Bey bastırmıştır.

Diğer Ayaklanmalar

1555'li yıllarda Marmara çevresinde levendat ayaklanmaları görülürken Anadolu vilayetlerinde de isyanlar görülüyordu. Adana, Sis, Maraş, Kadirli, Azir, Bakras çevrelerinde Pir Ahmet ve Bende adlı kişilerin kurduğu iki güçlü çete gurubu bir süre bütün bu bölgeyi korku içinde bırakmıştır. İstanbul'dan bu eşkıyayı defetme emri Dulkadir Beylerbeyine verilmiş ve bunlardan Bende, Niğde kalesinde tutuklanmıştır. Pir Ahmet ise Erzurum'a doğru kaçmıştır. Ancak orada yakalanmasına rağmen zindancı ve idarecilere rüşvet vererek kurtulmuş ve isyanı yeniden filizlendirmeye çalışırken yakalanıp idam edilmiştir.

Bu sırada Anadolu'nun Güneydoğu'sunda da isyanlar başını almış gitmişti. Maraş'a bağlı Adıyaman alaybeyinin zeamet sahibi bir sipahi olan oğlu Hızır sekiz yoldaşı ile İstanbul'a gelirken Maraş vilayetinin yeni İl kadılığında Çelebioğlu Uğurlu, Okçuoğlu Çelebi ve on kişilik eşkıya gurubu tarafından ölü kesilip öldürülmüştü. Bu eşkıya gurubu Maraş'ta yakalanıp zincire vurulur. Eşkıyalar subaşılardan tarafından İstanbul'a götürülürken yolda 60 kişilik başka bir isyancı grup bunların önünü keserek tutukluların serbest bırakılmalarını sağlarlar.

Dulkadir yöresindeki tımarlı sipahiler de eşkıyalığın içinde gibiydiler. Onların korudukları ya da yönettikleri yol kesiciler, kervan soymak,

bezirgânları öldürmek vs. olaylarla Halep, Maraş, Antep ve Urfa çevresini güvensizlik ve kan içinde bırakmışlardı. Burada bir iltizam da sahibi olan Kara İmir büyük güç elde ederek devlete kafa tutuyordu. Çünkü Kara İmir'in üzerinde mal-ı miri vardı. (yani iltizam tutmuş olduğundan dolayı hazineye taksit yatırması gerektiğinden) Bundan dolayı tutuklanmasına rağmen özel bir emirle serbest bırakılması onu şımartmıştı.

Dulkadir Eyaleti Beylerbeyine Mart 1566 (Ramazan 973) tarihli bir hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde, Maraş sancağı Alaybeyinin oğlu Mehmet 12 kişilik bir fesatçı bölüğü kurup Antep'ten birisinin yolunu kesip esbaplarını almış ve kız kardeşinin küçük oğlunu yanına alarak kaçmıştı. O, Mahkeme-i Şer'iyeye çağrıldığı halde gelmemişti. Bundan dolayı gereğinin yapılması emrediliyordu. Yine başka bir hükümde, Maraş'ta haraç toplama yetkisini ele geçiren İmirze Çavuş'un etrafına 100 kişilik atlı bir bölük toplayarak köylere musallat olduğu belirtiliyor.

Suhte Ayaklanmaları

Osmanlı Devleti'nde XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı öğrenci ayaklanmaları da olmuştur. Suhte adı verilen bu öğrenci ayaklanmaları çiftbozan ve diğerlerinin çıkardığı ayaklanmalardan geri kalmamıştır. Öğrenciler silahlı birlikler kurarak dağlara çıkıp yolları kesip, köy ve şehirlere baskınlar yaparak soygunculuk ve yağma yapıyorlardı. Bu ayaklanmaların sebebi XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı ülkesinde aşırı bir nüfus artışının olması, buna bağlı olarak şehirlerin gelişmesi, eğitim ve öğretim alanındaki ilerlemeler sayesinde yeni medreseler açılmasıydı. Bu medreselerden çok sayıda öğrenci mezun olmuş, fakat bunların iş bulamamaları isyanlarına neden olmuştu. Suhte ayaklanmaları adı verilen bu isyanları medrese öğrencileri çıkarmış ve arkalarında medrese hocalarının bulunduğu iddialar vardır. 8 Mayıs 1574 tarihli bir fermanla Maraş Beylerbeyi suhte isyanlarına karşı ikaz edilerek gerekli tedbirleri alması istenmişti. Ancak Maraş ve çevresinde suhte ayaklanması olduğuna dair kaynaklarda şu ana kadar bir bilgi bulunamamıştır.

Halka Zulmeden İdareciler

Maraş, Kadirli, Antep, Güvercinlik ve Adıyaman kazalarında bulunan kadılar ve ileri gelenler İstanbul'a adamlar yollayarak bazı görevlilerden şikâyetçi olmuşlardı. Şikâyet konusu ise Maraş ormanlarından gemi yapılmak amacıyla kesilen ağaçları Birecik'e nakletmek için gelen yolaçılar ve diğer görevliler halktan hakları olmadığı halde vergi almaya kalkışmışlarıydı. (Osmanlı Devletinin Birecik'te 300 ile 500 arasında değişen bir nehir donanması vardı. Maraş, Adıyaman, Kilis gibi yerlerden gemi yapımında kullanılacak ağaçlar kesilerek Birecik iskelesine götürülmekteydi. Bu ağaçlar ya burada gemi yapımında kullanılır ya da Basra'ya nakledilirdi.) Buna göre onlar halktan hane başına üçer dörder akçelerini aldıkları gibi, kesilen ağaçları teslim alan mimar da ağaç başına "mimar akçesi" adı ile on beşer yirmişer paralarını almaktaydı. Bu ağaçları, Birecik'e götürmek için öküz, camus ve at

çıkarmağa mübaşir tayin edilenler de köy köy dolaşıp bu bahane ile dörder beşer para toplamaktaydılar. Bu sırada eski yolaçılar, naipler, beylerbeyi çavuşları, mülâzım çavuşları ve diğerleri de aynı fırsattan yararlanarak halka zulüm uygulamaktaydılar. Tabir yerindeyse bölgede devlet memurları halkı koruyup kollayacakları yerde, onlara zulüm yapıp soymaya kalkışmışlardı. Bunlarla baş edemeyen bölge halkı 1571'de İstanbul'a bir heyet göndererek durumu bizzat padişaha arz etmişlerdi. Osmanlı yönetiminde halk padişaha herhangi bir şikâyetle bulunacağı zaman kadıya çıkıp bir arz yazılmasını isterlerdi. Kadı da halkın şikâyet ve isteklerini kaleme alarak padişaha sunulmak üzere bir arz hazırlayıp gönderirdi. Burada halkın doğrudan doğruya padişahın huzuruna çıkmak için İstanbul'a yola çıkmaları durumun ne kadar elzem olduğunu göstermektedir.

1584'de Maraş ve çevresinde başta Emrullah adlı biri olmak üzere birçok isyancı görülmekteydi. Bunlar daha öncekilerle kıyaslanamayacak ölçüde kuvvetli hale gelmişlerdi. Bunların her biri birkaç bölüğe sahip olup, geniş sahalara kadar adları ve bölükleri yayılmış birer Celâli başbuğu olmuşlardı. Bu kişiler Karayazıcı ile başlayan Celâli ayaklanmalarının ünlü şeflerinden hiç de geri değillerdi. Bu dönemde suhte ayaklanmalarının sönük geçtiği yerlerde Celâli ayaklanmaları olmaktaydı. Maraş'ta böyle yerlerden biriydi. Orta Anadolu illerinde sekban bölüklerinin isyanları Kayseri, Sivas üzerinden Maraş ve Malatya'ya kadar geniş bir alana yayılmıştı.

Şikâyetçi Kadılar

1587'li yıllarda doğuda Safeviler ile sulh yapılmaya çalışıldığı sırada, Anadolu askerleri memleketlerine dönmüşlerdi. Bu sırada mahallî idarecilerden Celâlîler hakkında şikâyet üstüne şikâyetler gelmeye başlamıştı. Bu defa en çok feryat edenler kadılardı. İçel'den Çankırı'ya, Haymana'dan Malatya'ya ve Maraş'a kadar geniş alanda suhte soygunculuğunu çok geride bırakan bir asayişsizlik ortamı vardı.

1582 yılından sonra ümeranın Celâlîlere karışması, dirlik erbabı gibi erken başlamamıştı. Ferhat Paşa'nın Safevilere karşı kazandığı başarılarla gücünün artması, bazı idarecilerin yerini keyfi olarak onun değiştirmesine vesile olmuştu. Bu durumu merkezi idâre pek hoş karşılamadığı halde Ferhat Paşa'nın keyfi tutumu ile bu değişiklikler olmuştu. Bu durum üzerine görevlerinden azledilen ya da başka yerlere atanan ümera arasında isyanlar çıkmaya başlamış ve bunlar Celâli isyanlarını hızlandırmıştı. İlk isyancılardan biri olan Abdurrahman, Rakka ve Urfa çevresinde ayaklanmıştı. O aslında bir sancak beyiydi. 1587'de ayaklanan Abdurrahman'ın isyanı bütün Dulkadir elinde, Rakka ve Diyarbakır yörelerinde etkili oldu. Esas kuvveti aşiretlere dayanıyordu Abdurrahman ile birlikte ayaklanan Şuhrap adlı birinin ayaklanması ise diğer Anadolu isyanlarından farklılık arz ediyordu. Bu ve diğer isyan edenler, o bölgenin sekban ve leventleri yanında Türkmen aşiretlerinden de faydalanmışlardı. Bu isyanların Beydilli ve Afşar cemaatlerine dayandığı, padişahın bu aşiretlerin başbuğlarına gönderdiği fermanan anlaşılmaktadır. Bu fermana aşiret başbuğlarından asilere asker

ve yardım vermemeleri isteniyordu. Sultan III. Mehmet devrinde meydana gelen Haçova savaşına kadar Maraş ve çevresinde meydana gelen belli başlı isyanlar bunlardı.

Devletin Düzeninin Bozulması

1593 Avusturya seferi hazırlıkları sırasında Anadolu'da kanlı ayaklanmalar başlamak üzere idi. Devletin durumu İran seferi sebebiyle daha da bozulmuştu. Çünkü Safeviler ile devam eden savaşlar uzun sürmekte ve bir netice alınmamaktaydı. Osmanlı ordusu Safevilerin üzerine yürüdüğünde onlar İran içlerine çekilmekte, Osmanlı kuvvetleri geri döndüğünde ele geçirilen yerler tekrar İranlıların eline düşmekteydi. Bir de bu sırada Avusturya üzerine sefer yapılması lüzumu ortaya çıkmıştı. Devlet sancak beylerini askeri sefere çağırırken, daha önceki isyan durumlarını bildiği için, Dulkadir Beylerbeyini seferden alıkoyarak Anadolu'nun muhafazasını ona vermişti. Bu sırada Antep'te Dürzü Cafer adında birisi başına 200 kişilik bir sekban bölüğü toplayarak, gündüz vakti çarşığı basmış, beylerbeyinin adamlarına saldırmış ve birçoklarını yaralamıştı. Ayan ve tüccarlar büyük telaşa kapılarak İstanbul'a şikâyetlerini bildirmişlerdi. Bu isyanın bastırılması için Dulkadir Beylerbeyine ve kadılarına hükümler yazılmıştır. III. Mehmet Eğri seferi nedeniyle Dulkadir Beylerbeyini yine Anadolu'nun güvenliğini sağlamakla görevlendirmiştir.

Bu yıllarda Niğde, Kırşehir ve Aksaray taraflarında isyancılar halka da saldırmışlardı. Torosların ötesinde Antep ve Maraş'ta leventlere dayalı ayaklanmalar eksik olmuyordu. Ayrıca reaya ve aşiretler de saldırgan bir durumda idiler. Bunlar özellikle valide haslarının voyvodalarına, hatta birbirlerine sık sık saldırı düzenliyorlardı.

BÜYÜK CELALİ İSYANLARI

III. Murat'ın ümeraya karşı reayayı hatta suhteleri himaye eder bir politika takip etmesi, halk ile ehl-i örf veya memurlar arasındaki anlaşmazlığı halledeceği yerde büsbütün artırmıştı. III. Murat 1590'da çıkardığı bir fermanla bütün köylülere, köyelerine maiyetleri ile gelen kim olursa olsun, silahla karşı koyma yetkisini vermesi sebebiyle birer 'yigitbaşı' idaresinde teşkilatlanan köy delikanlıları beylerin adamlarına bile hücum etmeye başlamışlardı.

1596 yılında III. Mehmet Osmanlı'nın son meydan savaşlarından birini Haçova'da güçlkle kazanmıştı. Bu sefere çıkıldığı sırada ve savaş başladıktan sonra yeniçeri ve tımarlı sipahilerin önemli bir kısmı ordudan kaçmıştı. Kazanılan zafere müteakiben savaştan kaçan tımarlı sipahilerin tespit edilerek dirliklerinin ellerinden alınmasına karar verildi. Yine kapıkullarından da firar edenlerin görevlerine son verildi. Ayrıca bu guruplardan yakalananların öldürülmesi emredildi. Bundan dolayı Anadolu'da büyük ayaklanmalar çıktı. Bu ayaklanmalara 1519'da Bozoklu Celâl'in çıkardığı ayaklanmaya izafeten "Celali" isyanları dendi. Osmanlı ülkesinde Celâli tabiri, hemen hemen kanun nizam tanımaz ve isyan eden herkese denmeye başladı.

Karayazıcı Abdülhalim

Osmanlı'nın Doğu, Güneydoğu ve Arap Eyaletlerinden toplanan yaklaşık 20.000 kişilik bir sekban grubunun başında olan Karayazıcı Abdülhalim, Maraş taraflarına geçmişti. Bu isyancı grupla mücadele edebilmek için Mîr-i mîran mütesellimleri ve Harput, Malatya, Maraş ve Kadırlı mirlivaları birleşerek bunların üzerine yürümüşlerdi. Ancak Celâli denen Karayazıcı'nın liderliğini yaptığı bu grup üzerlerine gelen devlet güçlerini mağlup ederek büyük bir şöhret kazanmışlardı. İsyanın geçtiği bölgede bulunan kadılar İstanbul'a arzlar yazarak Karayazıcı'ya karşı yardım istemişlerdi. Bunun üzerine Sultan III Mehmet, Karayazıcı'nın üzerine ilk önce 1599'da Sinan Paşazade'yi gönderdi.

Karayazıcı isyanı başladığında Anadolu'da hükümet idaresi diye bir şey kalmamıştı. Ayanlar, kadılar, müderrisler ve servet sahipleri Celâlilerden kaçarak, kendilerini İstanbul'a atmışlardı. Bu duruma rağmen devlet hala

Celâli isyanlarının cereyan ettiği yerlerden, düzenlenen Avusturya seferi için asker talep ediyordu. Padişahın asker gönderilmesi fermanına, Maraş dirlik erbapları yolladıkları arzla *“bu kadar eşkıya vilayetimize müstevli olmuş iken evimizi barkımızı ve memleketimizi levendat elinde bırakıp sefere gitmeğe vechen mine’l-vücuuh iktidarımız yoktur ve gidemezüz, tımar ve dirliğimizden dahi feragat ettik’* diye acı bir cevap verdiler. Ancak bu cevaba rağmen hükümet *“li-el’an sefer-i hümayunuma gitmediğiniz ecilden eşedd-i siyasete müstahak olmuşsundur. İmdi sefer-i nusret rehberimize gitmeniz cümleden ehem idi”* diye yazıyordu. Halkın padişahın fermanına karşı verdiği cevap, Maraş ve çevresinde Celâlerin yoğun faaliyetler içinde olduğunu açıkça gösteriyor.

Celâli zulmünden kaçanların teşvikleri ile bu belayı savuşturmak amacıyla bu defa da Sinan Paşazade Mehmet Paşa serdar tayin edildi. Vilayetlerini Celâli istila etmiş olan, Maraş dirlik erbabı ve alaybeyleri ile beraber Mehmet Paşa’ya iltihak etmeleri emrini almışlardı. Karayazıcı’nın adamlarından olan ve Konya’da bulunan Hüseyin Paşa, üzerine Mehmet Paşa’nın geldiğini haber alınca, Karayazıcı’ya katılmak üzere Maraş’a geldi. Bunun üzerine Mehmet Paşa, Maraş üzerine yürüdü. Karayazıcı ve adamları Maraş’ta büyük tahribat ve zulümlerde bulunduktan sonra Urfa’ya doğru çekildiler. Mehmet Paşa ise bunları takip ediyordu. Karayazıcı Urfa kalesini ele geçirerek oraya sığınmıştı. Mehmet Paşa Urfa kalesini kuşatarak Karayazıcı ve adamlarını muhasara altına aldı. Karayazıcı, Urfa Kalesi’nde bu muhasaraya karşı bir yıl kadar direnmiş sonunda devletle anlaşmak zorunda kalmıştı. Karayazıcı en yakın adamı Hüseyin Paşa’yı devlete teslim ederek affedilmesine muvaffak olmuştu. Teslim alınan Hüseyin Paşa derhal idam edilmiş ve isyandan vazgeçtiği için Karayazıcı’ya da Antep beyliği verilmişti. Ancak Mehmet Paşa, Karayazıcı’nın peşini bırakmayarak ona saldırdı. Bunun üzerine Karayazıcı’ya Amasya ve Çorum Beyliği verilerek Maraş ve Antep bölgesinden uzaklaştırılmıştı. O yeni görev yerinde de rahat durmayarak isyankârlığını devam ettirdi. Bunun üzerine onu cezalandırmak için Sokulluzade Hasan Paşa gönderildi. Karayazıcı Kayseri yakınlarında kendisine saldıran devlet kuvvetlerini mağlup etti ve Maraş’a bağlı Göksun’a doğru geldi. Sokulluzâde Hasan Paşa Karayazıcı’yı Göksun ve Elbistan civarında mağlup etti. Karayazıcı’nın bu çatışma sırasında yanında 30.000 adamı vardı. Ağır bir mağlubiyete uğrayan ve adamlarının çoğu öldürülen Karayazıcı Samsun taraflarına kaçmış ve orada öldürülmüş ya da kaybolmuştur. Karayazıcı ayaklanması Celâli isyanlarının büyüklerinden biri sayılmaktaydı. En fazla Maraş bölgesinde tesirleri olan bu isyan yine burada bastırılmıştır.

Maraş’ta Karayazıcı İsyanı sırasında Meymun Davutoğulları adlı bir kişi 300 nefer piyade ve atlı ile isyan etmişti. Yine Maraş halkı tarafından Köroğlu’nun arkadaşı olarak bilinen Köse Sefer 400 kişi ile ayaklandı. Yine 200 atlı ile Osman Paşa mütesellimi Maraş’ta ayaklanmıştır. Haklarında fazla bilgi sahibi bulunmayan bu şahısların isyanlarının Maraş ve çevresinde ağır tahribata neden olmuştur.

Maraş ve Akka taraflarında ümeraya mensup devriye bölüklerinin dolaştığına dair şikâyetler İstanbul'a ulaşınca, Maraş ve Akka Beylerbeyleri ile Adıyaman kadısına 1600 (H. 1009) tarihli bir hüküm gönderilerek düzeni bozan bu kişilerle mücadele edilmesi istenmiştir.

Karayazıcı ve arkasından gelen büyük Celâli isyanları ile Anadolu şehirlerinde büyük tahribatlar meydana geldi. Köylüler yer yer dağlara, kasabalara ve şehirlerin kalelerine çekildiler. Geri kalan halkın gençleri Celâliilere katılmak zorunda kaldılar. Maraş vilayetinde de durum bu şekildeydi. Köylüler tamamıyla yok denecek kadar dağılmış bulunuyordu. 1595 yılından 1603 yılına kadar devam eden isyanlar Mustafa Akdağ'ın deyişiyle "*Fetret Dönemi*" bundan sonraki isyanlar ise "*Büyük Kaçgunluk*" dönemi olarak adlandırılmıştır.

1603 tarihinde devlet ikinci Celâli seferini başlattı. Celâliiler üzerine serdar tayin edilen Nuh Paşa'nın emrine Maraş Eyaleti'nden de askerler verildi. Orta Anadolu'da faaliyet alanı bulunan Celâliiler üzerine sefer yapan Nuh Paşa başarılı olamadı.

Maraş Bölgesinden Doğuya Doğru Yapılan Göçler

1602'de Erzurum Beylerbeyi Mehmet Paşa İstanbul'a yolladığı arzda Maraş, Sivas ve Erzurum vilayetlerinde halkın topraklarını terk ederek Çıldır, Kars ve Gürcistan taraflarına giderek bu bölgedeki beylerin topraklarına yerleştiğini yazmaktaydı. Bu durum Celâli isyanları sırasında Maraş halkından pek çoğunun doğuya doğru kaçtığını göstermektedir. Mehmet Paşa, Orta Anadolu ve Maraş taraflarından doğuya yapılan bu göçün 15 seneden beri devam ettiğini de belirtmektedir. Ayrıca Maraş Vilayeti'nden Orta Anadolu'ya da göçler vardı. Maraş ve çevresi 1500'lerin başlarında Safevi Türkmenlerinin faaliyet alanı olmuş ve onların kışkırtmasıyla Şî mezhebine giren birçok Türkmen kitlesi İran'a doğru göç etmişti. Arkasından Dulkadir Beyliği'nin Osmanlılara ilhakı, burada yaşayan Dulkadir Türkmenlerinin bölgeden dağılmasına yol açmıştı. Bu defa da görüldüğü gibi Celâli isyanları sebebiyle, isyan bölgesi haline gelen Maraş'tan halk can güvenlikleri kalmadığı için göç etmek zorunda kalmıştı.

Canbolatoğlu'nun İsyanı

1606 Zitvatorok Anlaşmasının imzalanmasından sonra Sadrazam Kuyucu Murat Paşa Celâliiler üzerine büyük bir sefer başlattı. Paşa, ilk olarak hükümdarlığını ilan eden Canbolatoğlu'nu ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu arada Bursa çevresinde Kalenderoğlu adlı bir kişi daha ayaklanmıştı. Kuyucu Murat Paşa, Anadolu'daki Celâliiler üzerine yürürken, İstanbul ile ordunun bağlantısının kesilmemesi için Kalenderoğlu'nu ikna ederek, ona Ankara sancak beyliğini vermişti. Kuyucu Murat Paşa'ya Maraş Beylerbeyi de yardımla görevlendirilmişti. Maraş Beylerbeyi emrindeki 40.000 askerle Amik Ova'sında orduya katıldı. Maraş kuvvetleri ile takviye olan Kuyucu Murat Paşa ordusu, Canbolatoğlu isyanını bastırmayı başardı.

Kalenderoğlu İsyanı

Kuyucu Murat Paşa daha sonra Kalenderoğlu'nu ortadan kaldırmak için harekete geçti. Celallerin büyüklerinden sayılan Kalenderoğlu isyanı memleketin birçok yerine yayılmıştı. Bilhassa da daha önceki isyanlarda olduğu gibi Kalenderoğlu isyanı da Maraş bölgesinde oldukça etkiliydi. Bu isyanı bastırmak için harekete geçen Kuyucu Murat Paşa, İstanbul'a gönderdiği hazineyi ele geçirmeye çalışan Kalenderoğlu'nun üzerine yürüyerek, bütün kuvvetlerin gelmesini beklemeden hızla Maraş ve Göksun taraflarına yürümüştü. Bu sırada Maraş çevresinde de bazı kuvvetler kendisine katıldı. Kalenderoğlu'nun 30.000 adamı vardı. Kalenderoğlu, Murat Paşa'nın önünü kesmek için Göksun Boğazını kapamak istedi. Fakat durumu casusları ile haber alan sadrazam daha evvel davranarak boğazı tutmuştu. 1608'de devletin güçleriyle isyancı başının kuvvetleri şiddetli bir çatışmaya giriştiler. Kuyucu Murat Paşa'nın planı Kalenderoğlu'nu aldatmıştı. Savaşın bir anında sadrazam hendeklerde sakladığı yeniçerileri savaş meydanına sürdü. Bu durum karşısında Kalenderoğlu kuvvetleri dağılmak zorunda kalmış ve kendisi de ağır kayıplar vererek İran'a doğru kaçmış ve izini kaybettirmiştir. Kuyucu Murat Paşa'nın Anadolu'da Celâlılere büyük darbeler vurarak âsâyiş ve düzeni sağlamasına rağmen, XVII. yy. boyunca da ayaklanmalar devam etmiştir.

Genç Osman'ın Katledilmesi

II. Osman'ın (Genç Osman) Lehistan seferi sırasında yeniçerilerin itaatsizliği ve başıbozukluğu sebebiyle ocak genç padişah tarafından kapatılmak istenmiş, ancak sultan bunu canıyla ödemişti. 1622 yılında Maraş Türkmenlerinden olan Trablusşam valisi Seyfoğlu Yusuf Paşa, Sultan Osman'ın katli sebebiyle yeniçerileri hedef alarak onlara saldırmış ve adeta bağımsız gibi hareket etmeye başlamıştı. Hatta Lefkeli Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Yusuf Paşa yerine Ketenci Ömer Paşa Trablusşam valisi olmuş ve Maanoğlu Fahreddin ile Yusuf Paşa'yı te'dibe memur olmuşlardır. O sırada Mere Hüseyin Paşa sadrazam tayin edilmiş ve Yusuf Paşa da ona rüşvet vererek makamına geri tayin olmuştur.

Maraş Beylerbeyi olan Kalavun Paşa, yine Genç Osman'ın kanını dava ederek ayaklanan Abaza Mehmet Paşa isyanına katılmıştı. Mühim serkeşlerden olan Kalavun Yusuf Paşa 10.000 kişi ile Abaza'ya iltihak etmiş ancak daha sonra onunla anlaşmazlığa düşmüş ve Sivas'ta öldürülmüştür.

Abaza Mehmet Paşa

IV. Murat döneminde meydana gelen olaylardan şüphesiz en mühimi Abaza Mehmet Paşa isyanıdır. Abaza Celâli elebaşlarından Haleb valisi Canbolatoğlu Ali Paşa'nın adamlarındandı. Kuyucu Murat Paşa'nın Canbolatoğlu isyanını bastırması sırasında yakalanmış ve yeniçeri ağası Halil Ağa'nın kendisini koruması sayesinde kurtulmuştu. Halil Ağa Kaptan-ı deryalığa getirilince, Abaza Mehmet'e de derya beyliği verilmiştir. Daha sonra Halil Ağa'ya paşalık verilerek sadrazam yapıldı. Sadrazam Halil Paşa

kendisi İran seferine giderken en güvendiği adamlarından biri haline gelen Abaza'ya Maraş beylerbeyliğini vermişti. II. Osman zamanında, Abaza Mehmet Paşa 1621'de Erzurum Valiliği'ne atanmış ve sultanın yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine onun kanını dava ederek isyan etmişti.

1623 yılında Bağdat'ta 12.000 yerlikulu ve kale azaplarının komutanı Bekir Subaşı isyan ederek vali Yusuf Paşa'yı öldürdü ve valiliğin kendisine verilmesini istedi. Ancak Diyarbakır mütesellimliği kendisine verildi. Fakat o, bunu kabul etmedi. IV. Murat ünlü adamlarından Hafız Ahmet Paşa'yı Bekir Subaşı'yı, cezalandırmakla görevlendirdi. Maraş Valisinin de askerleri ile Ahmet Paşa kuvvetlerine destek olarak bu isyanın bastırıldığını görüyoruz.

IV. Murat'ı tahttan indirmek isteyen zorbalı, meseleyi elebaşları Mehmet'e bildirdi, ancak o padişahın hal'edilmesine karşı çıktı. Bu isyanın elebaşlarını IV. Murat'a haber veren Mehmet, isyanın bastırılmasından sonra korkmuş olmalıdır ki Konya'ya çekilmiş ve Mevlevi tarikatına intibak etmişti. Bu hizmetine karşılık Mehmet'e padişah Maraş beylerbeyliğini vererek mükâfatlandırmıştı. Bundan sonra o, Rum Mehmet Paşa adıyla anılmıştır.

İbşir Paşa

IV. Mehmet zamanında meydana gelen ayaklanmalardan biri de İbşir Paşa olayıdır. Abaza Mehmet Paşa'nın kardeşi Hasan Paşa isyanını bastırmakla görevlendirilen İbşir Paşa, onun hemşehrisi olduğu için bu görevden alınmıştı. Bunun üzerine o, Hasan Paşa ile anlaşmıştı. Orta Anadolu'da bazı valiler İbşir Paşa'nın sadrazam olmasını istiyorlardı. Devlet paşayı sakinleştirmek için ona Halep valiliğini teklif etti. Ancak o bunu kabul etmedi. İbşir Paşa sadrazam olmak ve bazı ıslahatlar yapmak istiyordu. Bu amaçla Anadolu Vilayetlerinin valilerini kendi yanına çekmek için Maraş vilayetinde bir toplantı yapmak istedi. İbşir Paşa, Maraş'ta yapılacak toplantıya, Maraş dâhil, Diyarbakır, Bağdat, Erzurum, Sivas ve Karaman valilerini davet etti. Toplantı baharda yapılacak ve devletin içinde bulunduğu durum görüşülecekti. İbşir Paşa, bu toplantıyı söz konusu vilayetlerin ortasında olduğu için Maraş'ta yapmak istemiş ancak valilerin karşı çıkması üzerine bu toplantı gerçekleşmemişti.

Bilindiği gibi bu sırada Osmanlı tahtında 10 yaşında bir çocuk olan IV. Mehmet bulunuyordu. Devleti valide sultanlar idare etmeye çalışıyorlardı. Bu sırada İbşir Paşa sadrazamlığı elde etmeyi başardı. 1654 yılında sarayda bir ağanın ölümüne sebep olduğu gerekçesiyle Seydi Ahmet Paşa'nın İstanbul dışına çıkarılmasına karar verilecek ve kendisine Maraş beylerbeyliği verilecektir. Ancak Sadrazam İbşir Paşa, Ahmet Paşa'yı devlete başkaldırmaya teşvik ederek senin gibi bir adama Maraş valiliği az demiş ve onun Anadolu valiliği'ne atanmasını sağlamıştır.

Köprülü Mehmet Paşa

IV. Mehmet zamanında. Maraş'ı ilgilendiren bir hadise de 1657'de oldu. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa, Şam Valisi Siyavuş Mustafa Paşa

yerine Halep Valisi Murtaza Paşa'yı tayin etti. Siyavuş Mustafa Paşa sadrazam olmak istediğinden bu azli kabul etmedi. O, saraydaki taraftarlarına güvenerek Şamlıları isyana teşvik etti. Köprülü bu defa onu Maraş valiliğine atadı. Ancak o bunu kabul etmeyince, Köprülü onun sarayda yetişen bir kapıkulu olması sebebiyle devlete bağlı kalacağı yerde ihânet ettiğini ileri sürerek idamına dair padişah'tan bir ferman aldı. Siyavuş Mustafa Paşa'nın saraydaki adamları devreye girerek onun affedilmesini istediler. Köprülü ise daha önce padişah'tan yapacağı uygulamalara karışılmaması konusunda teminat almış ve bu şartlarda sadarete gelmişti. Bu sebepten Siyavuş Paşa meselesinde, kendisine karışılmasından dolayı sadareten çekilmek istedi. Ancak bu kabul edilmeyerek tekrar ikna edildi. Siyavuş Mustafa Paşa ise Maraş'a vali olarak gönderilmiş ancak Köprülü bir yolunu bulup onu azlettirip, İstanbul'a getirtip idam ettirdi. Böylece sadrazam hem intikamını aldı hem önemli bir rakibini ortadan kaldırmış oldu.

Asayişin Sağlanması İçin...

Köprülü Mehmet Paşa, Kuyucu Murat Paşa'nın yaptığı gibi Anadolu'da asayişin sağlanması için devlete baş kaldıranları etkisiz hale getirmek ve bozulan asayişin düzenlenmesi için Üsküdar'dan Arabistan'a varıncaya kadar, Anadolu eyaletleri ile Karaman ve Maraş taraflarını teftiş etmek için İsmail Paşa'yı görevlendirdi. İsmail Paşa, Maraş'a gelerek teftiş etmiş ve görevini başarı ile tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür. Köprülü Mehmet Paşa (1656–1661) ve oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın (1661–1676) sadrazamlıkları dönemlerinde Anadolu'da asayiş ve düzen yeniden sağlanarak Celâlilerin kökü tamamen kazınmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyânları**, s.118–119.
- ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**,(hazırlanışı: 1332) Matbaa-i Amire, İstanbul 1339, s.56.
- CELALZADE MUSTAFA, “**Selim-name**” (Haz. A.Uğur, M.Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- SÜMER, Faruk, “*Bozok Tarihine Dair Araştırmalar*” **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara Üniv. DTCF Yay., Ankara 1974.
- HOCA SADEDDİN, **Tacü ‘t-Tevarih**, (Haz. 1. Parmaksızoğlu), C.IV, Kültür Bakanlığı Yay.,
- İLGÜREL, Mücteba, “*Celâli İsyânları*” **TDVİA.**, C.VII.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayic’ül-Vukuat** (Yay. Neşet Cağatay).
- ORHONLU, Cengiz-Turgut Işıksal, “*Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar Dicle Ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi**, C.XIII, Sayı 17-18’den ayrı basım.
- SOLAKZADE, **Solakzade Tarihi**,(Haz.V.Çabuk), C.II., Kültür bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- TANSEL, Selahattin, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969.
- UĞUR, Ahmet, **Yavuz Sultan Selim**, *Erciyes Üniversitesi Yay.*, Kayseri, 1992.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C:II,III,TTK Yay., Ankara 1983.
- YİNANÇ, Refet -Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri**, C.I, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 1988.
- YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1989.

XVI. YÜZYILDA MARAŞ

1522'de Ali Bey'in öldürülmesinden sonra Maraş ve Elbistan yöresi kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Dulkadir Beyliği, Osmanlılara katıldığı zaman hudutları Maraş, Elbistan, Göksun, Andırın, Zamantı (Pınarbaşı), Kayseri, Kırşehir, Ankara, Bozok (Yozgat), Malatya, Darende, Harput (Elazığ), Besni, Hisn-ı Mansur (Adıyaman), Kâhta, Gerger, Diyarbakır, Urfa, Çermik, Rumkale (Halfeti), Ayıntap (Antep), Pazarcık, Bulanık, Gündüzlü, Amik Ovası, Antakya, Güğercinlik, Trablusşam, Sis (Kozan), Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli), Üzeyr (Payas) ve Ayas'tan (Yumurtalık) ibaretti. 1523'ten itibaren Vilayet-i Maraş olarak adlandırılan Bozok ve Maraş sancakları Dulkadir topraklarını oluşturuyordu. Bozok Sancağı Bozok ve Kırşehir kazalarından oluşurken, Maraş sancağı da Maraş, Zamantı (Pınarbaşı) Kars-Zulkadiriye (Kadirli) ve Elbistan kazalarından oluşuyordu. Osmanlı döneminde Maraş'a yönetici olarak ilk Koçi b. Halil Bey atanmıştır.

Osmanlıların Maraş ve Elbistan'da Dulkadirlilerin gücünü kırmak amacıyla bölgeyi ilk olarak 1523'te Rum Beylerbeyliği'ne (Sivas) bağladıkları anlaşılmaktadır. Bu idari düzenleme uzun sürmemiş, kısa bir süre sonra bu defa Maraş ve Elbistan Karaman (Konya) Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. 1531'de Maraş ve Elbistan, Karaman eyaletinden ayrılarak Vilayet-i Zulkadiriye adı altında Dulkadir Beylerbeyliği oluşturulmuştur. Vilayet ya da Beylerbeylik Osmanlı Devleti'nde en büyük idârî birimdir. Maraş ve Elbistan'da iki yüzyıla yakın hâkimiyet süren Dulkadir Beyliği'nden dolayı kurulan bu eyalete Dulkadir veya Zulkadir Eyaleti adı verilmiştir. Yeni kurulan Dulkadir Eyaleti Maraş, Ayıntap (Antep), Sis (Kozan) ve Bozok (Yozgat) livalarından oluşmuştur. Maraş Eyaleti'nin Bozok Livası zamanla Rum Eyaleti'ne bağlanmış, Sis ve Ayıntap ise Halep Eyaleti'ne bağlanmıştır. Sis bölgesi daha sonra 1571'de Kıbrıs Eyaleti'ne bağlanmıştır.

1523 tarihli Maraş Tahrir Defteri'ne göre Dulkadir Vilayeti, Maraş ve Elbistan sancaklarından oluşmaktaydı. Elbistan Sancağı Elbistan, Göksun, Gedik ve Çubuk olmak üzere dört nahiyeden oluşmaktaydı. Maraş sancağı ise Maraş, Keferdiz (Sakçağözü), Pazarcık, Güvercinlik (İslâhiye), Tiyek (Hassa), Kargulık, Kars (Kadirli), ve Andırın nahiyelerinden meydana gelmekteydi. 1526 tahririne göre ise Maraş Sancağı, Maraş, Elbistan, Kars ve Zamantı kazalarından oluşmaktaydı. Maraş'ın nahiyeleri ise Maraş, Kemer (Şekeroba), Keferdiz (Sakçağöz), Karahayıt (Karahöyük-Çobantepe), Aladinek, Pazarcık,

Güvercinlik, Göynük, Tiyek, Kargulık, Haruniye, Andırın, Zeytin, Fırnuz ve Bayındır'dı. Bu tarihte Maraş'ın 53 mahallesi bulunmaktaydı. Zamanla Hısn-ı Mansur nahiyesi de Maraş Sancağı'na bağlanmıştır. Elbistan Kazası Sason, Sarsab, Aynu'l-Arus, Ahsendere, Hurman, Nurhak ve Nergele olmak üzere 8 nahiyeden oluşmaktaydı. Kars kazası ise (Kadirli), Mağara, Çokak, Mекlebin, Kars (Kadirli), Köstere ve Göksun nahiyelerinden oluşmaktaydı. Zamantı kazası ise Hınzırî ve Gömülgün, Pınarbaşı, Çörşeközü, Zamantu, Çörmüşek nahiyelerinden oluşuyordu. Bir ara Kayseri Sancağı'na bağlı Talas dahi Maraş'a bağlanmıştır. 1531'den sonra Malatya Sancağı da Maraş Eyaleti'ne bağlanmıştır. Malatya Sancağı'nın 1830'lara kadar Maraş Eyaleti'ne bağlılığı devam etmiştir.

1522'de Maraş ve çevresinin Osmanlı devleti'ne bağlanmasından sonra, Maraş bölgesinden seferlere askerler çağırılmıştır. Maraş bölgesinden 1570'de Kıbrıs seferine de asker gönderilmiştir. Bu askerler Kıbrıs'ın fethinde büyük rol oynamışlardır. Hatta Maraş'tan Kıbrıs'a iskân için gönderilenler de olmuştur. Kıbrıs'ın Maraş bölgesinin ismi bu şekilde oluşmuştur. Maraş bölgesi Osmanlı ordusuna devamlı asker veren bir memleket olmuştur. Maraş bölgesinde yapılan tahrirlerden, tımar tevcihlerinden bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu yüzyılda Dulkadirli'ye bağlı 26 tâife vardır. Bunlar da 784 tâife oluşturmaktadır. Bu tâifeler Maraş dâhilinde olduğu gibi Maraş dâhilinde yaşamaktadır. Bunun yerleşik olanı olduğu gibi konar göçeri de vardır. 1520 itibâriyle Maraş'ın nüfusu 62.104'dür. Asrın başında bu nüfusun ağırlığı konar göçerdir. Asrın sonunda ise bu nüfusun giderek şehirleştiği, köyden şehre yerleştiği görülecektir.

16. asırda Maraş kazasının iktisâdi hayâtı daha çok tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Şehirleşme arttıkça tarım dışı gelir artmaktadır. Esnaf çoğalmaktadır. Sanat çeşitlenmektedir. 1563 Maraş'ta esnafın vergideki payı bu sebeble % 63'dür.

1526 yılı itibâriyle devletin en fazla gelir sağladığı ürün sırayla buğday, çeltik, pamuk, susam ve bağcılıktır.

1526'da Maraş'ta yaşayan nüfusun % 86'sı Müslim, % 13'ü gayr-ı müslimdir. Bu oran 1563'te de pek değişmemiştir. Değişen yerleşik hayatın giderek arttığıdır.

1526'da toplanan toplam vergi 1.967.859 akçe iken 1563'de 2.037.467 akçedir. Bu verginin % 70'i hububattan alınan vergidir.

KAYNAKÇA

ALTINÖZ, İsmail **Dulkadir Eyaleti'nin Kuruluş ve Gelişmesi**, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009.

SOLAK, İbrahim **XVI. Asırda Maraş Kazası**, Akçağ Yay., Ankara 2004.

YİNANÇ, Refet - Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri** (1563), C. I-II, (Yay.), Ankara Üniversitesi Yay, Ankara 1988.

XVII. YÜZYILDA MARAŞ

XVII. yüzyılda Maraş hakkında en ayrıntılı bilgi veren müellif Seyyah Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre, XVII. yüzyılda Maraş bir eyalet merkeziydi. Maraş Eyaleti'nin 4 sancağı vardı. Eyalet Maraş, Malatya, Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli) ve Samsat'tan oluşmaktaydı. Eyaletdeki beylerbeyi, defter kethüdarları ve tımar defterlerinin toplam geliri 1.700.000 akçeydi. Eyaletin 29 zeameti ve 215 tımarı bulunmaktaydı. Ayrıca Maraş Beylerbeyliği'nin 817.200 akçe geliri olan hassı vardı. Maraş Beylerbeyi protokolde Anadolu Eyaleti'nden sonra gelirdi. Maraş Eyaleti'nden 5500 kadar asker çıkarılırdı.

Evliya Çelebi Maraş Halkı'nın Türkistan'dan gelen Türkmenlerden oluştuğunu halkın Türkçenin 10 farklı şivesiyle konuştuklarını yazmaktadır. Ayrıca buradaki Türkmen Aşiretleri Zulkadiroğulları, Karakeçili, Develi, Akkoyunlu (Akçakoyunlu), Mahmatlı, Pehlivanlı, Kaçarlı, Dermelik, Yuvacık, Keçerli, Avşarlı, Avcılar, Dedeler ve Torunlar'dır.

XVII. yüzyılda Maraş kalesinde 100 hane olup içinde Sultan Süleyman adına yapılmış bir camii de vardı. Bu camii XIX. Yüzyıla kadar varlığı bilinmektedir. Camii 1798'de meydana gelen bir depremle yıkılmış olmalıdır. Bu deprem sırasında kale içinde bulunan pek çok ev de yıkılmıştır. Kalede bir dizdar olup yanında askerler vardı. Burada daha sonraki dönemlerde 50 muhafızın olduğu kayıtlıdır. Kale kapısında üzerinde ön ve arka yüzde iki kitabe bulunmaktadır. Ön yüzde şu ifadeler vardır:

el-hamdü ve leyletü's-salât alâ Muhammedinhayrî'l-ibâd ve alâ leyâli'l-emcad ve ba'd emere kale e'azze'l-kadriyyet'i-l-mamurriyeti sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn Sultan Süleyman ibn Selim Han, sene 935 (M.1528).

Kale kapısının iç yüzünde kapılar arasında dizdar loncasında bir tahta üzerinde yazılı kitabede ise şunlar kayıtlıdır:

*Anniçün dedi Hatif tarihini
Devam ü izz ü rif'at kıl İlahi,
Saklıya Hak eyleye cümle elemelerden berî,
sene 1054 (1644)*

Maraş Kalesi'nin kuzey tarafında da devamlı kapalı olan bir kapı bulunmaktaydı.

XVII. yüzyılda Maraş Eyaleti'nin merkez sancağı olan Maraş; Maraş kazası, Etraf-ı şehir, Havsustol, Güvercinlik, Yenicekale, Zeytun, Bertiz, Göynük, Yörükân, Haruniye, Andırın ve Elbeyli olmak üzere 12 kazadan oluşmaktaydı.

Aynı dönemde Maraş şehrinde müftü, nakibü'l-eşraf, sipahiler, kethüdalar, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, ayan-ı eşraf, âlim ve salihler vardı. Şehrin 42 mahallesi olup dere tepe üzerine yayılmıştı. Şehirde 11000 hane olup evler kerpiç ve topraktandı. Şehir güneyden kuzeyde Ahırdağı'na göre uzanmaktaydı. Bu dağın adını Evliya Çelebi Şir dağ olarak yazmaktadır. Şehir içinde 39 cami olup pek çok da mescit bulunmaktaydı. En büyük cami Ulu Camii olup Ada Camii olarak bilinmekteydi. Şehirde pek çok han, medrese, imâret, hamam ve çeşme vardı. 42 sıbyan mektebi olup halkın okuma ve yazmaya ne kadar önem verdiklerinin bir göstergesiydi. 1045 dükkân olup 2 de bedesten vardı. Bedestenlerin biri kuyumculara aitti. Şehirde bir paşa sarayı bulunmaktaydı. Ayrıca Zulkadiroğullarına ait bir saray daha vardı. Bu saray üzerinde celi hat ile yazılmış şu kitabe bulunmaktaydı:

Zülkadirzâde Halil Beğ ömrün olsun müstedâm

Bu saray-ı dilkeşikıldın mu'ammer bi't-temam

Bi'l-huruû mu'ceminden hanesinin tarihin

Hoş müferrih menzil olmuş bu saray-ı bâb- kâm, sene...

Şehirde yaşayan halkın karakteri hakkında bilgi veren Evliya Çelebi şunları yazmaktadır: Tamamının Türkmen olduğunu, çok dürüst ve yardım sever olduklarını, onların temiz çuka elbiseler giydiklerini, kadife kavuk külah üzerine beyaz Muhammedî sarık sardıklarını, kışı sert olduğundan kuzu derisinden kolsuz üstlük giydiklerini belirterek halkın uzun yaşadığını yazar. Hatta Yavuz'un Mısır seferi sırasında 110 yaşında olan bir yaşlı adamla Haznedarlı Mahallesi'nde karşılaştığını ve sohbet ettiğini söylemektedir. Kadınlar, beyaz çizme başlarına safi gümüş tas takke yahut altınlı sivri takke giyerek üzerine endamlarına beyaz çarşaf bürünürlermiş. Kadınları boylu poslu ve güzel olup iyi bir Türkçe konuşurlardı. Ayrıca Maraş bağlık ve bostanlık olup 20 çeşit üzüm yetişirdi. Bir de nar çok olurdu. Kuzeyinden Ahır Dağı'ndaki Pınarbaşı suyu, güneyinden de Erkenez çayı akardı. Bu suyu içtiklerinden dolayı halkı zinde, zevk ehli, dost ve garipleri severlerdi.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre bahsedilen dönemde şehirde pek çok türbe ve zaviye vardı. Bunlar Omuzu Güçlü, Derdement Dede, Çomaklı Sultan, Malik Eşter, Karlıbaba, Mikdat b. Esved, Manav Ali ve Çem Çerez Baba gibi türbelerdi. Bu esnada şehirde hâlâ Zulkadiroğullarının nüfuzu devam etmekteydi. Eyaletin valisi Nişancı Osman Paşa'ydı.

Tımar Tevcihleri

Osmanlı Arşiv kayıtlarında XVII. Yüzyılda Maraş'la ilgili pek çok tımar dağıtımını bulunmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı Devlet'nde mirî arazi dirlik olarak ülkeye hizmet eden görevlilere dağıtılırdı. Has, zeâmet ve tımar olarak adlandırılan bu toprakların has olanları padişah ve ailesine, zeâmet olanlar üst düzey görevlilere, tımar olanlarda savaşırlara katılıp da yararlıklar

gösteren askerlere verilirdi. Kendisine tımar verilen asker, gelirinin bir kısmı ile kendi geçimini sağlarken, geri kalan kısmı ile de atlı asker beslerdi. Mîrî arazisinin ekserisi tımar olup hizmet karşılığı tımarlı sipâhi dediğimiz askerlere verilirdi. Dulkadir Beyliği topraklarının Osmanlılara bağlanmasından sonra bu beyliğin topraklarında tahrir yapılarak defterler hazırlanmıştır. Bazı topraklar vakıf, mülk gibi kısımlarda bırakılırken geri kalanlar tımar olarak dağıtılmıştır. Maraş tahrir defterlerinde Maraş eyaletinde tımar tevcihleri hakkında bilgi verildiği gibi Osmanlı arşiv kayıtlarından da bölgedeki tımar sahipleri ve tımarların el değiştirmesi gibi konularla ilgili pek çok kayıt bulunmaktadır. Bunların önemlileri ile ilgili bilgiler vereceğiz. Özellikle Maraş ve kazalarındaki köy ve aile isimleri bakımından bu bilgilerin önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca köylerin tarihleri ve ne kadar zamandan beri yerleşim yeri olduklarının öğrenilmesi bakımından da bu bilgiler önem kazanmaktadır. Sahibinin ölümü ile veya başka bir sebepten boş kalan tımarın bölgenin yetkilisi olan Miralay (Alaybeyisi) tarafından kime verileceği belirlenip İstanbul'a arz sunulmakta ve ona göre tımar tevcihi yapılmaktadır. Maraş eyaletinin sancak ve kazalarında bulunan miralayların bu tımar işlerinden sorumlu oldukları anlaşılmaktadır.

1563 tarihli Maraş Tahrir defteri kayıtlarından sonra, 1593 tarihli Avusturya seferi sebebiyle Maraş eyaletinde bulunan zeamet ve erbab-ı tımarına hazineden ödünç olarak verilen dört yüz elli bin akçenin tahsil ve irsâli bir belgeyle istenmektedir.

Tımar sahibi bir kişi öldüğünde erkek varisi yoksa tımar boş kalırdı. Bu tımar eyalet yetkilileri tarafından bir kişiye verilirdi. Bu dönemde Maraş'ta tımar tevcihleri ile ilgili bazı misallere bakacak olursak;

1663'te Maraş sancağına bağlı Elbistan'a tabi Aynülurus nahiyesinde tımar sahibi Davud'un ölmesi üzerine boş kalan tımarı, Maraş Miralay Mehmet tarafından Mehmet adlı bir kişiye verilmiştir.

25 Ağustos 1666'da Elbistan kazasının Hurman, Şeyh Beşe ve Aynülurus nahiyelerinde boş kalan tımarların dağıtılması için Maraş Miralay Mehmet tarafından imzalı bir arz yazılmıştır.

11 Nisan 1667 Maraş Miralay Mehmet tarafından Elbistan, Bertiz, Karahayıt, Sarsab ve Camustil nahiyelerinde boş olan tımarların kimlere dağıtılacağı konusunda İstanbul'a bir arz sunulmuştur.

28 Mart 1678'de Maraş'ta bulunan İsneyn Pazarı'ndaki (Pazartesi Pazarı) hanın, bitişiğinde bulunan ekmeççi dükkânıyla kahveyi, sahibi Ahmet Ağa'nın vekili Mustafa Ağa'nın, Osman Ağa'ya bir senelik icar eylediğine dair Naib Hüseyin tarafından bir hüccet yazılmıştır.

14 Kasım 1678'de Maraş sancağında elli bir bin dört yüz akçalık zeamete mutasarrıf olan Durmuş'un vefatı üzerine adı geçen zeametinin Mahmut adlı kişiye verilmesi için Maraş beylerbeyi olan Mehmet Paşa tarafından bir arz yazılmıştır. 29 Mart 1685'de Maraş Alaybeyi olarak Bayezid Ağa görülmektedir.

21 Ocak 1686'da On üç seneden beri Maraş Kalesi dizdarlığında bulunduktan sonra Mehmet adlı şahıs hilaf-ı hakikat arz ile ekmeği elinden almış iken müracaat-ı vakıası üzerine hak tezahür ederek tekrar mezkûr dizdarlığa tayin olunmuş ve fakat badema bu gibi bir muameleye maruz

kalmamak için kaydına şerh verilmesi hakkında el-Hac Abdullah bir arz göndermiştir.

19 Ekim 1687'de Maraş'ın büyük Hıristiyan köyü olarak tanımlanan Cedid Kale (Yenice Kale) köyünde tımar sahibi olan Mehmet'in ölümü üzerine tımarının Vaysıl'a verilmesi hakkında Alaybeyisi Halil'in arzına İstanbul'dan ferman gönderilmiştir. Bu ferman Maraş beylerbeyine yazılmıştır.

14 Ekim 1689'da Maraş sancağı tımar sahibi Ali'nin tımarının boş kalması üzerine İhsan Abdurrahman adlı şahısa bu tımarın verilmesi için Alaybeyisi Mehmet'in arzı üzerine bunun kabul edilmesine dair Maraş beylerbeyine hitaben ferman. Yazılmıştır.

29 Mayıs 1692'de Maraş eyaleti alaybeyleri zimmetinde kalan bedel malı ile eyalet-i mezkure tımar ve zeamet erbabının bedeliyelerinin tahsili hakkında Maraş valisine, kadıya vs. hüküm yazılmıştır.

26 Ekim 1696'da o sırada Kars-ı Maraş (Kadirli) sancağına bağlı Göksun nahiyesinde Saraycık köyünde boş kalan tımarların dağıtılmasına dair ferman gönderilmiştir.

25 Kasım 1696'da Maraş Mutasarrıfı olarak Yunus Paşa bulunmaktaydı. 15 Ağustos 1697'de Maraş Mutasarrıfı Yunus Paşa'ya on öküz ve otuz koyun verilmesine dair bir tezkire gönderilmiştir

19 Temmuz 1697'de Maraş Alaybeyi Murtaza Ağa'nın arzıyla boş kalan Elbistan'ın Taykendi köyündeki tımarın Zeynelabidin'e verilmesine dair ferman gönderilmiştir. .

9 Ocak 1699'da Maraş Kalesi neferatının masraflarını karşılamak üzere Ayıntab Mukâtaası malından verilmiş olan akçanın hesabı görülmüştür. 28 Haziran 1699'da Maraş Beylerbeyi olarak Ahmet Paşa görülmektedir. Maraş sancağında boş kalan tımarın Alaybeyi vekilinin arz ve inhâsı üzerine Ömer adlı şahsa verilmesine dâir Mirimiran-ı Maraş (Maraş beylerbeyi) Ahmet imzalı İstanbul'a bir bir arz sunulmuştur.

12 Ocak 1700'de Maraş Sancağı'nın Orta Niyabet Nahiyesi'yle Elbistan Nahiyesi'nde boş kalan tımarların Mustafa ve İbrahim adlı kişilere verilmesine dair Maraş Miralayı Murtaza Ali imzalı İstanbul'a bir arz sunulmuştur.

Maraşlı Sadrazam Halil Paşa

XVII. yüzyılda Maraş'tan devşirilerek İstanbul'a götürülen Halil Paşa iki kez sadrazamlık ve dört kez de Kaptan-ı Deryalık yapmıştır. Zeytun ahalisinden olan Halil Paşa'nın babasının adı Pîrî olarak bilinmektedir. Ağabeyi ise III. Murat'ın adamlarından olan Mehmet Paşa'ydı. Enderun'da yetişerek Çakırbaşı iken 1607'de Yeniçeri Ağası olmuştur. Celali isyanlarında gösterdiği başarılarından dolayı Kuyucu Murad Paşa'nın gözüne giren Halil Paşa, 1609'da Cezayir Beylerbeyi unvanıyla Kaptan-ı Deryalığa getirildi. Halil Paşa birinci Kaptan-ı Deryalığı sırasında Akdeniz'deki İtalyan ve Maltalı korsanları perişan etti. Onların pek çok gemilerini ve hazinelerini ganimet olarak alıp birçok esirle birlikte İstanbul'a getirdi. 1610–1613

arasında üç yıl devam eden Kaptan-ı Deryalığı sırasında büyük başarılar imza attı. Bir ara görevden alınan Halil Paşa kısa süre sonra yeniden görevine iade edildi. 1614'te Malta şövalyelerini mağlup edip Trablusgarp'a çıktı. Buranın devleti dinlemeyen yöneticisini ortadan kaldırdı.

Halil Paşa I. Ahmet tarafından 1617'de vezir-i azamlığa getirildi. İran seferine gönderilmesine rağmen başarılı olamadı. Görevinden azledilmesi üzerine Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdai Efendi Dergâhı'nda inzivaya çekildi. Zaten Aziz Mahmut Hüdâi'nin müridiydi. I. Ahmet'in ölümünden sonra yerine I. Mustafa getirilmişti. Onun azledilmesinden sonra Genç Osman sultan oldu. O, babasının ölümünden sonra tahta çıkarılmamasından dolayı Halil Paşa'ya kırgındı. Ancak Halil Paşa, Aziz Mahmut Hüdai Efendi'nin araya girmesiyle affedildi. Genç Osman tarafından 1620'de Kaptan-ı Deryalığa getirilen Halil Paşa, sultanın öldürölüp I. Mustafa'nın yeniden tahta geçirildiğinde valide sultan tarafından vezir-i azamlığa getirilmek istenmesine rağmen bunu redetti. Bir süre sonra Kaptan-ı Deryalıktan azledilen Halil Paşa kısa süre sonra dördüncü defa bu göreve getirildi.

Halil Paşa, IV. Murat zamanında 1626'de yeniden vezir-i azamlığa getirilerek İran seferine gönderildi. Bu sırada isyan eden Abaza Mehmet Paşa üzerine giderek onu yetmiş gün Erzurum'da kuşattı. Sonra buradan Tokat'a dönmesi üzerine başarısız kabul edilerek görevden azledildi. İstanbul'a dönen ve emekli olan Halil Paşa, bir yıl sonra 1629'da vefat etti. Mürşidi Aziz Mahmut Hüdai'nin dergâhı yanındaki türbesine defnedildi.

Maraşlı Halil Paşa, Fatih'te Millet Kütüphanesi civarında bir camii, çeşme ve sebil inşa ettirmiştir. Üsküdar'daki türbesinin altındaki çeşme ile sebil de kendisinin olup Sultan Ahmet Camii'ni yapan mimar Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından inşa edilmiştir. Ayrıca Mahmut Hüdai dergâhı yakınındaki tekkeyi de Halil Paşa inşa ettirdi.

Fatih semtinde olan Halil Paşa Camii zamanla harap olmuştur. 1894 İstanbul depremi ile iyice çöken cami bir türlü tamir edilip eski haline getirilmemiştir. Sonunda 1929'da Halil Paşa Camii yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

- KOMİSYON, **Dağların Gazeli Maraş**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010.
UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, TTK. Yay. Ankara 1982.
KOÇ, Mustafa, Yârdan Ayrı Düşeli: Eski İstanbul'dan Yeni İstanbul'a Giderken, **Türk Edebiyatı Dergisi**, S.453, İstanbul Temmuz 2011.

XVIII. YÜZYILDA MARAŞ

Bu yüzyılın başında Maraş bölgesinde yaşayan Türkmen aşiretleri pek çok defa isyan etmişlerdir. Bu yüzden de devlet göçebe bir hayat yaşayan Türkmenleri iskâna tabi tutma kararı almıştı. Ancak Türkmenler yerleşmeyi reddederek eşkıyalığa veya buldukları yerlerden kaçmaya başlamışlardı. Bu sırada Osmanlı Devleti Avusturya İmparatorluğu ile savaş halinde olduğu için Türkmenler ile yeteri kadar meşgul olamadı.

XVIII. Yüzyılda Maraş, Zulkadir adıyla anılan bir eyalet merkeziydi. Bu yüzyılın başında Osmanlı tahtında II. Mustafa bulunmaktaydı. Dönemin ünlü Şeyhülislamı Erzurumlu Feyzullah Efendi'ydi. Bu şahıs kendisine rakip olarak gördüğü Rumeli Kazazkeri Ebezâde Abdullah Efendi'yi Maraş Kadılığı'na tayin etti. Anadolu Mustafa Efendi adında bir kadının oğlu olarak Varna yakınında Balçık kasabasında doğan, iyi bir tahsil gören bu şahıs Halep, Mısır, Edirne ve Mekke'de görev yaptıktan sonra kısa sürede İstanbul Kadılığı'na daha sonra da Rumeli kazazkerliği'ne getirilmişti. Böyle büyük görevlerde bulunan birinin Maraş kadılığına gönderilmesi bir cezalandırmaydı. Ebezâde Abdullah Efendi Maraş kadılığına tayinine karşı çıktı ve görevine başlamadı. Bu yüzden Şeyhülislam onu Kıbrıs'a sürgün etti. 1703 Edirne Vakası olarak bilinen olaydan sonra tahta geçen III. Ahmet'in zamanında Ebezâde Abdullah Efendi Şeyhülislamlığa tayin edilmiştir.

1701'de Maraş Beylerbeyi olarak Rişvanzade Halil Bey görülmektedir.

Karlofça Anlaşması sonrası Osmanlı'nın kaybettiği yerleri geri alma düşüncesi ile Avusturya ve Venedik'e açtığı savaşlar sırasında Maraş bölgesinden de Rumeli'ye asker gönderilmiştir. 1717'de Belgrat'ın Avusturyalıların eline geçmesi üzerine Niş şehri de tehlikeye düşmüştü. Bu yüzden devlet 1717 Ekim ayında Maraş vilayetinden tımarlı sipahi ve zeamet erbabını buraya sevk etmiştir. Bundan sonra da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1718'de Pasarofça Anlaşması yapılarak barış sağlanmıştır.

I. Mahmut döneminde (1730–1754) Safevilerle Osmanlılar arasında cereyan eden savaşlarda yararlı hizmetlerde bulunan Rişvanzade Mehmet Paşa'nın oğlu Rişvanzade Süleyman Paşa'ya 1734'de Maraş valiliği verildi. Bu yıllarda Maraş bölgesinde bulunan aşiretlerin asayişsizlik içinde buldukları görülmektedir. Pazarcık ve Keferdiz bölgelerinde yaşayan Afşar, Kılıçlı ve Bektaşlı gibi aşiretlerin eşkıyasından 70–80 kadar atlıının guruplar halinde Antep havalisine gelerek yolları kesip yolcuların mallarını

yağmaladıkları İstanbul'a bildirilince, devlet söz konusu eşkıyayı cezalandırmak için Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvanzade Mehmet Paşa'ya emirler göndermiş ve Maraş mütesellimi ile Elbistan ve Antep idarecilerinin de ona yardım etmesi istenmiştir. Bölgede bulunan Kılıçlı Aşireti'nin bir kısmının Kıbrıs'a sürgün edildikleri de görülmektedir. Daha çok Pazarcık ve Elbistan bölgesinde yaşayan Kılıçlı Aşireti yazları Elbistan yaylalarında kışları ise Amik Ovası, Uluca ve Kilis mıntıklarında yaşıyorlardı. Kılıçlı ve Bektaşlı aşiretlerinin eşkıyalık hareketlerine devam etmeleri üzerine Maraş Beylerbeyi Rışvanzade Süleyman Paşa'ya onları Rakka taraflarına iskân etmesi emredilmiştir. Bu arada Kılıçlı ve Bektaşlı aşiretleri Afşar Aşireti'nin içine girerek Kayseri taraflarında eşkıyalık hareketlerine devam etmekteydiler.

1736–39 Avusturya ve Rus harpleri sırasında Rumeli'de görev yapan Genç Ali Paşa 1737'de Maraş Valiliği'ne getirilse de görevi kısa sürmüş ve yerine Muhsinzade Mehmet Paşa Maraş Valiliği'ne tayin edilmiştir. Muhsinzade Mehmet Paşa, 1765'de III. Mustafa (1757–1774) zamanında Sadrazam olmuştur.

Sultan I. Mahmut, 1737-38'de sadrazamlık makamına getirdiği Muhsinzade Abdullah Paşa'nın oğlu Muhsinzade Mehmet Paşa'yı 1738'de vezirlik payesiyle Maraş valiliğine atadı. Daha sonra Rumeli'de Bender muhafızlığına atanan Mehmet Paşa yerini eski sadrazam olan babası Abdullah Paşa'ya terk etmiştir. Kırım Hanı'nın ricası üzerine Abdullah Paşa, Bender muhafızı olurken oğlu Muhsinzade Mehmet Paşa 1747'de ikinci kez Maraş Valiliği'ne tayin olundu. Padişahın Mehmet Paşa'ya gönderdiği hükümden anlaşıldığına göre, kendisinin uzun süreden beri Maraş valiliğini uhdesinde bulundurduğu ve buna ek olarak Bender muhafızlığı da yaptığı anlaşılmaktadır.

Maraş'ta Bir Osmanlı Sadrazamı

Maraş Eyaleti Valiliği'ne 1761'de, daha önce Damad İbrahim Paşa tarafından Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Efendi'nin oğlu Said Mehmet Paşa tayin edildi. Bu zat daha önce Rusya'ya elçi olarak gönderilmiş, Osmanlı'nın Avusturya ve Rusya ile yaptığı anlaşmalarda aza olarak görev yapmış, nişancı olmuş, kethüdalık yapmış, bir ara azledilip Hicaz'a gönderilmiştir. Daha sonra af olunarak geri İstanbul'a çağrılmıştır. Dört kez nişancılık ve üç kez sadrazam kethüdalığı yapmış ve nihayet 1755'de sadrazamlığa tayin edilmiştir. O, III. Osman (1754–1757) tarafından 1756'da azledildi. Daha sonra Hanya, Mısır, Adana ve Karaman valiliklerinde bulundu. 1761'de ise Maraş valiliğine getirildi. 1761 Ekim'inde Maraş valiliğinde iken burada vefat etti. Said Mehmet Paşa Maraş'ta bulunan Bayezidli Camii'nin haziresine defnedilmişti. Bu camide Bayezidli ailesinin ileri gelenlerinin mezarları da bulunmaktaydı. Maalesef 1960'larda bu camiinin haziresi kaldırıldığından eski sadrazamın da mezarı kaybolup gitmiştir.

Donanma kaptanlarından Cihangirli Kavun Ahmet Paşa'nın oğlu olan Silahdar Mehmet Paşa 1765'de Maraş Valiliği'nde bulunmuştur. Kendisi Sultan III. Mustafa'nın kız kardeşi Ayşe Sultan'la evlenmişti. Maraş Valiliği kısa sürmüş olup buradan sonra Bosna Valiliği'ne atanmıştır.

1765'de Gürcistan bölgesinin sınırlarında olan asayişsizliği önlemek için Çıldır, Kars taraflarına Erzurum ve Diyarbakır'dan asker gönderilmesi istenmiş, ancak Erzurum bölgesindeki tımar ve zeametler ocaklık şeklinde olduklarından; Diyarbakır bölgesi halkının da perişanlık içinde oldukları için buralardan asker gönderilememiş, Maraş bölgesinden gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

1775'de Maraş'ta Kılıçlı ve Mendilli aşiretleri eşkıyalığa başlamışlardı. Bunları cezalandırmak amacıyla Maraş Valisi Abdullah Paşa, adamları ve aşiretlerden topladığı kuvvetlerle Maraş'tan harekete ederek eşkiyanın yataklığı olan Okçu İzzeddin eşkiyası ile Büyük Ilıca'nın batısı yönünde Gavurdağ bölgesinde Alaca Abalı diye ün salmış cemaatin oturduğu köy sınırında üzerlerine yürümüştür. Bu saldırıya dayanamayan eşkiyadan bazıları Çobanoğlu ve Abdülfettehoğlu adlı eşkiyaların yanına, bazıları da Gavurdağ'ın sarp yerlerine sığınmışlardı. Bazıları ise Obalı karyesi halkıyla birleşip askerleri bozmuşlardı. Bunun üzerine Maraş Valisi Abdullah Paşa bunların üzerine yürüyüp Gavurgölü üstünde bulunan Tazan durağına gelmiş, onları dağıtarak on dokuzunu öldürüp başlarını İstanbul'a yollanmıştır.

XVI. Yüzyıldan itibaren Maraş ormanlarından kesilen kereste, Osmanlı devleti'nin Birecik İskelesi'nde bulunan İnce Donanması'na gemi yapılması için gönderilirdi. Ayrıca buradan Basra'ya da Fırat Nehri üzerinden kereste nakledilirdi. Bu durum XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda da devam etmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 31 Mayıs 1777 tarihli bir belgede, Birecik'te sefine mübâyaasına memur Kapıcıbaşı Mehmet Ağa'dan Bağdat ve Basra Valisi'ne gönderilen bu mektupta; emir verildiği halde Maraş, Elbistan, Behisni ve Ayntab'dan kereste gönderilmediğinden ve yüksek bedel ile kereste alındığından ancak yirmi sefine yapılabildiği, Halep ve Rakka'dan erzak gönderilmediğinden sıkıntı çekildiği bildirilmektedir.

XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti Rumeli'de Ruslar ve Avusturya ile savaş halindeydi. Kırım elden çıkmıştı. Hem Rusya hem de Avusturya Osmanlı'dan toprak koparmaya çalışmaktaydı. Maraş'tan bu cephelere devamlı asker gönderilmekteydi. Aultan I. Abdulhamid zamanında 16 Ekim 1784 Cumartesi tarihli bir arşiv vesikasından düşman tarafından bir saldırı olması durumunda Bosna'daki askerın kâfi gelmeyeceğinden Sivas ve Maraş gibi eyaletlerden asker toplanıp gönderilmesi için Bosna Valisi Abdullah Paşa'nın istekte bulunduğu anlaşılmaktadır.

1768'de Maraş Valiliğinde Kastamonu'nun Daday Kazası Sorkun Köyü doğumlu olan, pek çok üst düzey görevde bulunan ve Adana valisiyken Maraş valiliğine atanan Moldovancı Ali Paşa görülmektedir. Bu sırada çıkan Osmanlı-Rus (1768) Savaşına gönderilmiş, Maraş Valiliği'nden ise azledilmiştir. 1786'da Maraş Beylerbeyi olarak Zulkadirzade Ömer Bey

görülmektedir. Onun 1784'den beri Maraş valiliğinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Maraş'ın Keferdiz ve Pazarcık taraflarında yaşayan Kılıçlı aşiretinin eşkıyalık ve itaatsizlikleri yüzünden cezalandırılması istenmekteydi. Bu sırada 1770'de Maraş valisi olarak Mehmet Paşa görülmektedir. Bu sırada Kılıçlı aşiretinin eşkıyalık faaliyetlerini önlemek için Rışvanzade Ömer Paşa, bir miktar adam ile eşkiyayı tenkil ve tevkif etmek için gönderilmiştir. Mühimme kaydında Ömer Paşa'nın isyancılar üzerine yürümesi ve şehrin ileri gelenlerinden olan Zülkadirzadeler, Bayezidzadeler ve Karabekirzadeler ile irtibat kurması da istenmekteydi.

I.Abdulhamid döneminde 1781'de Maraş Valisi olarak Şahin Ali Paşa'yı görmekteyiz. Kendisi daha sonra Halep Valiliği'ne tayin edilmiştir.

XVIII. YÜZYILIN SONLARINDA MARAŞ MARAŞ VALİLERİ, MUTASARRIFLARI VE FAALİYETLERİ

Maraş Beylerbeyi Zulkadirzade Ömer Paşa

1337–1522 yılları arasında Dulkadir Beyliği'ni yöneten Dulkadir ya da Zulkadir Hanedanı mensupları Anadolu'nun muhtelif yerlerini dağılmışlardı. Ailenin bir kısmı İran'a giderken bir kısmı da Erzurum, Malatya, Kayseri, Elbistan, Bozok, Kırşehir, Çorum gibi yerlere dağılmışlardı. Bu aileye mensup olanlardan bazıları Osmanlı Devleti tarafından Rumeli'ye gönderilerek oralarda çeşitli görevlere tayin edilmişlerdi. Dulkadir Hanedanı'na mensup ailelerin bir kısmı da Maraş'ta ikamet etmekteydi. Bu aile mensupları XVIII. Yüzyılda Maraş Eyaleti'nde tımar, vakıf, alaybeyi, mukataa, ayan, mutasarrıf ve beylerbeyi gibi çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Bu aileden en dikkate şayan kişi söz konusu yüzyılın sonlarında uzun yıllar Maraş Beylerbeyliği yapan Ömer Paşa'dır. 1796'da Ömer Paşa'nın bir cinayete kurban gitmesinden sonra oğulları Maraş'ta söz sahibi olmaya çalışsalar da onlar da 1799'da öldürülmüşlerdir. Bundan sonra aileye mensup bazı kişilerin isimleri arşiv kayıtlarında geçse de bunların fazla bir rol oynamadıkları anlaşılmaktadır. Başta Ömer Paşa olmak üzere Dulkadir Hanedanı'na mensup olanların kabirleri Bey Camii'nin haziresinde bulunmaktadır. Ancak Ömer Paşa'nın kabir taşı üzerindeki yazı silindiğinden hangi mezar ona ait belli değildir. Bunların isimleri mezar taşlarında yazılıdır. Bu taşlardan ailenin çeşitli kollara ayrıldığı da anlaşılmaktadır.

Maraş'ta Dulkadir ailesine mensup olup arşiv kayıtlarında karşımıza ilk çıkan kişi Zulkadirzade Mustafa Bey'dir. Kendisi 21 Ekim 1721'te Maraş'ta Alaybeyi görevindeydi. Bu tarihte İstanbul'a Maraş Alaybeyi olup Zulkadirzade Mustafa Bey dindar, müstakim muharebelerde gayreti meşhûr, tahsilât-ı miriyede hizmeti mesbuk ve asi almayıp muti olduğundan alaybeylikte ibkası ricasını havi arz-ı mahzar sunulmuştur.

30 Ağustos 1724 tarihli başka bir belgeden Zulkadir oğlu Seyyid Veli'nin adı geçmektedir. Maraş Çeltik Enharı Hasları Mukataası'ndan Zulkadir Oğulları'ndan Seyyid Veli mahlûlünden bi'l-müzayede ber-vech-i malikâne Bizeban Ali Ağa uhdesinde takas edilmesinde mukataanın muaccesinin Maraş Kadısı Mehmet Sadık'ın arzıyla merkum uhdesine

verilmesine dair bir belge bulunmaktadır. Aynı tarihte Maraş Çeltik Enharı Mukataası'ndan Seyyid Mustafa ve Veli tahvilinden teslimata dair bir yazı bulunmaktadır. 15 Ocak 1725 tarihli belgeden de Zulkadiroğlu Veli'nin öldüğü anlaşılmaktadır. Onun Maraş Sancağı ve Nahiyeleri'nde 17100 akçelik tımara tasarruf ettiği ve ölümü üzerine boş kalan tımarın oğulları Mehmet ve Hüseyin'e verilmesi için Maraş Naibi Hafız Mehmet İstanbul'a bir yazı göndermiştir.

Maraş ormanlarından kesilen ağaçlardan elde edilen kereste Birecik iskelesine gönderilirdi. Maraş'tan hem Fırat üzerinde nehir taşımacılığı için kullanılan ince donanma için gemiler hem de Basra Körfezindeki Osmanlı donanması için gemiler inşa edilirdi. XVI. yüzyılda Maraş'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden itibaren bu kereste naklinin yapıldığı bilinmektedir. Bu kereste nakli ile ilgili Osmanlı arşivlerinde pek çok belge bulunmaktadır. 25 Kasım 1743'te Birecik iskelesinin inşası için Maraş, Elbistan vesaire mahallerden kesilecek kerestelerin, kesme ve nakliye ücretleri gönderilmiş, bu işi yapmak içinde bir memuru tayin edilmişti. Bu sırada Maraş ayânı olarak Zülkadirzade'nin de bu işe yardım etmesi emredilmektedir.

1747'de Maraş etrafında yaşayan Tecirli Türkmenleri ile Kılıçlı Aşireti mensuplarının eşkıyalık yapmalarından dolayı Kıbrıs'a sürgün edildikleri görülmektedir. Bunlar erkekleri, kadın ve çocukları ile Kıbrıs Adası'na sevk ve iskân edilmişlerdir. Ancak bu aşiretin geride kalan mensuplarının fesad ve eşkıyalıklarına devam etmeleri üzerine insanları katletmelerinin ve yağmacılıklarının önlenmesi için Maraş Beylerbeyisi Süleyman Paşa'ya emirler gönderilmiştir.

7 Haziran 1759'da Maraş Ayanı olarak Zülkadirzade Süleyman Bey görev yapmaktaydı. Maraş Mütesellimi Hacı Halil Ağa ile Beylerbeyi Mısırlı Ahmet Paşa'ya gösterdiği yardımlardan dolayı memnun olmuşlardı. Bundan dolayı Rakka Valisi Hüseyin ve Süleyman paşalar, Maraş Ayanı Zülkadirzade Süleyman Bey'i övücü bir yazı gönderilmişlerdir.

24 Haziran 1770'de beylerbeyi rütbesiyle Maraş eyaleti valiliğine tayin edilen Ömer Paşa'nın iki bin nefer süvari ve Kapusu halkı ile orduya katılması emredilmiştir.

4 Şubat 1775'te Maraş Beylerbeyi olan Mehmet Paşa ile Kapı Kâhyası Maraşlı Zülkadir Ağa'ya, Azaz ve Kilis kazalarının yakınlığı sebebiyle Maraş'a ilhak edildiğine ve tahsilâta gayret olunmasına dair emir yazılmıştır.

Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Maraş Beylerbeyi Olması ve Faaliyetleri

XVIII. Yüzyılın sonlarında Osmanlı idari sisteminde tam bir kargaşa yaşanmaktaydı. Sürekli olarak idarecilerin değiştiğinin yanında vilayetlerin durumu da değişiklik göstermekteydi. Beylerbeyilik şeklinde idare edilen eyaletlerin başında genelde vezir rütbesinde bir paşa bulunmaktaydı. Bu paşa eyaletin merkez sancağında otururdu. Bu sancağa Paşa Sancağı adı verilirdi. Eyaletlere bağlı sancaklarda mutasarrıflıklar vardı. Bu mutasarrıflıklara da paşalar tayin edilirdi. Genellikle bir mutasarrıfa birden fazla sancağın

idaresinin verildiği görülürdü. Bu yüzden paşa sancağa gelmez yerine bir vekil gönderirdi. Sancaklar kazalara ayrılırdı. Bu kazalar veya sancaklara bazı idarecilere mukataa şeklinde verilirdi. Bu sebeplerden dolayı eyaletlerde yetki kargaşası yaşanırdu. Bir beylerbeyi veya sancak beyi birbirleri ile mücadele etmek zorunda kalırdı.

Osmanlı Devleti'nin bir eyalet olan Maraş'ta da bu durum aynı şekildeydi. Bu tarihte Maraş Eyaleti, Elbistan, Kadirli, Hısn-ı Mansur, Malatya ve Antep gibi kaza ve sancaklardan oluşmaktaydı. 1786 tarihinde Maraş Eyaleti'nin Malatya Sancağı mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa'ydı. Ömer Paşa'nın Maraş Mutasarrıfı Zülkadirzade Ömer Paşa'dan alacağı bulunmaktaydı. Onu tahsil edebilmek için İstanbul'a müracaat etmiştir.

5 Aralık 1782'de Maraş Beylerbeyliği'ne Zülkadirzade Ömer Paşa tayin edilmiştir. Ömer Paşa bu tarihten itibaren arada bazı kesintiler olsa da 1796 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. Ömer Paşa, sefere çağırıldığı halde katılmaması üzerine görevden azledilmiştir.

Maraş Mutasarrıfı Zülkadirzade Ömer Paşa'nın vezareti kaldırılarak azli ile Maraş'a mütesellim Beyazıtöglu Abdullah Bey tayin edilmiş ise de aralarında çıkan mücadele üzerine Maraş ahalisi Ömer Paşa'yı istemiştir. Ömer Paşa, İstanbul'a bir adam göndererek bin beş yüz neferle orduya iştirak edeceğini ve darphaneye de otuz bin kuruş teslim edeceğini taahhüt etmiştir. Bunun üzerine 30 Eylül 1788'de Sultan I. Abdulhamid'in imzasıyla gönderilen bir fermanla Maraş Beylerbeyliği'ne yeniden atanmış ve kendisine kıymetli bir elbise hediye edilmiştir.

30 Ocak 1786'da Maraş Beylerbeyi Zülkaderzade Ömer Paşa'ydı. Elbistan ve çevresinde bazı yerlerin mukataası malikâne olarak ona verilmişti. Ayrıca Varna'da ikamet eden İbrahim Paşa'ya da malikâne olarak Elbistan merkez ve Kıstıbac mukataaları verilmişti. Her iki paşa arasında ihtilaf çıkmıştı. Bunun üzerine iki tarafın da birbirlerinin bölgelerine karışmaları, ihtilaf ve müdahalelerinin kaldırılması ve yasaklanması kararlaştırıldığı gibi taraflara aşar ve diğer vergileri nasıl toplayacakları ayrıntılı olarak bildirilmiştir.

1786'larda Adana'nın Payas bölgesinde Küçükaliöglu Halil adlı ayan ayaklanmış ve söz dinlemez bir durumdaydı. Bunun üzerine 30 Mart 1786'da Edirne'de ikamet etmekte olan Azimzade Yusuf Paşa, Adana Valiliği'ne ve Küçükaliöglu'nu yola getirmeye memur edilmişti. Paşa'nın Edirne'den bölgeye gelmesine kadar epey bir zaman geçeceği için, Küçükaliöglu isyanını bastırma görevi Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer ve Haleb Valisi Mustafa paşalara verilmiştir. Ayrıca Küçükaliöglu Halil'in eniştesi olan Antep ve Kilis Voyvodası Daltabanzade Mehmet Ali Paşa' da bu isyanı bastırmakla görevlendirilmişti. Bunun yanında Osmanlı donanmasından birkaç gemi de Payas sahillerine gelerek isyancıları kuşatacaktı. Söz konusu paşaların derhal bölgeye hareket ederek isyanı bastırmaları ve isyancıları oradan temizlemeleri kararlaştırılmıştı. Osmanlı valileri tarafından kuşatılan eşkiyalarla mücadele sırasında paşalar arasında anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlığı halletmek üzere Maraş valisi Ömer Paşa görevlendirilir. Bu arada Payas tarafında kuşatılan

Küçükaliöglu Halil'e Daltabanzade'nin yardım ettiği şayiaları yayılmıştı. Küçükaliöglu Halil bu baskılar karşısında devletten af talebinde bulunmuştu. Neticede affedilerek Payas Sancağı'na mutasarrıf olarak atandı. Ancak Halil Bey daha sonra yeniden ayaklandı.

Azımzade Yusuf Paşa'nın Adana'ya gelmeden görevinden azledildiği görölmektedir. Zaten onun adına bölgeyi idare eden Maraş Beylerbeyi Zülkadırzade Ömer Paşa'ydı. 1787'de Adana eyaletine Sivas Valisi Vezir Yeğen Mahmut Paşa tayin edilince, Küçükaliöglu isyanını bastırmak için Adana'da bulunan Maraş Beylerbeyi Zülkadırzade Ömer Paşa'nın görevini bırakarak Maraş'a hareket etmesi istenmiştir.

10 Aralık 1787'de Osmanlı- Rus ve Osmanlı Avusturya harpleri sebebiyle devlet, Maraş Beylerbeyi Zülkadırzade Ömer Paşa'dan asker toplamasını istenmiştir. Ayrıca Maraş bölgesinde bulunan Azaz ve Kilis Voyvodası Daltabanzade Mehmet Ali ve diğer bazı şahısların da hareket ederek orduya katılmaları istendi. Ancak Maraş Valisi Zülkadırzade Ömer Paşa bu görevini yapmamış veya yapamamıştır. Bunun üzerine o görevinden azledildi ve sürgün edilmesine karar verildi.

5 Mayıs 1788 tarihli bir belgeden Maraş eyaletinin Niş Muhafızı Vezir Selim Paşa'ya tevcih edilmesine karar verilmiştir. Maraş Beylerbeyi olan Zülkadırzade Ömer Paşa'nın ise vezirlik tuğları kaldırılarak Kıbrıs Adası'na sürülmesi emri verilmişti. Ayrıca onun mallarına da hazinece el konulmuştur. Maraş'tan asker toplama ve savaşa götürme emri ise (Sürücülük) Firuz Paşa'ya verilmiştir. Zülkadırzade Ömer Paşa'nın görevinden alınması ve sürgün edilmesinin sebebi de açıkça belirtilerek onun Moskov (Rus) ve Nemçe (Avusturya) ile çıkan savaşa katılma emri olduğu halde geçersiz sebepler ileri sürerek sefere katılmadığı belirtilmektedir. Ancak Ömer Paşa sürgün yeri olan Kıbrıs'a götürülememiştir. 4 Haziran 1788 tarihli başka bir belgeden de Maraş Beylerbeyi Zülkadırzade Ömer Paşa'nın tuğ ve sancağının kaldırıldığı ve kendisinin de bir kez daha Kıbrıs adasına sürülmesine karar verildiği bildirilmiştir.

30 Eylül 1788'de Maraş Beylerbeyliği'ni ve mutasarrıflığını yürüten Zülkadırzade Ömer Paşa'nın vezareti kaldırılarak azledilmesi üzerine Maraş'a mütesellim Bayezidoğlu Abdullah Bey tayin edilmiştir. Ancak Kıbrıs'a sürgün edildiği halde gitmediği anlaşılan Zülkadırzade Ömer Paşa Maraş halkını da arkasına alarak yeni mütesellim Bayezidoğlu Abdullah Bey ile mücadeleye girişmiştir. Bayezidoğlu Abdullah Bey ancak 500 askerle padişahın çağırıldığı sefere iştirak edebileceğini bildirmiştir. Taraftarları daha çok olan Zülkadırzade Ömer Paşa bu mücadeleden galip çıkmıştır. Zülkadırzade Ömer Paşa daha önce sefere katılmayarak asker de toplamadığı halde şimdi 1500 askerle orduya katılacağını ve ayrıca da darphaneye de otuz bin kuruş vereceğini bildirmiştir. Bunun üzerine halkın da isteği üzerine devlet Zülkadırzade Ömer Paşa'yı Maraş Beylerbey'i olarak yeniden tayin etmiştir.

27 Ocak 1789 tarihli padişahın bir fermanından bin beş yüz asker ile sefere katılacağını bildiren Zülkadırzade Ömer Paşa'nın daha önceki suçunun affedildiği ve uhdesinde Maraş Eyaleti'nin kaldığı bildirilmiştir. Bu olay

Maraş'ta Bayezidoğlu Abdullah Bey ile Zulkadiroğlu Ömer Paşa arasındaki husumette bardağı taşıran son damla olmuştur. Aşağıda da zikredileceği üzere Bayezidoğlu Abdullah Bey yanına Küçükaliöğlu Halil ve bölgenin ileri gelen ayanlarını da alarak Maraş'a saldırmış ve Zulkadiroğullarından intikam almıştır.

21 Nisan 1790'da Osmanlı-Rus ve Avusturya harpleri devam ederken Maraş Beylerbeyi Zulkadiroğlu Ömer Paşa'nın bin beş yüz süvari ile sefere gideceğine ve beş yüz süvari ile sefere memur Bayezidoğlu Abdullah Bey'in husumet gösterdiğine dair bilgiler İstanbul'a ulaşımıştır. Görüldüğü gibi Maraş'ın iki büyük ailesi şehrin idaresini ele alabilmek bilhassa da devletin gözüne girebilmek amacıyla birbirleriyle yarışmaktadırlar.

Küçükaliöğlu Halil'in Maraş Baskını ve Yağmalaması

Yukarıda da izah edildiği gibi Maraş'ta öteden beri Zulkadiroğulları ile Bayezidliler arasında bir nüfuz mücadelesi vardı. Maraş ve etrafındaki kaza ve nahiyelerin ahalileri de Zulkadirli veya Bayezidli diye ikiye ayrılmıştı. Zulkadir ailesinin Maraş'ın eski beyleri olduğu için halk nezdinde itibarları ve taraftarları çoktu. Mesala Zulkadirli Sefer-i Hümayun için Maraş'tan 1500 asker toplayacak güçte oldukları halde Bayezidliler ancak 500 asker çıkarabilmekteydiler.

Zulkadir ailesi beylikleri kaldırılmasına rağmen Osmanlı Devleti ile uyum içinde hareket etmekteydiler. Bilhassa onlar XVIII. Yüzyılda Maraş idaresinde söz sahibi olmuşlar ve birçok idareci yetiştirmişlerdi. Ömer Paşa ile Zulkadir ailesinin Maraş ve Osmanlı Devleti'nde gücü zirveye ulaşmıştı. Ömer Paşa sadece Maraş merkezde değil eyaletin Malatya Sancağı ile Antep ve Elbistan kazalarında da nüfuz kazanmıştı. Antep ahalisi ona büyük saygı göstermekteydi. Bunun yanında Antep'te çıkan ayaklanmaları bastırması için Ömer Paşa'nın görevlendirilmesi istenmekteydi.

Bahsettiğimiz izahlardan anlaşılacağı üzere Maraş'ın iki büyük ailesi arasındaki rekabet XVIII. Yüzyılın sonlarında doruğa çıkmıştı. Bunun sebebi iki ailenin de Osmanlı Padişahı ve yöneticileri yanında itibarlı devlet adamları yetiştirmeleri idi. Zulkadirli Ömer Paşa'sına karşılık Bayezidlilerin Hacı Abdullah Bey'i vardı. Maraş Beylerbeyliği bu iki kişi arasında el değiştirmekteydi.

1789'da Ömer Paşa'nın beylerbeylikten azledilmesi ve yerine Hacı Abdullah Bey'in atanması Maraş'ta karışıklıklara neden olmuştu. Kıbrıs'a sürülmesine karar verilen Ömer Paşa, Maraş yakınlarında bir mağaraya çekilmişti. Onun adamları Padişah'a başvurarak yeniden Maraş beylerbeyliğine atanması konusunda dilekçeler göndermişlerdi. Buna karşılık Bayezidli taraftarı Maraş ahalisi de Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey'i desteklemekteydi. Bu arada Ruslarla devam eden savaşlar sebebiyle, Sultan sefere 1500 asker ile hazineye 30000 kuruş vereceğini taahhüt eden Zulkadizade Ömer Paşa'yı yeniden beylerbeyliğine tayin etmişti. Buna karşılık ancak 500 kişi ile sefere iştirak edeceğini bildiren Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey ise Maraş beylerbeyliğinden azledilmişti.

Yönetime yeniden gelmesinden olsa gerek ki Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey ve taraftarları Zulkadirlilere ve Ömer Paşa'ya karşı menfi bir tavır almışlardı. Daha önce isyan ettiğini gördüğümüz ve Ömer Paşa'nın üzerine gönderildiği ve isyanı bastırılarak devlete itaat eden Küçükaliöğlu Halil de Ömer Paşa'ya karşı düşmanlık beslemekteydi. Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey, Ömer Paşa'ya karşı Küçükaliöğlu'ndan yardım istedi. Osmanlı Devleti'nde otoritenin boş olduğu zamanlarda valiler veya ileri gelen aileler arasında çatışmalar eksik olmazdı. Bu da böyle bir çatışmaydı.

İki aile arasında meydana gelen bu münakaşa neticesinde Bayezidoğlu Abdullah Bey, damadı Kalender Bey, Küçükaliöğlu, Kurtkulağı'ndan Cerit Hasan Bey, Karalar Aşireti'nden Topal Paşa ve adamları, Tecirli Aşireti'nin ileri gelenleri ve Daltabanoğlu Mehmet Ali Paşa bir toplantı yaptılar. Bu arada Misis Köprüsü'nün yıkılması neticesinde Hac yolu da değişmiş olup Ereğli, Karaman, Niğe, Kayseri, Elbistan, Maraş ve Halep yolu takip edilecekti. Küçükaliöğlu Hac yolundan giden Sure-i Hümayun'u ve kervanları soymaya almıştı. Bu defa o Maraş üzerinden geçen Hac yolunu vurmaya karar verdi. Önce Maraş basılıp daha sonra Halep vurulacaktı. Hac yolu baskını ile Maraş'ın vurulacağını haber alan Haleb Kadısı Mahmut Efendi durumu İstanbul'a iletmışti. İstanbul'dan gerekli haberler yetkililere gelince, hacılar güvenli şekilde Maraş'a ulaştırılmış ve buradan da Adana üzerinden yollarına devam etmişlerdi. Bayezidoğlu Abdullah Bey ve Küçükaliöğlu Halil'in Maraş'ı basacağı ahali tarafından da duyulmuş ve gereki tedbirler alınmıştı.

Maraş'ın âlimleri, halkın ileri gelenleri ve Maraş Mutasarrıfı Mustafa Bey şehri terk ederek canlarını kurtarma telaşı içine girmişlerdi. Maraş'a doğru yönelen baskıncılar daha önce serkeşliğinden dolayı Kıbrıs'a sürgün kararı olup da sürülemeyen Kanadıkırıkoğlu Mehmet ve Veli oğlu Ahmet'i de yanlarına alarak güçlerini artırıp şehre girdiler. Baskın sırasında birçok ev yağmalanıp yıkıldı. İnsanların malları talan edilip kendileri öldürüldü. Maraş Müftüsü Ali Efendi'nin 8 yaşındaki oğlu ile Nakibü'l- Eşraf Kaymakam, Şehy Abdullah Efendi ve eski Müftü Esat Efendi'nin çocukları baskında kaçırıldı. Maraş bedesteni ve diğer dükkânlar talan edildi. Maraş halkı büyük bir korku içinde başta Antep ve Kilis olmak üzere etrafta bulunan yerleşim merkezlerine doğru kaçtılar. Maraş halkının çektiği sıkıntı ve perişanlık üzerine Antep ve Kilis halkının ileri gelenleri durumu anlatan bir mazhar hazırlayarak olanları İstanbul'a bildirip, sorumluların şiddetli bir şekilde cezalandırılmalarını istediler.

Maraş baskını aslında şehrin ileri gelen iki ailesi arasında bir nüfuz mücadelesiydi. İleride Maraş beylerbeyi olan Bayezidoğlu Kalender Paşa'nın bu baskına katılması ilginç bir olaydı. Zannımızca Kalender Paşa ve adamları bu baskını şehrin Zulkadiroğlu taraftarları üzerine yapmışlardır. 1789 Haziran ayında gerçekleşen Maraş baskını ve yağmalanması olayı kara bir gün olarak Maraş tarihine geçmiştir. Şehrin mutasarrıfı Mustafa Bey baskından sonra İstanbul'a yolladığı bir yazı ile durumu ortaya koymuştur. Görüldüğü gibi eşkiyalıktan affedilerek kendisine paşa ünvanı verilen Küçükaliöğlu Halil'den baskından sonra Üzeyir Sancağı mutasarrıflığı ve mirimiranlık rütbeleri alındı. Bölge valilerine de onun idam edilmesi emri gönderildi. Ancak devlet

o kadar güçsüzdür ki onu cezalandırabilecek kararlılıkta valilere sahip değildir. Maraş baskını sırasında Maraş Beylerbeyi Zulkadiroğlu Ömer Paşa şehirde bulunmadığı için canını kurtarabilmişti. O, yakın bir yerde ikamet etmekteydi. Bu kadar kalabalık bir ittifakla şehri basan asilere karşı koyacak bir gücü yoktu.

9 Temmuz 1789'da Maraş mutasarrıfından alınan bir bilgiye göre Küçükhalioğlu Halil Paşa ve Bayezidoğlu Abdullah Bey kendilerine yardımcı olan eşkıya ile Maraş'a gidip halka ve yöneticilere çeşitli zulüm, fesat yapıp halkın mallarını gasp etmişlerdir. Ayrıca ahaliyi perişan etmişlerdir. Maraş şehrinin çarşıları yağmalanmıştır. Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa ile aralarında husumet olan Bayezidoğlu Abdullah arasındaki bu çekişmeden halk büyük zarar görmüştür. Bu arada kendisine rakip olan Bayezidoğlu Abdullah Bey'in yaptığı bu işlerden dolayı Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa onu devletin gözünden düşürmek için sürekli şikâyetlerde bulunmuştur. Bu baskın sırasında Küçükhalioğlu, Maraş'a hücum ederek beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'yı şehirden kovmuş, yağma ve tahribatta bulunmuştu. Bu durumla ilgili İstanbul'a bilgiler verilmektedir. Payas Ayanı Küçükhalioğlu Halil'in Maraş'taki Bayezidliler ile yakın bir dostluğu olduğu anlaşılmaktadır.

Adana, Maraş ve Antakya arasında devamlı soygunlar yapan Küçükhalioğlu İskenderun Körfezi'nde küçük gemilerden oluşan bir filo kurmuş ve denizde de korsanlığa başlamıştı. 1790'da Payas İskeleyi'ne gelen bir Fransız ticaret gemisini soymuş, mallarını Maraş'ta Ermenilerin yaşadığı Zeytun'a getirmiştir. Fransızların bu durumu elçiliklerine bildirmeleri üzerine Osmanlı Devleti'nden soyulan geminin zararının karşılanması istenmiştir. Bu olaydan sonra Küçükhalioğlu'nun idamı emredilmiştir. Küçükhalioğlu sadece bu Fransız gemisine değil Akdeniz'de bir Rus gemisine de baskın yaparak yağmalamıştır. Küçükhalioğlu Halil Paşa'nın bu yaptıklarını yanına bırakmak istemeyen devlet onun üzerine bir kuvvet göndermişti. Halil Paşa yapılan saldırıya cevap veremeyecek ve yeniden affını isteyecektir. Affedilen Halil Bey 1804'te vefat etmiştir. Devlet de bu asi ayanından böylece kurtulmuş olmaktadır.

Ömer Paşa'nın Antep Tarafındaki Asayişsizliği Önlemek İçin Görevlendirilmesi

20 Mart 1789 tarihli bir belgeden Ayıntab Voyvodası Mirmirandan Battal zade Mehmet Nuri Paşa'nın mezalimine dayanamayan Antepililerin onun üzerine hücum ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Battalzade Mehmet Nuri Paşa iki-üç yüz adamıyla kaçarak Antep'e beş saat mesafede yaptırdığı kalesine sığınmıştı. O etraftan yağmaladığı halkın mallarını da bu kaleye toplamıştı. Bu yüzden onun görevden alınmasına karar verilmişti. Ayrıca o, sefere çağırıldığı halde gelmemişti.

20 Mart 1789 Maraş Mutasarrıfı Zülkadirzade Ömer Paşa'nın tatarı vasıtasıyla İstanbul'a bir tahrirat göndermiştir. Bu yazıda Daltabanzade Mehmet Ali Paşa'nın zulümleri üzerine Antep ahalsinin kendisini

yaraladıkları, bu esnada paşanın da şehirde bu işleri yaptıran olarak düşündüğü Sadık Ağa'yı idam ettirdiği ve sonunda paşanın yarasının etkisi ile öldüğünü bildirilmiştir. Bunun üzerine Zülkadirzade Ömer Paşa, Daltabanzade Mehmet Ali Paşa'nın boş kalan mukataasının kendisine verilmesini talep etmiştir. Bu sırada tahta bulunan Sultan I. Abdülhamid de paşanın isteğini yerine getirmiştir.

20 Eylül 1789'da, Azaz ve Kilis Voyvodası Daltabanzade'nin halk ile arasında çıkan olaylarda yaralanıp ölmesi üzerine onun yerini alan Battalzade Mehmet Paşa'nın da zulmünden dolayı halk perişan olmuş ve şehri terk etmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa Daltabanzade ve Battalzade Mehmet Paşa'nın mallarını müsadere etmek için görevlendirilmiştir. Maraş Beylerbeyi de bölgede bulunan Derviş Abdullah Beyle birlikte bu görevi yapmak için harekete geçmiştir. 9 Eylül 1790 tarihli Başka bir belgeden, vefat eden Daltabanoğlu'nun malını müsadere etmek amacıyla Haleb'e giden Kapıcıbaşılardan İzzet Paşazade Abdullah Derviş Bey tahriratıyla, muhallefatin durumu hakkında bilgi verilmektedir.

20 Eylül 1789'da bir Hatt-ı Hümayun'da Daltabanoğlu'nun vefatı sahih ise malı için Zülkadirzade Ömer Paşa'ya emir yazılması kararlaştırılmıştı. Bu işleri yapması için de bir muktedir mübaşir tayini ve mukataası var ise tanzimi emredilmiş olup, Daltabanoğlu'nun mallarının Haleb Eyaleti'ndeki Azaz, Kilis ve Nefs-i Haleb olduğu bildirilmekteydi. Bu yerlere uzak olmasından dolayı Zülkadirzade'nin onun mallarını zapta münasip olmayacağı belirtilmiştir. Bu işi yapmaya o havalı ahvaline vakıf kapıcıbaşılardan İzzet Paşazade Abdullah Bey'in tayininin münasip olacağı bildirilmiştir.

20 Eylül 1790'da eski Rakka Valisi Firuz Paşa'ya Rakka eyaleti ve sürücülük tevcih edilmiş iken eshab-ı garazın iftiralarıyla eyalet-i mezkûre ve sürücülük Cezzar Ahmet Paşa'ya verilerek Firuz Paşa hizmete hahişkâr ve kudreti olduğundan ve Timur üzerine sürücülükle nasbında hizmet edeceğinden bahsile tayinini istirham eylemiş ve filhakika Anadolu'nun sol kol sürücülüğünde Trabzon Valisi Battal Paşa, sağ kolu sürücülüğünde Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa, Orta kol sürücülüğünde Sayda ve Rakka Valisi Cezzar Paşa bulunuyorsa da Cezzar Paşa, isyancı Timur adlı şahsın gailisiyle Rakka'dan beri gelemeyeceğine ve sürücülere Diyarbakır Eyaleti'nin tevcihi mesbuk bulunduğu binaen Firuz Paşa hizmet etmek şartıyla Diyarbakır Eyaleti'yle orta kol sürücülüğünün tevcihi münasip olacağı ve tensip edilirse Diyarbakır Valisi Ebubekir Paşa'ya başka mansıp mülâhaza olunacağı arz edilmiş olup, bu konuda I. Abdülhamid'in hatt-ı hümayunu vardır.

9 Eylül 1790'da Antepli Nuri Paşa'nın devlete karşı yanlış hareketleri sebebiyle onun yakalanması ve yola getirilmesi için Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa ile Halep Valisi'ne gizlice fermanlar gönderilmiştir.

5 Kasım 1790'da Maraş Beylerbeyliğinde işler iyice karışmıştır. Zulkadirzade Ömer Paşa'nın muhalifleri paşayı devamlı İstanbul'a şikâyet etmektedirler. Paşa ve adamı Seyid Ağa'yı İstanbul'a şikâyet eden ve

hakkında iftirada bulunan Mehmet adlı bir şahıs mektup göndermiştir. Antep'li Mehmet Nuri Paşa 1793'te öldürülmüş ve malları da müsadere edilmiştir.

Maraş Valisi Curazade Ahmet Paşa (1791)

2 Nisan 1791'de Maraş Eyaleti Beylerbeyliğine Balçık Muhafızı olan Curazade Ahmet Paşa tayin edilmiştir. 22 Nisan 1791 tarihli bir belgeden Maraş Valisi Curazade Ahmet Paşa'nın vefat ettiği ve valiliği zamanında eyalet dâhilindeki kazalardan vali için tertip ve tayin olunan yirmi beş bin kuruş imdad-ı seferiyenin hesabı ve tahsili istenmektedir. Arkasından gönderilen bir yazı ile 6 Ekim 1791'de Maraş beylerbeyi ve mutasarrıfı olan Curazade Ahmet Paşa'nın ölümünden dolayı, daha önce eyaletin mütesellimi Zülkadıroz Ömer Paşa zimmetinde kalan vergiyi gönderilecek görevliye vermesi için bir emir yazılmıştır.

18 Ağustos 1792 tarihli bir belgeden Maraş Valisi Curazade Ahmet Paşa'nın katledilmesi üzerine malının müsadere edildiği, daha önce sefere katılması için kendisine verilen 25000 kuruşun hazineye intikaline karar verilmiştir. 22 Mayıs 1793'te Maraş'ın eski valisi Curazade Ahmet Paşa'nın uhdesinde olup hazine için toplanması gereken Maraş Eyaleti İmdad-ı Seferiyesi'nin (sefer zamanında halktan alınan vergi) tahsil olunup gönderilmesine dair Maraş Beylerbeyi Kayseriyelizade İbrahim Paşa'ya yazı gönderilmiştir. Yine 23 Temmuz 1793 tarihli bir belgeden de Maraş eski valisi Curazade Ahmet Paşa'nın Zülkadıroz Ömer Paşa'dan alacağına hazine için tahsil edilmesi istenmektedir. Ayrıca Curazade Ahmet Paşa'nın borcu olan on üç bin kuruşun tahsil edilmesi de belirtilmektedir.

Maraş ve Adana Eyaletleri Valisi Vezir İbrahim Paşa

Curazade Ahmet Paşa'nın vefatından sonra Maraş valiliği'ne Vezir İbrahim Paşa tayin edilmiştir. 26 Haziran 1792 tarihli bir belgeden Vezir İbrahim Paşa'nın Maraş ve Adana eyaletlerinin valiliğini birlikte yürüttüğü anlaşılmaktadır. 30 Temmuz 1792'de İbrahim Paşa'nın Maraş valiliği süresince Antep'te büyük olaylar olmuştur. Antep şehrinde dâhili işler karışmıştı. Şehirde eşraf ve seyitler ile yeniçeriler arasında anlaşmazlık büyümüştü. Bunların anlaşmazlıklarını halletmesi için Adana ve Maraş Valisi Hacı İbrahim Paşa'ya emir gönderilmiştir. 18 Ağustos 1792 Antep'e sığınan Battal Oğlu Nuri Paşa ile iki defa çarpışan Halep Valisi Mustafa Paşa, öldürülen on dört kişinin kesik başlarını göndermişti. Ayrıca Mustafa Paşa, Nuri Paşa'yı sığındığı kulelerde kuşattığını ve onun işini bitirmek için Halep ve Havran'dan asker tertibine ve Maraş Beylerbeyi Ömer Paşa'nın maiyetine verilmesine dair yazı göndermiştir. 16 Ekim 1792'de Battaloğlu Mehmet Paşa öldürülmüştür. Onun hangi mahallerde ve kimlerde muhallefet ve alacağı varsa hazinece zabtına dair Maraş Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya hüküm yazılmıştır. Bu arada Antep'te olan olaylardan dolayı 7 Ağustos 1793 tarihli bir belgede Adana ve Maraş Valisi Hacı İbrahim Paşa ile Rakka Valisi Mustafa Paşa'nın arasının açıldığı ve Antep'in harap olmak derecesine geldiği belirtilmektedir.

24 Eylül 1793 Sabık Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'nın ahaliden alacağı olduğu görülmektedir. Bu konuda paşanın kimlerden alacağı varsa düzenlenen bir deftere kaydedilmiştir. 4 Aralık 1793 Belgrat Kadısı Şeyhzade Mehmet Said, Antep'te bulunduğu esnada Küçükalioglu'nun isyanını bastırmak için Antep'e gelmiş olan Maraş Valisi ve diğerlerinin masrafları için şehir kethüdası Zekeriya'ya dört bin kuruş ödünç para vermişti. Battaloğlu Mehmet Paşa Antep'e girişinde borç sahiplerinin kimisinin öldürülmesi ve kimisinin de firar etmesi yüzünden, Zekeriya geri döndüğünden bu paranın tahsil edilmesi istenmektedir.

Maraş Valisi Ferhad Paşa 1794

1 Nisan 1794 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Maraş valiliğine Hotin Muhafızı Vezir Ferhad Paşa tayin edilmiştir. 1 Nisan 1794'te görevden azledilen Maraş Beylerbeyi İbrahim Paşa ise boş olan bir memuriyete tayin olununcaya kadar Kütahya'da Anadolu Valisi maiyetine giderek orada ikamet eylesine karar verilmiştir. 17 Ekim 1794 tarihli bir belgeden Maraş Kalesi'nde 52 asker bulunduğu ve bunların masraflarının da Antep mukataasından karşılanacağı belirtilmektedir.

Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa (1795)

31 Ocak 1795 bir arşiv belgesinden Ruznamçe-i evvel Mehmet Emin Bey uhdesinde bulunan Rumkale, Antep ve Menbic mukataalarına vuku bulan müdahalenin men'ine ve saireye dair Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'ya bir hüküm gönderilmiştir. Daha sonra Maraş Beylerbeyi olacak olan Kalender Paşa'nın bu tarihte Maraş mutasarrıfı olduğu anlaşılmaktadır.

Maraş Mutasarrıfı Seyyid Ahmet Paşa (1795)

Kısa süre sonra Kalender Paşa'nın Maraş Mutasarrıflığı'ndan azledildiği ve yerine 19 Nisan 1795'te eski Sultanönü mutasarrıfı miri mirandan Seyyid Ahmet Paşa'nın tayin edildiği görülmektedir.

Maraş Beylerbeyi (Mutasarrıfı) Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Ölümü (1795)

Daha önce görevden azledilen Ömer Paşa 1795'te yeniden Maraş Beylerbeyliği'ne tayin edildi. Onun görevden azledilmesine gerekçe olarak üzerinde olan mukataa yollarını tamir etmemesi, diğer mukataa, zeamet ve tımarları zapt ederek gelirlerini sahiplerine vermemesi gösterilmektedir. Bu sebeplerden dolayı Maraş mutasarrıflığından azil ve rütbesi kaldırılan Zülkadirzade Ömer Paşa'nın 1795'te rütbesinin iade edilmesine ve Maraş Mutasarrıflığı'na tayin edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca kendisine vazifesini iyi yapması için ikazda bulunulmuştur.

5 Eylül 1795 Ayntab'da fetva vermeğe mezun Karamanlıoğlu Seyyid Mehmet taraftarları ile yeniçeri zümresi arasında kavga çıkmış ve iki taraftan

da birçok kimsenin ölümüyle sonuçlanan olayları önlemek ve yeni olaylara meydan vermemek üzere Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'ya Antep'e gitmesi emri verilmiştir.

Kendisine verilen görev emrini alan Ömer Paşa Antep'e doğru yola çıkmıştı. Ancak Ömer Paşa'ya Antep ile Maraş arasında Karabıyıklı denilen köyde bir tuzak kurulmuştur. Paşa'nın burada Kılıçlı Aşireti tarafından ölü kesilmiş ve bir şakinin tüfeğinden çıkan kurşunla şehit olmuştur. Kendisinin ölümünden sonra, Maraş Beylerbeyi ve muhallefatinin oğlu Ahmet Turan'a terki ve miri miranlık rütbesi ile Maraş Mutasarrıflığı'na tayin edilmesine mukabil mumaileyhin miriye yüz bin kuruş vermeği taahhüt ettiği görülmektedir.

Maraş Beylerbeyi Derviş Hasan Paşa

1795'te Maraş Eyaleti Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa vefat etmiştir. Onun yerine Beyşehir mutasarrıfı Derviş Hasan Paşa tayin edilmiştir. Hasan Paşa Maraş Beylerbeyliği yaptığı dönemde öldürülen Ömer Paşa zamanından kalan işlerle uğraşmıştır. Ömer Paşa'nın mallarının müsadere edilmesi ve devlete olan borcunun nasıl tahsil edileceği önemli bir mesele haline gelmişti. Yeni Beylerbeyine 8 Şubat 1796 tarihli gönderilen emirle Antep Sancağı'nda İrad-ı Cedid Hazinesi'nce Zülkadirzade müteveffa Ömer Paşa uhdesinde olan üç tımar hâsılatının, terekesinden tahsili istenmektedir.

5 Temmuz 1796'da Maraş Eyaleti beylerbeyi miri mirandan Derviş Hasan Paşa'ya ölen Zülkadirzade Ömer Paşa'nın muhallefatinin, mirîye zabtına dair emir gönderilmiştir. Ancak Ömer Paşa'nın oğlu Ahmet Turan Bey, babasının mallarının devletçe müsadere edilmemesi için kendisinin miri miranlık rütbesi ile Maraş Mutasarrıflığı'na tayin edildiği takdirde hazineye yüz bin kuruş vermeği taahhüt etmiştir. 14 Eylül 1796'da Zülkadirzade Ömer Paşa muhallefatinin memur olan Silahşör Ali Bey, şimdiye kadar bir şey yapamadığından bu işin başka birine ihale edilmesi kararlaştırılmıştır. 21 Eylül 1796 Zülkadirzade Ömer Paşa'nın muhallefati mirîce tahrir ve zapt edilmiş ise de onun mallarının gizlendiği ve ortaya çıkarılması için Anadolu ve Rakka Valisi Seyyid Ali Paşa'ya hüküm yazılmıştır.

28 Haziran 1796 tarihli bir arşiv belgesinden Ömer Paşa'nın devlet adına halktan topladığı vergileri hazineye intikal ettirmediği anlaşılmaktadır. Bilhassa da Maraş Eyaleti'ne bağlı Malatya Sancağı'ndan topladığı vergiler hazineye gönderilmemiştir. Devletin Ömer Paşa'dan alacağı vardır. Bu alacağının Ömer Paşa'nın geride bıraktığı mallarından alınmasına karar verilmiştir. Bunun yerine getirilmesi için Hasan Paşa görevlendirilmiştir.

5 Şubat 1797 Zülkadirzade Ömer Paşa'nın, yüz bin kuruş olarak kat edilmiş olan muhallefatinin bedelini, oğlu Turan Bey defaten veremediği takdirde, mezkûr muhallefatin satılmasına ve zimemâtın tahsil olunmasına karar verilmiştir. 13 Eylül 1797 Maraşlı Zülkadiroğlu Ömer Paşa muhallefatinin memur olup azledilen Hassa Silahşörlerinden Ali Bey'in memuriyetinin yenileştirilmesi ve teferruatı hakkında Anadolu Valisi Ali Paşa tahrirat göndermiştir.

12 Mayıs 1797 Zülkadirzade Ömer Paşa'nın vefatından dolayı muhallefatı hususuna kendisinin tayin kılındığına ve Maraş kadısına hitaben bir kıta emr-i âli vürud edip okunduğu beyanına dair kapıcıbaşı Mehmet Said bir tahrirat göndermiştir.

27 Ocak 1798 Nemçe elçisinin takririnde beyan olunduğu veçhile Nemçe tüccarından Haleb'de ikamet eden Yanas'ın Maraş Mutasarrıfı Ömer Paşa zimmetinde alacağı olan on üç bin kuruşun onun terekesinden tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Ömer Paşa'nın oğulları Ahmet Turan Bey ile Numan Bey'in de öldürülmesi üzerine onların da mallarının devletçe müsadere edildiği görülmektedir. 1800 yılı geldiği halde beş yıl geçmesine rağmen hâlâ Ömer Paşa'nın muhallefatının hazineye aktarılamadığı anlaşılmaktadır.

16 Temmuz 1799'da Maraş'ta Zülkadirzade Ömer Paşa'nın oğulları Ahmet Turan Bey ile kardeşi Numan beylerin katlinde ve mallarının yağmalanmasında müşevvik olan Sümbülzade Esad, Kanadıkırıkzade Mehmet ve Velizade Ahmet efendilerin Birecik Kalesi'ne sürgün edilmelerine ve katillerin meydana çıkarılarak hapsedilip hakikat-ı halin İstanbul'a bildirilmesine dair Maraş'a emir gönderilmiştir.

Maraş Valisi Vezir Ebubekir Paşa

6 Ocak 1799'da Maraş Eyaleti Valiliği'ne eski Mısır Valisi Vezir Ebubekir Paşa tayin edilmiştir. Ebubekir Paşa'nın Maraş Valiliği uzun sürmemiş ve kendisinin vezirliği kaldırılarak 5 Nisan 1799'da Çankırı'da ikamete memur edilmiştir. 24 Mayıs 1800'de Ebubekir Paşa emekli edilmiştir. 31 Ocak 1801 tarihli bir belgeden Konya'da ikamete memur edilen eski Maraş Valisi Ebubekir Paşa'nın maaşının verilmesi istenmektedir. 19 Şubat 1801 Konya'da ikamete memur sabık Maraş Valisi Ebubekir Paşa'nın beş yüz kuruş maaşının verilmesi kararlaştırılmıştır. 1 Temmuz 1802 Sabık Maraş Valisi Ebubekir Paşa'nın vezareti kaldırılmış olarak oturduğu Konya'da öldüğü, ailesinin ise perişan bir halde kaldığı, geride bıraktığı mallarının borçlarına kâfi olmadığı belirtilmiştir. 14 Mart 1802'de Konya'da ikamet etmekte iken vefat eden sabık Maraş Valisi Ebubekir Paşa'nın, umum emlak, eşya ve nukudu ile matlubat ve zimematının marifet-i şer ile tahrir ve zapt edilmesi için Karaman Valisi Vezir Alaeddin Paşa'ya hüküm gönderilmiştir.

KAYNAKÇA

- CEVDET PAŞA, **Tarih-İ Cevdet**, C.1, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- SÖYLEMEZ, Faruk, **Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- SÖYLEMEZ, Faruk, "*XVIII Ve XIX. Yüzyıllarda Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*", **Maraş Tarihi Ve Sanatı Üzerine**, KSU Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Kahramanmaraş 2008.
- TERZİ, Mehmet Akif, **Gavurdağ'ının Bulank Tarihindeki Sis Perdesi**, Doğu Kütüphanesi Yay, İstanbul 2010.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.IV/II, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri**
- 12/Za/1179 (Hicrî), Dosya No:8, Gömlek No:278.
- (23/R /1191 (Hicrî) Dosya No:6, Gömlek No:212.
- 01/Z /1198 (Hicrî) Dosya No:26, Gömlek No:1262.
- 17/Z /1198 (Hicrî) Dosya No:26, Gömlek No:1262.
- 29 Z 1202 H (30.09.1788) Dosya No:11, Gömlek No:404.
- 21/B /1111 (Hicrî) Dosya No:44, Gömlek No:3982 Fon Kodu: İE.AS.
- 29/S /1200 Hicrî Dosya No:448 Gömlek No:18101 Fon Kodu: C..ML
- 29/Ra/1200 Hicrî Dosya No:595 Gömlek No:24540 Fon Kodu: C..ML
- 29/Ca/1200 Hicrî Dosya No:273 Gömlek No:13609 Fon Kodu: C..DH.
- 29/R /1201 Hicrî Dosya No:98 Gömlek No:4856 Fon Kodu: C..DH
- 29/Z /1201 Hicrî Dosya No:24 Gömlek No:1194 Fon Kodu: HAT
- 29/S /1202 Hicrî Dosya No:1165 Gömlek No:51866 Fon Kodu: C..AS.
- 29/B /1202 Hicrî Dosya No:344Gömlek No:17179 Fon Kodu: C..DH
- 29/Ş /1202 Hicrî Dosya No:344 Gömlek No:17172 Fon Kodu: C..DH
- 29/Z /1202 Hicrî Dosya No:11 Gömlek No:404 Fon Kodu: HAT
- 29/R /1203 Hicrî Dosya No:1052 Gömlek No:46238 Fon Kodu: C..AS.
- 06/Ş /1204 Hicrî Dosya No:162 Gömlek No:7150 Fon Kodu: C..AS
- 22/C /1203 Hicrî Dosya No:15 Gömlek No:590 Fon Kodu: HAT
- 22/C /1203 Hicrî DosyaNo:16 Gömlek No:684 Fon Kodu: HAT
- 15/L /1203 Hicrî Dosya No:330 Gömlek No:16479 Fon Kodu: C..DH
- 29/Z /1203 Hicrî Dosya No:1383 Gömlek No:54688 Fon Kodu: HAT
- 29/Z /1204 Hicrî Dosya No:266 Gömlek No:15456 Fon Kodu: HAT
- 29/Z /1203 Hicrî Dosya No:15 Gömlek No:591 Fon Kodu: HAT
- 29/Z /1203 Hicrî Dosya No:24 Gömlek No:1208 Fon Kodu: HAT
- 29/Z /1204 Hicrî Dosya No:193 Gömlek No:9431 Fon Kodu: HAT
- 27/S /1205 Hicrî Dosya No:330 Gömlek No:16462 Fon Kodu: C..DH.
- 09/Ş /1206 Hicrî Dosya No:95 Gömlek No:150.
- 29/Ş /1206 Hicrî Dosya No:632 Gömlek No:26000 Fon Kodu: C..ML
- 07/S /1206 Hicrî Dosya No:148 Gömlek No:7374 Fon Kodu: C..DH
- 23/S /1206 Hicrî Dosya No:169 Gömlek No:8422 Fon Kodu: C..TZ.
- 24/Z /1206 Hicrî Dosya No:481 Gömlek No:20061 Fon Kodu: C..AS
- 11/L /1207 Hicrî Dosya No:385 Gömlek No:15793 Fon Kodu: C..ML
- 14/Z /1207 Hicrî Dosya No:132 Gömlek No:5711 Fon Kodu: C..ML
- 14/Z /1207 Hicrî Dosya No:359 Gömlek No:14727 Fon Kodu: C..ML
- 14/Z /1207 Hicrî Dosya No:466 Gömlek No:18985 Fon Kodu: C..ML
- 02/R /1208 Hicrî Dosya No:230 Gömlek No:9647 Fon Kodu: C..ML
- 06/Za/1206 Hicrî Dosya No:575 Gömlek No:23580 Fon Kodu: C..ML
- 10/Z /1206 Hicrî DosyaNo:111Gömlek No:5507 Fon Kodu: C..DH..
- 29/Z /1206 Hicrî Dosya No:197 Gömlek No:9837 Fon Kodu: HAT
- 29/S /1207 Hicrî Dosya No:459 Gömlek No:18601 Fon Kodu: C..ML
- 29/Z /1207 Hicrî Dosya No:255 Gömlek No:14547 Fon Kodu: HAT

17/S /1208 Hicrî Dosya No:177 Gömlek No:8813 Fon Kodu: C..DH..
29/Ra/1208 Hicrî Dosya No:20 Gömlek No:1201 Fon Kodu: C..ADL
29/Ş /1208 Hicrî Dosya No:112 Gömlek No:5051 Fon Kodu: C..AS
29/Ş /1208 Hicrî Dosya No:35 Gömlek No:1716 Fon Kodu: C..DH
22/Ra/1209 Hicrî Dosya No:310 Gömlek No:12815 Fon Kodu: C..AS..
29/Ş /1209 Hicrî Dosya No:152 Gömlek No:7600 Fon Kodu: C..DH.
20/N /1209 Hicrî Dosya No:20 Gömlek No:969 Fon Kodu: C..DH
29/S /1210 Hicrî Dosya No:50 Gömlek No:2463 Fon Kodu: C..ZB.
24/C /1210 Hicrî Dosya No:189 Gömlek No:7829 Fon Kodu: C..ML
29/B /1210 Hicrî Dosya No:708 Gömlek No:28914 Fon Kodu: C..ML
29/B /1210 Hicrî Dosya No:133 Gömlek No:6648 Fon Kodu: C..TZ
29/Z /1210 Hicrî Dosya No:188 Gömlek No:9373 Fon Kodu: C..DH
29/Z /1210 Hicrî Dosya No:450 Gömlek No:18221 Fon Kodu: C..ML.
29/Z /1210 Hicrî Dosya No:505 Gömlek No:20531 Fon Kodu: C..ML..
11/Ra/1211 Hicrî Dosya No:583 Gömlek No:23999 Fon Kodu: C..ML..
18/Ra/1211 Hicrî Dosya No:18 Gömlek No:812 Fon Kodu: C..ML..
28/C/1211 Hicrî Dosya No:254 Gömlek No:12698 Fon Kodu: C..DH
07/Ş /1211 Hicrî Dosya No:553 Gömlek No:22756 Fon Kodu: C..ML
13/N /1211 Hicrî Dosya No:244 Gömlek No:12166 Fon Kodu: C..DH
15/Za/1211 Hicrî Dosya No:8 Gömlek No:364 Fon Kodu: C..DH
15/B /1212 Hicrî Dosya No:429 Gömlek No:17808 Fon Kodu: C..AS..
09/Ş /1212 Hicrî Dosya No:133 Gömlek No:6619 Fon Kodu: C..HR..
28/S /1214 Hicrî Dosya No:49 Gömlek No:2256 Fon Kodu: C..ML
03/Ş /1215 Hicrî Dosya No:662 Gömlek No:27054 Fon Kodu: C..ML..
14/Ş /1215 Hicrî Dosya No:364 Gömlek No:14948 Fon Kodu: C..ML
29/B /1213 Hicrî Dosya No:204 Gömlek No:10200 Fon Kodu: C..DH.
16/N /1215 Hicrî Dosya No:147 Gömlek No:7346 Fon Kodu: C..DH..
13/Ş /1216 Hicrî Dosya No:126 Gömlek No:6290Fon Kodu: C..DH..
29/S /1217 Hicrî Dosya No:622 Gömlek No:25627 Fon Kodu: C..ML..
14/Ra/1217 Hicrî Dosya No:625 Gömlek No:25726 Fon Kodu: C..ML
05/Ra/1214 Hicrî Dosya No:802 Gömlek No:34029 Fon Kodu: C..AS
29/Ra/1214 Hicrî Dosya No:127 Gömlek No:5671 Fon Kodu: C..AS
21/B /1215 Hicrî Dosya No:236 Gömlek No:13140 Fon Kodu: HAT
21/B /1215 Hicrî Dosya No:107 Gömlek No:4208 Fon Kodu: HAT
29/N /1215 Hicrî Dosya No:257 Gömlek No:12819 Fon Kodu: C..DH..
27/Za/1215 Hicrî Dosya No:104 Gömlek No:4105 Fon Kodu: HAT
29/Z /1215 Hicrî Dosya No:114 Gömlek No:5673 Fon Kodu: C..DH.
27/S /1216 Hicrî Dosya No:117 Gömlek No:4752 Fon Kodu: HAT
29/B /1216 Hicrî Dosya No:87 Gömlek No:5223 Fon Kodu: C..ADL
29/N /1216 Hicrî Dosya No:79 Gömlek No:3276 Fon Kodu: HAT
02/Za/1216 Hicrî Dosya No:116 Gömlek No:5171 Fon Kodu: C..ML
20/Z /1216 Hicrî Dosya No:23 Gömlek No:1107 Fon Kodu: C..DH
25/Za/1216 Hicrî Dosya No:139 Gömlek No:6911 Fon Kodu: C..DH

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA MARAŞ

Maraş Valisi Vezir Mustafa Paşa

XIX. yüzyılın başında Maraş Eyalet merkezi özelliğini devam ettirmekteydi. Önceden olduğu gibi Maraş Eyaleti bir beylerbeyi tarafından yönetilmekteydi. Bu eyaletin Maraş, Malatya, Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli), Samsat, Gerger gibi sancakları vardı. Eyalet merkezi olan Maraş Sancağı'nın ise Antep, Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Elbistan, Pazarcık ve Zamantı (Pınarbaşı) gibi kazaları vardı. Eyalet Valisi paşa sancağı denilen Maraş'ta oturmaktaydı. Maraş aynı zamanda bir sancak olduğundan bir mutasarrıf tarafından yönetilirdi. Ancak genelde bu mutasarrıflık görevini de beylerbeyi yapmaktaydı.

1799'da Maraş Valisi Ebubekir Paşa'nın görevinden azledilmesi üzerine yerine geçici olarak Rumeli eski Valisi Ali Paşa'nın kethüdası Arnavut asıllı Değirmencioğlu Seyyid Mustafa Paşa tayin edilmiştir. 7 Ağustos 1799 Maraş Valisi Vezir Mustafa Paşa'ya orduya memur olduğundan toplayacağı piyade askerinin bahşiş ve ulufeleri için 50000 kuruş verilmesine karar verilmiştir. Yeni Maraş Valisi'ne 24 Mayıs 1800'de gönderilen bir yazı ile orduda askerlerin çoğalması için Maraş'ta Zülkadriyeli ve Bayezidli mahallelerinden çıkarılabilecek askerlerin gönderilmesi hakkında emir verilmiştir. 1798'de Fransızların Mısır'ı işgal ettikleri sırada Maraş Beylerbeyi olarak Mustafa Paşa bulunmaktaydı. Mustafa Paşa Maraş'ta bulunan askerlerle birlikte, Suriye'ye yürüyen Napolyon'a karşı gönderilmiştir. Mustafa Paşa ve Maraş askerleri Filistin'de Bi'r-i Mesude'yi Fransızlardan alırlar ve daha sonra el-Ariş Kalesi'ne hücum ederler. Burayı da alırlar ve 150 Fransız askerini esir ederler. Kalede bulunan Fransızlara ait mühimmat ele geçirilir. Ancak kalede bulunan cephane ateş alır ve Mustafa Paşa ve etrafında bulunanlar şehit olur.

Maraş Valisi İsmail Paşa

1800'de Maraş Valiliği'ne Rakka valisi İsmail Paşa tayin edilmişti. Ancak Paşa bu görevi kabul etmeyerek isyan etmiştir. Bunun üzerine 8 Aralık 1800 Hüseyin Paşa cebren Rakka'ya girmiştir. Burada iki defa mağlup edilen İsmail Paşa, valilikteki parayı alarak Gâvurdağ'ındaki Fettahoğlu'nun yanına

kaçmıştır. Daha sonra Maraş civarında yeni olaylara sebep olmuştur. Bunun üzerine onun yakalanması için bölgede bulunan Reyhanlı ve Kılıçlı Aşireti boy beylerine gizli tavsiyeler yazılmıştır. Maraş'ta da mağlup olarak kaçan Vali İsmail Paşa'nın Kâfir Dağı'ndan Adana ya da Sivas'a geçmemesi için yolların kapatılması istenmektedir. 13 Şubat 1801 tarihli bir belgeden Vezir İsmail Paşa'nın Maraş ahalisi ile yaptığı muharebede mağlup olarak Gavurdağ'na Fettahoğlu Ağaca Bey yanına sığındığı haber alınmakla tebdil-i kıyafet olarak Maden civarına gelecek olursa muavenet edilmemesi istendi. Bu arada 11 Nisan 1801 Rakka Valisi Silahtar Hüseyin Paşa ile Maraş Valisi İsmail Paşa mansıplarına gitmediklerinden Konya ve Kütahya taraflarına geçmelerine müsaade olunmaması istenmektedir.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz Arnavut İsmail Paşa'nın hikâyesi şu şekildedir: Suriye'de Fransızlarla devam eden mücadeleler sırasında Maraş Valisi Mustafa Paşa şehit olunca Osmanlı ordusu da Fransızlar karşısında bozularak geri çekilir. Mustafa Paşa'nın kahyası olan İsmail Bey, Osmanlı ordusunu toplamak üzere görevlendirilir. İsmail Kâhya'ya paşalık verilir ve dağılan birlikleri toparlayarak Akka'da bulunan Cezzar Ahmet Paşa'nın yanına getirir. İsmail Paşa ve yanında bulunan Arnavut askerler Maraş'a gelir. Onun ve askerlerin Mustafa Paşa zamanında halka zulüm ve baskıları vardı. Bu yüzden Maraş halkı İsmail Paşa ve maiyetinin şehri girmesini istemediler. Halkın karşı koyması üzerine İsmail Paşa şehre zorla gireceğini bildirdi. Ahali silahlı direnişe geçerek İsmail Paşa'yı mağlup etti. O askerleriyle birlikte Antep'e çekildi. Bir yandan Maraş ahalisi, bir yandan da İsmail Paşa durumu sadrazama bildirdi. Sadrazam ahaliye bir emir yazarak İsmail Paşa'nın şehre girmesi için müsaade vermeleri istedi. Sadrazam diğer yandan da gizli bir emir göndererek Maraş ileri gelenlerine İsmail Paşa'nın hakkında gelmelerini bildirdi. İsmail Paşa ikinci defa Maraş'a yaklaştığında ahali ve ileri gelenler karşı çıktılar. İsmail Paşa'nın yanında Antep voyvodası Hüseyin Ağa da bulunmaktaydı. Halk İsmail Paşa'ya sadece kapı halkı ile şehre girmesine izin vereceklerini bildirdiler. O da kabul etti. İleri gelenler ona bir suikast hazırlamışlardı. İsmail Paşa şehre serbestçe girerken etrafa saklanmış Yörük süvarileri ve yerli halk ona saldırdılar. Paşanın adamlarından birçoğu öldürüldü ve kendisi güçlkle Gavurdağ'ına kaçmış ve burada bulunan ayan Fettahoğlu Ağaca Bey'e sığınmıştır.

İsmail Paşa'nın 1804'de Akka Valisi Cezzar Ahmet Paşa'nın öldüğünde onun yanında olduğu anlaşılmaktadır. Devlet ona bir yazı göndererek orada asayişini sağlayıp Cezzar Ahmet Paşa'nın mallarını muhafaza altına alırsa kendisinin mükâfatlandırılacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine Cezzar Ahmet Paşa'nın malları ile birlikte İsmail Paşa bir gemiye binerek İstanbul'a gelmiş ve ödüllendirilerek 1805'te Sayda Valiliği'ne tayin edilmiştir. Ancak burada da rahat durmayıp Akka ve Hayfa gibi kentleri alarak müstakil hareket etmeye başlamıştır. Cebel-i Dürzî Emiri Beşirle ittifak etmeye karar verse de Dürzî Emiri kabul etmemiştir ve üzerine kuvvet gönderilerek yakalanıp hapse atılmış ve idam edilmesine karar verilerek bir gemiyle İstanbul'a gönderilmiştir.

Vezir Mehmet Sabit Paşa 1801

13 Mayıs 1801'de eski Erzurum ve Çıldır Valisi Vezir Mehmet Sabit Paşa'ya Maraş Valiliği'nin verildiği anlaşılmaktadır. Aynı sırada 11 Temmuz 1801 Maraş Kadılığı'nın Edirne Üç Şerefeli Medresesi Müderrisi Lütfullah Efendi'ye verildiği görülmektedir.

Maraş Valisi Hüseyin Paşa

İsmail Paşa'nın azledilmesinden sonra Maraş Valiliği'ne bir ara Hüseyin Paşa tayin edilmiştir. Daha önce Eflak'ta görev yapan Hüseyin Paşa bir Rus tüccardan mübaya ettiği kahvenin parasını vermemiştir. Devlet bu paranın alınmasını istemektedir. Hüseyin Paşa görev yeri olan Maraş'a gelmeyerek Antep'te kalmıştır. Bu sebeplerden dolayı o Trabzon'a tayin edilmiştir. Ancak bu sırada Trabzon Valiliği de boş değildi. Geçim sıkıntısına düşen Hüseyin Paşa, aile efradının da kalabalık olması yüzünden iâşesini temin edebilmesi için kendisine münasip bir görevin verilmesini talep etmektedir.

Beylanlı Abdurrahman Paşazade Mustafa

6 Mart 1802'de Beylanlı Abdurrahman Paşazade Molla Bey'in mülhakatının zabtı emredilmişti. Bunun üzerine onun kardeşi Hacı Mustafa Paşa kendisine Maraş Eyaleti tevcih edildiği takdirde ağabeyi Molla Bey'in bütün eşyası temlik edilmek şartıyla bedelini vermeye talip olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine devlet onu Maraş Valiliği'ne tayin etmiştir. 23 Nisan 1802 tarihli belgeden Maraş Beylerbeyliği'ne tayin olunan Kırşehir eski mutasarrıfı Beylanlı Abdurrahman Paşazade Mustafa Paşa'nın kapısı halkı ile hareket, sağa sola sapmayarak kendisi ve etbai tarafından halka taaddî ve tecavüz edilmeyerek doğruca Maraş'a gitmesi istenmiştir. 29 Mart 1802 Hac yolunda asayişin layıkıyla temin edilmesi için Tecirli Aşireti'nin muhafız olarak Ilıcak Beli ile Burnaz Köprüsü arasında iskânlarına dair Üzeyir Mutasarrıfı Halil Paşa'nın bu iş için görevlendirildiğine dair Maraş Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya hüküm gönderilmiştir.

Maraş Beylerbeyi Beyazidoğlu Kalender Paşa

Öteden beri Maraş idaresinde söz sahibi olan Bayezidli ailesinden gelen kişilerden biri de Bayezidli Abdullah Bey'dir. 26 Eylül 1749 tarihli bir belgeden Maraş Eyaleti'nin Beylerbeyi olan Çerkez Hasan Paşa'nın Rumeli'de İsmail Kalesi tarafında ordunun başında olduğu, bundan dolayı da Maraş'taki işlerin görülmesi için Bayezidli Abdullah Bey'in mütesellim olarak tayin edildiği anlaşılmaktadır. Ancak bir süre sonra 17 Eylül 1754 tarihli bir başka belgeden Bayezidli Abdullah Bey'in Paşa olarak Maraş Beylerbeyliği'ne atandığı anlaşılmaktadır.

Maraş halkı Abdullah Paşa'yı adam öldürmek, şunun bunun malını yağma etmek ve mahkemeden verilen hükümleri icra ettirmemek gibi durumlardan dolayı İstanbul'a şikâyet etmiştir. Hacı Abdullah Bey'den sonra

onun oğlu Numan Bey âilenin liderliğine geçmiştir. 28 Eylül 1763 tarihli bir arşiv belgesinden Numan Bey'den bahsedilirken Maraş ayanından ve Bayezidli ailesine mensup olduğu belirtilerek Maraş'tan başka bir mahalle sürgün edilmiş olduğu, oradan da başka bir yere yeniden sürgün edilmesi istenmektedir. 3 Şubat 1764'de Bayezidli Numan Bey'in sürgün edildiği yerin Kıbrıs olduğu anlaşılmaktadır. Numan Bey'in, Maraş Kadısı vasıtasıyla yazılan bir i'lamlı affedilmesi istenmiştir. Affedilerek Maraş'a dönen Bayezidli Numan Bey, mütesellim tayin edilmiştir. Ancak 22 Mart 1768'de Maraş Eyaleti'nde hem cebelü tahsildarı Seyyid Ali hem de eşkinci bedeliyeleri mütezimi olan Bayezidzade Numan Bey'den zimmethlerinde olan paranın tahsil edilmesi için Rakka valisi Mehmet Paşa ile Maraş ve Adana Beylerbeyi Ali Paşa'ya hüküm gönderilmiştir.

28 Eylül 1768'de Maraş mütesellimi Numan Bey ile oğlu Abdullah Bey'in isyan ettikleri anlaşılmaktadır. Her ikisinin ve onlara yardımcı olanların yakalanması için Adana valisi Ali Paşa görevlendirilmiştir. 21 Aralık 1773'te Maraş Valisi olarak Mehmet Paşa bulunmaktaydı. Daha önce isyan halinde görülen Bayezidli Numan Bey ise affedilerek yeniden Maraş mütesellimi tayin edilmiştir. Numan Bey'e mütesellimlik görevi vergileri toplaması, aşiretler ve kabilelerden asker toplayarak orduya sevk etmesi şartıyla verilmiştir.

Padişah, Maraş Valisi Mehmet Paşa ve Mütesellimi Bayezioğlu Numan Bey'den memnun olmalı ki, kargaşada içinde olan Kilis ve Azaz sancaklarında düzeni sağlamak görevi de 6 Haziran 1774'te onlara vermiştir. Ancak yine bir şart koşulmuştur. Bu görev iki yıllık olacak ve toplanacak vergiler seneleri içinde gönderilecektir. Maraş Beylerbeyi Derviş Mehmet Paşa ve onun kethüdası olan Numan Bey'e de kapıcıbaşılık tevcih edilerek Kilis ve Azaz sancakları verilmiştir.

20 Haziran 1777'de Maraş karışıklıklar içindeydi. Maraş sakinlerinden fesat ile maruf ve meşhur olan ayan ile eski müftü Seyyid Ataullah Efendi ve oğulları eski nakip Mehmet ve diğer oğlu Ali olayların müsebbibi olduklarından dolayı Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. Bu yıllarda Bayezidoğlu Numan Bey ölmüş olmalı ki artık ondan bahsedilmemektedir. Onun oğlu Abdullah Bey ise belgelerde geçmektedir. 2 Haziran 1780'de Abdullah Bey'in isyan halinde olduğu ve fesat çıkardığından bahsedilerek, kendisinin yakalanarak başının kesilmesi ve İstanbul'a yollanması için Halep ve Maraş valilerine hüküm gönderilmiştir. Bundan sonra Maraş Beylerbeyliği'ne Zulkadirzade Ömer Paşa getirilmiştir. 1795'te Ömer Paşa'nın öldürülmesinden bir süre sonra Bayezidoğlu Kalender Paşa'nın Maraş Mutasarrıfı olduğu bilinmektedir.

1802'de Maraş Beylerbeyliği'ne atanan Bayezidoğlu Kalender Paşa, Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey'in damadıdır.¹ Babasının adı kaynaklarda

---

¹ Kalender Paşa ile ilgili Osmanlı arşivlerinin yanında Mehmet Akif Terzi'nin hazırladığı "**Gâvurdağı'nın Bulanık Tarihindeki Sır Perdesi**" adlı eserden de geniş ölçüde yararlandık. Kahramanmaraş, Gaziantep, Antakya, Osmaniye ve Adana gibi

verilmemektedir. Daha öncede zikri geçtiği üzere Bayezidliiler Maraş'ın Zulkadiroğulları ile birlikte iki büyük ailesiydi. Osmanlı belgelerinde bu iki aile de hanedan olarak zikredilmektedir. Kalender Paşa, Maraş Beylerbeyliği'nden başka Rakka, Diyarbakır, Trablusşam, Ayıntap, Kuşadası ve Yanya gibi yerlerde de beylerbeylik ve mutasarrıflıklarda bulunmuştur. Kalender Paşa ilk olarak 1795'te Maraş Mutasarrıfı olarak görevlendirilmiştir.

Kalender Paşa'nın Fransızların Mısır'ı İşgaline Karşı Sefere Katılması (1802)

1798'de Fransızların Mısır'ı işgali ve arkasından da Suriye'ye doğru yürümleri üzerine Kalender Paşa, yukarıda da bahsi geçtiği üzere Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa ile birlikte sefere iştirak etmiştir. Maraş Valisi Mustafa Paşa el-Ariş'te şehit olurken, Kalender Paşa Akka Valisi Cezzar Ahmet Paşa'ya yardım etmiş ve Napolyon'a burada ilk yenilgisi tattırılmıştı. Bu başarılarından dolayı Kalender Paşa'ya padişah tarafından, beylerbeyi (mirî miran) rütbesi verilmiş ve kendisine paşa sıfatıyla III. Selim'in huzurunda 1801'de samur kürk giydirilmiştir. 700 kuruş değerinde olan kürk çuka kaplı olup erkek samurun sırtından yapılmıştır.

Kalender Paşa'nın Maraş Beylerbeyliği'ne Atanması

Fransızların Mısır'ı işgaline karşı koymak amacıyla gönüllü olarak orduya katılan Kalender Paşa gösterdiği başarılarından dolayı III. Selim tarafından ödüllendirilmişti. Bu başarısından dolayı kendisine Mîr-î miranlık verilerek Rumeli Beylerbeyi payesiyle Maraş Beylerbeyliği'ne atanmıştır. 1802'de Maraş Beylerbeyi olan Kalender Paşa bu tarihten itibaren yaklaşık 20 yıl boyunca Maraş ve çevresinin kaderinde önemli rol oynamıştır.

Kalender Paşa Maraş Beylerbeyi olduktan sonra kendisine ilk iş olarak Maraş üzerine kaydırılan Hac yolunun güvenliğini sağlama görevi verildi. Osmanlı Döneminde devlet Mekke'ye hac için giden Müslümanların sağ salim gidip gelmeleri için bazı önlemler alırdı. Bilhassa eşkıyaların hacılara saldırıp mallarını yağmalamalarının ve canlarına kast etmelerinin önüne geçilmek istenirdi. Daha önceleri Hac yolu Tarsus-Adana-Payas-Belen-Antakya üzerinden geçmekteydi. Ancak Payas Ayanı Küçükaliogulları'nın hac kervanını soyması üzerine bu yol Maraş tarafına kaydırılmıştır. Kalender Paşa'ya da Hac yolu üzerinde bulunduğundan dolayı Antep'ten Gürün'e kadar olan Hac yolunun emniyetini sağlama görevi verildi. O, yolun emniyetini sağlayarak bu görevi başarı ile yaptı.

1802'de Kalender Paşa'ya Rumkale (Halfeti) voyvodasının halka zulüm yapmasından dolayı bölgenin mukataaları ile 27 Ekim 1802'de Haleb muhassılı İbrahim Paşazade Mehmet Bey uhdesinde olan Antep Voyvodalığı ve diğer mukataalar da verilmiştir. İstanbul'dan gelen yazıyla Kalender Paşa'nın Rumkale'ye bir an önce giderek görevini yapması emredildi. 27

---

vilayetlerin tarihlerini birinci elden kaynaklara dayanarak hazırlanan bu eseri hazırlamasından dolayı söz konusu araştırmacıya müteşekkirimiz.

Ekim 1802'de Ordu-yu Hümayun için Reyhanlı Aşireti'nden tertip olunan on bin koyundan, dokuz bini gönderilip geri kalanının adı geçen aşiretin yaylaklarından kaçmalarından dolayı temin edilememesi üzerine, bu koyunların kalanlarının getirilmesi ya da her biri için onar kuruş hesabı ile bedellerinin tahsil edilmesi için Kalender Paşa'ya emir gönderildi. 22 Şubat 1803'de Elbistan ve etrafında bulunan mukataa malından Maraş valilerine has mukabili tayin edilen meblağın dört seneliğinin eski Sadrazam Darendeli Mehmet Paşa'nın iki torununun da hisselerine mahsuben Maraş Valisi Kalender Paşa'nın kapı kethüdası tarafından alınması üzerine buna mani olunması ondan istenmiştir.

Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa, halka iyi davranan ve adaletle hükmeden bir kişiydi. 20 Haziran 1803'de Antep ahalisinin Rakka Valisi Timur ve Haleb Valisi İbrahim paşalardan şikâyet ettikleri halde Maraş Valisi Kalender Paşa'dan memnun olduklarına dair Antep Kadılığı'ndan İstanbul'a bir ilam gönderildi. Bu arada Rakka Valisi Timur Paşa Kalender Paşa'nın uhdesinde bulunan Maraş Eyaleti'nin işlerine karışmaktaydı. 1803'te İstanbul'dan gönderilen bir emirle Rakka Valisi'nin Kalender Paşa'nın işlerine müdahale etmemesi istenmektedir.

8 Nisan 1803'te Antep Voyvodası maktul Hüseyin'nin yardımcılarından eşkiya Çavuşlu Muslu, Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa tarafından katletti. Kalender Paşa, Çavuşlu Muslu ile birlikte yanındaki beş eşkiyayı da öldürerek kestirdiği başlarını İstanbul'a gönderdi. Bu başları İstanbul'a götürerek Kalender Paşa'nın iki adamına 29 Mayıs 1803'te iki elbise hediye edilerek onların bahası olarak 120 kuruşun verilmesi için baş muhasebeye emir verildi. 5 Ekim 1804'de Maraş Beylerbeyliği Kalender Paşa uhdesine ihale kılınmış olup Maraş Voyvodası marifetiyle idare edilmekte olan Antep Voyvodası ve diğer mukataalar voyvoda vekili tarafından idare olunmakta iken, voyvoda vekili ahali tarafından tard edilmiş olduğundan İsmail'in voyvoda tayini ve mukataaların onun tarafından idaresi hakkında bir yazı gönderildi.

Kalender Paşa'nın Maraş'ta bulunmadığı sırada yerine 11 Nisan 1806'da Vezir Mehmet Paşa'nın atanmıştır. Ancak o miri malları zimmetine geçirdiğinden dolayı bu parayı göndermesi talep edilmiştir. Bu valinin bu yüzden kısa süre sonra görevinden azledildiği anlaşılmaktadır. Maraş Valiliği'ne onun yerine İbrahim Paşa atansa da o da bir süre sonra görevinden alınmıştır.

11 Haziran 1805'te Maraş sakinlerinden Zülkadırzade İbrahim Bey ve arkadaşlarının eşkıyalık faaliyetleri dolayısıyla Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa'ya emir yazılmıştır. Ancak bu şahıslar yakalanmak üzereyken Cebbarzade Celâleddin Paşa'nın yanına kaçmışlardır. Bu arada Kalender Paşa'nın devlete isyan eden eşkıyaları koruduğuna dair hakkında İstanbul'a şikâyetler olmuştur. Kalender Paşa'nın söz konusu eşkiyayı koruyup kolladığı iddialarının doğru olmadığı ve buna itibar olunmaması; eşkıyanın gasp ettiği malların yapılacak mürafaa ile sahiplerine iadesi için Maraş ahalisinin emr-i âli taleplerine dair Maraş Kadısı'nın i'lamıyla ahalinin mahzarları İstanbul'a bildirilmiştir.

16 Nisan 1808 tarihli belgeye göre Maraş Beylerbeyi Seyyid Kalender Paşa Trablusşam eyaleti ile Cerde Başbuğluğu sırasında masarifini Sayda Eyaleti mukataat bedelinden almıştır. Bu para devlete ait olan paraydı. Kalender Paşa'nın buradan yüz seksen bin kuruğu zimmetine geçirdiği ve bunun derhal göndermesi gerektiği kendisine bildirilmiştir. 17 Nisan 1808'de merhamete layık bir halde bulunan çoluk çocuklarının münasip bir mahalde oturtulmaları hakkında Maraş Valisi Seyyid Kalender Paşa'ya hitaben bir yazı yazılmıştır. 5 Temmuz 1808'de Maraş Valisi Vezir Kalender Paşa eyalet dâhilindeki Ayıntab, Kars, Zülkadriye, Zamantı ve Elbistan kazalarının iltizamı usule mugayir olarak Celâleddin Paşa'ya ihale edildiğinden bunların kendisine ihale edilmesini istemiştir.

Kalender Paşa Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı savağa da katılmıştır. (1806–1812). Rus General Mihail İllarionoviç Gutozof'a esir düşmüştür. 1812'de Ruslarla Bükreş Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'a gelen Kalender Paşa'ya Rakka ve Diyarbakır eyaletlerinin valilikleri verilmiştir. Buralarda görev yaptıktan sonra ikinci kez Maraş Valiliği verilmiştir. Payas Sancağı'nda derebeyi Küçükaliöğlü isyan edince onun idamına hükmedilmişti. O da Maraş'a bağlı Bulanık Kazası'nda Fettahlı beylerinden Ağaca Bey'e sığınmıştı. Bunun üzerine Ağaca Bey de îdama mahkûm edildi. Bunun üzerine Padişah, Kalender Paşa'dan onları yakalayarak idam hükümlerini yerine getirmesini istedi. Bunlarla yakın ilişkiler içinde olan Kalender Paşa ise işi ağırdan alınca onun vezirliği kaldırılarak Ankara'ya sürgüne gönderildi. Bir müddet sürgünde yaşadıktan sonra Kalender Paşa'nın i'tibarını iade edilerek Kuşadası Muhafızlığı'na tayin olmuş ve 1821-22'de orada vefat etmiş olup türbesi de orada bulunmaktadır.

Bu yüzyılın başlarında Maraş Zulkadir Eyaleti'nin merkeziydi. Maraş Sancağı ve Malatya Sancağı bu eyalete bağlıydı. Bunun yanında Maraş Sancağı'na Elbistan, Kadirli, Antep ve Hısnı Mansur gibi sancaklar bağlıydı. 1800'lerde Kalender Paşa Maraş Valiliği'ne getirilmişti. Onun Kuşadası'nda ölümünden sonra yeğeni Süleyman Paşa Maraş Valisi olmuştur. Süleyman Paşa zamanında Maraş bölgesini Çapanoğlu işgal etmiştir. Arkasından Mısırlılar Maraş'ı istila etmiştir.

Halkın memnuniyetine rağmen, 1804'de Maraş ve Antep halkından bazıları Kalender Paşa'yı İstanbul'a şikâyet ederler. Yapılan şikâyette, Kalender Paşa'nın devlete ait malları zimmetine geçirdiği, ahâliye zulüm uyguladığı ve zorla onlardan para aldığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine İstanbul'dan ona gönderilen emirde halka karşı dürüst ve adaletle davranması istenir. İlgili belgeden Kalender Paşa'nın kimlerden zorla para aldığı ve ne kadar olduğu da belirtilmektedir. 1805'de Kalender Paşa'dan Antep ve etrafındaki Menbiç mukataaları ve Maden emini gibi şahıslar ile ahali ondan bir kez daha şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine söz konusu görevler Kalender Paşa elinden alınarak başka kimseler görevlendirilmiştir. 27 Temmuz 1805'de Fukaradan cebren almış olduğu emval ve eşyanın sahiplerine iadesiyle beraber bundan sonra bu gibi davranışlardan sakınması, ahali ve reayayı himayeye dikkat etmesi, aksi takdirde hakkında kötü durum olacağına dair Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa'ya hüküm yazılmıştır.

1806'da Kalender Paşa Maraş Beylerbeyliği'nden azledilerek yerine İbrahim Paşa atanırken kendisi de Cerde Başbuğluğu ile Trablusşam Valiliği'ne tayin edilmiştir. Maraş'tan ayrılması gereken Kalender Paşa, İstanbul'a gönderdiği bir arzla, Maraş'taki mallarına, adamlarına, taallukatına ve Maraş dâhilinde uhdesinde bulunan mukataalara müdâhale edilmemesini istemiş ve devlet de Maraş'taki yeni valiye böyle bir emir göndermiştir.

Bu arada Kalender Paşa'yı Cerde ve Trablus'a sokmak istemeyen eşkiyadan Berber Mustafa Paşa'nın bu durumunun engellenmesi için 1807'de Maraş Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya bir hüküm yazılmıştır. 6 Mayıs 1807'de Cerde Başbuğluğu ile Trablusşam Eyaleti Mutasarrıfına ilaveten yeniden Seyyid Maraş Eyaleti verilmiştir. 20 Haziran 1807 Maraş Sancağı dâhilinde bir kaç nahiyenin Maden-i Hümayun için kömür bedeliyelerine halel gelmemek üzere Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'ya ber vech-i malikâne ihalesi verilmiştir. Kısa süre sonra 29 Aralık 1807 Şam eski valisi İbrahim Paşa'nın Diyarbakır'a oğlu Mehmet Paşa'nın Maraş'a, Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'nın da yeniden Trablus'a tayin edildikleri görülmektedir.

27 Şubat 1808'de Maraş Eyaleti'nin bir sancağı olan Maraş Mutasarrıflığı Kalender Paşa'ya verilmiş ve eski Maraş Mutasarrıfı Azimzade Abdullah Paşa'nın ise vezareti kaldırılarak Rakka Valiliği'ne gönderilmiştir. Aynı tarihte yani 27 Şubat 1808'de Maraş Vilayeti'nin Valiliği'ne ise Şam eski valisi İbrahim Paşa tayin olmuştur.

1810 tarihli bir belgeden Maraş ahalisinin Bayezitli ve Zülkadriyeli olmak üzere iki fırka olup birbirlerine imtizaç edemedikleri, Bayezidlerden olan Mütesellim Kalender Paşa aleyhine Zülkadriyelilerin şikâyetlerinin garezden mütevellit olduğuna dair bir yazı gönderildiği ahalinin Kalender Paşa ile ilgili şikâyetlerine cevap verildiği anlaşılmaktadır.

Kalender Paşa'nın Osmanlı Rus Savaşlarına Katılması ve Esir Edilmesi

1804'te Sırpların isyanı ve onlara destek veren Ruslara karşı Osmanlı devleti savaş açmıştır. Bu savaşa Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa da katıldı. 20 Nisan 1805 tarihli bir arşiv vesikasından Ordu-yu Hümayun'a serasker tayin olunan Veli Paşa'nın Sofya'dan Niğbolu tarafına gönderildiği ve ona yardım etmek üzere de Kızanlık'da bulunan Sivas Valisi Celâleddin ve Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa kuvvetlerinin Gabrova'ya geçerek Seraskere icabında yardım etmelerine karar verilmiştir. Bir ara yeniden Maraş'a dönen Kalender Paşa, Ruslara karşı yeniden muharebelere katılmak için 17 Mayıs 1811'de Maraş Sancağı ve kazalarından 500 piyade ve süvari asker toplayarak Rumeli'ye geçmiştir.

28 Haziran 1811'de Sivas Valisi Cabbarzade Celâleddin Paşa ve Maraş Valisi Kalender Paşa orduya iltihak etmişler ve Rusçuk üzerine doğru yürümüşlerdir. Kalender Paşa'ya imdad-ı seferiye olarak 11 Kasım 1811'de askerin masraflarını karşılamak üzere Eskişehir sancağı imdad-ı seferiyesinin onun Kapı Kethüdası'na teslimi hakkında Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Ahmet Paşa tarafından yazı yazılmıştır. 1811 yılı 25 Ekim tarihinde Ruslar tarafından

kuşatılan Türk ordusu teslim olmuştu. Bu ordunun içinde Kalender Paşa da bulunmaktaydı. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Ahmet Paşa 22 Ocak 1812'de Maraş Eyaleti'nin Tuna'nın öte tarafında esir olarak kalan Kalender Paşa'da kalması (önceden olduğu gibi) ve mütesellimi tarafından idaresiyle, aidatına hanel getirilmemesi için Maraş'taki idarecilere emir göndermiştir. 3 Şubat 1812 tarihli bir belgeden Kalender Paşa'nın savaşa giderken ailesini de yanına alarak Edirne'ye götürdüğü ve kendisi esarete bulunurken eşleri, çocukları ve hizmetçilerinin (20 kişi) Edirne'de ikamet ettikleri ve onlara devletin ekmek, et, odun ve saman parası verdiği anlaşılmaktadır.

4 Nisan 1812'de Eflak yakasında esarete bulunan Celâleddin Paşa ile Bahadır Giray Sultan'a elli bin kuruş para gönderilmiş ise de esarete onlardan daha muhtaç Kalender ve İsmail paşalara da bir miktar para gönderilmesine karar verilmiştir. 1812'de Ruslarla Osmanlılar arasında Bükreş Anlaşması'nın imzalanmasından sonra 18 Aralık 1813'te Kalender Paşa esareten kurtularak İstanbul'a gelmiştir. Onun, adamları ve atları için on han odasıyla ahır kiralaları verilmiştir. Yine aynı tarihte Kalender Paşa çuhadarına Kaymakam Paşa huzurunda hil'atlar giydirilmiştir.

Kalender Paşa'nın Yeniden Maraş Beylerbeyliği'ne Dönmesi

10 Ocak 1813 tarihli bir belge Maraş Sancağı Mutasarrıfı Kalender Paşa'nın uhdesinde bulunan mukataalara dairdir. Kalender Paşa'nın savaşa gitmesi üzerine Maraş Beylerbeyliği'ne Mehmet Ragıp Paşa atanmıştı. Bu şahsın aynı zamanda Halep Valiliği uhdesinde bulunduğu Kalender Paşa'nın görevine yeniden iadesi üzerine 1813'te Mehmet Ragıp Paşa'nın azledildiği ve Maraş'ta beklediği anlaşılmaktadır. Valinin azli üzerine Maraş'taki askerlerin muâyenet ve aidatlarının ödenemediği ve bu yüzden de karışıklıkların çıktığı anlaşılmaktadır. Esareti sona erip Maraş'a dönen Kalender Paşa'nın 30 Mayıs 1813'te Halep Valisi Celâleddin Paşa'nın maiyetine memur olduğundan müşarun ileyhin emri dairesinde hareket etmesini kendisine bildirilmiştir. 30 Mayıs 1813'de Ayıntab Sancağı avarızı ve nüzul bedeli malının üç senelik biriken miktarı hazineye teslim edilmek üzere Maraş Eyaleti ve Ayıntab Sancağı Mutasarrıfı Kalender Paşa'ya gönderilmiştir. 9 Mayıs 1815 tarihli bir belgeye göre, Ayıntab Voyvodası olup Maraş Valisi Kalender Paşa marifetiyle idam olunan Hacı Bekir Dede'nin mallarının müsadere edilmesi sırasında Kalender Paşa ile mübaşir tarafından bazı suiistimaller yapıldığına dair Halep Valisi Celâleddin Paşa tarafından İstanbul'a şikâyetle bulunulmuştur.

Kalender Paşa'nın Maraş, Antakya ve Antep Taraflarında Eşkiyalarla Mücadelesi

23 Aralık 1813'te Antep bölgesinde bir kargaşa çıkmıştır. Bu isyanı bastırmak amacıyla Antep mukataaları Kalender Paşa'ya verilmişti. Hatta Padişahın bu durumdan memnun olduğuna dair bir yazı da paşaya gönderilmiştir. Bu isyanları bastırmak üzere Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa görevlendirilmiş olup ona Sivas Beylerbeyi Pehlivan İbrahim Paşa yardım

etmek amacıyla asker gönderdi. İsimlerinin Topal Ali, Said ve Antep'li Hacı Bekir gibi şahıslar olduğu anlaşılan eşkıyalar ile çarpışan Kalender Paşa onları mağlup etmiş, yakalanan bu şahısları idam ederek mallarını müsadere edip hazineye göndermiştir. Aynı tarihlerde Malatya, Maraş ve Antep taraflarında yaşadıkları görülen Rişvan Aşireti'nin Halep Valisi Celâleddin Paşa'dan şikâyetçi oldukları ve bunların Sivas Valisi'ne tabi olmak istedikleri görülmektedir. Antep, Maraş ve Antakya taraflarında eşkıyalık hareketleri arttığı gibi bazı ayanlar da söz dinlemez olmuştu. Bunları itaat altına almak için Halep valisi Celalaleddin Paşa ile birlikte Kalender Paşa görevlendirilmişti. Bu arada Kalender Paşa daha yeni seferden döndüğü için bir müddet dinlenmesi uygun görülmüştür.

Kalender Paşa'nın esaretten kurtulup Maraş Beylerbeyliği'ne döndüğü yıllarda Maraş, Antep ve Antakya şehirlerinde birçok ayaklanma vardı. Bilhassa bölgenin büyük ailelerinin liderleri devlete itaat etmemekteydiler. Bu ailelerin bir kısmı ile Kalender Paşa yakın ilişki içindeydi. Bayezidoğulları ailesinin bölgedeki nüfuzunun artması için kendisi de bu aileden olan Kalender Paşa, bu aileler ile yakın irtibat halinde olduğundan bunların üzerine gidemedi. 23 Aralık 1813'te Halep Valisi Celâleddin Paşa'nın, yakalanmasına ve cezalandırılmasına memur olduğu Ammioğlu Ömer ve Mürseloğlu Haydar adlı eşkıyalar, Reyhanlı Aşiretiyle ittifak ederek Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'ya iltica etmişlerdir. Kalender Paşa'ya bu eşkıyalara yardım etmemesi ve onları yakalaması emredilmiştir.

10 Mart 1814'te Halep Valisi Celâleddin Paşa eşkıyanın üzerine hücum ederek Gavurdağ'ın Teksek mevkiinde karşılaşılarak reislerinden Kasım ile on üç neferin başlarını kestirmiş ve İstanbul'a göndermiştir. Eşkıyanın diğer liderlerinden Haydar ve Ömer adlı şahıslar ise Maraş Valisi Kalender Paşa'nın yanına kaçmışlardı. Eşkıyalar Amik Ovası'na hücum etmişler. Bu arada Adana Valisi Mustafa Paşa'nın tahriki ile bu eşkıyaların bazıları Belen üzerine hücum etmişler ise de yenilerek kaçmak zorunda kalmışlardır.

4 Ekim 1814'te Antep halkı eşkıya ile baş edemeyerek Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'dan yardım talep etmişlerdi. Bunun üzerine Kalender Paşa eşkıyanın üzerine yürüyerek bazıları ele geçirip idam etmiş ve geri kalanları ise oradan kovalamıştı. Eşkıya ile mücadeleye devam eden Kalender Paşa 12 Aralık 1814'te onları cezalandırmak amacıyla tertip ettiği kuvvetlerin başına kardeşi İsmail Bey'i Başbuğ tayin etmiş ve onunla birlikte kendisi de harekete geçmiştir.

12 Aralık 1814'te Halep Valisi Mehmet Celâleddin Paşa, eyaletin asayişini temin etmeye çalışmasına rağmen Kalender Paşa'nın buna mani olmaya çalıştığına ve isimleri belli olan eşkıyayı koruduğuna dair sadarete şikâyette bulunmuştur. Bu döneme ait belgelerden anlaşıldığı üzere Halep Valisi ile Maraş Valisi Kalender Paşa arasında bir çekişme vardı.

1 Mart 1815 tarihinde Halep Valisi Mehmet Celâleddin Paşa bir yazı göndererek Halep'de tenkil ettiği eşkıyanın Şam ve Maraş taraflarına firar ettiğini ve sığındığını, bunların fırsat buldukça etrafa saldıracaklarını bildirerek Kalender Paşa'dan bunları himaye etmemesini istemekteydi. Ayrıca

o kendisinin Kalender Paşa'ya bir düşmanlığının olmadığını, memlekette düzeni sağlamak için uğraştığını bildirmekteydi. 2 Aralık 1815'te Kalender Paşa ile Halep valisi arasındaki çekişmenin daha da arttığı görülmektedir. Hatta Kalender Paşa Halep Valisi'nin eşkıyaları koruduğunu iddia ederek İstanbul'a bir yazı göndermiştir. Antep mukataalarını kefil vermeden iltizam eden Kalender Paşa'nın bedelini vermediğinden, mukataaların Halep Valisi Celâleddin Paşa'ya verilmesi kararı alınmıştı. Halep valisi arka arakaya İstanbul'a Kalender Paşa'yı şikâyet etmekteydi. Antakya tarafının ileri gelen ayanı Mürseloğlu Haydar'ın eşkıyalık yaptığını ve Kalender Paşa tarafından korunduğunu bildirmekteydi. Mürseloğlu Haydar Ağa, Kalender Paşa'nın damadıydı. Halep valisi, kendi bölgesinde eşkıya ile uğraştığı halde Kalender Paşa'nın suistimalleri yüzünden bölgedeki eşkıyalık olaylarının engellenemediğini ileri sürmektedir. Bu sebeplerden Kalender Paşa Maraş Beylerbeyliği'nden azledilmiş önce 4 Ekim 1815'te Aksaray Sancağı'na daha sonra da Diyarbakır Valiliği'ne atanmıştır. Onun yerine de Halep valisi Celâleddin Paşa bakacaktı.

3 Haziran 1816'da Rumkale'li Bekir'in gâilesi defedildikten sonra kale içinde kimsenin sâkin olmaması emredildiği halde, Voyvoda Sadık Bey'in kaleye nakleyediği anlaşıldığından çıkması için Diyarbakır Valisi Kalender Paşa vasıtasıyla mumâ-ileyhe tebligat ifa ettirilmesi hakkında Meadin Emîni Salih Paşa Sadaret'e istekte bulunmuştur.

20 Eylül 1816'da Maraş Eyaleti'nin Celâleddin Paşa uhdesinden alınıp yeniden Kalender Paşa'ya verilmesi üzerine ahalinin ilamlar yazıp vererek ancak canını kurtaran Kadı Cennetzade Ahmet Ataullah Efendi'nin Antep'e geldiğine ve ilamlarına kıymet verilmesine dair Antep Kadılığı'ndan ilam yapılmıştır.

6 Kasım 1816'da Meşhur Şaki Küçükaliolu Dede Bey ve maiyeti Fettahoğlu Akça Bey'in idamları Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'ya havale edilirse mümkün olacağına dair Halep Valisi Ahmet Paşa İstanbul'a bir haber göndermiştir. Bundan birkaç gün sonra bu eşkıyalardan başka eşkıyaların da olduğundan Halep Valisi Ahmet Paşa'nın Halep'i terk edemeyeceği bildirilerek eşkıyaları Kalender Paşa'nın ortadan kaldırması istenmektedir. Ayrıca Hac yolu üzerinde bulunan Küçükaliolu'nun yolu tehdit ettiği bildirilmektedir. Adana valisi bunların idam edilebilmesinde Kalender Paşa'nın ikaz edilmesi için İstanbul'a başvurmuştur. Neticede 20 Kasım 1816'da Fettahoğlu Ağcabey ve Ahmet adlı şakilerin Adana Valisi Mustafa Paşa'nın biraderi İsmail Bey tarafından bi'l-muharebe ahz ve idam edilerek başları İstanbul'a gönderilmişti.

23 Eylül 1816'da Maraş Kaymakamı olan kethüdası Hakkı Mehmet Ağa hakkında eski müftü Ataullah ve eski naip Sabık Hasan efendiler tarafından yapılan şikâyetlerin çekememezlik ve nefsanî duygulardan kaynaklandığı ve asılsız olduğuna dair Halep Valisi Celâleddin Paşa tarafından sadarete tahrirat yazılmıştır.

Kalender Paşa İle Halep Valisi Celâleddin Paşa Arasındaki Çekişme

5 Ekim 1816 tarihli bir arşiv vesikasından halkla arası iyi olmayan Celâleddin Paşa'nın, Maraş Eyaleti'nin de kendisinden alınması üzerine sadarete Maraş naibinden kendisinin isteği dışında alınacak ilamlara ehemmiyet verilmemesini isteyen bir tahrirat gönderdiği anlaşılmaktadır. Celâleddin Paşa Halep valiliği kendisinde kalmak şartıyla sefer için Erzurum valiliğine gönderilmişti. 15 Ekim 1816'de Halefi Ahmet Paşa'nın suret-i izamına bazı eşkıyanın kesilmiş başlarının gönderildiğine ve Maraş Kaymakamı Mehmet Ağa hakkındaki şikâyetin mahiyetine dair Halep ve Erzurum Valisi Celâleddin Paşa tarafından Sadaret'e tahrirat gönderilmiştir. Aynı tarihlere ait bir belgeden Halep Valisi Celâleddin Paşa ile Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'nın aralarının iyi olmadığından bahsedilmekteydi. Bu yüzden Halep Eyaleti'ne ilaveten Maraş Eyaleti de Celâleddin Paşa'ya verilmiş ve Kalender Paşa da Aksaray Sancağı'na gönderilmiştir.

Osmanlı'nın iki güçlü paşası arasındaki rekabet Celâleddin Paşa'nın lehine sonuçlanmıştı. Kalender Paşa'ya da Aksaray Sancağı'nın verilmesine karar verilmiştir. Daha sonra paşa buradan Rakka Eyaletine gönderilmiştir. 30 Ocak 1817'de Maraş Valisi Kalender Paşa'nın Erzurum Valisi Celâleddin Paşa'ya olan husumetinden bahsedilmektedir. Kalender Paşa'nın, Celâleddin Paşa uhdesinde ve Maraş dâhilinde bulunan mukâtaatı tahrip edeceğinden korkulduğu cihetle adı geçen mezkûr mukataatın bir voyvoda marifetiyle idare ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Bir süre sonra Kalender Paşa yeniden Maraş valiliğine atanmıştır.

1 Aralık 1817'de Halep'de Kurtdağı'nda bulunan eşkıyadan İmooğlu Battal ve Ömer'in üzerine asker sevk olunarak merkumlar firar etmiş ise de yine eşkıyadan Şorbaoğlu ve oğulları yakalanarak idam edilmiş ve kesik başları İstanbul'a gönderilmişti. Bu olayda Kalender Paşa'nın eşkıyaya yardım ettiği ve Küçükalioğlu isyanının bastırılmasına yardım etmediği şikâyet edilmekteydi. Bu konuda Halep Valiliği görevine atanan Hurşit Ahmet Paşa'dan Sadarete yazı gönderilmiştir. 17 Aralık 1817'de Küçükalioğlu, Dede Bey'le beraber idam olunan Fettahoğullarının akraba ve taallukatının toptan sürgün edilmesi hakkında Kalender Paşa'ya emir gönderilmiştir.

30 Ağustos 1818'de cizyelerini vermeyen, birbirleriyle mücadele eden ve eşkıyalarla oturup kalkan Maraş Kazası'nın Zeytin Köyü reayası papazlarının mesullerinin idamlarına dair Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa'ya ferman gönderilmiştir. 6 Aralık 1818'de Zeytin köyü iki mahalde olup Kocabaşları (mahalle temsilcileri) daima bir biriyle muharebe etmekte ve vergileri vermemekteydiler. Hatta burada bir papaz izinsiz büyük bir kilise yapmıştı. Zeytin Ermenilerini yola getirmek, onlardan vergi almak ve düzeni sağlamak amacıyla Kalender Paşa'ya emir yazılmıştı. Ancak bu sırada kış mevsimi yaklaştığından seferin müşkül olduğundan bahara ertelenmesine dair Halep Valisi Hurşid Paşa tarafından Sadaret'e bir yazı yazılmıştır.

Kalender Paşa'nın Diyarbakır Valiliği

1816'da Kalender Paşa Maraş Beylerbeyliği'nden alınarak Diyarbakır Beylerbeyliği'ne tayin edildi. Kalender Paşa'nın Maraş'taki görevine son verilmesinin nedeni ise onun akrabası Mürseloğlu, Küçükaliolu ve Fettahlıoğlu Ağca Bey'i korumasıydı. Söz konusu bu şahıslar Kalender Paşa'nın akrabaları veya dostlarıydı. Devlete karşı isyan halinde olan bu şahısların idam edilmesi için Kalender Paşa'ya emir gönderildiği halde o bu emre uymamıştır. Kalender Paşa'nın Diyarbakır Valiliği sırasında ona Rumkale'de eşkıya Bekir'i ortadan kaldırdıktan sonra, kale içine kimseyi yerleştirmemesi emredilmişti. Ancak Rumkale Voyvodası Sadık Bey kale içine yerleşmişti. Bunun üzerine İstanbul'dan Kalender Paşa'ya bir emir yazılarak kalenin boşaltılması için Sadık Bey'e tebligat yapması bildirilmiştir.

Kalender Paşa'nın Ankara'ya Sürgün Edilmesi

Bir süre sonra Diyarbakır'dan yeniden Maraş Beylerbeyliği'ne atanan Kalender Paşa, 26 Mart 1819'da vezirliği kaldırılarak Ankara'da zorunlu ikamete mecbur edildi. 17 Haziran 1819'da Kalender Paşa'nın yerine Maraş Beylerbeyliği'ne atanan Hüseyin Paşa görev mahalline ulaşarak vazifesine başladı. 3 Ağustos 1819 tarihli bir arşiv belgesinden Ankara'da sürgünde olan eski Maraş Valisi Kalender Paşa'nın, Maraş'taki işlere karışmaya devam ettiğinden yeni vali tarafından daha uzak bir yere sürgüne gönderilmesinin sadarettten istendiği anlaşılmaktadır. 19 Ekim 1819'da Hurşid Paşa'nın idaresinde bulunan Maraş'ın Haleb'e ilhakı meselesi hakkında encümen-i şûrada müzakereler yapıldı. Bu arada 19 Ekim 1819'da Elbistan ve Antep mukataaları da Maraş Valisi Hüseyin Paşa'ya verildi. 19 Ekim 1819 da Kalender Paşa'a, Sadaret'e hakkında idam ferman verilmiş olan damadı Mürselzade Haydar'ın hâlinde iyilik görüldüğünden affedilmesine dair bir tahrirat gönderdi.

Kalender Paşa'nın Kuşadası'na Sürgün Edilmesi

Maraş Beylerbeyliği'nden alınarak Ankara'ya sürgüne gönderilen Kalender Paşa, yeni Maraş Valisi Hüseyin Paşa'nın isteği üzerine Maraş'tan daha uzak bir yer olan Kuşadasına sürgüne gönderilmiştir. Kalender Paşa'nın Kuşadası muhafızlığına atanmadan önce İzmir'e sürgüne gönderildiği anlaşılmaktadır. Kalender Paşa'ya sözde Kuşadası muhafızlığı verilmiştir. 7 Ekim 1820'de Kalender Paşa'nın Kuşadasına vardığı, muhafaza işlerini temine başladığına dair sadarete bir i'lam ve arz sunulmuştur. Buradan geri İzmir'e dönen Kalender Paşa 13 Eylül 1821'de İzmir'den hemen vazifesine hareket ettiği ve halkın kendisinden hoşnut olduğu hakkında İzmir Kadısı Ahmet Nazif imzasıyla bir ilam gönderilmiştir. 15 Eylül 1821'de Kalender Paşa kendisine teşrifatçı Esad Efendi'yi kapı kethüdası tayin etti.

27 Eylül 1821 Kuşadası muhafazasına tayin edilen Kalender Paşa'ya yüz elli bin kuruş atıyye-i şahane verilmiştir. Bundan dolayı Paşa Sadaret'e bir teşekkür yazısı gönderdi. Kuşadası'ndan 21 Kasım 1821'de Sisam'a geçmek isteyen Kuşadası'nın Çile karyesi eşkıyasından bazıları Kuşadası Muhafızı

Kalender Paşa tarafından öldürülmüş ve başları kesilerek bir tatar vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmiştir. Kuşadası'ndan Girit'in Hanya Muhafızlığı'na tayin edilen Kalender Paşa 1822 yılı içinde vefat etmiştir. Kuşadasına defnedilen paşanın mezarı sonradan yapılan imar planları neticesinde yıkılıp kaybolmuştur. Kalender Paşa'nın yerine Kuşadası Muhafızı olarak Mustafa Reşid Paşa tayin edilmiştir. 5 Şubat 1822'de Kalender Paşa'nın ailesi ve çocuklarının Kuşadası'nda perişan olduğundan hükümet tarafından onlara yardım edilmesi için Kuşadası Muhafızı Reşid tarafından Sadaret'e ricada bulunulmuştur.

7 Mart 1822'de Mustafa Reşid Paşa, selefi Kalender Paşa'nın maiyetine aldığı bütün kapısı halkı ve askerinin iâşe ve maaşları için Sadaret'e başvurmuştur. İstanbul'dan gerekli yardımı alamayan Mustafa Reşid Paşa arka arkaya yazı göndererek Kalender Paşa ailesine yardım istemekte ve onların zor durumda olduklarını bildirmekteydi. Bu arada devlet 16 Eylül 1822'de Kalender Paşa'nın ölümü üzerine Kuşadası ve Maraş'ta bulunan mal ve emlakinin hazineye aktarılması için mübaşir tayin etmiştir. 11 Nisan 1823'te Kapıcıbaşı Baba Paşa Silahdarı Mehmet Ağa'nın Maraş ileri gelenlerinden olup Kalender Paşa'nın damadı olan eski müftü Hacı Ataullah Efendi ve bazı kimselerin aşiretler ve bazı kabilelerle ittifak ederek isyana kalkışmış olduklarına dair tafsilatlı bir yazısı İstanbul'a gönderilmiştir.

21 Mayıs 1822'de Kuşadası muhafızı iken vefat eden Maraş Valisi Kalender Paşa'nın muhalefatının mübaşir Mehmet Ağa tarafından yazılması kararlaştırılmıştır. 17 Ağustos 1822'de Kalender Paşa'nın vefatı hasebi ile yerine başka birinin tayin edilmesi muhalefatının ve Maraş'ta bulunan emval ve emlakinin zabtı için birer mübaşir tayin edilmesi istenmektedir. Neticede devlet Kalender Paşa'nın da malını müsadere etmiştir.

Kara Fatma ve Maraş²

Osmanlı Arşiv belgelerinde hakkında bilgi bulunan Kara Fatma, Bozdoğan aşiretine mensup bir Türkmen kızı olup babası Kerim Bey'dir. Kendisi Kalender Paşa'nın kardeşi Yusuf'la evlenmiş olup bu evlilikten Süleyman Paşa doğmuştur. Kalender Paşa zamanında Kara Fatma Hatun onun kethüdası olmuştur. Kalender Paşa'nın Maraş Valiliği sırasında etrafta bulunan valiler ve ileri gelen aşiret liderleri ile ilişkilerinde Kara Fatma Hatun'nun da adı geçmektedir. Kalender Paşa'nın Maraş Valiliği'nden azledilip Ankara'ya sürülmesinden sonra onun yerine kısa süre Maraş Valiliği'ne atanan Hüseyin Paşa Kara Fatma'yı hapsedmiştir. Kara Fatma Hatun Kalender Paşa zamanında ayan ve kethüda olarak Andırın tarafını idare etmişti.

Bir arşiv kaydından özetle "Kalender Paşa'nın Maraş Mutasarrıfı olduğu dönemde etraftaki nahiyeleri idare etmekte olan karındaşı hanımı Kerim Kızı demekle ma'ruf hatunun, fukara ve zuafa üzerine zulümleri vardı.

---

² Kara Fatma ile ilgili bilgilerin ekseriyetini M. Akif Terzi'nin eserinden aldık. Bu konuda kendisine müteşekkirimiz.

Maraş Valisi tayin edilen Celâleddin Paşa, Maraş halkının şikâyeti üzerine Andırın, Yenicekale ve Camustil (Kumaşır Gölü kenarında) nahiyelerini kendisine bağlanması istemektedir. Yine çevrede yaşayan Bozdoğan, Tecirli, Cerid ve Karalar aşiretlerinin de denetim altına alınmaları gerektiği bildirilmektedir. Bu arada Kerim Kız ve oğlu Süleyman'ın da itaat altına alınması emredilmekteydi. Ancak Kerim Kızı devlete itaat etmemiş hatta Ceyhan nehri üzerindeki köprüyü yıktırıştır.

20 Mart 1806 tarihli bir arşiv belgesinden Cabbarzade Süleyman Bey'in, şakilerle birleşen Kara Fatma'yı İskilib'de yakalattığı ve onu Sadaret'e şikâyet ettiği görülmektedir.

30 Temmuz 1816 Kalender Paşa'nın Maraş Mutasarrıflığı'nda bulunduğu sırada Kara Fatma'nın etraf nahiyeler voyvodalığına ta'yin edildiği anlaşılmaktadır. Kalender Paşa'nın kardeşinin karısı Abdülkerim kızı diye meşhur olan bu kadının halka zulüm ve baskılarından dolayı oğlu Süleyman'ın ve yardımcıları ile birlikte tutuklanması için Maraş Kadısı'nın İstanbul'a arzı bulunmaktadır.

1816'da Kara Fatma korkusuz bir kadın olup emrinde 1500 atlı adamı vardı. Kara Fatma hakkında oldukça fazla şikâyetler olmuş ve bunlardan ahali bıkmıştı. Bundan dolayı Maraş Valisi tayin edilen Hüseyin Paşa onu tutuklatmış ve mahkemenin nezarethanesine attırmıştı. Bir süre sonra da o, Maraş Müftüsü'nün konağına hapsedilmişti. Bir türlü itaat altına alınamayan Kara Fatma'ya ne yapılacağı İstanbul'a sorulmuştu. Bir kadın olması hasebiyle idam edilmesi emredilemedi. Ancak onun Sivas'a sürgün edilmesine karar verildi. Bu konuda Maraş ve Sivas valilerine emirler verildi.(Ekim 1819).

1817'de Adana Valisi Celâleddin Paşa ile Maraş ahalisi arasında vuku bulan muharebede bazı kişilerin öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Olayların müsebbipleri olarak görülen Ataullah Efendi, Nakib Ata, Süleyman ve Kerim kızı Kara Fatma'nın sürgüne gönderilmesi istenmektedir. Sürgün kararına uymayan Kara Fatma kaçmayı başardı. Devlet, Kara Fatma'nın kocasının mensup olduğu Bayezidli ailesinin Maraş'taki nüfuzunu kırmak istiyordu.

1819'da Maraş'a iskân edilmiş olan Küçükalioğlu Dede Bey, Fettahoğlu Ağca Bey ve Maraş Eyaleti dâhilinde Gavurdağı Kazası Ayanı Karabeyoğlu Mustafa Bey'in başka yere sürgün edilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu şahıslar Maraş'taki Bayezidli ailesinin akrabalarıydı. Dolayısıyla Maraş Valisi Celâleddin Paşa'ya karşı Kara Fatma'yı desteklemekteydiler.

Maraş Valisi Cabbarzade Mehmet Celâleddin Paşa (Çapanoğlu)

1820'de Kalender Paşa'nın sürgüne gönderilmesi ve arkasından ölümünden sonra onun mallarının müsadere edilmesi için Maraş'a bir mübaşir tayin edildi. Bu görev için Maraş'a gelen Silahdar Mehmet Ağa Maraş'taki durumu bir rapor halinde Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya bildirmiştir. Bu rapordaki bilgilere göre Kalender Paşa sonrası Maraş'taki durum şöyleydi. Kalender Paşa'nın damadı eski müftü Hacı Ataullah Efendi, kardeşinin oğlu Süleyman Bey, yeğeni Nakip Hacı Âtâ Efendi, Maraş kadısı Atazade Hasan

Efendi ve paşanın yardımcılarında kardeşinin hanımı ve aynı zamanda paşanın vali olduğu dönemlerde kethüdası olan Kerim kızı Kara Fatma Hatun bir müddetten beri Maraş hükümetinin kendilerine ait olduğunu iddiâ ederek valilere baskı yapmayı adet haline getirmişlerdi. Bu arada Maraş Valiliği'ne atanan Cabbarzade Mehmet Celâleddin Paşa'nın doğu seferine gittiği ve bir müddet sonra Maraş'a döneceği haberi alınmış ve şehre sokulmamaya karar verilmişti. Çapanoğullarından olan Celâleddin Paşa 1800'lerden 1840'lara kadar Osmanlı tarihinde önemli roller oynamış bir kişidir. Maraş, Halep, Rakka ve Erzurum gibi eyaletlerde valilik yapmıştır. Maraş'ın ileri gelen ailesi olan Bayezidlilere karşı cephe almış ve onlarla mücadele etmiştir. Bilhassa Kalender Paşa ve yeğeni Süleyman Paşa ile uzun yıllar uğraşmıştır.

Yukarıda isimleri geçen şahıslar birlik olarak Diyarbakır, Antep, Kilis, Halep ve Rakka taraflarında aşiret ve kabilelerle ittifak ederek onları isyana teşvik ettiklerini Silahdar Mehmet Ağa'ya bildirmişlerdi. Hatta bu şahıslar kendilerinin Alaüddevle neslinden geldiklerini iddia ederek hükümetin kendilerinin elinde olması gerektiğini iddia etmekteydiler. Silahdar Mehmet Ağa bu durumda Maraş'ta fazla kalamayarak korkmuş ve Halep'e dönmüştür. Maraş'taki durum Halep valisi Hasan Paşa'ya aktarılmıştır. Birkaç gün sonra İstanbul'a dönen Silahdar Mehmet Ağa'nın raporu padişah'a sunulmuş olmalı ki, II. Mahmut bu duruma kızmış ve Maraş Valiliği'ne ilaveten Rakka Eyaleti'ne de Abdul Celilzade Ahmet Paşa'yı atamıştır. Ahmet Paşa'ya emir yazılarak Maraş'ta gerekli tedbirleri alması emredilmiştir.

Kalender Paşa'nın Maraş Beylerbeyliği'nden azledilip İzmir'e sürgün edilmesinden sonra onun yerine Cabbarzade Celâleddin Paşa tayin edilmişti. 19 Şubat 1820'de Halep'teki isyanı bastıran Celâleddin Paşa'ya Maraş Eyaleti tevcih olunmuş ve Maraş'a varmıştır. Maraş'a bağlı Zamantı Kazası da Celâleddin Paşa'ya verilmişti. Ancak kısa süre sonra Osmanlı-İran harbi sebebiyle Celâleddin Paşa Şark ordusuna gönderilirken yerine geçici olarak Abdülcelilzâde Ahmet Paşa tayin edilmişti. Ancak yeni Maraş Valisi Maraş'taki kıtlığı ve kış mevsiminin yaklaşmasını bahane ederek 7 Ekim 1820'de Antep'te ikamet etmek istediğini bildirmişti. Aynı tarihte Maraş, Elbistan ve Zamantı ahalileri şekavet ve fesat ile me'luf olduğunu iddi ettikleri Maraş Valisi Celâleddin Paşa'nın şiddetinden şikâyet ve kendisinden memnun olmadıklarını bildirmişlerdir ve Rakka Valisi Celil Paşa'nın Maraş Valiliği'ne de bakmasını istemişlerdir.

Bir süre sonra Şark seferinden dönen Celâleddin Paşa Maraş'taki valiliğine başlamıştır. Ancak kısa süre sonra 12 Şubat 1823 Maraş ulema ve ileri gelenlerinin kadının huzuruna gelerek Vali Celâleddin Paşa'nın keyfi olarak halktan para tahsil ettiğinden şikâyet ettiklerine dair Maraş Naibi Hasan Fehim tarafından Sadaret'e bir şikâyet dilekçesi sunulmuştur. 16 Mart 1823'te Maraş'tan gelen bu yazıya sadareten cevap verilerek özetle Maraş Valisi Celâleddin Paşa'nın zulmünden ve halktan zorla haraç topladığından dolayı halkın şehri terk etmeye mecbur kaldığı belirtilmekteydi.

Maraş Valisi Ahmet Paşa

Celâleddin Paşa'nın Erzurum'a gönderilmesi üzerine Maraş Valiliği'ne Rakka valiliğine ilaveten Abdülcelilzâde Ahmet Paşa atanmıştı. Onun zamanında 3 Temmuz 1823'de Sivas'a yollanan Kara Fatma ve Maraş'ın ileri gelenlerine Sivas Valisi Behram Paşa tarafından hilat giydirilmiş ve affedilmişlerdir. Bu sırada Rakka'ya mütesellim olan Ahmet Paşa Maraş'a gelerek görevine başlamıştır. Kısa süre sonra 9 Temmuz 1823'te Maraş Valiliği'ne dönen Celâleddin Paşa'ya Rakka Valiliği de verilmiştir.

18 Temmuz 1823'te Behram Paşa tarafından tahrik edilen aşiret reislerine hilat giydirildiği, paşanın görev yerine hareket ettiği, Haleb Eyaleti'nin Mustafa Paşa'ya tevcihinden halkın kuşkulanaacağı, Nakib Numan Efendi'nin Behram Paşa tarafından idamı, Mustafa Paşa'nın gazezkarane muamelesinin eşrafı gücendirdiği ve Haleb'den çıkarılanların avdetlerine müsaade itası hususlarında Rakka ve Maraş Valisi Ahmet Paşa İstanbul'a bir arz sunmuştur. Celâleddin Paşa'nın istediği şekilde hareket eden Ahmet Paşa'da Kara Fatma ve adamlarına karşı menfi tavır almıştı. Ahmet Paşa Maraş'ta asayişi sağlamak amacıyla Kalender Paşa'nın damadı müftü Ataullah Efendi ile aynı isimi taşıyan Maraş nakibi Ataullah Efendi'yi 1823 Kasım ayında Kayseri'ye sürgün etmişti. Onları koruyan Behram Paşa görevinden azledilerek malları müsadere edilmiştir. Bu arada 6 Eylül 1823'te Maraş'ta sakin ulema, züamâ ve halkın ileri gelenleri Vali Celâleddin Paşa'nın zulmen aldığı paralardan dolayı onu İstanbul'a şikâyet etmişlerdir.

Maraş Valisi Fevzi Paşa

18 Şubat 1824 Maraş Valisi Ahmet Paşa'nın eceliyle vefat etmesi üzerine ailesi ve adamları korumasız kaldıklarından başta oğlu olmak üzere, Maraş Valiliği'nin kardeşinin oğlu Emin Bey'e ihsan edilmesine dair istekte bulunulmuştur. Mehmet Emin Bey'e mir-î miranlık verilmesi istenmektedir. Amcası Ahmet Paşa'da yeğeni için sağ iken kapıcıbaşılık rütbesi verilmesini istemişti. Ancak bu durum kabul edilmemiştir. Maraş Valiliği'ne ise atama yapılıncaya kadar muhallefâtının kaydedildiği, yerine atama oluncaya dek Zülkadırzade İbrahim Bey'in vekâlet edeceğine dair Maraş naibi bir ilam göndermiştir.

18 Şubat 1824 tarihli başka bir yazıdan Maraş ve Rakka Valisi Ahmet Paşa'nın vefatı üzerine muhallefâtı tespit edilerek, ailesi kimsesiz kaldığından, muhallefâtiyle malikâne ve tımarlarının paşanın oğlu Süleyman Bey'e verilmesi istenmektedir. Ancak yetkililer bu istekleri kabul etmeyerek 6 Eylül 1823'te Fevzi Paşa'yı Maraş Valiliği'ne atamışlardır. 18 Şubat 1824 tarihli bir başka yazı ile Maraş ve Rakka Valisi Ahmet Paşa'nın vefatı üzerine ailesi, adamları ve biraderinin oğlunun Kapıcıbaşısı Ahmet Bey'in yanında toplandıklarından kendilerinin kayırılması ricasında bulunmuşlardır.

Bu arada 29 Nisan 1824 tarihinde Antep Naibi Ahmet Remzi Efendi'nin ilamı ile Maraş Mutasarrıfı Fevzi Paşa'nın idaresinden halkın memnun olduğu hakkında sadarete bir yazı gönderilmiştir. Aynı şekilde 3 Mayıs 1824 tarihinde Maraş'taki görevine başladığı anlaşılan Fevzi Paşa'nın,

Maraş Eyaleti'ne geldiğinden beri asayişin temin edildiği ve paşa ile dairesi halkından ahalinin memnun oldukları hakkında Maraş Naibi Ali Akif Efendi'nin bir ilamı bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi daha önceki Vali Ahmet Paşa'nın adamlarının valiliği kendi adamlarından birisine verilmesini istemelerinden dolayı, Fevzi Paşa Maraş ve Antep kadıları vasıtasıyla halkın kendisinden memnun olduklarına dair İstanbul'a yazılar göndertmiştir. Daha önce Halep'te olduğu anlaşılan Fevzi Paşa 28 Mayıs 1824'te uhdesine Maraş Eyaleti tevcih edilmesinden dolayı Antep'e vasıl olduğuna dair ve daha sonra da eyalet merkezi Maraş'a ulaştığına dair bir yazıyı İstanbul'a göndermiştir. Maraş'ta fazla görev yapamayan Fevzi Paşa'nın 6 Temmuz 1825 tarihli bir belgeden vefat ettiği ve mallarının mirice zaptı hakkında bir yazı bulunmaktadır.

Maraş Valisi Hafız Ali Paşa

22 Ağustos 1825 tarihli belgeden Maraş Valiliği'ne Hafız Ali Paşa atandığı anlaşılmaktadır. Vali kendisine bir muktedir zatın kapı kethüdası tayin olunmasını rica etmektedir. Yeni Maraş Valisi fazla görev yapmamıştır. Onun 31 Aralık 1825 tarihli bir belgeden Kayseri Sancağı'na tayin olduğu anlaşılmaktadır. 30 Mart 1826 tarihli belgeden Maraş Kazası'nın Salih Paşazade Süleyman Efendi'ye tevcih edildiği görülmektedir.

Mehmet Celâleddin Paşa'nın Yeniden Maraş Valisi Olması

11 Şubat 1827 tarihinde Maraş Beylerbeyliği'ne yeniden Mehmet Celâleddin Paşa tayin edilmiştir. Vali Maraş Eyaleti'nin kendisine verilmesinden dolayı sadrazama teşekkür yazısı göndermiştir. Celâleddin Paşa Maraş, Antep ile Andırın Kazası'nda idaresizlik yüzünden asayişin bozulduğundan ve bazı olaylardan bahsederek ehl-i fesaddan olduğunu iddia ettiği eski Maraş Müftüsü Ataullah Efendi'nin sürgüne gönderilmesini ve onun yardımcılarında olarak gördüğü Bayezidoğlu Süleyman'ın idam edilmesi gerektiğini bir yazı ile Sadarete bildirmiştir.

Daha önce de bahsi geçtiği üzere Celâleddin Paşa, Kalender Paşa'yı sevmemekteydi. Maraş'a atanınca Kalender Paşa'nın damadı olan eski Müftü Ataullah Efendi'yi sürgüne göndermeyi ve Kalender Paşa'nın yeğeni Süleyman Paşa'nın da idamını istemekteydi. Önceden Müftü Ataullah Efendi Kayseri'ye sürgün edilmişti. Bir yolunu bularak Maraş'a geldiği görülen müftünün Celâleddin Paşa tarafından yeniden sürgün edilmek istendiği görülmekteydi. Böylece vali eski hesapları yeniden açmaktaydı. Bu arada Celâleddin Paşa evvelce sürgün edilmiş olan Hacı Ömer oğlu Veli ile eski Müftü Fazlı Efendi ve diğerlerinin affı ve sair hususlarda Haleb Valisi Yusuf Muhlis Paşa'ya bir tahrîrat göndermiştir.

Celâleddin Paşa, 4 Nisan 1827 Kurtdağı beylerinden Hacı Ömer oğlu Veli'nin vaktiyle kendi maiyetinde çalıştığı, iyi hizmet gördüğü ve nefsi-i müdafaadan başka bir şey yapmadığı, dolayısıyla affedilmesi hakkında Haleb Valisi Yusuf Muhlis Paşa'ya tahrirat göndermiştir. 4 Nisan 1827'de Haleb ve

havalisinin asayişinin sağlanması için Halep, Maraş ve Rakka eyaletlerinin bir valiye bağlanması ve hakkında idam fermanı çıkan Hacıoğlu Ömer ile sürgüne gönderilen bazı kimselerin affedilmesine karar verildi.

Celâleddin Paşa ile Bayezidoğlu Süleyman Paşa Arasında Kanlı Çatışmalar

Celâleddin Paşa'nın Maraş Valisi olduğu dönemde ahali ondan hiç memnun değildi. Bilhassa Bayezidoğlu Süleyman Bey ve yakınları valiyi İstanbul'a şikâyet etmekteydiler. Bunun üzerine vali de onları ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. 1827'de Celâleddin Paşa'nın girişimiyle Süleyman Paşa'nın idamına ferman çıkarılmış ve 4 Temmuz 1827'de Yenicekale mukataası elinden alınarak yine Bayezidli ailesinden Osman Nuri Bey'e verilmişti. Belgelerde Süleyman Paşa'dan bahsedilirken Kerim kızı oğlu denmektedir. Celâleddin Paşa Süleyman Paşa taraftarı olan eski Maraş müftüsünü de Kütahya'ya sürgüne göndermişti. Yine Maraş'ın âlimlerinden biri olan Kurşuncuzade Hasan Fehim Efendi'de sürgüne gidenlerden biriydi. Maraş ahali Celâleddin Paşa'nın yeniden vali atanmasından dolayı hiç memnun değildi. Valinin adamları ahali üzerinde şiddetli bir baskı kurmuş, halk artık ziraat yapmaktan bıkmıştı. Bunun üzerine Bayezidoğlu Süleyman Bey, başta annesinin mensup olduğu Bozdoğanlı aşireti reisi olmak üzere diğer aşiretlerin reislerine de yazılar yazarak onların Celâleddin Paşa'ya karşı kendisini desteklemelerini istedi.

Celâleddin Paşa ise Süleyman Paşa'nın güçlenmesini önlemek amacıyla Elbistan mütesellimi, Kars (Kadirli) ve Zamantı Voyvodaları emirlerine asker vererek Süleyman Paşa'yı takip ettirdi. Göksun-Andırın arasında Geben geçidinde Celâleddin Paşa'nın adamları ile Süleyman Paşa ve adamları şiddetli bir çatışmaya giriştiler. Süleyman Paşa ve taraftarları yenilerek Ceyhan Nehri'ne doğru kaçtılar. Köprüyü geçen Süleyman Paşa Celâleddin Paşa'nın adamlarının kendisini yakalamaması için köprüyü yıktırdı. Süleyman Paşa Cerid, Tecirli ve Afşar aşiretleri ile birleşerek yeniden Geben tarafına geldi. Annesi Kerim Kızı Kara Fatma da 500 adamla buraya geldi. Yapılan çatışmada bir kez daha Süleyman Paşa ve taraftarları hezimete uğradılar. Bir Arşiv belgesinden onun ancak beş-altı adamı ile kaçarak kurtulduğu belirtilmektedir. Süleyman Paşa'nın Yenicekale'deki konağı Celâleddin Paşa'nın adamları tarafından yerle bir edilmiş ve yakalanan adamları ise idam edilmiştir. Aynı tarihli başka bir belgeden Süleyman Paşa'nın Kozan'a kaçtığı ve Kozanoğlu'na sığındığı anlaşılmaktadır.

Bu sırada Kozan Bey'i olan Ali Bey kendisine sığınan Süleyman Paşa'ya iyi muamele etmiştir. Adana Valisi Nurullah Paşa'ya haber gönderen Celâleddin Paşa, Süleyman Paşa'nın kendisine teslim edilmesini ister. Adana Valisi de Kozan beyine Süleyman Paşa'nın teslimine dair mektup yazmış ancak Kozan beyi bu mektuba cevap dahi vermemiştir. Bu arada Celâleddin Paşa ve adamları eşkiyalık yaptıklarını ileri sürdükleri Süleyman Paşa taraftarı olan Fettahoğlu Küçük Yusuf'u ele geçirerek idam ettirdi. Onlarla birlikte

Süleyman Paşa'nın da eşkıyalık yaptığı hatta Halep tarafına giden bir kervanı soyduğu belirtilmektedir.

16 Aralık 1827 tarihli bir belgeden hakkında idam kararı olan Süleyman Paşa ve ona yardım eden Küçük Yusuf ile Tirelioğlu ve yardımcılarının Gavurdağ'ında buldukları, bunları ele geçirmek ve asayişini temin etmek için görevlendirilen Celâleddin Paşa'nın adamlarından Veli Ağa'ya silahşorluk rütbesi verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca aynı belgeden onun yanında olan işe yaramaz, deli, hayta ve tüfenkçi askerler yerine daha muntazam asker tertip edilmesi hususunun Sadaret'e bildirildiği anlaşılmaktadır. Süleyman Paşa ise bir müddet Kozanoğullarının yanında kaldıktan sonra Gavurdağ'ındaki Karayiğitoğulları'nın yanına sığınmış, onlardan aldığı destekle Andırın taraflarına geçmiş ve Celâleddin Paşa adamlarını yenerek eski topraklarını geri almıştı.

Yunan Ayaklanması sırasında (1821–29) onlardan yana tavır alan Rusya 1828-29'da Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı. Maraş Valisi Celâleddin Paşa'ya Rus Harbi sebebiyle orduya katılma ve Maraş'tan asker toplaması emri verilmişti. Ancak Paşa, 14 Temmuz 1828'de İstanbul'a bir yazı göndererek Maraş'ta yerli ahalinin kırıldığını ve etraftan toplanacak asker bulunmadığını, olsa dahi onlara aylık vermek mümkün olmayacağından bahsetmekteydi. Devletin ısrarı üzerine bir süre sonra o, ulufeleri hazine tarafından verilmek üzere asker celp ve cemine başladığını kapı kâhyası aracılığıyla İstanbul'a bildirdi. Burada da ifade edildiği gibi bir zamanlar 2000 den fazla asker toplanan Maraş Vilayeti'nden karışıklıklar ve çatışmalar yüzünden asker çıkarılamaz hale gelmiştir.

1828 yılı Ağustos ayında Maraş Valisi Celâleddin Paşa Osmanlı-Rus Harbi sebebiyle orduya katılma emri gelmesi üzerine Maraş'tan ayrılmak zorunda kaldı. Kendi yerine birini tayin ettirmeye kalktıysa da devlet buna razı olmayarak başka bir kişiyi tayin etti.

Mehmet Ağa'nın Maraş Valiliği'ne Atanması

Celâleddin Paşa'nın yerine 23 Mart 1829'da Maraş Eyaleti Valiliği'ne beylerbeyi rütbesiyle Balıkesir Mütesellimi Mehmet Ağa tayin edildi. Yeni valinin atanması ile Maraş halkı rahat bir nefes aldı ve şehirde hayat normale dönmeye başladı. Ancak Maraş halkı daha önceki olaylardan dolayı büyük sıkıntı çekmiş ve İstanbul'a çeşitli yazılar göndererek Celâleddin Paşa'nın yaptıkları kötülükleri sayılmıştı. Bu şikâyetleri Maraş naibi, müftüsü ve ahalinin ileri gelenleri yapmaktaydı.

Celâleddin Paşa, Maraş Valisi olduğunda Kalender Paşa zamanından kalan husumet sebebiyle Süleyman Bey'in malikâne usulüyle işlettiği Medain-i Hümayun civarındaki Yenicekale, Camustil ve Andırın nahiyelerinden bedel-i hükümet adı ile 300 akçe istemişti. Ahalinin bu parayı vermeye gücü yoktu. Süleyman Paşa bu durumu bildiği için bu paranın fazla olduğunu ve ancak yarısının verilebileceğini bildirmişti. Bunu isyan olarak gören Celâleddin Paşa Süleyman Bey'in nahiyesi Yenicekale'ye baskın düzenleyerek Bayezidli ailesinin üç dört yüz yıllık geçmişi olan köydeki

bütün konaklarını, evlerini ve çiftliklerini ve barınaklarını yerle bir etmiş ve nahiye yakılıp yıkılmıştı. Süleyman Paşa ise 10 atlı adamı ile canını zor kurtarıp Adana tarafına kaçmıştı.

Süleyman Paşa da durumu İstanbul'a bir yazı ile bildirmişti. Ancak Celâleddin Paşa Süleyman Paşa'nın şikâyetinin asılsız olduğunu ispat etmek için onun hakkında bir şikâyet mektubu yazarak zorla Süleyman Paşa'nın adamlarına imzalatmıştı. Ancak Maraş halkının ayrı bir şikâyet mektubunda Celâleddin Paşa'nın haksız olduğu ve Süleyman Paşa'nın idamı hak etmediği, onun ahali ile iyi ilişkileri olduğu, malikânesinin geri verilmesi gerektiği istenmekteydi.

Celâleddin Paşa'nın Rus savaşına gitmesinden istifade eden Süleyman Paşa sadarete yazdığı yazıda kendisinin cedlerinin yurdu olan malikânesinin elinden alındığını, yok yere onun kendisine zulüm yaptığını anlatmıştır. Bunların sebebi olarak da Kalender Paşa'ya Celâleddin Paşa'nın husumetinin sebep olduğu belirtilmekteydi. Süleyman Paşa kendisinin Maraş valilerine hizmet ettiğini Celâleddin Paşa'nın yerine atanan yeni Maraş Valisi Mehmet Paşa'ya da hizmet edeceğini bildirerek malikânesinin geri verilmesini istemekteydi. Maraş'a yeni atanan Vali Mehmet Paşa'nın gelmesine kadar Maraş Mütesellimi olarak Süleyman Bey'in görevlendirilmesi, ayrıca Celâleddin Paşa tarafından sürgün edilen Maraş hanedanından eski müftü Ataullah Efendi ile Kurşuncuzade Hasan Fehim efendilerin masum oldukları ve affedilerek geri memleketlerine dönmeleri Maraş ahâlisi tarafından bir yazı ile sadarete bildirilmiştir.

Bu arada vali Mehmet Paşa'ya, Osmanlı Rus harbine katılmak için Maraş'tan 400 nefer asker ile Asâkir-i Mansureye katılması ve Niğbolu tarafına gideceği emri verilmiştir.

Celâleddin Paşa'nın Harpte Başarısızlığı ve Sürgüne Gönderilmesi

1828'de cepheye gönderilen ve Niğbolu Kalesi'ni muhafaza etmekle görevlendirilen Celâleddin Paşa Ruslara karşı başarısız olmuştur. Bunun üzerine 2 Temmuz 1829'da Karesi Mütesellimi Mehmet Ağa'ya mir-î mirîn rütbesi tevcihiyle Niğbolu Muhafızlığı'na tayini ve Niğbolu Muhafızı Celâleddin Paşa'nın ise rütbe-i vezaretinin kaldırılarak bir mahalde ikamete memur edilmesine karar verildi. Maraş Eyaleti'ne de Beylanlı Mustafa Paşa vali tayin edildi. Bu arada Celâleddin Paşa'nın Tekirdağ'a sürgün edildiği anlaşılmaktadır.

Bayezidli Süleyman Paşa'nın Maraş Muhassılı ve Valiliği'ne Atanması (1832–1840)

23 Ocak 1831 tarihli bir belgeden Adana ve Maraş eyaletleri ahalisinin mizaçlarından ve valilere karşı fena hareketlerde bulduklarından bahisle buralara tayin edilecek vezirin güçlü, iradeli ve başarılı olması gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Maraş ve Adana'ya güçlü bir valinin atanması istenmekteydi.

Yukarıda bahsedilen sebepten dolayı mücadelecı bir kişi olan Bayezid Zâde Süleyman Paşa Maraş Valiliği'ne atanmıştır. Yukarıda bahsi geğtiği üzere Maraş Beylerbeyi Kalender Paşa'nın kardeşi Yusuf Bey'in oğlu olan Süleyman Paşa'nın annesi meşhur Kara Fatma'ydı. Süleyman Bey amcası Kalender Paşa'nın Maraş Valiliği sırasında annesi Kara Fatma ile birlikte maceralı bir hayat yaşamıştı. Kara Fatma, Kalender Paşa'nın kethüdası olduğu gibi Camustil, Andırın ve Yenice kale nahiyelerinin de idarecisiydi. Kocası Bayezidzade Yusuf erken yaşlarda ölmüş olmalı ki kaynaklar ondan bahsetmiyor.

Tek oğlu Süleyman'la birlikte yaşayan Kara Fatma, kendisi gibi oğlunu da iyi bir savaşçı yapmıştı. Kalender Paşa'nın Maraş Valiliği inişli çıkışlı bir seyir takip etmişti. Maraş'ta gözü olan Halep Valisi Cabbarzade Celâleddin Paşa, Kalender Paşa ve Kara Fatma'ya dolayısıyla da oğlu Süleyman'a düşmandı. Kalender Paşa'nın Maraş'tan sürgün edilmesi ve yerine Celâleddin Paşa'nın atanması ile Kara Fatma ve oğlu Süleyman için zor yıllar başlamıştır. Bu durum 1830'lara kadar devam etmiştir. Ancak Celâleddin Paşa'nın Maraş Valiliği'nden alınarak cepheye gönderilmesi ve arkasından da başarısızlığı sebebiyle sürgün edilmesi üzerine Kara Fatma ve Süleyman Bey rahat bir nefes almıştır. Önceleri Maraş muhassılı ve sonra da mütesellim olan Süleyman Bey, 1832'de paşa unvanı alarak Maraş Beylerbeyi olmuştur.

Celâleddin Paşa'nın azledilerek onun yerine Niğbolu Kalesi Muhafızlığı'na atanan ve aynı zamanda kendisine Maraş Valiliği verilen Mehmet Paşa'nın 2 Temmuz 1829'da kapu kethüdası olan adamına, Bayezidli Süleyman Bey Maraş mütesellimliğinin kendisine verilmesi hususunda bir yazı yazmıştır. Bu yazıyı kapu kethüdası Mehmet Paşa'ya göndermiştir. Süleyman Bey eğer Maraş Mütesellimliği kendisine verilirse vergileri can ve başla toplayacağını bildirmekteydi. Yukarıda da bahsi geğtiği üzere Maraş Valiliği'ne atanan Mehmet Paşa, Celâleddin Paşa'nın başarısız olması üzerine onun yerine 2 Temmuz 1829'da Niğbolu Muhafızlığı'na tayin edilince Maraş Valiliği'ndeki görevine başlayamamıştı. Bu yüzden de Maraş Eyaleti de bir mütesellim tarafından idare edilmek mecburiyetinde kalmıştı. Söz konusu tarihte Bayezidli Süleyman Bey'in Maraş mütesellimi olduğu görölmektedir.

1832'de Maraş Hükümet konağının harab bir vaziyette olduğu ve yeniden yapılması için gerekli otuz bin kuruşun kazalara taksimine müsaade olunması istenmektedir. Hükümet binası, Süleyman Paşa tarafından Bu toplanan para ile yeniden inşa edilmiştir.

Bazı zaman Maraş mütesellimi bazı zaman muhassılı gibi görevlerle anılan Süleyman Paşa dönemin valileri ile iyi anlaşmıştır. 25 şubat 1837'de Sivas valisi Hafız Mehmet Paşa, Maraş Muhassılı Süleyman Paşa'ya Redif Mansure-i Eyalet-i Sivas Ferikliği unvanı verilmesi talebinde bulunmuştur. Paşanın bu isteği kabul edilerek aynı yıl içinde 20 Mayıs 1837'de Maraş Muhassılı Süleyman Paşa'ya tevcih olunan Sivas Ferikliği emr-i şerifiyle nişanının mahalline gönderilmiştir.

1 Haziran 1837'de Zülkadiriye mukataası perakendesı on iki bin beş yüz kuruş bedel ile Maraş muhassılı ve Sivas Eyaleti Feriki Süleyman Paşa'ya

ihale olunmuş olduğundan ondan evvelki sekiz senelik bakayasının eski mültezimlerden tahsil edilmesi için emir yazılmasına karar verilmiştir. 1837'de Maraş Muhassılı Süleyman Paşa'ya, Sivas Beylerbeyi Müşür Hafız Paşa tarafından Sivas Ferikliği verilmiştir.

26 Mart 1838'de nişanla taltifini istida eden Maraş Muhassılı Süleyman Paşa'nın ya İstanbul'a gelmesi ve yahut Sivas Müşiri Hafız Paşa'nın yanına gitmesi istenmekteydi.

Süleyman Paşa'nın Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Oğlu İbrahim Paşa İle Mücadelesi

30 Mayıs 1832'de Süleyman Bey mir-i mîranlık rütbesi ile Maraş Beylerbeyi olmuştur. Bu atamanın gerekçesi de Mısır'ın asi valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Belen'de Osmanlı Ordusu'nu bozguna uğratarak Antep tarafına gelmesiydi.

Devlet, Süleyman Paşa'ya 100 bin kuruş vererek asker toplaması, zahire nakli yapması ve mühimmat tedarik etmesini istemiştir. Asi İbrahim Paşa ise ona haber yollayarak kendisine tâbi olmasını istemiştir. Eğer tabi olmazsa binlerce askerle Maraş'a saldıracağını ve şehri tahrip edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Süleyman Paşa 2000 asker ve bir kıta top ile Mısırlıların üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Süleyman Paşa Mısır ordusunu bozguna uğratarak Antep tarafını boşaltıp Haleb'e doğru kaçmalarına sebep oldu. Süleyman Paşa onları takip etmiş ve bir kısım askerleri de esir almıştı. Antep'e dönen Süleyman Paşa orada 500 asker ve bir mütesellim bırakarak Maraş'a geldi.

Bu arada Süleyman Paşa'nın Kozanoğlu'ndan Madeni-i Hümayun Emini İshak Paşa'dan da yardım istediği anlaşılmaktadır. Süleyman Paşa Mısırlılarla savaşmak amacıyla Sivas'tan top getirmişti. Paşa ayrıca kendisine 100 bin kuruş gönderilmesini ve bu şekilde etraftaki aşiretleri toplayabileceğini bildirmişti. İbrahim Paşa'nın Adana tarafını işgal edip Ulukışla tarafına doğru yürümesi üzerine Osmanlı Devleti'nde bir endişe hâsıl olmuştur. Mısırlıları durdurmak amacıyla harekete geçen devlet, Kayseri Valisi Osman Paşa'nın emrine asker gönderdiği gibi istediği takdirde Maraş Valisi Süleyman Paşa'nın da ona yardım edeceğini bildirmiştir.

19 Mayıs 1833'de Süleyman Paşa İstanbul'a gönderdiği yazıda kendisine mir-i mîranlık verildiği için teşekkür etmekteydi. Kendisi Mısır ordusuna karşı savaşaacağını bildirmekteydi. O, zahire bedeli olarak 100 bin kuruş para istemekteydi. Trabzon Valisi Osman Paşa'nın Sivas'a gelmesini ve kendisine top göndermesini ayrıca İstanbul'dan da top gönderilmesini istemekteydi. Süleyman Paşa'nın isteği olmuş ve devlet ona darphaneden 100 bin kuruş göndermiş ve o da buna teşekkür etmiştir.

20 Şubat 1838'de Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın yeniden Anadolu'ya hareketi üzerine padişahın ordusu ile yeniden savaş başlamıştı. Bu arada Halep tarafından 15000 kadar asker kaçarak devlete sığınmıştı. İbrahim Paşa Haleb'e doğru hareket etmişti. İstanbul'a gelen haberlere göre Süleyman Paşa ile İbrahim Paşa dost olmuşlardı. O, kendisine ait Gavurdağ

mıntikasını İbrahim Paşa'ya kiralamıştı. 26 Mart 1838'de bu durumdan devlet endişe etmiş olmalı ki Sivas Müşiri Hafız Paşa, Maraş Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya Sivas Ferikliğinin ihsan edilmesini istemiştir. 4 Ocak 1839'da İbrahim Paşa Halep ve Adana'yı kontrol altına almıştı. Onun Gavurdağ'ına doğru hareket ettiği haberleri gelmekteydi. Bu dağın da Maraş Valisi Süleyman Paşa tarafından ona iltizam verildiği anlaşılmaktaydı. Sivas valisi Hakkı Paşa'nın bu durumu tahkik etmesi için memur edildiği bildirilmekteydi.

12 Ocak 1839'da gelen haberlere göre Mısır ordusunun Maraş'a bağlı olan Gavurdağ'ına hücumunun harp sebebi sayılacağı bildirilmekle birlikte, Maraş Valisi tarafından oranın iltizam olarak Mısırlılara verildiği ve bundan dolayı da bu durumun harp sebebi sayılmayacağı belirtilmektedir. Devlet Mısırlılarla mücadele sırasında Süleyman Paşa'yı kusurlu görmüş olmalı ki onun İstanbul'a gönderilmesini ve Maraş muhassıllığının kendi uhdesinde kalacağı emrini verdi. Bu arada İbrahim Paşa'nın da Urfa ya da Samsat'a saldıracağı bildirmekteydi. Süleyman Paşa'nın her durumda iki ateş arasında kalacağı belirtilmekteydi. 1839'da hakkında dedikodular da çıkması sebebiyle Süleyman Paşa, Bahri Paşa ile birlikte İstanbul'a gönderilmiştir.

1839'da Nizip Savaşı'nda Osmanlı ordusunu yenen İbrahim Paşa Maraş'ı işgal ederek şehrin doğusunda Kerhan ve Bulanık taraflarına çekilip Zülkadirzadelerin yurduna yerleşmiştir. Cuma günleri Ulu Camiye gelerek Cuma namazlarını kılmaktadır. Şehirde halkla iyi geçinen ve zulüm uygulamayan İbrahim Paşa 1840'de Mısır meselesinin çözüldüğü Londra Antlaşması'ndan sonra Eylül 1841'de Maraş'ı terk etmiştir.

Görüldüğü gibi Maraş Beylerbeyi Bayezidzade Süleyman Paşa, İbrahim Paşa ile başlangıçta mücadele etmiş hatta başarılar kazanarak Mısır ordusunun Maraş'a girişine mani olmuştu. Ancak daha sonra kararsız bir politika izleyen Süleyman Paşa Padişah ile Mehmet Ali Paşa arasındaki mücadelede tarafsız kalmayı tercih etmiştir.

Halep, Antakya ve Adana taraflarını işgal eden Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Gavurdağ'ına kadar gelmişti. Süleyman Paşa Maraş da savunmasız kalmıştı. Bu yüzden hem kendisini ve ailesini hem de içinden çıktığı Maraş halkını tehlike altında bırakamazdı. Bu yüzden dengeleri hesap etmek ve ona göre hareket etmek mecburiyetindeydi. Bundan dolayı da Mısırlı İbrahim Paşa'ya karşı ılımlı bir politika izlemek zorunda kalmıştı. Daha önce amcası Kalender Paşa da padişaha karşı isyan halinde olan bölgedeki ayanlarla dengeli bir ilişki kurmuştu. Hem Kalender Paşa hem de Süleyman Paşa mahalli yani yerel idarecilerdi. Halkın içinden çıkmış kişilerdi. Bundan dolayı devşirmeden veya başka vilayetten gelen bir vali gibi hareket edemezlerdi.

Neticede büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne yardım etmeleri ile Mısır meselesi yeni bir şekil almıştı. Maraş Valisi Süleyman Paşa ise İstanbul'a yollanmıştı. Devlet Mısır taraftarı olduğu için onun Maraş'a ayak bastırılmamasına ve başka bir yerin valiliğine atanmasına karar vermiştir. Bununla ilgili gerekçede 13 Mart 1839 tarihli bir yazıda açıklanmaktadır. Buna göre Süleyman Paşa'nın ahvali muamelesi cihetiyle Maraş ahalisininin

taraf-ı saltanat-ı seniyyeye ısınmadığı ve şehrin yol üstü olması nedeniyle erzak nakli hususunda müşkülata düşüldüğü, bundan dolayı da Ankara Feriki Osman Paşa'nın Maraş Valiliği'ne getirilmesi düşünülmüştür. Ayrıca Süleyman Paşa'ya karşı ne gibi hareket yapılacağı konusunda Ankara müşiri Mehmet İzzet Paşa görevlendirilmiştir.

2 Nisan 1839 tarihli bir belgeden İstanbul'a getirilen Süleyman Paşa'nın burada Meclis-i meşverette mahkeme edildiği, ihmalinin görüldüğü ancak suçunun affedildiği anlaşılmaktadır. Kendisi Sultanın huzuruna kabul edilmiş ve bir ferik kılıcı ile ödüllendirilmiştir. Sonun da Sivas valisi müşürünün kardeşi Bahri Paşa ile dönüşüne izin verilmiştir. 4 Mart 1840 tarihli bir belgede Süleyman Paşa'nın devlete sadakatle hizmet edeceğine dair söz de verdiği belirtilmektedir. Sultan Abdülmecid tarafından Diyarbakır valiliğine tayin edilen Süleyman Paşa, İstanbul'dan Maraş'a gelmiş ve buradan Malatya üzeri Diyarbakır'a giderken 1840'da orada vefat etmiştir. Kabri Malatya'dadır.

Süleyman Paşa'nın Maraş'ta Asayiş Sağlaması ve İmar Faaliyetleri

Süleyman Paşa Maraş Beylerbeyi olduktan sonra şehirde düzen ve asayiş sağlamak amacıyla faaliyetlere başlamıştı. Yılların ihmali ve iç karışıklıklar sebebiyle şehir yanmış, yakılmış ve harap bir durumdaydı. Hatta Maraş'ın Hükümet Konağı da tahrip edilmişti. Paşa hükümet konağını yenilemiştir. Maraş bölgesinde aşiretler kontrolden çıkıp soygunculuk yapmaktaydılar. Bunların düzen altına alınması gerekmektedir Bilhassa Afşar Türkmenleri Maraş Eyaleti'nde asayişsizliğe sebep olmaktaydılar. Süleyman Paşa 9 Nisan 1834 tarihli İstanbul'a gönderdiği yazısında Avşarları denetim altına alabileceğini belirtiyordu. 27 Mart 1834'te Süleyman Paşa kendisine kapı kethüdası olan Mehmet Efendi'nin istifası ile yerine Esat Mehdi Bey'i tayin etmişti. Bu arada İstanbul'dan gelen bir yazıdan Maraş ve çevresinde bulunan Rişvan Aşireti'nin zabitanın zalimane hareketleri yüzünden isyan halinde olduğunu ve onların nizam altına alındığı belirtilerek kendisinin de Avşar Aşireti'ni düzen altına alması istenmekteydi.

Payas ayanı Küçükalioğlu Mustafa Bey Maraş'ta ikamet ettirilmekteydi. Süleyman Paşa da onu gözetim altında tutmaktaydı. Ancak Sivas Valisi Reşid Paşa Küçükalioğlu Mustafa Bey'in yanına gelmesini istemiştir. Bu durumu Süleyman Paşa 9 Mayıs 1834'te Sadarete bildirmiştir.

Maraş Valisi Ahmet Paşa

4.3.1840'da Maraş Eyaleti Valiliği'ne Adana valisi olan Ahmet Paşa atandı. Onun Adana ve Maraş Valiliği'ni birlikte yürüttüğü görülmektedir. Ahmet Paşa'nın görev mahalli olan Maraş'a gelinceye kadar Bayezidzade Numan Bey'in mütesellim tayin edilmesine karar verildi. Aynı yıl içinde Ahmet Paşa vefat etti. Onun yerine Maraş Valiliği'ne Ali Paşa atandı. Maraş'ta Mısırlıların işgali döneminde halkın İstanbul'a şikâyetleri artmıştı. 1840'dan sonra Maraş'ta asayiş ve düzen sağlanamadı. Yeni gelen valilerde

pek bir şey yapamadılar. Bu yüzden ahalinin İstanbul'a şikâyetleri arttı. Hatta 4 Mart 1840 tarihli bir arşiv belgesinden Maraş dâhilinde pek çok aşiretin olduğu ve bunların denetim altına alınabilmesi için Maraş Eyaleti'ne Zülkadırcı Ahmet Durak Bey'in atanması için Darende ahali tarafından istida olunduğuna dair Darende kadısı tarafından bir ilam yazıldığı anlaşılmaktadır. Maraş'ta yine Bayezidli ve Zulkadrliler arasında siyasi çekişme başlamış oluyordu. Bu arada Maraş Valisi olan Ali Paşa'nın mezalim ve teaddiyatından ahalinin şikâyet ettikleri görülmektedir. Bu yüzden de Ali Paşa'nın Maraş Valiliği çok kısa sürdü.

Bayezidoğlu Süleyman Paşaoğlu Yusuf Kenan Paşa

1830'da Maraş'ta doğan Yusuf Kenan Bey Bayezidzade Süleyman Paşa'nın oğludur. Çocukluğunda mîr-i ümeralık rütbesi tevcih olunarak paşa olmuş, tahsilini Maraş'ta yapmıştır. Daha sonra İstanbul'a gitmiş ve istidası üzerine rütbesi 1846'da rütbe-i selâseye çevrilerek Sadaret mektûbî odasında görevlendirilmiştir. Daha sonra Hariciye mektûbî odasına girmiş, 1860'ta ûlâ sınıf-ı sânisî rütbesiyle Hâriciye, yine o yıl içinde Sadaret mektupçuluğuna tayin edilmiştir. 1862'de ûlâ sınıf-ı evveli ve ikinci rütbe mecîdi nişanı verilmiştir. 1867'de Tunus kapı kethüdalığı mektupçuluğu ilâve edilmiştir. 1868'de rütbe-i bâlâ ile Dâhiliye müsteşarlığına ve 1869'da Mahkeme-i Nizamiye üyeliğine atanmıştır. Mahmut Nedim Paşa'nın sadaretinde 1871'de ikinci defa Sadaret mektupçuluğuna, ardından aynı yıl Divan-ı Hümayun âmedciliğine ve Hüseyin Avni Paşa'nın sadaretinde 1874'de Şura-yı Devlet üyeliğine, dört ay sonra tekrar âmedciliğe ve Mahmut Nedim Paşa'nın ikinci sadaretinde 1875'de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye-i Muhâkemât Dairesi üyeliğine atanmıştır.

Babası Süleyman Paşa'nın 1840'da ölümü üzerine onun yerine oğlu Kenan Paşa'nın Maraş valiliğine atanmasına karar verildi. Kenan Paşa 26 Eylül 1840'da yazdığı bir yazı ile Maraş Sancağı'nın kendisine verilmesinden dolayı Sadarete teşekkür etmekteydi. Ancak Kenan Paşa Maraş'ta fazla kalmayarak görevini bırakmış ve Divan-ı Hümayun mektupçuluğuna gitmiştir. Kenan Bey'in Maraş Valiliği gibi zor bir görevi bırakarak İstanbul'a gitmesi onun Maraş'taki işlerden tamamen uzaklaştığı anlamına gelmemektedir.

İstanbul'da sultan ve diğer idareciler nezdinde büyük bir itibar kazanan Kenan Bey sık sık memleketi Maraş'la da bilhassa da orada bulunan babasının malları ve alacakları ile ilgilenmiştir. Devlet idarecilerine yakın olması hesabıyla İstanbul'dan gönderttiği yazılarla kendisinden ve ailesinden söz ettirmeyi başarmıştır. Kenan Bey devlet kademelerinde hızla yükselerek üst düzey bir yere ulaşmıştır. O, İstanbul'da Tahrirat-ı Hariciye Odası Mütameyyizan ve Seramedan olarak isimlendirilmektedir. Başka bir belgeden onun Mektûbî-i Hariciye Hulefası'ndan olduğu yazılıdır. Maraş'taki işlerini yapmak üzere Hasan Ağa'yı görevlendirmiştir. Bu adam vasıtasıyla babasının alacaklarını toplatmıştır. Kenan Paşa'nın Bozdoğan Aşireti'nin ümerasından Abdi Ağa'dan alacağı vardı. Bu parayı almak için yazı göndertmiştir. 8 Ocak

1856 tarihli bir belgeden Kenan Bey'in babası Süleyman Paşa'nın Maraş'taki alacaklarını tahsil edilmesindeki yardımlardan dolayı devlet yetkililerine teşekkür ettiği anlaşılmaktadır.

20 Ocak 1858 tarihli bir belgeden Kenan Bey'in Maraş'taki emlak ve akarına müdahaleler olduğunu ve konağının kirasının ödenmediğini şikâyet ettiği anlaşılmaktadır. Mallarına müdahale edilmemesini, edenlerin engellenmesini ve konağının kirasının ödenmesini istemiştir. 24 Mayıs 1858 tarihli başka bir şikâyet mektubunda Kenan Bey Maraş'taki hanesinin kirasının düzeltilmesini veya devlet tarafından konağının satın alınmasını istemektedir. Bu belgelerden anlaşıldığı üzere 21 Ocak 1862'de Süleyman Paşa'nın Maraş ahalisinden alacaklarının bazılarının toplandığı ancak buna hazinece el konduğu görülmektedir. Bunların Kenan Bey'e teslim edilmesi için emir verilmiştir.

1861'de Sadaret Mektupçusu Kenan Bey ve biraderine babaları Süleyman Paşa'dan intikal eden Andırın Nahiyesi'ne bağlı Geben, Bunduk ve Sisne köyleri ile ihtilafı olan arazi için tarafların mahallinde muhakeme olunmaları emredilmektedir. Söz konusu köylerin ahalisi ile Süleyman Paşa'nın vârisleri arasındaki bu davalar uzun yıllar devam etmiştir. Kenan Paşa Temmuz 1876'da vefat etmiş ve Merkez Efendi kabristanına defnedilmiştir.

Maraş Valisi Selim Paşa

19 Nisan 1842'de Maraş Valiliği'ne atanan Selim Paşa görev mahalline gelerek vazifesine başlamıştır. Ona Maraş ve çevresindeki altı mukataa 4 Mayıs 1842 tarihinde verilmiştir. 13 Şubat 1843'te Selim Paşa hakkında Maraş'tan şikâyetler başlamıştır. Bunun üzerine 9 Ağustos 1843'te Maraş'a Yusuf Paşa tayin edilmiştir. Maraş'tan Bursa'ya sürgüne gönderilen Selim Paşa'nın ise 1843'te İstanbul'da oturmasına müsaade edilmiştir. Görevden alınan Selim Paşa'nın yanında bulunan müşirlik nişanları kendisinden alınarak darphaneye teslim edilmiştir. Belgelerden Maraş Valisi Selim Paşa'nın adalete aykırı davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Selim Paşa'nın yaptığı mübayalardan dolayı zimmetine para geçirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Selim Paşa ile Maraş Bayezidli ailesinden Osman Paşa'nın aralarında olacak vevce konusunda bir anlaşmazlık olup mahkeme olmuşlardır. Selim Paşa, Bayezidli ailesinden suçsuz olan Mehmet adlı bir şahsı da sürgüne göndermiştir. Selim Paşa Maraş'ta görev yaptığı sürede ahaliye çok kötü davranmış ve onlardan bazıalarını çengele vurmuştur. Bundan dolayı ahali onun hakkında şikâyetlerde bulunmuştur. Ahalinin şikâyeti üzerine Selim Paşa Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gönderilmiştir. Selim Paşa'nın Bayezidli Osman Paşa'ya epey bir borç taktığı görülmektedir.

Kenan Paşa

Maraş eski Mutasarrıfı Bayezidoğlu Süleyman Paşa'nın oğlu Kenan Paşa babasının yerine Maraş mutasarrıfı olmuştu. Ancak o kendisine teklif edilen İstanbul'daki görevi tercih ederek görevinden ayrılmıştır. Ona

babasından Maraş'ta kalan mukataasından dolayı maaş tahsis edilmiştir. Yusuf Kenan Bey'in Maraş mutasarrıflığını terk etmesi üzerine 21 Ekim 1845'de yerine Mehmet Paşa getirildi. Mehmet Paşa'nın vefatı ile Maraş mutasarrıflığına Yusuf Paşa atanmıştır. 5 Mayıs 1846'da Yusuf İzzet Paşa, Maraş Eyaleti dâhilinde kâin Kozandağı Ayanı Samur Ağazade Mehmet ve Afşar aşireti ile Zeytin reayası vesairesin uygunsuz hareketlerine karşı tedbir alındığına dair İstanbul'a bir yazı göndermiştir.

Maraş Valisi Yusuf Paşa

30 Eylül 1846'da Maraş Mutasarrıfı Mehmet Paşa'nın vefatıyla, yerine Yusuf Paşa tayin edilmiştir. Halkın ondan memnun olması ve padişahтан rica etmeleri ile 20 Ekim 1846'da vezaret rütbesi tevcih edilmiştir. Onun Maraş Valiliği sırasında Zamantı (Pınarbaşı) Kazası'nda Babayer Maloş isimli zimmîye ait bir değirmenin Hacı Ömer oğlu, Karabekir oğlu ve Deli İsmail tarafından yakılıp yıkılmıştır. Bu zimmî zararının karşılanması için mahkemeye başvurmuştur. Ancak alacağını tahsil edememiştir. Bunun üzerine onun zararının karşılanması için padişah Yusuf Paşa ve Maraş kadısına emir göndermiştir. Yine Maraş Valisi Yusuf Paşa'ya Azir Sancağı mütesellimi Alioğlu Mustafa Bey'in firar etmesi üzerine onun yakalaması emri verilmiştir.

Maraş Valisi Mustafa Tosun Paşa

Yusuf Paşa'dan sonra Maraş Valiliği'ne 24 Ekim 1847'de Tosun Paşa atandı. Tosun Paşa'ya Maraş'ı zabt-ı rabt altına alması, bölgede isyan halinde bulunan aşiretleri denetim altına alması ve asayiş sağlanması emredildi. 17 Ağustos 1848'de Maraş halkının ondan memnun olduklarına dair bir yazı bulunmaktadır. 1848'de görevinden alınan Maraş Valisi Tosun Paşa'nın yerine Sayda Valisi iken uhdesine Adana ve Maraş eyaletleri verilen Vezir Mustafa Paşa tayin edildi.

Son dönem Osmanlı eseri Acmeli Camii

Bir Osmanlı dönemi eseri Şekerli Camii

Çukur Hamamı

MARAŞ VE ADANA VİLAYETLERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Adana ve Maraş Valisi Osman Paşa

11 Eylül 1848'de Maraş Eyaleti'ni Tosun Paşa'nın uhdesinden alınarak Adana Eyaleti'yle birleştirilmek suretiyle Osman Paşa'ya verildi. Bu dönemde 2 Ekim 1848'de ahaliden rüşvet alan Tüfekçibaşı Timur adlı kimse hakkında görüşlerini bildirmeleri için eski Maraş valileri Yusuf ve Tosun paşalardan tezkire istenmiştir.

Adana ve Maraş Valisi Mustafa Paşa

11 Ekim 1848'de Adana ve Maraş Valiliği'ne tayin edilen Mustafa Paşa'nın göreve başladığına dair İstanbul'a bir yazı göndermiştir. Bu dönemde de rüşvetçi Tüfekçibaşı Timur hakkında koğuşturma devam etmekteydi. 19 Ekim 1848'de Maraş ve Adana eyaletleri uhdesine verilen Mustafa Paşa'ya Maraş'taki çeşitli meclis ve şahıslar vilayetin meselelerine dair görüşlerini bildirmişlerdir. Paşa da durumu Sadarete bildirmiştir. Bu dönemde Maraş Naibi Abdurrahman Zeki Efendi'ydı. Halkın onun hakkındaki şikâyetleri de bir tahriratla Şeyhülislam'a sunulmuştur. Yine bu dönemde 23 Ekim 1848'de Maraş Mutasarrıfı Köse Mehmet Paşa'nın ölümü dolayısıyla geçici olarak bu görevi yürüten Van Kaymakamı para istemiştir. Ancak bu paranın kendisine verilemeyeceği bildirilmiştir. Yine ölen mutasarrıfın zamanından kalan vergilerin toplanması da kararlaştırılmıştır.

24 Ekim 1848'de Adana ve Maraş Valiliği'ne atanan Mustafa Paşa görev yerine ulaştığını ve bölgenin ahvali ile yapılan işleri İstanbul'a iletmiştir. Yine bu dönemde 27 Ekim 1848'de Hafız Mustafa'daki alacağının talep edildiğine dair Maraş'ın sabık valisi Yusuf Paşa'ya yazı gönderilmiştir. 15 Kasım 1849'da Sabık Maraş Mutasarrıfı Mehmet Bey'in kırk günlük kistelyevm temattuatinin selefi Yusuf Paşa'dan alınmasına karar verilmiştir. 25 Kasım 1849'da Gümülcine'nin eski müdürü dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından Said Ağa'nın, Maraş'ın eski muhassılı Kâşif Ağa'dan alacağı bulunmaktaydı. 25 Ağustos 1848'de Mirimirandan müteveffa Mehmet Paşa'nın, Maraş Mutasarrıflığı sırasında Sarraf Hüdaverdioğlu Hacı Abraham'dan aldığı borcun ödenmesi istenmekteydi.

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA MARAŞ

Adana ve Maraş Valisi Mehmet Ziya Paşa

24 Kasım 1851'de Umur-ı Mülkiye'de vukuf ve ehliyetine binaen Tarsus Sancağı ilhâkıyla Maraş ve Adana eyaletleri Mehmet Ziya Paşa'ya verilmiştir. 4 Eylül 1852'de Adana ve Maraş Valisi Mehmet Ziya yeni sadrazamı tebrik yazısı göndermiştir. 8 Kasım 1852'de Yusuf Paşa'nın Maraş Valiliği zamanında eslafi bakayasından kalan matlubatının tesviyesi istenmektedir. 29 Mart 1853'te Maraş Eyaleti bakayasının ve vali Mehmet Paşa'nın borcunun ödenmesi istenmiştir. 8 Mayıs 1853 tarihli Maraş Mutasarrıfı müteveffa Mehmet Paşa'nın matlubatından olup hazineye ve varislerine ait matlûbat miktarının istilâmı için Maliye Mektubi Odası'na ilmühaber verilmiştir. 11 Ocak 1855 tarihli belge Maraş Mutasarrıfı müteveffa Mehmet Paşa'nın varislerinin Erganili Mustafa ve Çüngüşlü Ali Efendi'de olan alacaklarının tahsili hakkındadır.

Münip Paşa

Maraş'ın Adana Eyaleti ile birleştirilmesi ve valinin Adana'da oturması bir otorite boşluğuna sebep olmuştu. Maraş'ta bir kaymakam bulunmakta olup işlerin üstesinden gelememekteydi. Bilhassa şehrin eski idarecilerinden olan Bayezidli Ahmet Paşa ve kardeşi Kerim Bey bütün gücü ellerinde bulundurmaktaydılar. Mesela bunlar 30 Ekim 1852'de Maraş'taki yöneticileri kovmuşlardı. Bundan dolayı Maraş Kaymakamı İstanbul'a bunları şikâyet etmişti. Bu yüzden 29 Ekim 1855'te Maraş Mutasarrıflığı'na Süleymaniye Kaymakamı Münib Paşa atanmıştır. Bu dönemde Maraş'ta durum çok karışıktı. Devlet 25 Ekim 1855'te bu kişilerden Ömer Efendi, Süleyman ve Abdülkerim hakkındaki yolsuzluk iddiasının tahkikiyle aileleriyle birlikte Maraş dışında bir yere iskânına karar verdi. Maraş'ın asayişinin sağlanması için mutasarrıflık unvanıyla Munib Paşa görevlendirilmişti. 1856 Şubat'ının 26'sında gönderilen bir yazıdan Ahmet Paşa'nın Adana'ya gelmesi halinde tutuklanarak hapsedilmesi istenmekteydi. Ahmet Paşa'nın İstanbul'a gitmek için Konya'ya uğraması halinde de tutuklanması kararlaştırılmıştı. Bu arada Maraş'tan sürgün edilen Bayezidzade Ahmet Paşa 8 Mart 1856'da İstanbul'a gitmiş ve memleketiyle bir ilişkisi kalmamıştır. Maraş'ta düzen ve asayişin sağlanması için şehre asker sevki de yapıldı.

Adana valisi adına Maraş'ta kaymakamlık yapan Abdi Efendi zamanında uygunsuz işler yapılmıştı. Abdi Efendi'nin yanlış hareketleri 1856 Nisan ayında İstanbul'a bildirildi. Mûnip Paşa'nın Maraş'ta bulunduğu sırada onun aleyhine de bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştı. Mesela 1856 Nisan ayında Maraş Naibi Mehmet Sabit, İstanbul'a bir arz sunarak yanlış bir iş yapmadığı halde paşanın kendisi aleyhine faaliyet ve düşmanlık yaptığını bildirdi. Naibin mutasarrıf aleyhine dava açtığı görülmektedir. Mûnip Paşa da İstanbul'a başvurarak haksız yere suçlandığını bildirdi. Kendisine gönderilen yazıda hakkında hakkaniyetle davranılacağı bildirildi. Bu arada İstanbul'dan gönderilen bir yazı ile naibin suçlu olup olmadığı araştırıldı. Mûnip Paşa Maraş'ta görev yaparken Maraş'ın eski naibi Mehmet Tevfik Efendi'nin kendisinden alacağı vardı. Bu paranın da paşadan tahsil edilmesi istendi. Bu arada Maraş Kaymakamı Abdi efendi'nin de tayini çıkarılarak Karahisar-ı Şarki'ye (Şebinkarahisar) gönderildi.

30 Eylül 1856'da kendisine bağlı Maraş'a gelen Adana Valisi Kamil Paşa, işlere el koymuş ve şehirde düzeni sağlamaya çalışmıştı. 1857'de hakkındaki şikâyetler sebebiyle Maraş Mutasarrıfı Mûnip Paşa görevden alınarak yerine Musul'un eski mutasarrıfı Hilmi Paşa getirildi. Mûnip Paşa'nın da yolsuzluğunu ortaya çıkarmak amacıyla Süleyman Bey Maraş'a gönderildi. Görevinden azledilen Mûnip Paşa'ya başka görev verilmedi. Onun zimmetine para geçirdiği belirtilmekteydi. Ancak zor durumda kalması sebebiyle kendisine yardım edilmesine karar verilmişti. 1858'de Halep Defterdarı Mehmet Raif, Mûnip Paşa'nın suçsuz olduğunu ve berat ettiğini bundan dolayı bir memuriyete tayin edilmesini istendi. Ancak 1859'da gönderilen bir yazıda onun zimmetine para geçirmesi sebebiyle bir memuriyette istihdam edilemeyeceği bildirilmiştir.

Maraş'ta Islahat Fermanına Tepki - İngiliz Konsolos Vekili'nin Öldürülmesi

1848'de Maraş Eyaleti Adana Eyaleti ile birleştirilmişti. Maraş Eyaleti aslında kaldırılmayıp Adana Eyaleti'nin uhdesine verilmiş ve Maraş'ı Adana valisine bağlı bir kaymakam idare etmeye başlamıştır. 1856'da Islahat Fermanı ilan edilmişti. Maraş'ta bu ıslahata karşı bir ayaklanma çıktı. Maraş Sancağı'nda gayrimüslimlerin sayısı fazlaydı. Bölgede cirit atan misyonerlerin vasıtasıyla ayaklanan gayrimüslimlerden bilhassa Ermeniler Islahat Fermanı'nın verdiği haklarla iyice şımarmışlardı. Bu yüzden Maraş halkı duyarlı bir hale gelmişti. Bu sırada Maraş'ta İngiliz Konsolos vekilliği yapan Hoca Gürmani adlı şahıs, Maraşlı esnafla ile alış veriş sırasında bir anlaşmazlık yaşamış, bu olayın sonucunda kışkırtmaların da etkisiyle halk ayaklanmıştır.

Hoca Gürmani'nin evini basan halk onun teslim olmayarak ateş açıp üç-beş kişiyi yere sermesi üzerine galeyana gelip evi yakmıştır. Rivayetlere göre Fatih Devri âlimlerinden olan Ali Kuşçu'nun nesline mensup Kuşçuoğlu Mustafa adlı şahıs bir kucak çam çırası getirerek konsolosun evini tutuşturmuştur. Hoca Gürmani ve yanında bulunan eşi ve bir yardımcısı

yanarak ölmüş ve bir çocuğu da yaralı kurtulmuştur. Maraş'ta bilhassa Bayezidli beylerinden Ahmet Paşa'nın da dâhili olduğu bu ayaklanma sırasında Adana'dan Maraş'a asker gönderilerek isyan yatıştırılmıştır. İsyanın elebaşlarından bazı kişiler sürgüne gönderilmiştir. Hoca Gürmani'nin malları varisine teslim edilmiştir. Ayrıca onun vârislerine tazminat ve maaş ödenmeye başlamıştır. Bu olayda suçlu olduğu görülen Maraş Mutasarrıfı Münip Paşa görevden azledildi. Ayrıca olayın müsebbibi olan pek çok kişi de Adana'ya sürgüne gönderildi.

1866'da Maraş Halep Eyaleti'ne bağlı bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. Aynı yıllarda Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Zeytun nahiyesi kaza haline getirerek denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Yine Bayezidli Ahmet Paşa, Kerim Paşa ve Osman Paşa'nın başını çektiği bir grup ile şehrin yöneticilerinden olan Necip Efendi, Divan Efendisizade Bekir Ağa, Seyisoğlu Hacı Ali efendilerin araları açılmıştı. Maraş Tarihi ve Coğrafyası adlı eseri yazan Besim Atalay, Bayezidli beylerin Zeytun eşkıyasına haber göndererek onları Maraş'a davet ettiklerini ve rakipleri olan şahısları nerede olursa olsun öldürmelerini istediklerini yazmaktadır. Neticede 500-600 Ermeni Maraş'ı basarak beş-on gün şehirde kalarak evleri yağmalarlar. Ancak aradıkları kişiler kaçtığı için bulamazlar.

Hurşit Paşa

Maraş'ta İngiliz konsolos vekilinin öldürülmesinden sonra görevden azledilen Münip Paşa'nın yerine Hurşit Paşa Maraş Mutasarrıflığına atandı. O derhal bu olayın müsebbiplerini takibe koyuldu. Bayezidli Kerim Bey yakalandı. Diğerleri ise kaçtılar. Ancak bir süre sonra Ahmet Paşa İstanbul'a gitmiş ve kendisine nişanlar verilerek affedilerek Maraş'a geri dönmüştür. Hurşit Paşa zamanında isyan halinde olan Zeytun Ermenileri itaat altına alınmak için üzerlerine asker sevk edilmişti. Ancak Ermeniler devlete bir miktar para verirler ve affedilirler. Hurşit Paşa zamanında Maraş'ta büyük sıkıntılara sebep olan bir kıtlık çıkmıştır. Hurşit Paşa'nın yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle 1859'da hakkında tahkikat açılır. Çok geçmeden Hurşit Paşa da görevden azledilir.

Aziz Paşa

1860'da Maraş Mutasarrıfı olan Aziz Paşa zamanında da Ermeniler isyan halindeydiler. Ermeniler Maraş'tan Göksun ve Elbistan'a giden yolları tutup insanlara işkenceler yapmaktaydılar. Çevre köylere saldırıp Türk ahaliyi katletmekteydiler. Kaynakların verdiği bilgilere göre Ermeniler kadınların karınlarını deşip çocukları bıçak üzerine atıp doğrarlarmış. Onların zulümleri başını alıp gidince Maraş halkından 10 bin kişi ile 3 bin süvari asker toplanıp Zeytun üzerine yürüdüler. Şehir muhasara edileceği sırada Aziz Paşa'nın azledildiği haberi gelmiştir. Aziz Paşa'nın işi bırakıp Maraş'tan ayrıldığını öğrenen Ermeniler'in Türklere saldırılara devam edip, köyleri yakıp insanları tutuklayıp Zeytun'a getirip, kasapların hayvanları doğradıkları gibi insanları doğrayıp etlerini astıkları rivayet edilir.

Maraş'a Çerkez ve Çeçen Göçleri (1859)

1859'dan itibaren Kafkasya'dan Anadolu'ya Çerkez ve Çeçenlerin göçünün başlamasıyla göçmenler önce Adana'ya sonra da Maraş'a yerleştirilmeye başlandı. Göçmenlerin yerleştirilmesi ve nakillerinin kolaylaştırılması için Maraş'tan Adana'ya yük hayvanları gönderildi. Ayrıca para yardımı da yapıldı. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere 1859'dan itibaren Çerkez göçmenlerin Maraş'a yerleştirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bunların Maraş'ın hangi mahallerine yerleştirileceğiyle ilgili Maraş mutasarrıfına emirler gönderilmiştir. İlk başlarda Pazarcık tarafına gelen Çerkez göçmenler daha sonra Göksun-Pınarbaşı ve Afşin taraflarına yerleştirilmişlerdir. İlk geldikleri zaman perişan halde olan Çerkez muhacirler Göksun ve köylerinde Türklerin evlerinde misafir edilmişlerdir. Maraş'a yerleştirilen Çerkezlere 1861'de Zeytun Ermenileri musallat olmuşlardır. Ermeniler Çerkez muhacirleri soyup onlara zulüm yapmaya kalkışmışlardır. İstanbul'dan gönderilen bir emirde Maraş idarecilerinden Ermenilerin bu zulümlerinin engellenmesi istenmektedir. Çerkezler daha önce yerleştirildikleri Pazarcık Kazası'ndan, 1885'de buldukları yerleri terk ederek başka mahallere dağılmışlardır. Yetkililer bunlara ne tedbir alacaklarını İstanbul'a bildirmişlerdir.

1889'da Maraş'a Kafkasya'dan yeni bir göç dalgası olmuştur. Yetkililer tarafından bunların nerelere yerleştirileceği görüşülüp karara bağlanmıştır. 1906'da Maraş bölgesinde yaşayan Çerkez muhacirlerin dinî eğitim ve öğretimlerinin sağlanması için devlet tedbir almıştır. Dönemin âlimlerinden Şeyh İsmail Efendi'nin Çerkezlere dinî eğitim vermekle görevlendirildiği görülmektedir.

1908'de Çerkez muhacirler Maraş'ın Andırın Nahiyesi Kargaçayırı mıntıkasına gelmişlerdir. Maraş'ın Andırın Nahiyesi'ndeki Kargaçayırı'nda iskânlarını isteyen Kafkasya muhacirlerinin hangi tarihte nasıl geldikleri, pasaportlarının veya başka resmi evraklarını olup olmadığı, mezkûr mahalde iskânlarına elverişli arazi olduğu takdirde iskânları için ne kadar para gerektiği ve muhacirin tahsisatında ne miktar akçe bulunduğunun Haleb Valiliği'ne bildirilmesi Maraş mutasarrıfından istenmektedir.

1909'da Göksunlu bir Kafkas muhaciri Adana'da Kafkas dillerinde bir gazete çıkarmak için müracaat etmiştir. İsmi Oskanof Beyzade Avni Mirza olan bu şahıs hakkında devlet tahkikat yapılması için Maraş Mutasarrıflığına emir vermiştir. 1909'da Amasya'ya gelen Dağıstanlı bir grup muhacir orada yerleşecek arazi olmadığı için Maraş'a sevk edilmiştir.

1916'da Urfa'ya gelen bir gurup Kafkas muhaciri Maraş'a sevk edilmiştir. Maraş mutasarrıfından onların nerelere yerleştirilebileceği sorulmuştur. Bu arada Muhacirin Memuru Derviş Efendi yaptığı yanlış işlerden dolayı soruşturmaya tabi tutulmuş ve görevden el çektirilmiştir.

Göksun ve Afşin'de bulunan Çerkez köyleri Yantepe, Karaahmet, Saraycık, Temurağa, Hacıömer, Yağmurlu, Kaleköy, Salyan, Fındık, Korkmaz, Kamışcık, Soğucak, Deveboynu, Yukarıkargabükü,

Aşıkargabükü, Yazıköy, Büyükçamurlu, Mehmet Bey, Mahmut Bey, Tahirbey, Kireç, Ortatepe, Küçüksu, Çardak'tır. Andırın'da ise Kargaçayırı, Altunboğa ve Akifiye Kafkas göçmenlerinin yaşadığı köylerdir. Pazarcıkta ise Göynük ve Narlı Çerkezleri adlı köylerde Kafkas göçmenleri yaşamaktadır. Elbistan da ise Gücük, Soğucak, Gözecik ve Çerkezuşağı köyleri bulunmaktadır.

Yöre halkı bu muhacirleri Çerkez ve Çeçen olarak bilse de kendi aralarında bunlar Kumih, Abzeh, Avar, Kabartay, Lezgi ve Çeçen gibi gruplara ayrılmaktadırlar.

Maraş'a Rumeli'den Göçler (1885)

Balkanlar'da olan hadiselerden dolayı Türkler Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamışlardır. 1885'den itibaren Rumelili göçmenlerin Maraş'a da yerleştirildikleri görülmektedir. İlk gelen kafilenden 35 hane Rumeli Türkünün Maraş'ın Haznedarlı mahallesine yerleştirildikleri anlaşılmaktadır.

1896'da Aydın Vilayeti'ne gelen Giritli muhacirlerin Maraş'ın Andırın Nahiyesi'ndeki Kargaçayırı köyünde bulunan devlete ait arazilere yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu muhacirlerden 1020 kişi gemiyle Mersin limanına getirilip oradan Kargaçayırı'na sevk edilmiştir. 1899 tarihi geldiği halde Kargaçayırı'na yerleştirilecek Giritli muhacirler meselesi hala çözülememiş ve bunların yerleştirilmeleri için Vükelâ kurulunda (bakanlar) müzakere yapılmıştır. Aynı tarihte alınan kararlar 300 hane Girit muhacirinin Kargaçayırı'na yerleştirilmesi karara bağlanmıştır. Bu muhacirlerin akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir. Herhalde onların Kargaçayırı'na yerleştirilmelerinden vazgeçilmiştir. Çünkü oraya daha sonra Çerkezlerin yerleştirildikleri görülmektedir.

Zeytun bölgesinden Ermenilerin tehcir edilmesinden sonra Balkan Türkleri buraya yerleştirilmiştir. Bunların bir kısmı Zeytun'a (Süleymanlı) bir kısmı da Ilıca'ya yerleşmişlerdir. Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra Zeytun'a Ermeniler yeniden dönünce Balkan Göçmenleri buraları yeniden terk etmişlerdir. Ancak 1921'de Zeytun'un Ermenilerden tamamen temizlenmesinden sonra yeniden buraya Balkan Türkmenleri yerleştirilmişlerdir.

Maraş merkeze Balkan Savaşları sonrası bilhassa Arnavutluk bölgesinden Müslüman ahali yerleştirilmişlerdir. Bunların gelişleri 1920'lere kadar devam etmiştir. Hâlâ varlıklarını sürdüren bu muhacirler Balkan Türkleri adıyla dernek kurup kültürlerini yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Aşir Paşa

Aziz Paşa'dan sonra Maraş Mutasarrıflığına Aşir Paşa getirildi. Sert ve ciddi bir idareci olan Aşir Paşa'dan eşkıya ve isyancılar çekinirlerdi. Bunun zamanında Maraş ve çevresinde asayiş bozulmuş ve her tarafı eşkıyalar basmaktaydı. Aşir Paşa onları dize getirmeye karar verir. Maraş'ta imar faaliyetlerine girişen paşa köprüleri tamir ettirir. Şehirde görülen kıtlığı

hafifletir. Onun zamanında yollar açılır ve bolluk başlar. Ancak o dönemde şiddetli bir kolera salgını çıktı. Maraş'taki bu salgından 8–10 bin kişi hayatını kaybetti. Şehrin ileri gelen kişilerinden de 600 kişi öldü. Ölenler arasında şehrin mutasarrıfı Aşir ve oğlu da vardı. Aşir Paşa âlim, fazıl, azimli ve dürüst bir kişiydi.

Veysi Paşa

Aşir Paşa'dan sonra Maraş Mutasarrıflığı'na Veysi Paşa tayin edildi. Ancak kısa süre sonra Adana'ya gitti. Arkasından da Tefvik Paşa ve sonra da Naşit Paşalar Maraş mutasarrıfı oldu. Bundan sonra da daha önce Kozan Mutasarrıflığı yapan Aslan Paşa Maraş'a atandı. Çalışkan bir idareci olan Aslan Paşa zamanında Maraş'ın yolları yapıldı. Camileri tamir edildi. İlk kez onun zamanında Maraş Maarif Müdürlüğü (Eğitim Müdürlüğü) açıldı. İlk Rüştîye mektebi açıldı. Bu okulun ilk muallimi Bursalı Ali Rıza Efendi'ydi. Aslan Bey 1870'de Maraş'tan Deyrizor Sancağı'na atandı.

Hasan Paşa

Veysi Paşa'dan sonra Maraş Mutasarrıflığı'na Cıvık lakaplı Hasan Paşa tayin edildi. Kavgacı bir kişi olan Hasan Paşa Meclis-i İdâre toplanmasında âlimlerden biri ile tartışmış, tartışma kavgaya dönüşünce yüzüne isabet eden bir pabuçla yaralanmış ve azledilerek mutasarrıflığı sona ermiştir.

Abdullah Paşa

Hasan Paşa'nın görevinden azledilmesinden sonra okuma ve yazma bilmeyen ve imzasını güçlkle atabilen Abdullah Paşa Maraş mutasarrıflığına getirildi. Bir süre sonra Basra'ya vali olarak gönderildi. Onun yerine Maraş mutasarrıfı olan Hacı Ali Paşa zamanında Maraş Sancağı Halep Vilayeti'nden ayrılarak bağımsız vilayet hâline getirilip başına da Fırka-ı İslâhiye'nin sivil idarecisi Ahmet Cevdet Paşa tayin oldu.

Ahmet Cevdet Paşa

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği bilim adamı, tarihçi, hukukçu ve şairlerinden biri olan Ahmet Cevdet Paşa 1823'te Bulgaristan'ın Lofça şehrinde doğmuş ve 1895'te İstanbul'da ölmüştür. Arapça, Farsça gibi doğu dillerinin yanında Fransızca'yı da öğrendi. Batı ve Doğu kültür ve medeniyetini çok iyi bilen nadir devlet adamlarından biri olan Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet, Kısas-ı Enbiya, Tezâkir ve Maruzat gibi birçok önemli eseri yazmıştır. Ayrıca günümüze kadar Osmanlı devleti'nin eski topraklarında kurulan devletlerin bazılarında uygulanan Mecelle adlı kanunu hazırlamıştır. Kadılık, kazaskerlik ve müderrislik gibi meslekleri icra ettikten sonra valilik, adliye, maarif, vakıflar, dâhiliye, ticaret ve ziraat nazırlıklarında (bakanlık) bulundu. Fırka-i İslâhiye ıslahatını yapmak amacıyla bölgeye gönderilen Ahmet Cevdet Paşa'ya valilik verilerek ödüllendirilmesi için Maraş Sancağı Halep Eyaleti'nden ayrıldı. Paşa bu eyaletin valiliğine getirildi. Ancak onun

Maraş Valiliği 18 gün sürdü. Maraş'ta bulunduğu sırada şehirde bulunan Bayezidlilerin konağında misafir kalmış ve şehrin ileri gelen eşraf ve idarecileri ile görüşmüştür. Daha sonra İskenderun üzerinden vapurla İstanbul'a döndü. Maraş vilayeti de kaldırılarak yeniden Halep Eyaleti'ne bağlandı.

Fırka-i İslâhiye ve Maraş

Osmanlı Devleti 1853–56 arasında devam eden Kırım Savaşı sırasında asker toplamada büyük sıkıntı yaşamıştır. Bu sebepten dolayı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Maraş, Antakya, Adana ve Kayseri illerinin bulunduğu bölgede bir iskân politikası başlatmıştır. 1865–1866 yıllarında Derviş Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa (1823–1895) yönetiminde Fırka-i İslâhiye ordusu oluşturuldu. Amaç göçebe halde yaşayan Türkmenleri yerleşik hayata geçirerek denetim altına almaktır. Böylece onlardan vergi alınabilecek, ordunun asker ihtiyacı için asker toplanabilecekti. Bunların yanında göçebelerin yol açtığı asayişsizlikler, hırsızlıklar ve eşkıyalık olaylarının da önüne geçilmiş olacaktı.

Fırka-i İslâhiye ıslahatlarını gerçekleştirmek için hem idari teşkilata gerek duyulmakta hem de askeri güce ihtiyaç vardı. Göçebelerin nerelere ve nasıl yerleştirileceği sivil memurlar tarafından düzenlenecekti. Bunların idaresi için sivil vali olarak Ahmet Cevdet Paşa tayin edilmiştir. İslahata karşı çıkanların denetim altına alınması için de silahlı güce ihtiyaç vardı. Bu işin başına da Derviş Paşa getirildi.

Fırka-i İslâhiye ordusunun bölgede sağladığı kudret ve kurduğu hâkimiyet ortamında gerçekleştirilen ıslahatlara da Fırka-i İslâhiye dendi. Fırka-i İslâhiye, 15 piyade taburu, 2 süvari alayı, 600 kadar Çerkez ve Gürcü atlısından oluşan bir askeri birlikti.

1865'de gemiyle İskenderun'a gelen Fırka-i İslâhiye Ordusu'nun yolu İskenderun'dan başlayıp kuzey istikametine yönelerek; Payas, Üzeyirli, Ocaklı, Erzin, Ağyar, Hacı Osmanlı, Dereli, Pazaryeri, Çendikoğlu, Kaypakoğlu, Kıraç, Çolaklı, Bahçe, Haruniye, Kuzu-oluk, Arslan Boğazı üzerinden Maraş'a ulaşmaktaydı. Maraş'tan da güney istikametinden İloğlu (Tüğrkoğlu) İslâhiye, Hassa, Kargılı, Pertli, Çataltepe, Bayezid-i Bestami, Alaybeyli, Deli-Bekirli, Kuratlı (Kurtlu), Soğuksu, Belen ve İskenderun'a uzanmaktaydı.

Fırka-i İslâhiye, Çukurova ve Güney Torosların kolu Gâvur Dağları'nın etrafında ıslahatlarını uyguladı. Bu güzergâh ve çevresinde buyruk altına alınamayan Türkmen aşiretleri yeni kurulan kasaba, nahiyeye ve köylere zorunlu olarak iskân edilerek buyruk altına alındılar.

Hatay, Osmaniye, Adana ve Maraş bölgesinde devletin buyruğu altında olmadığı düşünülen, genellikle Çukurova, Amik Ovası ve Halep çevresinde kışlayan Afşarlar, Farsak (Varsak), Bozdoğan, Cerit, Tecirli, Sırkıntılı, Ulaşlı, Kırıntılı, Lek (Lekvanik), Tatarlı, Yağbasan, Akçakoyunlu, Bayındır, Bayat, Beğ-Dili, Eymürlü, Kınık ve Düğer'e bağlı Türkmen aşiretleri devletin buyruğu altına alınmış oldu.

1868'de İbrahim Derviş Paşa, Anadolu Ordusu (4. Ordu) Komutanlığına yükseltildi. Ahmet Cevdet Paşa'da, Maraş valiliğine atanarak 1866-1868'de mülki ve idari reformları yapmıştır.

Adana, Maraş, Antakya, Kayseri şehirlerinde yaşayan konargöçer başta Avşar, Bozdoğan, Ulaşlı, Cerid, Tecirli gibi büyük Türkmen aşiretleri yazları Maraş ve Kayseri yaylalarına çıkmakta kışları ise Maraş'tan başlayarak Antakya'ya kadar uzanan Amik Çukuru'na ve Çukurova'ya inmekteydiler. Aşiretlerin kışlak ile yaylak arasındaki bu geliş gidişlerinde yerleşiklerle aralarında büyük problemler olmaktaydı. Aşiretlerin hayvan sürüleri yerleşim yerlerinden geçerken ekinlere ve bahçelere zarar vermekteydiler. Ayrıca aşiret mensupları köylülerin mallarına da el koymaktaydı. Kışlaktan yaylaya, yayladan kışlağa gidiş gelişlerde bu hâdiseler yaşanmakta ve büyük kavgalar olmaktaydı. Aşiretlerin en önemli göç yolu Maraş Sancağı'ndan geçmekteydi. Kırıkhan, Hassa, İslâhiye, Nurdağ, Türkoğlu ve Maraş üzerinden Aksu ve Ceyhan köprülerinden geçen aşiretler Engizek, Göksun, Binboğa, Sarız, Pınarbaşı ve Uzunyayla tarafına gitmekteydiler. Yine Adana tarafından gelen göçerler Bahçe üzerinden geçip Hodu Yaylası'ndan ilerleyerek Deliçay ve Orçan vadilerini takip ederek Önsen Köyü altından Cüceli Köyü'nün olduğu yerde Aksu Çayı'nı geçip Kılavuzlu Köprüsü'nden diğer göçerlerin yolunu takip ederek yaylalara çıkmaktaydılar.

Aşiretler, sadece köylülerin mallarına zarar vermekle kalmıyorlardı. Aynı zamanında devlete de vergi vermiyorlardı. Yetkililer aşiretlerin göç yolları üzerinde bulunan köprüleri tutarak onlardan vergi almaya çalışsalar da başarılı olamıyorlardı. Ayrıca bu göçerler askere de gitmiyorlardı. Kanun ve düzen tanımayan bu göçerlerin kendi aralarında da kavgalar eksik olmamaktaydı. Bilhassa Ceridlerle Avşar Türkmenleri arasındaki kavga adeta bir savaşa dönüşmüş ve iki taraftan da yüzlerce kişi hayatını kaybetmişti.

1866'de devlet bölgede ıslahat yapmaya karar vererek aşiretleri zorunlu iskâna tabi tutmaya karar verdi. Bu işi yapmak için bir sivil vali bir de askeri komutan tayin edildi. Sivil vali olarak Cevdet Paşa görevlendirildi. Kendisinin rütbesi yüksek olduğu için Maraş Sancağı eyalete dönüştürülerek başına da Ahmet Cevdet Paşa tayin edildi. Fırka-i İslâhiye'nin askeri kanadının başına ise Müşir Derviş Paşa getirildi. Fırka-i İslâhiye'nin sivil kanadının başında bulunan Cevdet Paşa yazdığı Tezâkir adlı eserinde bölgedeki müşahedelerini, hazırladığı raporlarını, karşılaştığı sıkıntıları ve bölgedeki aşiretlerle ilgili teferruatlı bilgiler vermektedir. Ondan nakiller yaparak Maraş'ın bu dönem tarihini aydınlatmaya çalışacağız.

Derviş Paşa ile birlikte Mersin limanına gelen A. Cevdet Paşa Fırka-i İslâhiye'nin amacını, Kozan'a giderek bölgede asayişini sağlamak, yıllardan beri isyan halinde bulunan Zeytun Nahiyesi'nde ıslahat yapmak, Maraş üzerinden Kurtdağ'ına ve sonrada Cebel-i Bereket adıyla anılan Gavurdağ'ının etrafını dolaşarak bölgedeki insanları devlete itaat ettirmek şeklinde belirtmektedir.

Cevdet Paşa ziyaret ettiği Maraş sancağı ve kazaları hakkında bilgiler vermektedir. Maraş'a bağlı Kadırlı'ya gelen Cevdet Paşa eski kaza

merkezinin harap olduğunu yazmaktadır. Dulkadir Beyliği döneminde burası Dulkadirlielerin pazaryeri ve kışlağıydı. Kadırlı'ye bağlı Sunbas Nahiyesi'nde Köküloğulları derebeylik sürmektedirler. Bunlar Kozanoğullarından bağımsız hareket etmektedirler. Sunbas'ın üst taraflarında Yağbasan Kabilesi yaşamaktaydı. Bu ailenin lideri Gençoğlan Ahmet Ağa cesur bir kişi olup o da bir derebeydi. Yağbasan Kabilesi'nin yaylaları Göksun'un batısı ile Kozan'ın doğusu arasında bulunmaktaydı. Günümüzde Göksun'un batısı yine Yağbasan adıyla bilinmektedir.

Göksun Nahiyesi önceden Kadırlı Kazası'na bağlıyken, 1860'lardan sonra Andırın Kazası'na bağlanmıştır. Mağara Nahiyesi ise önce Kadırlı'ye bağlıyken, Aziziye (Pınarbaşı) Kazası'na bağlanmış olup bu kaza da Sivas Eyaleti'ne bağlıdır.

1860'larda Maraş'ta ahali Bayezidli ve Zulkadiriye olarak ikiye ayrılmıştı. Zulkadiriye olanlar Dulkadir Beyliği'nin yıkılmasından sonra da Maraş'ta oturan hanedan mensupları ve onların taraftarlarından oluşmaktaydı. Bayezidli ise Yavuz Sultan Selim'in çaldıran savaşı dönüşünde Doğubayezid'den Maraş'a getirip yerleştirdiği İskender Bey neslinden gelen aileydi. Dulkadir Beyliği'nin yıkılmasından sonra İskender Bey'e Maraş'ın Çavuşbaşılık yetkisi verilmişti. Bu bir ölçüde şehrin yerel idarecisiydi. Maraş şehrinde ahali de ikiye ayrılmıştı. Cevdet Paşa'nın verdiği bilgilere göre ahalinin kahveleri dahi ayrı olup biri diğerinin kahvehanesine gitmezmiş. Bu durum sadece Maraş merkez de olmayıp, Maraş'a bağlı Bulanık (Bahçe), Ekbez, Tiyek ve Hacılar gibi Amik Ovası'nda bulunan nahiyelerde de aynı şekilde idi. Oraların ahali de Bayezidli ve Zulkadiriye olarak ikiye ayrılmışlardı. Maraş'ta hangi aile nüfuz edinmişse kaza ve nahiyelerde de onun sözü geçerdi. Hatta Zeytun'un Ermenileri dahi Zulkadiriye ve Bayezidli diye ikiye ayrılmıştı.

Bayezidli Süleyman Paşa zamanında Dulkadirlielerden kız alırlar. İki aile arasında dostluk kurulur. Süleyman Paşa 1840'da Malatya'da vefat eder. Oğlu Kenan'a paşalık verilerek Maraş'a gönderilse de İstanbul'da Padişahın kâtibi olur.

Fırka-i İslahiye zamanında Gavurdağ'ın güneydoğusunda bulunan Kürt Dağ mıntıkası Hacıömeroğlu Deli Halil'in kontrolündeydi. Onun Kilis'te bir konağı vardı. Gavurdağ bölgesinde birçok aşiret kendi başına buyruk yaşamaktaydılar. Keferdiz (Sakçagözü) ile Kürt Dağ arasındaki ovalarda Delikanlı ve Çelikanlı aşiretleri yaşamaktaydılar. Gavurdağ'ın doğusundaki Ekbez, Tiyak ve Hacılar nahiyeleri Maraş'a bağlıydı. Bu nahiyeleri idare eden ağalar Maraş Sancağı mutasarrıfına bağlı olmakla birlikte âdete bağımsız şekilde hareket ederler. Payas taraflarında Küçüklioğulları ile Antakya taraflarında Reyhanoğulları vardı. Ulaşlı Aşireti, Bulanık Kazası sınırlarında yaşarlardı. Burası Maraş'a bağlıydı. Ulaşlılar Uzayr yani Payas Sancağı'na bağlıydılar. Ulaşlılardan Kapulu adlı bir aşiret Tiyek'e bağlıydı. Ulaşlılar beş kısmı ayrılıp her biri ayrı şekilde idare olunup başlarında bir ağa bulunurdu. Bunlar Kelmen, Karayiğit, Kaypak, Çend ve Ali Bekiroğullarıydı. Bunlar yazı Bulanık'tan Belenboğazı'na kadar yüksek yaylalarda, kışı ise Gavurdağ'ın ovaya yakın eteklerinde geçirirlerdi. Mısır

Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa 1840'da bölgeye geldiğinde bu aşiret mensupları Mısır ordusunu arkadan ve önden sıkıştırarak bir hayli zayıf verdimişti. Bu yüzden İbrahim Paşa bunlara para vermek zorunda kalmıştı. Bu bölgede Osmanlı ve Mısırlılar arasındaki mücadele sırasında Osmanlı Ordusu'nun yenilmesi üzerine aşiretler onlara dahi saldırıdan vazgeçmeyerek epey bir zarar vermişlerdi. Devlet otoritesini dinlemeyerek şımarmışlardı. Küçükalilioğulları ve Kozanoğulları gibi derebeyler âdete devlet içinde devlet olmuşlardı. Aşiretlerin birçoğu bunlara vergi verirdi.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Antakya'dan Maraş'a kadar uzanan bu yol aşiretlerin yaylarına çıktığı yol olup Çelikanlı ve Delikanlı aşiretleri dahi bu yol üzerinden yaylalara çıkarlardı. Aşiretler Uzunyayla'ya giderken Maraş'tan geçer mallarını Maraş'ta satarlardı. Yine dönüş yolunda da Maraş'a uğrayarak mallarını satarlardı.

Fırka-i İslâhiye Teşkilatı'nın idarî işlerini Cevdet Paşa askeri işlerini ise Derviş Paşa ile Kurt İsmail Paşa üstlenmişlerdi. Kışın Antakya, Maraş ve Çukurova bölgesinde kışlayan yazın ise Göksun, Binboğa, Kayseri, Uzunyayla, Engizek, Ahırdağ vs gibi yerlere çıkan göçebe Türkmenlerin iskânına karar verildi. Fırka-i İslâhiye'nin en önemli merkezi Maraş'tı. Çünkü göçebe Türkmenlerin gelip geçtikleri göç yolunun ekseriyeti Maraş'tan geçmekteydi. Antakya-Kırıkhan-Hassa üzerinden Maraş yakınlarından Aksu Köprüsü'nden geçip Ceyhan üzerindeki Kılavuzlu Köprüsü'nü aşarak Göksun'a doğru yol alan Türkmenlerin bu geliş gidişleri engellendi. Yine Çukurova'da kışlayan Türkmenler Haruniye-Bahçe yolunu takip ederek Hodu Tepesi'ni aşarak Dönüklü- Dadağlı üzerinden geçip Önsen altında bulunan Aksu Köprüsü üzerinden Kılavuzlu Köprüsü'nü aşarak yollarına devam ederlerdi. Bu köprüler tutulduğunda Türkmenlerin önleri kesilmiş olurdu. Bu yoları kullanan Avşar, Tecirli, Cerit, Bozdoğanlı Türkmen unsurları zorunlu iskâna tabi tutuldu. Bu amaçla Maraş, Antakya ve Adana bölgesinde pek çok yeni yerleşim yerleri oluşturuldu. Türkoğlu, İslâhiye ve Hassa gibi ilçelerin yanında Osmaniye İli de Fırka-i İslâhiye'nin ıslahatı neticesinde kuruldu. Fırka-i İslâhiye ıslahatının bir neticesi olarak Maraş ve Pazarcık ovasına Türkmen aşiretleri yerleştirildi. Maraş ve Türkoğlu arasında Şerefoğlu, Çakallı Hasanağa, Çakallı Çullu, Kılılı, Hacıbebek ve Akçakoyunlu (Şekeroba) köyleri iskân edilmiştir. Bozdoğanlı aşireti mensupları da Uzunsöğüt, Kızılınış (Bozdoğanlı), Yeşilyöre ve Aydınkavak gibi köylere yerleşmişlerdir. Bahçede'den(Bulanık) dağılan Fettahoğulları Türkmenlerinin bir kısmı Helete (Düzbağ), Beyoğlu ve Delicek(Yavuzlar) köyelerine yerleşmişlerdir.

Türkoğlu'ndan başlayarak Narlı'ya kadar olan ovaya da Kılıçlı Türkmen aşireti yerleştirilmiş olup bu alanda 29 yeni yerleşim merkezi kurulmuştur. Yine Atmalı ve Sinemenli aşiretlerine mensup olan Türkmenler de Çağlayancerit'e bağlı Bozlar'dan başlayarak Narlı'ya kadar olan mntikalara yerleştirilmişlerdir. Çağlayancerit ve çevresine de Cerit Türkmenleri yerleşmişlerdir. Ceyhan Nehri kenarında bulunan Kürtler Avşarı, Nedirli (Kavlaklı), Hasancıklı, Bulutoğlu ve Kürtül köyleri de Fırka-i İslâhiye

ıslahatı sonrası kurulan Türkmen köyleridir. Göksun bölgesinde Ericek ve Kanlıkavak gibi köylere de Tecirli ve Afşar Türkleri yerleştirilmiştir.

Türkmenlerin zorunlu iskâna tabi tutulmaları onların hayatını olumsuz yönde etkilediği gibi bölgede bulunan yerleşim yerleri de büyük ölçüde iktisâdi kayıplara uğradı. Bilhassa göçebe Türkmenlerin kışlak ve yaylak arasında geliş gidişlerinde alış veriş yaptıkları Maraş esnafı büyük zarara uğradı. Bölgede hayvancılığın zayıflaması neticesinde saraçlık mesleği de kaybolmaya başladı. Bunun yanında kazalık (ipek işçiliği), keçecilik gibi meslekler de zayıfladı. Ayrıca at yetiştiriciliği de büyük zarara gördü. Zayıflayan ve önemi azalan mesleklerin çarşıları kapandı.

Fırka-i İslâhiye Islahatı'nın, pek çok yeni köyün kurulması, çiftçilerin ekinlerine verilen zararın önlenmesi, asker kaçaklarının azalması, eşkıyalığın zayıflaması ve vergilerin toplanmasındaki kolaylıklar gibi birçok yararları da olmuştur.

1895 Zeytun Ermeni İsyanı ve 1915 Ermeni Tehciri

Maraş'a bağlı Zeytun Nahiyesi senelerden beri asayişsizlik içindeydi. Zeytun Ermenilerinin itaatsizlikleri yüzünden Maraş Mutasarrıfı İzzet Paşazade Aziz Paşa Ermenileri denetim altına alabilmek için Tecirli Aşireti ile Çerkezlerden kuvvet toplayarak onların üzerine yürüse de başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın sebebi ise Tecirli Aşireti'nin Ermenileri itaat altına alınmasından sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünerek çatışmadan kaçınmalarıdır. Zeytun Ermenilerine gelince onların amacı bağımsız bir devlet kurmaktı. İstanbul'daki Ermeniler vasıtasıyla Zeytun kocabaşlarının resimlerini aldırıp Fransız İmparatoru III. Napolyon'a takdim ederek onları prensmiş gibi göstermişlerdi. Osmanlı Devleti'nin Paris büyük elçisi Cemil Paşa olaya müdahale ederek bu resimlerdeki şahısların bir takım çobanlar olduğunu ileri sürerek Fransızları uyarmıştır. Ancak Fransızlar Ermenileri himaye etmeye karar vermişlerdi.

Zeytun bölgesine Ermeniler 1064'lerden sonra gelmişlerdir. Zeytun'dan başlayarak Bertiz tarafları da dâhil olmak üzere Hades'e kadar yerleşen Ermeniler Selçuklular zamanında Bertiz ve Hades bölgesinin ele geçirilmesiyle Zeytun'a çekilmişlerdi. Dulkadir Beyliği zamanında küçük bir köy olan Zeytun, asıl gelişmesinin XIX. Yüzyılda gerçekleştirmiştir. 1563 tarihli Maraş tahrir defterinde Zeytun Kalası Köyü şeklinde geçmektedir. Zeytun dört mahalle şeklinde idare olunup her mahallenin başında koçabaş denilen bir temsilci bulunmaktaydı. Her kocabaş diğerinin işine karışmazdı. Bunlar Yenidünyaoğlu (Asuadzadur), Yakuboğlu Mıgırdıç, Surenoğlu Nazaret ve Şurbaoğlu Gazur'du. Müslümanlar da Şurbaoğlu Gazur'un idaresi altındaydı. Zeytun'un güneyinde yaya yürümesi ile bir saat mesafede Müslüman ahalinin yaşadığı 12 hane Fenk Köyü de Şurbaoğlu'nun idaresindeydi. Zeytun'un batısında 12 haneden oluşan Kızıldağ adlı gayrimüslim köyü ve ahalisinin hepsi Müslüman olan Dönükler (Döngel) Köyü de Surenoğlu Nazaret'in idaresi altındaydı. Zeytun'a yaya olarak üç saat mesafede olan 130 hane ve beş oymağa ayrılan Mihâl Köyü Yakupoğlu'na

bağlıydı. Kasabanın Maraş tarafında olan ve 80 hane ve beş obadan meydana Alabaşlı Köyü ise Yenidünyaolu'na tabiydi. Bu köyün sınırı Maraş'a kadar uzanmaktaydı. Zeytun ve köylerinin hepsi dağlıktı. Zeytun ve çevresindeki köyler 1647 haneden oluşup bunun 40 kadarı Türk'tü. Zeytun ahalişi kasabaya üç saat mesafede bulunan Berit Dağı'ndan maden çıkarıp bunu demir haline getirip işlemekteydi. Elde edilen demirle saban, balta, tahra gibi araçlar yanında daha sonraları silah da imal etmeye başlamışlardı. Zeytun silahı ya da maddelisi denilen bir tüfenk yaparlardı.

Zeytun Nahiyesi Andırın, Maraş ve Elbistan arasında olup Alabaşlı, Mihail, Kızıldağ, Dönükler ve Fenk adında beş köyden oluşmaktaydı. Kasabada 1300 hane yaşamakta olup nüfusu 8000 civarındaydı. Yanında 30 haneden oluşan İbrahim Uşağı denilen bir Türk Köyü vardı. Fırka-i İslâhiye'nin Zeytun'la bir ilgisi olmamasına rağmen, Âli ve Fuad paşalar bu ıslahata Zeytun'u da dâhil etmişlerdir. Cevdet Paşa'yı huzura çağırarak Ali Paşa Zeytun'u da ıslahata dâhil etmesini istemiştir. Fırka-i İslâhiye zamanında Zeytun kasabası kaza haline getirilerek yeniden teşkilatlanmıştır. Buraya kaymakam atanmış ve asker yerleştirilmiştir. Sultan I.Abdülhamid zamanında Zeytun Kazası'na büyük bir Askeri kışla inşa edilmiştir.

Zeytun Ermenilerinin en büyük isyanı 24 Ekim 1895'te başlamıştır. Bu isyanın senelerce devam eden geçmişi vardır. Bu isyan birçok komite tarafından ortaklaşa tertip edilmiş ve 20000 Türk şehit edilmiştir. Bundan önceki Ermeni isyanlarında olduğu gibi bu isyanda da Avrupa Devletleri Ermenilere yardım etmiştir. Bu isyanın nedeni olarak 1895 yılında Ermeniler lehine düzenlemeler yapmak için hazırlanan ıslahat projesinde dikkatleri bölgeye çekmektir. Nihayet bu kanlı isyan 28 Ocak 1896'da sona ermiştir.

1909'da Adana'nın Kozan sancağındaki Mariakop manastırına ait olduğu iddia edilen emlak davasında şura-yı devlet tarafından manastırın aleyhine karar verilmesi üzerine Ermeni Katagigosu istifa etmiştir. Bunun üzerine yerine tayin edilen katagigos vekilinin Ermenileri tahrik için Adana, Antep, Maraş, Yozgat, Malatya gibi yerlere yazılar yazdığı öğrenilmiştir. Bunun üzerine devlet asayişini ihlal edecek hareketlere izin verilmemesine gerekli tedbirlerin alınmasına dair Halep, Ankara, Sivas, Mamuretülaziz ve Adana vilayetlerine tebligat yapmıştır. Ancak 1909'da Adana'da Ermeniler büyük bir isyan çıkardılar. Adana'daki Ermeni olaylarını bastırmak üzere çevre şehirlerden buraya asker sevki yapılmıştır. Maraş taburu da Adana'ya sevk edilirken askerlerin silah ve elbiseleri olmadığı için bundan vazgeçilmiştir. Maraş taburunun şehirde kalması kararlaştırılmıştır. Adana'daki Ermeni isyanı Maraş'a da sıçramıştır. Maraş'ta ayaklanan Ermeniler derhal etkisiz hale getirilmiştir. Ancak olayların yeniden tekrar etmesini engellemek amacıyla Maraş'a bir nizamiye taburu gönderilmesi talep edilmiştir.

Maraş'ın Yenice kale, Andırın ve Zeytun bölgelerinde yaşayan Ermeni ahali yerlerini terk etmişlerdir. Ancak asayişin geri sağlanması üzerine bunlar geri dönmüşlerdir. Bu arada Ermeniler halkı tahrik etmek amacıyla yalan haberler yaymaktaydılar. Mıgırđıç adlı Ermeni papazı Maraş'tan geçerken adamlarının Türkler tarafından katledildiğine dair Mamuretülaziz'den

(Elazığ) bir telgraf çekmiştir. Yetkililer bu olayın araştırılmasını istemişlerdir. Olayların büyümesi üzerine Antakya ve Maraş gibi şehirlerde idare-i örfi ilan edilerek divan-ı harp teşkil edilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Zeytun Ermenileri son bir ayaklanma daha çıkarmıştır. Osmanlı Devleti 1 Kasım 1914'de savaşa dâhil olunca Ermeniler bunu fırsat bildiler. Çünkü birçok cephede savaşan Osmanlı Devleti zor bir durumda idi. Ayrıca Ermeniler askere çağrılmalarına rağmen orduya katılmamıştı. Orduya katılmadıkları gibi devletin zor durumda olduğu bu dönemde ayaklanma başlatmışlardı. Ayaklanan Ermeniler halkı öldürmeye, askerleri cephe gerisinde vurmaya başlamışlardı. Bu isyandan büyük zarar gören Osmanlı Devleti de, Ermenileri başka bir Osmanlı toprağına zorunlu göçe tabi tutmuştu. Maraş'ın başta Zeytun olmak üzere kırsal kesiminde yaşayan Ermeniler zorunlu yer değiştirmeye tabi tutulurken, şehir merkezinde yaşayan Ermeniler bundan muaf tutulmuştur. 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra itilaf devletlerinin baskısı ile Osmanlı devleti Ermenilerin eski yaşadıkları topraklara dönmesini kabul etmiştir.

Tehcirle gidenlerin serbest bırakılması ve 1918'den itibaren Maraş'a geri dönmeye başlayan Ermeniler Türklerden intikam alma duyguları ile hareket etmişlerdir. Kısa süre içinde başta Zeytun, Alabaşlı, Fındıcak, Kişifli, Dereköy, Zeytinderesi ve Yenice kale gibi yerler Ermeniler tarafından yeniden iskân edilmişlerdir. Önce İngiliz ve arkasından da Fransızların Maraş'ı işgali ile Ermeniler iyice şımarmışlardır. Fransızlara her türlü desteği veren Ermeniler birçok Türkün katledilmesine önayak olmuşlardır. 12 Şubat 1920'de Maraş'ın kurtulmasından sonra şehir merkezinde toplanan Ermeniler Amerikan misyonerlerine teslim edilmiş olup Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşmasından sonra peyder pey Maraş, Cebelibereketi ve Kılıkya bölgesini terketmişlerdir. Çekiliş, dağlarda çok az kalan eşkiyayı da hesap edersek Cumhuriyetin ilanına kadar devam etmiştir.

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA MARAŞ

Bu yüzyılın başında Maraş Halep Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olup, Elbistan, Zeytun, Andırın ve Pazarcık kaza merkeziydi. 1907'de Göksun Nahiyesi kaza yapılmış ve Andırın ise nahiyeye çevrilmiştir.

Said Paşa

1903–1904 yıllarında Diyarbakırlı Sait Paşa Maraş Mutasarrıflığı'na tayin edildi. Halka kendisini sevdiren Said Paşa şehirde otoriteyi dinlemeyenleri itaat altına aldı. Devletin gücünü yeniden gösterdi. Ondan sonra Dede Paşa, Salih Paşa, Nazım Paşa, Mustafa Nuri Paşa, Arifi Paşa, Galip Paşa, Nuri Bey, Hüsnü Paşa, Reşit Paşa ve Hayri Bey gibi kişiler Maraş mutasarrıflıklarında bulunmalarına rağmen dikkat çekici bir hizmet ve eser bırakmadılar.

12 Ocak 1907 Maraş Mutasarrıfı Hüseyin Hüsnü Paşa'dır. Paşa, hanımının şuurunun bozulması üzerine onu İstanbul'da بیمارhaneye yatırılmıştır. Hüseyin Paşa hanımının bu hastaneden çıkarılmasını istediği halde sağlık durumunun düzelmemesi sebebiyle tedavisinin devam etmesine karar verilmiştir. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın bir süre sonra Kerbela Mutasarrıfı Zihni Paşa ile becayış yaptığı anlaşılmaktadır. 1909'da Maraş Mutasarrıfı olarak Haydar Bey bulunmaktaydı. Kendisi Gelibolu Mutasarrıfı İsmail Paşa ile becâyış yapmıştır. Haydar Bey Gelibolu'da göreve başlamak üzere Beyrut üzerinden gemi ile yola çıkmıştır. Bu yılda Maraş'a da 31 Mart olayının sirayet ettiği anlaşılmaktadır. Haydar Bey'in bundan dolayı Maraş'ı terk etmek istediği şâyiası yayılması üzerine o bunun doğru olmadığını belirtmiştir. Çünkü Gelibolu Mutasarrıfı İsmail Paşa oradan sürgün edilmek istenmiş ve bu sebeple Maraş'a gönderilmiştir. Haydar Bey'in Maraş'a güzel hizmetlerde bulunduğu ileri sürülmektedir.

Hayri Bey ve Maraş'ta Meydana Gelen Bir Olay

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maraş Mutasarrıflığı'na Hayri Bey atandı. Bu sırada Maraş'ın güney kısımlarındaki tarlalara çeltik ekilmekteydi. Öyle ki şehrin on dakika mesafesine kadar çeltik ekimi yapılmaktaydı. Bu yüzden sivrisinek olmakta, ahali sıtma hastalığına yakalanmakta, pek çok ölüm olmakta, bilhassa da çocuklar arasında ölüm vakaları çok fazla görülmekteydi. Hayri Bey bu konuda hazırlanan kânunu uygulamaya ve çeltik ekimini şehrin yakınından uzaklaştırmaya karar verdi. Hayri Bey şehrin idare meclisinde aldığı kararı uygulamaya başladı. Mecliste görev yapan üyelerin ekseriyeti şehrin ileri gelenleriydi ve onların da arazilerine çeltik ektikleri

bilinmekteydi. Ancak onlar mutasarrıf Hayri bey'e açıktan tavır alamazlardı. Hayri Bey'e bir komplo kuruldu. 9 Ocak 1909 Maraş Mutasarrıfı Hayri Bey'in Ulu Camii'de hatip tarafından tilavet olunan bir ayet-i kerimenin kıraat edilmemesi hususunda hatibe ve müftüye müdahale etmesi üzerine halk bir karışıklığa sebep oldu. Kışkırtılan halk ayaklanarak Hayri Bey'in konağına doğru saldırıya geçti. Bunlar arasında kadınlar da vardı. Konağına kapanarak pencereleri kapatan Hayri Bey bir fırsatını bulup Antep'e kaçtı. Onun hakkında İstanbul'a şikâyet telgrafları gönderildi. Maraş Mutasarrıfı Hayri Bey ahalinin dini inançları ile alay ettiğine dair yapılan şikâyetler üzerine görevinden azledildi.

Bu arada Hayri Bey cereyan eden bu olaydan dolayı çok korkmuş ve bir hafta sonra da üzüntüsünden vefat etmişti. Hayri Bey'in malları eşi Seniyye Hanıma verildi. Ona bir de maaş bağlandı.

Karışıklık sonrası ahali yeniden Ulu Camii'de toplandı. Camide hatibin hutbeyi eski usul üzerine okuması ahaliyi teskin ve memnun etti.

Hayri Bey'in olayını araştırmak üzere bir tahkikat komisyonu kuruldu. Bu komisyonun da başına Zeytun Kaymakamı getirildi. Hayri Bey'in halkın dinî inançlarına müdahale etmesi üzerine çıkan hadisenin yeterince tahkik edilmesi ve olayı istismar ederek halkı isyana teşvik edenlerin tespit edilmesi gerektiği bu komisyona havale edildi. Maraş Mutasarrıf-ı sabıkı müteveffa Hayri Bey'i tahkir ederek merkez livadan çıkarma cüretinde bulunan şahıslar hakkındaki kanuni takibatın ihmal edilmemesi ve kanuni takiplerde dikkatli olunarak emniyet ve asayişin bozulmasının önlenmesi istenmiştir. Hayri Bey olayında sorumluluğu olanlar tespit edilip mahkemeye çıkarılmışlardır. Bunların Maraş Divan-ı Harbi mahkemesinde yargılandıkları görülmektedir. Oysa belgelerden bunların nizamiye mahkemesinde yargılanmaları gerektiği bildirilmişti. Bu yargılamalar sonucunda başta icra edilen olaya ve gösteriye dâhil olduğundan dolayı Maraş Naibi Esad Efendi olmak üzere bazı şahıslara hapis cezası verilmiştir. Ayrıca bu olayda beceriksizliği yüzünden mutasarrıf yardımcısı Abbas Efendi de görevinden el çektirilmiştir. Bir süre sonra bu olaydan dolayı suçlananların affedildiği anlaşılmaktadır.

Maraş eski Mutasarrıfı Hayri Bey'e yapılan tecavüzden dolayı cezaya mahkûm edilip affedilenlerin belediye seçimlerine iştiraklarının menedilmesi için müderris Ahmet Efendi ve arkadaşları tarafından İstanbul'a bir telgraf gönderilmiştir. Ancak bu istek kabul edilmemiştir. Maraş'ta cereyan eden bu olay 31 Mart Vakası gibi değerlendirilerek istismar edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu olayın mahalli bir hadise olduğu anlaşılmaktadır. Bu olaya yabancı devletler dahi müdahale etmişlerdir. Maraş Nakibü'l-Eşraf kaymakamı Dayızade Mehmet Efendi'nin Kurban Bayramında halkı yabancılara karşı kışkırttığına dair Fransız Elçisi şikâyette bulunarak söz konusu kişinin şehirden sürgün edilmesi istenmiştir. Ancak yapılan tahkikat neticesinde Dayızade Mehmet Efendi'nin tamamen suçsuz olduğu ve ona karşı yapılan asılsız suçlamaların bir iftira olduğu anlaşılmıştır. Görüldüğü gibi yabancılardan Maraş'ta ortaya çıkan bir mahalli olaya dahi müdahale ettikleri anlaşılmaktadır.

17 Eylül 1911'de Maraş Sancağı Mutasarrıflığı'na Nâhid Bey tayin edilmiştir. 1912'de ise Maraş Mutasarrıflığı'na Hilmi Bey atanmıştır. 1914'e kadar Maraş Mutasarrıflığı'nda bulunan Hilmi Bey'in zamanında işlerin karışması üzerine, görevden azledilerek Kırklareli Mutasarrıfı Haydar Bey'in Maraş Mutasarrıflığı'na tayin edildiği görülmektedir. Hilmi Bey'in mülkiye müfettişi olduğu anlaşılmaktadır. Haydar Bey de birinci sınıf mülkiye müfettişi olup Maraş'a tayin edilmiştir. 1914'te Maraş Mutasarrıflığı'na Urfa Mutasarrıfı Mümtaz Bey atanmıştır. Onun yerine de Maraş Mutasarrıfı Haydar Bey tayin edilmiştir.

İsmail Kemal Bey

1915'te Maraş'tan Ermeniler tehcir edildiği sırada Maraş Mutasarrıflığı'na İsmail Kemal Bey atanmıştır. Kendisi 25 Eylül 1915'te İskân-ı Muhacirin Müdür-i Umumisi Şükrü Bey'in daveti üzerine Maraş'a gelmiştir. 1917'de Maraş Mutasarrıfı Kemal Bey Tokat'a Cevdet Bey de Maraş Mutasarrıflığı'na atanmıştır. İsmail Kemal Bey'in iyi hizmetlerinden dolayı mecidi nişanı ile ödüllendirildiği anlaşılmaktadır. İsmail Kemal Bey, Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra, mutasarrıflığı zamanında Maraş'ta Ermenilere kötü muamele yaptığı iddiasıyla şikâyete maruz kalmıştır. O, bir kiliseyi yıktırarak taşlarından günümüzde Şeyh Adil Caddesi üzerinde bulunan çeşmeyi yaptırdığı gerekçesiyle Halep'e götürülüp türlü işkenceler yapılarak hapsedilmiştir. Daha sonra İstanbul'a nakledilmiştir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşından yenik ayrılp Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayınca tehcir edilen Ermenilerin geri memleketlerine dönmeleri kabul edilmişti.

Ermeni tehciri sırasında Maraş mutasarrıfı olan İsmail Kemal Bey'den Ermeniler şikâyetçi olmuşlardır. 25 Şubat 1919'da İsmail Kemal Bey'in bahsedilen meselelerle ilgisinin olup olmadığı hususunda yapılan tahkikat neticesinin bildirilmesine dair Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Maraş'ta Tehcir Ceraimi Müdde-i Umumiliği'ne bir telgraf çekilmiştir. Bu sırada Sivas valisi olan İsmail Kemal Bey 15 Nisan 1919'da Maraş tehcirinden dolayı Sivas Valiliği'nden azledilmiştir. Bu konuda Memurin ve Sicill-i Ahval Müdüriyeti'nden Maraş Tehcir Ceraim Müdde-i Umumisi İsmail Bey'e bir telgraf çekilmiştir. Vali İsmail Kemal Bey'e, Maraş Mutasarrıflığı'nda bulunduğu sırada tehcir meselesinden dolayı hakkında tahkikat icrası için işten el çekmesi tebliğ edildiğinden, bir tarafa kaçmaması için gerekli tedbirlerin alınmasına dair Memurin ve Sicill-i Ahval Müdüriyeti'nden Sivas Kadılığı'na telgraf çekilmiştir. 16 Nisan 1919'da Vali Bey'in Maraş'a azimeti kendisine bildirilmiştir. Divan-ı Harb-i Örfî Müdde-i Umumîliği'nce, taktik ve tehcir maddelerinden mezunen Dersaadet'e celpleri istenenlerden Maraş eski mutasarrıfı İsmail Kemal Bey Halep'e götürülmüştür. Neticede 21 Aralık 1919'da kanunsuz işler yapmak, tehcir olayına karışmak ve Katolik Cemiyeti'nin dinî müesseselerinden Yenice kale'deki Terasente Manastır'ında bulunan su borularını Maraş'ta inşa ettirdiği çeşme için almak gibi suçlardan hakkında dava açılan Sivas eski valisi İsmail

Kemal Bey'in, Maraş Bidayet Ceza Mahkemesince gıyabında beraatına karar verilmiştir.

1917'de Maraş Mutasarrıflığı'na Ata Bey tayin edilmiştir. 24 Şubat 1919'da Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'in, Yozgat Mutasarrıflığı'nda iken tehcir muamelatında ve sair hususatta görülen ahval ve harekâtı hakkındaki malumat verilmesi istenmiştir. Bu tarihte Cemil Bey Maraş Mutasarrıflığı'na atanmıştır. Ancak onun Maraş'a gelmediği ve eski Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'in mebus olmak için Niğde'ye gittiği ve yerine de Kilisli Cevdet Bey'in Mutasarrıf vekili olarak görev yaptığı görülmektedir. Maraş'ın Fransız işgali ve Kurtuluş Savaşı sırasında Cevdet Bey Mutasarrıf Vekili olarak görev yapmıştır. Cevdet Bey 1940'larda Kilis'te vefat etmiştir.

MARAŞ BÖLGESİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

Maraşlı İlim Adamları ve Şairler

Maraş'ın 637'de Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra buraya bazı İslam bilginlerinin geldiği görülmüştür. Bilhassa şehrin doğusunda bulunan Hades (Göynük) ilim adamlarının toplandığı bir merkez olmuştur. Burada birkaç hadis bilgini yaşamıştır. Hamdaniler Zamanında 940'larda meşhur kaside yazarı el- Mütenebbî bir süre Maraş ve Hades'te bulunmuştur. Selçuklular zamanında pek çok bilginin yolu Maraş'a düşmüştür. Bunlar yazdıkları eserlerinde Maraş'tan bahsetmişlerdir. Eyyubiler döneminin tarihçisi İbn'ü-Adim 1236'da, Memluklar döneminin ünlü tarihçisi de İbn Abdüzzahir de 1277 'de Maraş'a uğrayarak şehir hakkında kısa bilgiler vermişlerdir. Memlukların ünlü tarihçilerinden Bedreddin Mahmut el- Aynî (ö. 1451) ünlü eseri İku'd-ı Cuman da Maraş'a yer vermiştir. Bu dönemde el-Meraşî ve el-Elbistanî mahlaslarını taşıyan âlimlerin Şam ve Mısır'da yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Maraş'ta Dulkadiriler zamanında Hayreddin-i Maraşî ve onun soyundan gelen hattat ve âlimler yetişmişlerdir. Dulkadirilerin son zamanında İbrahim-i Gülşenî bir süre Maraş'a gelip Alaüddeve Bey'in misafiri olmuştur. Maraş topraklarında Osmanlı döneminde pek çok şair, halk ozanı ve âlim yetişmiştir. Bunlardan bazıları Şair Lağarizade Ahmet b. Mehmet (XVII. yy), Debbağzade Ahmet, (XVIII. yy), Ali b. Fazlullah (XVII. yy), Kalalızade Osman Efendi (XIX. yy), Şevket Efendi, Mehmet Efendi (Sünbülzade Vehbi'nin dedesi), Raşid Efendi (Sünbülzade Vehbi'nin babası), Abdülbaki Efendi (XIX. yy), Kazasker Mehmet Şem'i Efendi (XIX. yy), Elbistanlı Hayati Efendi (XVIII. yy), Hayatizade Halil Şeref Efendi (XIX. yy), Bayezidzade Kenan Paşa (XIX. yy) ve Hayrullah Efendi'dir (XIX. yy). Maraş'ta yetişen âlimlerin başında birçok eser yazan dünyaca ünlü Saçaklızade Mehmet Efendi gelmektedir. Bu şahıs 1730'larda Maraş'ta bir medrese de müderrislik yapmıştır. Yine XVIII. Yüzyılda Maraş'ta doğan ve İstanbul'a giderek şöhreti artan Sünbülzade Vehbi de hem şair hem de dilcilerden biridir. Kuddüsü (XIX. Yy), Bahtiyar Efendi (XIX. Yy), Nadir Baba (XIX. yy) gibi büyük şairler de Maraş topraklarını mesken tutmuşlardır. XVII. veya XVIII. Yüzyılda yaşadığına inanılan Karacaoğlan da Maraşlıdır. Birçok türküsünde Maraş ve etrafındaki yerleşim yerleri, dağlar, yaylalar ve pınarlar yer alır. XIX. Yüzyılda yaşayan Afşar boyunun ünlü halk şairi Dadaloğlu'da Maraş ve çevresinde yaşamıştır. Şiirlerinde Maraş'ı ve Maraşlıları konu edinmiştir.

Medreseler

1086'da Selçuklu Türklerinin fethinden sonra medreselerin açılıp açılmadığını bilmiyoruz. Ancak İlk medrese olarak kaynaklarda Afşin Ashabü'l-Kehf'de yaptırılan medrese görülmektedir. Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus zamanında yaptırılan bu medrese Maraş'taki ilk eğitim ve öğretim kurumudur. Bu dönemde Elbistan ve Maraş'ta da medreselerin olması mümkündür. Selçuklular döneminde Elbistan önemli bir valilik, Maraş ise Selçuklulara bağlı bir beylik merkeziydi. Her iki şehirde de Selçuklu medreselerinin bulunması muhtemeldir. Ancak günümüze kadar bunlar hakkında bilgi edinilememiştir.

Dulkadir Beyliği zamanında Maraş ve Elbistan'da medreselerin yapıldığını görmekteyiz. Bu medreselerin Osmanlılar zamanında da varlığı devam etmekle birlikte yeni medreseler kurulmuştur. Daha çok vakıflar tarafından idare edilen bu medreselerin yapıları günümüze kadar ulaşmıştır. Eğitim ve kültür hizmetlerine büyük önem veren Dulkadir Beyleri Kayseri, Elbistan, Kadirli, Antep, Maraş ve Kudüs gibi şehirlerde pek çok cami, hangâh ve medreseler açmışlardır.

Maraş ve Elbistan'da Dulkadir Medreseleri

Dulkadirliiler Maraş'ta Nebeviye, Bağdadiye, Bektutiye (Kadı), Taş (Rad), Hatuniye, Şazi Bey, Boğazkesen ve Haznedarlı (Ali Ağa) medreselerini inşa etmişlerdir. Afşin de Ashabü'l-Kehf Medresesi Bukası, Elbistan'da ise Sadiye Medresesi, Ümmet Baba Medresesi, Hatuniye (Alaüddeve Bey-Cenderiye) Medresesi, Cenderiye Bukası, Ali Bey (Hoca Bağı) Bukası ve Elbistan Darüşşifa'sı bulunmaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde, Maraş'ta Dulkadirliiler zamanında inşa edilen medreselerin faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir. Bunların yanında yeni medreseler inşâ edilmiştir. Bunların faaliyetleri son dönemlere kadar sürmüştür. Osmanlı Dönemi'ne ait medreselerin isimleri şöyledir: Nakıb Medresesi, Şekerli Medresesi, Restebâiye (Küçük Çavuşlu) Medresesi, Kalender Paşa Medresesi, Fıkhiye-i Rıdvâniye (Darül-Hadis) Medresesi, Nebeviye-i Rıdvaniye Medresesi (Darül-Hadis), Rıdvaniye Medresesi, Divanlı Medresesi, Duraklı (Ali Bey) Medresesi, İsâ Divanlı Medresesi, Bayezidli (Hacı Abdullah Bey) Medresesi, Bayezidli (Hacı Abdullah Bey) Mektebi (1618), Timur Paşa Medresesi, Hatıpzade Medresesi, Sarayaltı (Hacı Mustafa Efendi) Medresesi, Hacı Hüseyin Medresesi, Kayabaşı Medresesi, Çiçekli Medresesi, Nuh Medresesi, Çarşıbaşı Medresesi, Alacalar Medresesi, Selvili Medresesi, Şıralı Medresesi, Kanadıkırıkzade Ökkeş Efendi Medresesi, Acemli Medresesi, Musa bin Süleyman Bukası, Kadı Müslihiddin Bukası, Bayezidli Bukası.

Osmanlı Devleti'nde medreseler kaldırılmayıp eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam ederken onların yanında batı tarzında okullar açılmıştır. Böylece eğitim ve öğretimde ikilik ortaya çıkmıştır. Bir geleneksel eğitim veren medreseler bir de Batı tarzında açılan okullar. Tanzimat Dönemi'nde

sonra bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Maraş bölgesinde de modern anlamda okul sayılan İptidai, Rüştîye ve İdadi okulları açılmıştır. Bu eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bilhassa II. Abdülhamid zamanında hızlandığı bilinmektedir. Bu okulların yanında eski eğitim kurumları olan medreselerde eğitim ve öğretime devam etmiştir.

Sultan II. Mahmut zamanında Osmanlı Devleti'nde ilköğretim zorunlu hale gelmişti. Maraş'ta da uygulanan zorunlu ilköğretimin başarılı olup olmadığı belli değildir. Maraş'ta açılan okulların masraflarını karşılamak için devlet yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bilhassa eğitim için toplanan paraların başka yerlere harcanmasının önüne geçilmiştir. Bu para toplama işlerinde çalışan maliye memurlarına, memuriyetlerini bıraktıkları takdirde muhasebe defterlerinin Ziraat Bankası memurlukları ile maarif idarelerinde tetkik ve tasdik edilmedikçe kendilerine zimmet-i berâat mazbatasını verilemeyeceği bildirilmekteydi. Maraş mekteplerinde okutulan kitaplar önce Haleb Vilayeti Maarif Müdüriyeti'ne gönderilmekteydi. Bu kitapların parası Maraş'tan gönderildikten sonra, kitaplar Maraş'a gelirdi. Okullarda görev yapan öğretmenler çeşitli nedenlerle başka öğretmenlerle becayiş yapabilmekteydiler.

Osmanlı arşiv kayıtları incelendiğinde Maraş'ta modern anlamda şu okullar ve buralarda görev yapan şu öğretmenler görülmektedir:

Maraş İptidai Mektepleri

Maraş'ta Rüştîye ve İdadi yanında İptidai (ilkokul) mektepleri de bulunmaktaydı. 23 Şubat 1892 tarihli bir arşiv kaydından Maraş'ta eskilerine ilave olarak yeni iptidai mekteplerinin açıldığı anlaşılmaktadır. Bilhassa yeni ilk mekteplerin kurulmasında büyük yardım ve gayretleri olan Maraş Kadısı Şerif Efendi taltif edilmiştir. 18 Ocak 1893'de Mustafa Şerif Efendi'nin maarif alanında yaptığı çalışmalardan ötürü üçüncü rütbeden mecidi nişanla taltifinin Babıâli'ye teklif edildiği anlaşıyor. Yine 1893 tarihinde Elbistan Kasabası'nda yeni usule göre düzenlenerek açılan iki iptidai mektebin bulunduğu görülmektedir. Bu mekteplerden birisinin öğretmeni olan Sinanzâde Hafız Ali Efendi'nin maaşının ödenemediği ve mağduriyetinin giderilmesi istenmektedir.

1319 (20 Nisan 1901–9 Nisan 1902) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Elbistan'da Hamidiye Mektep-i İptidai'si bulunmaktadır. Bu iptidai'de muallim Hafız İlmî Efendi'dir ve 73 öğrenci eğitim görmektedir. Öğrenci sayısı bir sene sonra da sabit kalmıştır. Fakat Elbistan İptidaiyesi'nde öğrenci sayısı 1321 (30 Mart 1903–17 Mart 1904) tarihli Halep Salnamesi'ne göre 85, 1322 (18 Mart 1904–7 Mart 1905) ve 1326 (4 Şubat 1908–22 Ocak 1909) tarihli Halep Salnameleri'ne göre 90 olmuştur.

1322 (18 Mart 1904–7 Mart 1905) tarihli Halep Salnamesi'nde Andırın Hamidiye Mektep-i İptidaisi'nin Muallim Hacı Mustafa Efendi eğitiminde 15 öğrencisi ile eğitime devam ettiği belirtilmektedir. Bunun yanında Andırın Rüştîyesi'nin muallimliklerinin boş olduğu görülmektedir.

24 Eylül 1899'da Maraş'ta Darülhamid ismiyle bir İptidai mektep açılmıştır. Ayrıca iki ibtidâi mektebinin de inşası devam etmekteydi. 6.3.1900'de Maraş'ta yeni bir iptidâî mektebi açıldığı, okulun muallimi, öğrencileri ve varidatı hakkında bilgi verilmektedir. 28 Ağustos 1903'te ise Maraş'ta inşa edilip resmi açılışı yapılan iki adet iptidai mektepten birine Hamidiye diğerine ise padişahın validesinin isminin verilmesine müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu mekteplerden birinin inşasının yapılmasını sağlayan Maraş Cami-i Kebir Mütevellisi Esat Bey'in de taltif edilmesi teklif edilmiştir.

1318 (1 Mayıs 1900–19 Nisan 1901) tarihli Halep Salnamesi'nde Maraş'ta Mekatib-i İbtidaiye görülmektedir. Bu okullardaki muallimlerin isimleri şöyledir: Darül Hamid Muallimi Ali Rıza Efendi, Naciye Muallimi Hafız Ahmet Efendi, Hamidiye Muallimi Hafız Mehmet Efendi, "Feyziye" Mektebi Muallimi boş, Kand-ı Hüner Muallimi Osman Efendi, Necmül Maarif Muallimi Ahmet Efendi, Edebiye Muallimi Hüseyin Efendi, Gülşen-i Edeb Muallimi Mustafa Efendi, Hayriye Muallimi Osman Efendi, "İrfaniye" Mektebi Muallimi boştur. 1319 (20 Nisan 1901–9 Nisan 1902) tarihli Halep Salnamesi'nde Maraş İptidaiye'sinin öğrenci sayısı 400 olarak görülmektedir.

1322 (18 Mart 1904–7 Mart 1905) tarihli Halep Salnamesi'nde Maraş'ta Mekatib-i İptidaiye'de öğretmenlerin isimleri zikredilirken, bir de muallimi Hoca Zehra Hanım olan İnas (Kız) Mektebi bulunduğu belirtilmiştir.

1904'te ise Maraş Sancağı'na tabi Pazarcık Kazası Merkezi'nde ahalinin yardımlarıyla bir iptidâî mektebi açılmış olup, okulun adına padişahın isminin verilmesine müsaade olunmuştur. 14 Aralık 1905'te Maraş'ta bulunan Darülhamid İbtidâî Mektebi ve Rüştîye Mektebi'nde muallimliklerde bulunan Maraşlı Hafız Mustafa Efendi'nin Halep civarında açılacak bir okula muallim-i saniliğe tayin edilip evrakının gönderilmesi istenmiştir. 1910'da Maraş Mekatib-i İptidaiye müfettişliklerine Rakka Rüşdisi'nde görev yapan Hüsnü Efendi tayin edilmiştir.

1324 (25 Şubat 1906–13 Şubat 1907) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Maraş'ta 11 İbtidai Mektebi ve bir Kız İptidaisi bulunmaktadır.

1326 (4 Şubat 1908–22 Ocak 1909) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Maraş'ta İbtidai okullar arasında bulunan Kız İptidaisi'nde, Muallime Rukiye Hanım 50 öğrenci ile eğitim ve öğretimine devam etmektedir.

Maraş Rüştîye Mektebi (Ortaokul)

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Ülkesi'nde Batı tarzı okullar açılmaya başlanmıştır. İlk önce Osmanlı Ülkesi'nde batı tarzında eğitim veren Misyoner mektepleri açılmaya başlanmıştır. Maraş'a da gelen Amerika, Fransız, İngiliz ve Alman misyonerler başlangıçta azınlıkları eğitmek amacıyla bu okulları açmışlardır. Daha sonra bu misyoner mekteplerine Türkler de gitmeye başlamışlardır. Bunların yanında Maraş'ta bir de azınlık okulları vardı. Bunlar daha ziyade Ermeni okullarıydı. Bu okullar Zeytun, Fırnız, Fındıcak ve Maraş'taydı. 1860'lardan itibaren Maraş ve kazalarında pek çok misyoner mektebi açılmıştı. Bunlar Teoloji Fakültesi (İlahiyat

Fakültesi), kız ve erkek idadisi (lise), karma rüştiye (ortaokul), iptidai mektepleri (ilkokul) ve yetimhaneler gibi mekteplerdi. Bunların yanında hastaneler de açılmıştı. Kiliselerde eğitim ve öğretim gören azınlık çocukları da vardı. Maraş'ta Türklere ait -o da ancak 1915'lerde çıkarılan- bir gazete bulunurken, Ermeni ve misyonerlere ait üç gazete yayınlanmaktaydı. Maraş'ta Misyoner ve azınlıkların açtığı ilk, orta ve lise düzeyindeki okulların sayısı Zeyton ve köylerde dâhil olmak üzere 60'ı geçmekteydi. Şehirde sadece Ermenilere ait 3 lise bulunmaktaydı. Yine yabancı ve azınlıkların gittiği Amerikan Koleji'nin kızlar için Teoloji Fakültesi (İlahiyat Fakültesi)de bulunmaktaydı.

Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanarak Maraş'taki Türklere ait iptidaiye, rüştiye ve idadi hakkında bilgiler vermeye çalışacağız. 14 Ekim 1873'te Maraş'ta bir Rüştiye Mektebi'nin olduğu ve bu okulun muallim-i evveli (ilk kısım) öğretmenini olarak Hafız Ali Efendi'nin olduğunu görmekteyiz. 26 Mart 1874 tarihli bir arşiv kaydından Maraş Rüştiyesi'nde okuyan fakir öğrencilere ders kitap ve dokümanlarının bedava verildiği, zengin ailelerin çocuklarına ise parayla dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Okulda okuyan öğrencilerin kitaplarının maarif kütüphanesinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu okulu bitiren öğrencilere verilen diplomaların matbu olarak gönderildiği ve üzerlerinin sonradan doldurulduğu anlaşılmaktadır.

Maarif Vekâletinden gönderilen belgelerde Maraş Rüştiyesi'nin ihtiyaçlarını karşılandığı belirtilmektedir. Bu rüştiyeyi bitiren öğrencilerin diploma almadan bir üst okula kayıt edilmedikleri anlaşılmaktadır. Maarif Vekâleti'nden gönderilen bir yazı da Maraş Rüştiyesi'nden dört ayda bir okul ile ilgili yazışmanın bildirilmesi istenmektedir. Maraş Rüştiyesi ile ilgili 15 Mayıs 1879 tarihli bir belgede öğrencilerin okulu terk ettikleri ve bunun sebebinin araştırılması istenmektedir.

Elbistan'da da bir rüştiye bulunduğu ve öğretmenlerinden birinin adının Ahmet Zeki Efendi olduğu görülmektedir. Başarılarından dolayı bu şahıs ödüllendirilmiştir.

1313 (24 Haziran 1895–11 Haziran 1896) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Elbistan Rüştiye Mektebi'nde Muallim-i Evvel Mehmet Hilmi Efendi, Muallim-i Sâni Ömer Lütfi Efendi, Rik'a Muallimi Ahmet Nuri Efendi ve Bevvab Mehmet İzzet Efendi görev yapmaktadır.

1316 (22 Mayıs 1898–11 Mayıs 1899) tarihli Halep Salnamesi'nde Elbistan Rüştiye Mektebi'nde Muallim-i Salis Yahya Efendi olmuştur. 1317 (12 Mayıs 1899–30 Nisan 1900) tarihli Halep Salnamesi'nde Elbistan Rüştiye Mektebi'nin Rik'a Muallimliği boş kalmıştır. 1318 (1 Mayıs 1900–19 Nisan 1901) tarihli Halep Salnamesi'nde Elbistan Rüştiye Mektebi'nin Muallim-i Salis'i Süleyman Efendi olmuştur. Okulun Rik'a Muallimliğini ise Muallim-i evvel Hilmi Efendi yapmaya başlamıştır. Okulun öğrenci sayısı ise 64'dür.

Elbistan Rüştiye Mektebi'nde öğrenci sayısı 1319 (20 Nisan 1901–9 Nisan 1902) tarihli Halep Salnamesi'ne göre 81, 1322 (18 Mart 1904–7 Mart 1905) tarihli Halep Salnamesi'ne göre 85, 1326 (4 Şubat 1908–22 Ocak 1909)

tarıhli Halep Salnamesi'ne göre 76'dır. Bu tarihte de okulun eğitim kadrosu aynı kalmıştır. Fakat Bevvab İzzet Efendi olmuştur. Bu tarihte Elbistan'da 11 tane Mektep-i Rüştiye eğitim ve ğretim hizmeti vermektedir.

2 Temmuz 1888 tarihli belgeye göre Maraş Rüştiyesi'nde yabancı dil olarak Arapça ve Farsçanın yanında Fransızca da okutulduğu ancak, Fransızca muallimine maaş verilemeyeceği, öğrencilerden toplanan para ile veya başka şekilde bir imkân bulunursa ğretmen görevlendirileceği belirtilmektedir. 8 Mayıs 1893 tarihli bir belgeden Maraş Mektep-i Rüştiyesi Fransızca muallimliğine uygun birinin seçilip imtihan ve tercüme-i hal kâğıtlarının gönderilmesi istenmektedir.

22 Ekim 1888 tarihli bir belgeden daha önce Maraş Rüştiyesi Muallimi olan Ali Rıza Efendi'nin vefatı üzerine çocukları ve hanımı Gülsüm Hanım İstanbul'a gelmiştir. Bunlara maaş tahsisine ve şehremaneti Dulhanesi'nde ikamet ettirilmelerine karar verilmiştir. 12 Kasım 1899 tarihi geldiğinde daha önce vefat ettiği kaydedilen Maraş Rüştiyesi Muallimi Ali Rıza Efendi'nin kızı şefika Hanım'ın Adana İnas Rüştiyesi Muallime-i Ulalığ'na tayin olunması üzerine münhal kalan maaşının annesi ve kız kardeşlerine ilave olunması istenmektedir.

6 Aralık 1888'de Maraş Rüştiyesi nc muallimi Hasan Efendi'nin ölümü üzerine, yerine yeni muallim olarak imtihanla Hacı Sabit Efendi seçilmiştir. Maraş Rüştiyesi'ne istenen haritalar gönderilmiştir. 30 Ağustos 1890'da düzenlenen bir evraktan Maraş Rüştiyesi birinci muallimi olarak Ahmet Hilmi Efendi gözükmekte olup, onun maaşına zam istenmiştir. Ancak bu zammın maarifçe yapılamayacağı, istenen zammın Evkaf-ı mnderise hâsılatından sağlanması kararlaştırılmıştır.

1890 tarihli Halep Vilayet Salnamesi'ne göre, Maraş'ta Mektep-i Rşti-i Mlkiyesi bulunmaktadır. Bu tarihte mülkiyenin 220 ğrencisi varken, 1901 Halep Vilayet Salnamesi'ne göre ğrenci sayısı 80'e düşmüştür.

26 Nisan 1893'de istenen Maraş Rüştiyesi Fransızca Muallimliği'ne nihayet Hüsnü Efendi'nin tayin edildiği görülmektedir. Maaşının verilmesi için gerekli işlemlerin yapılması emredilmektedir. Bu arada onarılması gereken 10 Mart 1894'te Maraş Rüştiye'sinin tamir masrafının mahallince yardım kampanyası suretiyle karşılanması gerektiği Maraş Maarif şubesi'ne bildirilmiştir.

1893'te Elbistan Rüştiye Mektebi nc muallimliğine tayin olunan Süleyman Efendi'nin azline ve verilen maaşların alınmasına karar verilmiştir. Kısa süre sonra Süleyman Efendi bu göreve yeniden tayin edilmiştir. 1899 tarihinde Elbistan Rüştiye Mektebi için bir küre istendiği ve bu kürenin İstanbul'dan vapurla İskenderun zerinden Elbistan'a gönderildiği anlaşılmaktadır. 1901 yılında Elbistan Rüştiyesi birinci Muallimi Hilmi Efendi'ye tatil döneminde yarım maaş almak şartıyla evlenmek üzere Merzifon'a gitmesi için izin verildiğine dair ilginç bir belge de arşivlerde bulunmaktadır.

31 Mart 1895'te Maraş Mektep-i Rüştiyesi'nde bir mubassır istihdamı için Maarif Nezareti bütçesinden istekte bulunulmuş, ancak bütçenin müsait

olmadığından bu istek geri çevrilmiştir. 15.12.1895'te Maraş'a gönderilen bir yazıda gerekirse Maraş Rüştüye'sinin zaruriyet karşısında geçici olarak tahliye edilerek askeriyeye devredilmesine karar verilmiştir. Bunun sebebi bu sırada Zeytun Ermenilerinin isyanıydı. Maraş'a gönderilen bir yazıda Zeytun Kışlası'nda meydana gelen izdihamdan dolayı hastaların Maraş'ta tedavi olunabilmesi için 18 Ocak 1898'de Maraş Rüştüyesi'nin geçici bir süre boşaltılmasına karar verildiği belirtilmektedir.

21 Ocak 1896'da bir belgeden Maraş'ta eğitim masraflarının karşılanması için kampanyalar düzenlenerek para toplanması istenmekteydi. Toplanan bu paraların hissesinin belirlenen yerler haricinde başka bir yere harcanmayarak tahsil edildikçe geciktirmeden maarif şubesine teslim edilmesi ve bu hususta aykırı muamelede bulunanların engellenmesi bildirilmiştir.

14.2.1896'da daha muktedir talipler bulunamadığı takdirde, Maraş Mektep-i Rüştüyesi Fransızca Muallimliği'ne seçildiği bildirilen Eczacı Yasef Efendi'nin bu görevde istihdam edilip işe başlama tarihinin bildirilmesi istenmektedir. Neticede 10.1.1896'da daha ehil biri bulununcaya kadar Maraş Mektep-i Rüştüyesi Fransızca muallimliğine seçilen Yasef Efendi'nin ücretle vekâlet etmesi kararlaştırılmıştır.

1314 (12 Haziran 1896–1 Haziran 1897) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Mektep-i Rüştü-i Mülki'nin Fransızca Muallimi olarak Hüsnü Efendi görülmektedir. Aynı dönemde okulda Muallim-i Evvel Hacı Hilmi Efendi, Muallim-i Sani Hacı Mehmet Efendi, Muallim-i Salis Hacı Sabit Efendi, Rik'a Muallimi Mehmet Turan Efendi, Bevvab Mustafa Efendi'dir.

7 Nisan 1896'da bir yazı ile Maraş Mektep-i Rüştüyesi'ne öğrencilerin fazlalığından dolayı dördüncü bir muallim ta'yini talebinde bulunduğu ancak şimdilik bu isteğin karşılanamayacağı bildirilmiştir.

1315 (2 Haziran 1897–21 Mayıs 1898) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Okulun Muallim-i Evvel'i Hacı Hilmi Efendi okuldan ayrılmış görünmektedir. Ayrıca Rüştüye'nin Fransızca Muallimi değişerek Azra Efendi olmuştur.

1316 (22 Mayıs 1898–11 Mayıs 1899) tarihli Halep Salnamesi'nde Rüştüye'nin Muallim-i Evvel'i Cemaleddin Efendi, Rik'a Mualliminin ise Mehmet Agâh Efendi olduğu belirtilmiştir.

1 Mart 1898'de Maraş Rüştüyesi'ne Fransızca muallimi olarak Azra Efendi'nin de bulunduğu ve maaşının arttırılama isteğinin geri çevrildiği anlaşılmaktadır. 13 Mart 1898'de Maraş Rüştüyesi'nin tamiri için daha evvel inşaat tertibinden istenen meblağın sarfına izin verilmişken, tekrar para istenmesi doğru olmadığından, önceki harcamanın nerelere yapıldığının bildirilmesi istenmiştir. 15 Kasım 1898'de Maraş Mektep-i Rüştüyesi Fransızca muallimliğinden istifa etmiş olan Garra Efendi'nin Halep Matbuat-ı ecnebiye ve muayene memuru Fethullah Efendi'nin izinli bulunduğu üç ay boyunca yerine vekâlet etmesi kararlaştırılmıştır.

1317 (12 Mayıs 1899–30 Nisan 1900) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Rüştüye'nin Fransızca muallimliğine Saim Efendi getirilmiştir. Yine 1318 (1 Mayıs 1900–19 Nisan 1901) tarihli Halep Salnamesi'nde Maraş Rüştüyesi'nin

Muallim-i evveli Abdullah Efendi, Rik'a Muallimi Mehmet Turan Efendi olmuştur.

Avni Mirza adlı şahsın Maraş Rüştîyesi riyaziye (matematik) Muallimliği'ne tayini dolayısıyla maaşının ödenmesi talebi üzerine kayıtlarda başka isimde biri bulunduğu anlaşıldığından bu şahıs ve Avni Mirza hakkında Haleb Maarif Müdüriyeti'nden bilgi istenmiştir. Maraş Rüştîyesi birinci muallimi hakkında şikâyet olmuş ve hakkında araştırma yapılması kararlaştırılmıştır.

22 Nisan 1908 tarihli bir belgeden Maraş, Zeytun ve Pazarcık kazalarında yeni kız ve erkek rüştiye mektepleri inşasına başlanmıştır. Ayrıca Elbistan ve Andırın kazalarındaki iki rüştiye mektebinin de ıslahı için Maraş Sancağı maarif hissesinin yarısının tahsisi edilmesi talep edilmiştir.

Maraş İdadîsi (Lise)

1890'da Maraş'ta bir idadî (lise) açılması düşünülmüştür. Bunu Maraş Rüştîyesi'ne Fransızca muallimi istendiği ancak Maarif Vekâleti'nin bu rüştiyeyi idadîye çevireceği bundan dolayı Fransızca öğretmenine gerek olmadığı hakkındaki bir yazısından öğrenmekteyiz. 1893'te Maraş Rüştîyesi'nin idadî ye çevrilmesi istenmiştir.

11 Temmuz 1893 tarihi geldiği halde Maraş'ta bir idadî tesisi için karşılık olmadığından, ıslahı yoluna gidilecek, Maraş rüştiyelerine tayini istenen birer Fransızca ve riyaziye muallimi içinde kâfi maaş bulunmadığından eğer mahallinden karşılık bulunursa bu tayinlerin yapılacağı kararlaştırılmıştır.

13 Temmuz 1896 tarihi geldiği halde halen Maraş, Antep ve Antakya'da bir idadî açılmadığı görülmektedir. İdadî öğrencilerinin Halep İdadîsi'ne gönderilmesine, öğrencilerin paralı şekilde okutulmasına ancak dörtte bir oranında ücretsiz öğrencinin okutulabileceğine karar verilmiştir. 9 Ekim 1896'da Maraş'ta bir idadî mektebinin acilen yapılıp açılması gerektiği bildirilmiştir. Görüldüğü gibi altı yıl geçmesine rağmen halen Maraş'ta bir lise açılmadığı anlaşılmaktadır. 19 Ocak 1899 tarihi geldiği halde Maraş'ta inşası istenen idadî mektebi hakkında Babîâli'ye yazıldığından, cevabının beklenmesi gerektiği bildirilmektedir.

30 Ağustos 1900 tarihinde nihayet Maraş Rüştîyesi Maraş İdadisi'ne dönüştürülmüş ve eğitim kadrosunun tayini yapılmıştır. Maraş Rüştîyesi'nin idadîye dönüştürüldüğünü ve eğitim kadrosunun tayin edildiğini Maraş Maarif Müdürü Mahmut Celâleddin Bey açıklamıştır. Böylece yaklaşık on yıldan beri özlemi duyulan ve açılması için gayret edilen lise açılmış oluyordu. Ancak Rüştîye ile birleştirilerek açılıyordu. Yani Maraş İdadî'sinin bünyesinde rüştiye de bulunuyordu. Bu okul açılırken Maraş'ın önemine binaen bu işin yapıldığı belirtilmekteydi. Bu arada yeni bir idadî mektep binasının açılmasına karar verilmiştir. Arkasından da 8 Aralık 1901'de okul törenle açılmıştır. Maraşlılar bu okulun açılışına büyük önem vermişler, bu yüzden de Sultan Abdülhamid'in tahta geçiş gününe denk gelmesini sağlamışlardır.

Maraş İdadîsi'nin açılmasından sonra da burada bir ödül töreni gerçekleştirilmiştir.

Yeni açılan Maraş İdadîsi mubassırının (okullarda düzeni sağlayan görevli) Hacı Hüseyin Efendi'nin olduğu, maaşına zam yapılamayacağı ve yeni bir hademe istihdamına imkân bulunmadığı bildirilmektedir. Rüştîyenin lağvedilmesiyle burada görev yapan, rüştiye ikinci muallimi Mehmet Efendi'nin Maraş İdadîsi Muallimliği'ne istihdam olunması istenmiştir.

1319 (20 Nisan 1901–9 Nisan 1902) tarihli Halep Salnamesi'nde Maraş Mektep-i idadî-i Mülki görülmektedir ve Müdürü Şakir Efendi'dir. İdadî'de Muallim-i evvel Abdullah Efendi, Muallim-i sani Hacı Mehmet Efendi, Muallim-i salis Hacı Sabit Efendi, Muallim Abdüssamed Efendi, Muallim Mustafa Lâmi Efendi, Muallim Turan Efendi bulunmaktadır.

1320 (10 Nisan 1902–29 Mart 1903) tarihli Halep Salnamesi'ne göre, Maraş Mektep-i idadî-i mülkisi'nde Müdür yine Şakir Efendi (Rabi'a) olmak üzere Muavin-i Evvel Mustafa Lami Efendi, Muavin-i Sani Rifat Efendi, Muallim Abdullah Hilmi Efendi, Muallim Hacı Mehmet Avni Efendi, Muallim Hacı Sabit Efendi, Muallim Turan Efendi, Muallim Hafız Hüseyin Efendi görev yapmaktadır.

1321 (30 Mart 1903–17 Mart 1904) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Maraş Mektep-i İdad-i Mülkisi'nde hangi muallimin hangi dersleri verdiği belirtilmektedir. Ayrıca okulda 175 öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir.

1903'te Maraş İdadîsi'nde Fazıl Efendi, Abdullah Hilmi Efendi, Celal Bey ve Mustafa Fazıl Efendi gibi öğretmenler görev yapmaktaydılar. Bu öğretmenlerden Mustafa Fazıl Bey'in Kayseri İdadîsi'nden naklen atandığı anlaşılmaktadır. 1904'te Mektep-i Mülkiye mezunu Hafız Mehmet Efendi, Maraş İdadîsi'nde tarih, coğrafya ve Farsça derslerini yürütmekteydi. Aynı yıl içinde daha önce Kayseri'den Maraş'a nakledilen Mustafa Fazıl Bey yeniden Kayseri'ye atanmıştır. Ayrıca Maraş İdadîsi'ne Ermenice muallimi olarak daha önceden bu görevi fahri olarak yapan Horon Efendi atanmıştır. Maraş İdadîsi'nin Müdürünün ise Mehmet Şakir Efendi olduğu görülmektedir. Mehmet Şakir Efendi Beyrut İdadîsi Müdür'üyken Maraş İdadîsi'ne naklen müdür olarak atanmıştır. Şakir Efendi maaşının artırılmasını istemiştir. Bu sağlanamadığı takdirde yatılı öğrencisi olan bir okula atanmasını istemiştir.

1904'te Maraş İdadîsi'nin bir tamirattan geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu arada Maraş İdadîsi'nin teftiş edilmesi, bu teftişin Halep Maarif müdürü tarafından yapılması gerektiği, ancak müdürün devamlı Halep'te bulunması dolayısıyla, teftiş işinin Maraş Mutasarrıflığı tarafından gerçekleştirilmesi talep edilmiştir. Bu sırada Maraş İdadîsi'nde görev yapan bir hademe 80 kuruş maaş almaktaydı.

1904'te Maraş Mektebe-i idadîsi içinde bulunan bakkal dükkânı kirasından hademe ve mubassır maaşlarına yapılan zammın kanuna muvafık olarak düzenlenmesi ve kira gelirlerinin izin alınmadan sarfına engel olunmasına karar verilmiştir.

Maraş İdadîsi muallimi olan Mustafa Lâmi Efendi'nin uhdesindeki Fransızca dersinin, Mustafa Fazıl Efendi'nin uhdesinde bulunan hesap dersiyle değiştirilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir.

1905'li bir belgeyle Maraş İdadîsi resim Muallimi Mülazımı Mehmet Efendi'nin askeriyece tahvil-i memuriyetiyle yerine tâlib olanlara (tâliblerden aynı mektep muallimlerinden Mustafa Fazıl Efendi'de dâhil olmak üzere) birer resim numunesi yaptırılarak tasdik edilip Maarif Nezareti'ne gönderilmesi istenmiştir. Aynı tarihte Maraş Mektep-i İdadîsi heyet-i idare ve talimiyesine mahsus odalarla dersane sıralarının tamir ve tefrişi için gerekli paranın Maarif Nezareti bütçesinin taşra kısmından karşılanması kararlaştırılmıştır.

1324 (25 Şubat 1906–13 Şubat 1907) tarihli Halep Salnamesi'nde Maraş Mektep-i İdadî-i Mülkîsi'nde öğrenci sayısının 121 olduğu belirtilmektedir.

1908'de harap olan Maraş Sancağı İdadîsinin suyollarının tamir ettirildiği, ayrıca İdadî binasındaki hasarların giderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 1908'de İdadî binasının ihtiyaca cevap verememesi yüzünden genişletildiği de görülmektedir. Maraş İdadîsi'nde görev yapan yöneticilerin bazı yanlış davranışlar içine girdikleri bu yüzden onlar hakkında soruşturma açıldığı anlaşılmaktadır. 3 Nisan 1906 tarihli bir arşiv belgesinden Merkezi idareye genel imtihan defterini göndermediği bu yüzden de müdürün maaşının dörtte bir oranında kesildiğine dair ilginç bir uygulama yapıldığı anlaşılmaktadır.

1907'de Maraş Mektep-i İdadîsi Fransızca, hendese ve coğrafya Muallimi Mustafa Fazıl Efendi'nin eski memuriyetleri ile ilgili elinde olan resmi belgeleri göndermesi ve tercüme-i hal varakasının gönderilmesine gerek olmadığı belirtilmiştir. Bu arada Sabri Efendi'nin Haleb'e nakledilmesiyle boş kalan Maraş Mektep-i İdadîsi Resim Muallimliği'ne Mehmet Necati Efendi'nin tayin edilmiştir.

1908'de Maraş İdadî Mektebi'nin tamiri için gerekenin yapılması istenmektedir. Ayrıca vefat eden Tahsilât Sandığı Kâtibi Sami Bey'in on iki günlük istihkakının hazırlanarak verilmesi istenmekteydi.

1908'de Maraş Mektep-i İdadîsi Ermenice Muallimi Hedon Efendi'nin yerine Mektep-i Tıbbiye mezunlarından Avadis Efendi'nin tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Yine aynı tarihte Maraş İdadîsi Mubassırlığı'na terfian tayin olunan Hacı Hüseyin Efendi'nin memuriyetinin tasdiki için gerekenin yapılması istenmiştir. Bu arada Maraş İdadîsi'nde jimnastik dersinin icrası için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

1326 (4 Şubat 1908–22 Ocak 1909) tarihli Halep Salnamesi'ne göre Maraş'ta Mektep-i İdadî-i Mülkîsi'nde öğrenci sayısı 120 olarak belirtilmiştir.

Maraş İdadîsi (Lisesi), 1922 de kapandı. Cumhuriyet kurulduktan sonra 1946'ya kadar lise açılmadı. Maraşlı öğrenciler Adana, Antep ve İstanbul gibi illere giderek lise eğitimlerini sürdürdüler.

Maraş Darü'l-Muallimin Okulu (Öğretmen Okulu)

1915'te Maraş'ta bir öğretmen okulu açılmıştır. Bu okulun Katoliklere ait Abarabaşı Kilise'sinin bir bölümünde eğitimine devam ettiği anlaşılmaktadır. 1919'da Darü'l-Muallimin (Öğretmen okulu)'in leyli (Yatılı) okula dönüştürülmüştür. Bu okulun masraflarının karşılanması için adi bütçeden değil de fevkalade (yüksek) bütçeden para ayrılması karara bağlanmıştır. Kurtuluş savaşı yıllarında Maraş Darü'l-muallimini Müdür Muavini olarak Şahin Efendi bulunmaktaydı. Bu şahıs görevini bırakarak İstanbul'a gitmiştir. Orada kendisine maaş verilmesi talep edilmiştir. Bu paranın İstanbul Vilayet bütçesinden tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu okulun öğrencileri iptidai okullarda muallimlik uygulamaları da yapmışlardır. 1916 yılına kadar Maraş idadisinden 150 öğrenci mezun olmuştur. Bu tarihte okula kayıt olan toplam öğrenci sayısı 831'dir.

Kurtuluş savaşı yıllarında bu okulla ilgilenen olmamıştır. Bu yüzden de bu okulun Elbistan'a taşındığı görülmüştür. Bir süre sonra da oradan Sivas'a taşınmıştır.

Yabancı Neşriyatların Kontrol Edilmesi

Maraş'ta bir Maarif komisyonu bulunduğu, bu komisyonun bir görevinin de yabancı memleketlerden Maraş'taki misyoner mekteplerine gelen kitap ve risaleleri kontrol etmek olduğu anlaşılıyor. 1892'de Maraş'ta yabancı dil bilen memur olmadığı için dışarıdan bir memur tayin edilmesi istenmiştir. Bu konuda yetenekli bir memur bulunmadığı için bu tayin yapılamamıştır. Bir süre sonra zararlı yabancı neşriyatları kontrol edebilmek için Maraş Maarif Şubesi'ne İtalyanca, İngilizce ve diğer dilleri bilen memur atanması tekrar istenmiştir. Fakat Maraş Maarif Şubesi'nin bütçesinde para olmadığı için yabancı yayınları kontrol edecek dil bilen memur tayin edilemediği, bu konuda dâhiliye bütçesinden ödenek gönderilmesi için girişimde bulunulmuştur.

Eğitimle İlgili Bazı İlginç Uygulamalar

Sultan Abdülhamit zamanında başlatılan eğitim hamlelerinde Maraş'ta birçok yeni okulun açıldığı görülmektedir. Bunun yanında Maraş'ta görev yapan bazı şahıslar ile halktan bazılarının çocuklarını İstanbul ve Halep'teki daha yüksek düzeydeki okullara gönderildikleri görülmektedir. Maraş'tan giden öğrencilerin İstanbul'daki Mülkiye Mektebi ile Halep'te bulunan yatılı liseyi tercih ettikleri anlaşılmıştır. Bunların yanında Maraşlı bazı muallim ve âlimler de kitap neşir etmişler ve bunların basılması için yetkililerden izin almışlardır.

1876'da Maraşlı Mehmet Bahtiyar Efendi Kıyas-ı Müsevî Şerhi adlı bir eser kaleme almıştır. Bunu bastırmak için başvurmuş ve kendisine eserinin basılması için geçici bir ruhsatname verilmiştir. Suriye İdadisi muallimi Maraşlı Mehmet Efendi'nin telif ettiği "İthafü't-Talebe" adlı risaleye eklenecek paragrafların basılmasında sakınca olmadığına 1894'te karar verilmiştir.

Mesela Beyrut'ta ikamet eden Dava Vekili Maraşîzâde Mehmet Tevfik Efendi Vergi ve Temettu Nizamnamesi ile Tahsil-i Emval Nizamnamesi'ni tercüme etmek için izin istemiştir. Ancak buna ruhsat verilemeyeceği belirtilmiştir. Bu şahıs 1900'li yıllarda Münşeât-ı Adliye, Ravza-i Hikmet ve Nasihat adlarında bazı kitaplar yazmıştır. Ancak yetkililer bu şahsın yazdığı Ravza-i Hikmet ve Nasihat adlı eserlerin topluma bir faydası olmayacak diye basılmasına izin vermemiştir. Beyrut'ta yaşayan Maraşlı Mustafa Hilmi Efendi 1909'da el-İctihad namıyla Türkçe ve Arapça günlük bir gazete neşri için ruhsat i'tası talebinde bulunmuştur.

I.Dünya Savaşı yıllarında Maraş'ta görev yapan öğretmenler büyük bir malî sıkıntı içinde kalmışlardır. Devlet savaş yıllarında öğretmenlerin maaşlarını ödeyememiştir. Savaş sonunda Maraş'ta görev yapan bu muallimlere pahalılık zammı ve ekmek bedeli ödenmesine karar verilmiştir.

Maraş Mevlevihanesi

Osmanlı Dönemi'nde Maraş'ta bir Mevlevi dergâhının olması muhtemeldir. Ancak bu konuda şimdilik bilgiler ulaşılamadı. 1893 tarihinden itibaren Maraş'ta bir Mevlevi dergâhı açılmaya karar verilmiştir. Bunun için İstanbul'daki yetkililere başvurulmuştur. Ancak oradan Halep Eyaleti'ne gönderilen yazı ile tahsisat ayrılmadığı belirtilmiştir. Maraş'ta bir Mevlevi dergâhı bulunmaktaydı. Sultan II. Abdülhamid zamanında yapılan bu dergâh Maraş'ın Saatçiler çarşısındaydı. Halen bu dergâh burada bulunmaktadır. Bu dergâhın Mevlevi şeyhi Selim Dede'ydi. 26 Ağustos 1900'de Padişahın ihsanlarıyla Maraş'ta inşa edilen Mevlevi dergâhı postnişini Mehmed Selim Dürrü Efendi'nin taltif edilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine 21 Ağustos 1905'te Maraş Mevlevihanesi Seccadenişini Selim Dede Efendi'nin Nişan-ı Osmanî ile taltif edilmiştir. Sultan Abdülhamit tarafından yapıldığı için Maraş Mevlevi hanesine Hamidiye Mevlevihanesi ismi verilmiştir. 15 Haziran 1907'de burada bulunan Lihye-i Şerif için Kâbe puşidesinden bir parça ihsan edilmiştir.

Maraş Mevlevihanesi Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiş olup daha sonra kapatılmıştır. Mevlevilerin Millî mücadelede büyük faydaları olmuştur. Millî mücadeleye Mevleviler de katılmıştır. Maraş Mevlevi hanesi şeyhinin de diğer Mevlevilerle birlikte cepheye gittiği kayıtlıdır.

MARAŞ'TA MİSYONERLERLİK FAALİYETLERİ VE OKULLARI

Maraş'ta Fransızların Misyonerlik Çalışmaları

Batılı Ülkelerden Osmanlı Ülkesi içinde ilk misyoner faaliyetlerine başlayanlar Fransızlardır. Haçlı seferlerinden beri Anadolu'da ve Suriye'de dinî ve siyasi faaliyetlerde bulunan Fransızlar, XVI. Yüzyıldan itibaren Türkiye'de faaliyetlerini artırdılar. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa Hıristiyan dünyasını parçalamak amacıyla Fransa Kralı Fransuva'ya yardım etmesi ve arkasından da Fransızlara ekonomik ayrıcalıklar tanınması iki ülkeyi birbirine yaklaştırdı. Fransızlara tanınan Kapitülasyonlar adı verilen imtiyazlar neticesinde Osmanlı ülkesinde Fransız tebası tüccarlar ticaret yapmaya başladı.

1558'te İstanbul'da yaşayan Katolik Hıristiyanların talebi üzerine papa tarafından gönderilen Katolik misyonerler Osmanlı topraklarında faaliyetlere başladılar. Bilhassa Fransa'da kurulan Jêsuit (Cizvit) tarikatı Türkiye'de en fazla faaliyette bulunan misyoner teşkilatıydı. Fransız misyonerleri Kapitülasyonlar ile kendilerine verilen ayrıcalıklardan da faydalanarak önemli imtiyazlar elde ettiler. II. Mahmut zamanında 1831'de Ermeniler arasında Katolik kilisesinin açılması kabul edildi. Fransız destekli bu Katolik kilisesi Türkiye'de Fransız ve İtalyan gibi Katolik mezhebenden olan milletlerin misyonerlik faaliyetlerinin odağı olmuştur.

Tanzimat Fermanının ilanının akıbetinde 4 Mart 1840 tarihinde Fransız rahiplerin Maraş'ta bir okul açmak için başvurdukları görülmektedir. Fransızlar bilhassa Ermeni vatandaşlar arasında Katolik mezhebi propagandası yaparak onları kendi kontrolleri altına almak istiyorlardı. Osmanlı Hükümeti de bunu öğrenmiş olmalı ki 11 Temmuz 1850 tarihinde Maraş ve Urfa'daki yetkililere birer yazı göndererek bölgede bulunan Fransa tebasının isimlerinin, eşkâllerinin ve pasaportlarına dair bilgilerin istendiği halde hala gönderilmediği belirtildi. Yine 22 Temmuz 1850 tarihinde Adana, Tarsus ve Maraş iskelelerinde nüfus tahriri yapılacağından dolayı İngiliz ya da Fransız tabiiyetinde olanların isimleri, yaşları ve yaptıkları işlerin derhal bildirilmesi istenmektedir.

1 Ekim 1853 tarihinde Şam'da bulunan Cezayirli b. Selam, Fransa aleyhinde halkı tahrik ettiği için Maraş veya Antep'te ikame ettirilmek üzere Şam'dan çıkarılması talep edilmiştir. Yine Fransızların girişimi ile pasaportlu olarak Şam'a girecek Cezayirli halkı hakkında ise Fransa Konsolosluk memuriyetinin icra edilmesine, bir engel çıkartılmamasına, dair Şam valisine emirname gönderilmiştir.

1856'da Sultan Abdülmecit tarafından Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi misyonerlik faaliyetlerini hızlandırmıştır. Osmanlı tebaası olan azınlıklara verilen haklar onları şımartmıştır. Bunların tutumları nedeniyle Müslüman teba arasında azınlıklara karşı menfi tavırlar ortaya çıkmıştır. Islahat Fermanının ortaya çıkardığı uygun şartlar Emperyalist devletlerin Osmanlı ülkesindeki azınlıkları kendi yanlarına çekerek menfaatlerini daha çabuk gerçekleştirmeleri yolunda zemin hazırlamıştır. Fransızlar, İtalyanlar ve Papalık Osmanlı tebaası olan Hıristiyanlar arasında Katolik mezhebi propagandasına başlamışlardır. İngiliz, Alman ve Amerikalılar ise Protestanlık mezhebini yaymaya başlamışlardır. Ruslar ise Ortodoks tebaa üzerinde hâmilik rolünü uygulamıştır. Misyonerlik faaliyetlerinden Osmanlı ülkesinde en fazla etkilenen Hıristiyan unsur Ermeniler olmuştur. Kendi mezhepleri olan Gregoryenlikten uzaklaştırılmaya çalışılan Ermeni halkı da kendi aralarında bölünmüştür. Ermeniler arasında Katolik ve Protestanlık mezhebi yayılmıştır. Gregoryen kilisesine mensup olan Ermeniler ile bunlar arasında düşmanlık başlamış hatta silahlı çatışmalar dahi olmuştur. Emperyalist devletler Ermenileri kendi menfaatleri için kullanıp onları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmışlardır.

25 Mart 1859'da Fransa Devleti tarafından Maraş'a bir konsolos tayin edilmiştir. 4 Nisan 1860'da Maraş'ta Fransızların girişimiyle Katolikler için kiliseler inşasına izin verilmiştir. Bunu birçok yeni kilise izni ve inşası takip etmiştir. Bundan bir süre sonra 16 Ekim 1872'de ise Maraş'ta bulunan Fransız rahipler için bir mektep inşasına ruhsat verilmiştir.

1895 Zeytun İsyanında Fransız Katolik Misyonerlerin Faaliyetleri

9 Mayıs 1893'te Maraş'ın Çukuroba Mahallesi'nde Tresanta isimli Latin rahipleri tarafından yapılan bina ve mektebin yanına kiler, oda ve ahır inşası için izin talep edilmiştir. Maraş ahalisi tarafından beli kendirli olarak bilinen bu kilise Abarabaşı mevkiinde bulunmaktaydı. Maraş'taki misyoner yapıları içinde en gösterişli olan bu kilisede Fransızların yanı sıra İtalyan ve İrlandalı Katolik rahipler de görev yapmaktaydı. Bunun üzerine 1 Ağustos 1893'te bu izin verilmiştir. Maraş'ta sayıları gün gittikçe artan Katolik mezhebine mensup Hıristiyanlar devlete başvurarak kendilerine kolaylıklar sağlanmasını istemişlerdir. Yetkililer 3 Kasım 1893'te Maraş'ta yaşayan Katoliklerin Katolik cemaati Murahhası başpiskopos Terkyan Avadis Efendi ile ileri gelenlerden Hırlakyan Efendiye müracaatları halinde onların istedikleri şeyler konusunda kolaylık sağlanacağı belirtilmiştir. Katoliklerin bu faaliyetlerinden mahalli yetkililer rahatsız olmaları ki, 30 Ocak 1894'te Maraş'ta Hıristiyan halkı Latin mezhebine girdirmeye çalışsan ve bu konuda faaliyet gösteren Tresante rahiplerinin çalışmalarının engellemesi istenmiştir. Bu konuda Kudüs'ten İstanbul'a bir telgraf çekilmiştir. Maraş'taki Fransız ve İtalyanların Ermeniler arasındaki Katolik Mezhebini yayma çalışmalarına sadece misyonerler değil, Fransa Hükümetinin Maraş Konsolosu da katılmıştır. Bu amaçla konsolosun 14 Şubat 1895'te Maraş'ın Ermeni köylerini dolaşarak ahâliye para yardımıyla bulunduğu tespit edilmiştir.

1895 Zeytun Ermeni isyanı sırasında Maraş'ta Katolik cemaatinin lideri olarak ön plana çıkan Agop Hırlakyan adlı Ermeni, suç işleyen bazı Ermenilerin affedilmesini sağlamıştır. Kendisi de suç işlemiş olmalı ki Padişahın aff-ı şahanelerine mazhar olmuştur.

19 Şubat 1895'te Katolik Patrikliği tarafından Maraş'taki Katolik kilisesi ve mekteplerine gönderilen kitaplar Dersaadet Rüsumat dairesince kontrol edilerek sandıklara konulup üzerlerine mühür vurulmuştur. Ancak bu sandıklar Maraş'ta polis tarafından açılıp muzır kitap muamelesi yapılarak el konulmuştur. Bunun üzerine misyonerlerin şikâyeti ile bu durumun usule uygun olmadığı belirtilerek gereğinin yapılması emredildiği gibi gümrüklere gelen eşyanın diğer gümrüklerde tekrar muayene edilmemesi için kurşun mühür usulünün uygulanmasına karar verilmiştir. Görüldüğü gibi Maraş'ta Katolikler İstanbul'daki yetkilileri etkileyerek istediklerini elde etmekteydiler. Yapılan tespitler sonucunda 1895'te Fransisken rahiplerinin hane ve mekteplerinin mahzenlerinde silah bulunduğuna dair bir şikâyet alınmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde gerçekten de Maraş'taki Fransız rahiplerin açtığı mektebin mahzeninde silah ve mühimmat bulunmuştur.

Ermenilerin hâmilğine soyunan Fransızlar Maraş'ta bulunan vatandaşlarının ma'bet ve müesseselerinin korunması için 1895'te yetkililere başvurmuşlar ve bu konuda da gerekli güvenceyi almayı başarmışlardır.

16 Aralık 1895'te İtalyan misyonerlerden ve aynı zamanda Maraş'taki Yenicekale Katolik Kilisesi rahiplerinden Salvator ve arkadaşları öldürülüp yakılmıştı. Bunun üzerine devlet Anadolu vilayetlerinin bazılarında zuhur eden Ermeni isyanları sırasında malları ve canları zarara uğrayan Katolıklara tazminat ödenmesine karar vermiştir. Bu vesile ile Salvator ve arkadaşlarının öldürülmesinden dolayı onların mirasçılarına tazminat ödemeye karar vermiştir. 6 Mayıs 1896'da Yenicekale'de katledildiği iddia olunan Fransız rahibin katilini araştırmak üzere görevlendirilen heyet, Miralay Mazhar Bey'in bilgisine müracaat etmek için Maraş'a gelmiştir. 7 Mayıs 1896'da yapılan tahkikatta Rahib Salvator'un Maraş'a götürülürken katledildiği iddia edilmiştir. Latin rahiplerin Maraş'a götürülürken katli olduğu Fransa Sefareti'nin iddiası üzerine tahkikat evrakının tetkiki için bir komisyon teşkil edilmiştir. Maraş'a ulaşan Maraş'a götürülürken öldürüldüğü ve yakıldığı iddia olunan Latin rahip Salvator ve arkadaşları hakkında tahkikat yapılmıştır. Daha sonra gönderilen bir belgeden Maraş taraflarında öldürüldüğü iddia edilen rahip Salvator'a dair tahkikat evrakının Divan-ı Harb'e tevdi edildiği görülmektedir. Bu cinayet olayı devleti çok uğraştırmış olup arka arkaya Maraş'a bu konunun aydınlatılması için yazı gönderilmiştir. Maraş'a gönderilirken Asakir-i Şahane tarafından öldürüldükleri iddia edilen Salvator ve arkadaşlarının öldürülmesi hadisesinde askerler suçlanmıştır. Burada şunu da ifade etmek gerekmektedir. Gregoryen Ermeniler, kendilerini Katolik ve Protestan yapmak isteyen misyonerlere karşı tavır almışlardı. Bu cinayeti onlar da işlemiş olabilir.

30 Ocak 1897'de Maraş ve Anteb'de iki adet Katolik Kilisesi'nin inşası izin verilmiştir. Fransızların Maraş ve Zeytun'da Ermenileri isyana teşvik ettikleri için Maraş halkı onlara iyi gözle bakmamaktaydı. Bu yüzden

Maraş'ta bulunan Fransızlar, yetkililere başvurarak kendilerinin korunmasını talep etmekteydiler. 21 Ağustos 1897'de Fransa Hükümeti tarafından konsolos vekili sıfatıyla Maraş'a gönderilmiş ve memuriyeti henüz onaylanmış olan Mösyö Bartheleme'nin görevine son verilmesi istenmişti. Maraş Fransa Konsolos Vekili Mösyö Bartheleme'nin görevine son verilmesi hususunda Fransa Sefareti nezdinde ciddi surette teşebbüsler yapılmıştır. 4 Ekim 1897'de bu konu ile ilgili belgede Maraş Fransa Konsolos Vekili Mösyö Bartheleme'nin Maraş'tan gönderilmesi için teşebbüslerde bulunulması konusu teferruatı ile anlatılmaktadır. Bu adamın 17 Ekim 1897'de Maraş'taki görevine son verilmiştir. Ancak o Maraş'ı terk etmeyerek hala konsolos gibi hareket etmekteydi. 3 Kasım 1897'de Maraş üzerinden Elbistan'a giden Mösyö Bartheleme'nin amacının tahkik edildiği belirtilmiştir. Osmanlı Devleti Ermenilerin yanında yer alan Maraş Fransız Konsolosu Bartheleme'nin, Ermenileri kışkırttığını tespit ederek Maraş'tan uzaklaştırılmasına karar vermiştir. Boyundan büyük işlere kalkışan Fransa'nın Maraş Konsolosu Mösyö Bartheleme, Elbistan ve Zeytun cihetlerinde incelemelerde bulunmuştur. Hatta bu adam Fırınz cihetinde Ermenilerden eli silah tutanların miktarını dahi araştırmıştır.

1895'te Maraş ve Yenicekele'de Ermeniler arasında propagandalar yapan misyonerler heyet-i ruhbanıye mütevellisi ve tercüman olduklarını iddia etseler de vilayet yetkilileri bunu kabul etmemişlerdir.

Fransa Cumhurbaşkanı Félix François Faure (30 Ocak 1841, Paris-16 Şubat 1899) ölünce 27 Şubat 1899'da adına Maraş'taki kilisede dua edilip çıkıldıktan sonra bir askerle Hıristiyan bir kadın arasında tartışma çıkmıştır. Ermeni olduğu zannedilen kadın Türk askerinin reisicumhura küfrettiğini iddia ederek iftirada bulunmuştur. Bunun üzerine yetkililer olayı tetkik etmeye karar vermiştir.

24 Mart 1899'da Maraş'ın Şih Turan mahallesinde Ermeni Katoliklerinden Elyas oğlu Zeyrun, Protestanlara satıp mektep yapılan evinin hükümetçe boşaltılmamasından dolayı olay çıkmış ve bu durum yatıştırılmıştır.

17 Ekim 1899'da Maraş Fransiskin mektebinin kapıcısı Ohannes'den zimmet-i miriyyesini almak üzere gelen kabzımal ve bir jandarma mektep reisi Divonsiyo ve Fransız konsolosu sıfatı taslayan ve devlet tarafından tanınmayan Mösyö Börtlthelemi tarafından alıkonmuştur. Daha sonra Yanlış ve keyfi işler yapan Fransisken Manastırı Reisi Mösyö Divonsiyo'un görevine son verilerek Maraş'tan çıkarılmasına karar verilmiştir. Devlet tarafından tanınmayan bu Fransız konsolosu keyfi işlere karışmaktaydı. Şehirdeki en büyük yapılardan biri olan Trasonta Mektebi'nin ruhsatsız açıldığı tespit edilmişti. 1900 tarihinden sonra misyonerlerin izinsiz mektep açmaları engellemiştir.

10 Nisan 1901'de Maraş Fransa konsolos vekili, Yenicekele nahiyesindeki Latin papazına bıraktığı çanın kiliseye asılmasına müsâade olunmasını talep etmiştir. 26 Mayıs 1903'te Maraş'tan Zeytun kazasına gönderilen Ermeni ve Katolik ruhani reisleri, mekteplerdeki öğrenci ve öğretmenler tarafından karşılanmıştır. Bu konuda bir şikâyet Halep vilayetine

bildirilmiştir. 24 Mayıs 1905'te Tahrir komisyonuna şikâyet neticesinde Maraş Latin cemaatinden Kuyumcuoğlu Serkiz ve arkadaşlarının Maliye Nezareti'ne çektikleri telgraf namenin metninde yazılı telgraf namelerin geldiğine dair hazinece kayıt ve ma'lumat olmadığından gerekenin yapılması istenmektedir.

11 Nisan 1906'da Fransa tebaasından olup Maraş'ta oturan Tresanta rahiplerinden İstanbul'a gelmiş olan Matorno veled-i Petras adlı şahsın izlenmesine karar verilmiştir.

4 Ağustos 1910 tarihinde Maraş'ta Fransız misyonerlerin Ermeniler arasında Katolik Mezhebini yayma çalışmaları hızlanmıştı. Bu konuda şikâyet üzerine İstanbul'dan Maraş'a gönderilen bir emirde Fransızlara engel olunması istendi.

I. Dünya Savaşı Sırasında Fransız Misyonerlerin Durumu

I.Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Osmanlı topraklarında bulunan düşman devletlerin tebalarının tespit edilerek İstanbul'a isimlerinin bildirilmesine ve daha sonra gelen yazılarla da onların tamamının sürgün edilmelerine karar verilmiştir.

Maraş'ta Katolik cemaatinin en önemli ailesi Hırlakyan ailesiydi. Bu ailenin de lideri Agop Hırlakyan'dı. Maraş'ta İttihat ve Terakki cemiyetinin kurucuları arasında olan bu şahıs, bu partiden de milletvekili olmuştu. Tehcir yasasının çıkmasına rağmen Osmanlı Hükümeti Maraş Merkez'de yaşayan Ermenilerin hepsini tehcire tabi tutmamıştı.* Buna rağmen bilhassa Katoliklerin hamisi olan Fransa ile düşman taraf olunmasından dolayı Hırlakyan ailesi bazı zorluklarla karşılaşmışlardı. Ancak İttihatçı olmalarından dolayı onlara dokunan olmamıştı. Savaş yıllarında bazı kısıtlamalar sebebiyle Maraş dışına çıkışlara mani olunmuştu. Böyle bir zorlukla karşılaşan Mebus Agop Hırlakyan'ın büyük kardeşinin damadı Karamanlıyan Karabet'in ailesi ile Halep'e gitmesine müsaade edilmesine dair 18 Mayıs 1918'de Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Zor Mutasarrıflığı'na bir telgraf çekilmiştir.

19 Mayıs 1918'de Hınçak ve Taşnak Ermeni İhtilal Komiteleri reislerinden Zaharya Bızdıkyan, Ohanyan Kirkoryan ve Aşçıyan isimli şahısların Musul'a uzaklaştırılmalarına dair Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Adana, Halep vilayetleriyle Maraş, Urfa ve Zor mutasarrıflıklarına çekilen telgraf çekilmiştir.

Maraş'ta Fransız Katolik misyonerlerine bağlı 4 ilkokul, 1 ortaokul ve 1 lise bulunmaktaydı. Bunların yanında Fransızlara bağlı veya onların desteklediği Maraş'ın Çukuroba mahallesinde Mektep, Yenice kale, Murçuk deresi köyü, Döngöle ve Bunduk (Andırın) da okullar ve dinî müesseseler bulunmaktaydı. Fransız misyonerlere bağlı çeşitli Katolik kiliseleri de vardı.

---

* Tehcirde Maraş'tan 27.100 kişi sevk edilmiştir. Bunların vilayete dağılımı şöyledir. Maraş Merkez; 12.744, Süleymanlı; 9.970, Elbistan; 1.168, Göksun; 3.229, Pazarcık; 30.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf devletleri Osmanlı topraklarını anlaşmanın 7. Maddesine dayanarak işgallere başlamışlardır. Maraş da önce İngilizler sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmişti. 21 Ekim 1919'da İngiliz işgali altında bulunan Maraş'ın Fransızlara bırakılacağına dâir bir şayia yayılmıştı. Mondros Ateşkes anlaşması sonucunda Fransız Katolik misyonerler yeniden Maraş'a dönmüşlerdir. Maraş'taki Katolik Ermenilerinin Lideri olan Agop Hırlakyan, şehrin Fransız işgali sırasında onlara büyük destek vermiştir. Maraş mücadelesi sırasında Agop Hırlakyan öldürülmüştür. Aile fertlerinin bir kısmı Maraş'tan sağ olarak kaçmayı başarmıştır.

Maraş'ta Amerikalılar ve Misyonerlik Faaliyetleri

XVIII. Yüzyılın başlarında dünyada Protestan kiliseleri misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır. Osmanlı ülkesinde ise Protestanların misyonerlik faaliyetleri XIX. Yüzyılda başlamıştır. Türkiye'de bu misyonerlik faaliyetlerini "American Board Of Commissioners for Foreign Missions" teşkilatı tarafından başlatılmıştır. Kısaca American Board olarak bilinen bu teşkilat 1810'da Boston'da kurulmuştur. Anadolu'ya ise ilk gelen misyonerler Levi Parsons ve Pliny Fisk adlı Amerikalı Protestan Hıristiyanlardır. 1820'de İzmir'e gelen bu şahıslar Kudüs'e geçmişlerdir. Daha sonra onları ünlü misyonerlerden Board'ın sekreteri Rufus Anderson, Eli Smith, William Goodell, William Schaufler, Elias Riggs, Cyrus Hamlin, Benjamin Schneider ve H.G.O. Dwight takip etmiştir. 1870 tarihine kadar Amerikalı Misyonerler Osmanlı ülkesinin hemen hemen her tarafında okul, kilise, hastane, eczane, yetimhane, misyoner evleri açmışlardır. 1870'de Board of Foreign Missions of the presbyterian Church teşkilatı American Board ile ortak çalışmaya başlamışlardır. Bunlardan başka Amerikan misyonerler teşkilatları da olup Ortadoğu' da faaliyetlerde bulunmuşlardır.

1850'lerden sonra Türkiye'deki faaliyetlerini artıran Amerikalı Misyonerler Maraş'a ilk olarak 1855'te gelmişlerdir. Amerikalı misyonerler Maraş'ta yaşayan Gregoryan Ermenileri arasında Protestanlık propagandaları yapmayı amaçlamışlardır. Bundan dolayı başlangıçta Ermeniler onlara karşı dostça davranmayarak onların şehirden kovulmalarını bile sağlamışlardır. Ancak daha sonra Amerikalılar ile Ermeniler arasında yakın ilişki sağlanmıştır.

Maraş ve Antep'te faaliyetlere başlayan Amerikalı Misyonerler de Gregoryan Ermeniler arasında Protestanlık propagandalarına girişmişlerdir. 1853'te Antep'te oturduğu görülen Amerikalı Eşbandrobarata'nın, misyonerlik amacıyla Maraş'a giderken hırsızlar tarafından yolu kesilip, eşyaları çalınmıştır. Devlet Maraş yetkililerine haber göndererek bu şahsı soyanların cezalandırılmasını istemiştir. 1 Temmuz 1855'te Aynı amaçlarla Maraş'ta oturdukları anlaşılan Amerikalı Mösyö Beybi ve Mösyö Rerkinez'e kaymakam tarafından himaye ve yardımcı olunması istenmektedir.

Misyonerlik faaliyetlerinde bulunan bir Amerikalı Protestan Papaz 11 Mayıs 1862'de İskenderun İskeleyi civarında öldürülmüş olup, yapılan aramalar sonucu katili de yakalanmıştır. Devlet tedbir olsun diye bölgede

yaşayan aşiretlerin Maraş'taki yaylalarına gitmelerine mani olunmasını istemişse de daha sonra bu şahıs serbest bırakmıştır.

28 Ocak 1866 tarihli bir arşiv belgesine göre Maraş Sancağı'nda Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olan Protestan papazlarından Kofin i'dam edilmiştir. 1868'de Antep'te bir Amerikan konsolosunun bulunduğu ve bu kişinin bir ara Maraş Amerikan konsolosluğunu da vekâleten yürüttüğü görülmektedir.

Maraş'taki Amerikalı misyonerlerin İskenderun limanını kullanarak Beyrut ve diğer yerlere gittikleri görülmektedir. Mesela Maraş'ta oturan Amerika misyonerleriyle İskenderun ticaret vekillerinden Cebrahanna adına gelip Beyrut Gümrüğü'nde tevkif olunan telefon aleti ve edevâtının bedelinin Gümrük Emanetince verilmesi istenmektedir.

28 Mayıs 1894'te Osmanlı Devleti, Amerikalı Misyonerleri tek başlarına bırakmayarak onların hareketlerini gözlemek istemiştir Antep ve Maraş'taki Protestan mekteplerinin sınavlarında, oradaki rüştiyelerin müdürlerinin ya da mahalli hükümet memurlarından birinin bulundurulması ve talebeye verilecek diplomanın tasdik için Halep vilayetine gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

28 Kasım 1894'te Misyonerleri denetlemek amacıyla Antep, Kilis, Maraş ve Belen'de bulunan yabancı manastır ve mekteplerinin rahipleri, rahibeleri ve doktor namıyla gelen şahısları hakkında tahkikat yapılması için bir defalık gerektiği miktar paranın harcanmasına izin verilmiştir.

24 Kasım 1894'te Antep Koleji Reisi Mösyö Filor'un Maraş'ta oturan İngiliz Masterlı ile Amerikalı Mr. Mikalem'e gönderilen sandıkta ele geçen yanıcı ve patlayıcı maddeler sebebiyle Maraş'tan uzaklaştırılmaları, bununla beraber Halep İngiliz ve Amerikan konsoloslarının, Maraş'taki Amerikan misyonerleri adına gelen kitap ve eşyanın kontrolünden şikâyetlerinin bu meseleyi örtbas etmek için olduğu anlaşılmıştır.

1895 Zeytun Ermenilerinin İsyanı Sırasında Amerikalı Misyonerlerin Tutumu

1840'larda Maraş'ta Fransızların öncülük yaptığı misyonerlik faaliyetlerine daha sonra İngiliz, Amerikalı, İtalyan, Avusturyalı ve Almanlar katılmıştır. Bu emperyalist güçlerin Maraş'ta bulunan Ermeni vatandaşları kendi menfaatleri için kullanmak amacıyla başlattıkları misyonerlik faaliyetleri neticesinde şehir ve etrafındaki yerleşim yerlerinde 60 civarında misyoner mektebi açılmıştır. Bu mekteplerde yüzlerce öğretmen, rahip, papaz ve gönüllü görev yapmaktaydı. Bunların faaliyetleri neticesinde Ermeni ahali Katolik ve Protestan yapılmıştır. Bunlar Türkler aleyhine her türlü faaliyetleri yapmaktaydılar. Emperyalist güçlerin maşası olan misyonerler ileride parçalanacağını düşündükleri Osmanlı Devleti topraklarında çıkar alanları oluşturmak istiyorlardı. Osmanlı Devleti aleyhinde kullanacakları koz peşindeydiler. Menfaatları için tehdit unsuru yaratma gayreti içindeydiler. Muvaffak da oldular. Faaliyetleri neticesinde yüzlerce yıldan beri Türklerin hoşgörüsü altında yaşayan Ermenileri patlamaya hazır bir bomba haline

getirdiler. Misyonerlerin Maraş'ta ektiği zehirli tohumlar 1895'te Ermenilerin İsyanını doğurdu. Zeytun'da başlayan isyan Maraş'a sıçradı. Osmanlı Devleti Zeytun'u kuşatarak bu isyanı etkisiz hale getirmeye uğraşırken İngiliz, Fransız, Rus ve Alman devletlerine ait Halep konsolosları olaya müdahale ettiler. İsyanın bastırılmasına mani oldular. Devlet bu devletlerin baskısı ile isyancıları affetti. Osmanlı Arşiv belgelerinden taradığımız kayıtlarda Zeytun Ermeni İsyanı sırasında Amerikalıların rolleri açıkça görülmektedir. Zeytun İsyanı arifesinde Amerikalı misyonerler Osmanlı ülkesinde Ermenilerin ayaklanması için onlara mühimmat yardımı yapmışlardır. Burada şunu da ifade etmekte fayda vardır. Osmanlı ülkesinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikalı misyonerler devletin görevlisi değildi. Bunlar yardım ve kiliseye bağlı gönüllü kuruluşlar olup bağımsız hareket etmekteydiler. Ancak Amerikan Büyük elçisi ve konsoloslarının misyonerlere destek verdikleri de anlaşılmaktadır.

Cincinnati adlı yabancı 1893'te Maraş'ta mutasarrıf paşa tarafından kapatılan Ohio Misyoner Cemiyeti'ne ait kilisenin yeniden açılmasını istedi. 1895 Maraş'taki Amerikan mektebinin yağma edildiği ve ibadet yerlerinin yakıldığına dair bir haber yayıldı. 1895 Maraş'taki Amerikalı misyonerlerin Ermenilere silah tedarik ettikleri iddiası ve Ermenilere karşı tavrı nedeniyle Halep Valisi tarafından Antep kaymakamının azledildiğine dair "Daily News" Gazetesinin yayını vardır. 1895'te Maraş'taki Amerikan Manastırı ile Mektebi'nin yakılması sebebiyle Asakir-i Şahane kumandanının cezalandırılması talep edildi. 1896'da Amerikalı misyonerlerin Urfa, Antakya, Maraş ve Antep dâhilindeki bölgelerde bulunan Hıristiyan ahâlîyi Katolik ve Protestan etme çabaları tespit edilmiştir. 1896'da Harput ve Maraş'ta meydana gelen karışıklıklar esnasında Amerikalı misyonerlerin ma'ruz kaldıkları zararın tazmini hususunda Washington sefirinin mütâlaası Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nca ret olunmuştur.

1895'te aslen Maraşlı bir Protestan iken Adana'da Müslüman olan ve Adana Lisesinin yatılı kısmına kabul edilen Mehmet Şakir Efendi'nin Adanalı olmaması ve imtihansız kaydolması, idadilere dair talimatnameye uygun olmadığından kaydının silinmesine karar verilmiştir. Maraş'taki Amerikan Mektebi Muallimi Kirkor Behisnilian ve dört arkadaşının Tarsus'a gelirken bir şüphe üzerine tevkifleri dolayısıyla haklarında tahkikat yapılmıştır.

1895'te Bir sandık eşyayı İskenderun Gümrüğü'nde muayene ettirdikten sonra Maraş'a getirmiş olan Amerikalı Mil isminde bir şahsın hanesine Maraş Mutasarrıf Vekili usulsüz girerek haksız yere arama yaptığından dolayı bir şikâyet olmuştur.

Zeytun Ermenilerinin 1895 İsyanı, Maraş'ta yaşayan misyonerlerin Avrupa gazetelerine birçok yalan yanlış haberler göndermelerine sebep olmuştur. Avrupa gazetelerinde Zeytun Ermenilerinin ve ileri gelenlerinin öldürüldüğüne dair yalan yanlış haberler çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı devleti'nin Avrupa'daki elçileri harekete geçerek bu haberleri yalanlamışlardır. Bu konuda çıkan yanlış ve yanlış haberler tekzip edilmiştir. 1895'te Maraş piskoposuyla diğer birçok ruhbanın tevkif ve güya i'dam cezasına mahkûm edildiklerine dair Novosti gazetesinde yayınlanan bir

haberini doğru olmadığı tekzip edilmiştir. Maraş piskoposu ile birçok ruhbanın güya tevkif edilerek i'dama mahkûm olduğu haberi bazı İtalya gazetelerinde yer alması üzerine, bunların Dritto gazetesi ile tekzip edilmiştir. Maraş piskoposu ile diğer birçok papazların i'dam cezasına mahkûm edildikleri hakkındaki neşriyatın tekzibi için yapılan umumi tebligata cevaben Washington Sefareti tarafından Amerika gazetelerine tekzipnâme gönderilmiştir.

1895'te Amerikalı misyonerlere ait sandıkların Maraş'ta muâyene ve mektupların açılmakta olduğu, Maraş'taki Amerikan İnas (kız) mektebi havlusuna bir askerin girerek iki genç kızı takip ettiğine dair İstanbul'a bir şikâyet gönderilmiş ve buna cevap verilmiştir. Neticede Maraş Protestan kız mektebine giren bir askerin iki kızı takip ettiğine dair ihbarın tahkikat neticesinde asılsız olduğunun anlaşılmıştır.

1895'te Maraş Polis müdürünün vilayetten verilen emirle fesat suçundan zanlı olan Amerikan misyonerlerine mahsus mektup, me'kûlât ve elbise sandıklarını müsadere ettiği ve ikisi İngiliz tebaasından olan misyonerlerin müşkül vaziyette bulduklarına dair Daily News ve Times gazetelerinde haberler çıkmıştır. Görüldüğü gibi Maraş'ta bulunan misyonerler 1895 Zeyton Ermeni isyanına büyük destek vermişlerdir. Bu konuda Avrupa ve Amerika kamuoyunu etkilemek için yalan haberler yayma hareketine girişmişlerdi. Bu haberlerde kendilerinin ve Ermenilerin Türklerin baskı ve zulümlerine maruz kaldıklarını iddia ediyorlardı.

Onların propagandalarına karşı Osmanlı Devleti de gerekli önlemleri almaktaydı. 1895'te Hıristiyanlara silah dağıtmalarından dolayı üç Amerikalı misyonerin Maraş'ta tutuklandığına dair Univers, Bulgar meselesine dair Rusya'nın fikri hakkında Aroro ve bir Türkün suikast için Ermeni Patrikhanesine gittiğine dair Romana adlı Romanya gazetesinde çıkan haber tekzip edilmiştir. Ayrıca Amerika'dan Maraş'taki Ermenilere gönderilen mektuplar hakkında Amerika Sefaretine bir îkaz yapılmıştır. Maraş'ta oturan Amerika misyonerlerinden Makalem ve Lee'ye gümrükten geçirdikleri yasak eşyalarla ilgili îkazlar yapılmıştır. Yine 1895'te Maraş'taki Amerikan misyonerleri hakkında Press ve Extrablatt gazetelerine neşrettikleri telgraf nameden dolayı îkaz yapılmıştır. Antep ve Maraş'taki Amerika mekteplerinde öğretmenlik yapan bazı Ermenilerin fesatçı olduklarının anlaşılması üzerine Amerika Sefirinin iki hükümet arasındaki münasebeti ihlal edecek mahiyette olduğu için Washington Sefareti vasıtasıyla Amerika Hükümeti'nden gerekli önlemin alınması istenmiştir.

1896'da Maraş tedbirlerin reji müdürü ile orada bulunan Amerikalı Mister Lin hakkında tahkikat yapılması istenmiştir. 1896'da Maraş'ta genişletilerek inşasına ruhsat talep edilen Amerikan Kız Mektebi'nin ilk inşasına ne şekilde izin verildiğinin Halep Vilayeti'ne sorulması üzerine, mezkûr vilayetçe verilen bilgi İstanbul'a takdim edilmiştir.

1896'da Amerika tabiiyeti iddiasındaki bir kıza nizamname gereği mürur tezkiresi vermediği için görevinden azledilen ve bundan dolayı mağdur edilen Maraş Nüfus Memuru Kısakürekzade Osman Arif Efendi'nin mağduriyetinin giderilmesi için İstanbul'a bir arz sunulmuştur.

1896'da Antep'te bulunan Amerikalı misyonerler ile Maraş'ta rahiplerin inşa ettikleri ev ve mektebin altında silah ve mühimmat bulunmuştur. Bunun üzerine gizlice tahkikat yapılarak durumun İstanbul'a bildirilmesi istenmiştir.

Yine 1896'da Maraş ve Harput'ta Amerikalı misyonerlere ait evlere ve mallara zarar verildiği şeklindeki iddialar dolayısıyla gerekli tahkikat yapılmıştır. Maraşlı yetkili memur ve askerlerin Amerika vatandaşlarına iyi davranmaları sebebiyle Amerika sefiri teşekkürlerini hükümete bildirmiştir. Maraş'taki Amerikan Misyonerlerine ait okulların güvenliği devlet tarafından sağlanmıştır. Osmanlı Hükümeti Amerika'dan silahlı Ermenilerin Türkiye'ye gelmelerinin engellenmesini istemiştir.

Amerikalıların himayesinde olan Eğinliyan'ın Maraş'taki eşinin himaye altına alınması için Amerika Elçisi talepte bulunmuştur. Bu arada 1897'de Tarsus'ta bulunan Amerikan Protestan Kolejine Maraş'tan gelen öğrencilere engel olunması üzerine Amerikalı yetkililer tarafından bir şikâyetle bulunulmuştur. Amerikalılar 1895 Zeytun isyanı sırasında zarara uğrayan Maraş'taki vatandaşlarının mallarının tazmin edilmesini devletten talep etmiştir. Maraş'ta Amerikalı misyonerler Ermenileri kışkırtmaya devam etmekteydiler. Mesela 1897'de Maraş Protestan Mektebi müdürlerinden Mesterli adlı şahıs Haçin'e (Saimbeyli) gitmiş ve orada bulunan misyonerle görüşmüş ve buradan da Göksun'a geçmişti. Bu arada Zeytun İsyanı sırasında Amerika'ya firar eden Maraşlı Hamparsom 1897'de İskenderun'a gelmiş ve burada Amerikan Konsolosu tarafından himaye edilmeye başlanmıştı. Daha sonra bu şahıs Antep Protestan kilisesinde görev yapacağını bildirdi. Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen bir yazı ile onun hakkında bir tahkikat yapılması istendi.

1899'da Amerikalı Misyonerler faaliyetlerini artırmaya başladılar. Onlar Maraş'ta Şekerdere Protestan Kilisesi'nin iç kapısı ağzında ve kilise avlusunda bir ayakkabılıkla oda inşası için yetkililerden izin istemişler ve bu konuda onlara gerekli müsaade verilmiştir. Bu arada Maraş'ta bulunan Amerikalı misyonerlere İstanbul'dan postane yoluyla gelen evrakları incelediği dolayısıyla Maraş Telgraf ve Posta Müdürü Ali Bey'in hakkında da'va açılmış ve mahkemede yargılanmaya başlanmıştır. Bu sebepten görevden azledilen Ali Bey'in mahkemesi neticesinde 1904'te berat etmiştir.

20 Nisan 1901'de Maraş'ta inşa olunacak askeri kışladan, Amerikan misyonerinin İnas mektebine yakın olması münasebetiyle Amerika Sefaretince bu inşaattan vazgeçilmesi istenmiştir. Ancak yapılan araştırma neticesinde kışlanın yapılacağı arsanın misyonerlere ait olmadığı tespit edilmiştir. Kışlanın yapıldığı yere yakın olan Amerikalılara ait bir Ruhban Okulu tahrip edilmişti. 1904'te, Devlet askeri kışla, depo ve cephaneliğe yakın olması sebebiyle bu okulun masraflarını karşılayarak başka bir yerde inşa edilmesine karar vermiştir.

1902'de Maraş'ta yaşayan Amerika misyonerlerinden Doktor Lin'in evinin ahır yanmıştır. Bu şahıs kasıtlı olarak bunu Türklerin yaptığını iddia etmiştir. Bunun üzerine açılan tahkikat neticesinde bu ahırda yangının çıkmasında kasta müstenit herhangi bir ize rastlanmadığı, gerekli

müdahalenin yapılarak can ve mal emniyetinin te'mini için tedbir alındığı Hariciye Nezareti'ne bildirilmiştir.

1904'te Amerikalı misyonerler Halep ve Adana'dan Maraş'a gelerek burada toplantılar yapmaya başlamışlardır. Durumu haber alan yetkililer onların toplanmalarının sebeplerini araştırmaya başlamışlardır.

Günümüzde İslâhiye'ye bağlı bir kasaba olan ancak daha önce Maraş'a bağlı olan Ekbez'de misyonerler bir manastır inşa etmişlerdi. Bu manastırda görevli olan din adamları 1904'te Maraş'a gelip gitmeye başlayınca bunun sebebi yetkililer tarafından araştırmaya başlanmıştır.

Maraş'ta Amerikalı misyonerler gözü açıklık yaparak bir izinle iki Amerikan Mektebi açmışlardı. Bu durum 1907'de fark edilmiş ve durumun araştırılmasına karar verilmiştir. Maraş'a İstanbul'dan arka arkaya gönderilen yazılarda şehirde bulunan ruhsatlı ve ruhsatsız Amerikan Misyonerlerine ait okulların tespit edilmesi istenmiştir. Bu okulların ne amaçla kuruldukları, nerede oldukları, buraya devam eden öğrencilerin cinsleri ve mezheplerinin tespit edilerek gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca bu okullara Müslüman öğrenci gönderilip gönderilmediği de sorulmaktaydı. Gönderilen başka bir yazıyla da Maraş'ta yaşayan gayrimüslimlerin Amerika'ya göç etmelerinin sebeplerinin araştırılması istenmektedir. Bunun yanında gizlice İskenderun ve Mersin limanlarına çıkan Ermenilerin Amerika'dan geldikleri de tespit edilmiştir. Bu arada Maraş'ta bulunan Amerikan misyonerlerinin yetimhaneleri için talep ettikleri keten, tire ve makaraların gümrük resminden muaf olamayacağına karar verilmiştir.

5 Kasım 1912'de Maraş'ta Amerikan Koleji Müdürü Mösyö Gavsöl'in mektep inşası için ruhsat talep ettiği görülmektedir. Maraş'ın Restabiye mahallesinde inşa edildiği anlaşılan bu mektebin açılmasına karar verilmiştir. Devlet bu okulun vergi ve diğer işlerini kararlaştırmıştır. Aynı tarihlerde şehirde bulunan Amerikan İnas Mektebi'nin genişletilmesine de karar verilmiştir.

Bu arada İngiltereli Makalim adlı bir şahıs takma isimle, Alâüddevle Vakfı'na ait bir arsayı Amerikan Bord Heyetine tahsis etmiştir. Söz konusu arsa üzerinde 1913'te musiki eğitimine mahsus bir bina inşa edilmiştir. Amerikan Kız okulunun bitişiğinde olan bu arsa üzerine inşa edilen musiki okulu Amerika Bord Heyeti adına kaydedilmiştir. Yetkililer buna izin vermek zorunda kalmışlardır. 1914 yılında Maraş'ta Ermeni Protestan cemaati çocukları için bir ilkokul açılmıştır. Bunun faaliyete geçmesini isteyen misyonerlerin Maraş Maârif idaresine başvurmaları istenmiştir.

1914'te I. Dünya Savaşı çıkınca Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaş açmıştı. Bu nedenle Maraş'ta bulunan İngiliz misyonerlerine ait okulların da faaliyetlerine son verilmiştir. İngilizlerle birlikte hareket ettiği tespit edilen Maraş'taki Amerika Eytamhanesine (yetimhane) de el konulmuştur. Yapılan incelemede ilginç bir bilgiye de ulaşılmıştır. Buna göre Maraş'taki Amerikan Eytamhanesi'nin görünüşte Amerikalılara, fiilen ise İngilizlere ait olduğu tespit edilerek kapatılmıştır. Maraş'ta görev yapan Amerikalı misyonerlere getirilen kısıtlamalar nedeniyle onlar Haçin'e (Saimbeyli) gitmek istemişlerdir.

Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü tarafından Maraş mutasarrıflığına gönderilen emirle buna asla izin verilmemesi istenmiştir.

1914'te Kars'a (Kadirli) gelmiş olan Amerikalı misyoner bayanlarla görüşmek isteyen Maraş Amerikan Kolejinin müdürü Laymon'un bu isteği kabul edilerek seyahat etmesine izin verilmiştir. 1915'te Amerikan tebasından olduğunu iddia eden, Zor'da sürgün Maraşlı Masus Hakimyan'ın, yapılan inceleme neticesinde Osmanlı nüfusuna kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Bu arada Maraş'ta Amerikalıların halka para dağıtacağı haberi alınmıştı. Bu konuda Amerikan konsolosu ile temasa geçilerek buna mâni' olunması istenmiştir. Ayrıca Maraş ve civar illerde bulunan Amerikalıların 1916'da güvenli bir şekilde bölgeden boşaltılmasına karar verilmiştir. Yine Antep Amerikan Okulunda çalışan bir İngiliz ve Fransız öğretmen işten çıkarılarak Maraş'a gönderilmiştir. Amerikalılar yavaş yavaş Maraş'ı terk etmeye başlamışlardır. Maraş'ta görev yapan misyonerler İstanbul yoluyla memleketlerine gitmek için izin istemişler ve onlara gerekli kolaylık sağlanmıştır. Bunların bazıları kaybolmuş ve nerede oldukları araştırılmaya başlanmıştır. Devlet bilhassa Maraş'ta Amerikan okullarında görev yapan İngilizlerin şehri terk etmelerini istemiştir. Bunlardan biri olan Maraş Kızlar koleji müdürü İngiliz Vodli'ydi. O ve iki kadın öğretmenin 1917'de görevlerine son verilerek Maraş'tan çıkarılmıştır.

Savaş yıllarında Maraş'ta birçok Amerikan müessesesi bulunmaktaydı. Bunlardan biri olan Maraş Amerikan İâne Şirketi'di. Bunu başında Mr. Laymın bulunmaktaydı. Bunlardan başka Maraş Amerikan Eytamhanesi, Maraş Amerikan Kız Koleji, Maraş İngiliz Eytamhanesi ve Teolocikal Semniyari (Maraş'ta Amerikan İlahiyat Mektebi) bulunmaktaydı.

Maraş ve çevresinde Amerikan Misyoner mekteplerinde 50'den fazla misyoner öğretmen görev yapmakta olup binlerce öğrenci görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerin arasında kadın misyonerler de vardı. Maraş'taki Amerikan misyoner okulları Maraş Merkez dışında Andırın, Afşin, Göksun, Geben, Şivilge köyü (Andırın), Tekçekale köyü (Andırın), Zeytun, Fırmıs, Gavurdere Köyü (Maraş) ve Elbistan'da bulunmaktaydılar. Çoğunluğu Maraş merkez olmak üzere bu okulların sayısı on altıydı. Bu okulların masrafları binlerce dolar tutmakta olup bu para Amerika'dan toplanmaktaydı. Yerli Ermeniler de buna katkı sağlamaktaydı. Okullarda Ermenice, Ermeni Grameri, Ermeni Tarihi, genel tarih, İngilizce, okuma yazma, İncil, Hıristiyanlık, gibi derslerin yanında tarih, coğrafya, astronomi, cebir, botanik, felsefe, geometri matematik, fizik, Türkçe ve Arapça gibi dersler okutulmaktaydı. Maraş'ta Amerikalı misyonerlerin yardımı ile dört Protestan kilisesi inşa edilmiştir. Amerikalı misyonerler hemen hemen Maraş ve kazalarındaki Ermeni köylerinin hepsinde faaliyetler yapmışlardır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Maraş'ta faaliyet gösteren tek misyoner okulu Amerikan kolejidir. 1931 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren bu okul Maraş'tan Ermenilerin ayrılmasından sonra öğrenci sıkıntısı yaşamıştır. Türkler bu okula rağbet etmemiştir. Okul müdürü Mr. Laymen ve diğer personel Maraş'ı terk ederek Tarsus Amerikan Kolejine gitmişlerdir. Amerikan kolej binası devlet tarafından satın alınmıştır. Hala ayakta duran bu

bina Eski Ticaret Lisesi olarak bilinmekte olup burada pek çok okul faaliyet göstermiştir. Halâ İletişim Lisesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu okulun binalarının bir kısmı askeri kışla içinde bulunmaktadır. Bunlar yatakhane, misyoner öğretmenlerin lojmanı gibi kısımlardır.

Maraş Amerikan Koleji öğretmenlerinden Stanley Kerr adlı misyoner The Lions Of Marash (Maraş Aslanları) adlı bir kitap yazmış olup Amerika'da bu eser iki defa basılmıştır. Bu eserde Maraş tarihi ile ilgili de önemli bilgiler bulunmaktadır. Yazar, Maraş Kurtuluş savaşına şahit olmuştur. Gözlemlerini kaleme almıştır. Ancak olayları çarpıtan yazar Türklerin aleyhine, Ermenilerin ise lehine yazmıştır. Maraş ve çevresindeki yerleşim yerlerine geziler de yapan S. Kerr pek çok da resim çekmiştir. Bu resimler Maraş'la ilgili önemli bir arşividir. Kerr 1922'de Maraş'ı terk edip Beyrut Amerikan Kolejine gitmiş ve 1966 yılına kadar orada görevine devam etmiştir. Ermeniler S. Kerr'e büyük değer vermişlerdir. Amerika'da yaşayan Maraş'lı Ermeniler düzenledikleri toplantılara Kerr'i de çağırmişlar ve eski hatıralarını canlandırmışlardır. Kerr 1970'lerin sonlarında ölmüştür.

İngilizlerin Maraş Bölgesindeki Faaliyetleri ve Misyoner Okulları

İngilizlerin Osmanlı ülkesine ilk girişleri ticârî münasebetler vesilesiyle olmuştur. Bu ilişkiler 1838 Balta Limanı Ticaret anlaşması ile en üst seviyeye çıkmıştır. Diğer milletler gibi İngilizler de Osmanlı Ülkesinde misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır. Maraş'ta da bu faaliyetlerin olduğu görülmektedir. 1800'lerden sonra Osmanlı Devleti'nin topraklarında İngiliz Protestan müesseseleri kurulmaya başlanmıştır. Bu işler için Bible Society'nin açıldığı 1804 tarihi başlangıç kabul edilmektedir.

Maraş'ta İngiliz Konsolos Vekilinin öldürülmesi

1856'da Maraş'ta Hoca Guermani adlı bir İngiliz Konsolos vekili bulunuyordu. Bu şahıs Maraş hükümet konağı yakınında bir evde eşi ve çocukları ile birlikte oturmaktaydı. Yanında bir İngiliz vatandaşı ile yardımcıları Türk vatandaşları bulunmaktaydı. Hoca Guermani Maraş at koşumu ve takımı yapan esnaftan mal almakta ve bunları İngiliz ordusuna göndermekteydi. Bu yapılan alış veriş esnasında Maraş esnafına hayli yüklü miktarda borç takan Guermani, borcunu verdiğini iddia etmiştir. İki taraf arasında olay şehrin ileri gelenleri huzurunda görüşülmüş, fakat bir anlaşma yapılamamıştır. Arkasından olay mahkemeye intikal etmiştir. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'ndan da güç alan Guermani borcunu vermemekte direnmiştir. Olay Halep'teki İngiliz Konsolosuna da intikal etmiştir. Yapılan bir görüşme esnasında Guermani Maraş nâibi Mehmet Tevfik Efendi'ye küfür etmiştir. Bu olay büyümüş ve tüm şehir halkının da karıştığı bir olay haline dönüşmüştür. Mutasarrıf Münip Paşa halkı sakinleştirememiştir. Toplanan kalabalık Guermani'nin evine saldırmıştır. Çıkan kargaşa esnasında Konsolos vekilinin evinden halkın üzerine ateş açılmıştır. Bunun üzerine kalabalık Guermani'nin evini ateşe verdi. Bu esnada evde olan Guermani, eşi ve bir çocuğu yanarak öldü. Ayrıca evde bulunan bir İngiliz vatandaşı ile Hasan adlı

bir Türk de öldü. 12 Nisan 1856'da cereyan eden bu olayda halk Guermani'nin evini de yağmaladı. Sağ kalan Guermani'nin diğer bir çocuğu Halep'teki İngiliz Konsolosluğuna gönderildi. Durumu konsolosa anlatan bu çocuk, olaylara İngilizlerin de karışmasına neden oldu. Bu sırada Osmanlı Devleti İngilizler ile birlikte Ruslara karşı Kırım'da savaşmaktaydı. Bundan dolayı Maraş'ta güvenliği sağlayacak asker yoktu. Bazı aşiretler ve Ermeniler ayaklanma halinde olduğu gibi şehrin ileri gelenleri de itaatsizlik içindeydiler.

Maraş'ta İngiliz Konsolos vekilinin ölümü üzerine devlet derhal Maraş'a askeri güç gönderdi. Tahir Paşa komutasında iki taburluk yeni bir askeri birlik yola çıkarıldı. Kaymakam Yusuf Paşa Tahir Paşa'nın yerine ta'yin edildi, Maraş'a gelen askeri birlik olaylara el koydu. Şehirde huzur ve asayiş yeniden sağlandı. Maraş'ta bu olaylara Kazancızade Hacı Mehmet Efendi ve Hoca Mesut Efendi'nin oğlu gibi kişilerin sebep olduğu ileri sürüldü. Olayların müsebbipleri yakalanarak Adana'ya götürüldü. Maraş naibi Tevfik Mehmet Efendi sürgüne gönderildi. Olaylar sırasında acziyet gösteren Maraş Mutasarrıfı Münip Paşa azledilerek yerine Hilmi Paşa tayin edildi.

Devlet Guermani'nin çocuğuna hayatı boyunca 500 frank maaş bağladı. Ayrıca Guermani'nin yağmalanan malları için 800 lira tazminat ödendi.

Maraş'ta cereyan eden bu mahalli olay devletlerarası bir mesele hâline geldi. Olay basit bir alacak verecek meselesinden çıkmakla birlikte Maraş'ın Türk ahali yabancılar kızgınlığından dolayı bu hadisenin büyümesine neden olmuştu. Bu hadise bir kıskırtma neticesinde çıkmıştı. Bu sırada şehirde bulunan iki Amerikalı papaz da hâdiseye karışmışlardı. Bunlar Antep'te i'dam oldular. Maraş'taki bu olay sırasında her şey İngilizlerin istediği şekilde çözüldüğü için İngiliz Hükümeti Osmanlı Hükümetine teşekkür etti.

İngiliz konsolosunun öldürülmesinden sonra onun davasının uzun zaman Osmanlı Devleti'ni uğraştırdığı anlaşılmaktadır. 3 Eylül 1864'te onun öldürüldüğü sırada ikamet ettiği evin parasının mirasçılara verilmesine dâir bir karar alınmıştır. Bu durumu, konsolosun mirasçılarının kullandıkları ve halkın kıskırtılması neticesinde meydana gelen olayın devletin başına bela olduğu görülmektedir. Devlet de halkın yaptığı bu olayda suçlu olduğu anlaşıldığı için sesini çıkaramamıştır. Devamlı olarak İngilizlerin olayla ilgili isteğini kabul etmek zorunda kalmıştır.

İtalyan asıllı İngiliz konsolosunun Maraş'ta öldürülmesi olayına katılan kişilerin cezalandırıldığı görülmüştü. Bunlardan biri olan Kuşçu Mustafa adlı şahıs Kıbrıs adasında kürek cezasına çarptırılmıştı. Bu şahsın Kıbrıs'tan firar ettiği ve ona bir zaptiye çavuşunun yardım ettiği anlaşılınca, 8 Nisan 1861'de bu zaptiye yakalanarak bir ay hapse mahkûm edilmiştir. Bu arada bu öldürme olayında ceza alan bazı kişilerin ise mahkûmiyetleri bittiği için hapisshaneden çıkarılmışlardır.

Konsolos Guermani'nin oğluna bağlanan maaş gönderilmemiş olmalı ki 13 Kasım 1881'de bununla ilgili bir belge düzenlenmiştir. 20 Mayıs 1889'da Konsolos Guermani'nin ailesine maaş tahsisi ilgili yazışmalar hala devam etmektedir. İngilizler Konsolos Guermani'nin öldürülmesinden 35 yıl geçmesine rağmen hala onun davasını sürdürmeye devam etmişlerdir. Devlet

de onun çocuklarına bağlanan maaşın gönderilmesi için devamlı olarak “Maraş vak’asında öldürülen Guerman” diyerek belgeler düzenlemiştir.

21 Haziran 1857’de tarihli bir belgeden İngilizlerin Maraş’taki faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. İngiliz ordusuna malzeme almak için Maraş’ta bulunan nakliye memurunun maiyetindeki şahsın malı bir vesile ile zarara uğrayınca devlet bunum tespit edip zararını karşılamıştır.

14 Ocak 1858’de ise İngilizler Maraş’a yeni bir konsolos vekili tayin etmişlerdir. Bir süre sonrada 21 Kasım 1858’de Maraş’ta bir Protestan kilisesi inşasına başladılar.

26 Kasım 1861’de Maraş’ın Fındıcak köyünden Protestan Hofnegon adlı şahsın Ermenileri Protestan yapmaya çalışması ve bazı nahoş hareketleri sebebiyle köy dışına çıkarıldığı anlaşılmaktadır. İngiliz ve Amerikalıların Protestanlık propagandaları sonucu 9 Haziran 1866’da Maraş’ ta yaşayan Ermeni asıllı Protestanlar için bir kilise inşasına ruhsat verilmiştir.

21 Mayıs 1889’da İngiltere tebaasından olup Maraş’ta ikamet etmekte olan Alfons Elvel adlı şahsın İzmir’de katledilen bir İtalyalının katili zannıyla günlerce hapis tutulmasından dolayı İngiltere Sefareti’nce şikâyette bulunulmuştur. Sefaretin durumu Osmanlı hükümetine bildirmesi üzerine Maraş yetkililerinden olayın araştırılması istenmiştir. 18 Temmuz 1889’da yapılan tahkikat neticesinde Alfons Elvel’in İzmir’de vefat eden bir İtalya’nın ölümünden sorumlu tutularak bir mütted hapiste tutulduğu ve daha sonra ise salıverildiği belirtilerek durum İstanbul’daki İngiliz Elçiliğine bildirilmiştir.

29 Haziran 1890’da Zabtiye ile birlikte Aziziye’ye (Pınarbaşı) gelen bir İngiliz’in geliş sebebinin araştırılması istenmektedir. İngilizlerin Maraş’ta misyonerlik faaliyetleri, Fransız ve Almanlara nazaran daha zayıf gibi görünse de onlar benzer siyâsetle Amerikalılarla birlikte hareket etmekteydiler. İngilizler daha çok Ermeniler arasında siyasi faaliyetlere iştirak etmekteydiler. 1895 ‘te Zeytun isyanında önemli rol oynayarak Ermeniler ile Osmanlı Hükümeti arasında aracı olmaya kalkmışlardır. Osmanlının vatandaşlarını kıskırtıp daha sonra da onların affedilmelerini sağlamışlardır.

Zeytun isyanına karışan İngilizler, Maraş ve Zeytun Ermeni temsilcilerinin hapiste tutuldukları konusunda İngiltere Meclisi’nde oturum dahi düzenlenmiş ve İngiliz Hariciye müsteşarı meclise bilgi vermiştir. Bu konuda İngiliz Kraliçesi ve Prensine dahi bilgi verilmiştir. 1895’te İngiliz Meclisinde Maraş ve Zeytun Ermeni piskoposlarının suçlanmasının sebebinin sorulması üzerine, bunun sebebi Ermenilerin isyanına destek verdikleri şeklinde açıklanarak, bu durum İngiltere’nin başkenti Londra’daki Türk sefareti aracılığıyla ilgili meclise iletilmiştir

1893’te Maraş’ın Restebaiye Mahallesi’nden ve Protestan cemaatinden Çahaciyan Ohannes Ağa’nın uhdesinde bulunan mîrî araziye hâne inşasına izin verildiği anlaşılmıştır.

8 Nisan 1895’te Misyonerlik faaliyetleri yapmak için Maraş’ta oturan İngiltereli Li ve misyoner Mikalem adına gelip şüphe üzerine aranan sandıktan dolayı şikâyette bulunulmuş ve işlem yapılmıştır. 21 Kasım 1895’te

Maraş'ta bulunan İngiltere tebaasından Mc Calm ve beraberindekiler ikametgâhlarında gözaltına alındılar.

5 Eylül 1899'da İngiltere vatandaşı Mr. Mekalim'in eski Maraş Mutasarrıfı Dede Paşa'dan satın aldığı konağın, misyonerlerin yönetimindeki Protestan mektebinin yetim öğrencileri için yurt olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. İlgili şahıs burayı okul yapmak istemiştir. Ancak buna izin verilmemiştir.

14 Kasım 1902'de seyahat maksadıyla Maraş'a gittiği anlaşılan, Ma'mûretülaziz İngiliz Viskonsolos Vekili Anderson'un hareketlerinin araştırılması için Halep Valiliği'ne tebliğat yapıldığı görülmektedir.

Maraş bölgesinde çeşitli amaçlarla yabancı konsoloslar seyahatler düzenlemektedirler. Bunların gerçek amaçlarını devlet bildiği için yerel idarecilere bu gezileri takibe almalarını istemiştir. 1902'de Adana Vilayeti ve Maraş Mutasarrıflığı'ndan izinle Elbistan'dan Gürün kazasına gelerek Keklik Dağı'nı gezip Göksun'a gidecek olan İngiltere'nin Mersin konsolosu ve yanındakilerin takip ettirilmesi istenmektedir. Çok ilginçtir ki İngilizlerin Diyarbakır, Mersin ve Harput konsoloslarının aldıkları izinlerle Malatya'da birleştikleri ve buradan Elbistan üzerinden Maraş'a geldikleri görülmektedir. Devletin mahallî yöneticileri bunlara karşı ikaz etmiştir. Daha sonra bu konsoloslar görev yerlerine dönmüşlerdir. 1903'te Mersin İngiliz konsolosu Adana üzerinden yeniden Maraş'a gelmiştir. Maraş'a gelen İngiltere'nin Mersin Konsolosu Mösyö Arzo'nun bu seyahatı kimlerle birlikte yaptığı ve diğer faaliyetleriyle geliş-gidiş güzergâhlarına ilişkin bilgiler verilmesi istenmektedir.

19 Aralık 1903'te Halep İngiliz Konsolosu Mösyö Barnohom tarafından Maraş'ta Mösyö Kallo adına yasak yayınlar göndermiştir. Bunlar hakkında takibat başlatılmıştır. 1903'te Maraş'ta Zumbadanlı Mahallesinde sorumlusunun Msr. Agens Salmond adlı bir kadının olduğu İngilizlere ait bir yetimhane bulunmaktaydı. Bu yetimhaneler sözde annesi ve babası olmayan çocukların kaldığı ve yetiştirildiği kurumlardı. Ancak bu okullara Ermeni çocukları alınmakta ve onlar Protestan yapılarak Türk düşmanı olarak yetiştirilmekteydi.

18 Eylül 1911'de İngiltere vatandaşı Mr. Mekâlîm Maraş'ta bir mektep açmayı başarmıştır. Devlet bunun takip edilmesini Maraş yetkililerinden istemiştir. 1914'te ise İngilizler Maraş'ta Ermeni Protestan cemaati çocukları için bir ilkokul inşa etmişlerdi ancak bu okula ruhsat alınması için mahallî eğitim idaresince izin verilmesi gerektiği bildirilmektedir.

I.Dünya Savaşı'nın başlaması ve ile Osmanlı Hükümeti bilhassa da Almanların isteği üzerine topraklarında bulunan düşman devletlerin vatandaşlarının topraklarından çıkarılmasına karar vermiştir. Bu amaçla yurdun birçok tarafına gönderildiği gibi Maraş'a da pek çok yazı yazılmıştır. Bu yazılarda söz konusu kişilerin isimleri ve sayıları istenmekte yapılması gerek muamele emredilmekteydi. Yapılan tahkikat neticesinde I. Dünya Savaşı yıllarında Maraş'ta bulunan İngiliz ve Fransız vatandaşları şehirden sürgün edilmiştir. Devlet bunların yol masraflarını da Maliye Nazırlığından

karşılamaştır. Yine bu konu ile ilgili bir belgeden şehir merkezinde sadece bir İngiliz vatandaşının kaldığı anlaşılmaktadır.

Savaş yıllarında Mahallî yetkililerce Mersin Felemenk (Hollanda) Viskonsolosu memurlarından Vadih Nejar Maraş'a sürgün edilmiştir. Yetkililer bunun sürgün sebebinin ve elinde Fransa veya İngiliz Konsoloslugu'na ait belge olup olmadığının araştırılması istemektedirler.

Daha önce bahsi geçtiği üzere 1915'te Maraş'taki Amerikan Eytamhanesi'nin görünüşte Amerikan, fiilen ise İngiliz olduğundan dolayı kapatıldığı görülmektedir. Maraş'ta İngiliz ve Amerikalıların misyonerlik faaliyetlerini birlikte yürüttükleri görülmektedir. Buna dair bir belgede Maraş Amerikan Kız Koleji muallimlerinden İngiltere vatandaşı İngordin ve Kütüphane Nazırı Anmirşal'in İstanbul üzerinden memleketlerine gitmelerinin uygun olup olmadığının bildirilmesi istenmektedir.

Maraş'ta Alman Misyonerlik Faaliyetleri

Avrupa devletlerinden, Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerine en son başlayan Almanya'dır. Almanya sanayileşmesini ve birliğini tamamlamasından sonra, Fransa ve İngiltere gibi devletlerle sömürgecilik yarışına girmeye başlamıştı. Bu arada Sultan II. Abdülhamit zamanında iki ülke arasında yakın dostluk bağları kurulmuştu. Bu bağlamda Alman İmparatoru II. Wilhem İstanbul'a bir ziyarette bulunmuş ve Kudüs'e kadar gitmiştir. Osmanlı Devleti bu durumu diğer Avrupa devletlerinin düşmanca tavırlarına karşılık bir dayanak olarak görüyordu. Almanya için ise uçsuz bucaksız Osmanlı toprakları hem hammadde ihtiyacını karşılayacağı bir alan hem de ürettiği ürünleri pazarlayacağı bir yerdi.

Avrupa'daki bilimsel gelişmeler nedeniyle pek çok ecnebi bilim adamı sözde bilimsel araştırma yapmak amacıyla Türkiye'ye geziler yapmaktaydılar. Bir Alman vatandaşı da bu sebeple Maraş'a gelmişti. Maraş'ın Derman Dağı'nda böcek toplayan Mir Manoyel İskarpila adlı bu Alman vatandaşına 10 Ağustos 1898'de iki kişi saldırmıştı. Bu şahsın şikâyeti üzerine saldırganlar yakalanmış ve gerekli cezaya çarptırılmışlardır.

Maraşlı Burunsuz oğlu Bogos adlı bir Ermeni şahıs, Kudüs'teki Alman Mektebi'nde okuyan oğlu Ohannes'in, söz konusu mektepten alınarak Ermeni Katolik Marhasa Vekili Tupçuyan Dorakim'e teslimi davasının halli hususunda 13 Ekim 1898'de Maraş mahallî hükümete başvurmuştur.

Maraş'ta yaşayan misyonerlerin Osmanlı devletine iyi görünmek için bazı yağcılık faaliyetlerine girdikleri de görülmektedir. Maraş'ta bulunan Almanyalı Papas Bastorloman, Sultan Abdülhamid'in doğum günü sebebiyle padişahı övdüğüne dair bir haber Maraş yetkilileri tarafından 4 Ocak 1899'da İstanbul'a bildirilmiştir.

1898 yılından itibaren Almanlar Maraş'ta yoğun bir faaliyet içine girmişlerdir. Bir belgeden anladığımıza göre, Almanya tebasından Rahib Mösyö Loman ile Mösyö Yebroki's'in Maraş'ta bulunan eytamhaneleri gözden geçirerek hastane inşası için buraya para bırakmışlardır. Daha sonra bu

şahıslar Diyarbakır'a geçmişlerdir. Bunun üzerine Maraş'tan yetkililer bu şahısları hakkında devlete bilgi vermişlerdir.

İstanbul'dan aldıkları izinle Mersin, Adana ve Haçin üzerinden Maraş'a giden Almanya tebasından Rahip Luman ve Ferdinand Broksa buralarda birtakım ziyaretlerde bulunduktan sonra 1898'de Maraş'ta bir hastane inşa etmek istemişlerdir. Bunun üzerine bu şahıslar hakkında tahkikat yapılmıştır. Hastane yapılması için beş yüz lira bıraktıkları ve hastanenin inşaatına başlanıldığı haberinin doğru olmadığına dair Rahip Luman ve Ferdinand Broksa beyanda bulunmuşlardır. Bu şahısların bir takım hayır işleri yapmak üzere bir cemiyet kurdukları, bu cemiyetin başkanının da Luman olduğu, bunların Zeytun'daki Protestan kilisesinde mahzurlu bir konuşma yaptıkları şikâyeti, İstanbul'a bildirilmiştir. Bunun üzerine 17 Mayıs 1799'da Zeytun'da bu tür konuşmalar yapan Ferdinand Bruks'a bu tür propaganda yapmaması tavsiye edilmiştir. Hatta bu iki kişinin Maraş'ta bir hastane yapılmak üzere Maraş müftüsüne para verdiklerine dair bir şayia yayıldığı yapılan soruşturma sonrası bunun doğru olmadığı anlaşılmıştır.

Alman vatandaşı olup Maraş'taki Eytamhane Müdürlüğü görevinde bulunan Mösyö Esbiker sahibi olduğu arsaya ev inşa etmesi için 18 Mayıs 1900'de ruhsat talebinde bulunmuştur.

İskenderun'a gelen Almanyalı Seyyah Louhıman'ı alıp Maraş'a götürenin Paristevar Arumiç değil Espilar adlı bir misyoner olduğu ve hareketlerinin gözetim altında tutulduğuna dair 14 Nisan 1904'te İstanbul'a bir yazı gönderilmiştir.

1905'te Tıbbiye ihtisası için Almanya'ya gitmek isteyen Protestan cemaatinden Tabib Salibyan'ın Maraş doğumlu olduğu ve Amerika'da tıp tahsil ettikten sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye intisap ettiği anlaşılmaktadır. 10 Ağustos 1905'te Almanyalı Doktor Hugo Geothe refakatindeki Baron Rodberg ve Doktor Favas'ın ruhsat edinmeden Şar karyesinde asar-ı atika aramalarına müsaade edilmemiştir

31 Ağustos 1908'de Maraş'ta Ohannes Mısırlıyan adlı bir Ermeni, bir polis komiserinin yardımıyla Alman vatandaşı Wilham Espiker'in sahibi olduğu ve oturduğu haneyi yasalara aykırı olarak zabt ve temlik etmiştir. Bunun üzerine Wilham Espiker'in Almanya'nın Haleb Konsolosluğu'na şikâyette bulunmuştur. Konsolosluk da İstanbul'daki yetkililere başvurarak Ohannes Mısırlıyan'ın el koyduğu evin geri alınmasını istemiştir. Devlet de Maraş'taki yetkililere durumun araştırılması için emir vermiştir.

30 Ocak 1909'da Almanya vatandaşı olup Maraş'ta oturan Espiker ile Ohannes Mısırlıyan arasında meydana gelen hane ihtilafından dolayı, mahkemeye müracaat etmesi gerektiği vaktiyle kendisine bildirilmiş olup, talebi üzerine tesri-i dava için mahkeme reisine de vesâya-yı lâzime icrâ edildiği bildirildiğinden Almanya Sefareti'ne bu şekilde haber verilmiştir.

30 Aralık 1909'da Maraş'ın Divanlı Mahallesi'nde bulunan Alman yetimhaneleri içinde bir okul açılmasına ruhsat istenmiştir. Söz konusu izin 11 Ocak 1910'da verilmiştir.

19 Temmuz 1910'da Maraş'a gönderilen yazıda Konya, Adana, Urfa, Halep, Ankara dâhilindeki bazı dinî müesseseleri teftiş üzere ziyarette bulunacak olan Alman Rahib Feraohiker'e kolaylık gösterilmesi istenmiştir.

2 Haziran 1911'de Maraş'taki Alman Eytamhane Mektebi'nin müfredat programı yetkililere sunulmuştur. Alınan ilginç bir kararla bu mektebin başka bir yerde şubesinin açılması ve bazı öğrencilerin oraya nakledilmesi durumunda yeni bir izne gerek duyulmamasına karar verilmiştir.

Bu durum Alman misyonerlerin Maraş bölgesinde faaliyetlerini artırmalarına neden olacaktır. Kurdukları bir müessesenin şubelerini farklı alanlarda yapmak için izinsiz yeni okullar açacaklardır. Bu izne dayanarak Maraş'taki Alman İnas (kız) Mektebi mezunlarından iki kız 4 Haziran 1911'de Fırız nahiyesinde mektep inşa etmek için girişimde bulunmuşlardır.

25 Temmuz 1915'te Almanya Sefarethanesi Başrahibi Konet Lotihavo'nun Maraş'a yapacağı seyahatin kolay geçmesi için yetkililerin yardım etmesi istenmiştir.

17 Ağustos 1915'te Maraş'ta Alman Döymeper Hilenspond Cemiyet-i Hayriyesi'nin yaptığı hastahane ve mekteplerde görev yapan Alman vatandaşı müdür ve öğretmenlere dokunulmamasına dâir İstanbul'dan Maraş yetkililerine emir verilmiştir. Ayrıca tutuklanan öğrencilerin de serbest bırakılmaları istenmektedir.

26 Ağustos 1915 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Maraş Mutasarrıflığı'na yeni bir emir gönderilerek; "şehirdeki Alman eytamhane ve müessesatında bulunan Ermeni kız ve erkek öğrenciler ile müstahdemlerin kaç kişiden ibaret bulunduğunun" tespit edilmesi istenmiştir. Bu durum ihmal edilmiş olmalı ki kısa süre sonra 1 Eylül 1915'te yeniden çekilen bir telgrafla öğrenci ve görevlilerin sayısı istenmiştir.

18 Eylül 1915'te Maraş'ta bulunan, Alman Müessesat-ı Hayriyesi rahibelerinden Beatris ve Hezek'e, yapacakları yolculukta kolaylık sağlanması istenmektedir. 22 Eylül 1915'te Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü tarafından Maraş Mutasarrıflığı'na telgraf çekilerek "Maraş'taki Alman râhibelerinden Beatris Ruhez'in İstanbul'a gitmesine müsaade edilmesi istenmektedir.

6 Mayıs 1916'da Maraş'ta çalışan Alman Deutscher Hilfsbund Cemiyeti'nin Maraş'taki müesseselerinde görevli kişilerin isim ve hüviyetiyle görevlerine devam etmelerinde mahzur olup olmadığının bildirilmesi istenmektedir.

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne "Deutscher Hilfsbund Orient Cemiyeti üyelerinden olup, Almanya'da yaşayan Bay ve Bayan Zeller Maraş'a gelerek buradaki hayır müesseselerinde çalışmak için başvurmuşlardır. Bu şahıslara 13 Kasım 1915'te Maraş'ta çalışmalarının bir sakıncası olmadığı bildirilmiştir. 14 Şubat 1916'da verilen izinle Deutscher Hilfsbund Cemiyeti erkânından Rahip Pasteur Zeller ve Madam Zeller, Rahibe Mina Enssle ile Sir Anna Enfleyek'in, Maraş ve Mamuretülaziz'e gelmelerinde bir mahzur olmadığına karar verilmiştir.

15 Kasım 1915'te Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden "Alman mekteplerinde muallim olarak istihdam edilen sekiz şahısla Maraş'tan bazı

kimselerin Haleb'e ikametlerine müsaade olunması" şeklinde Haleb Valiliği'ne bir telgraf çekilmiştir.

12 Aralık 1915'te Maraş'ta yaşayan Almanlarla, Alman Devleti ve tebaası ile ilişkileri olan bir kısım Ermeninin, muhtelif mahallerde ikametlerine müsâade olunması istenmektedir. Devlet Birinci Dünya Savaşına birlikte girdiği Almanlara toleranslı davranmaktadır, ama hükümet bazı kuşklar içine de girmiş olmalı ki 12 Şubat 1916'da Almanya'nın Frankfurt Sormain şehrinde kâin Deutscher Hilfsbunt Cemiyeti Müdürü Sohart'ın, Maraş, Halep, Mamuretülaziz ve Adana'ya seyahatini uygun görmemiştir.

3 Mayıs 1916'da Deutsche Hilfsbund Orient Cemiyeti'nin Maraş'taki müessesesinde müstahdem, yerli ahaliden mürekkep heyetin yerlerinde ibkâsı. Halep'de rahibe Beatris'in maiyyetindeki Ermeni çocukların buradaki eğitimlerine devam etmeleri. 6 Mayıs 1916'da Deutscher Hilfsbund Cemiyeti'nin Maraş'taki müesseselerinde görevli kişilerin isim ve hüviyetiyle görevlerine devam etmelerinde mahzur olup olmadığının bildirilmesi istenmiştir. 20 Haziran 1916'da Deutsche Hilfsbund Cemiyeti'nin, Maraş'taki müessesatında müstahdem Ermenilerin cezalandırıldıklarına dair Almanya Sefareti'nin iddiasının tahkiki istenmiştir. 22 Temmuz 1916'da Liva memurlarıyla jandarma kumandanının, Alman Darüleytamı personelini sürgüne gönderdikleri bildirildiğinden olay hakkında bilgi verilmesine dair, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Maraş Mutasarrıflığı'na telgraf çekilmiştir.

8 Ağustos 1916'da Maraş'taki Alman müesseselerinde müstahdem Ermenilerin başka bir yere nakli; Maraş'taki Alman Darüleytam Heyeti'nin sürülmesi hakkında bilgi verilmesi istenmiştir

11 Ekim 1917'de Maraş Alman Eytamhanesi Müdürlüğü'nde bulunmuş olan İsviçreli Matmazel Ronar'ın Budapeşte'ye gitmesinde bir mahzur olup olmadığının bildirilmesine dâir Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Maraş Mutasarrıflığı'na telgraf çekilmiştir. 16 Kasım 1918'de Maraş'taki Alman ve Avusturya tebasından olanların isimleri bildirilmiştir.

23 Aralık 1918'de Osmanlı Devleti topraklarında kalmak isteyen Alman ve Avusturya tebasının bir istidaname ile İstanbul'daki komisyona müracaat edeceklerine dair Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Maraş Mutasarrıflığı'na bir telgraf çekilmiştir.

30 Aralık 1918'de Emr-i mahsus üzere Osmanlı topraklarını terk etmek üzere Maraş'taki sekiz Almanın evraklarının İstanbul'a gönderildiği; Osmanlı memleketinde kalmak isteyen Alman ve Avusturya-Macaristan tebasının istidaname ile Hariciye Nezareti vasıtasıyla İstanbul'daki komisyonuna müracaat etmesi istenmektedir.

9 Şubat 1919'da Maraş'ta yapılan inceleme neticesinde dokuz Alman olduğu, bunlardan yedisinin İstanbul'da İtilaf Fevkalade Komiserliği'nden vesika aldıkları, diğer ikisinin de müracaat ettiği anlaşılmıştır.

Maraş'ta Almanlara ait 1 iptidai (ilkokul), 1 kız ortaokulu ve lisesi, 1 erkek ortaokulu ve lisesi, 1 hastane ve 2 yetimhane bulunmaktaydı.

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşma'sının imzalanmasından sonra Osmanlı Hükümeti, İtilaf devletlerinin (İngiltere, Fransa ve İtalya) baskısı ile Türkiye'de bulunan Alman ve Avusturya vatandaşlarının sürgün edilmesine karar vermiştir. Bu bağlamda Maraş'ta bulunan Alman ve Avusturya tebası olan şahısların da şehirden çıkarılması kararlaştırılmıştır. Alınan kararlar derhal bunların şehirden çıkarıldıkları anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde Maraş Alman Hastanesi, Alman Çiftliği ve Eytamhanesi gibi müesseseler Almanlara ait Vakıflar tarafından özel şahıslara satılmıştır. Alman Çiftliği ve Hastanesi tamamen yıkılırken Divanlı Mahallesinde bulunan ve dört katlı olan Alman eytamhanesi ve okulu hala ayakta durmaktadır. Bu bina 1936'da Sarıfakıoğlu ailesinden bir şahsa satılmış olup hala onlar tarafından mesken olarak kullanılmaktadır.

Diğer Misyonerler

Avrupalı büyük devletlerin tebarının yanında Maraş'ta İtalyan, İsviçreli, Kanadalı, Papalık ve İrlanda devletlerine ait misyonerler de bulunmaktadır. Bunlar ferdi olarak çalışmakta olup Maraş ve çevresine çeşitli geziler düzenledikleri görülmektedir.

Maraş'ta Müslümanlar Arasında Misyonerlik Faaliyetleri

Maraş'ta bulunan misyonerler Ermeni ve diğer Hıristiyanlara kendi mezheplerini yaymanın ötesinde Müslüman ahâliye de Hıristiyanlık propagandaları yapmışlardır. Çeşitli vaatlerle kandırdıkları Müslüman ahaliden bazıları onların propagandalarına kanmışlardır. Misyonerler Müslümanlar arasında mezhep farklılıklarını da dikkate alarak bilhassa alevi Türkleri kendi amaçları için kullanmayı seçmişlerdir. 1860'da Elbistan'da Alevi Mustafa adlı bir şahsı kandırıp İncil okutmaya başlamışlar.³ Mustafa 1874'te gizlice Hıristiyan olmuştur. Mustafa'nın oğlu Ali'de Hıristiyan olmuştur. Kızı Elif de misyonerlerin kızlar okuluna devam etmekteydi. 1874'te Mustafa ve oğlu Ali tutuklanarak Halep'e götürülmüştür. Bunun üzerine misyonerler bu olaya tepki göstererek, Müslümanlar arasında Hıristiyanlık propagandaları yapabileceklerini belirtmişlerdir. 4 Kasım 1874'te yetkililer Mustafa ve oğlunun İstanbul'a gönderilmesine karar vermişlerdir. Kızı Elif'in de reşit yaşa gelinceye kadar emin ellerde bir yerde bırakılmasına karar verilmiştir. Misyonerlere gelince birkaç yıl daha Mustafa'nın peşinde koşmuşlardır. Çünkü Mustafa ve oğlunun Hıristiyanlığı kabul etmesi onlar için bir başarıydı. Mustafa misyonerlik faaliyetleri içinde Osmanlı ülkesinde ilk Hıristiyan olan şahıstı. Bir süre sonra misyonerlerin dediği olmuş ve Mustafa getirilerek evine yerleştirilmiştir. Misyonerler Mustafa ve ailesine de yardım kampanyası düzenleyip bir miktar para toplamışlardır. Müslümanlara örnek olduğu için Maraş'taki yetkililer Mustafa'nın şehirden çıkarılmasını istemişlerdir. Mürtet Mustafa olayı olarak tarihe geçen bu olayda Mustafa'nın durumu misyonerlerin yayın organı olan

---

³ Mustafa Çabuk, Maraş'ta Misyoner faaliyetleri ve Misyoner Okulları, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008, s.78.

Levant Herald gazetesinde neşredilmiştir. Mustafa'dan başka para vaatleri ile Maraş'ta tapu memuru Hüsnu Oğlu Mustafa Remzi, Ali Avni, Mustafa oğlu Davut ve kardeşi Nuh, Ali oğlu Mehmet Hulûsi ve bunlardan başka on kadar kişi Hıristiyan olmuştur. Devlet bu olayla ilgili sorumlu olduklarını düşündüğü Amerikalı misyonerlerden Besa, Vayl, James Crane ve karısı, Finlandiyalı Adeta Herold gibi kişileri sürgüne gönderilmesini istemiştir. Onlar ise İstanbul'daki İncil evine sığınmışlardır (Bible House). Maraş'ta Müslümanlar arasında Hıristiyanlık propagandalarını daha çok Hıristiyan Genç Erkekler Birliği'nin üyeleri yapmaktaydı. Maraş'ta da şubesi bulunan bu derneğin I. Dünya Savaşı sırasında Maraş sorumlusu Crathern adlı şahıstı

Maraş'ta Bulunan Arkeolojik Eserler

Maraş bölgesi eski eserler ve arkeolojik malzemeler bakımından zengin bir yerdir. Tarihi kısımda görüldüğü gibi bölgede pek çok medeniyet yaşamıştır. Bu medeniyetlerin kalıntılarının bir kısmı çeşitli sebeplerden yeraltında kalırken bir kısmı da yer üstünde bulunmaktadır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren oryantalistlerin istilasına uğrayan Osmanlı Ülkesinin her tarafında arkeolojik araştırmalar başlamıştır. Yabancı araştırmacılar devletin izni ile kazılara başlamışlardır. Bu kazılarda bulunan birçok eser yurt dışına kaçırılmaya başlayınca, Osmanlı yetkilileri bunun farkında olunca önce o eserlerin değerinden pay almaya başlamıştır. Daha sonra ise bilhassa da ilk müzenin kurucusu Osman Hamdi Bey'in gayretleriyle yurt dışına eser kaçırılmasına mani olunmaya çalışılmıştır.

Definecilik ve eski eser kaçakçılığı tarihin çok eski devirlerinden beri görülmektedir. Osmanlı Ülkesinin pek çok yerinde olduğu gibi Maraş'ta da bu işle uğraşan insanlar vardı. Bazı zaman tesadüfen bazı zamanda bilinçli aramalarla bu defineler bulunmuştur. Bulan kişiler bunları satmaya çalışmışlardır. Bu durumun farkında olan yetkililer İstanbul'da kurulan ilk müzede sergilenmek üzere bu eserleri getirmeye çalışmışlardır. Osmanlı arşiv belgelerinde Maraş bölgesinde çıkan eski eserlerle ilgili belgeler görülmektedir. Bu belgeler çıkarılan eski eserlerin İstanbul'a gönderilmesi ile ilgili resmi yazılardır.

Bu belgelerden biri 16 Nisan 1846'ya aittir. Bu belgeye göre Maraş eyaletinin Bertiz bölgesi köylerinden biri olan Karamanlı'da Veli isminde bir köylü eski paralardan oluşan bir define bulmuştur. Bu defineden dolayı şikâyet edilen bu şahıs hapishaneye atılmıştır. Durum bir yazı ile İstanbul'a bildirilmiştir. Bunun üzerine oradan gönderilen bir yazı ile bulduğu paralara devlet el koymuştur. Ancak Veli'nin hapisten çıkarılmasına ve bulduğu paranın değerinin Darphaneden verilmesinin usulden olduğu bildirilmiştir.

23 Mayıs 1857'ye ait bir belgeyle Maraş'ta üç kişinin eski para buldukları haberi İstanbul'a ulaştırılınca bu kişilere hazineden bir miktar harçlık verilmesi yetkililere bildirilmiştir. Bu konu ile ilgili aynı mahiyette 13 Temmuz 1857'de bir yazı daha gönderilmiştir. Bu paraların İstanbul'a getirilmesi için eski sadrazamlardan Reşid Paşa'nın hizmetkârlarından Şakir Ağa görevlendirilmiştir. Bu şahsın masraflarının karşılanması için de Ahmet

Ağa görevlendirilmiş olup, yapılacak hizmetinin karşılığı olarak para ödenmiştir

12 Eylül 1858'de Maraş'ta Maraşlı Asım Efendi ve arkadaşları altın bulmuşlardır. Bu şahıslar tutuklanarak hapse atılmışlardır. Ancak mahkeme tarafından kefaletle serbest bırakılmışlardır.

11 Kasım 1858'de Maraş sancağına bağlı Kadirli köylerinden Oruçbeyi'nde Hacı Haliloğlu Ali Efendi tarlasında gümüş paralar bulmuştur. 18 Kasım 1858 tarihli bir belgede bu şahsın bulduğu paraların Hazine-i Hassa'ya ait olduğu bildirilerek İstanbul'a gönderilmesine dair bir hatt-ı hümayun(ferman) gönderilmiştir. 24 Kasım 1858 tarihli başka bir belgede de Oruçbeyi'nde bulunan paranın Silisya (Hititler zamanında Çukurova bölgesinin adı Kilikya) adlı eski bir devlete ait olduğu belirtilerek söz konusu paranın değerinin bulan şahsa verildiği görülmektedir. Ayrıca bu para Meskûkât Müdürlüğüne (Darphane) teslim edilmiştir.

27 Mayıs 1878 tarihli bir arşiv belgesinde Maraş'ta devlete ait olan bir arazide gümüş para bulunduğu haber alınarak nasıl muamele yapılacağı yetkililerden tarafından İstanbul'a sorulmuştur. 6 Ekim 1878'de İstanbul'dan Maraş'a gönderilen belgeyle söz konusu gümüş sikkelerin bir kısmının Müze hissesine ayrıldığı geri kalanın ise bulan şahsa verilmesi kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Hükümeti yabancıların ülke topraklarında arkeolojik kazı yapmaları ve buldukları eserleri yurt dışına kaçırmalarından endişe duyarak bu eserlerin sergilenmesi için müzeler kurulmasına karar vermiştir. 31 Mayıs 1895 tarihli bir belgede bu amaçla Aydın'da bir müze kurulması gerektiği ifade edilmektedir. Aynı belgede Müze müdürü Osman Hamdi Bey'in Maraş'a yakın olan Nemrud Dağı'na giderek hafriyata başlaması ve dönüşünde yine bu müze işi ile ilgilenmesi emredilmektedir.

12 Mayıs 1883'te Maraş'ın Harkbaşı (Pınarbaşı mevkiinde Arkbaşı) denilen bir yerinde Romalılar devrine ait birçok heykelin bulunduğu haberi İstanbul'a ulaşmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti Müze Müdürlüğüne gerekli tahkikatın yapılmasına karar vermiştir.

6 Ağustos 1883'te Maraş Kalesi'nde bulunan eski eserlerden iki resmin Müze-i Hümayun'a konulmak üzere gönderilmesi yetkililerden istenmiştir.

4 Nisan 1888'de Almanya'nın başkenti Berlin müzesi müdürü Mösyö Homa seyahat amacıyla Halep, Antep ve Maraş taraflarına gidecek olmasından dolayı kendisine Halep Valiliği'nce gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmektedir. Bu belgeden Maraş bölgesinin de eski eserler bakımından zengin olduğu anlaşılmaktadır.

26 Mayıs 1890'da İstanbul'dan gönderilen bir emirle Maraş kalesinde bulunan bir taş anıtlı Maraş Aslanı adlı heykelinin müze memuru Bedri Bey'e teslim edilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bu belge ile Hititlerden kalan meşhur Maraş Aslanı'nın İstanbul'a gönderilmesi süreci başlamış olmaktadır. 1 Eylül 1890'da Maraş hükümet konağında bulunan bir taş ile kaledeki siyah taştan yapılmış Aslan heykelinin müze memuru Bedri Bey'e verilerek gönderilmesi emredilmektedir. Ayrıca Bedri Bey'e, Antep Kalesi'nde bulunan mescidin mihrabının İskenderun'a gönderilmesi ile ilgili

tahkikat yapması ve yapacağı masrafların verilmesi de emredilmiştir. Netice de Bedri Bey bu eserlerin nakli işini gerçekleştirmiştir.

11 Temmuz 1891'de Maraş'ın içinde antik bir sikke bulunmuştur. Bu sikke makbuz ilmühaberi ile padişaha gönderilmiştir.

25 Aralık 1894 tarihli bir belgeden Maraş'ın Kuyucuk Mahallesi ahalisinden Dirkizaroğlu Karabet'in mülkünde çıkan eski Osmanlı paralarının Müze-i Hümayun'a gönderilmesi istenmektedir. 16 Ocak 1906 tarihli başka bir belgede Maraş'tan çıkarılan eski paraların Osmanlı dönemine ait olup üzeri silik, bozuk, değersiz ve bakır sikkelerden ibaret olduğu ve müzeye konduğu bildirilmektedir. 30 Ağustos 1905'te Hititlilere ait olup Maraş'ta Kale-i Hakani'de muhafaza edilen iki parça üzeri resimli taşın İskenderun'a ve oradan da deniz yoluyla vapur ücreti ödenerek İstanbul'a getirilmesi istenmektedir. Bu taşlar kaleden indirilip Ulu Cami'ye konmuş ve buradan da gönderilmiştir.

7 Şubat 1906 tarihli bir belgeden Maraş'ın Kırkgöz (Pınarbaşı) kaynağından Ulu Cami'ye getirilen su kanalı hafriyatında ortaya çıkarılıp, Halep Maarif Müdüriyetince İstanbul'a gönderilen sikkelerin Müze-i Hümayun'a teslim edildiği, bir kıymete haiz olmadıkları anlaşılmaktadır.

22 Şubat 1906'da Maraş'ta çıkarılan bir mermer lahdin İskenderun'a taşınması için gerekli tahsisatın ödenmesi istenmektedir. Yine Elbistan İzgin Kasabası mezarlığında bulunan Hititlere ait bir yazıt da İstanbul'a gönderilmiştir. Elbistan ve çevresinden toplanan pek çok eski eser de İstanbul'a gönderilmiştir.

Sadece arşiv belgelerine yansıyan bu yazılardan Maraş bölgesinin arkeolojik bakımdan zengin bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Bu eserlerin pek çoğunun da bilhassa Maraş'ta misyoner mekteplerinde görev yapan misyonerler tarafından Avrupa ve Amerika'ya kaçırıldığını 1916'da Maraş Maarif Müdürlüğü yapan Besim Atalay ifade etmektedir. Besim Atalay'ın gayretleriyle 1916'da Maraş'ta bir müze açılmış ve toplanan bazı eserler buraya konmuştur.

KAYNAKÇA

Bu bölüm yazılırken başta Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri olmak üzere şu kaynaklardan istifade edilmiştir:

1. MUTLU, Şamil **Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2005, s.285-286.
2. ÇABUK, Mustafa, **Maraş'ta Misyoner Faaliyetleri ve Misyoner Okulları**, Ukde Yay., Ankara 2008.
3. GÜLSOY, Ufuk, "1856 Islahat Fermanına Tepkiler" **Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991.
4. EYİCİL, Ahmet, "1856 Islahat Fermanına Maraş'ta Tepki" **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, K. Maraş Sütçüimam Üniversitesi Yay, Kahramanmaraş 2008.

MARAŞ BÖLGESİNDE BAZI İMAR FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Maraş bölgesinde birçok i' mar faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Başlangıçta askeri binaların yanında daha sonra okul, kışla, polis karakolu, hapishane, sağlık ocağı gibi kamu binalarının yanında telgraf hattı, yol ve köprü yapımı gibi yapıların inşaatlarına başlanmıştır.

Maraş Kışlası

Şimdi İş Bankası arkasında olan belediye otoparkının yerinde Maraş askeri kışlası inşa edilmiştir. 5.9.1902 tarihli bir belgeden Maraş'taki kışlanın inşaatına mübaşeret olunması istenmektedir. Maraş'taki eski kışla arsasıyla mübadelesi istenilen askeri dairenin belediyeye ait olmadığından bunun ret edildiği görülmektedir.

1895 Zeytun İsyanının bastırılmasından sonra bir daha burada asayişsizlik olaylarını engellemek amacıyla Sultan II. Abdulhamid'in emriyle bir askeri kışla inşasına başlanmıştır.15.11.1896'da Zeytun Kışlası inşaatının bitmek üzere olduğu, taburların peyderpey kışlaya yerleştirileceği bildirilmiştir. Bu kışla 1920'lerde yıkılmıştır.

Karakollar İnşa Edilmesi

Gerek Selçuklularda gerekse Osmanlılarda ticaret yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla derbent ve menzil teşkilatları kurulmuştu. İlk başlarda derbent ve menzillerin güvenliği o bölgede oturan köylüler tarafından sağlanırdı. Onların bu hizmetlerine karşılık kendileri vergiden muaf tutulurlardı. Ancak zamanla bu sistem kalkarak karakol sistemine dönüşmüştür. Maraş ile Antep arasındaki sistem yol güvenliğini sağlamak amacıyla da ilk başlarda Karabıyıklı köyünde bir menzil olduğu anlaşılmaktadır. Bu menzil karakola dönüştürülmüştür. 6.9.1908 tarihli bir belgeden Pazarcık kazasının Karabıyıklı Derbendi Karakol hanesinin yolunun yeniden inşası masrafları gönderilmiştir..

6.7.1909'da Maraş'ta açılması mutasarrıflıkça gerekli görülen beş karakolun kirasının ödenmesi için izin isteyen Haleb Vilayeti tahriratının Harbiye Nezareti'ne gönderilmiştir. Ancak bir süre sonra Maraş'ta açılmasına lüzum görülen karakolların icarlarına karşılık bulunamadığı bildirilmiştir. 1921'de Maraş Sancağı Çarşı Karakolu açılmış olduğu görülmektedir.

Maraş Hapishanesi

Maraş'ta bir hapishane bulunmaktaydı. 29.10.1902 Maraş Sancağı Merkez Hapishanesi'nin genişletilmesi için lazım olan meblağa karşılık bulunması ve gerekli muameleler yapılması istenmiştir.1904'te Halep ve Adana vilayetleri Adliye müfettişliğinin teftişinde Maraş Hapishanesi'nin ihtiyaca kâfi gelmediğini bildirmesi üzerine Adliye Nezareti'nce gereğinin yapılması istenmiştir. Bunun üzerine ihtiyacı karşılamak üzere bir binâ kiralanmıştır. 1909'da bunun kirasının ödendiği anlaşılmaktadır.

1910'da Maraş Hapishanesi'ndeki mahkûmların fazlalığı sebebiyle burada bulunan mahkûmların Bodrum ve Payas Hapishaneleri'ne naklin mümkün olup olmadığının oralarda bulunan hapishane yetkililerine bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı tarihte bir yandan da ihtiyâca cevap veremez duruma gelen Maraş hapishanesinin ta'miri masraflarının Hazine'den karşılanması istenmiştir. Bun arada Maraş hapishanesinde tutuklu sayısının fazlalığı sebebiyle hastalıkların zuhuruna sebebiyet vereceğinden tamir edilmek istenen Maraş Hapishanesi için sarfi gereken meblağın sarfına izin verilmesi talebi hakkında gerekenin yapılması istenmiştir.18 Aralık 1913'te sıhhi şartlara uygun olmadığı tespit edilen Maraş Hapishanesi'nin ta'mirâtı için tasarruf gerekçesiyle tahsisat ayrılmasının mümkün olmadığı bildirilmiştir. Ancak bir süre sonra Maraş ve Zeytun hapishanelerinde yapılacak tadilat ve ta'mirat masraflarını karşılanmasına karar verilmiştir.12 Nisan 1914'te Maraş Hapishanesi'nin izdihamının hafifletilmesi için kiralanana yere kira tahsis edilerek, havalenâmesinin gönderildiği bildirilmiştir.

Göksun'da da hapishane bulunmaktaydı. Hatta burada bir de kadın hapishanesi vardı. 1913'te Göksun Kazası Nisa Hapishanesi olarak kiralanana yerin sene sonuna kadar olan icar bedeli ve gardiyan maaşına ait havale gönderilmiştir. Elbistan ve Pazarcık'ta da birer hapishane bulunmaktaydı.

Maraş Hastanesi

1895'te Maraş'ta bir hastane inşa edilmiştir. Bu hastanenin Maraş Hapishanesi yanına inşa edilmesi için müracaat edilmişti. Ancak burası elverişli olmadığından hastane başka bir mahalde inşa edilmiştir.

Maraş Yollarının Yapımı

23 Eylül 1903 tarihli bir belgeden Maraş ve çevresinde yol yapım faaliyetleri başlandığı anlaşılmaktadır. Yumurtalık'tan Bahçe istikametiyle Maraş ve Tarsus'tan Konya hududuna uzanan Gülek boğazına doğru yapılacak yolların plan ve projeleri çıkarılarak ilgili yere takdim edilmiştir.

Anadolu şehirlerinde yol yapımları başladığında halkın da çalıştırılmasına karar verilmişti. İnsanlar ya yol bedelatı adı altında para verirler ya da birkaç gün yollarda çalıştırılırlardı. Cumhuriyet döneminde de bu usul devam etmişti. Bazı durumlarda halk bu yol bedelatından istisnâ tutulmayı isterlerdi. Yol vergisini vermeyenlerin cezalandırılmalarına dair Maraş'a bir emir gönderilmiştir. 5 Haziran 1903 tarihli bir belgeden yol

bedelatından istisna tutulmalarına dair Maraş Sancağı muhtarları adına Kuyucak Mahallesi muhtarı tarafından İstanbul'a bir arzuhal sunulmuştur.

Maraş bölgesinin arazisinin engebeli olması nedeniyle kaza ve köyleri ile ulaşım güçlüğüle yapılmaktaydı. Bu yüzden yol inşaları gerekiyordu. 27 Mart 1910'da Maraş dâhilindeki yol ve geçitlerin ıslahı ile Elbistan, Zeytun ve Göksün yollarının açılması için Maraş'tan İstanbul'a bir telgraf çekilmiştir. 16 Şubat 1913'te Halep vilayeti dâhilinde ve bilhassa Maraş'tan Zeytun'a ve oradan da Elbistan'a kadar olmak üzere yol inşasına karar verilmiştir.

Maraş yakınından geçen Bağdat Demiryolu hattının ticaret ve zirâattaki önemi yüzünden şehre getirilmesi için müracaat edilmiştir. Ancak 16.12.1913'te Bağdat Demiryolu'ndan bir hattın Maraş'a çekilmesi yönünde vukubulan talebin demiryolu şirketi ile yapılan mukavele ahkâmıyla imkânsızlık yüzünden yerine getirilemeyeceği bildirilmiştir.

Osmanlı ordusu başkomutanlığı tarafından askeri gerekçelerle 1916'da İslâhiye-Maraş, Maraş-Elbistan, Maraş-Antep, Akçakoyunlu-Antep-Maraş yollarının inşa ve tamirine hemen başlanmasının Halep ve Adana vilayetleriyle Maraş Mutasarrıflığı'ndan istendiği anlaşılmaktadır. Bu yolların masraflarının devlet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Bilhassa İslâhiye-Maraş yolunun masraflarının biran önce karşılanması için durum Nafia Nezaretine (İmar Bakanlığı) bildirilmiştir. Bu arada Halep-Maraş arasında en kısa mesafeden bir yol projesi de düşünülmüştür.

1918'de Maraş sancağı dâhilinde yapımına başlanan köprülerin inşaat masraflarının "Vilayete Muavenet Tertibinde" tahsisat kalmadığından varidat-ı mahalliye hâsılatıyla veya mal Sandığı'ndan İdare-i Hususiye'nin alacağı olan meblağın peyderpey istihsalıyla temin edileceğine karar verilmiştir.

1894'te Elbistan kazasında Maraş eski mutasarrıfı Şükrü Paşa tarafından yıktırılan köprünün yeniden inşasıyla masrafların bu olaya sebep verenlerden tazminine karar verilmiştir.

1898'de Maraş Sancağı Belediye Reisi Bayezidzade Abdulkadir Bey'in şose yol yapımındaki üstün gayretleri sebebiyle Mirü'l-Ümeralık (paşalık) rütbesiyle taltifine karar verilmiştir.

1900'de Maraş'ta inşa olunan Timur Paşa Camii ile Andırın ve Göksun kasabaları ve köylerinde inşa olunan birer mekteb-i ibtidainin ve yine Göksunlu Mehmed Ağa tarafından inşa olunan köprü ve yolun açılmasının Sultan II.Abdulhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümünde açılması kararlaştırılmıştır.

Aksu Köprüsü

Maraş- Antep arasında aksu üzerinde bir köprü olduğu gibi Maraş ve İslâhiye arasında çok eski devirlerden beri, Aksu nehri üzerinde bir köprü vardı. Bu köprü ahşap olup 1913'te selden yıkılmıştı. Aynı tarihte bu köprüyü tamir etmek için gerekli para Maraş'a gönderilmiştir. Bu arada Maraş ile Adana arasında yapılacak yolun en kısa mesafenin neresi olduğu Maraşlı yetkililerden istenmiştir.

Erkenez Köprüsü

1899'da Maraş'ta Erkenez çayı üzerine bir köprü inşa edilmiştir. Bu köprüsünün mimarı Maraşlı Kesragos olup Sanayi Madalyası'yla ile taltif edilmiştir.

Zeytun Köprüsü

3 Ekim 1902 tarihli bir belgeden de Sultan II. Abdülhamid'in emriyle 1895 Zeytun Ermenilerinin İsyanından sonra bölgede asayişi sağlamak amacıyla yaptırılan Zeytun kasabasıyla Askeri kışla yolu üzerinde inşa edilen köprü'nün inşası tamamlanarak Padişahın tahta geçiş günü yanı cülus-ı hümayuna tesadüf eden günde tamamlanmasıyla gerekli düâların yapılarak açıldığı anlaşılmaktadır. Bu köprü günümüzde hala ayakta olup kullanılmaktadır.

Hamidiye Köprüsü

7 Ocak 1904'te Maraş ile Zeytun arasında ve Ceyhan nehri üzerindeki Hamidiye Köprüsü'nün inşaatı bitirilmiştir. Yapılan törenle köprü'nün açılışı yapılmış ve bu durum Haleb Vilayeti'nden telgrafla Sadaret'e bildirilmiştir.1980'lere kadar ayakta duran bu köprü Menzelet baraj gölünün altında kalmıştır. Maraş'ın kuzey batı istikametinden Kazma bağları bölgesinden geçen Maraş- Zeytun yolu Hamidiye köprüsünden geçirdi. Bu yol hem Zeytun'a hem de Alişar üzerinden Celâ (Ekinözü) ve Elbistan'a uzanırdı.

Kilise İnşa ve Tamirleri

Osmanlı devletinde Hıristiyan ve Yahudilere ait dini mabetlerin inşası ve yeniden yapılması izine bağlıydı.1 Şubat 1907 tarihli bir belgeden Maraş'ta bulunan Surp Kigork Kilisesinin ta'mirine izin verildiği anlaşılmaktadır. 1900'de Protestan Kilisesi'nin iç kapısı ağzında ve kilise avlusunda bir ayakcabılıkla oda inşasının da izin verilmiştir. 1902'de de Maraş'da Meryem Ana Kilisesi'nin yenilenmesi için ruhsat verilmiştir.

Posta ve Telgraf Hatları

Osmanlı devletinde XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar haberleşme eski usullerle yani ulak gönderme şekliyle yapılmaktaydı. Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak 1840'larda posta idaresi kurulmuştur. 1854 Kırım Savaşı sırasında telgraf hatları ilk defa çekilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır. Maraş ve kazalarına da telgraf hatlarının çekilmeye başlanması 1900'lerden sonra yaygınlaşmıştır. 1901'de Maraş'tan Andırın'a kadar telgraf hattı çekiminin tamamlanarak haberleşme sağlanmaya başlamıştır.

1908'de Andırın nahiye haline getirilip Göksun nahiyesi ise kaza haline getirilmişti. Bundan dolayı Göksun'un Maraş ve çevre kazalarla muhaberatinin yapıla bilmesi için telgraf hattına gerek duyulmuştur. Bu amaçla 3.12.1908'de Göksun kazasına telgraf hattı çekilmesi işinin

çabuklaştırılması için Haleb Valiliği'nin isteği üzerine gereğinin yapılmasının Posta ve Telgraf Nezareti'nden istenmiştir.1909 Elbistan'dan Göksun'a telgraf hattı döşenmiştir.

1911'de Muhaberatın jandarmalarla vasıtasıyla yapıldığından dolayı Maraş ve civarında olan Andırın Telgraf Merkezi'nin Göksun'a nakli, Göksun ile Maraş arasında bir posta sürücülüğü tesisi, Pazarcık kazasına telgraf hattı çekilmesi ve Antep ile Maraş arasındaki postacıların Pazarcık'a da uğratılmasına karar verilmiştir.

1913'te Göksun'un Zeyton ile Haçın arasında önemli bir kazâ merkezi olması sebebiyle Elbistan'dan Maraş telgraf hattına bağlanması için gerekli inşaat hazırlıklarına başlanmıştır. 1913'te Maraş'tan Pazarcık'a bir telgraf hattı döşenmesi talep edilmişti.1914'te Pazarcık kazasında âsâyişin daha iyi sağlanması için bir telgraf hattı kurulması kararlaştırılmıştır.

1914'te Zeyton ve Maraş'tan Hamidiye köprüsü bağlantısıyla yeni telgraf haberleşme merkezleri açılarak muhâberegere başlandığı bildirilmiştir. Bu arada Kayseri'den Elbistan'a da bir telgraf hattı da çekilmişti. Bu hattın daha 1893'te çekildiği anlaşılmaktadır.

Fabrikaların Tesisi

İzmir halı Kumpanyasına ait Maraş'ta bir halı fabrikası bulunmaktaydı. Bu halı fabrikasında daha çok Ermeni kızları çalışmaktaydı. Bu fabrikada üretilen halılar İzmir limanından Avrupa ve Amerika pazarlarına ihraç edilmekteydi. 1909'da Maraş'ta bir tütün fabrikası açılmasının uygun olacağı Haleb Vilayeti'nden bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir. Ancak iki ay sonra alınan bir kararla Maraş'ta tütün fabrikasının açılmasına gerek olmadığına kararı verilmiştir. Buna gerekçe olarak da bölgede tütün ekilmemesi gösterilmiştir.

Maraş'ta Osmanlı Bankasının Bir Şubesinin Açılması

Maraş'ta bir Ziraat Bankası şubesi bulunmaktaydı. Bunun yanında bir de Osmanlı bankası şubesi açılması düşünülmüştür. Bu amaçla Maraş yetkilileri müracaat etmişlerdir. 1909'da Maraş'ta bir Bank-ı Osmanî şubesi açılmasının banka müdüriyet-i umumîsi'nde müzakere olunmuştur. 1914 tarihi geldiği halde beş yıl önce talep edilen Osmanlı Bankasının halen şehirde kurulamadığı anlaşılmaktadır. Maraş'a açılması istenen banka dâhil bazı mahallerde şube açılması meselesi Osmanlı Bankası İdaresi'yle münasip bir zamanda görüşüleceği bildirilmiştir.

Su Şebekesi ve Arklar

Osmanlı döneminde Maraş mahallelerine içme suyu Pınarbaşı'ndan sağlanan arklarla verilmekteydi. Bunların dışında Mağaralı, Karamanlı, Duraklı ve Sakarya gibi mahallelerde içme su kaynakları bulunmaktaydı. Ancak şehrin yüksek mahallelerinden Tekke ve Kümbet gibi mahallelerde içme suyu sıkıntısı yaşanmaktaydı. Bu mahallelerden biri olan Tekke de su sıkıntısı çekilen yerlerden biriydi. 1909'da Maraş'ın Tekke Mahallesi

ahalisinin susuzluluktan dolayı çektikleri sıkıntının giderilmesi için Pınarbaşı'ndan Mağaralı'ya doğru akan Paşa harkı isimli harktan su verilmesi istenmiştir. Yine 1910'da Maraş civarındaki köylere ait suyu, Saraç Hacı Hüseyin adlı şahsın kendi bahçesine akıttığından dolayı hakkında bir şikâyet yapılmıştır.

1915 tarihinde Ceyhan Nehri'nden bir kanal açılması ile Maraş arazisinin sulanması konusunda bir proje hazırlanarak Nafia Nezareti'ne başvurulmuştur. O tarihten günümüze 95 yıl geçmesine rağmen halan bu projenin yerine getirilememesi dikkat çekicidir. Halan Ceyhan Nehri üzerine yapılan Kılavuzlu Barajı'ndan kazılan bir kanal projesi ile Amik ovasına kadar götürülmesi düşünülen proje yapım aşamasındadır.

EKLER

ESHAB-I KEHF

Eski Araplar Eshab-ı Kehf olayını bilmezlerdi. Bunu Yahudilerden öğrendiler. Peygamber olup olmadığını öğrenmek için Hz. Peygambere sordular. Vahiyle geçte olsa cevabını aldılar. Konu Kuran-ı Kerime girdi. Bütün Müslümanlar Eshab-ı Kehf hâdisesini öğrenmiş oldu.

Fakat böyle olmakla beraber Eshab-ı Kehf konusu Tevrat'ta yoktur. Yahudi kültüründe yoktur.

Eshab-ı Kehf vakasının Hıristiyanlık tarihinde vâki' olması gerekir. Çünkü ilk kaleme alanlar Hıristiyanlar. İlk haber olarak bahsedenler bunlar. İlk uyanış târihlerini düâ günü olarak kabul edenler bu din içinde doğmuş olan mezhepler.

Fakat İncil içinde Eshab-ı Kehfle alakalı bir satır yok. Yani Eshab-ı Kehf vakası muharref olmayan mukaddes kitaplardan sadece Kuran-ı Kerimde yer alır. Dolayısıyla Eshab-ı Kehf Müslümanlar ile Hıristiyanlar veya Yahudiler arasında çok öyle ortak vaka teşkil etmez.

Yine Eshab-ı Kehf vakasını Hıristiyanların genel mezhepleri bilmez. Ortodoksluk, Katoliklik gibi. Bunu târihte kabûl edenler ise birkaç milli mezhep. Onlar da bugün yok olmuş. Zâten bunu biri o da Süryaniler yazmış. Bir ikisi Uyanış Günü olarak düâsına almış.

O günü uğurlu telakki etmiş. Duâ etmiş. Tören düzenlemiş. Bunlar da bugün yok.

Hıristiyanlıkta ne Müslümanlıktaki gibi oruç ne de ibâdet var. Var yok tören düâ var. İncil oku, düâ et, para deşir, işi bitir.

Müslümanlar konuyu Kuran-ı Kerimden öğrenir. Kabullenir. Mevkiini ise Anadolu fethinde Hıristiyanlardan öğrenir. Torosların ötesine geçtiklerinde kendilerinin Efsus dedikleri Bizanslıların Arabibus dedikleri şehri bulurlar. Bura o zaman Elbistan ovasının en büyük şehridir. Burada Hıristiyanlar Müslümanlara Eshab-ı Kehf'in mağarasını gösterirler. Mağarada bunlar onların kemikleridir derler. Zaten Anadolu fetihlerinde Hıristiyanlar Müslümanlara Eshab-ı Kehf mezarı makamı olarak bir burayı gösterirler. Bunların da rivayetlerini de konuyu ilk ağızdan öğrenen Müslüman büyükleri yaparlar. Komutan elçi olarak Hz. Muaviye, komutan olarak Habib bin Mesleme İyaz bin Ganem, âlim olarak İbn-i Abbas gibi.

Hemen hemen ilk dönem bütün İslam tarihçileri ziyaret kitapları bunu Efsus da gösterirler. Son dönem gördüğünü yazan bir iki seyyah tarihçi bunu Efsus'ta da Tarsus'ta da gösterirler. Evliya Çelebi gibi.

المحِبُّ

للعلامة الأخياري النسابة*
أبي جعفر محمد بن حبيب

ابن أمية بن عمرو الهاشمي البغدادي المتوفى
سنة ٢٤٥

رواية

أبي سعيد الحسن بن الحسين التكري

أسماء أصحاب الكهف

قال ابن الكلبي هم: مكسلينا . و يليخا . و مرطوليس .
و ذنوانس . و ديودنس . و ساريونس . و كشفو ملديوس .
و جليوسوس .

و اسم الملك الذي هربوا منه (دقيانوس) . و الملك الذي
ظهر و افي زمانه / (تيديسوس) . و كان رسولهم (ييلخا) . و اسم
القاضين اللذين رفع إليهما ييلخا، (مارنوس) و (أسطوس) . و اسم
الكلب (قطير) . و كان خلنجيا . و اسم الراعي (دلس) . و اسم للديبة
(إفسوس) . و اسم الرستاق الذي كانوا منه (أنوس) . و اسم
الكهف (أنجلوس) . و كانت لهم في السنة تليلتان : واحدة في الشتاء
و واحدة في الصيف . و كان باب الكهف محذاه بنات نمش .
أسماء

Abbâsi Devletinin başlangıcında yaşamış ilk İslam tarihçilerinden İbn-i Habib'in Muhabberi'nde Eshab-ı Kehf ile alakalı kısım.

Buna göre Eshab-ı Kehf'in şehri "Efsus-İfsus"tur. İbn-i Habib'in ölüm tarihi 245-859'dur.

Bir iki müfessir hariç bunu Efsus'ta gösterirler. Bazıları coğrafi bilgi eksikliğinden Efsus'u Tarsus'la karıştırırlar. Cehâletlerini de Tarsusu diyarı Rum göstererek ortaya koyarlar. Halbuki İslam tarihinde Tarsus Maraş suğurdur. Diyar-ı İslamdır. Şam diyarıdır. Şam'a bağlıdır. Efsussa diyar-ı rumdur. Zira Torosların arkasındadır. Tabii şundan da karıştıran olabilir. Abbasilerde bir dönem Avasım bölgesinde Tarsus merkez Müslümanların elindeyse ki olduğu zaman vardır, Efsus da Tarsus'un süğurudur. Ancak köyü veya bir iki karış ötesi değildir. Aralarında şimdi ne kadar mesâfe varsa o zaman da o kadar mesafe vardır.

Torosların sınır olduğu ilk İslam tarihlerinde Eshab-ı Kehf ilk Rum diyarına girişte Efsus adlı bir şehirde kabûl edilmiştir. Vukûu böyledir. Sonradansa konunun mukaddes oluşundan olacak her mağaranın olduğu yere yakıştırılmıştır.

Kuran-ı Kerimdeki ta'rife tek uygun yer, mağara Efsus/Afşin'dir. Zira Roma mezarı değildir. Üstünde yanında mescid vardır. Bizans-Selçuk-Dulkadir vs eserleri vardır. Yönü içine güneş almayacak şekildedir.

Kuran-ı Kerim'de yedi uyur bir cebbar krala karşı tevhidi savunduğu için büyüktür. Büyük, ulu gösterilmiştir. Kehf Suresi de tevhidin teslise karşı savunması şeklindedir. O halde vakanın vukûu M. I. asrın başındadır. Zira o zaman da havâri sağdır. Hıristiyanlık tevhid üstünedir. Pavlus sonrası Hıristiyanlıkta tevhid yoktur. Deciyus (M. 250) zamanında ise teslis tam hâkimdir. Hıristiyanlıkta tevhidin kokusu bile yoktur.

Deciyus'un krallığı 1-2 yıl gibidir. Hıristiyanlara karşı baskısı doğrudur. Fakat bütün Roma ülkesine şâmil değildir. Bu zât daha çok ömrünü Balkanlarda harple geçirip harpte de ölmüştür.

Hıristiyanlar onun zamanında İsâ Mehdi'nin dönüşünü beklemekte, askere gitmemekte, hayatın içine pek girmemektedir. Gûya İsâ (A.S.) dönecek dünyaya hâkim olacak Roma devleti de dâhil buna karşı bir şey yapamayacaktır. Onun için de Roma İmparatorluğu potansiyel güç gördüğü bu insanların üstüne sürekli gitmektedir.

Hıristiyanlara göre Deciyus zamanında iş bu sebeple kaybolan yedi kişi 150-160 sene sonra yeniden uyanmış, askerlik yaparken kendilerinin farkına varılmıştır.

Bugün bu kültür sâde Müslümanlar arasında vardır. Çok yerde mezarı, makamı, mağarası vardır. Ancak bunlar arasında en çok kitapların yer verdiği bütün zamanlar buradadır denilen üstünde her milletten eserler bulunan yer Kahramanmaraş/Afşin/Efsus'tur.

MİSYONERLİK

Gerek Avrupalılar gerekse Amerika büyüme politikaları içinde misyonerlik faaliyeti yaptılar. Büyümek istedikleri yerlerde kullanabilecekleri kendilerine yakın halkları seçtiler. Bunları eğittiler. Kendi kültürleri içine aldılar. Kullanabildikleri sürece kullandılar. Kullanmaları mümkün olmadığı zaman da sattılar.

Maraş bölgesinde kullanabilecekleri halk olarak Ermeniler vardı. Bunlar Gregoryan mezhebindeydi. Bu onların millî mezhebi idi. Birbirine hak gözüyle bakan iki Hıristiyan mezhep olmadığı için bunlar dışarıdan gelen milletlere, mezheplere aykırı gözle bakıyordu. Dışlıyordu. Küfürle itham ediyordu.

Fakat baktılar gelenler menfaat getiriyor. Gelenler zengin. Mekteplerine gidiyorsun, mezheplerine giriyorsun, vatandaşları oluyorsun. Çifte vatandaşlık haklarından istifâde ediyorsun. Bir elin Avrupa da bir elin Amerika da oluyor. Adamlar seni destekliyor. Üstünden ticâret yapıyor. Ülkedeki ithâlât ihrâcat eline geçiyor. Avrupalılar bastırmışlar hem eşit vatandaş olmuşsun, hem askere gitmiyorsun. En netâmeli dönemde Müslüman kırılıyor sen kalıyorsun. Çoğalıyorsun. Zengin oluyorsun. Belediye meclis üyesi, mebus oluyorsun. Varlık sana geçiyor. Türk giderek işçi sen giderek işveren oluyorsun. Vatanın asıl sahibi de senin eline avucuna bakıyor.

Avrupalı açtığı okulda sana yeni sanatlar belletiyor. Modern doktor, eczacı vs oluyorsun. Dönüşü imkânsız modernleşmenin öncüsü oluyorsun. Toplum arkana düşüyor. Geçmişi bırakıyor, kredin artıyor.

Ermeniler avantajları görünce mezheplerin bırakır. Küfürle ithamı bırakır. Yeni gelen milletlerin mezhebine girer. Protestan, Katolik olur. Giderek milli mezhep üzere olan Ermeni azalır. Ağırlık Amerika ve Almanlardadır. Protestan olur.

Misyonerlik faaliyetlerinde ağırlık Anadolu'da Maraş'ta Amerika'dadır. Zira onun Amerikan dışına çıkma ihtiyacı vardır. O elini çabuk tutmadadır. Nitekim bu hazırlıklar olgunlaşır. Amerika Birinci Cihan Harbiyle berâber ülkesi dışına çıkar.

Osmanlı da Maraş'ta eğitim veren Ecnebler eğitim verirken Ermenilere pek bilmedikleri Ermeni lisanını, kendi lisanlarını öğretirler. Osmanlıca zâten eğitim dilidir. Resmî dildir. Burada Ermeniceyi belletirken millî benliklerine kavuştururlar. Kendi lisanları üstünden de hem Batılı hem de tam bir Ermeni milliyetçisi yaparlar. Camiaları içine alırlar.

Bu işleri yaparken onları bir koloni gibi kullanırlar. Ayaklanmaları lehlerine ise ayaklandırır. Alacaklarını devlete sunarlar. Devlet yok derse bunları koz olarak kullanırlar. Alacaklarını alıncaya kadar ayaklandırır. Devlet olmaları lehlerine ise ona göre önlerini açarlar. Yok bir gün hedefleri menfaati bir başka oluşum daha iyi karşılayacaklarsa kökünden satarlar. İnsandı, insanlığı unuturlar.

Netice Maraş'ta 19. asır ve 20. asır başı Amerika, Almanya, Fransa, İngiltere Ermeniler üstüne yatırım yaptılar. Onları eğittiler. Kaza, köy eğitim kurumları ile Maraş'ı doldurdular. İlk, orta, lise ve yüksek okula kadar Maraş'ta açtılar. Paralar akıttılar. Korkunç yapılar ortaya çıkardılar. Şaddad'ın binası gibi binalar yaptılar.

Ermenileri zengin ettiler. Milliyetçiliğe bulaştırdılar. Silahlandırdılar. Ayaklandırdılar. 75-100 senelik zaman diliminde bölgede en az 50-60 bin Müslümanı katlettirdiler. Bölgeyi yaşanmaz hâle getirdiler. Ayaklanma içinde Müslümanı da Ermeniye de sıkıntıya soktular. Müslümanı kırarken Ermeni

nüfusu da zayıflatılar. Bölgelerini bırakır hâle getirdiler. En sonda tehcire uğramasına sebebiyet verdiler.

Devlet dağıldı. Tehcire uğrayanları toparlamaya çalıştılar. Tehciri yürütenleri yargıladılar. Astılar, kestiler, vurdular, vurdurdular. Fakat Lozan'da ne olduysa oldu. Gene geri Ermeni'ye milli devleti unuttular. Adamları yüzüstü bıraktılar. Türk milleti ile yüz yüze bakma şansı kalmayan Ermeniler de Anadolu'dan yeniden çekip gittiler. İşin garibi en fazla Ermeni'yi Maraş'ta istismar eden Fransızlardı. En az Ermeni muhâciri onlar kabullendiler. Bu adamları biz oynattık, arkalarında durak bunları burada nedek edek tutak demediler. Diyemediler. Adamları yurtsuz yuvasız bıraktılar. Diyar-ı gurbete düşürdüler.

Ki şimdi de başka unsurlar üstünden aynı oyunu oynuyorlar. Târih okumayanlarda aynı oyuna geliyorlar.

Toprağı elde tutmak zor şeydir. Ama buna en büyük bedeli 19. asırla 20. asrın başına kadar olan insanlar ödüyorlar. Fransız ihtilalinin yerinden oynattığı taşları yerli yerine koyuncaya kadar canlarını çıkartıyorlar. Huzurlarını yitiriyorlar.

DEPREMLER

952-953 yılında Hemdanî devleti Emiri Seyfüddevle Maraş'ı fetheder. Arkasından Hades'i ve Maraş'ı yeniden inşâ eder. Maraş'ı eski yerinden alır. Şimdiki Namık Kemal mahallesinin olduğu yere getirir. Burada muhteşem bir şekilde inşâ eder. Bir içkale, bir Dışkale yapılıdır. İçinin câmisi dâhil eksiği bırakılmaz.

Fakat şehir 962'de yeniden elden çıkar. Bizans'a geçer. Bu 1086'ya kadar devam eder. Bu târihte Maraş'ı Selçuklu Türkleri fetheder. Ancak çok sürmez bölgeye haçlılar gelir. Maraş onların eline geçer.

İnşasının üzerinden 165 yıl geçmişken bölge de haçlıların elindeyken bütün bir bölgede Maraş merkez olmak üzere büyük bir deprem olur. Depremde en ağır hasarı Maraş, Sis-Kozan görür. Bu ikisinde insan kalmaz. Maraş'ta 40.000 insan ölür. Şehir yerin altına geçer. Deprem esnasında korkunç sesler duyulur. Kıyamet kopuyor zannedilir.

Depremde en ağır hasarı Maraş görür. Ondan mütevellid adı Maraş Depremi olur. Târihe böyle geçer. Bölgede kilise kalmaz yıkılır. Tören esnasında yıkılan bazı kiliselerde papazlar da ölür. Bu da Hristiyanların acısını fazlalaştırır. Depremde bölge halkından 100 bin gibi insan ölür.

Maraş'ta kayda geçmiş diğer bir büyük deprem 1210/1795 târihindedir.

Deprem bir kış günü meydana gelmiştir. O gün hava soğuktur. Fırtınalıdır. Fazlasıyla yağmur yağmıştır.

Deprem üç dakika sürer. Artıcılar ise kırk gün devam eder. Şehrin dörtte üçü yıkılır. Kalenin burçları ve içerisinde olanlar gider. Câmiiler ve minareler kalmaz. Yere batan yer olur. Acebâ bu şehirde bundan sonra ezan ve Kur'an okunur mu denir.

Kale ve cāmiler deprem sonrası ta'mir görür. Ancak kiliseler pek zarar görmez. Bu da Müslümanlarda acep depremin günahı bizde mi duygusunu doğurur. Depremi yaptığı tahribât şiirlere dökülür.

Bu depremle alakalı yazılı kayıt Divanlı Câmiinin giriş kapısında vardır.

Bu iki depremin dışında Maraş ve çevresinde olan depremler vardır. Mesela Yavuz Maraş'a girerken Toroslarda büyük deprem olmuştur. Depremde Toroslarda büyük yarıklar oluşmuştur. Bu yarıklar ordunun geçişini zorlaştırmıştır.

Ama yukarıdaki iki deprem hariç Maraş'ta teferruatı kayda alınmış başka deprem yoktur. Var olanlarınsa sâde oluş târihi vardır.

Maraş deprem kuşağı üstündedir. Bu kuşağın en büyüğü Malatya'dan Maraş'a gelip Göl çukuruna dönendir. Gâvur Gölü bu kuşakta depremlerin ortaya çıkardığı büyük bir yarık üstündedir. Onun içinde târihte içinde et balığı avlanmıştır. Tutan insanlara gelir kaynağı olmuştur.

Ama Maraş'ta her hâlükarda deprem burada olmuş olur diye teâmül yoktur. Merkez dört bir taraftan farklı bir yerde olup Maraş'ı da etkileyebilir. Bu da söz konusudur. Bu her taraf için böyledir. Deprem çizgisi içinde de çizgisi dışında da olup sizin bölgenize de zarar verebilir.

Maraş'ta olmuş bilinen deprem târihleri şunlardır. 209, 917, 542, 1514, 1874.

Bu depremler 5 ile 9 şiddetleri arasında olmuş depremlerdir.

MARAŞ'TA EN ZOR ZAMANLAR

Maraş'ta XVI, XVII ve XVIII. yüzyılda tamı tamına neler oldu bilinmemektedir. Bu asırla da alakalı bilgiler yeni doğmaktadır. Bunlardan XVI. asırla alakalı yapılan çalışmada mâli konular vardır. Şu an XVII. yüzyılla alakalı yapılan çalışmada yine malî konular olacaktır. Temettu' Defteri çalışmalarında da cāmiler çalışanları bulunmaktadır.

Ancak XIX. asır Maraş'ı bir miktar bilinmektedir. Buna göre Maraş için felâket asrı XIX. yüzyıldır. Biraz evveli, biraz sonrasındır. Buna sebep de şunlardır. Maddeler halinde sayarsak:

1-Maraş aşiret bölgesidir. Aşirete veya âileye bağlı ayanlar çıkmıştır. Bölgede devlet içinde devlet oluşturmuştur. Bunlar kendi aralarında kavgalı olduğu gibi halka da zulmetmiş Maraş-Cebel-i Bereket dağına yaşanmaz hâle getirmiştir. Bölgede devlet otoritesi hukuk düzeni bırakmamıştır.

Ermeniler önce ekonomik nedenler ortaya sürer. 1545'te ayaklanır. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşı esnâsında ayaklanır. 1780 Dulkadir Ömer Paşa zamanında ayaklanır. 1808 Kalender Paşa zamanında te'dip edilir, vergiye bağlanır. 1818 Kalender Paşanın azlinden sonra yine ayaklanır. 1819 Halep valisi Çapanoğlu isyanı bastırır. 1829-1836-1840-1842'de isyan tekrarlanır. 1850-60 arası artık isyanlar millîleşir, siyâsîleşir. Genişler. Zâlimleşir. Kendilerini de Müslümanları da sıkır. Bölgeyi yaşanmaz hâle getirir.

En son Maraş harbiyle Ermeniler başına yeter. Kırılır. Göçer çekilir. Kendi de bölgede rahata kavuşur. Ama hadiseler kendine de müslümanlara da pahalıya mal olur. Bir rivayet Ermeni ayaklanmalarının sayısı elliye dir.

2-Maraş Osmanlı da Ermeni isyanının ilk çıktığı ve en son temizlendiği belde oldu. Hiç eksik olmayan Ermeni İsyancıları bölgede huzur koymadı. İnsan kaynaklarını kuruttu. Sırf 1895 isyanında 20.000 asker ve sivilin hayatına mal oldu.

3-Fransız ihtilâli Osmanlı milletler sistemine darbe vurdu. Çimentosuna zarar verdi. Sistem dağılma sürecine girdi. Dağılan parçalar birbirine cephe aldı. İsyancılar çoğaldı. Bu da sürekli asker ihtiyacı doğurdu. Bölgede Ermeni çok olmakla beraber Müslüman Türk vs de çoktu. Bu da devletin bölgeden sürekli asker talebine sebep oldu. Askerlik süreleri uzadı. Gidenin ikide biri ya geldi ya gelmedi. Birinci cihan harbinin sonuna kadar devam eden süreç bölgeyi sefâlete soktu. Bölgede istiklâl harbini başlatan Maraşlı ülkede tüm iller arasında en fazla zâyîât veren iki ilden biri oldu.

Maraş harbinde şehir yandı. Bölge harpleri de alınırsa varlık insan diye bir şey kalmadı. Öyle günlere gelindi ki bir gedikte bir erkek kaldı, kalmadı.

4-Maraş suyu bol, deresi bol bir yerdi. Sular evlere kapalı sistem gitse de açık yerleri de vardı. Bu da sulara lağım suyu karışmasına, pislik girmesine sebep olurdu.

İptidâî lağım kanalları derelere verilirdi. Evler temiz ev önleri temiz dereler aşırı pislik yuvası olurdu. Evlerde hâsıl olan pislikler de derelere akıtılırdı. Derelerin kokusuna dâhil zor katlanılırdı.

Bu da koleraya yol açardı. Maraş'ta bir çok kolera salgını oldu. 1865 tarihinde Aşir Paşa'nın valiliği zamanında olan kolerada 10-12 bin insan öldü. Eşraftan ölen sayısı beş yüzün üstündeydi. Savaşta, isyandı, koleraydı yolculukların zorluğuydu bölgede insan koymazdı.

O zaman yolculuk hayvanla yapılırdı. Yollarda insanlar yağmur yer soğuk alırdı. Tüberküloz olurdu. Bir de Maraş dağlarında vahşî hayvanlar çoktu.

Üst üste konulduğunda bunlar ne can ne ziraat bırakırdı.

Maraş'ta 1890-1895-1920'de koleralar oldu. Bunlardan 1890 bölgeseldi. Ufak tefekleri, kayda girmeyenleri dâhil edilse bunların arkası çoktu. Verdiği zarar ise hesapsızdı.

5-19. asırda Maraş'ta bir büyük yangın ve sel olayları yaşandı. Yedikuyu'dan beri gelen dere Maraş'ın içine dönerdi. Bu deredeki ardıçlar, kamalaklar kesilmiş, sırtlar ormansız hâle getirilmişti. Uzun süren yağmurlar buradan amansız seller getiriyordu. Araplar kozundan itibâren şehrin güney kesimini kaplıyordu. Bin bir emekle meydana getirilen bağları bahçeleri evleri tahrip ediyordu.

6-Eskiden Maraş ekonomisi daha çok konar göçere göre idi. Hanlar, çarşılar buna göre doğmuş, şekillenmiş idi. Fakat göçerler tabiata açık hür karakter yaşadıklarından kontrole gelmezler, asker vermezler, çevrelerine zarar verirlerdi.

Kırım harbinde askere daralan devlet bu bölgelerde de aşiretleri iskân politikası güttü. 1865 Fırka-i İslahiye'yi kurdu. Aşiretleri iskân etti. Yeni yerleşim yerleri açtı. Zamanla kârı olduysa da başlangıçta zararı oldu. Maraş ekonomisi çöktü.

Bazı hanlar, çarşılar işsizlikten çöktü. Geriledi. Tazimatla berâber çökmeye başlayan atçılık ölmeye başladı. Halkın gelir kaynakları azaldı.

7-Her coğrafyanın bir artısı bir eksisi olur. Maraş coğrafyasının artıları olmakla berâber bir eksisi vardı. Ova aşırı sulaktı. Bitekti. Ovada göller, bataklıklar çoktu. Su bolluğunda en fazla ekilen dikilen pirinçti. Bu da bir yerde elle yapılan bataklık demektir.

Böyle olunca da ova, ova bitişi yerler kokudan, sivrisinekten insanlar, yatamazdı, yaşamazdı. Bu sıkıntılar traktör gelinceye kadar devam etti. Ova kâr getirirken insana kıyma makinası gibi zarar da getirirdi.

8-Fakat Maraş'ın en büyük felâketi Dulkadır-Bayazıt âilesi mücâdelesini oldu. Dulkadir evvelen vardı. Bey âileydi. Kendine başından bağı sonradan bağı aşiretler vardı. Kendine bağı bu aşiretler aşırı çok her zaman vardı.

Bayazıtlıyı Osmanlı getirdi. Ama Beylerbeyi de yapmadı. İlk Beylerbeyi Dulkadir Ali Bey'di.

Demek ki siyâsî hırsı olan bir âileydi. Osmanlı'nın verdiği idarî imkanları zamanla büyüttü. Gelen ağam giden paşam hesabı taraftar oluşturdu. Taraftarlarıyla mahalle oluşturdu. Muhit meydana getirdi. Erken dönemden itibaren Pınarbaşı'ndan ovaya doğru inen dere sınır oldu. Kavga başladı. Derenin ötesine geçen her iki taraftan kim geçti. Döğüş çıktı. Kötek yedi. Öldü, öldürüldü. Derenin adı Kanlıdere kaldı. Bu dövüşler hiç eksik olmadı.

Zamanla Bayazıt gücünü yükseltti. XVIII. asırdan itibaren aşiretleri etkiledi. Ayan oldu. Gücünü zirvesine ulaştırabilmek için eşkiya, çapulcu aşiret, gayr-ı Müslim demedi. İşbirliği yaptı. Maraş'a davet etti. Düşmanı bildiği Dulkadirli âilesi ve muhîtinin ezdi. Evlerini, işyerlerini tahrip etti. Bulduğunu öldürdü. Kaçanlar ancak kurtuldu.

Dulkadirli zâten güçlüydü. Muhiti, aşireti vardı. Dulkadirli sonradan doğan Bayazıtlı âilesini imhâ için bu şekil bir yola girmede. Girdiği duyulmadı. Onun için zamanla eski gücünü yitirdi. Çok okumuş paşa da çıkaramadı. Bürokrasiye tutunmadı. Eski tarz çıkardığı idârecilerle târihte kaldı.

Zamanla 1850 Kırım Harbi sınırlarında araları düzelmeye başladı. Devlette zâten idâri yapıyı yerelden merkeze çekiyordu. Bununda faydası oldu. Maraş yavaş yavaş bu belâdan kurtuldu.

Bu tarz âile yapısı Maraş'ta Cumhuriyetin ilk çeyrek asrına kadar her zaman oldu. Âile büyürdü. Karşısında büyüyen ikinci güç bir âile istemezdi. Ölü, öldürtürür tek güç kalırdı. Zulm ile âbâd olunmaz, su testisi su yolunda kırılır hesabı sonra da kendi aynı akıbete ma'ruz kalır târih sahnesinden silinir giderdi.

Zamanla Bayazıtlı modern okumaya yöneldi. Ayan olarak gücünü yitirse de idâreci çıkaran âile olarak gücünü yitirmedi. Maraş harbinde

varlığını hissettirdi. Genetiğinin peşinden gitti. M.Kemal zamanında idâre âileyi dışladı. İsmet Paşa zamanında ise idâre âileyi dışlamadı. İçine aldı. Kemâli Bayazıt CHP'nin en üstte idârecisi oldu. Sağlık Bakanlığı yaptı. Âile yakın târihe kadar kendi içinde bir idâri yapıya sâhipti. Ancak Cumhuriyet kendi çıkardığı millet toplum yapısı içinde âilenin klasik karakterini yıktı. Âile de Cumhuriyet içinde mal sâhibi, toprak ağası olanlar çıktı. Fakat âile sanâyi toplumu şartlarına kendini uyduramadı. Memleketteki ağırlığını tamâmen yitirdi.

Dulkadirli ise 1850'lerden sonra bu bulvardan çekildi. Varlığını orta halli, varlıklı, asilzâde bir âile olarak götürdü. Şimdi de o haldedir.

MARAŞ'TA AYAN ÂİLE KARAKTERİ

Maraş'ta güçlü âile her zaman olmuştur. Ancak bu güçlü âileler pek zamana dayanamamıştır. Çoğunluğu yok olup gitmiştir. Pek azınınsa parçaları bu güne kadar ulaşmıştır.

Güçlü âileler genelde mal zengini olur. Tarlası, tıngı, çiftliği, bağı, bahçesi olur. Varlık içinde yaşar, atı, seyisi bulunur. Aile içi disiplini, gelenekleri olur. Vakfına, yaptırdığı câmisine rastlanır.

Bu tür âileleri genellikle beslediği âileler korur. Ailede yiyerek yedirerek varlığını devam ettirir.

Ama mal kimsede uzun süre durmaz. Ya içine haram girdiğindendir, ya kaderdir. Mal elden çıkmaya başlar. Buna görünürde sebep ya bir tabîî felâkettir, ya evlattır. Mal çıkar, âile gücünü yitirir.

Onun için eski Maraşlılar şunları söyler. “Çok mal haramsız olmaz.” “Haydan gelen huya gider.” “Oğlum akıllı malı neylesin, oğlum deli malı neylesin.” “Haramın binası olmaz.”

Bu tür âileler kendilerinin her bakımdan üstünde olan ayan âilelerden korkar. Çekinir. Onları dikkate alır. Çağırırlarsa gider. Ters düşmemeye dikkat eder.

Bir de ayan âileler vardır.

Bunlardan biri Dulkadirlidir. Dulkadirli tabîâtı içinde beydir. Bey ailedir. Yönettiği aşiretler var. Bunlar Osmanlı döneminde de aileye bağlılıklarını yitirmemişlerdir. Yitirmeler olsa bile tabîâtı içinde yavaş yavaştır. Bu bağlılık; bu gün olmuştur hâla kısmen de olsa Kırşehir gibi yörelerde varlığını devam ettirmektedir.

Ancak ayan, bey, olan bu ailenin Maraş'ta Osmanlı döneminde bir hukuk dışı davranışına rastlanmaz. Aile kendi içinde politik karakterini devam ettirse de dışarıya zarar vermez. Verdiyse de önemli değil ki rivâyetine kaydına rastlanmaz. Aile dışarıdan Ermeni veya aşiretlerden çete getirip varlığını, gücünü teyit için rakibinin üstüne yürümez. Ezmez. Tek güç kalayım çalışması yapmaz.

Hatta âile 1850'lerden sonra güçlü ve fakat çok bulunur âilelerden biri olur. Paşa da idâreci de çıkarmaz. Maraş harbinde gâzileri, çete reisleri, Cumhuriyette bir belediye başkanları vardır.

Ancak Maraş'ta tam ayan karakteri kazanmış bir âile vardır. Vukûat kayıtları kitaplara geçmiştir. Târih olmuştur. Bunlar da Beyazıtlılardır.

Aile Osmanlı tarafından Maraş'a getirilmiştir. Başlarına çavuşluk rütbesi de verilmiştir. Aile orda var olan idâreci Bey Celayiroğullarındansa Tatar asıllıdır. Buradan öte konu kendi ifâdelerine bağlıdır. Osmanlı arşiv belgelerinde Bayezidliler Türkmen olarak gösterilmektedir.

Maraş'a bu tarz girmiş idareci aile tarih içinde fevkalâde çoktur. Fakat bunların zaman içinde adları sanları yitmişken oluşturdukları varlıklarını yitirirken bu âile gelişi ile berâber taraftar oluşturmaya başlamıştır. Rivâyettir. Yine Yavuz'un Mısır'dan getirdiği, müftü yaptığı Ali Efendi erken başlayan bu kavgada âilesini yitirmiş, yalnız kalmıştır. Yeniden Mısır'a gitme arzusu beyan ettiğinde:

—Kolum, kanadım kırıldı, demiş.

Bundan sonra lakabı “Kanadıkırık” kalmıştır. Maraşlı onu yeniden evermiştir. Aileden çoğalanlar bu gün de yine “Kanadıkırıklı” diye anılmaktadır.

Demek mücadele erken başlamıştır. Bayazıtlı devleti arkasına alarak, çevre oluşturarak güç olmaya başlamıştır. Bunun dozunu giderek artırmıştır. Dulkadirli ile nice mülk mücâdelelerine girmiştir. Kayıtlara göre 18. yüzyıl da bu süreci hızlandırmış asrın sonunda tam ayan âile olmuştur. 19. asrın ilk yarısında ise tamâmen ayan hüviyeti kazanmıştır.

Maraş'ta Bayazıtlı kadar olmasa da ona yakın diğer bir ayan âile son zamanlar Kadılardır. Hatta mülk sâhibi olma noktasında ayan âilesi olarak Bayazıtlının çok çok önündedir. Zira dönem olarak yaşadıkları zamanda mallarının istirdad ihtimâli yoktur. Bayazıtlı ise bu şansı yakalayamamışlardır.

Kadılar da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra adlarını duyurmaya başlamışlardır. Ekonomik anlamda Hırlakyan ailesi ile adları tehcir dâhil büyük hadiseler sonu anılmaktadır. Cumhuriyete girerken ağırlıklı, varlıklı âiledir. Elbistanlı olduklarından, Fransız işgali öncesi mal da'vasından Elbistan'a kaçanları vardır. Çünkü Fransızlar işgal sonrası tehcirde bırakılmış mal da'valarına çok önem verdiklerinden konu kulağına gelmiş birçok zengin işgal öncesi Elbistan'a gitmişlerdir. Bunlardan harbte dönen de dönmeyen de vardır.

Tek parti döneminin 1938'e kadar olan döneminde devlet Bayazıtlıya görev vermemiştir. Hatta sürmeyi bile düşünmüş, ancak ailenin inkılâplara taraftar olduğu haberi sürülmelerini engellemiştir. Kadılarsa Cumhuriyet Halk Fırkasının kuruluşunda aktif rol almışlardır. 1946'ya kadar partideki yerlerini korumuşlar, 1946 seçim sonrası saf değiştirmişlerdir. 1960'a yakın sarsıntıya uğramış, 1960'dan sonra süratle güçlerini yitirmişlerdir.

Kadılar 1960 ihtilaline kadar Maraş'ın varlık ve siyâsette en güçlü âilesidir. Milletvekilleri, belediye başkanları vardır. Yüksek okul bitirmişleri vardır. Adları “Efendi”dir. Ama asıl güç kazanmaları Cumhuriyettedir. Osmanlıdan intikal eden büyük çiftliklerin mîrî, boş, Ermeni'den kalma arazilerin büyük çoğunluğu onlardadır.

Maraş'ta ayan âilelerin iyi kötü tarafları şunlar olmuştur:

İyidir. Hizmet edenleri besler. Zekâtından verir. Adam ekmek yer.

İyidir. Mahallenin, memleketin hocasına, câmîsine bakar. Câmî yaptırır. Misâlen Maraş'ta Bayazıtlı âilesinin dört câmîsi vardır.

Tek güç olmak için kimsenin kendisine gölge etmesini istemez. Yeni zengin istemez. Yeni zengin olmak isteyen burnunu çırpar. Önünü keser. Adamın ziraatını öldürür. Elinde çok kıymetli arazi varsa zorbalıkla elinden alır. Çakalları bu işi öldürme dâhil bir şekil yapar. Bir şekil zengin olmuş eşrafı kendi itaatkâr ister. Yok, eğer karşı ayana bağlı ise başına her felâketi getirir. İktidarını korumak için her şeyi yapar. Irz, namus işi dahil her şeyi göze alır. Ayan bir kendini ister. Kalanını da gözünün içine baksın, emrini yerine getirsin, emrinden dışarı çıkmasın ister. Baktığına da tam bakmaz. Baktığında tam ekonomik bağımsızlığa kavuşturamaz. Ne öldürür ne öldürür. Böyle olursa da karşısına adamım diye çıkmaz. Zâten karakterlerinin özeti "ben adamım kalan adam değildir" tarzındadır. "Sen de kim oluyon" şeklindedir.

Ancak zulüm ile âbâd olunmaz. Zaman içinde hep böyle kalınmaz. Bir yerden teker tersine döner. İkbâl kapısı kapanır. Varlık başkasına gitmesin diyen, hep kendi içinde evlilik yapan âile karakterini yitirir. Değerli, sosyal, sağlıklı insan çıkaramaz. Ayağı yere basmayan yeni nesli sahip olduğu malını koruyamaz. Değişime ayak uyduramaz. Başkasını bırak kendini idâre edemez. Kan yerde kalmaz. Kan kanı getirir. Kan ayak bağı olur. Ve âile her şeyini yitire yitire târih sahnesinden çekilir gider.

SONUÇ

Bu çalışmada Maraş'ın bilinen dönemlerden başlayarak genel hatlarıyla XX. Yüzyılın başlarına kadar tarihi üzerinde durduk. İncelediğimiz bazı konular ayrıntılı bir şekilde ortaya konulurken bazı konulara sınırlı değinilmiştir. Çünkü Maraş'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden 1700'lere kadar ki tarihi hakkında çok az araştırma yapılmıştır. Söz konusu dönem üzerinde Osmanlı arşiv kayıtları incelenerek yapılacak araştırmalarla Maraş'ın bu dönemi aydınlatılmış olacaktır.

Bizim buradaki amacımız okuyucuya genel hatlarıyla bilgiler vererek onlarda Maraş tarihi ile ilgili merak uyandırmaktır. Bundan dolayı ayrıntılara girmedik. Ayrıca şehrin iktisadî ve sosyal durumu ile mimarisine de değinemedik. Bu mevzular sahanın otoriteleri tarafından ayrıntılı şekilde incelenmesi gereken ve uzmanlık alanı olan başlıklardır. Bu sebeplerden dolayı bizim çalışmamız dar kapsamlı olup daha çok şehrin siyasi tarihi üzerinedir.

Bu kapsamda Maraş, tarih öncesi devirlerden bu yana bütün dönemlerde yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Bunda Anadolu ile Ortadoğu ve diğer bölgeler arasındaki stratejik konumunun yanında tarıma ve hayvancılığa uygun iklim şartları etkili olmuştur.

Şehrin en önemli avantajlarından bir tanesi ekonomik olarak kendi kendine yeter özelliğe sahip olmasıdır. Buraya yerleşen toplumlar gıda yönünden çevrelerine muhtaç olmadan yaşayabilmişlerdir. Bu yeterlilik, insanlarda toprağını fazlasıyla sahiplenme duygusu geliştirmiştir. Bundan dolayı da her toplum burayı sürekli elinde bulundurmak istemiştir. Bu amaçla bu topraklar üzerinde birçok milletlerarası mücadeleler yaşanmıştır.

Taş Medrese

Ceyhan Köprüsü

UKDE KİTAPLIĞI:

YAŞAR ALPARSLAN – SERDAR YAKAR'IN EDİTÖRLÜĞÜNDE ÇIKAN YAYINLARIMIZ

MARAŞ TARİHİ SERİSİ:

1. Dulkadir Beyliği Araştırmaları I (2008) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN, Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
2. Dulkadir Beyliği Araştırmaları II (2008) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN, Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
3. İstiklâl Savaşında Maraş (2008) / *Yaşar ALPARSLAN – Serdar YAKAR*
4. Maraş Tarihi ve Coğrafyası (2008) / *Besim ATALAY*
5. Maraş Yollarında (2008) / *Hasan Reşit TANKUT*
6. Aşiretlerin İskanları (2008) / *Bekir Sami BAYAZIT*
7. Maraş Emîrleri (2008) / *Editörler: İlyas GÖKHAN / Selim KAYA*
8. Maraş'ta Misyoner Faâliyetleri ve Misyoner Okulları (2008) / *Mustafa ÇABUK*
9. Zeytun ve Çevresindeki Ermeni İsyanları (2008) / *A. Latif DİNÇASLAN*
10. İlkçağdan Dulkadirililere Kadar Maraş (2008) / *Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN, Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA*
11. Dulkadir Eyâletinin Kuruluşu ve Gelişmesi (2009) / *Dr. İsmail ALTINÖZ*
12. İlâveli Esmârü't-tevârîh Maa Zeyl (2009) / *Mehmed Şemî Efendi, Hazırlayan: Dr. Mehmet KARATAŞ*
13. 100. Yılında 1909 Maraş'ta Ermeni Olayları (2009) / *Yrd. Doç. Dr. Nejla GÜNAY*
14. Seyâhatnâme, Şehir Târîhi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş (2009) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
15. Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Âlimleri (2009) / *Osman SANDALOĞLU, Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN*
16. Yakın Çağda Kahramanmaraş (2009) / *Prof. Dr. Ahmet EYİCİL*
17. Eshab-ı Kehf Vukûu Şuyûu (2010) / *Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN*
18. Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükûmeti (2011) / *Arifi Paşa, Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*

MARAŞ KÜLTÜR VE EDEBİYATI SERİSİ:

1. Âşık Durdu Mehmet Yoksul (Âşık Mahfuzî) Hayatı ve Şiirleri (2008) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
2. Âşık Mustafa Zülkadiroğlu Hayatı ve Şiirleri (2008) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
3. Muhammet Kâmil Ağdaş (Bahçeci Hoca) Hayatı ve Şiirleri (2009) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
4. Maraş Merkez Ağzı (2008) / *Mine KILIÇ*
5. Mevlid / *Mar'aşî Kurâ-zâde Nâdiri* (2009) / *Hazırlayan Gülcan Tanıdır ALICI*
6. Maraş'ta Divanından Parça Kalmış Halk Şairleri (2009) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
7. Türk Edebiyatında Maraşlılar (2009) / *Yaşar ALPARSLAN, Yard. Doç. Dr. Lütfi ALICI, Serdar YAKAR*
8. Maraş Bibliyografyası (2009) / *Cavit POLAT*
9. Büyük Hiciv Şâiri Âşık Mısdılı (Mustafa Hartlap'ın) Hayatı ve Şiirleri (2009) / *Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN*
10. Maraş Ağzı Köroğlu (2009) / *Hacı Ali ÖZTURAN*
11. Maraş Merkez Ağzı Kelimeler Deyimler (2009) / *Hacı Ali ÖZTURAN*
12. Muhtelif Cönklerden Maraş Halk Şâirlerine Âit Şiirler (2009) / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
13. Tertîbü'l-Ulûm (2009) / *Saçaklızâde (Eş-Şeyh Muhammed B. Ebî Bekr El Mer'aşî) - Çeviri: Doç.Dr. Zekeriya PAK - Yrd.Doç.Dr. M. Akif ÖZDOĞAN*
14. Divan-ı Hâfiz-ı Mar'aşî (2010) / *Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI*
15. Kahramanmaraş'ta Çocuk Oyunları (2010) / *Hacı Ali ÖZTURAN*
16. Halîlî-i Mar'aşî Divançe ve Etvâr-ı Seb'a (2010) / *Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI*
17. Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi (2010) / *Kemalettin KOÇ*
18. Eski Maraş'ta Örf'ler, Âdet'ler ve İctimâî Hayat (2010) / *Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN - Hacı Ali ÖZTURAN*
19. Mîzânüşşerîat ve Bürhânüttarîkat (2010) / *Muhammet Hilmi Efendi, Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN*
20. Lutfiyye-i Vehbî (2011) / *Sünbülzâde Vehbî, Hazırlayan: Gülcan Tanıdır ALICI*
21. Nazmü'l-Fünûn (2011) / *Yemli hazâde Mustafa Kâmil, Çeviri: Doç. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN – Uzm. Ahmet TEMİZKAN – Abdullah DİNÇ*
22. Nasihatnâme-i Vehbî (2011) / *Sünbülzâde Vehbî, Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI*

23. Eski Maraş'ta Alim ıkarmış Aileler (2011) / Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR
24. Dıvân (2011) / Sünbül-zâde Vehbî, Hazırlayan: Ahmet YENİKALE
25. Őevk-engîz (2011) / Sünbül-zâde Vehbî, Hazırlayan: Ahmet YENİKALE
26. Neylû'l-Ereb fî Ma'rifeti'l-Edeb (2011) Mahmûd Hamdî b. Davûd el-Merâşî ed-Dimeşkî, evirenler: Uzm. Mehmet BALCIOĞLU-Doç.Dr. M.Akiş ÖZDOĞAN
27. Ahmed Kuddûsî İbnülmeraşî (2011) Dr. Ali TENİK
28. İrâdu'l-Makâle bi-Tarîki'l-Ecvibe 'alâ-Mîzâni'ş-Şerî'a ve Bürhânü'l-Hakîka (2011) Hacı Nuhzâde Ahmed Efendi Hazırlayan: Ömer Hakan ŐZALP

KAHRAMANMARAŞ VALİLİĞİNCE YAYINLANAN ESERİMİZ

1. Maraş Meşhurları (2009) / Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR

